

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ
ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ
БАҒДАРЛАМАСЫ**

(2 бөлім)

Нұр-Сұлтан
2021

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен
баспаға ұсынылды (2021 жылғы 03 маусым № 7 хаттама)

Білім алушыларды тәрбиелеуде құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыру бағдарламасы. Бағдарлама. – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2021. – б.

Білім алушыларды тәрбиелеуде құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыру бағдарламасы. Бағдарламада 10 әдістемелік жоба әзірленіп, ұсынылды.

Бағдарлама мазмұны мектептегі тәрбие процесін ұйымдастыруда әдістемелік көмек беруге бағытталған.

Бағдарлама мектеп директорларының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларына, әлеуметтік педагогтерге, психологтерге, сынып жетекшілеріне, әдіскерлерге, жалпы білім беретін мектептердің пән мұғалімдеріне, қосымша білім беру ұйымдарының, қоғамдық ұйымдардың отбасымен ынтымақтастықта жұмыс істейтін мамандарына арналған.

КІРІСПЕ

XXI ғасыр – адамның қарым-қатынасы, мінез-құлқы менталитеті өзгеше мазмұн мен өзгеше тәсілдемені көздейтін білім беруді ізгілендіру ғасыры.

Бүгінгі таңда ғалымдар жаңа гуманистік парадигма жағдайында аксиологиялық (құндылықты) көзқарасты ажыратады. Өзін-өзі анықтау құндылықтары өмірдегі, қоғамдағы өз орнын анықтау, өзінің азаматтық, ұлттық, әлеуметтік және кәсіби мүдделерін іске асыру мүмкіндігі ретінде білім алушының жеке басын дамытудың танымдық, дүниетанымдық және әлеуметтік-мәдени аспектілерінде көрініс табуы керек. Құндылықтар білім беру процесінің барлық қатысушысын біріктіруі тиіс.

Педагогтің міндеті жеке тұлғаның сапалы білім алуын қамтамасыз ету, оның жеке қабілеттерін дамыту; қазақстандық қоғамның мәдени сан алуандығын тануға негізделген білім алушылардың азаматтық өзін-өзі тану, патриотизм сезімін тәрбиелеу; жеке, қоғамдық, рухани өмірде және кәсіби салада құндылық мұраттарын еркін, саналы, жауапты таңдауға қабілетті тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру болып табылады.

Білім алушылардың құндылық бағдарларын қалыптастыру көптеген факторларға байланысты күрделі, ұзақ процесс. Бұл жағдайда білім беру ұйымдарындағы тәрбиенің қазіргі жағдайына тән мазмұны әлеуметтік сұранысқа ие құндылықтар, мінез-құлқы тәжірибесінің дәстүрлері тұрғысынан жанартуға бағытталуы керек. Білім беру ұйымы – мәдениет әлемімен модельденетін үй. Бұл үйге білім алушылар тек оқуға ғана емес, өмір сүруге, белгілі бір мәдени кеңістікті құруға, оны игеруге келеді.

Тәрбие мазмұнының негізінде жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар құруы тиіс.

1 БАҒДАРЛАМАНЫҢ МАҚСАТЫ, МІНДЕТТЕРІ ЖӘНЕ НЕГІЗІ БАҒЫТТАРЫ

Қазақстан Республикасында Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында мектепте, мәдениетте, мінез-құлықта және басқалармен қарым-қатынаста көрініс табатын құндылыққа бағдарланған тәсіл көрсетілген.

Құндылықтар білім беру ұйымдарындағы «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жағдайында тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері контекстінде оқу-тәрбие қызметінің негізгі бағыттары ретінде айқындалды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда балалар мен жастарды тәрбиелеу жүйесін жетілдіру бойынша айтарлықтай жұмыс жүргізіліп жатыр, тәрбие жұмыстары басым бағыт ретінде айқындалды.

Сонымен қатар бірқатар өзекті мәселелерді шешу талап етіледі. Олардың арасында білім алушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша тәрбие жұмысын жетілдірудің маңыздылығына байланысты мәселелер, атап айтқанда:

- білім алушылардың денсаулығын барлық аспектілерде (адамгершілік, дене, психикалық, әлеуметтік) жүйелі түрде төмендеуі;
- алкогольді пайдалану, темекі шегу, жасөспірімдер арасында нашақорлықтың болуы;
- суицид жағдайларының көбеюі;
- ерте жыныстық қатынасқа түсу; ерте ана болу және баланың некеден тыс туылуы;
- отбасындағы балаларға қатысты зорлық-зомбылық, әлеуметтік жетімдік, балаларды жалғызбасты аналардың ғана емес, жалғызбасты әкелердің тәрбиелеуі және т. б.;
- оқушылардың оқу сауаттылығының төмендігі;
- білім алушылардың құқықтық сауаттылығының жеткіліксіздігі өзекті болып қалып отыр.

Бұл көрсеткіштерге әсер ететін факторлардың қатарына отбасы мен мектептегі тәрбиенің жеткіліксіздігі, интернеттегі теріс ақпараттың жаппай таралуы, қазіргі жаһандану дәуіріндегі жастарға көптеген міндеттің артылуы мен проблемалардың болуы жатады.

«Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ гранттық қаржыландыру аясында «Бақытты бала» ҚҚ жүргізген әлеуметтік зерттеу заманауи қауіп-қатерлер мен уақыт қойған міндеттерді ескере отырып, өскелең ұрпақтың отбасындағы тәрбиесін қалыптастыруда төмендегідей бірқатар мәселелерді анықтады:

- қазіргі заманғы отбасы заманауи жаһандық проблемаларға (қаржылық қауіптер, әлеуметтік күйзелістер, әлеуметтік қақтығыстар) бағытталған, бұл отбасындағы баланың дамуына назар аудармайды;
- ата-аналар мен аға буын туыстарының (әжелер, аталар) балалармен қарым-қатынас жасауына аз уақыт бөлінеді;
- мәдениетті, отбасы құндылықтарын сіңіру арқылы ұлттық

құндылықтарды сақтауға және өзін-өзі анықтауға жеткілікті көңіл бөлінбейді;

- ата-аналар балалармен бейресми жағдайда (табиғатта серуендеу, театрға, көрмелерге, концерттерге бару және т.б.) аз уақыт өткізеді;
- білім беру жүйесінде «Отбасы» вакуумы пайда болып, отбасылық тәрбие мәселелері бойынша педагогикалық қоғамдастықпен өзара ынтымақтастық процесінде отбасының рөлі әлсіреді.

Жоғарыда аталған мәселелерді шешу мақсатымен тәрбие жұмыстарында құндылыққа бағдарланған тәсілді іске асыру үшін он жобадан тұратын бағдарлама әзірленді:

Бағдарламаның мақсаты мектептердің білім беру ортасын, білім беру процесіндегі барлық қатысушының санасын трансформациялау, білім алушылардың дамуы үшін қолайлы орта құруды қамтамасыз ететін, бұл ретте моральдық және адамгершілік құндылықтарды арттыра отырып, академиялық артықшылыққа ұмтылуды ынталандыратын адамгершілік өмір салтын қалыптастыру болып табылады.

Бағдарламаның міндеттері:

- білім алушылардың рухани-адамгершілік дамуын қамтамасыз ету;
- балаларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қастерлеуге тәрбиелеу;
- академиялық үлгерімді арттыру;
- экологиялық мәдениетті, салауатты және қауіпсіз өмір салты мәдениетін ойдағыдай әлеуметтендіруге және кәсіптік бағдарлауға, қалыптастыруға көмек көрсету.

Бағдарламаның негізгі бағыттары төмендегі аталған жобаларды іске асыру болып табылады:

- 1) «Отбасы – орта мектеп»
- 2) «Оқуға құштар мектеп»
- 3) «Дәстүр мен ғұрып»
- 4) «Құқықтық сана – қауымға пана»
- 5) «Еңбек – елдің мұраты»
- 6) «Үнем – қоғам қуаты»
- 7) «Экологиялық мәдениетті ерте жастан бастап қалыптастыру»
- 8) «Қоғамға қызмет»
- 9) «Психологиялық қызметті және мектептегі татуласу қызметтерін ұйымдастыру»
- 10) «Мектеп өмірінің бір күні»

Осы жобаларды іске асыру білім алушылардың тәрбиелік, өмірлік кеңістігінің әлеуетін кеңейтуге, жеке тұлғаның өзекті қажеттіліктері мен қабілеттерін іске асыруға мүмкіндік береді.

Бағдарламаны білім беру ұйымы білім алушылардың отбасыларымен, басқа да әлеуметтендіру объектілері – білім беру ұйымының әлеуметтік серіктестерімен өзара тұрақты байланыста және тығыз ынтымақтастықта іске асырады.

2 ТӘРБИЕНІҢ ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ЖОБАЛАРЫ

«ҮНЕМ - ҚОҒАМ ҚУАТЫ» ЖОБАСЫ

КІРІСПЕ

Құрметті ұстаздар!

Сіздердің алдарыңызда «Үнем - қоғам қуаты» жобасы бойынша прагматизмді оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар берілген. Осы әдістемелік ұсынымдардың мақсаты - Н.Назарбаев пен К.Тоқаевтың бағдарламалық мақалаларына сүйене отырып, прагматизмнің нені білдіретінін, оның дамуы мектеп оқушылары үшін неге соншалықты қажет екенін, прагматизмді сабақ және сабақтан тыс жұмыстарға қалай енгізуге болатындығын, мектеп оқушылары прагматизмді оқу кезінде қандай нәтижелерге қол жеткізуі тиіс екенін, сондай-ақ олардың прагматикалық дағдыларды үйренудегі прогресін қалай бағалауға болатындығын түсіндіру.

Тұңғыш Президент Н.Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында прагматизмге мынадай анықтама береді: «Прагматизм – өзіңнің ұлттық және жеке байлығыңды нақты білу, оны үнемді пайдаланып, соған сәйкес болашағыңды жоспарлай алу, ысырапшылдық пен астамшылыққа, даңғойлық пен кердеңдікке жол бермеу деген сөз. Нақты мақсатқа жетуге, білім алуға, саламатты өмір салтын ұстануға, кәсіби тұрғыдан жетілуге басымдық бере отырып, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалану – мінез-құлықтың прагматизмі деген осы»[1].

Әдістемелік ұсынымдарды жазу барысында біз қазақстандық жастардың өз ресурстарына (уақыт, эмоционалды, еңбек, экологиялық және т.б.) саналы түрде қарайтын, жауапкершілікті, өзіне сенімді мақсаттар қоятын және оларды іске асыратын, басқа адамдардың пікірлері мен көзқарастарына құрметпен қарайтын, ішкі және халықаралық нарықтарда бәсекеге қабілетті, білімді және салауатты екенін көргіміз келетінін негізге алдық. Сіздердің көмектеріңіздің арқасында біз әлемдік қоғамдастықтың лайықты өкілдері болатын прагматикалық қазақстандықтардың жаңа буынын тәрбиелей аламыз деп үміттенеміз.

Әдістемелік жоба төрт модульден тұрады:

- 1-модуль. Прагматизм дегеніміз не - бұл модульде біз прагматизмді ғылыми тұрғыдан талдаймыз: прагматизм ұғымы, прагматизмді зерттеудің қандай тәсілдері бар, прагматизмді оқытуға бола ма.

- 2-модуль. Прагматизмді оқыту әдістемесі - бұл модульде оқушылардың оқу және тәрбие процесіне ендіру үшін прагматизмді оқыту әдістемесімен танысасыз.

- 3-модуль. Прагматизмнің түрлері - бұл бөлімде сіз оқушылардың прагматизм дағдыларын қандай өмірлік салаларда қолдана алатындығымен танысасыз. Жағдайлардың тізімі сізге прагматизмнің белгілі бір әдісін тандап, талқылауға көмектеседі.

- 4-модуль. Прагматизмді дамыту тәжірибелері - бұл модульде сіз прагматизм тәжірибелерімен танысасыз.

Қандай да бір тақырыптарды іздеудің ыңғайлылығы үшін біз 4-модульді келесі бөлімдерге бөлдік: 1. Өзін-өзі тану; 2. Қалай бастау керек; 3. Тұзақтар; 4. Физикалық жағдай; 5. Қатынастар; 6. Қаржы; 7. Әдеттер; 8. Тиімділік.

Бөлімдердің әрқайсысы осы прагматизм дағдыларын дамыту үшін қолдануға болатын тәжірибелерден тұрады. Әр тәжірибеден кейін тәжірибе бойынша қорытындылар мен дағдыларды бекітуге арналған тапсырмаларды жинақтайтын «Қорытынды» блогы ұсынылған.

Сізге берілген әдістемелік ұсынымдармен жұмыс істеу оңай және қызықты болады деп есептейміз, және прагматизм дағдылары Қазақстан оқушыларының тұлғалық дамуының іргетасы болады деп үміттенеміз!

1-МОДУЛЬ. ПРАГМАТИЗМ ДЕГЕНІМІЗ НЕ?

Құрметті ұстаздар! Сіздің алдыңызға мектеп оқушыларында ойлаудың прагматикалық түрін дамытуға көмектесетін, оларға оқуда, мақсаттарына жетуде, басқа адамдармен қарым-қатынаста, болашақты жоспарлауда табысты болуға көмектесетін әдістемелік ұсынымдар ұсынылып отыр. Осы міндеттердің барлығы оқушының жана қазақстандық «мықты және жауапты адамдар» қоғамының болашақ өкілі ретінде қалыптасуы үшін аса маңызды.

Осы қасиеттерді дамыту үшін сабақтарда және сабақтан тыс уақытта қолдануға болатын практикалық кеңестер мен әдістерге кіріспес бұрын, біз прагматизмнің не екенін және осы қасиетті дамыту жоғарыда көрсетілген міндеттерге қалай көмектесетінін қарастырамыз.

Егер сіз сөздікті ашсаңыз, сізді шатастыруы мүмкін прагматизмнің көптеген анықтамаларына тап боласыз.

«Прагматизм - бұл іс-әрекетке, әсіресе сәтті іс-әрекетке басымдық беретін және оны бағалаудың заңды өлшемі деп санайтын тәсіл немесе ілім. Жақсы деп нені санауға болады? Табыс әкелетін нәрсені санауға болады. Шынайылық деп нені санауға болады? Пайдалы немесе тиімді болып табылатын («яғни, жұмыс істейтін») нәрсе... Сонымен прагматизм дегеніміз не? Оқу... оған арналған объектінің тұжырымдамасы және оның ықтимал салдарларының тұжырымдамасы тепе-тең. Өрттің немесе жердің тартылыс күшінің не екенін білу - екеуінің де қандай салдары болатынын білу деген сөз. Осылайша, идея гипотезадан басқа ештеңе емес, оны бағалау үшін эксперименттік тексеруден өту керек; егер оны салдарлармен растамаса, оны шынайы деп санаудың мағынасы жоқ. Сондықтан, прагматик үшін шындық, бұл шын мәнінде сәттілік әкелетін, бірақ сөздің меркантильдік мағынасында емес («ақы алуға болатын нәрсе»), тәжірибе арқылы сынақтан сәтті өтетін нәрсе. Ақиқат абсолютті емес, дәлелдеуді қажет ететін гипотеза»[2].

«Прагматизм (грек. pragma — іс, әрекет) - тәжірибе факторы философияның әдіснамалық принципі ретінде қолданылатын ойдың ағымы. «Прагматикалық әдіс» жеке адамның тәжірибесі ағымында ұғымдар мен нанымдардың олардың жұмыс қабілеттілігімен (немесе олардың «қолма-қол құны») ұштасуын білдіреді. Бұл әдіс маңызды мәселелерден тыс мәселелерді шешуге, қандай объектілер бұрыннан бар және қайсысы жоқ екенін анықтауға және сол арқылы философиялық мәселелерді шешуге (немесе алып тастауға) және философиялық дауларды шешуге арналған. Оның көмегімен ... [мүмкін] шындыққа сәйкестік ретінде шындық туралы мәселені шешуге болады. Теорияларда шындықтың көрінісі емес, тәжірибенің бір ағымында жалған, ал екіншісінде шынайы болуы мүмкін нанымдар көрінуі керек.

«Ақиқат», «игілік», «дұрыс» ұғымдары функционалды және бейімделгіш сипатқа ие: «Шындық — бұл жағдайға сәйкес келетін ойлау тәсілі (expedient), сондай-ақ «дұрыс» — бұл біздің жағдайға сәйкес келетін мінез-құлық тәсілі»[3].

Егер сіз философиядан алшақтап, прагматизмнің күнделікті мағынасын дамытуға тырыссаңыз, прагматизм — бұл іс-әрекеттерді, оқиғаларды, басқа

адамдарды және т.б. олардың өздері үшін (және олардың болашағы үшін) пайдасы тұрғысынан бағалайтын адамның ойлау түрі (прагматика) деп айтуға болады. Мұндай адам эмоцияларды емес, ақыл-ойды басшылыққа алады, өзін және оның мүмкіндіктерін байсалды бағалайды, армандауға емес әрекет етуге көшеді.

Прагматиктердің мінез-құлық ерекшеліктерін суреттеу үшін прагматикалық мінез-құлықтың бірнеше мысалын қарастырайық.

Сіздің достарыңыздың немесе достарыңыздың мерейтойы бар делік. Барлығы мерекеге жиналып, әңгімелері жарасып, уақытты көңілді өткізуде. Уақыт тез зымырап, қалай кеш болғанын байқамай да қалды. Егер мерекеге прагматик қатысса, ол мерейтойдан алғашқылардың бірі болып кетеді, өйткені ол ертең жұмысқа бару керек екенін, ұйықтар алдында бірнеше нәрсені жасап және оларды аяқтау қажеттігін, уақытында ұйықтап, ертең сергек болу үшін, мерекеден кешкі сағат 10-нан кеш емес кету керек екенін түсінеді. Прагматикалық ойлауы жоқ адам мерекенің жалпы көңіл-күйіне бой алдырады, соңына дейін көңіл көтеріп, мерейтойдан түн ортасында кетеді, ұйықысы қанбай және келесі күні шаршап, өзін жайсыз сезінеді.

Айталық, жұмыста он үшінші жалақы мөлшерінде сыйлықақы берді. Прагматикалық ойлау қабілеті жоқ адам ақшаны эмоционалды сатып алуларға жұмсайды, яғни жаңа киім, телефон сатып алады, кезекті демалысында шетелге барады немесе аса қажет емес түрлі ұсақ-түйектерге ақша жұмсайды. Прагматик бірінші кезекте көңіл бөлуді талап ететін қажетті нәрселерді анықтайды – алдын жинаған ақшасын емделуге, өзінің немесе балаларының оқуына қалдырып немесе қажетті жөндеу жұмыстарын жүргізуге жұмсайды, егер ақшасы барлық негізгі міндеттерден жетіп артылса ғана өз қызығушылығына жұмсайды.

Осы мысалдарға сүйене отырып, прагматик эмоциялар емес, пайдалылық тұрғысынан шешім қабылдайтыны, ұзақ мерзімді перспективада өз әрекеттерінің салдарын талдайтыны, белгілі бір әрекеттерді жасау қажеттілігін сыни тұрғыдан талдайтыны белгілі болады.

Прагматикалық мінез-құлық сын немесе наразылық тудыруы мүмкін: прагматиктерді құрғақ, утилитарлы, өз пайдасын ғана ойлайтын адам деп кінәлағысы келеді, бұл, бір қарағанда, қазақ мәдениетінің дәстүрлі қағидаттарына, яғни жомарттыққа, достық, өзара көмек, ашықтыққа, қонақжайлылыққа қайшы келеді.

Алайда, бұл мүлдем дұрыс емес. Прагматик өзі өмір сүретін жағдайларды, оның мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін байыпты бағалайды. Соның ішінде прагматик қарым – қатынас үшін қоғамның болуы адамның өмір сүруінің қажетті факторы екенін түсінеді. Прагматик көптеген адамдарға шашырамай, қарым-қатынас шеңберін анықтай алады. Прагматик достарды таңдай отырып, егер олар үшін жақсы дос болса, оған да олар солай жауап беретінін түсінеді. Сондықтан ол өзінің достық қарым-қатынасын бей-жай емес, саналы түрде көрсетеді - кездесулерге кешікпейді, өйткені ол оған ұнамайтынын түсінеді, уәделерді бұзбайды, демек, орындай алмайтын уәделерді бермейді, мүмкіндік болса қолынан келген көмегін көрсетуге

тырысады. Яғни, егер дос қиыншылыққа тап болса, өз атындағы пәтерін кепілге қою арқылы несие алмаса да, бірақ оған өзіне зиян болмайтындай ақша сомасының бір бөлігін қайтарымсыз бере алады.

Прагматизм жомарт, мейірімді және қонақжай болуға мүмкіндік береді, алайда бұл ретте өзінің және өз отбасының қажеттіліктерін ескере отырып, яғни өзі туралы және өзінің өмірлік мақсаттары туралы ұмытпауы тиіс.

Осылайша, прагматизм стратегиялық ойлау, сыни ойлау, жеке тиімділік сияқты заманауи ұғымдармен синоним болып табылады. Бұл дағдылардың барлығы әр түрлі деңгейдегі және қызмет саласындағы мамандарға – әскери адамдарға, дипломаттарға, бизнесмендерге, компания менеджерлеріне және т.б. сәтті оқытылады. Көптеген заманауи авторлар – коуч, бизнес-тәлімгерлер (Брайан Трейси, Роберт Киосаки, Стивен Кови, Нассим Талейб, Ричард Темплар және басқалар) – әр түрлі атаудағы кітаптарында іс-әрекеттің әртүрлі аспектілеріне - уақытты жоспарлауға, қаржыға, әдеттерге және т.б. қатысты прагматикалық қарым-қатынасты дамытуды үйретеді.

Аталған авторлардың барлығы тиімді адамдарға, бизнесмендерге, басқарушыларға арналған кітаптар жазады. Неліктен бұл дағдыларды мектеп оқушыларында дамыту керек?

Стратегиялық (прагматикалық) ойлау – бұл іс-әрекетті алдын-ала болжаудың және соған сәйкес әрекет етудің ішкі қабілеті, яғни ұтымды шешім қабылдаудың негізі. Оқушылар, ересектер сияқты, мүмкін одан да көп, болашақ таңдауды алдын-ала білу, оның салдарын түсіну және басқалардың күтілетін әрекеттеріне жауап беру дағдыларын қажет етеді. Бұл қабілет олардың күнделікті өмірінде өте маңызды. Бұл оларға білім мен болашақ мансапты таңдауда бағдарлауға көмектеседі, басқалардың айла-шарғы жасауына немесе басқалардың оларға деген немқұрайдылығынан туындаған кері әсерінен аулақ болуға көмектеседі. Стратегиялық ойлау ересектердің шешім қабылдауы үшін ғана емес, сонымен қатар балалар мен жасөспірімдер қабылдаған күнделікті шешімдері үшін де маңызды. Қауіпті ойындарға немесе құрдастардың теріс ұсыныстарына қатысудан қалай аулақ болуға болады? «Досының» немесе бұзақының қорлығына қалай жауап беруге болады? Осы сұрақтарға барлық балалар мен жасөспірімдер тап болады.

Егер ересектер белгілі бір дағдылар мен әдеттерге ие бола отырып, олардың өмірлік міндеттеріне сәйкес келетін мінез-құлық стратегиясын жасау оңайырақ болса, ал балалардың бұл мәселені өз бетінше шеше алатындай ойлау және эмоционалды қабілеттері дамымаған. Балалар қазіргі уақытпен өмір сүреді, сондықтан қазір компьютерлік ойындарға кететін уақыт денсаулыққа зиян келтіретінін (толықтық, көру қабілетінің нашарлауы, омыртқа мен мойынның ауыруы) және болашақта сәтті болуға көмектесетін басқа білім мен дағдыларды алу үшін уақыттың жоғалатынын түсінуі қиын. Егер отбасында экологиялық дамуға тиісті көңіл бөлінбесе, балалар көшеде лақтырылған бос бөтелке мен қазір қоқысқа айналған бір кездері өзен жағасында демалуға арналған әдемі алаң арасында салыстыру жасай алмайды. Балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқында прагматизмнің болмауының көптеген

мысалдары бар және олардың барлығы болашақта қайғылы салдарға әкелуі мүмкін.

Біз еліміздің 20-30 жылдан кейін қандай болғанын көргіміз келеді? Адамдар бір-бірімен сыпайы қарым-қатынас жасайтын, келісімді сақтайтын, жаңа идеялар мен өмірді жеңілдететін және жақсартатын өнімдер мен қызметтер ойлап табатын қоғамды елестетіп көрейік, яғни адамдар бұл қоғамда сирек ауырып, аз қылмыс жасайды, қоқыссыз және таза ауыз сумен қамтылған экологиялық таза табиғи жағдайда өмір сүреді, өз уақыттары мен күш-жігерін қажет емес істерге жұмсамайды, басқалардың таңданысын тудырады, әлеуметтік желілердегі және Интернеттегі жалған жаңалықтарға сенбейді, алаяқтардың айла-амалдарына көнбейді, өзін-өзі өлтірмейді, ажыраспайды, балаларды балалар үйлеріне өткізбейді және т.б. Мүмкін, мұндай қоғам утопия сияқты көрінеді. Бірақ стратегиялық (прагматикалық) ойлауды дамыту бұл утопияны шындыққа айналдыруы мүмкін.

Прагматикалық ойлау дағдыларын игере отырып, мектеп оқушылары өздерінің іс-әрекеттерін болашақта әрекеттерімен көбірек үйлестіре бастайды, болашақта оң нәтижеге әкелетін маңызды әрекеттер мен еш пайдасы жоқ уақытты жейтіндер немесе теріс салдары бар деструктивті әрекеттер арасында таңдау жасай бастайды. 20-30 жылдан кейін қазіргі мектеп оқушылары қоғамның негізгі белсенді күші – жұмыс істейтін ересек адамдар болады. Сондықтан біз өмір сүріп жатқан қоғамның саналы болуы үшін бүгін бар күшімізді салуымыз керек.

Концептуалды тұрғыдан алғанда, стратегиялық әрекеттер адамдардан өздерін басқалардың орнына қоюды талап етеді - бұл қабілет «ақыл теориясы» деп аталады және өздерінің де, басқалардың да әрекеттері туралы логикалық тұрғыдан ойлауды білдіреді. Даму психологиясы туралы әдебиеттер өте кішкентай балалардың өзімшіл және басқалардың көзқарасын қабылдай алмайтындығын көрсетеді. Шамамен бес жасында олардың ақыл-ой қабілеттері осы бағытта дами бастайды[4]. Уақыт өте келе балалар өзімшіл емес болып, мінез-құлқын қоршаған орта нормалары мен ережелеріне бейімдей бастайды. Олар қорытынды жасамайтын және басқалардың не ойлайтынына мән бермейтін жағдайдан басқаларға сезіміне көңіл бөліп және оларға жанашыр болатын жағдайға ауысады.

Логикалық ойлауға келетін болсақ, оның дамуы кезең-кезеңмен жүреді[5]. Балалар сегізден он екі жасқа дейін байқағандары туралы логикалық ойлау (индуктивті логика) қабілетін дамытады [6] және олар шамамен он екі жасында абстрактілі ойлау қабілетін (гипотетикалық және контрфактілі ойлау) дамыта бастайды [7].

Дәл осы себеппен мектеп жасынан бастап балаларға прагматикалық ойлауды үйретуді бастаған жөн. Егер 12 жасқа дейін прагматизмді оқыту үлкендердің мысалдарына, балалар еліктей алатын әңгімелерге негізделуі керек болса, ал 12 жастан бастап жасөспірімдер логикалық ойлауға және өз әрекеттерінің салдары туралы құрылымдық қорытынды жасауға қабілетті болады. Балалар өз іс-әрекеттерін бағалаудың прагматикалық тәсілдері туралы

неғұрлым ертерек ойлана бастаса, прагматизм олардың әдеті болып, дербес мінез-құлығының қалыптасуына негіз болады.

Стратегиялық (прагматикалық) ойлау: ғылыми көзқарас

АҚШ-тың стратегиялық зерттеулер институтының директоры, профессор Дуглас Лавлейс өз еңбектерінің бірінде: «қауіпсіздік мамандары мен әскери көшбасшыларды даярлау үшін стратегиялық ойлауды зерттеуден гөрі маңызды ештеңе жоқ» деп жазады [8]. Стратегиялық ойлау кез-келген ұйымның сәтті және тұрақты дамуы үшін қажетті негізгі дағды болып табылады. [9]

Стратегиялық ойлау компаниялар мен басқа құрылымдарды дамытудың негізгі белсенді күштерінің бірі болып саналады. Мысалы, стратегиялық ойлау – Ұлыбританияның мемлекеттік қызмет басшылары басқаруы тиіс алты міндетті дағдылардың бірі стратегиялық ойлау ұлттар мен ұйымдардың ұзақ мерзімді қауіпсіздігіне әкеледі [10,11] Ғылыми әдебиеттерде стратегиялық ойлаудың келесі анықтамаларын табуға болады: болашаққа бағытталған және жүйе үшін құндылықты немесе артықшылықты құруға бағытталған ойлау тәсілі [12]. Сонымен, стратегиялық ойлау процестен («ойлау тәсілі») және нәтижеден («құндылықты құру») тұрады. Енді стратегиялық ойшыл (прагматик) болудың шарттарын қарастырайық.

1-сурет. Стратегиялық ойшыл (прагматик) болу шарттары

Ғылыми әдебиеттерді талдау әр түрлі терминдерді қолданғанына қарамастан, зерттеушілер стратегиялық ойшылдың (прагматиктің) үш маңызды сипаттамаға ие екендігімен келіседі: визионерлік ойлау (көрегендік),

шығармашылық ойлау (креативтілік) және жүйелік ойлау. Төртінші сипаттама - интуиция - бұл сипаттамалар арасындағы байланыс.

Көрегендік. Көрегендік ойлау адамның іс-әрекеттеріне назар аударуға мүмкіндік береді [13]. Визионерлер не нәрсеге бет бұрғанын, не нәрсеге қол жеткізгісі келетінін түсінеді. Олар кең көзқараспен болашақтағы ұзақ мерзімді болжап және қысқа мерзімді мәселелерге назар аудармайды [14]. Болашақ құндылықтарды құру үшін прагматик өзінің ниетіне назар аударуы керек – оның алдында қандай мақсаттар тұрғанын түсіну, оларға жету жолындағы жаңашылдық мен қиындықтарға дайын болу керек. Стратегиялық ойлау уақытша ойлаудың болуын білдіретін тұрақты салыстыру мен әрекет ниеттерін қайта қарауды білдіреді [15].

Креативтілік. Шығармашылық ойлау жаңа маңызды және тиімді шешімдерді табуға мүмкіндік береді [16]. Болашақ құндылықтарды құратын шығармашылық ойлау бәсекелестік ортада қолдануға болатын жаңа және пайдалы идеяларды тудырады. Шығармашылық тапқырлықпен ұштасады және идеяларды құру, оларды бағалау мен мүмкіндіктерді іздеу сияқты процестерден тұрады.

Жүйелік ойлау. Жүйелік ойлау тек инженерлер немесе компания басшылары үшін ғана қажет емес. Стратегиялық жоспарлау шеңберіндегі жүйелік теориялау кез-келген аналитикалық процестің міндетті құрамдас бөлігі болып табылады. Егер бұрын жүйені оның құрамдас бөліктерін зерттеу арқылы жақсы түсінуге болады деп есептелген болса, қазір жүйені тек динамикада зерттеу арқылы түсінуге болады деп саналады [17]. Жүйелік ойлау бірнеше кезеңнен тұрады. Ең алдымен мәселенің шегін анықтап алуымыз тиіс. Жүйелер жабық болмайтындықтан, ойшыл (прагматик) өз шешімдерінің кең байланысын ескеруі керек. Ол компоненттердің өзара әсері, жүйе ішіндегі процестер мен уақыт өте келе әртүрлі жүйелер арасындағы ішкі байланыс тұрғысынан ойлануы керек [18].

Интуиция. Интуиция үдерісінің көптеген анықтамаларына мыналар жатады: ақпаратты бейсаналық өңдеу, қоршаған ортаны ынталандырудан туындаған тұтас ассоциациялар, ақпаратты қабылдау жылдамдығы мен болжамына байланысты ассоциацияға реакция [19]. Стратегиялық ойлау процестерін жақсы түсіну үшін қолданылатын интуицияның анықтамасы келесідей көрінуі мүмкін: танымдық және аффективті элементтерді қамтитын және саналы ойлануды пайдаланбай-ақ тікелей танып білуге әкелетін ақпаратты ретсіз өңдеу. [20] Ең кемі интуицияның үш түрін бөліп көрсетуге болады [21]:

1. Тұтас интуиция, пайымдаулар әр түрлі ақпараттық сигналдарды айқын немесе айқын болмауы мүмкін біртұтас жүйеге біріктіру арқылы сапалы аналитикалық емес процеске негізделген болады.

2. Логикалық интуиция, ол автоматты талдауға негізделген пайымдауларға қатысты болады. Бір кездері аналитикалық болған кейіннен қолданылуына байланысты автоматтандырылған тұжырымдар мен шешімдер. Интуицияның бұл түрі көбінесе сараптамалық пікір деп аталады.

3. Аффективті интуиция, онда пайымдаулар, ең алдымен, кез-келген айқын немесе ұтымды пайымдауға қарамастан, шешім қабылдау

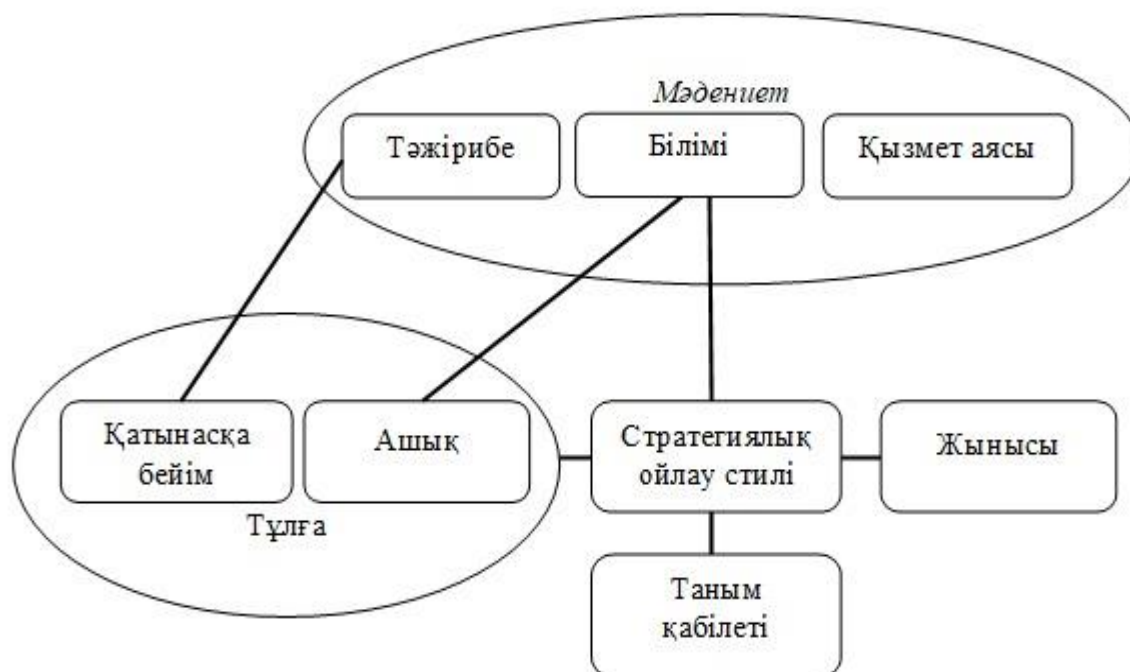
жағдайларында эмоционалды реакцияларға негізделген. Интуицияның бұл түрі «ішкі сезіну» деп аталады.

Осы төрт сипаттаманың ішінен ең маңыздысы жүйелік ойлау болып табылады. Стратегиялық ойлау кезінде қоршаған ортаның сыртқы жүйесімен өзара әрекеттесу үшін бүкіл ұйымдастырушылық жүйе қолданылады. Тек байланыстарды ғана емес, сонымен бірге уақыт өзгеруінің әсерін түсіну қабілеті стратегиялық (прагматикалық) ойлау үшін өте маңызды. Стратегиялық ойшылдар (прагматиктер) ұзақ мерзімді артықшылықтарға қол жеткізу үшін мәселелерді анықтап немесе тіпті оны өздері жасайды. Жүйелік ойлау түсінуді қамтамасыз етеді - шығармашылық ойлау жана шешімдер береді - интуиция тез түсінуге және шешім қабылдауға мүмкіндік береді, бірақ ұзақ мерзімді көрегендік ойлау ғана бағыт беріп, мақсаттарды анықтайды.

Стратегиялық (прагматикалық) ойлауды дамытуға бола ма?

Стратегиялық ойшылдардың (прагматиктердің) танымдық сипаттамаларын түсіну олардың құрылымдық дамуын қарастыруға мүмкіндік береді. Ол үшін бұл сипаттамаларды сандық түрде анықтау керек. Стратегиялық ойшылдың (прагматиктің) көрсетілген төрт танымдық сипаттамасын өлшеуге болады.

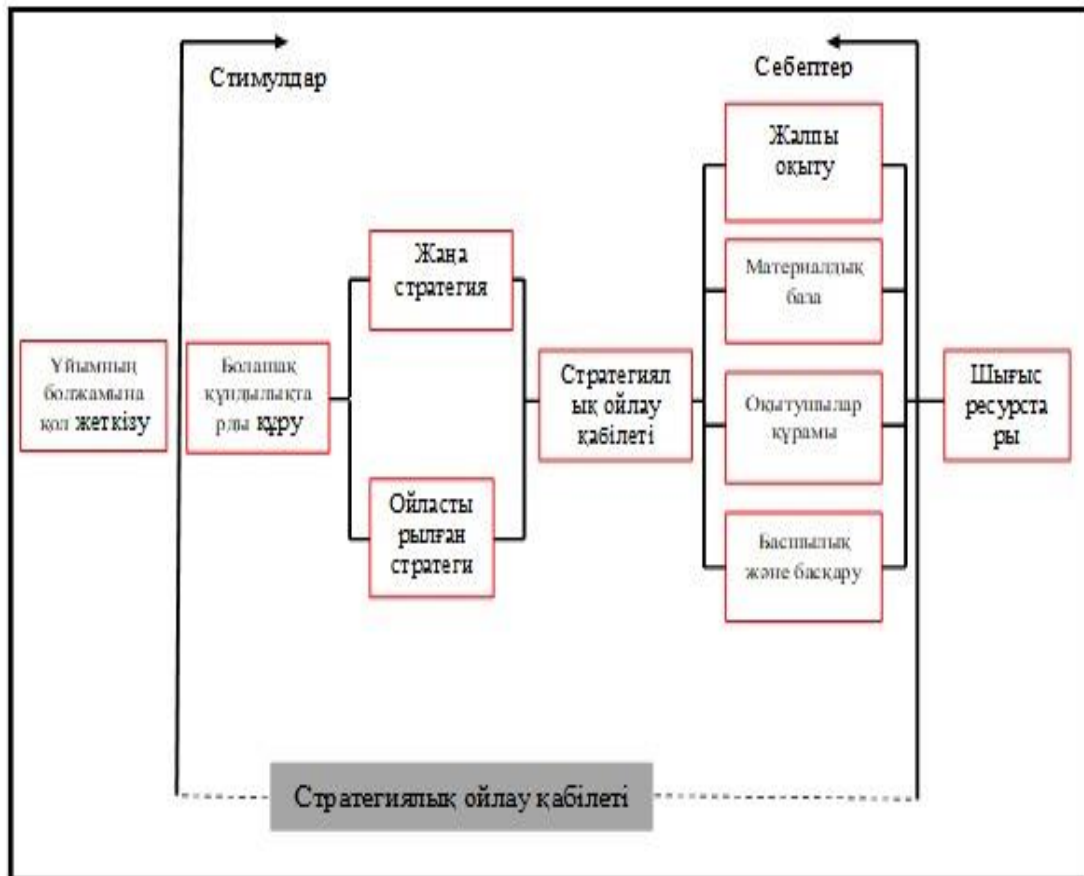
Төрт танымдық сипаттаманы (ұзақ мерзімді көрегендік ойлау, интуиция, шығармашылық ойлау және жүйелік ойлау) нұсқаулық ретінде қолдана отырып, стратегиялық ойлаудың (прагматизмнің) дамуын бағалауға болады.

2-сурет. Стратегиялық ойлауға қалай ықпал етуге болады

Таным қабілеті (ақыл сияқты), тәжірибе және тұлға стратегиялық ойлауға әсер етуі мүмкін және алғышарттары бола алады.

Әр түрлі білім беру ұйымдары мен басқа құрылымдар: «олар өз оқушылары мен студенттерінің стратегиялық ойлау қабілеттерін дамыта ала ма?» деген сұрақтарға жауап іздейді.

3-сурет. Стратегиялық ойлау қабілет ретінде

Қабілет - бұл бір нәрсе жасау мүмкіндігі. Алдын айтып кеткендей, стратегиялық ойлау – бұл болашаққа бағытталған және құндылықты немесе жүйе үшін артықшылықты құруға бағытталған ойлау тәсілі. Яғни, бұл жағдайда нәтиже болашақ құндылық болып табылады. Біздің шешіміміздің болашаққа қандай әсер ететінін түсіну үшін біз болашақтың келуін күтуіміз керек. Осылайша, стратегиялық ойлауды бағалауға қиын және көбінесе тұлғалық қабылдауға байланысты болатын жеке қасиеттер мен тұлғааралық дағдыларға (soft capability) жатқызуға болады. Дегенмен, оларды үйренуге және олардың дамуын бағалауға болады.

2-МОДУЛЬ. ПРАГМАТИЗМДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

«Үнем – қоғам қуаты» жобасын іске асыруға әдістемелік ұсынымдар

Жобаның мақсаты: ресурстарды орынды пайдалану мен бөлуді көздейтін прагматикалық өмір салтын Қазақстандықтардың құндылық бағдары жүйесіне енгізу және оқушылардың прагматикалық ойлауын дамыту.

Жоба міндеттері:

- мұғалімдерді прагматизм ұғымымен таныстыру, оларға оқушыларда прагматизмді дамыту неліктен маңызды екенін, ұзақ мерзімді перспективада прагматизмді дамытудың салдары қандай болатынын жеткізу;

- мұғалімдер оқушылардың прагматикалық ойлауын қалыптастыру кезеңдері туралы дұрыс көріністі қалыптастыру үшін ойлау әдеттері мен стереотиптерін қалыптастыру моделін түсіндіру;

- оқушыларға қолданылатын прагматизм түрлері туралы айту, прагматизмнің осы түрлерінің әрқайсысын дамыту бойынша ұсыныстар беру;

- мұғалімдерді сабақта және сабақтан тыс уақытта қолдана алатын прагматизмді дамытудың тиімді әдістерінің жиынтығымен таныстыру;

- қоғамда прагматизмді дамытудың барынша тиімді әсеріне қол жеткізу үшін «мұғалім – оқушы – ата-ана» үшбұрышына прагматизм дағдыларын кіріктіруге көмектесу.

Жобаның жаңалығы, өзіндік ерекшелігі.

• Ұтымды тұтыну қазіргі әлемдегі қоғам дамуының ажырамас бөлігі болып табылады.

• Бұл арнайы жоба «Рухани жаңғыру» бағдарламасының «Тұлғалық даму» тәсілінің «Прагматизм» бағытына жатады. «Прагматизм» ұғымы қазақстандықтарға икемді, қаржылық тұрақты, дені сау, білімді, еңбек нарығында сұранысқа ие болуға, өз әлеуетін іске асыруға және құбылмалы әлем жағдайында тез әрекет етуге мүмкіндік беретін бірқатар ұтымды дағдыларды жинақтайды.

• Бағдарламаның негізгі бағыттарының бірі ретінде бағыт қазақстандықтардың санасында ұғымның сан қырлылығын бекіту және практикаға бірқатар прагматикалық әдеттерді енгізу үшін кең ақпараттық және жобалық сүйемелдеуді қажет етеді.

• Осыған байланысты, ұтымды дағдыларды дамыту үшін жағдай жасауға мүмкіндік беретін қазақстандықтардың прагматизм дағдысын дамыту жөніндегі жеке арнайы жобаны іске асыру өзекті болып көрінеді.

Берілген жобаның шешуі тиіс ең маңызды мәселелері.

- Психоэмоционалдық прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары.

Мысалы, басқалардың пікіріне қатты мән беру үрдісі, басқа адамдардың көзқарасында өз бейнесін елестету ауыр эмоциялық зардаптарға, депрессияға және тіпті өз-өзіне қол жұмсауға әкелуі мүмкін. Прагматикалық көзқарас көпшілік алдында әңгіме болуға, сыныптастарының отбасылық қаржылық жағдайына, құрдастарының мазағына және т.б. байланысты қандай да бір

игіліктерге ие бола алмау жағдайында эмоционалды тұрақтылықты сақтауға мүмкіндік береді.

- Денсаулыққа қатысты прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары.

Балалар мен жасөспірімдер ретінде мектеп оқушылары денсаулық туралы және зиянды өмір салты олардың болашағына қалай әсер ететіні туралы ойлануға бейім емес, мысалы, компьютерлік ойындар ойнауға көп уақыт жұмсау, адам ағзасына зиян тағамдар ішу, спортпен шұғылданбау, ұялы телефон экрандарынан жиі оқу және т.б. Прагматикалық тәсіл олардың денсаулығы туралы қазірден ойлануға және оның нашарлауына жол бермеу үшін шаралар қабылдауға мүмкіндік береді.

- Әлеуметтік прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары. Қазақ мәдениетінің ұжымдық типі адамдарға туыстық байланыстарын жоғалтпауға, эмпатияны, өзара жауапкерлікті және тұлғаның басқа да жағымды қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, қазақтар туыстарының алдында имидж қалыптастыруға: қымбат тойлар өткізуге, қымбат машиналар сатып алуға, ипотека алуға үлкен қаражат жұмсауға бейім. Көбінесе бұл іс-шараларға қаражат несиеге алынады, отбасы қарызға батып кетеді, бұл оның өмір сүру деңгейіне және эмоционалды жағдайына әсер етеді. Прагматикалық көзқарас осындай өмірдің тәуекелдерін ақша өлшемінен тыс бағалауға және қазақ мәдениетінің ұжымдық құрамдасын сақтауға және қоғамдық имидж құруға ысырапшылдықты жоюға мүмкіндік беретін жаңа әлеуметтік стереотипті әзірлеуге көмектеседі.

- Қатынастардағы прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары.

Көшпелі өмірдің көпғасырлық салты адамдардың санасыз түрде «өзіміз» және «бөтен» болып бөлінуін қалыптастырды, егер қазақтардың «өз адамдары» және қонақтарына қатысты ашықтығы, жомарттығы мен мейірімділігі Қазақстанның барлық қонақтарымен атап өтілетін болса, ал «бөтенге» деген көзқарасы көбінесе эмпатияның болмауымен сипатталады. Қоғамның әлсіз сервистік құрамдас бөлігі қазақстандық тауарлар мен қызметтердің бәсекеге қабілеттілігіне де әсер етеді. Көбінесе біз әртүрлі құрылымдардағы қызмет тұтынушыларына дұрыс емес көзқараспен, кешігумен, дөрекілікпен, жоспарларды өзгертумен, шағымдарды жауапсыз қалдырумен (немқұрайлылық) және т.б. жиі кездесіп жатамыз. Қарым-қатынасқа деген прагматикалық көзқарас бойынша, егер сіз қазір клиентке дөрекілік танытсаңыз, ол қайтып сізге оралмайды және сіз өз пайдаңызды жоғалтасыз, егер сіз сыныптасыңызды дөрекі сөзбен немесе теріс әрекеттермен ренжітсеңіз, ол қажет болған кезде сізге көмектеспейтінін түсіндіреді. Адамға бағдарланған прагматикалық көзқарас қазақстандықтардың өмірдің барлық салаларындағы бәсекеге қабілеттілік деңгейін едәуір арттыруға көмектеседі.

- Оқудағы прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары. Оқудағы прагматизм оқушыларға баға алу үшін емес, болашақ өмірде қолдана алатын білім алу үшін оқып жатқандарын түсінуге көмектеседі. Бұл олардың білімі сәтті өмірдің кілті екенін түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, қазақстандық оқушыларға ғылым мен технологияның түрлі салаларында ең заманауи білім

алу үшін есік ашатын үштілділік, бұл олардың болашақтағы өмір деңгейіне әсер етеді.

- Қаржылық прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары. Қысқа уақыт аралығы қаражатты жинақтау мен инвестициялаудың артықшылықтары туралы түсінік бермейді. Бүгін автокөлік сатып алған жас жігіт бұл ақшаны өзінің біліміне салу мүмкіндігін жоғалтады. Қымбат телефондар мен киімге тиімсіз қаражат жұмсау жалған құндылықтардың қалыптасуына әкеледі. «Прагматизм - ысырапшылдыққа, кердеңдікке, көзбояушылыққа қарама-қайшы. Қазіргі қоғамның мәдениеті - бұл ұстамдылық пен қанағатшылдық мәдениеті, байлықтың емес, үнемшілдік пен орынды пайдалану мәдениеті».

- Ақпараттық прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары. Ақпараттық прагматизмнің болмауын, оның ішінде адамдар бұқаралық ақпарат құралдарында таратылғанның бәріне сенуге дағдыланған кеңестік өткеннің салдарына жатқызуға болады. Бүгінгі таңда жағдай өзгерді, өкінішке орай, бұқаралық ақпарат құралдарында және Интернетте көптеген алаяқтар, алыпсатарлар, жалған теорияларды жасаушылар, «апатқа әкелетін мүмкін емес, популистік идеологиялар» кездеседі. Прагматикалық ойлау мұндай тұзақтардан аулақ болуға, эмоционалды, уақыт және қаржылық ресурстарды ысырап етпеуге, сондай-ақ ұлттың келісімі мен қауіпсіздігін нығайтуға үйретеді.

- Қоршаған ортаға қатысты прагматизмнің мәселелері мен шешу жолдары. Қазақтар ежелден табиғи ресурстар мен қоршаған ортаға, жерге ұқыпты және прагматикалық түрде қараған. Тұтыну мәдениеті бүгінде прагматизм тұрғысынан қайтарылуы тиіс осы ата-баба дәстүрлерінің жоғалуына әкелді. Ресурстар мен табиғатқа ұқыпты қарау бізге экологиялық таза ортада өмір сүруге, таза ауамен дем алуға, таза су ішуге мүмкіндік береді, бұл барлық қазақстандықтардың денсаулығына оң әсер етеді.

Тұжырымдамалық негіздер

«Қоғам – үнем қуаты» жобасы «Рухани жаңғыру» бағдарламасының «Тұлғалық даму» тәсілінің «Прагматизм» бағытына жатады. Прагматизмді дамыту бағдарламасының әдістемесі соңғы пайдаланушысы - оқушыдан басталады. Әзірлеушілер өздеріне «21 ғасырдағы қазақстандық оқушы қандай болуы керек, ол қандай қасиеттерге ие болуы керек, оның күшті және жауапты адамдардың біртұтас ұлтының өкілі болуына қандай қоғамдық нормалар кедергі келтіреді?» деген сұрақтарды алдына қойды.

Жобаны әзірлеу кезінде оның дамуының тарихи перспективасындағы ұлттық менталитеттің барлық оң және теріс жақтары ескерілді.

Сонымен қатар, жоба өз мәдениеті мен ұлттық кодын сақтамай, қоғамдық сананы жаңғырту мүмкін емес екендігін ескереді. Ол үшін қазақ халқының озық дәстүрлерін тұлғаның жаңа заманауи прагматикалық қасиеттерін дамыту үшін алғышарт жасауға әрекет жасалды.

Жобаның әдістемесін әзірлеу кезінде Абай Құнанбаев, Шәкәрім Құдайбердиев, Нұрсұлтан Назарбаев, Қасым-Жомарт Тоқаев және басқа да отандық қоғам қайраткерлерінің еңбектері пайдаланылды, сондай-ақ әлемнің жетекші мамандары: Брайан Трейсидің, Роберт Киосакидің, Стивен Ковидің, Нассим Талебтің, Ричард Темплардың және басқалардың прагматизмді, жеке

тиімділікті, тайм-менеджментті дамытудың заманауи әдістері мен мақсатты тұжырымдары қолданылды.

Прагматизмді тұлға сапасы ретінде тәрбиелеу оқушылардың дайындығымен, қабілетімен және ұтымды өмір сүру қабілетімен, нақты мақсаттарға қол жеткізуге баса назар аударумен, білім беруге, салауатты өмір салтына баса назар аударумен; өз өмірін мүмкіндігінше басқарумен; іс жүзінде пайдалы нәтижелер алу аспектісінде өмірге деген өз іс-әрекеттері мен көзқарастарының жүйесін құрумен; өз уақытын жоспарлаумен; практикалық қызмет барысында нәтижелер алумен (мақсаттың белгіленген нақты, тұрақты нәтижесі болуы керек) байланысты болуы тиіс.

«Қоғам – үнем қуаты» жобасының әдістемелік ұсынымдарының маңызды құрамдас элементі талқыланатын мазмұнға байланысты әртүрлі жағдайлардағы оқушылардың прагматикалық емес мінез-құлқын суреттейтін практикалық мысалдар және оны өзгерту жөніндегі ұсынымдар бола алады.

Жобаны іске асырудың әлеуметтік серіктестері

Барлық элементтер өзара тәуелді «мұғалім – оқушы – ата-ана» үшбұрышындағы прагматизмді дамытудың өзара байланысының құрылымынан құралады.

Арнайы жоба аясында жергілікті атқарушы органдардың білім беру ұйымдарымен, «Атамекен» ҰКП өкілдерімен және ынтымақтастыққа мүдделі ҮЕҰ мен қоғамдық бірлестіктермен, жеке тұлғалық өсу орталықтарымен, кәсіпкерлермен, бизнесмендермен, банк қызметкерлерімен әріптестігі жүзеге асырылады.

Жоба бағытталған халықтың санаттары:

- Ата-аналар;
- Мектеп оқушылары;
- Мұғалімдер.

Жобаны іске асырудың (дайындық, мазмұндық, қорытынды) кезеңдері

I кезең – Дайындық

- Ақпараттық жұмыс

II этап – Мазмұндық

Орындалатын жұмыстың келесі бағыттары анықталды:

- NUDGE сүйемелдеу жүйесінің әдістерін қолдану.
- Прагматикалық өмір салтының артықшылықтарын тарқату және вирустық трендтерді құру үшін танымал блогерлерді тарту.
- Мектеп бағдарламасына оқушылардың болашақ дағдыларын дамытуға бағытталған «Кәсіпкерлік және бизнес негіздері» сияқты арнайы пәндерді енгізу, сондай-ақ дәрістер мен оқыту тренингтерін құру.
- Табысты кәсіпкерлерді, бизнес-тренерлерді, прагматизм және жеке даму дағдылары бойынша мамандар мен сарапшыларды шақырумен қонақ дәрістерін өткізу.

- Прагматизм дағдыларын дамыту бойынша педагогтердің кәсіби шеберлігін жетілдіру бойынша қысқа мерзімді курстар, семинарлар, дөңгелек үстелдер өткізу.

III кезең – Қорытынды

- Мұғалімдердің, ата-аналар мен оқушылардың өзара әрекетін басқару.

Жобаны іске асыру формалары:

- Интерактивтік: сауалнама, диагностика, ашық есік күндері.
- Дәстүрлі емес: пікірталастар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, сұрақтар мен жауаптар кештері, викториналар, мамандардың кеңестері және т. б.

- Дәстүрлі: факультативті сабақтар, ата-аналар (сынып, жалпы мектеп) жиналысы, ата-аналар клубы, отбасылық спорт және зияткерлік жарыстар, шығармашылық конкурстар және т. б.

- Оқу-ағарту жұмысының негізгі бағыттары: балаларды тәрбиелеу және оқыту мәселелерін жариялау үшін БАҚ пайдалану, ата-аналардың жаппай оқуын ұйымдастыру, ақпараттық парақшалар шығару, ата-аналарға арналған стендтер мен бұрыштарды безендіру, білім беру порталы.

- Мемлекеттік-қоғамдық: құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі кеңес құру, республикалық кеңес құру және т.с.с.

- Тағы басқалары.

Жобаны іске асыру барысындағы жұмыстың негізгі бағыттары.

- Жаңа қазақстандық патриотизм мен азаматтықты тәрбиелеу, құқықтық тәрбие беру.

- Рухани-адамгершілік тәрбие.

- Ұлттық тәрбие

- Отбасылық тәрбие.

- Еңбек, экономикалық және экологиялық тәрбие.

- Полимәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие.

- Зияткерлік тәрбие, ақпараттық мәдениет тәрбиесі.

- Дене тәрбиесі, салауатты өмір салты.

Іске асыру механизмдері

Облыстық білім басқармасы деңгейіндегі іс-шаралар:

- «Рухани жаңғыру» құндылықтары негізінде («Жас ұлан», «Жұлдыз», Ұлы дала скауттары, Жас патриоттар және т. б.) балалар-жасөспірімдер қозғалысы мен қоғамдық бірлестіктерді ұйымдастыру және дамыту;

- «Дарынды ұрпақ – ел болашағы» балалар бастамаларын қолдау және ұйымдастыру;

- «Салауатты ұрпақ» спорттық студенттік және мектеп лигасын ұйымдастыру және дамыту;

- «Абай және прагматизм» сияқты прагматизм дағдыларын дамыту бойынша облыстық конкурстар, олимпиадалар, көрмелер және басқа да іс-шараларды ұйымдастыру;

- салауатты өмір салтын (жазғы кезеңде ашық аспан астында жаттығу, воркаут алаңдары, веложолдар) және экологиялық мінез-құлықты

қалыптастыру үшін жағдай жасау (қоқысты бөлек жинау бойынша шеберлік сабақтары, қоқыс алаңдарында арнайы контейнерлер, макулатура жинау).

Аудандық/қалалық білім басқармасы деңгейіндегі іс-шаралар:

- жоба бойынша аудандық/қалалық байқауларды, олимпиадаларды, көрмелерді және басқа да іс-шараларды ұйымдастыру;
- рекреациялық нысандарды, табиғи қорықтарды, су қоймаларын, өзен арналарын тазарту бойынша экологиялық сенбіліктер ұйымдастыру;
- жергілікті атқарушы органдардың білім беру ұйымдарымен, «Атамекен» ҰКП өкілдерімен, ынтымақтастық орнатуға мүдделі ҮЕҰ және қоғамдық бірлестіктермен, жеке өсу орталықтарымен, кәсіпкерлермен, кәсіпорын басшыларымен серіктестік орнату.

Балалардың психологиялық-жас ерекшеліктерін және оқыту тілін ескере отырып, мектептің 1-11 сыныптарынан бастап әр сынып деңгейіндегі іс-шаралар.

• Мектеп сыныптарының барлық деңгейлеріндегі директорлар мен директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарлары үшін:

- педагогтардың, ата-аналар мен оқушылардың өзара іс-қимылын үйлестіру;
- тақырыптық педагогикалық кеңестерді өткізу;
- педагогтардың қызметін ынталандыру;
- ата-аналар мен оқушылардың қызметін ынталандыру;
- мектептің ата-аналар комитетінің қызметін бақылау;
- мектеп психологтарының жүйелі жұмысы және оқушылардың қоғамдағы прагматизм мен прагматикалық мінез-құлық негіздерін қалыптастыруға бағытталған арнайы бағдарлама әзірлеу;
- факультативтік сабақтарға, қызығушылықтар бойынша үйірмелерге және ата-аналар жиналыстарына табысты кәсіпкерлерді, бизнес-тәлімгерлерді, мамандар мен сарапшыларды қатыстыру;
- прагматизм дағдыларын дамыту бойынша педагогтердің кәсіби шеберлігін жетілдіру бойынша қысқа мерзімді курстар, семинарлар, дөңгелек үстелдер өткізу;
- прагматизм дағдыларын дамыту бойынша педагогтердің тәжірибе алмасуын ұйымдастыру;
- прагматизм бойынша тренингтер ұйымдастыру және өткізу;
- «Қоқыстың екінші өмірі» акциясын республикалық деңгейде ұйымдастыру;
- бейнероликтер, подкасттар, графикалық және мәтіндік материалдар көмегімен прагматикалық мінез-құлық, ұтымды дағдылар тақырыбына БАҚ пен әлеуметтік желілерде контентті құру және белсенді жылжыту;
- бастапқы ақпарат көзі ретінде материалдарды орналастыру үшін Ruh.kz бағдарламасының ресми ресурсының платформасын пайдалану;
- әлеуметтік желілердегі тақырыптар бойынша сәйкес келетін ірі пабликтерде жарияланымдарды орналастыру;
- нақты және түсінікті мысалдар арқылы өмірге прагматикалық көзқарас ұғымын ашатын вирустық әлеуметтік роликтерді іске қосу;

- прагматизм тақырыбы бойынша жалпы мектептік ата-аналар жиналысын өткізу.

Сынып жетекшілері үшін:

1-4 сыныптар:

6-10 жас аралығындағы балаларда физикалық және ақыл-ой дамуындағы айырмашылықтар байқала бастайды. Осыған байланысты келесі іс-шараларды орындауды ұсынамыз:

1. бастауыш сынып оқушыларының қаржылық сауаттылығын дамыту мақсатында мұғалімдерге арналған нұсқаулық ретінде «Теңгегүл мен оның достарының бастан кешкен қиял-жағап оқиғалары немесе көңілді қаржылық сауаттылық сабақтары» кітабынан қаржылық викториналар, жұмбақтар, қызықты тапсырмалар мен сұрақтарды пайдалану; [22]

– еңбек адамдары, еңбек әулеттері және отбасы тарихы туралы әңгімелер мен кездесулер ұйымдастыру;

– оқушыларға туған қаласының (ауыл, қала), өздері оқып жатқан мектептің дамуына үлес қосудың маңыздылығы туралы үнемі еске салып отыру;

– осы жастағы оқушыларды салауатты өмір салтына, дұрыс тамақтануға үйрету, әртүрлі қызықты іс-шаралар арқылы сенбіліктер ұйымдастыру;

– балаларды сыныптастар алдында ұлттық дәстүрлер, прагматизм, білімге ұмтылу, бәсекеге қабілеттілік және т.б. сияқты тақырыптарға слайдтарды пайдалана отырып, «жобаны таныстыру» дағдыларына үйрету, бұл бірінші сыныптан бастап баланы көпшілік алдында еркін сөйлеуге, шешендікке үйретеді, кез келген тақырыпты ашуда кәсіби дағдыларды, ғылыми тәсілдерді қалыптастырады.

5-9 сыныптар:

11-15 жас – баланың жеке басының дамуындағы маңызды кезең. Бұл жаста оның қабілеттері, мүдделері, басқалармен қарым-қатынасы, мінезі қалыптасады. Осыған байланысты келесі іс-шараларды орындауды ұсынамыз:

– оқушыларды қаржылық сауаттылыққа оқыту бойынша оқу сабақтарын өткізу. 5-7 сынып оқушыларының сабақтарында «Теңгегүл мен оның достарының бастан кешкен қиял-жағап оқиғалары немесе көңілді қаржылық сауаттылық сабақтары» кітабын пайдалану;

– 8-9 сынып оқушылары үшін әртүрлі валюталармен, бюджетті басқару негіздерімен, жинақтау жоспарларын құрастырумен таныстыратын білім беру сабақтарын өткізу. Экономистермен, банкирлермен және қаржыгерлермен кездесулер ұйымдастыру қажет;

– жастардың экологиялық санасын қалыптастыратын тұрақты экоапталар өткізу. Мысалы, «Қоқыссыз әлем», «Біз – табиғатты қорғаушылармыз» тақырыбында тәрбие сағаттарын өткізіп, сонымен бірге сенбіліктер ұйымдастыру қажет;

– жасөспірімдер арасында табиғатты қорғаушылардың эко-клубтарын құру. Олардың мүшелерінің санын көбейту, экологтардың, табиғатты қорғаушылардың және саябақ қызметкерлерінің көмегімен мектепте жыл бойы

акция ұйымдастыру. Оқушыларды жылына 1-2 рет саябақтарды, қала көшелерін, өзендер мен көлдерді тазалау жұмыстарына тарту керек;

– мектеп оқушыларымен түрлі фермалар мен өндірістік орталықтарға бару, сондай-ақ табысты кәсіпкерлерді, сарапшыларды және «Атамекен» кәсіпкерлер палатасының қызметкерлерін шақырумен қонақ дәрістерін өткізу;

– қаржылық сауаттылықты, экономиканы оқитын оқушыларға арналған әдістемелік нұсқаулары бар шағын буклеттер шығару;

– табиғатты қорғау, соның ішінде жануарлар мен өсімдіктерді қорғау тақырыбында қызықты конкурстар мен викториналар ұйымдастыру;

– технология сабақтарында еңбекке баулу, ұлттық бұйымдарды жасау және ұлттық ас тағамдарын дайындау;

– #Меніңотбасым, #Меніңәкем, #Меніңанам, #Меніңдосым, #Меніңсүйіктіжануарым және т.б. тақырыптар бойынша фото және бейне челленджер өткізу.;

– әлеуметтік желілерде және билбордтарда ұрандар, хабарламалар тарату;

– үнемді өмір салтына шақыратын ұлттық дәстүрлерді насихаттау;

– өмірде жетістікке жеткен прагматиктердің тұлғаларын насихаттау;

– ұтымды дағдылардың практикалық пайдасын лайфхактар форматында көрсету (мысалы, коммуналдық қызметтер үшін шотты азайту, қаржыны сауатты бөлуден түсетін инвестициялық пайда);

– әлеуметтік желілердегі парақшалар/көп сериялы бейне графика/заманауи анимациялық сериалдар арқылы практикалық тәжірибе негізінде әртүрлі шешімдер қабылдаудың салдарын көрсететін прагматик-адам бейнесінде ойдан шығарылған кейіпкерлерді ойлап табу;

– мобильді қосымша форматында прагматикалық әдеттерді қалыптастыру бойынша пайдалы кеңестері бар чек-парақты қалыптастыру және танымал ету, онда өз прогрессіңізді оңай қадағалауға және белгілі бір рейтингке қол жеткізгеніңіз үшін материалдық емес сыйақы алуға болады;

– «Тайм-менеджмент», «Мақсат қою», «Сыни ойлау», «Құқықтық және қаржылық сауаттылық», «Интернет-алаяқтық», «Салауатты өмір салтын жүргізу және экологиялық мінез-құлық» және т. б. тақырыптар бойынша дәрістер мен оқыту тренингтерін құру.

10-11 сыныптар:

Жалпы, адамның ақыл-ой қабілеттері 16-18 жас аралығында қалыптасады. Жасөспірім жас - жеке тұлғаның қалыптасуының аяқталу кезеңі. Оған өзін көрсету, жан-жақты ашу сипаты тән. Осыған байланысты келесі іс-шараларды орындауды ұсынамыз:

– мектеп жасындағы балаларды еңбекке баулу, кәсіптік бағдарлау, оқушылардың қоғамдық пайдалы еңбекке қатынасын қалыптастыру және әртүрлі мамандықтар бойынша мектептерде табысты адамдардың дағдыларын енгізу;

– факультативтік сабақтарды енгізу, ашық сабақтар, практикалық сабақтар және сыныптан тыс іс-шаралар өткізу;

– «Кәсіпкерлік және бизнес негіздері» пәні бойынша сабақтарға және прагматикалық өмір салтының артықшылықтарын тарату және «Ұтымды тұтыну», «Үлкен салтанатты тойлардан бас тарту», «Салауатты өмір салтын жүргізу», «Жоспарлау дағдылары» және т.б. тақырыптар бойынша вирустық трендтер құру үшін танымал блогерлерді ата-аналар жиналыстарына, факультативті сабақтарға тарту;

– табысты кәсіпкерлерді, бизнес-тәлімгерлерді, прагматизм дағдыларын дамыту және жеке тұлғаны дамыту бойынша мамандар мен сарапшыларды шақыра отырып, қонақ дәрістерін (қашықтықтан білім беру технологияларын қолдана отырып, офлайн және онлайн режимде) өткізу.

• *Оқушылар үшін, оның ішінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін:*

1-4 сыныптар:

– «Кідқалашық» мамандықтар қаласына бару, онда балалар көңілді ортада болашақ мамандықтарын игере отырып, қажетті дағдыларды дамытады. Оқушы жауапкершілікті және шешім қабылдау мүмкіндігін сезінеді, ересек адамның рөлін байқап көреді, ақша үнемдеуді және қарым-қатынас жасауды үйренеді;

– туған қаласын (ауыл, қала), өзі оқып жатқан мектепті дамытуға үлес қосу. Оқушылардың күнделікті кезекшіліктерге, мектеп ауласын тазалауға, гүл отырғызуға, аумақты абаттандыруға, жазғы практика кезінде косметикалық жөндеу жүргізуге белсенді қатысуы маңызды;

– салауатты өмір салтын ұстану, дұрыс тамақтану. Өз сыныптарында кезекшілікте еден жуу, парталарды жинау, тақталарды сүрту, мектеп ауласын тазалауға жұмылдыру жолымен еңбекке тарту. Бұл тазалыққа, қоршаған ортаға ұқыпты қарауға және оқушылар арасындағы қатынастар мен байланыстарды (нетворкинг) нығайтуға ықпал етеді.

5-9 сыныптар:

– жазғы мектеп ауласында ағаш отырғызу, қыста мектеп аумағын қардан тазалау жұмыстарына оқушылардың белсенді қатысуы;

– түрлі спорт секцияларына қатысу, салауатты өмір салтын ұстану;

– ата-аналар берген ақшаны сауатты әрі ұтымды жұмсауға үйрету және мүмкіндігінше өз қажеттіліктері үшін қымбат заттарды сатып алуға ақша жинақтау;

– аумақты қоқыстан тазарту бойынша жарыстар, табиғатты қорғау туралы фильмдер көру, жануарлар мен өсімдіктер туралы қызықты деректер жинау, бейнероликтер түсіру және шағын ғылыми зерттеулер жүргізу.

10-11 сыныптар:

– түрлі спорт секцияларына қатысу, салауатты өмір салтын ұстану;

– ата-аналар берген ақшаны сауатты және ұтымды жұмсауға үйрету және мүмкіндігінше өз қажеттіліктері үшін қымбат заттарды сатып алуға ақша жинақтау;

– түрлі курстарға қатысу, тұлғалық өсу тренингтері және прагматизм дағдыларын дамыту.

- Ата-аналар үшін:

- 1-4 сыныптарда:

- балаларды мамандық таңдауда бағыттау, еңбек құндылығын құрметтеу, еңбек сүйгіштікке оң көзқарасты білдіру;

- экологиялық сауаттылықты дамытуға бағытталған көптеген іс-шаралардан басқа, ата-аналар бір ағашты өзінің бірінші сыныпта оқитын оқушы баласына арнап отырғызуы керек, бұл мектеп дәстүріне айналуы керек. Оқушы мектепті бітіргенше осы ағашқа қамқорлық жасауы керек. Осылайша, бала жауапкершілік пен экологиялық сезімді дамытады;

- гигиеналық дағдыларды тәрбиелеу. Бұған үнемі душ қабылдау және бас жуу кіреді; күніне екі рет тіс тазалау; серуендеуден және дәретханадан кейін, тамактанар алдында және ластанған кезде қолды жуу; киім мен аяқ киімнің тазалығын бақылау.

- 5-9 сыныптарда:

- оқушылардың уақытын, қаржысын және ресурстарын тиімді пайдалануға көмектесетін ата-аналар үшін арнайы практикалық нұсқаулықтар әзірлеу, сондай-ақ істерді дұрыс жоспарлау бойынша балалармен тәрбие жұмыстарын жүргізу;

- ұлттық дәстүрлерді ескере отырып, өз баласында прагматикалық тәсілдер мен дағдыларды тәрбиелеу;

- балаларға компьютерлік ойындар ойнауға, ағзаға ауырлық ететін тағамдарды жеуге, спорттың болмауына, ұялы телефон экрандарынан жиі оқуға және т.б. көп уақыт жұмсау фактілерінің зиян екенін және олардың ерте жастан денсаулығына байланысты мәселелерге тап болуына әкелетінін түсіндіру.

- балаларды түрлі спорт секцияларына жазу;

- осы нұсқаулықта келтірілген практикалық ұсыныстарды қолдана отырып, прагматикалық көзқарас дағдыларын қалыптастыру бойынша тәрбие жұмысын жүргізу.

- 10-11 сыныптарда:

- мамандық пен ЖОО таңдау кезінде дұрыс бағыт беру;

- қайырымдылықпен айналысу, игі істерге баулу. Мысалы, аз қамтылған отбасыларға көмек (киім, ойыншықтар және басқа заттар) беру;

- осы нұсқаулықта келтірілген практикалық ұсыныстарды қолдана отырып, прагматикалық ойлау дағдыларын қалыптастыру бойынша тәрбие жұмысын жүргізу.

- 12. Күтілетін нәтижелер:

- прагматизмді дамыту бойынша әдістемелік құрал шығару;

- әлеуметтік мінез-құлықтың өзгеруі;

- оқушылар мен ата-аналарда ұтымды әдеттерді қалыптастыру;

- бағдарлама құндылықтарын жарқын практикалық мысалдар мен танымал тұлғалар арқылы таратудағы тізбекті реакция.

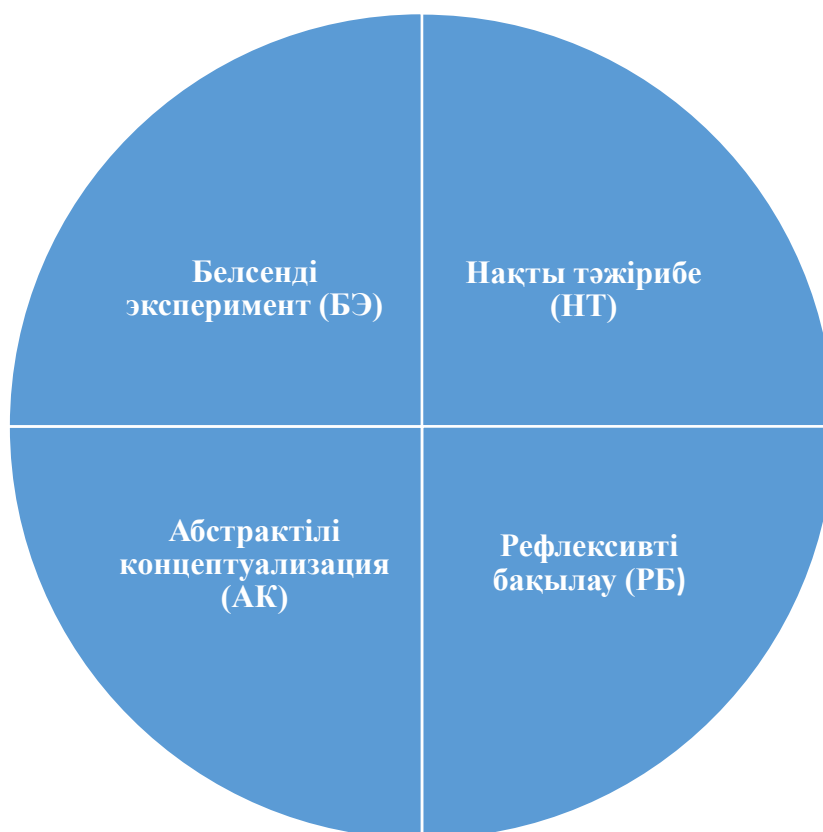
- Тану стилін анықтауға арналған тест

- Оқушыларға прагматизмді үйретуді бастамас бұрын, сіз қаншалықты прагматикалық екеніңізді түсіну үшін прагматизм деңгейін анықтауға арналған

тест тапсыруды ұсынамыз. Бұл тестті оқыту психологиясының маманы Дэвид Колб жасаған [23].

Танымал психолог Дэвид Колб - оқушылардың ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңімен қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқыту моделін жасады. Бұл процесс оқу циклі немесе спираль деп аталады.

Прагматизм осы оқу құралын одан әрі оқу кезінде танысатын барлық дағдыларды практикада қолдануды білдіреді. Дағдыларды бекіту үшін әртүрлі әдістер қолданылады. Сондықтан прагматизм оқушылар қолдана алатын нақты тәжірибеге айналуы үшін олар оқу циклінің барлық кезеңдерінен өтуі керек.

4-сурет. Дэвид Колбтың оқыту циклі

РБ: тікелей немесе нақты тәжірибе бақылауға, ойлауға әкеледі. Оқушылардың нақты тәжірибесіне сүйене отырып, сіз оны оқушылар өз тұжырымдарын құра алатындай етіп талқылай аласыз.

АК: содан кейін бұл ойлар абстрактілі ұғымдарға енеді (қабылданады және өзгереді). Яғни, жинақталған тәжірибені талқылағаннан кейін оқушылар алынған тәжірибе олардың күнделікті іс-әрекеттерімен қалай байланысты екендігі және болашақта олардың мінез-құлық стратегиясын қалыптастыру туралы қорытынды жасайды.

БЭ: содан кейін оқушылар алған тәжірибені нақты өмірде қолданады, оны белсенді түрде сынап көреді.

НТ: нақты өмірде алдыңғы тәжірибені сынап көргеннен кейін, оқушылар жаңа тәжірибе алады және цикл қайталанады.

Мысалы, сіз оқушылардан «табиғатта демалыс өткізіп көрдіңіздер ме?» - деп сұрақ қоя аласыз. Онда қоқыс болды ма? Ол оларға қандай сезім тудырды? Олар қандай қорытынды жасады? Осылайша, оқушылардың тәжірибесіне сүйене отырып (НТ: қоқыс жатқан жерде демалу), сіз оларды РБ сатысына апарасыз, онда олар қоқыс тастаудың жаман екені туралы тұжырым жасайды. Содан кейін сіз оларға осы мәселені шешуге болатын шаралардың (істердің) тізімін жасауды ұсына аласыз (АК). Онда «Мен ешқашан көшеде қоқыс тастамаймын», сонымен бірге мысалы, аумақты тазарту бойынша сенбілік өткізу сияқты тармақтар болуы керек. Осылайша сіз БЭ кезеңіне өтесіз: оқушылар сенбілік өткізеді. Содан кейін сіз олардан сенбілікте және одан кейін не сезінгендерін, қоршаған ортаға деген қамқорлық қандай эмоциялар тудырғанын сұрай аласыз. Осылайша олар жаңа циклды бастайтын жаңа тәжірибе алады.

Мүмкін, оқушылар айына бір рет сенбіліктер өткізгісі немесе төменгі сыныптарға табиғатқа қалай ұқыпты қарау керектігі туралы дәрістер өткізгісі келетін шығар және т.с.с.

Сондай-ақ, оқу циклінің қандай кезеңдерінен өту оңай болатынын және қайсысы сіздің назарыңызды қажет ететінін түсіну үшін өзіңіздің таным стиліңізді анықтау пайдалы болады.

Сізге ұсынылған нұсқаларды белгілі бір ретпен орналастырыңыз. Білімді игерудің ең жақсы жағдайына төрт (4), сәйкесінше, ең нашар жағдайына бір (1) сәйкес келеді. Осылайша сіз барлық нұсқалар жиынтығын бағалауыңыз керек.

1. Мен оқыған кезде:

- a. _____ мен өз сезімдерімен сәйкестендіруді жөн көремін
- b. _____ мен идеяларды ойға салып, түсінгенді жөн көремін
- c. _____ мен бір нәрсе жасағанды жөн көремін
- d. _____ мен назар аударып, тыңдағанды жөн көремін

2. Мен келесі жағдайларда жақсы оқып үйренемін:

- a. _____ мен мұқият тыңдаймын
- b. _____ мен логикалық ойлауға сүйенемін
- c. _____ мен түйсігім мен сезіміме сенемін
- d. _____ мен істі аяғына дейін жеткізу үшін көп жұмыс істеймін

3. Оқу кезінде:

- a. _____ мен себептерді анықтауға тырысамын
- b. _____ мен аса жауапкершілікпен қараймын
- c. _____ мен денемді бос ұстаймын және сабырлымын

d. _____ мен сезімдерге қатты бой беремін

4. Мен келесі әрекеттермен оқимын:

a. _____ сезіну арқылы

b. _____ жасау арқылы

c. _____ бақылау арқылы

d. _____ ойластыру арқылы

5. Мен оқыған кезде:

a. _____ мен барлық жаңа нәрселерге ашықпын

b. _____ мен зерттелетін мәселені барлық жағынан қарастырамын

c. _____ мен зерттелетін затты құрамдас бөліктерге бөлу арқылы

талдауға жүгінемін

d. _____ мен теорияны тәжірибемен тексеруге тырысамын

6. Оқу кезінде:

a. _____ мен мұқият боламын

b. _____ мен белсендімін

c. _____ мен түйсігіме сенуге тырысамын

d. _____ мен логикаға сенемін

7. Оқытудағы үздік нәтижелер келесілер арқылы қамтамасыз етіледі:

a. _____ байқаулар

b. _____ тұлғааралық қатынастар

c. _____ ұтымды теориялары

d. _____ тәжірибе жасау мүмкіндігі

8. Мен оқыған кезде:

a. _____ мен оқудың жұмысымның тиімділігіне қалай әсер ететінін

көргім келеді

b. _____ мен идеялар мен теорияларды білгім келеді

c. _____ мен алдымен ойланамын, содан кейін әрекет етемін

d. _____ мен оқыған пәнге жеке қатыстылығымды сезінемін

9. Мен келесі жағдайларда жақсы оқып үйренемін:

a. _____ мен өзімнің бақылауларыма сүйенемін

- b. _____ мен өз сезімдеріме сүйенемін
- c. _____ мен мұны өзіме қолдануға тырысамын
- d. _____ мен өз идеяларыма сүйенемін

10. Оқу кезінде:

- a. _____ мен ұстамдымын
- b. _____ мен өзіме қатты қабылдаймын
- c. _____ мен жауаптымын
- d. _____ мен ұтымды жағына қараймын

11. Мен оқыған кезде:

- a. _____ мен толық берілемін
- b. _____ мен байқағанды жөн көремін
- c. _____ мен бәріне баға беремін
- d. _____ мен белсенді болуға тырысамын

12. Мен келесі жағдайларда жақсы оқып үйренемін:

- a. _____ мен идеяларды талдаймын
- b. _____ мен көңілге ерік беріп, босаңсымын
- c. _____ мен абай боламын
- d. _____ менің өз есебім бар

Келесі жауаптар кілтінің көмегімен таным стилін анықтаңыз:

1-кесте. Д.Колб оқыту циклінің тест жауаптары

Сұрақ	АК*	БЭ**	НТ***	РБ****
1	b	c	a	d
2	b	d	c	a
3	a	b	d	c
4	d	b	a	c
5	c	d	a	b
6	d	c	b	a
7	c	b	d	a
8	b	c	d	a
9	d	c	b	a
10	d	c	a	b
11	c	d	a	b
12	a	b	d	c
Барлығы				

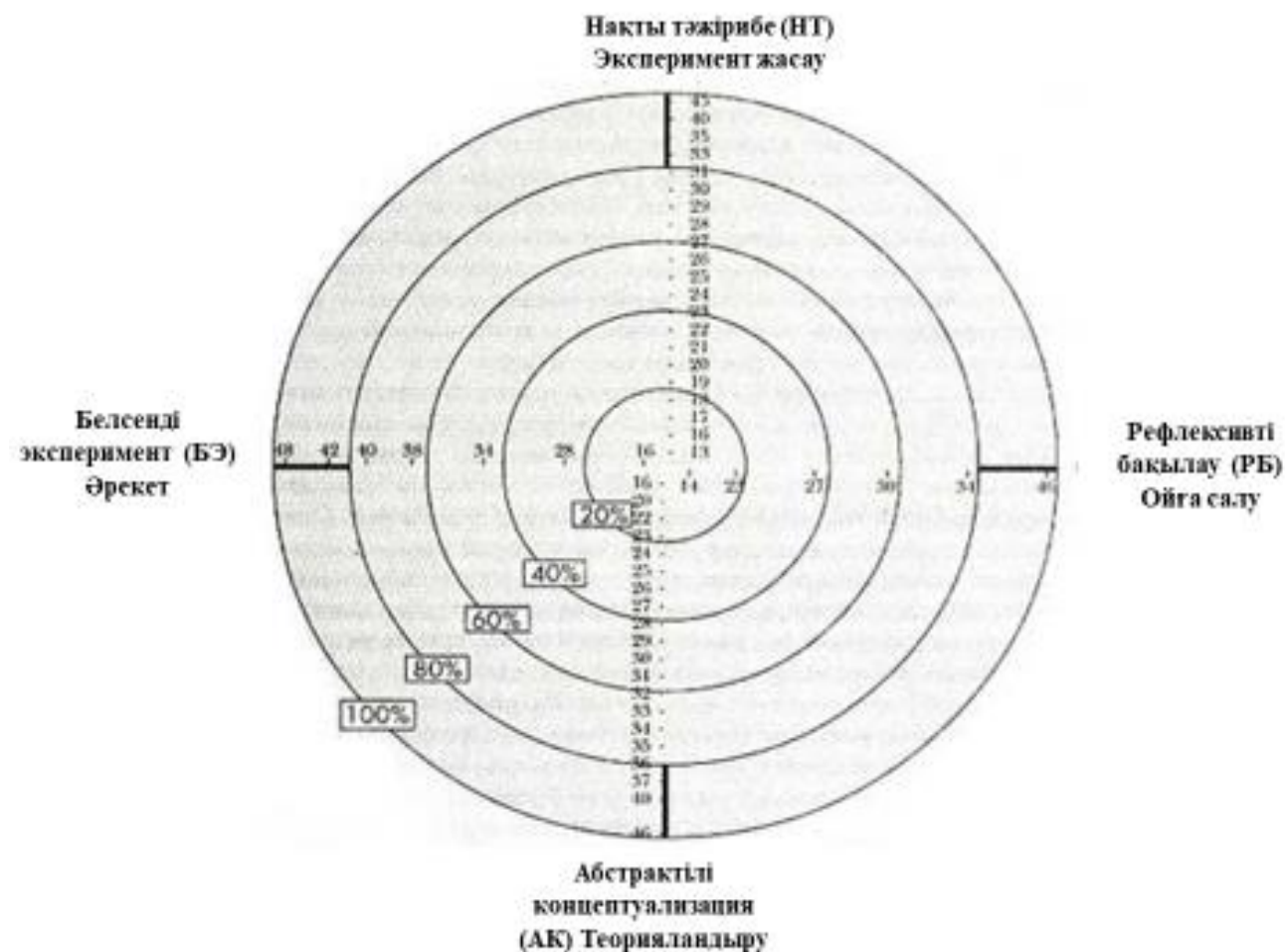
* *АК* - абстрактілі концептуализация: ұғыну арқылы оқыту; идеяларды логикалық талдау; жүйелі жоспарлау; теорияларды табу және өзара байланыстарды ашу

** *БЭ* - белсенді эксперимент: практикалық оқыту; белгілі бір іс-әрекеттерді жүзеге асыру қабілетін көрсету; тәуекелді қабылдау; іс-әрекет жасау арқылы адамдар мен оқиғаларға әсер ету

*** *НТ* - нақты тәжірибе: тәжірибе арқылы оқыту; нақты эксперимент жасау арқылы оқыту; бұл адамдарға қандай қатысы бар; сезімдерге берілу мен адамдарға сезімталдықпен қарау

**** *РБ* - рефлексивті бақылау: қарастыру арқылы оқыту; шешім қабылдау алдында мұқият бақылау; жағдайды әр түрлі жағынан қарау; заттардың мағынасын қарастыру

Алынған нәтижелерді төмендегі диаграммадағы осьтерге қойыңыз. Таным стилінің профилін алу үшін нүктелерді жалғаңыз.

5-сурет. Д.Колб оқыту циклінің тест нәтижелерінен алынған таным стилінің диаграммасы

Егер басым мәндер «НТ» және «РБ» осьтерінің қиылысу квадрантында болса (жоғарғы оң жақ), сіздің таным стиліңіз - *дивергентті*. Сіз көп ойланасыз, сұраққа әр түрлі көзқараспен қарайсыз, ақпаратты зерттейсіз, оған терең үңілесіз, бірақ оны тәжірибеде қолдануға асықпайсыз. Сіз идеяларды қалай ойлап табуға болатынын, мәдени көзқарастардың кең спектрін білесіз

және ақпарат жинауды ұнатасыз. Сіз бай қиялға иесіз, өнерде мықтысыз, эмоционалдысыз және басқа адамдарға қызығушылық танытасыз. Топтарда жұмыс істегенді жөн көресіз, жаңа білімге ашықсыз және жеке кері байланыс алғанды ұнатасыз.

Сіз өзіңіздің нақты тәжірибеңізге сүйенесіз, содан кейін оны рефлексивті түрде бақылап отырасыз, бұл ақпаратты ұйымдастыруға және түсіндіруге көмектеседі. Бірақ сіздің тұжырымдарыңыз әрқашан әрекет стратегиясын қалыптастыра бермейді. Сіздің стратегияңыз түпкілікті қалыптаспағандықтан, сіз оны өз өміріңізге ендірмейсіз, яғни басқа жағдайларда сіздің тұжырымдарыңыздың дұрыстығын тексеру үшін сирек пайдаланасыз.

Егер басым мәндер «РБ» және «АК» осьтерінің қиылысу квадрантында болса (төменгі оң жақ), сіздің таным стиліңіз - *ассимиляциялы*. Сіз үшін логикалық негізделген теориялар оларды практикалық қолданудан гөрі маңызды. Әдетте, ақпараттық немесе ғылыми салада жұмыс істейтін адамдар ассимиляция стиліне бейім. Сіз теорияны өте жақсы білесіз және терең зерттеп, көп оқып, талдайсыз. Бірақ практикалық тәсіл сізді қызықтырмайды.

Жаңа ақпарат алғаннан кейін сіз оны жақсы ұйымдастырасыз және түсіндіресіз, содан кейін одан мінез-құлық стратегиясын қалыптастырасыз. Яғни, ойланғаннан кейін сіз не істеу керектігін нақты түсінесіз, бірақ содан кейін жоспарларыңызды іске асыру үшін әрекет етуді бастау қиын. Сіздің нәтижелеріңіз әрдайым сіздің тәжірибеңізге сәйкес келе бермейді, яғни көбінесе сіздің біліміңіз тәжірибеге емес, теорияға негізделген.

Егер басым мәндер «АК» және «БЭ» (төменгі сол жақ) осьтерінің қиылысу квадрантында болса, сіздің таным стиліңіз *конвергентті* болады. Сізде прагматизм дамыған. Сіз теориялық білімді бағалайсыз. Сіз үшін оларды іс жүзінде қолдануға болатындығы өте маңызды. Сіз техникалық тапсырмаларды қалайсыз және тұлғааралық қатынастарға аз көңіл бөлесіз. Сіз үшін өзіңіз жасаған идеяны немесе теорияны практикада қолдану қиын емес.

Сіз іс-қимыл стратегиясын оңай жасайсыз және оған сүйене отырып әрекет ете бастайсыз. Дегенмен, сіз өзіңіздің стратегияңызды түзету арқылы ақпаратты жақсырақ ұйымдастыра және түсіндіре алатындай етіп, өз тәжірибеңіз туралы ойлауға көп көңіл бөлуіңіз керек.

Егер басым мәндер «БЭ» және «НТ» осьтерінің қиылысу квадрантында болса (жоғарғы сол жақта), сіздің білім стиліңіз **аккомодациялы** болып табылады. Сіз өзіңіздің тәжірибеңізге сүйене отырып, бәрін практикалық, тәжірибелік тұрғыда тексересіз. Теорияға енудің орнына, сіз бірден мәселені шешуге тырысасыз. Сіз логикалық емес, интуитивті тәсілді қолданасыз.

Сіз ойланудың орнына әрекет етуді жөн көресіз. Сіздің әрекеттеріңіз сіздің тәжірибеңізге айналады, оны сіз теорияға қарағанда басым етіп аласыз. Бірақ сізге алынған тәжірибеден сабақ алу қиынға соғады, өйткені сіз рефлексияға бейім емессіз. Ой-талқыға салынбаған сіздің әрекеттеріңіз стратегияны қалыптастыра алмайды және көбінесе ретсіз бей-берекет болады.

Енді Колбтың оқу циклін және өзіңіздің оқу стиліңізді біле отырып, сіз өзіңіздің жеке «әлсіз жақтарыңызды», прагматизмді оқыту үшін оларды қалай күшейтуге болатындығын, сонымен қатар прагматизм туралы білім мен дағдыларды өзіңіз бен оқушыларыңызда қалай тиімді бекітуге болатындығын анықтай аласыз.

Прагматизмді оқыту кезінде Дэвид Колбтың циклын қолдана отырып, келесілерді есте ұстаған жөн:

1) оқушыларға ұсынатын жаттығуларды орындау тәжірибеңіз болуы керек. Егер сізде мұндай тәжірибе болмаса, оны оқушыларға ұсынбас бұрын өзіңіз менгеріп алыңыз;

2) оқытудың «не туралы» екенін түсінуіңіз керек, бірақ оқушылар «дәл нені» үйренетінін алдын-ала анықтау қажет емес, осылайша сіз оқу процесінің ашықтығын сақтайсыз және сіз бастапқыда ойламаған нәтижелерге қол жеткізе аласыз;

3) оқыту кезінде тек жаттығулар мен қызықты тапсырмалар ғана емес, сонымен қатар алған тәжірибені оқушылардың күнделікті өмірінде қалай қолданатыны да маңызды;

4) оқушыларға үнемі қолдау көрсетіп отыруыңыз керек, тапсырмаларды орындау барысында оларға кеңес беріп, олардың шарттары мен алынған тұжырымдарын талқылауыңыз керек және т. б.;

5) сонымен қатар, сіз оларға тым көп қамқорлық жасамауыңыз керек, өйткені бұл жағдайда алынған тәжірибе олардың жеке тәжірибесіне айналмайды, яғни мағынасы болмайды.

Прагматизмді оқыту жоспары

Прагматизм пәнаралық пән болғандықтан, сіз оның оқытылуын пән сабақтарына және сыныптан тыс жұмыстарға қалай қосуға болатындығы туралы ойлануыңыз керек. Прагматизмді оқыту бойынша бағалар қойылмағандықтан, сіз сәтті орындалудың өзіндік бағалау индикаторларын жасауыңыз керек (материалдың игерілгенін қалай тексеруге болады).

Мұндай индикатор оқушылардың ақпаратты талқылау және тапсырмаларды орындау нәтижесінде қажетті прагматикалық құзыреттерді алғанын бағалау болуы мүмкін. Төменде қажет болған жағдайда кеңейтуге болатын прагматикалық құзыреттердің тізімі берілген.

Оқушы:

- Өз іс-әрекетінің стратегиясын түсінеді және талдайды.
- Өзінің күнделікті өмірін қойылған мақсаттармен байланыстырады.
- Өз іс-әрекеттерінің басымдықтарын олар мақсаттарға сай келетіндей етіп анықтайды.
- Стратегия мен ұзақ мерзімді мақсаттарға назар аудара отырып әрекет етеді.
- Ұзақ мерзімді перспективалар санатында ойлайды.
- Проблемалық салалар мен мүмкіндіктерді көреді.
- Өз әрекеттерінің салдарын болжайды.
- Стратегияға сыртқы факторлардың әсерін түсінеді.

- Туындайтын өзгерістерді және олардың өз өміріне әсерін түсінеді және ескереді.

- Сыртқы факторлардың әсерімен үдерістер мен әрекет ету әдістері қалайша бұзылуы мүмкін екенін түсінеді.

- Ұзақ мерзімді стратегиямен және ықтимал өзгерістермен өзара байланыста іс-қимылдарды жоспарлайды.

- Ықтимал өзгерістер болған жағдайда апаттық жоспарларды дайындайды.

- Ұзақ мерзімді мақсаттарға қол жеткізу үшін өз іс-әрекеттеріне елеулі өзгерістер енгізеді.

- Өз идеяларын басқалармен бөліседі және сынды ескереді.

Біз прагматизмді оқытуды оқу процесіне ендірудің бірнеше нұсқасын ұсынамыз.

1) *жағдайлық*. Келесі оқу модулдерінде прагматизмді оқыту бойынша нұсқаулықтарды мұқият оқып шығыңыз. Оларды тізіммен жазып, қандай мүмкін болатын жағдайларда оқушылармен қандай да бір ережелерді талқылауға болатынын белгілеп алыңыз. Мысалы, оқушы үй тапсырмасын орындауға үлгермегенін айтты. Тайм-менеджмент әдістерінің бірін талқылау үшін сіз сабақтың 10 минутын бөліп, оқушыларға оны бүгін немесе осы апта ішінде пайдалануға тапсырма бере аласыз.

Сізге ыңғайлы болу үшін төмендегі үлгіні пайдалануға болады.

2-кесте. Талқылануы тиіс прагматизм техникасы немесе тақырыбы

Талқылануы тиіс прагматизм техникасы немесе тақырыбы	Талқылауға итермелеуі мүмкін жағдай	Материалды бекіту тапсырмасы	Сәтті орындау индикаторлары
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			

2) *құзыреттер негізінде*. Ол үшін сіз мектеп оқушыларында дамытылуы қажет прагматикалық құзыреттіліктердің тізімін (олардың кейбіреулері жоғарыда келтірілген), осы құзыреттіліктерді алу үшін олар жасауы қажет әрекеттер немесе белсенді қимылдарды, ол үшін қажетті ресурстарды және сәтті орындау индикаторларын (оқушылар алынған құзыреттілікті пайдаланған /көрсеткен жағдайдың мысалы) жазып бере аласыз.

3-кесте. Прагматикалық құзыреттіліктер

Прагматикалық құзыреттіліктер	Әрекеттер немесе белсенді қимылдар	Қажетті ресурстар	Сәтті орындау индикаторлары
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			

3) *күнтізбелік*. Ол үшін сіз сабақтарыңызда прагматизмді оқытуды ұйымдастыру үшін үлгіні пайдаланып, оқушылармен талқыланатын тақырыптар мен олар орындай алатын тапсырмаларды төмендегі кестеде көрсете аласыз.

4-кесте. Күнтізбелік жоспар

Қыркүйек	Қазан

Мамыр	

Сабақтың анатомиясы

Прагматизмді оқытудың жалпы жоспарын жасай отырып, сіз басқа пәндер бойынша сабақтарыңызға, сондай-ақ сабақтан тыс жұмыстарға прагматизмді енгізудің сабақ жоспарларын жасай аласыз. Ол үшін сіз төмендегі үлгіні пайдалана аласыз.

5-кесте. Сабақ жоспарының үлгісі

Кезең	Мазмұны
Әзірлеу	Мақсаты Тұжырымдамасы Сценарий Бағдарлама Үлестірме материал Презентация
Дайындық	Сабақ алдындағы жұмыс Ұйымдастырушылық бөлім
Кіріспе бөлімі	Сәлемдесу Күтулерді жинау Ережелер / уағдаластықтар / өзара іс-қимылға ұсынымдар Сергіту сәті
Дәріс	Мини-дәріс Презентация Метафора
Тәжірибе құру	Нұсқаулық Мәселелерді шешу жаттығулары Топтардағы жұмыс

	Рөлдік ойын
Жаттығуларды талдау, рефлексия	Пікір және эмоциялар алмасу Нәтижелерді жинау Қорытындыларды қалыптастыру
Қорытынды	Кері байланыс Тілек Сабақтан кейінгі сүйемелдеу және дамумен жұмыс

Сабаққа дайындық чек-парағы

Прагматизмді дамыту элементтері бар сабақты немесе сабақтан тыс жұмыстарды орындау алдында сіз орындауыңыз тиіс міндеттер чек-парағын бір қарап шығыңыз.

✓ Сабақтың немесе сабақтан тыс іс-әрекеттің мақсаттары мен міндеттері көрсетілген.

✓ Сабақ барысында немесе сабақтан тыс уақытта қарастырғыңыз келетін сұрақтар мен тақырыптар алдын-ала ойластырылған.

✓ Сабақ барысында немесе сабақтан тыс уақытта прагматизм бойынша тақырыптарды қарастыратын уақыт анықталды.

✓ Сабақтың немесе сабақтан тыс жұмыстардың күтілетін нәтижелері құрастырылды.

✓ Сабақ барысында немесе сабақтан тыс уақытта оқушылардың даму аймақтары анықталды.

✓ Ұқсас тақырыпта сабақ немесе сабақтан тыс іс-әрекеттің оң тәжірибесі зерттелді.

✓ Тақырып барлық жағынан егжей-тегжейлі қарастырылған.

✓ Оқу тақырыбы бойынша жұмыс істеу үшін қажетті ақпарат (теориялық және практикалық база) жиналды және зерттелді.

✓ Жұмыстың ең тиімді әдістері таңдалды.

✓ Барлық элементтердің логикасы анықталған.

✓ Сабақтың немесе сабақтан тыс жұмыстардың тезистік жоспары дайындалды.

✓ Бағдарлама мен жаттығулардың барлық элементтері егжей-тегжейлі сипатталған.

✓ Қажет болған жағдайда, сабақ немесе сабақтан тыс жұмыстардың сценарийі дайындалды.

✓ Сабақтың немесе сабақтан тыс жұмыстардың уақыты белгіленді.

✓ Оқушыларға үлестірме материалдар дайындалды.

✓ Сабақ немесе сабақтан тыс іс-шаралар өтетін бөлме немесе өтетін орын туралы нақты түсінік бар.

✓ Сабақ материалы немесе сабақтан тыс іс-шаралар жоспары/сценарийі 3-4 рет қайталанды.

Үлестірме материалмен жұмыс

Төмендегі кесте сіздің мақсаттарыңызға сәйкес келетін үлестірме материалды таңдауға көмектеседі.

6-кесте. Үлестірме материалдарды таңдау

Жұмыс жасайды	Жұмыс жасамайды
Пайдаланатын кезде ғана беру	× Қосымша материалдар беру
✓ Тек шынымен қажет нәрсені беру	× Презентацияларды басып шығару
✓ Материалдармен танысуға уақыт беру	× Қалың дәптерді басында не соңында беру
✓ Материалдарға қатысты тапсырмалар беру	× Сабақта қарастырылмаған тапсырмалар беру
✓ Сыныппен әзірлегеннен кейін модельдерді беру	

Ұрпақтар теориясы

Прагматизмді үйретуді бастамас бұрын, оқушыларға прагматизмді оқытудың ең қолайлы әдістерін таңдауға көмектесетін ұрпақтар теориясымен танысу пайдалы болады.

Ұрпақтар теориясын Уильям Штраус пен Нейл Хоув жасаған және тарихтағы қайталанатын ұрпақтар циклін сипаттайды [24]. Ұрпақтар қарым-қатынас, сатып алу және мотивация сияқты ұқсас сипаттамаларды көрсетеді, өйткені оларға өмірдің бірдей кезеңіндегі тенденциялар және ұқсас арналар әсер етті (мысалы, онлайн, теледидар, ұялы телефон). Белгілі бір ұрпақтың өкілдері ұқсас құндылықтарды, сенімдер мен үміттерді бөліседі. Жеке деңгейде бәрі әртүрлі. Бірақ егер сіз адамдарға ұрпақтардың призмасы арқылы қарасаңыз, сіз қарым-қатынас жасауға, жұмыс істеуге, ынталандыруға, оларды іс-әрекетке тартуға көмектесетін пайдалы дәйектілікке қол жеткізе аласыз.

Қазіргі ұрпақ α (альфа) - бұл 2010 жылдан бастап туылған балалар. Сабақтарда іс-әрекеттерді жақсы ұйымдастыру үшін олардың жалпыланған сипаттамасымен танысу пайдалы болады.

Альфа өзін-өзі тәрбиелеуге қызығушылық танытады, ерекше ойлау мен ерте дамуымен ерекшеленеді, «қолында планшетпен» туылады.

Олармен жұмыс жасай отырып, «Неге?» деген сұраққа жауап беріп, күнделікті өмірде алған білімдерін қалай пайдалану керектігін көрсету керек. Олар басқаларға әсер ететін бірқатар психологиялық әдістерді біледі, олар депрессияның себептерін немесе керісінше, көңіл-күйді көтеретін жағдайларға ішкі талдауды еркін жасай алады. Олар кез-келген жазадан өтуге дайын болады, бірақ олар қандай жағдай болмасын, өз ойында қалады. Олар көптеген мәселелерде күзіретті және сауатты, мысалы: ата-аналардың қарым-қатынасы, отбасындағы қаржылық мәселелердің себептері және ақша не үшін қажет екенін біледі. Сондай-ақ, альфа ақпаратты өз елегінен өткізіп, оны егжей-тегжейлі талдайды. Бірақ олардың кері жағы да бар: алынған ақпаратты есте сақтауы өте

қиын. Олар үшін мекен-жайларды, күндерді немесе атауларды есте сақтау маңызды емес, бірақ қажетті ақпаратты қай көзден табуға болатындығын білу маңызды.

Прагматизмді оқыту әдістері

Прагматизмді оқытудың қандай да бір әдісін таңдамас бұрын, келесі сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Бұл әдіс қойылған міндеттерге қол жеткізуге, ниеттерді жүзеге асыруға қалай көмектеседі?

2. Оқушылардың гендерлік құрамы, саны, жасы қандай?

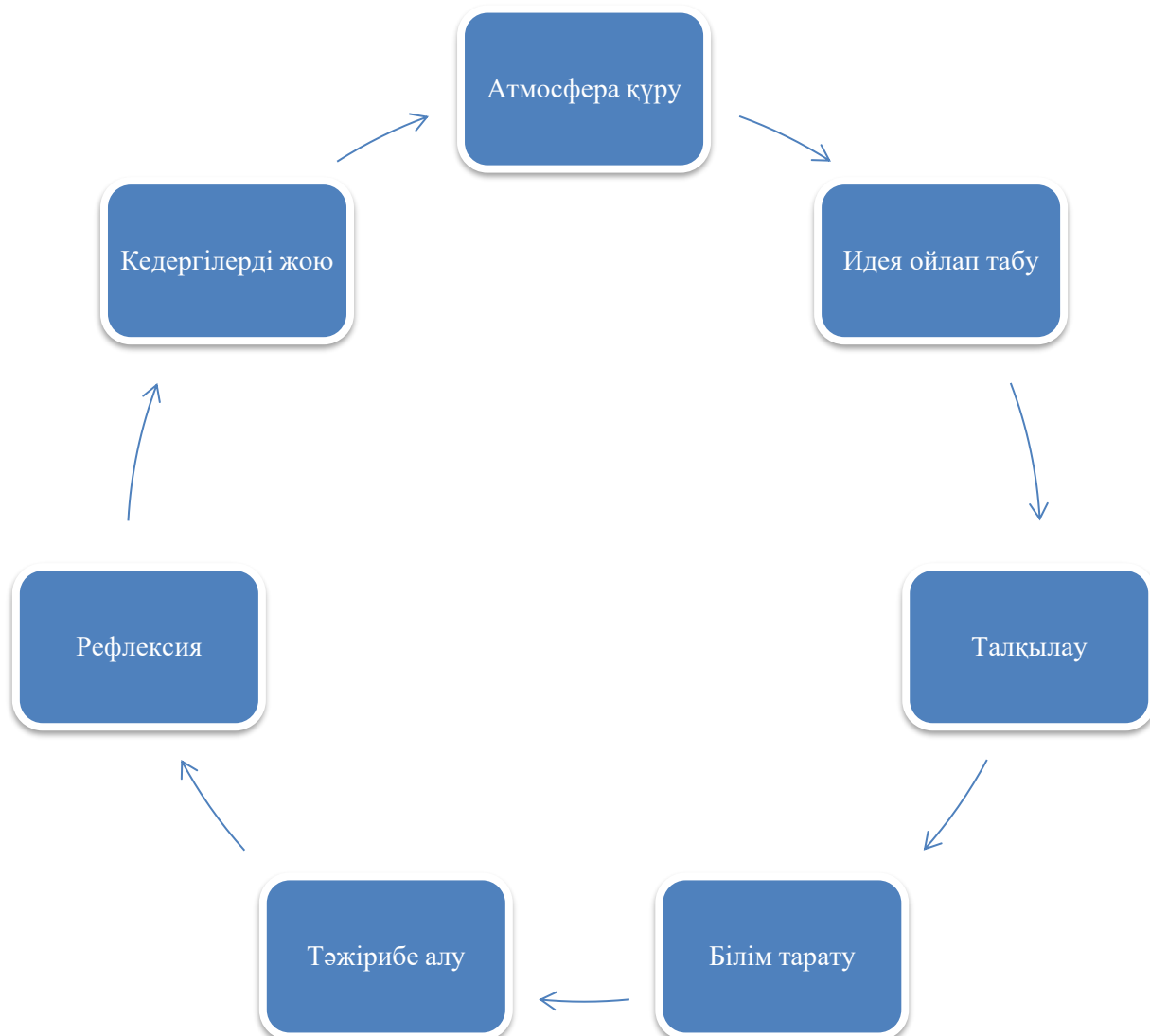
3. Бұл әдіс мектеп мәдениетіне қалай сәйкес келеді?

4. Бұл әдісті оқушылар өздерінің мәдениеті мен тәрбиесі тұрғысынан қалай қабылдай алады?

5. Осы сынып үшін бұрын не істелді және осы әдісті қолданғаннан кейін не болады?

6. Мұғалім ретінде мен бұл әдісті қалай қолданамын? Маған оны тиімді қолдануға не көмектеседі?

Әдістердің 7 тағайындалуы

6-сурет. Прагматизмді оқыту әдістерінің таңайындалуы

Оқыту әдістері:

- Пікірталас - барлық көзқарастарды қарастыруды көздейтін мәселені фасилитациялы талқылау.

- Топтағы жұмыс - сұрақтың жауабын табу үшін топ ішіндегі жұмыс.

- Пікірсайыс - өзекті тақырыптар бойынша тараптар арасында нақты құрылымдалған және арнайы ұйымдастырылған ой алмасу.

- Silent floor - аудитория жұмысының жазбаша нәтижелерінің презентациясы.

- Рөлдік ойын - зерттеуді қажет ететін жағдайға ұқсас жағдайды симуляциялау, оның аясында қатысушылар «басқа адамдардың рөлдерін» сынап көреді.

- Миға шабуыл - берілген тақырып бойынша бүкіл топтан идеялар жинау.

- Тәлімгерлік - алынған ақпаратты немесе ментормен қабылданған әрекеттерді талқылау.

- Далалық тапсырмалар - жұмыс тапсырмаларын мұғалімнің бақылауымен орындау.

- Кейстер - сабақ тақырыбы бойынша тәжірибеден алынған жағдайларды қарастыру және берілген жағдайдан жасалуы мүмкін қорытындыларды тұжырымдау немесе балама шешімдерді ұсыну.

- Жаттығулар - қажетті құзыреттер жинақталатын практикалық тапсырмаларды орындау.

- Презентация - белгілі бір материалды дайындау бойынша тапсырмаларды оқушылар арасында бөлу.

- Бағалау - алынған тәжірибе өмірде қалай пайдаланылатынын талдау.

- Проекттік әдістемелер - қатысушыларды идеялар талап етілетін жағдайға көшіру (мысалы, 10 жылға алға).

Онлайн-ресурстар

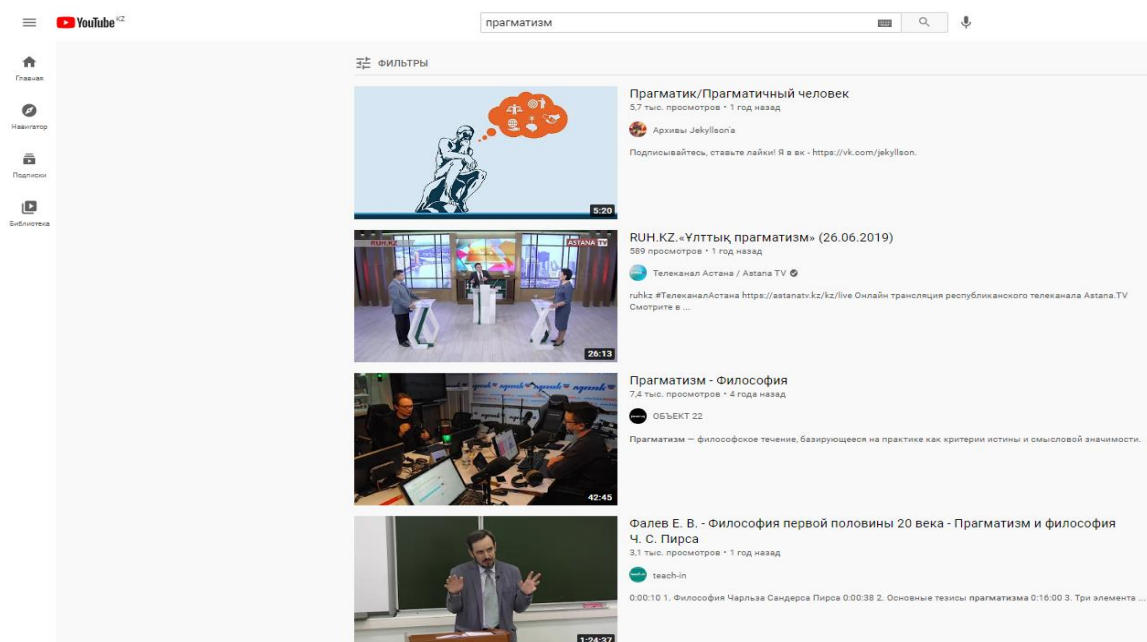
Егер сіз мектеп қабырғасында сабақ беру мүмкіндігі болмаса да, прагматизм сабақтарын өткізу үшін әртүрлі онлайн-ресурстарды пайдалана аласыз.

Zoom – Zoom бағдарламасында сіз сабақтарды онлайн режимінде өткізе аласыз, топтық тапсырмаларды орындау үшін оқушыларды сессия залдарында топтарға бөле аласыз, өз экраныңызды көрсете отырып, презентациялар өткізе аласыз. Сондай-ақ оқушылар ZOOM-ға ұжымдық тапсырмаларды орындау үшін өздері жинала алады.

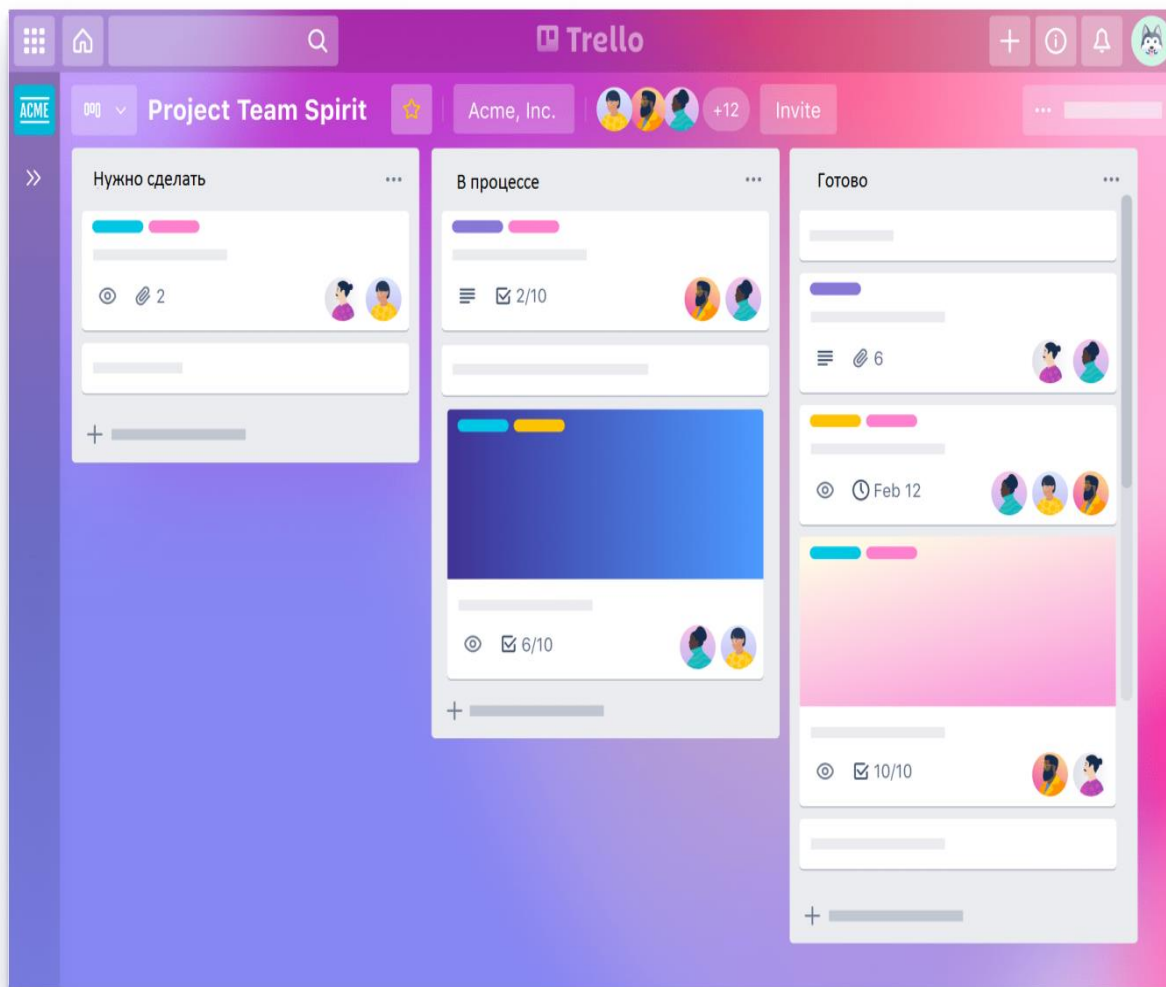
7-сурет. Zoom платформасы

YouTube – сіз оқушылардан тәлімгерлермен жұмыс істегеннен кейін немесе тапсырмаларды орындағаннан кейін тапсырмаларға жауаптары бар бейнежазбаны немесе рефлексиясы бар бейнежазбаны және олардың бейнежазбаларын қарау үшін *YouTube* арнасына орналастыруды сұрай аласыз.

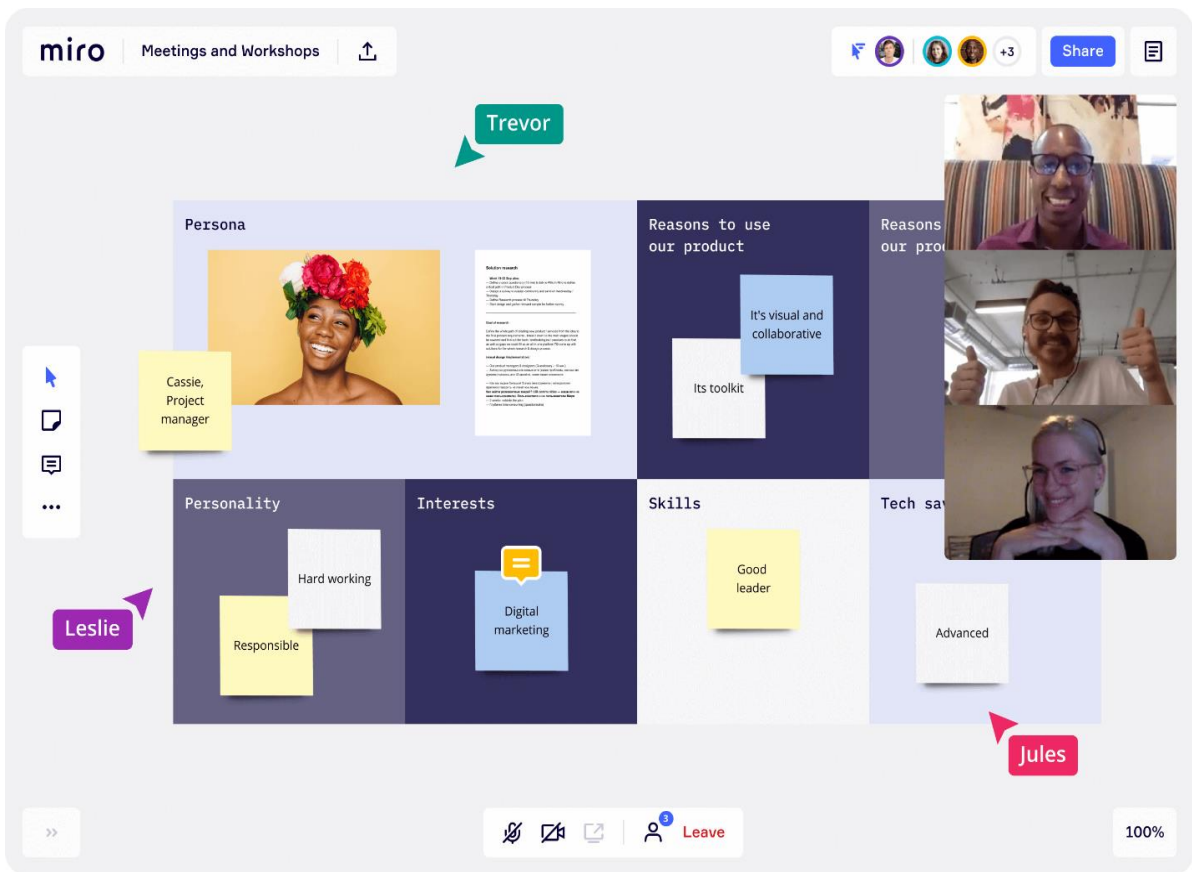
8-сурет. YouTube арнасы

Trello – бұл канбан тақтасының нұсқасы, онда сіз тапсырмаларды немесе материалдарды санаттар бойынша топтастыра аласыз, оқушылардың қайсысы қай санатқа жататынын анықтай аласыз, тапсырмаларды орындау үшін мерзімдерді белгілей аласыз және т. б.

9-сурет. Trello тақтасы

Miro – бұл «шексіз» тақта, онда сіз және оқушылар жазбалар жасай аласыз, суреттер, сілтемелер, бейнежазбалар және кез-келген басқа материалдарды орналастыра аласыз, сонымен қатар бағдарламада ақпаратты ұйымдастыруға арналған көптеген шаблондар бар.

10-сурет. Miro тақтасы

Талдауға арналған сұрақтар

Дебрифинг – бұл оқушыларға өткен тәжірибе туралы ой бөлісуге, жаңа қызықты идеяларды анықтауға, өздері үшін пайдалы жаңалықтар ашуға және бір-бірімен бөлісуге көмектесетін оқыту процесі.

Прагматизм туралы әр жаңа тақырыпты аяқтағаннан кейін сіз ұсынылған әдістердің бірін қолдана отырып, дебрифинг өткізе аласыз.

7-кесте. Дебрифинг әдістерінің сұрақтары

Gaw әдісі	Lederman және Stewart әдісі
<p>Тәжірибе негізінде алынған оқытудың әр кезеңі үшін Gaw (1979) бойынша сұрақтары.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Тәжірибенің өмір сүру кезеңі Мысалы, «не болып жатыр?» 2. Тәжірибемен бөлісу кезеңі Мысалы, «сіз қандай сезімдерді бастан өткердіңіз?» 3. Түсіндіру кезеңі Мысалы, «мұны қалай түсіндіресіз?» 4. Жалпылау кезеңі Мысалы, «бұл сізге не үйретті?» 	<p>Lederman және Stewart (1986) тәжірибені талдау процесінде қолданылатын құрылымдық мәселелер үшін басқа сұрақтарды қолданды</p> <ul style="list-style-type: none"> • Негіздеу сұрақтары Мысалы, «мұның бәрі не туралы болды?» • Сенімділік сұрақтары Мысалы, «неге бұлай болды?» • Тиімділік сұрақтары Мысалы, «сіз бұл үшін қандай ақшамен төледіңіз?»

<p>5. Қолдану кезеңі</p> <p>Мысалы, «сіз мұнымен не істегіңіз келеді?»</p> <p>6. Процессуалдық фаза</p> <p>Мысалы, «мұнда не жаман / не жақсы?»</p>	
<p style="text-align: center;">Morru van Ments әдісі</p> <p>Талдау процесін қолдана отырып, Morru van Ments (1989) үш сұрақ тобын ұсынды</p> <ul style="list-style-type: none"> • Фактілерді анықтау <p>Мысалы, «не болды деп ойлайсыз?»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мінез-құлық себептерін талдау <p>Мысалы, «басқа мүмкіндік бар ма?»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Іс-әрекетті жоспарлау <p>Мысалы, «мұны нақты өмірде қалай қолдануға болады?»</p>	<p style="text-align: center;">Tuagu әдісі</p> <p>Tuagu жасаған дебрифингтің алты қадамы (1980)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сіз өзіңізді қалай сезінесіз? (оқушылардың эмоционалды жағдайы) 2. Не болды? (ақпарат жинау) 3. Келісесіз бе? Неге үйрендік? («...сіз келісесіз бе?» немесе «сіз не туралы ойлайсыз...?») деген сұрақтарға жауаптардан тұратын гипотезалар) 4. Бұл нақты өмірмен қалай байланысты? (бұрын көрінгендердің әсері) 5. Егер ... болса? (тәжірибені экстраполяциялау) 6. Сіз басқаша не істер едіңіз? (балама стратегиялар)
<p>«Белсенділікті талдау» әдісі</p>	
<p><i>1 кезең. Алынған әсер</i></p> <p><u>Сұрақтар мақсаты:</u> пікір алмасу, жауапты әрекет ету. Сыныпта пайымдауды (дұрыс немесе дұрыс емес) білдірмеу, бағалау шешімдерін тоқтату маңызды.</p> <p>Жасаған ісіңіз сізге ұнайды ма? Қандай әсер қалды? Сіз өзіңізді қалай сезіндіңіз?</p>	<p><i>2 кезең. Сипаттау</i></p> <p><u>Сұрақтардың мақсаты:</u> не болғанын нақты тұжырымдау, қызмет элементтерін одан әрі талдау үшін маңыздыларды бөліп көрсету</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Не болды? Сыныптас (-тар) дәл не айтты немесе не жасады / жасамады? Ол (-ар) мұны қалай жасады? 2) Мұғалім сынып байқай алмаған өз бақылауларымен бөліседі
<p><i>3 кезең. Қорытындылар</i></p> <p><u>Сұрақтар мақсаты:</u> инсайттар алу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Сіз не нәрсеге үйрендіңіз? Қандай қорытынды жасадыңыз? Қандай әрекеттер жұмыс істеді және сіз басқаша не істер едіңіз? Неге? 2) Мұғалім оқушылардың пікірлеріне сүйене отырып, қосымша тұжырымдар мен түсініктермен, кері байланыспен 	<p><i>4 кезең. Қарапайым өмірмен келтіру</i></p> <p><u>Сұрақтар мақсаты:</u> сабақтағы шындықты қарапайым өмірмен байланыстыру</p> <p>Нақты өмірмен қандай ұқсастықтарды көресіз? Сізде осындай нақты жағдайлардың мысалдары бар ма? Айтып, бөлісіңіз</p>

бөліседі, мүмкін мұнда ол дұрыс модельді көрсетеді	
5 кезең. Байланыстыру аймағын кеңейту <u>Сұрақтар мақсаты:</u> сабақта шындықты қарапайым өмірмен байланыстыру аймағын кеңейту Ал егер ...? Егер ... болса, онда оқиғалар қалай өрбіген болар еді?	6 кезең. Келесі жолы <u>Сұрақтар мақсаты:</u> Болашаққа көпір салу, алынған инсайттарды практикада қолдану жоспарын құру Осының бәрін ескере отырып, сіз не істер едіңіз және нені өзгертесіз? Сіз қандай сұрақтар қоясыз? Егер мұны тағы бір рет жасау керек болса, не айтар едіңіз?

Кері байланыс

Прагматизмді оқыту мектеп пәндерін оқытудан өзгеше болғандықтан, орындалған тапсырмаларды бағалаудың орнына, белгілі бір әрекетті орындағаннан кейін оқушыларға кері байланыс берген жөн.

Кері байланыс келесілер үшін қажет:

- өзара әрекеттесу кезінде олар не сезінгенін оқушыларға еске түсіріңіз;
- оларға өз көзқарастарын және басқа адамдардың көзқарастарын көруге және салыстыруға көмектесу;
- оларды өзгеруіне, мінез-құлықты немесе процестерді жақсартуға бағыттаңыз;
- оларды сол арқылы үйрету.

Сонымен қатар, кері байланыс нақты, бағалаусыз, сынсыз, қысқаша, тәжірибе туралы, қарым-қатынас және олардың дамуы туралы, «осында және қазір» оқушылардың мінез-құлқы немесе іс-әрекеті туралы, қажеттіліктер, перспективалар, өзгерістер туралы, тек оқушылар дайын болған жағдайда ғана берілуі керек.

Кері байланыс алу кезінде сіз оқушыдан оны талап етпей, тек сұрап жатқаныңызды ұмытпаңыз, сіз кері байланысты қандай болса да қабылдауыңыз керек, ұрыспаңыз, ақтамаңыз, оған алғыс айтыңыз, егер айтқаны жеткілікті деп ойласаңыз, оқушыны тоқтату қажет екенін есте сақтаңыз.

Кері байланыс кезінде «Мен-концепт» (өзі туралы және ішіндегі ойын айту) тұжырымдамасын қолдануыңыз керек. Кері байланыс сын мен айыптау емес, мәжбүрлеуге жатпайтын қарым-қатынасқа жатады.

Кері байланыс жинау үшін келесі алгоритмді пайдалануға болады:

1. Рахмет айту, қолдау жасау, байланыс орнату.
2. Сезімдер, эмоциялар туралы сұрау.
3. Оң нәтижелер туралы сұрау (не тиімді жасалды).
4. Мүмкін болатын жақсартулар туралы сұрау (не жақсартуға болады).
5. Жауаптар үшін рахмет айту, сұрақ қою және кері байланыс алуға дайын болу.
6. Қай әрекет дұрыс қабылданғаны туралы айту (әрекет деңгейі).
7. Қай әрекет жақсы жұмыс істеп, қабылдануы мүмкін екендігі туралы айту (әрекет деңгейі).
8. Барлығы түсінікті болғанын нақтылау және сұрақтар қоюды ұсыну.

9. Өзін-өзі дамыту саласындағы келесі жасалатын әрекеттер туралы сұрау.

10. Дамыту әрекеттерін ұсыну, одан әрі дамуды қолдау.

Коучингтік сұрақтар

Рефлексия кезінде келесілерді жасауға тырысыңыз:

- оқушыларды шабыттандыру (олар «Мен нені қалаймын?» деген сұрақтар қою үшін);

- оларды алған білімдерін өмірлеріне қалай енгізуге болатындығы туралы ойлануға мәжбүр ету (олар «Мен бұған қалай қол жеткізе аламын?» деген сұрақтар қою үшін);

- олар сіз талқылайтын сұрақтар неге маңызды екендігі туралы ойлануы керек (олар «Мен үшін бұл неге маңызды?» деген сұрақтар қою үшін);

- оқушылар өздерінің жеткен жетістіктерін қалай түсінетінін ұғыну керек («мен нәтижеге қол жеткізгенімді қалай түсінемін?» деген сұрақтар қою үшін).

Төменде оқушыларды жоғарыда айтылғандардың бәрін білуге итермелейтін сұрақтардың нұсқалары берілген:

- Мұны қалай жасауға болады деп ойлайсыз?
- Тағы қандай нұсқа бар?
- Болмай қалса не жасау керек?
- Жағдай өзгерді деп елестетіп көріңіз, әрі қарай не істейсіз?
- Неліктен бұл сіз үшін маңызды?
- Сіз қандай тәуекелдерге тап болуыңыз мүмкін?
- Сізді еш нәрсе шектемейді, бұл мәселені қалай шешесіз? Қазір осылардың ішінен не қолдануға болады?
- Неліктен бұл нұсқа жұмыс істейді?
- Сіз қазір қайдасыз? Сіз қайда болғыңыз келеді?
- Сізге қандай көмек қажет?

Төмендегі тізімде көрсетілмеген маңызды үш сұрақты жазыңыз:

Есеп беру нысаны

Прагматизм сабақтарын жақсы жоспарлау үшін төмендегі сабақты өткізгеннен кейін есеп формасын қолдануды ұсынамыз. Өткізілген сабақ туралы есеп берудің бұл нысаны жұмыс нәтижелерін қорытындылауға, бағалауға және талдауға мүмкіндік береді.

8-кесте. Есеп беру нысаны

<i>Сабақ атауы, өткізу мерзімі, сынып</i>	
<i>Сіздің жалпы сабақ туралы әсеріңіз</i>	<i>Сіз қойған мақсаттар мен міндеттерге қаншалықты қол жеткіздіңіз?</i>

<i>Бастапқы жоспарларға қандай өзгерістер (орны, әдістері, тәсілдері, бағдарламалары және т. б.) енгізілді? Бұл немен байланысты болды?</i>	
<i>Сабақтың ең күшті, сәтті элементтері қандай болды?</i>	<i>Сіз сабақта нені өзгертіп, жақартар едіңіз?</i>
<i>Сабақ барысында қандай негізгі нәтижелерге қол жеткіздіңіз? Бесеуін тізіп жазыңыз</i> 1. 2. 3. 4. 5.	
<i>Оқушылар сабақтан не алды? Сіздің ойыңызша, алған білімдері олардың өміріне қандай өзгерістер әкелді?</i>	
<i>Оқушылар сабақты қалай бағалады?</i>	
<i>Сабақтың ең жарқын сәттерін тізіп жазыңыз</i>	<i>Мұғалім ретінде сабақ барысында нені үйрендіңіз?</i>
<i>Сабақты дайындау және өткізу кезінде әзірленген / қолданылған материалдар туралы айтып беріңіз</i>	

3-МОДУЛЬ ПРАГМАТИЗМ ТҮРЛЕРІ

Бұдан бұрын айтқанымыздай, прагматизм - бұл іс-әрекеттерді, оқиғаларды, басқа адамдарды және т.б. олардың өздері мен болашағы үшін пайдасы (құндылығы) тұрғысынан бағалайтын адамның ойлау түрі (прагматика). Адам қоғамның бір бөлігі болғандықтан, өзі үшін де, қоғам үшін де құндылықтар жасау көбінесе бір-бірін алмастыратын ұғымдар болып табылады.

Егер адам, мысалы, жақсы дәрігер болса, оның жеке құндылыққа ие болатыны анық: кәсіби маман ретінде ол жақсы жалақы алады, бұл оның отбасының өмір сүру деңгейіне әсер етеді, сонымен бірге қоғам пациенттерді емдейтін жақсы дәрігердің пайда болуынан да пайда көреді.

Сондай-ақ, егер адам қылмыс жасаса (мысалы, бірдеңе ұрласа), ол өзі үшін құндылық алатын сияқты көрінеді. Дегенмен, мұндай мінез-құлықты прагматикалық деп атауға болмайды, өйткені болашақ салдарлар тұрғысынан ол, керісінше, өзін жақсы нәрселерден айырады (ол сотталуы және жазалануы мүмкін), сонымен бірге ол қоғамды пайдадан айырады - қоғамдағы қылмыс деңгейі мен алаңдаушылық өседі, азаматтардың бір-біріне деген сенім деңгейі мен қауіпсіздік төмендейді.

Прагматизм болса, болашақта өзі үшін және адам өмір сүретін бүкіл қоғам үшін құндылық құруды меңзейді.

Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында прагматизмге мынадай түсінік береді: «Прагматизм – өзіңнің ұлттық және жеке байлығыңды нақты білу, оны үнемді пайдаланып, соған сәйкес болашағыңды жоспарлай алу, ысырапшылдық пен астамшылыққа, даңғойлық пен кердеңдікке жол бермеу деген сөз. Нақты мақсатқа жетуге, білім алуға, саламатты өмір салтын ұстануға, кәсіби тұрғыдан жетілуге басымдық бере отырып, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалану – мінез-құлықтың прагматизмі деген осы».

Қазақстандық қоғам бүгінде жаңғыртудың үшінші кезеңіне байланысты мәселелерді шешуде және осы жағдайларда прагматизм құндылықтарының өзектілігі бұрынғыдан да арта түсуде. Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында: «Өкінішке қарай, тарихта тұтас ұлттардың ешқашан орындалмайтын елес идеологияларға шырмалып, ақыры су түбіне кеткені туралы мысалдар аз емес», - деп атап өтті Сондықтан Елбасы радикализм идеяларының теріс салдарына назар аударып отырып, бізді прагматикалық қасиеттерді дамыту үшін жұмыс істеуге шақырады.

Прагматизм өміріміздің барлық саласында маңызды. Мақаладан дәйексөз келтірейік: «Қанымызға сіңген көптеген дағдылар мен таптаурын болған қасаң қағидаларды өзгертпейінше, біздің толыққанды жаңғыруымыз мүмкін емес. Төл тарихымызға, бабаларымыздың өмір салтына бір сәт үніліп көрсек, шынайы прагматизмнің талай жарқын үлгілерін табуға болады» [1].

Қазақстандықтардың прагматикалық құндылықтар мен ұстанымдарды дамытудың өзіндік дәстүрлері бар. Олар өмірлік мәселелерді шешудің

практикалық рецептері болып табылатын көптеген даналық сөздер мен мақал-мәтелдерде, мысалы, «Сабыр түбі – сары алтын» немесе «Көрпеңе қарай көсіл» (қаражатыңа қарай өмір сүр) деген мақалдарда көрінеді. Бұл мақал-мәтелдер біздің халқымызға тән прагматикалық көзқарастардың шоғырланған көрінісі.

Прагматикалық тәсілді өмірдің кез-келген саласында қолдануға болады. Төменде біз қазақстандық оқушылардың қалыптасуы үшін ең маңызды болып табылатын прагматизмнің кейбір түрлерін талдаймыз.

Сізге кейбір тақырыптар балаларға емес, ересектерге көбірек қатысты болып көрінуі мүмкін. Осыған байланысты біз «оқушы – мұғалім – ата-ана» үшбұрышты қатынас аясында білім, мәдениет, әлеуметтік нормалар және т.б. алмасу жүріп жатқанын атап өткіміз келеді. Мектеп оқушылары белгілі бір жасқа дейін ересектердің, яғни ата-аналар мен мұғалімдердің беделіне күмән келтірмейді және сіз берген ақпаратты қабылдап, бойына сіңіреді. Егер берілген ақпаратқа оқушылар қазір қызығушылық танытпаса да, ол саналы түрде есте сақталуы және болашақта олар оны пайдалануы мүмкін. Сондай-ақ, оқушылар ата-аналарға мектепте алынған жаңа ақпарат туралы айту арқылы олардың әдеттерінің өзгеруіне әсер етуі мүмкін. Әрине, кез-келген пәннен беретін мектеп мұғалімі өздерінің әдеттері мен мінез-құлық үлгілерін олардың прагматизмі тұрғысынан қайта қарастыруы керек, өйткені балалар ересектерге еліктеп, олардан үлгі алады. Сіз өзіңіз оқушылар үшін мінез-құлықтағы прагматизмнің жеке үлгісі бола аласыз.

Төменде прагматикалық ойлауды қолданудың әртүрлі салалары сипатталған. Прагматизмді дамытуға арналған әдістер мен жаттығулар келесі оқу модулінде келтірілген.

Психоэмоционалды прагматизм

Біз үшін басқалардың пікірі маңызды, өйткені бәріміз жақсы көрінгіміз және құрметті болғымыз келеді. Бірақ егер біз басқалардың пікіріне тым көп мән бере берсек, оның салдары қайғылы болуы мүмкін. Мысалы, бұл жағдайда көпшілік алдында сөгіс өзіне және оның мүмкіндіктеріне деген сенімнің жоғалуына, оқуға деген ықыластың болмауына («мен бәрібір ақымақпын») алып келіп, «Мен бәрібір ештеңеге жарамаймын, не істесем де бәрібір» деп «жаман компанияға» оңай кіріп кетуі мүмкін.

Өз отбасының қаржылық жағдайын және құрдастарының бай отбасыларымен салыстыру, олар сияқты киіну мүмкін еместігі, оларда бар нәрсенің болмауы салдарынан, оларды өздерінен жоғары қою туралы жалған тұжырымға, оларға еліктеуге, оларға бағынуға әкелуі мүмкін.

Оқушының сыртқы келбетіне, киіміне, қабілетіне, отбасына және т.б. қарап құрдастарының келемеждеуі ауыр эмоционалды жарақатқа, депрессияға және тіпті өз-өзіне қол жұмсауға әкелуі мүмкін. Құрдастарының мазағы кесірінен жасөспірімдер мен жастар барлық адамдар «жаман» деген ойға келіп, қару алып, басқалармен күресуге кірісіп, «әлемді зұлымдықтан құтқару» туралы шешім қабылдаған қайғылы жағдайлар өмірде кездеседі.

Прагматикалық тәсіл өмірге байсалды қарауға және адамдардың көп бөлігі өздерімен өздері екенін және басқаларға онша мән бермейтінін ұғынуға

мүмкіндік береді. Өзіңіз есіңізге түсіріп көріңіз немесе оқушылардан «кеше сыныптастары не киді?», «олар көшеде семіз адамды соңғы рет қашан көрді?» және т.б. сұрақтарды сұрап көріңіз. Егер олар басқалардың қалай көрінгенін немесе өзін қалай ұстағанын есіне түсірмесе, онда басқалар да олар туралы ойламайды.

Басқалар біз туралы не ойласа да, бұл бізді басқа адамдарға айналдырмайды. Біз басқалардың пікірін білгенге дейін қандай болсақ, сол қалпында қаламыз. Айналасындағылардың барлығының пікірін бақылау мүмкін емес және тіпті мағынасыз болғандықтан (қанша адам, сонша пікір), басқалардың пікіріне назар аудармау әлдеқайда прагматикалық болады.

Әр адам ерекше және ол секілді екінші адам жоқ. Қандай да бір оқушы - ең әдемі немесе бай болмаса да, бірақ ол, өз ақылы арқасында, ЖОО үздік бітіріп және бірегей өнімді құру бойынша ірі компанияда жұмыс істейтін адам болуы мүмкін. Өзгелердің өздері туралы пікіріне сене отырып, оқушылар өздерінің нағыз таланттарын ашуға мүмкіндік бермейді.

Екінші жағынан, басқаларды келеке етіп, күлетін мектеп оқушыларының әрекеттері де прагматикалық емес. Қазір бұл ұжымда олар күшті және басқаларға қарағанда күшті болуы мүмкін, алайда басқа компанияда (жұмыста, аулада және т.б.) одан да күшті қарсылас табылып және олардың өздері кемсітулерді еститіндер қатарында болып қалуы мүмкін.

Басқа адамдарды кемсітіп, мазақ ету кезінде алдамшы түрде астамшылық сезімі қалыптасады және ол оның жеке дамуына кедергі келтіреді.

«Күшті» және «әлсіздерге», «ақылды» және «ақымақтарға» және т.б. бөлінген ұжымның өнімділігі, шығармашылығы, ұйымшылдығы анағұрлым төмен болады. Мұндай ұжымдағы оқу нәтижелері де нашар болады. Барлық мүшелердің күшті және әлсіз жақтарын ескеретін және әрқайсысының артында оның ерекше белгілері танылатын ұжым барлығына дамуға мүмкіндік береді және жалпы жұмыста, оқуда және т. б. жақсы нәтижелер көрсетеді.

Денсаулыққа қатысты прагматизм

Балалар мен жасөспірімдер ретінде мектеп оқушылары денсаулық туралы және зиянды өмір салты олардың болашағына қалай әсер ететіні туралы ойламайды: компьютерлік ойындар ойнауға көп уақыт жұмсау, қалаусыз тамақ ішу, спорттың болмауы, ұялы телефон экрандарынан жиі оқу және т.б. олардың ерте жастан денсаулығына байланысты мәселелерге тап болуына әкеледі.

Прагматикалық көзқарас оларға өз денсаулығы туралы қазір ойлануға және оның нашарлауына жол бермеу үшін шаралар қабылдауға мүмкіндік береді. «Жастайынан денсаулықты сақтау керек» деп жәй ғана айта салудың пайдасы жоқ. Бірақ сіз балаларға денсаулықты сақтауға әсер ететін пайдалы әдеттерді, дене ағзасының қалай жұмыс істейтіні және «бұзылатыны» туралы ақпаратты талқылай аласыз.

Сіз осы тақырыптардың барлығын сынып сағаттары кезінде ата-аналармен, сондай-ақ сабақтардағы балалармен, мысалы, оларға күнделікті күн тәртібі, ас мәзірін және т.б. жасау арқылы талқылай аласыз.

Балаларда салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастыру күннің дұрыс және ойластырылған режимінен басталады. Балалардың күнделікті күн тәртібі оқушының қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне бейімделген ойластырылған және икемді жоспар болуы керек. Сонымен қатар, оған ойындарға, ұйықтауға, отбасымен және достарымен қарым-қатынас жасауға уақыт табу керек, ал сабақ кезеңдерін демалыс кезеңдерімен алмастырып отырған дұрыс, өйткені осылайша оқу тиімдірек болады.

Физикалық белсенділіктің болмауы көптеген аурулардың пайда болу қаупін арттырады. Кәсіби спортпен шұғылданудың аса қажеті жоқ, кез-келген дене белсенділігі де жарайды.

Теңгерімді дұрыс тамақтану қажет. Дене өсу үшін жеткілікті қоректік заттар алуы керек, бірақ сонымен бірге калориялардың көбеюіне және көп мөлшерде қалаусыз тағамдарды жеуге жол бермеу керек — тамақтанудың бұл түрі семіздікке әкелуі мүмкін.

Гигиеналық дағдыларды тәрбиелеу де жалпы денсаулық үшін маңызды. Бұған үнемі душ қабылдау және бас жуу; күніне екі рет тіс тазалау; серуендеуден және дәретханадан кейін, тамақтанар алдында және ластанған кезде қолды жуу; киім мен аяқ киімнің тазалығын бақылау кіреді.

Оқушыларды бір нәрсе жасауға мәжбүрлеу ғана емес, оның себептері мен салдарын түсіндіру де маңызды. Мысалы, «Қолында микробтар болуы мүмкін, сіз ауырып қаласыз»; «киім жағымсыз иіс шығарса, басқа балалармен сөйлесу жағымсыз болады»; «тістерде кариес пайда болуы мүмкін, сосын сіз тіс дәрігеріне барып, тістеріңізді емдеуіңіз керек» және т.б.

Тапсырма ретінде сіз сынып оқушыларында бұрыннан қалыптасқан жағымсыз әдеттерді жаздырып, оларды немен алмастыруға болатынын ойластыру. Мысалы, теледидар көрудің орнына спорт секциясында жаттығу жасау, чипстердің орнына көкөністерді жеу («анаңыздан көкөністер сатып алуын сұрау» немесе «анаңыздан көкөністерге ақша сұрап, оларды өзің сатып алу» деп жаздыруға болады).

Әлеуметтік прагматизм

Қазақ мәдениетінің ұжымдық типі адамдарға туыстық байланыстарын жоғалтпауға, эмпатияны, өзара жауапкершілікті және тұлғаның басқа да жағымды қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге, қазақтар туыстарының алдында имидж қалыптастыруға: қымбат тойлар өткізуге, қымбат машиналар сатып алуға, ипотека алуға үлкен қаражат жұмсауға бейім. Көбінесе бұл іс-шараларға қаражат несиеге алынады, отбасы қарызға батып кетеді, бұл оның өмір сүру деңгейіне және эмоционалды жағдайына әсер етеді.

Қоғамда «ұяттың» не екендігі және біреудің көзқарасы бойынша қоғамдық мораль нормаларын бұзатын адамдармен қалай болу керектігі туралы даулар жалғасуда. Дәстүрлі құндылықтарды жақтайтын моралистер көп екендігі белгілі. Бірақ жалпы қабылданған ережелерге кез-келген қарсылық білдіретіндер де құптайтындар аз емес. Алайда, алдымен жалпы қабылданған

ережелер нені білдіретінін анықтау керек. «Ұят» деген сөздің тағы бір мағынасы бар – ол «Ар мен намыс».

Ежелден қазақтарда «ұят» барлық жерде қолданылатын жай сөз болған емес. Қариялар өзінен кішілерге ақылға сыймайтын әрекеттерден сақтандыру үшін «Ұят болады», - дейтін. «Ұят» ұғымында қазақтардың көптеген ұрпақтары тәрбиеленген. Бұл сөз ежелден жас адамнан кәріге дейін ұстанатын этикалық мінез-құлық нормаларын белгілейтін.

«Ұят болады» сөзі «бұлай істеуге болмайды», «бұл өнегесіз», «бұл жаман салдарға әкелуі мүмкін» дегенді білдіретін. «Өлімнен ұят күші» - деп ата-бабаларымыз айтқан. Ежелден қалыптасқан салт-дәстүрге қайшы келетін кез келген әрекеттерді қазақ халқы «ұят» деп айтқан.

Статистика бойынша, барлық тойлардың 50% несиеге алынған қаражатқа ұйымдастырылады. Қазақ тойларындағы берілетін сыйлықтар - кейін қайтарылуы тиіс өзіндік бір «қара касса». Осылайша, ұлдың үйленуі «ұяттарды» дұрыс түсінбегендіктен қуанышқа емес, күйзеліске айналады. Ата-аналар қазақ салт-дәстүрлеріне ата-бабаларының өсиеттеріне сәйкес қазақтардың үйлену дәстүрін сақтап, құрмет көрсеткісі келеді, бірақ қазір қалыңмалды үш ғасыр бұрынғыдай малмен төлеу мүмкін емес. Неге бастыққа он мың теңге беру «Ұят» болады да, ал өз балаңызға бассейнге бару абонементін алып бермей, бас тарту «Ұят емес»?

Прагматизм дәстүрлерге, егер олар ақылға қонымды шеңберде орындалған, сыйлықтар отбасының байлығына сәйкес келген кездегі тиісті қарым-қатынастан тұрады.

Бүгін, карантиннің арқасында үлкен салтанатты тойлар саны азайды, көпшілік құдалық, қыз ұзату және беташарды бір тойға біріктіріп, жастардың жаппай серуенінен бас тартып және қонақтар саны аз тойлар өткізетін болды. Бұл тәсілді, әрине, прагматикалық деп санауға болады.

Абай қолданысқа енгізген және ағылшын тіліндегі «a man of integrity» ұғымына сәйкес келетін «толық адам» ұғымы әлеуметтік прагматизмнің эталоны бола алады. Бұл өте ілкімді, өзіне сенімді, ізгілік пен жақсылыққа ұмтылатын адамдардың сипаттамасы.

Жалпы адам өмірі әртүрлі қатынастардан тұрады. Ал қарым-қатынас міндетті түрде өзара жауапкершілікті тудырады. Бұл жауапкершілік өзіншілдікке негізделген адам өзінің пайдасы туралы ғана ойлаған кезде бұзылады. Сондықтан Абай өз өлеңінде: «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, Сонда толық боласың елден ерек», - деген екен. Ол нұрлы ақыл мен ыстық қайраттан басқа, адамға ашық, мейірімді жүрек қажет екенін айтты. Бұл қазақ халқының өмірлік философиясы.

Мемлекет басшысы Қ.-Ж. Тоқаев өзінің «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: «Біз Абайдың «толық адам» тұжырымын қайта зерделеуіміз керек. Бұл бағытта ғалымдарымыз тың зерттеулерді қолға алуы қажет. «Толық адам» концепциясы, шындап келгенде, өміріміздің кез-келген саласының, мемлекетті басқару мен білім жүйесінің, бизнес пен отбасы институттарының негізгі тұғырына айналуы керек деп есептеймін» деп жазған болатын [25].

Сондай-ақ, әлеуметтік прагматизмге тәуелділікпен күрес жатады. Абай еңбексүйгіштікті, білім іздеуге ұмтылысты насихаттай отырып, мақтаныш пен масылдықтың психологиясынан бас тартуға шақырды.

Қазақтың бас ақыны адамның бес дұшпаны және бес досы бар деп жазған. «Бес дұшпан»:

«Адам болам десеңіз,

Оған қайғы жесеңіз.

Өсек, өтірік, мақтаншақ,
еріншек, бекер мал шашпақ –

Бес дұшпаның, білсеңіз...» - деп адамның бойындағы жағымсыз қасиеттерді сынға алады. «Бес дос»:

«Талап, еңбек, терең ой,

Қанағат, рақым, ойлап қой –

Бес асыл іс, көнсеңіз...» - деп адам бойындағы болуы тиіс жақсы қасиеттерді атап өтеді.

«Өкінішке қарай Абай айтқан «бес дұшпаннан» толық арылып болған жоқпыз. Азаматтарымыздың арасында жалқаулық пен сөзуарлық жиі кездесетіні қынжылтады. Бұлар бұрынғыша тойқұмарлықтан тартынбай, күнделікті тынымсыз тірлікті дәріптеудің орнына, әрбір қоғамдық оқиғадан саяси астар іздейді де отырады. Абай халықты той тойлауға емес, еңбек етуге, рухани кемелденуге шақырды», - деп жазды Қ. - Ж. Тоқаев [25].

Абай әрқашан қоғамның бірлігі мен әл-ауқатын бәрінен де жоғары қояды. Ол «Біріңді, қазақ, бірің дос, көрмесең істің – бәрі бос» деп, елді татулыққа шақырады.

«Біздің еліміз өзара қолдауды, келісімді және бірігуді талап ететін өте қиын кезеңді бастан кешуде», - деп жазды Қ.-Ж. Тоқаев.

Қоғамның бірлігі де әлеуметтік прагматизмнің белгісі. Қоғам неғұрлым біртұтас болса, соғұрлым ол тұрақты болады, өмір сүру қауіпсіз болады, соғұрлым экономикалық дамыған болады.

Қатынастардағы прагматизм

Көшпелі өмірдің көпғасырлық салты адамдардың санасыз түрде «өзіміз» және «бөтен» болып бөлінуін қалыптастырды, егер қазақтардың «өз адамдары» және қонақтарына қатысты ашықтығын, жомарттығын мен мейірімділігін Қазақстанның барлық қонақтары байқап, атап өткен болса, ал «бөтенге» деген көзқарасы көбінесе эмпатияның болмауымен сипатталады.

Қоғамның әлсіз сервистік құрамдас бөлігі қазақстандық тауарлар мен қызметтердің бәсекеге қабілеттілігіне де әсер етеді. Көбінесе біз әртүрлі құрылымдардағы қызмет тұтынушыларына дұрыс емес көзқараспен, кешігумен, дөрекілікпен, жоспарларды өзгертумен, шағымдарды жауапсыз қалдырумен (немқұрайлылық) және т.б. жиі кездесіп жатамыз.

Біз эмпатияны прагматизмді оқыту аясында дамытуымыз қажет сапа деп атадық. Эмпатия - адамның жақынына жанашырлық таныту және басқа адамдардың эмоцияларымен бөлісу қабілеті. Эмпатия басқа адамдардың мінез-құлқын тез болжауға және әлеуметтік жағдайды басқаруға көмектеседі:

мысалы, сізге шабуыл жасағанда қашып кету немесе депрессияға ұшыраған адамға көмектесу. Сонымен қатар, эмпатия бірге өмір сүру және бір-біріне көмектесу үшін қажет.

Қазіргі ғалымдар эмпатияны жеке дамудың шарты деп санайды. Егер бала өзіне деген жанашырлықты сезінбесе, яғни оның сезіміне назар аударып және жанашыр қарамаса, ол өзін түсіну қабілетін қалыптастыра алмайды. Оған жанашырлық сезімі бұлыңғыр және қорқынышты болып қалып қояды.

Кез-келген адамның эмпатиясы бар. Дегенмен, кейбір адамдарда эмпатия нашар дамыған. Мұндай адамдар басқалардың қайғы-қасіреті мен қуанышына нашар жауап береді, қарым-қатынас жасау, басқалардың мінез-құлқын болжау оларға қиын. Олар көбінесе қабылдауы эмпатияға, кейіпкердің жүріс-тұрыс сезіміне негізделген кино мен әдеби шығармаларға қызығушылық танытпайды. Бірақ бізге бір-бірімізбен үйлесімді қарым-қатынас пен сәтті өзара әрекеттесу үшін эмпатия қажет.

Қарым-қатынасқа деген прагматикалық көзқарас эмпатияны дамыту қажеттілігін түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, егер сіз қазір клиентке дәрежелік танытсаңыз, ол қайтып сізге оралмайды және сіз өз пайдаңызды жоғалтасыз, егер сіз сыныптасыңызды дәрежелі сөзбен немесе теріс әрекеттермен ренжітсеңіз, ол қажет болған кезде сізге көмектеспейді. Эмпатияға негізделген, адамға бағдарланған прагматикалық көзқарас оқушылардың өмірдің барлық салаларындағы бәсекеге қабілеттілік деңгейін едәуір арттыруға көмектеседі.

Оқудағы прагматизм

Мемлекет басшысының пікірінше, қазіргі ғасырда біз әлемге «нақты ойлайтын, еңбекке қабілетті, прагматикалық, төзімді, ұтқыр және, әрине, инновациялық ойлайтын, демек, бәсекеге қабілетті қазақ ұлтының жаңа бейнесін» көрсетуге тиіспіз.

Осы мақсаттарға жету үшін оқушылар ата-аналары мен мұғалімдерінен мақтау есту, баға алу үшін емес, болашақта мақсаттарына жетуге көмектесетін білім мен дағдыларды игеру үшін оқып жатқанын түсінуі керек.

«Мектептерде халықаралық тәжірибеге сүйенетін және сонымен бірге халқымыздың ұлттық дәстүрлерін толық ескеретін мінез-құлық пен киім стандарттарына сүйену керек. Бізге сырттан келген «жалған діни стереотиптерді» соқыр ұстанудың қажеті жоқ, біздің ұлттық нақышымыз бар. Діни наным-сенімдерге байланысты балалардың орта немесе жоғары білім алу мүмкіндігінен айырылуына, білім көздерінен ажырауға жол беруге болмайды», - деп атап өтті Мемлекет басшысы.

Мемлекет басшысы Қ.-Ж. Тоқаев өз мақаласында: «Ал қазіргідей жаңа тарихи жағдайда бәріміз ана тіліміздің дамуы мен дәріптелуіне назар аударып, оның мәртебесін арттыруымыз керек. Сонымен қатар, ағылшын тілін үйренуге де басымдық беру қажет. Жастарымыз неғұрлым көп тілді меңгерсе, соғұрлым мүмкіндігі кеңейеді. Бірақ олардың ана тілін білуіне баса мән берген жөн. Өскелең ұрпақ, Абай айтқандай, ғылымды толық игерсе, өз тілін құрметтесе әрі шын мәнінде полиглот болса, ұлтымызға тек игілік әкелері сөзсіз. Ақыл-оймен ғана озатын кезең келді. Заман көшіне ілесіп, ілгері жылжу үшін біз сананың

ашықтығын қамтамасыз етуіміз керек. Бұл қадам өркениеттің озық тұстарын ұлттық мүддемен үйлестіре білуді талап етеді. Мұндай кезде өзіміздің таптаурын, жадағай әдеттерімізден бас тартуымыз қажет» [25].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты прагматикалық тәсіл халықтың 82%-ы сөйлейтін Қазақстанның ұлттық тілі ретінде қазақ тілін үйренуді білдіреді. Сонымен қатар, ағылшын тілін үйрену де қазіргі заманғы халықаралық қоғамдастыққа бейімделудің қажетті шарты болып табылады. Ағылшын тілін білу оқушыларға болашақта еркін саяхаттауға, шетелдіктермен қарым-қатынас жасауға, олармен іс жүргізуге, ағылшын тілінде кітаптар, дәрістер, онлайн-курстар оқуға, гранттар алуға және әлемнің кез келген жоғары оқу орнында оқуға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ халықаралық практикада өзінің тиімділігін дәлелдеген түрлі пәндерді оқытуға қойылатын қазіргі заманғы тәсілдердің құндылығын жоққа шығармау прагматикалық болады. «Біз әлемде тек білім арқылы ғана лайықты орын ала аламыз. Қазіргі білім зияткерлік ұлтты қалыптастыруға жол ашады», - деді Қ. - Ж. Тоқаев.

Егер қазақ халқының ұлттық қазынасы болып табылатын Абайдың өсиеттерін еске алсақ, ақын әрбір қазақтың өз ісінің шебері болуын армандаған. Бұл әсіресе тез өзгертін, бәсекеге қабілетті әлемде өте маңызды. Хакім Абай: «Байлық уақыт өте келе кетеді, ал дағды мәңгі қалады», - деген..

Бұл тәсіл де прагматикалық. Танымал заңгерлер немесе экономистер мамандықтары бере алатын болашақ табыстар туралы армандаудан гөрі, өзінің жанына жақын мамандық таңдау арқылы оқушылар өз саласының мамандары болады, бұл олардың табысының өсуі мен басқалардың көзінде танылу деңгейіне сөзсіз әсер етеді. Үнемі жетілдіргісі келетін, қанағат әкелетін іс ретінде мамандыққа деген көзқарасты өзгерту арқылы оқушылар өздерінің әлеуетін аша алады. Өзінің сүйікті ісімен айналысатын адам, тіпті беделді болып саналмаса да, сұранысқа ие және табысты маман бола алған көптеген мысалдар келтіруге болады.

Мысалы, ағаш өңдеу ісімен айналысқан Шыңғыс Шакуров «Вишневый папа» маркасын жасап, ағаштан өте танымал ойыншықтар шығарады. Биологтар Азамат Ибадуллаев пен Фархад Омаров Түркістан облысында органикалық бактериялар өндіреді, олар Еуропаға экспортқа шығарылады (қазақстандық Lotus Organics сияқты компаниялар әлемде жиырмадан аспайды). Ғалымжан Мейрамбеков Қарағанды облысында күшті иммуностимулятор болып табылатын бие сүтінен ұнтақ өндіреді және ол қытайлар мен еуропалықтар арасында танымалдылыққа ие.

Қаржылық прагматизм

Балаларға қысқа уақыт көкжиегінде ойлану тән, яғни олар бір жыл, бес-он жыл ішінде не болатыны туралы ойлануға бейім емес. Сондықтан олар қаражат жинау мен инвестициялаудың артықшылықтары туралы ойламайды.

Бірақ көп ұзамай олар алғашқы ақшаларын таба бастайтын жасқа келеді, мүмкін олардың кейбіреуі мектептен кейін қосымша ақша табатын болар.

Сондықтан оларға қазірден бастап сауатты қаржылық жоспарлау туралы айту керек.

Ақша жинап, өзіне автокөлік сатып алған жас жігіт бұл ақшаны өзінің біліміне салу мүмкіндігін жоғалтады. Қымбат телефондар мен киімге тиімсіз қаражат жұмсау жалған құндылықтардың қалыптасуына әкеледі.

«Прагматизм – ысырапшылдық пен астамшылыққа, даңғойлық пен кердендікке жол бермеу деген сөз. Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі – орынсыз сән-салтанат емес. Керісінше, ұстамдылық, қанағатшылдық пен қарапайымдылық, үнемшілдік пен орынды пайдалану көргенділікті көрсетеді» (Н. Ә. Назарбаев) [1].

Тіпті бүгін, бала бола тұра, оқушылардың ата-аналары берген ақшалары бар. Ақшаны не алуға жұмсайды? Бұл сатып алу прагматикалық бола ма?

Ақпараттық прагматизм

Ақпараттық прагматизмнің болмауын, сонымен бірге адамдардың бұқаралық ақпарат құралдарында таратылғанның бәріне сенуге дағдыланған кеңестік өткеннің салдарын жатқызуға болады. Бүгінгі таңда жағдай өзгерді, өкінішке орай, бұқаралық ақпарат құралдарында және интернетте көптеген алаяқтар, алыпсатарлар, жалған теорияларды жасаушылар, «апатқа әкелетін, шындыққа жанаспайтын, популистік идеологиялар» кездеседі.

Прагматикалық ойлау мұндай тұзақтардан аулақ болуға, эмоционалды, уақыт және қаржылық ресурстарды ысырап етпеуге, сондай-ақ ұлттың келісімі мен қауіпсіздігін нығайтуға үйретеді.

Сіз алаяқтардың біреудің банк карталарының нөмірлерін біліп, нәтижесінде барлық ақшаны шешіп алып қойғаны туралы әңгімелерді қаншалықты жиі естисіз? WhatsApp-қа қаншалықты жалған болып шығатын хабарламалар жиі келеді?

Прагматикалық тәсіл алаяқтардың арандатуына бой алдырмауға көмектеседі. Ақпаратты тексеру, ойлануға уақыт бөлу, алынған тексерілмеген ақпараттың таралуы пайдалы ма, жоқ па, немесе керісінше зиян тигізетінін бағалау қажет.

Қоршаған ортаға қатысты прагматизм

Қазақтар ежелден табиғи ресурстар мен қоршаған ортаға, жерге ұқыпты және прагматикалық түрде қараған. Тұтыну мәдениеті бүгінде прагматизм тұрғысынан қайтарылуы тиіс осы ата-баба дәстүрлерінің жоғалуына әкелді. Ресурстар мен табиғатқа ұқыпты қарау бізге экологиялық таза ортада өмір сүруге, таза ауамен дем алуға, таза су ішуге мүмкіндік береді, бұл барлық қазақстандықтардың денсаулығына оң әсер етеді.

«Төл тарихымызға, бабаларымыздың өмір салтына бір сәт үніліп көрсек, шынайы прагматизмнің талай жарқын үлгілерін табуға болады. Халқымыз ғасырлар бойы туған жердің табиғатын көздің қарашығындай сақтап, оның байлығын үнемді, әрі орынды жұмсайтын теңдесі жоқ экологиялық өмір салтын ұстанып келді», - деп баяндайды өз мақаласында Н. Ә. Назарбаев.

Тұңғыш Президент ресурстарды ұтымсыз пайдаланудың қайғылы тәжірибесін – Арал теңізінің жойылып, мыңдаған гектар құнарлы жердің

экологиялық апат аймағына айналуын келтірді. Әрине, бүгінде біздің еліміз Арал теңізінің бір бөлігін қалпына келтіруде, бірақ біздің халқымыз осы апаттан әлі де айығар емес.

Егер біз бір кездері шамадан тыс ысырапшылдыққа жол бермей, прагматикалық тәсілді қолданатын болсақ, онда біз осы экологиялық апаттан аулақ болар едік.

Қоршаған ортаға қатысты қандай әрекеттерді прагматикалық деп санауға болады? Біз оқушыларды қоқысты тастамауға, оны демалыс орындарында және табиғатта қалдырмауға, рұқсат етілмеген қоқыс тастайтын жерлерді жасамауға үйретуіміз керек. Сондай-ақ, қоқысты сұрыптау және оны қайта өңдеу зауыттарында өңдеу үшін бөлек жинау экологияға үлкен пайда әкеледі.

Аң аулау мен балық аулауға қойылатын шектеулер Қазақстанның жануарлар дүниесін сақтау үшін қажетті шаралар болып табылатынын түсіне отырып, оқушылар өскенде браконьерлер болмайды.

Олар және олардың отбасылары өздері ластайтын экологиялық ортада өмір сүретінін біле отырып, олар табиғатқа қатысты іс-әрекеттерін мағыналы түрде өзгертуге тырысады.

Біз прагматикалық тәсілді қолданудың ең айқын салаларын ғана көрсеттік. Сіз оларды өз қалауыңыз бойынша кеңейте аласыз.

Келесі модульде прагматизмнің әртүрлі тәжірибелері келтірілген, олар оқушылардың көрсетілген проблемаларға прагматикалық қатынасын дамытуға мүмкіндік береді.

4-МОДУЛЬ. ПРАГМАТИЗМДІ ДАМЫТУ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ

Жоғарыда айтқанымыздай, прагматизм - бұл стратегиялық ойлау. Бірақ стратегия «жұмыс істеуі» үшін оны іс жүзінде қолдану керек. Дэвид Колбтың циклын есіңізге түсіріңіз - белгілі бір тәжірибе алғаннан кейін рефлексивті бақылау кезеңі басталады: «Мен бір нәрсе жасадым, бұл осындай салдарға әкелді. Бұл салдар маған ұнамайды. Басқа нәтиже алу үшін не істеу керек?». Осылайша біз бақылауларды тұжырымдау кезеңіне өтеміз: «Демек, мен осыған ұқсас жағдайларды басшылыққа алуым керек». Осылайша өмір ережелерінің жиынтығы жасалады. Содан кейін, белсенді эксперимент кезеңінде біз осы жаңа ережелерді өмірдің жаңа жағдайларында қолданамыз және циклды қайталау үшін жаңа тәжірибе аламыз. Сондықтан бұл бөлімде оқушыларға прагматизм туралы айту ғана емес, сонымен бірге алған білімдерін іс жүзінде қолдануға және әрекетті бастауға мүмкіндік беретін тәжірибелер жиынтығы берілген.

Прагматизмді дамыту тәжірибелерімен неғұрлым ыңғайлы жұмыс істеу үшін біз оларды бірнеше топқа бөлдік. Сондай-ақ, барлық көрсетілген топтарда кездесетін - *шағын қадамдар* жекеленген әдісі бар [26]. Біз оны ең маңызды деп санаймыз және прагматизм сабақтарында не айтсаңыз да, осы әдісті қолдануды ұсынамыз.

Прагматизм рационалды ойлауға негізделген, бұл ұтымды әрекеттерді жасауға, ойлау парадигмасын саналы түрде өзгертуге және өмірдің әртүрлі аспектілеріне деген көзқарасқа әкеледі. Бірақ әдеттер мен реакцияларды өзгерту қиын. Біз үйренгендей әрекет ету оңай. Жаңа көзқарастар жүйесі түсініксіз болып көрінеді, сондай-ақ бастапқы кезеңде неден бастау керек, не және қалай жақсы істеу керек екені анық емес. Әдетті өзгертудің жалғыз жолы - басқаша жасауды бастау. Бірақ мінез-құлықтың жаңа моделі жаңа мәселелерді шешу, өзінің ішкі және айналасындағылардың қарсылығын жеңу қажеттілігімен байланысты екенін түсіну керек. Ол үшін біз алдымен бәрін ойластыруды шешеміз, оны дәл қазір жасамаудың көптеген себептерін табамыз («Міне, мен қазір емтихан тапсырамын, менің туған күнім өтеді, содан кейін...»). Неғұрлым бір нәрсені кейінге қалдырсақ, соғұрлым біз оны жасай алмаймыз деп ойлаймыз (сенімділік, күш, тәртіп, уақыт және т.б. жеткіліксіз). Мұнда көшбасшылық пен тиімділік туралы көптеген кітаптарда сипатталған шағын қадамдар әдісі құтқарады. Бұл біз жоғарыда айтқан жанадан бастау қорқынышын жеңуге көмектеседі.

Шағын қадамдардың күшінің мәні – ол біз бәрін бірден жасамай, біртіндеп, бірақ үнемі белгілі бір мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін шағын қадамдармен әрекет жасаймыз. Егер біреу марафонды дайындықсыз жүгіре бастаса (бәрін бірден), онда оған дем жетпей, шаршап аяғына дейін жүгіре алмайды. Бірақ егер оған біртіндеп дайындала бастаса, бір сәтте адам бүкіл қашықтықты оңай жүгіреді. Бірте-бірте әрекет ету, бұл - бүгін 10 минут жүгіру міндетін қою - кез-келген қарқынмен, тек 10 минут тұрып, жүгіру. Уақыт өте келе, адамға 10 минуттық жүгіру оңай болған кезде, ол 20 минут, содан кейін

30, содан кейін сол 30 минутты бірақ жоғары жылдамдықпен жүгіреді және т. б.

Төменде сипатталған кейбір тәжірибелерді бір рет қолдану жеткілікті болады, кейбіреулері дағдыға айналу үшін ұзақ мерзімді шеберлікті қажет етеді. Кез-келген істе кәсіби болу үшін оған 10 000 сағат жұмсау керек деп саналады. Яғни қандай да бір іс-әрекеттерді жеткілікті түрде бірнеше рет қайталай берсек, кейін ол әдетке айналады. Сондықтан, мұғалім ретіндегі сіздің міндетіңіз - оқушыларға нұсқаулықта келтірілген тәжірибелер туралы бір-ақ рет айту ғана емес, олардың үлгерімін бақылау, оқушыларды жаңа прагматикалық мінез-құлық моделі олардың әдеті болғанша оларды күн сайын орындауға итермелеу. Тек бір оқу жылы аясында ғана емес, сонымен қатар олардың бүкіл мектепте білім алу кезеңін қамту керек.

Біз тек осылай ғана мектеп оқушыларының мінез-құлқының прагматикалық үлгісін бекіте аламыз, ол қазақстандық қоғамды неғұрлым жауапты, еңбексүйгіш, тілектес, дені сау және экономикалық өркендеуші етеді деп сенеміз.

Тапсырма

Оқушыларға жыл соңына дейін аяқталуы керек бір маңызды істі анықтауға тапсырма беріңіз. Содан кейін олар осы іске дайындалу үшін бес қадамнан тұратын жоспар құруы керек, бұл қадамдар қашан орындалуы керек уақытысын белгілейді.

1. ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ

Оқушылар бірдеңе жасамас бұрын, жаңа әрекеттердің олардың өмірімен қалай байланысты екенін түсіну керек. Сондықтан біз талқылайтын әдістердің бірінші тобы өзін-өзі тануға арналады. Осы блокта келтірілген тәжірибелер оқушыларға осы әлемде өз орнын табуға, болашақта не істегісі келетінін және неге бұл оларға маңызды екенін түсінуге көмектеседі.

Әр түрлі жастағы балалардың әр түрлі қызығушылықтары мен жас ерекшеліктері бар екенін түсіну керек. Оқытуды мүмкіндігінше тиімді ету үшін балалардың қалауына, атап айтқанда, олардың қазіргі мүдделеріне сәйкес келетін мысалдар келтіруге сүйену керек [27].

5-6-шы сыныптар – балаларды шытырман оқиғалар, фантастика, детективтер, мистика - оқиғаларға толы ойын-сауық сюжеті қызықтырады. Олар сонымен қатар құрдастары туралы және жануарлар мен табиғат туралы білгенді ұнатады. Бұл жаста олар естіген және оқыған барлық нәрсеге жеке көзқарасын қалыптастырады.

7-8-шы сыныптар - балалардың өмірлік тәжірибесі кеңейіп, тереңдей түседі, олар танымал адамдардың өмірбаянымен танысуға қызығушылық танытады. Енді оларды жасөспірімдер үшін өзекті мәселелерді көтеретін адамгершілік-этикалық сұрақтар толғандырады. Олар естігендерін және оқығандарын жеке қабылдау негізінде түсіндіруді үйренеді.

9-шы сынып - бұл жаста жасөспірімдер өздерінің болашақтары туралы ойлана бастайды, болашақ мамандығына назар аудара отырып, жеке қызығушылықтарын дамытады.

10-11-шы сыныптар - бұл жаста жасөспірімдер тарихи процеске еніп, өздерін қоғамның өкілдері ретінде қарастыра бастайды, басқа адамдарды белгілі бір тарихи немесе әлеуметтік шындыққа деген көзқарастарына қарай бағалайды.

Мұғалім бола отырып, сіз әр түрлі жастағы мектеп оқушыларының даму ерекшеліктерін жақсы білетіндігіңізге сенімдіміз. Біздің мақсатымыз әр түрлі жастағы оқушылар әлемнің әр түрлі бейнесін қалыптастыратынын еске салу болды. Төменде келтірілген тәжірибелер әмбебап болып табылады, дегенмен сіз жұмыс істейтін оқушылардың жас ерекшеліктеріне назар аудара отырып, оларды қолдана білу керек (сонымен қатар қысқартуға немесе кеңейтуге болады).

№ 1 тәжірибе. Сізде бар нәрсе сіздің не істейтініңізге және кім екеніңізге байланысты екенін түсініңіз

Көбінесе адамдар мақсаттарды жүзеге асыру үшін алдымен қандай да бір таланттарға, ерекше қабілеттерге немесе белгілі бір ақшаға ие болу керек деп ойлайды. Міне, сонда ғана олар жасағысы келетін нәрсені жасап және болғысы келетін армандаған адамына жете алуы мүмкін. Алайда, бұл мүлдем дұрыс емес. Адам үшін ең бастысы – «ие болу» немесе «жасау» емес, «болу» болып табылады. Байлар мен кедейлердің басты айырмашылығы да дәл осында: ақша көлемінде емес, тиісті дүниетанымда және әлемді қабылдау әдісінде. Байлар молшылықты көреді және мүмкіндіктерді байқайды, ал кедейлер көзге көрінетін мүмкіндіктерді көре алмайды. Банкрот болса да, бай адам бәрін қайтадан тауып, одан да бай бола алады, өйткені ол өзінің қателіктері мен сәтсіздіктерінен сабақ алады, ал кедей адам, егер ол ойлау тәсілін өзгертпесе, кедей болып қалады.

Әрине, оқушылардың көбісі болашақта жақсы жұмыс істегісі келеді, немесе қазір жақсы телефон немесе ноутбук алғысы келеді. Қалаған нәрсеге ие болу үшін мақсатқа жету үшін белгілі бір әрекеттерді орындау керек (мысалы, телефон сатып алу туралы айтатын болсақ, қалай ақша табуға болатындығын түсіну – жазда жергілікті кафеде, машина жуу бекетінде қосымша ақша табу, балаларға ағылшын тілінен сабақ беру және т.б., мүмкін қалтадағы ақшаның бір бөлігін кейінге қалдыру). Бір нәрсе істеу үшін сізде дағдылар болуы керек (ал біздің мысалда – барып, жұмыс сұрауға қорықпау, ағылшын тілін білу немесе жұмсалған шығындарды бақылап, үнемдеуге үйрену). Бірақ адам дағдыларды қолдана алуы үшін, ол не үшін маңызды екенін түсінуі керек (мысалы, мен жаңа телефон арқылы онлайн курстардан өтіп, суретке түсіруді үйренгім келеді, ата-анадан ақша сұрағым келмейді, өзім ақша тапқым келеді). Адамның құндылықтары оның кім екендігінен («Мен өз мақсатыма жететін тәуелсіз адаммын») және оның миссиясы қандай («Мен қазір отбасыма көмектесемін және болашақта да жақсы өмір сүруге жағдай жасағым келеді») екендігінен көрінеді.

Сонымен, бір нәрсеге ие болу үшін алдымен 1) мақсаттың қандай екенін анықтау керек, содан кейін 2) оған жету үшін не істеу керек, 3) оны жасау үшін қандай дағдылар қажет екенін анықтау керек, 4) «болу» үшін, қажет нәрсені

«жасау» үшін қандай адам «болу» керек. Сонымен, мақсатқа жету үшін өзіңді өзгерте бастауыңыз керек.

Төмендегі схеманы нейролингвистикалық бағдарламалау жүйесін (НЛП) алғашқы әзірлеушілердің бірі, тәлімгер, кеңесші, тақырыптық кітаптар мен мақалалардың авторы Роберт Дилтс пирамидасында ұсынған [28].

Миссия	Кім үшін? Бұл кімге маңызды?	БОЛУ
Мен	Мен кімін?	
Құндылықтар	Неге бұл маңызды?	
Дағдылар	Қалай? Қалайша?	
Әрекеттер	Не жасау керек?	ЖАСАУ
Қоршаған орта	Қайда? Қашан? Кіммен?	ИЕ БОЛУ

11-сурет. Роберт Дилтс пирамидасы

Қорытынды:

Оқушылардың кім болғысы келетінін түсіну прагматикалық, өйткені:

1) тек осылай ғана олар өздерінің әдеттері мен стереотиптерін өзгерте алады, олар әрекет ете бастайды және өздері қалаған нәрсені алады;

2) осылайша олар өз мақсаттарына жету үшін қандай дағдыларға ие болу керектігін анықтай алады;

3) осылайша олар өз мақсаттарына жету үшін қандай әрекеттер жасау керектігін анықтай алады.

Тапсырма

1. Оқушылар бір парақ қағаз алып, оны үш тік бағанға бөлуі керек.

2. Жоғарғы жағында олар: сол жақта — «болу», ортаңғы бағанда — «жасау» және оң жақта — «ие болу» деп жазуы керек.

3. Енді олар өмірде қалаған және армандайтын барлық нәрсені оң жақ бағанға жазуы керек: жайлы үй, автомобиль, саяхат, білім, денсаулық, көптеген достар және т. б.

4. Ортаңғы бағанда олар қалаған барлық артықшылықтарды алу үшін орындалуы керек барлық әрекеттерді жазып алуы керек.

5. Енді сол жақта олар орта бағандағы әрекеттерді орындай алатындай және қалағанның бәрін таба алатындай кім (не) болуы керек екенін жазуы керек.

№ 2 тәжірибе. Сізді шабыттандыратын нәрсені жасаңыз

«Сіз тек жақсы көретін нәрсені жасаңыз Бұл сізді міндетті түрде сәттілікке жетелейді! Күн сайын таңертең мен айнаға қарап: «егер бүгін

менің өмірімнің соңғы күні болса, мен бүгін жасаған ісіммен айналысатын ба едім? деп сұрайтынмын. Егер жауап бірнеше күн қатарынан «жоқ» болса, онда мен бір нәрсені өзгертуім керек». (Стив Джобс, Apple негізін қалаушы).

Жапондық «икигай» ұғымы бар, оны «өмірге мән беретін, бізді әр күні таңертең қуанышпен оянуға мәжбүр ететін нәрсе» деп түсіндіруге болады. Басқаша айтқанда, икигай - бұл біздің өмірімізге қуаныш әкелетін ісімізді, басты қызығушылығымызды анықтау [29].

Өмірге деген қызығушылық, өз ісін дереу бастауға және оны ең жақсы жолмен орындауға деген ұмтылыс, адамдарға өзінің қажет екенін сезінуге, қанағаттану сезімін және өмірдің мағынасын береді.

Өздерінің икигайларын білетін адамдар депрессияға ұшырамайды, олар өмірге оптимистік көзқарасты сақтайды және деструктивті әдеттерге бейім емес. Сондықтан ұзақ және мағыналы өмір сүргісі келетін әр адам үшін таңертең тұруға себеп табу өте маңызды.

Біз икигайды неғұрлым тезірек іздей бастасақ, соғұрлым тезірек өз өмірімізден тыныштық пен қанағат сезіне бастаймыз.

Жетістіктер. Оқушылар өз өміріндегі қандай жетістіктерді ең құнды деп санайды?

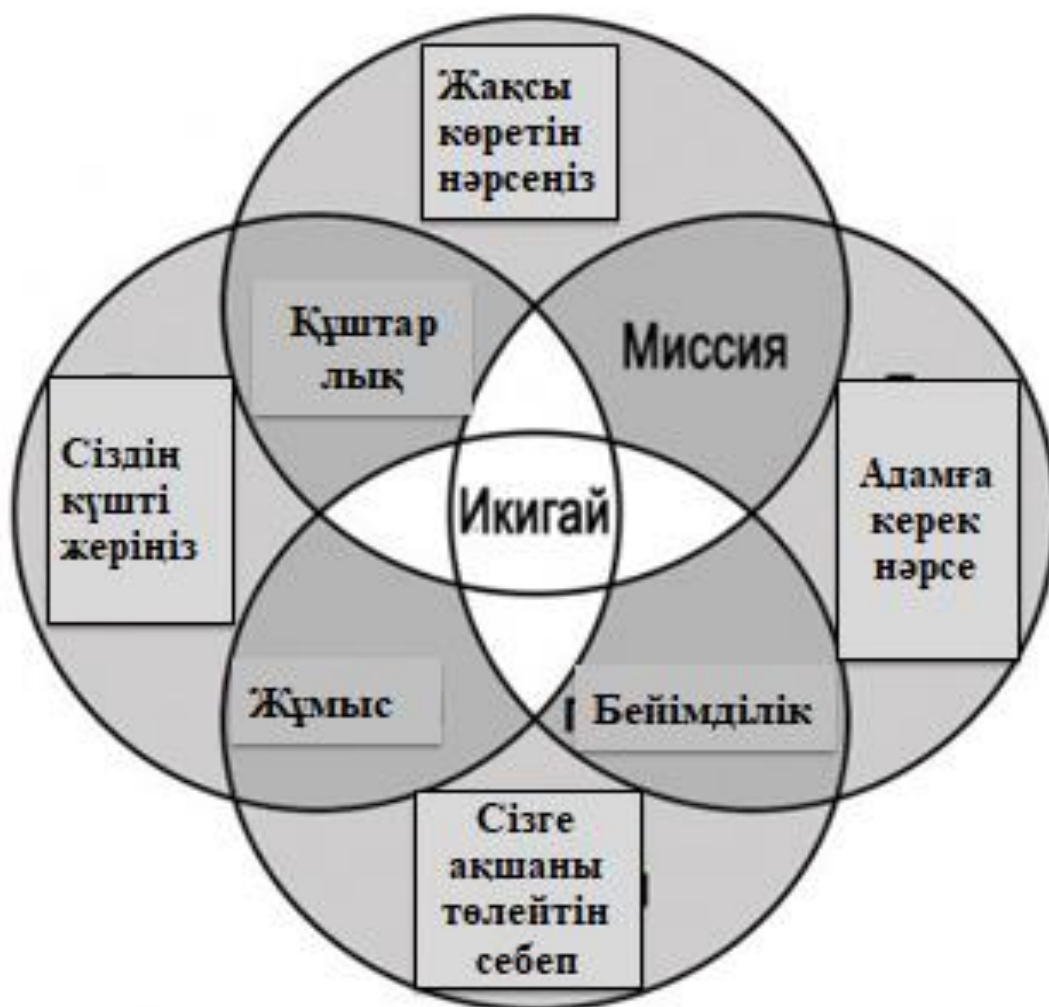
Білім. Олардың ерекше білімі мен дағдылары қандай? Қай салада олар өздерін маман деп санайды?

Сезім. Егер оқушылар бақыт тапқысы келсе, онда олар жақсы көретін нәрсемен айналысуы керек. Егер жүрекке қуаныш әкелмесе, икигайды іскерлік жетістіктер онша ойландырмайды. Осыған бірінші кезекте назар аудару керек.

Өзін-өзі бағалау. Оқушылар өз армандарында кім болғысы келеді? Мұғалімдер, заңгерлер, ата-аналар, ғалымдар, кітап шығарушылар, фермерлер? Мүмкін, олардың өз болашағын бағалауы олардың барлық күш-жігерін бағыттауға көмектесетін құрал бола алатын шығар.

Жеке тұлға. Әлемде бірдей адамдар жоқ, әр түрлі адамдарға әр қилы жұмыс түрлері сәйкес келеді. Өзінің жеке тұлғалық типін біле тұра, оқушылар неге кейбір сабақтар оларға ұнайтынын, ал басқа сабақтарға құмары жоқ екенін түсінеді.

Сіз өз икигайыңызды іздеу үшін арнайы картаны пайдалана аласыз, ол біздің басты ісіміз біз қалаған нәрсенің қиылысында орналасқанын және қайсысы жақын екенін көрсетеді.

12-сурет. Икигай картасы

«Сен ұнататын нәрсенді табуың тиіс. Сүйікті адамыңды табу секілді өзіңнің сүйікті жұмысыңды табу қажет. Жұмыс сенің өміріңнің көп бөлігін алады және жұмыстан қанағат алудың жалғыз жолы — ол оны керемет орындау. Ал жұмысты керемет орындаудың жалғыз жолы - ол оны жақсы көру. Егер сен өзіңнің сүйікті ісінді әлі таппасаң, оны іздеуді жалғастыр. Оны таппағанша, іздеуді тоқтатпа. Жүрекке жақын болса, іздеген нәрсені тапқаныңды бірден түсінесің. Кез-келген басқа қарым-қатынастардағыдай, сенің жұмысқа деген құлшынысың уақыт өте келе арта бастайды. Сонымен, іздеп таппағанша тынышталма». Стив Джобс

Қорытынды:

Бізді шабыттандырмайтын нәрселермен айналысу прагматикалық емес, өйткені:

- 1) бұл қанағат әкелмейді;
- 2) өсуге және дамуға ешқандай себеп жоқ;
- 3) бұл қанағатсыздыққа және тіпті депрессияға әкеледі;
- 4) өзін-өзі бағалау сезімі жоқ;
- 5) сен басқа біреудің өмірімен өмір сүретін сияқтысың.

Тапсырма

Оқушыларға тапсырма беріңіз:

1. Бір парақ қағаз алып және олар шынымен мақтан тұтатын 3 ісін жазсын. Бұл олардың икигайын табудың жақсы бастауы болуы мүмкін.
2. Олар қуана айтатын, сол туралы әдебиеттерді оқитын, бос уақытында сайттарға кіретін 3 тақырыпты және басқалар олардан кеңес сұрайтын 3 тақырыпты жазуы тиіс.
3. Жасаған ісіне тіпті ақша төленбесе де, баға қойылмаса да олар жасай алатын 3 ісін жазсын
4. «Сіз өскенде кім болғыңыз келеді?» сұрағына 3 жауап жазсын.
5. Жауаптарды салыстырыңыз және жиі қайталанатындарды қараңыз. Бұл олардың икигайы болуы мүмкін.

№ 3 тәжірибе. Өзіңізге үлгі болатын адамды табыңыз

Өз мақсатына тезірек жету үшін оқушыларға үлгі ретінде жақсы мотивация қажет. Прагматизмді оқыту тұрғысынан мақсаттарға жетудің прагматикалық тәсіліне негізделген өмірдің әртүрлі салаларында жетістікке жеткен адам жақсы үлгі бола алады. Үлгілік модельдер өте маңызды: олар оқушыларға өздерінің болғысы келетін адам болуға көмектеседі.

Еліктеу дегеніміз - біреудің жасаған іс-әрекетін ұқсастырып жасау, қайталау, біреуден үлгі алу. Бұл жағдайда оқушыларға басқа біреу болудың қажеті жоқ, өзі ерекше тұлға болып қалуы керек. Бірақ олардың өмір сүру моделіне жағымды қасиеттерді, қабілеттерді, іс-әрекеттерді, процестерді және т.б. енгізу олардың жеке басын дамыту үшін қажет. Сондықтан еліктеу көшіру емес, қайта мотивация болып табылады.

1. Үлгі болатын адамды таңдау үшін оқушылар кім болғысы келетінін, не істегісі келетінін және қандай өмір салтын ұстанатындығын шешуі керек. Олар белгілі бір өмір салтын ұстанғысы келеді ме? Олар өздеріне ұнайтын белгілі бір салада бір нәрсеге қол жеткізгісі келеді ме? Олар өздерін өзгерткісі, өзінің ерекше тұлға болып қалыптасатын қасиетін дамытқысы келеді ме?

Оларға ойланып, осының барлығына қол жеткізуге көмектесетін ұмтылыстары мен қасиеттерін жазуға тапсырма беріңіз.

2. Енді олар бір нәрсеге қол жеткізген немесе осы қажетті қасиеттерге ие болатын үлгі болатын адамды таңдауы керек.

Ең алдымен оқушылар өзін қоршаған айналасындағы адамдарға назар аударуы керек. Бірінші кезекте - ата-аналарға. Өйткені бала кезінен бастап олар алдымен ата-анасынан үлгі алады. Өскеннен соң да, олар басты үлгі болып қала береді. Егер ата-аналар жақсы үлгі бола алмаса, онда жас кезінде жасөспірімдер үнемі қарым-қатынас жасайтын достарына көбірек еліктеп көңіл бөледі. Мүмкін, олардың сыныптастарының арасында прагматикалық ойлауды қолданатын оқушылар бар шығар, мысалы, олар қосымша ақша табады, курстарда оқиды, спортта немесе оқуда жетістіктерін көрсетеді. Содан кейін оқушылар өз қаласында, ауданында, ауылында немесе тіпті Қазақстанда

тұратын немесе әлемдегі белгілі бір қызмет саласындағы танымал адамдарға назар аударуы керек. Мұндай адамдар менторлар деп аталады.

Ментор – бұл кеңесші рөлін уақытша атқаратын тәлімгер. Оның міндеті - білімі мен тәжірибесімен бөлісіп көмектесу. Ол дұрыс басымдық беруге және өмірді немесе дағдыларды дамыту стратегиясын таңдауға көмектеседі. Ментор - бұл жай ғана маман емес, ол сондай-ақ қандай да бір саланы жақсы білетін және практикалық тәжірибесі бар адам.

Тәлімгер оқушыларға жағдайды сырттан қарайтын тәжірибелі маманнан көмек пен қолдау алуға көмектесе алады. Ол бір қандай да бір саланы жақсы түсінеді, ол кәсіпті жаңадан бастаушыдан кәсіпқойға дейінгі жолды жүріп өткен адам және оның тәжірибесі басқа адамдардың қателіктерінен сабақ алу үшін және мүмкін болса велосипед ойлап таппау үшін көптеген қиыншылықтардан аулақ болуға көмектеседі.

Оқушыларға әлеуметтік желілерде хат немесе хабарлама жазу арқылы оларды шабыттандыратын адамдармен интернет арқылы байланыса алатындығын түсіндіріңіз. Интернеттің арқасында оқушылар кез-келген адаммен байланысып көрсе болады! Мұны істеу үшін олар жай ғана хат жазуы керек, онда олар кім екенін, не істегісі келетінін айтып, неге олар өздерінің адресатын үлгі ретінде таңдағанын түсіндіріп, олардың тәлімгері болуын сұрайды. Содан кейін оқушылар өздерінің менторымен, мысалы, айына бір рет, өздерінің мақсаттарына жету жолында қандай әрекеттер жасағаны туралы әңгімелеп, әрі қарай жетілдіру үшін ментордың түсініктемелері мен кеңестерін тындап, оларды іске асыруы қажет.

Қорытынды:

Үлгі болатын адамды табу - прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл мақсатқа жету үшін мотивация жасайды;
- 2) бұл ментордың алдына қойылған міндеттерді орындау үшін жауапкершілік деңгейін арттырады;
- 3) бұл ұқсас қателіктер жібермеу үшін оқушыларға құрметті адамның тәжірибесін пайдалануға көмектеседі;
- 4) бұл мақсатқа тезірек жетуге және алға жылжуға мүмкіндік береді.

Тапсырма

Оқушылар бірінші бағанға нені үйренгісі келетінін 10 тармақты, ал екіншісінде – айналасындағы адамдардың қайсысынан үйреніп, жасай алатындығын жазуы керек. Егер қандай да бір тармақ үшін үйрететін адам табылмаса, оқушының міндеті - оны жақын арада табу.

Оқушының үйренгісі келетін дағдылары

9-кесте

<i>Неге үйренгім келеді?</i>	<i>Оны кімнен үйрене аламын?</i>
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.
6.	6.
7.	7.
8.	8.
9.	9.
10.	10.

Сіздің міндетіңіз - оқушыларды ментормен қарым-қатынасқа дұрыс бейімдеу. Мұны істеу үшін сіз келесі ұсыныстарды пайдалана аласыз.

1. Оқушылар үлгі болатын адамды таңдаған кезде, оның барлық қасиеттеріне толығымен еліктеудің қажеті жоқ екенін түсіндіріңіз. Бұл үлкен қателік. Олар кез-келген адамның жағымды және жағымсыз жақтары бар екенін түсінуі керек. Олардың міндеті – оған еліктеуден ең жақсы қасиеттерін алу және оны өз өміріне енгізу. Бұл әдеттер, әрекеттер, ойлар, идеялар және т.б. болуы мүмкін.

2. Оқушылар ментордың жетістіктері мен сәтсіздіктері туралы бәрін білуі керек. Бұл сондай-ақ өте маңызды кезең, өйткені олар өздерінің үлгі болған адамының сәтсіздіктері туралы біліп, кез-келген істегі сәтсіздіктерден өздерін алдын-ала қорғай алады. Табыс бірден келмейді, бұл өте ұзақ және күрделі жол. Жетістікке жетпес бұрын барлығы дерлік көптеген қиындықтарға тап болады. Бұл оларды көптеген сәтсіздіктерден құтқарады және олардың жетістікке жету жолын жылдамдатып, жеңілдетеді [30].

№ 4 тәжірибе. Өзіңізден «Бұл мен үшін нені білдіреді?» деп сұраңыз

Прагматикалық, яғни саналы, өмірге деген көзқарас адам ештеңе жасамас бұрын өзіне: «Мен неге мұны істегім келеді?», «Мен не үшін күш саламын?» деген сұрақтарды қояды. Бұл сұрақты қою арқылы сіз күтпеген жауаптар ала аласыз: өйткені бәрі мұны жасайды, өйткені бұл сәнді, мен жай ғана тырысқым келеді және т.б. Осылайша, жоғарыда айтқан жеке өзіңізге қатысы жоқ мақсаттардан арылуға болады. Немесе мұны істеудің қажеті жоқ екенін түсінуге болады, өйткені соңында оң нәтиже болмайды. Бір нәрсе жасау үшін жай әрекет ету - белгісіздікке апаратын жол.

Тұжырымдалған үміттер, әрине, өзіміз қалаған нәрсені 100% алуға көмектеспейді, бірақ біз осы немесе басқа әрекеттен не күтетінімізді нақты білсек, нәтижесінде біз өз іс-әрекетімізді болжамай және мақсатсыз әрекет қабылдағанымыздан гөрі көп нәрсені аламыз.

Біз кез-келген әрекетті орындағаннан кейін қуаныш пен қанағат сезімін сезінеміз (сабақ өткіздім – тапсырманы орындадым, жаттығуға бардым – физикалық белсенділіктен қанағат алдым және т.б.). Қуаныш пен қанағат сезімін сезінудің ең саналы тәсілі – бұл өз бетінше міндеттер, мақсаттар қою, күш салу және өз күшімізбен саналы түрде жасаған нәтижелерді түсіну.

Іс-әрекеттерді саналы түрде орындау өмірді осы жерде және қазір қабылдауға, қазіргі уақытта болуға, өзіңізге және айналаңызға мұқият болуға көмектеседі. Мұның бәрі бізге қуанышты сезінуге және өмірімізден қанағат алуға мүмкіндік береді.

Қорытынды:

Өзіңізден «Неге мен мұны істегім келеді?» деп сұрау - прагматикалық, өйткені:

- 1) осылайша біз оны шынымен жасағымыз келетінін түсінеміз;
- 2) осылайша біз саналы түрде орындалған әрекеттерден қуаныш пен қанағат сезімін сезіне бастаймыз.

Тапсырма

1. Оқушыларға өз ойлары мен тілектерін саналы түрде қабылдауға үйрету үшін сіз оларға қызыл бағдаршамды көрген сайын өздеріне: «Мен қазір не көріп, не естіп жатырмын? Айналада не болып жатыр? Мен қазір не сезінемін? Менің көңіл-күйім қандай?» деп сұрақ қою тапсырмасын берсеңіз болады

2. Оқушыларға қандай іс-әрекеттер шынымен қуаныш әкелетінін түсіну үшін оларға соңғы алты айда бастан өткерген 10 бақытты сәттерді жазып алу тапсырмасын беріңіз. Неліктен олар осы сәттерде қуаныш пен бақытты сезінгендерін ойлансын. Мұндай сәттер жиі қайталануы үшін не істеу керек?

№ 5 тәжірибе. Бір күнде сізбен болған жағдайды талдаңыз

Біздің әрқайсымыз күн сайын көптеген істер жасаймыз. Бір күнде сіз достарыңызбен ойнауға, түскі ас ішуге, тамақ сатып алуға, кітап оқуға, видео көруге, мектепке баруға және т.б. уақыт таба аласыз. Біз үшін қандай оқиғалар өте маңызды екенін, не істеуіміз керек, неге назар аудару керек екенін қалай анықтауға болады?

Бұл жерде күнді талдау көмектеседі, оны жүргізе отырып, біз болашақта өз әрекеттерімізді түзетуді, уақыт пен энергияны тиімді басқаруды, әрекеттеріміз бен олардың салдары арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды көре аламыз[31].

Қорытынды:

Бір күнде бізбен болған жағдайды талдау прагматикалық, өйткені:

- 1) Бұл бізге қандай іс-әрекеттер бізге қуаныш пен қанағат әкелетінін түсінуге мүмкіндік береді;
- 2) бұл біздің өмірімізде не істеп жатқанымызды немесе бір нәрсені өзгерту керектігін түсінуге көмектеседі.

Тапсырма

Оқушыларға әр күннің соңында оларға бір күнде болған барлық нәрселерін ойлану тапсырмасын беріңіз. Бұл жағдайда оқиғаларды кері тәртіпте айналдырған дұрыс - олар төсекке жатқан сәттен бастап осы күннің таңертеңіне дейін. Күні бойы болған барлық оқиғаларды еске түсіру арқылы, оқушылар бір ең жарқын оқиғасын жазып алсын.

Оқушылар бұл тәжірибені ұзақ уақыт бойында орындауы керек. Сонымен, бір аптадан кейін оларда аптаның 7 жарқын оқиғасы болады, олардың ішінен ең жарқын біреуін таңдау керек. Бір айдан кейін оларда айдың 4 жарқын оқиғасы болады (әр апта сайын бір), олардың біреуі ең жарқын болады. Маусымның соңында - жаздың / күздің / көктемнің / қыстың ең жарқын оқиғасы болады. Бір жылдан кейін олар жылдың 4 жарқын оқиғасынан (әр маусымға бір) жылдың ең жарқын оқиғасын таңдай алады.

Кейде сіз оқушылардан аптаның / айдың / маусымның / жылдың ең жарқын оқиғасын кім атауға дайын екенін сұрай аласыз, бұл оқиғаларға баға бермей, басқа оқушылардың сөйлеушіні мазақ етпейтініне көз жеткізіңіз.

Біраз уақыттан кейін оқушылар өздерінің күндерінің нақты қалай өткенін және олар үшін шынымен не маңызды екенін түсінеді. Мүмкін, бұл оларға өздеріне сұрақ қоюға көмектеседі: «Мен өмірде солай істеймін бе? Мен осы жарқын оқиғаларды бастан өткергім келеді ме? Неліктен бұл оқиға ең жарқын? Жарқын сәтті оқиғалар көп болу үшін не жасау керек?»

Сондай-ақ, сіз осы сұрақтардың барлығын оқушылармен жеке-жеке талқылап, оларға дұрыс жауап табуға көмектесе аласыз.

№ 6 тәжірибе. Болашақта өзіңіздің қандай болатыныңызды елестетіңіз

Болашақты жиі-жиі елестетіп, визуализациялау бізге нені қол жеткізгіміз келетінін, біз үшін оқиғалардың қандай нұсқалары ең қолайлы екенін түсінуге көмектеседі. Бұл осы болашаққа жету үшін не істеу керектігін түсінуге әкелуі керек.

Қорытынды:

Сіздің болашағыңызды елестету прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл біз қол жеткізгіміз келетін нәрсені түсінуге мүмкіндік береді;
- 2) бұл қалаған нәрсеге жету үшін не істеу керектігін түсінуге көмектеседі.

Тапсырма

Оқушыларға болашаққа апаратын уақыт машинасы бар екенін елестету тапсырмасын беріңіз. Міне, олар 30 жаста, және осы жаңа уақытта олар өздерін сырттан көре алады. Оқушыларға олардың болашағының нақты сценарийін сипаттай алмайтынын, бірақ олардың қиялына еркіндік беріп, идеалды өмірінің керемет күнінің тамаша сценарийін ұсына алатындығын түсіндіру маңызды.

Оқушылардан барлық ойларын хронологиялық ретпен жазуды сұраңыз. Олар қай жерде ояғанын, кереуеттің қандай екенін, бөлмеде не бар екенін, оның жанында кім тұрғанын, таңғы асқа не жейтіндерін, таңғы ас алдында не оқитындарын, жұмысқа бара жатқандарын немесе үйден жұмыс істейтіндерін, не мініп жүргендерін, кіммен жұмыс жасайтындарын, олардың жұмысы нақты қандай екенін, олар қай қалада тұрады, оның көшелері немесе айналасындағы табиғат қандай көрінеді және т.б. күннің соңына дейін елестетсін.

Бұл тапсырманы анонимді түрде орындауға болады, бірақ егер оқушылардың бірі өз ойларымен бөлісуді шешсе, оны мақтап, сөйлеуге мүмкіндік беріңіз. Бұл тәжірибені жыл сайын өткізуге болады, бұл балаларға уақыт өте келе олардың идеалды өмір салты қалай өзгеретінін бағалауға мүмкіндік береді.

Нәтижесінде балалар өздерінің болашағы олардың қолында екенін, егер олар мақсатқа жету үшін күш салса, олардың идеалды бейнесі шындыққа айналуы мүмкін екенін түсінуі керек.

№ 7 тәжірибе. Барлығының мүмкіндіктері бірдей екенін түсініңіз.

Бізде бастапқыда барлығымызда мүмкіндіктеріміз бірдей. Біз бәріміз жақсы оқи аламыз, жоғары оқу орнына грантқа түсе аламыз, халықаралық тағылымдамадан өте аламыз, ағылшын тілін үйреніп, спортпен шұғылдана аламыз және дені сау бола аламыз, мықты және бақытты отбасы құра аламыз және т.б. Бірақ біз бұл мүмкіндіктерді пайдаланамыз ба, жоқ па, ол біз келген соңғы нәтижеге қалай әсер етеді. Сондықтан қазір бір сыныпта оқитын оқушылардың бірі Қазақстанның жаңа президенті, ірі компанияның иесі немесе құрметті азаматы болады, ал біреу өмірде ешқандай маңызды жетістіктерге жете алмайды.

Қорытынды:

Біздің барлығымыздың тең мүмкіндіктеріміз бар екенін түсіну – прагматикалық, өйткені:

1) Біздің өміріміз тек шешімдеріміз бен әрекеттерімізге байланысты екенін түсінеміз;

2) біз ақталу мен сылтау іздеуді доғарамыз және мүмкіндіктерді іздей бастаймыз.

Тапсырма

Оқушыларға кез-келген өсімдіктердің тұқымын таратып, оларға гүл өсіру тапсырмасын беріңіз. Олар оны үйде де, сыныпта да өсіре алады. Егер олар мұны үйде жасаса, олардан фотосуреттермен бөлісуді және нәтижеге жету үшін не істеп жатқандығы туралы айтуды сұраңыз.

Тәжірибе аяқталғаннан кейін оны оқушылармен талқылаңыз. Неліктен олардың кейбіреулерінің гүлі жайқалып өсті, ал басқаларында қурап қалды?

Мүмкін біреулері суаруды ұмытып кеткен шығар, біреулері ересектердің қамқорлығына гүлді берген шығар, біреулері мүлдем отырғызбаған шығар және т.б. Оқушылардан гүлді болашағымен салыстыруды сұраңыз. Олар қандай қорытынды жасай алады?

Егер біреудің гүлдері қурап қалса, оқушыларды ұрыспаңыз. Оларды қолдаңыз және бұл эксперимент олардың болашағына әсер етпейтінін түсіндіріңіз. Бірақ олар өздерінің болашағын саналы түрде жоспарлауға көмектесетін қорытынды жасай алады.

№ 8. Шешім қабылдау алгоритмдерін жасаңыз

Шешім қабылдай отырып, біз өз тәжірибемізге, пікірлеріміз бен көзқарастарымызға, сондай-ақ біз үшін маңызды басқа адамдардың көзқарастарына сүйенеміз. Шешім қабылдаудың бұл әдісі әрдайым көптеген себептер бойынша тиімді бола бермейді. Шешім қабылдаудың анағұрлым өнімді әдісін философ, физиолог, физик, механик, математик, сонымен қатар алгебралық символика мен аналитикалық геометрияның негізін қалаушы Рене Декарт жасаған.

Декарт квадраты таңдаудың маңызды критерийлерін анықтауға, сонымен қатар кез-келген шешімнің салдарын бағалауға көмектеседі. Квадратпен жұмыс төрт негізгі сұраққа жауаптарды іздеуді білдіреді, олар проблеманы бақылаудың төрт нүктесі ретінде бейнелеуге болады, олар туралы ең объективті түсінік алу үшін мәселені әр түрлі жағынан қарастыруға болады. Төрт сұрақтың әрқайсысына мүмкіндігінше көп жауап беру өте маңызды, өйткені бұл мәселенің сипаттамаларының максималды санын қарастыруға мүмкіндік береді [32].

13-сурет. Декарт квадраты

«Егер бұл жағдай орын алса не болады?» деген сұрақ - бұл қалаған нәрсені алудың артықшылықтарын іздеуді білдіреді. Бұл сұрақ алдымен ойға келеді, сондықтан мүмкіндігінше көп жауап табу керек және бірінші болып ойға келген нәрсеге тоқтамау керек. Бұл сұрақтың жауаптары шешім қабылдауға түрткі болады. «Егер бұл жағдай болмаса не болады?» деген сұрақ - бұл қалаған нәрсені алмаудың артықшылықтарын іздеуді білдіреді. Басқаша айтқанда, екінші сұрақтың жауаптары, егер біз қабылданған шешімді жүзеге асырудан бас тартсақ, не болатынын көрсетеді және бәрі бұрынғыдай қалады. Жауап бере отырып, біз жоғалтқымыз келмейтін осы жағдайдың барлық артықшылықтарын жазып алу керек. «Егер бұл жағдай орын алса не болмайды?» деген сұрақ - бұл қалаған нәрсені алудың кемшіліктерін іздеуді білдіреді. Үшінші сұрақтың жауаптары біз қабылдаған шешімді жүзеге асыру үшін төлеуге тиісті бағаны білдіреді. «Егер ол жағдай болмаса не болмайды?» деген сұрақ - бұл қалаған нәрсені алмаудың кемшіліктерін іздеуді білдіреді. Төртінші сұраққа жауап бере отырып, біз қабылданған шешімнің орындалуына кедергі келтіретін қалған нәрселерді бөлеміз. Бұл кезеңде ойлану түйсігі негізінде мүмкіндігінше тез жауап беру ұсынылады [33].

Қорытынды:

Шешім қабылдау үшін алгоритмдерді қолдану прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл таңдаудың маңызды өлшемдерін анықтауға көмектеседі;
- 2) бұл шешім қабылдаудың әртүрлі нұсқаларын бағалауға көмектеседі;
- 3) бұл қалаған нәрсені алудың жақсы және жаман жақтарын түсінуге көмектеседі;
- 4) бұл қалаған нәрсені алмаудың жақсы және жаман жақтарын түсінуге көмектеседі.

Тапсырма

Сыныпта ұжымдық талқылау үшін сұрақты таңдап, Декарт квадратын қолдана отырып, ұжымдық шешім қабылдаңыз. Сіз оны тақтаға салып, оқушыларға әр квадрантта не болуы керек екенін түсіндіріп, оларға тиісті сұрақтар қойып, жауаптарын жаза аласыз.

Мысалы, бір оқушының ата-анасы оны мамандандырылған математика мектебіне ауысуды талап етеді және ол мұны істеу керек пе деген сұрақ туындайды. Декарт алаңын пайдаланып қандай жауаптар алуға болатынын көрейік.

Егер бұл жағдай орын алса не болады? - Ол өзінің арманына алғашқы қадам жасайды – өзіне ұнайтын нәрсені үйренеді; ол содан кейін мамандандырылған университетке түсе алады; бұл оның батылдығы туралы айтады және ол өзін құрметтей бастайды; ол айналасындағыларға өмірін өзгертуге ниетті екенін дәлелдей алады; бұл оның жаңа білім алуға деген ынтасы болады; ол тезірек жаңа нәрсе жасай бастайды; ол өз таңдауының дұрыстығына күмәнданбайды және т.б.

Егер бұл жағдай болмаса не болады? - Оған әдеттегі өмір салтынан бас тартудың қажеті жоқ; ол жаңа білім алуға және жаңа нәрселерді үйренуге тура келеді деп алаңдамайды, өйткені ол жұмыс істемеуі мүмкін; ол ескі достарымен

сөйлесуді жалғастырады; оған ешкімге түсіндірудің немесе ақталудың қажеті болмайды; ол айналасындағы адамдарға қазіргі жағдайға сәйкес келетінін дәлелдейді және т. б.

Егер бұл жағдай орын алса не болмайды? - Ол енді бұрынғыдай үйреншікті өмір сүре алмайды; ол енді таңдалған ЖОО түсу үшін іс-әрекеттерді кейінге қалдыра алмайды; ол енді ескі достармен әдеттегідей уақыт өткізе алмайды; оның енді мақсатсыз, бірақ жағымды уақыт өткізуге жеткілікті уақыты болмайды; оған бұдан былай айналасындағы адамдармен қарым-қатынасы бұрынғыдай болмайды және т. б.

Егер бұл жағдай болмаса, не болмайды? - Оның арманын жүзеге асыруға мүмкіндігі болмайды – өзіне ұнайтын нәрсені үйрену; ол таңдалған университетке оңай түсе алмайды; ол енді өзін құрметтемейді, өйткені ол өмірдегі өзгерістерден қорқады; ешкім (оның ішінде өзі де) оның өмірді өзгерту ниетінің бар екеніне сенбейді; ол жаңа білім алуға ынталы болмайды; ол өзінің күмәнінен арыла алмайды және шешім қабылдамағаны туралы алаңдайды және т. б.

2. ҚАЛАЙ БАСТАУ КЕРЕК?

Жаңа істі бастау әрқашан оңай емес. Істі бастау жолында болуы мүмкін кедергілер туралы кейінірек сөйлесетін боламыз. Енді біз прагматикалық ойлаудың жаңа парадигмасын қабылдауға алғашқы қадам жасау процесін жеңілдетуге көмектесетін тәжірибелерді қарастырамыз.

№ 1 тәжірибе. Мақсат қоюды үйреніңіз

Прагматикалық болу үшін оқушылар өздеріне мақсат қоюды үйренуі керек. Тек осылай ғана олар өз өмірлерінде жасаған іс-әрекеттерінің қайсысы оларды мақсатқа жетелейтінін және қайсысы жоқ екенін түсіне алады.

Мақсат қою үшін *SMART* деп аталатын арнайы әдіс бар [34].

Осы әдістемеге сүйене отырып, мақсаттар:

S (specific) – нақты, яғни нақты тұжырымдалған;

M (Measurable) – өлшенетін, яғни нәтижеге қол жеткізілгенін анықтауға болатын өлшенетін параметрлермен;

A (Achievable) – қол жеткізуге болатын, яғни оқушылар олардың күрделілігіне қарамастан қол жеткізе алады;

R (Realistic) – шындыққа жақын, яғни орындалған жұмыстың емес, нәтиженің негізінде сипатталады;

T (Time-Limited) – уақытпен шектелген, яғни белгілі бір уақыт аралығында орындалатын болуы керек.

Мысалы, оқушы университетке грантқа түсу үшін математика пәнінен емтихан тапсыру мақсатын қояды. Нақты тұжырым келесідей болады: ҰБТ-ға дайындық анықтамалығынан барлық тапсырмаларды шешу. Оны өлшеуге болатын параметрлер - барлық есептерді қалай шешуге болатындығын білу. Мақсат қиын, бірақ қол жеткізуге болады, өйткені оған жету үшін не істеу керек екені түсінікті. Мақсат нақты, өйткені оқушы барлық есептерді қалай шешуге болатындығын білсе ғана қол жеткізіледі. Уақытты шектеу шешімі

ретінде – ол қалған уақыт ішінде емтиханға дайындалуға үлгеретіндей күніне бір есепті шешу болып табылады

Егер мақсат нақты болмаса, мысалы, «емтихан тапсыру», оқушы оған жету үшін қандай әрекеттерді орындау керектігін түсінбейді. Егер мақсат өлшенбесе, ол анық болмайды, оның дайын немесе дайын еместігін түсіну қиын болады. Егер мақсат қол жетімсіз болса, оқушы емтихан тапсыруға дайын немесе дайын емес екенін өзі түсінбейді. Егер мақсат шындыққа жанаспайтын болса, онда ол бір апта бойы тапсырмаларды шешуге, емтиханға дайындалу үшін жеткілікті күш жұмсадым деп қорытынды жасайды. Егер мақсат уақытпен шектелмесе, оқушы дайындықты кеш бастауы мүмкін және оны уақытында аяқтауға уақыт жетпей қалады. Және мақсатқа жету мүмкін болмай қалады.

Сондай-ақ, бір нәрсеге «ие болуды» қол жеткізу үшін *GROW* мақсат қою әдістемесін қолдануға болады. Ол үшін төмендегі төрт квадрантты толтыру қажет.

10-кесте. *GROW* мақсат қою әдістемесін

1. Мақсат <i>Мен қандай мақсатқа қол жеткізгім келеді? Мен қандай нәтиже алғым келеді? Бұл мақсатқа жету неге маңызды?</i>	3. Нұсқалар <i>Дәл нені өзгертуіме болады? Маған қандай ресурстар керек? Маған кім көмектесе алады? Тағы не?</i>
2. Шынайы жағдай <i>Қазіргі жағдай қандай? Мен қандай кедергілерді көремін? Маған бастауға не кедергі? Менде қандай ресурстар бар?</i>	4. Жоспар <i>Қандай маңызды әрекеттерді орындау керек? Мен алдымен не істеймін? Мерзімдері қандай?</i>

Қорытынды:

Мақсаттарды дұрыс қоя білу прагматикалық, өйткені:

1) бұл қандай іс-әрекеттер мақсатқа жетуге әкелетінін және қайсысы жоқ екенін анықтайды;

2) бұл мақсатқа жету үшін жұмыс істеуге мүмкіндік береді және оны кейінге қалдырмауға мүмкіндік береді;

3) бұл мақсатқа жетуді тиімдірек етеді.

Тапсырма

Оқушыларға мақсат қою үшін әдістердің бірін қолдануға тапсырма беріңіз:

SMART

1. Жақын арада орындалатын бес мақсат жазу.

2. Әр мақсатқа жету үшін нақты нәтижелерді көрсету (S).

3. Мақсаттың қажеттілігін негіздеу (R).

4. Әрбір мақсат үшін нәтижеге қол жеткізу дәрежесін бағалау және болжау (A).

5. Негізгі көрсеткіштерді анықтау және бағалау критерийлерін таңдау (M).

6. Толық қалыптасқан мақсаттарға қол жеткізу мерзімдерін анықтау (T).

Grow

1. Жақын арадағы бес мақсатты көрсету, қандай нәтижеге қол жеткізу керек, неге бұл маңызды.

2. Осы мақсаттарға жету үшін қандай ресурстар қажет екенін, оларға қол жеткізуге кім көмектесе алатындығын сипаттау.

3. Мақсатқа жетуге кедергі болатын ағымдағы жағдайды, ресурстар мен кедергілерді сипаттау.

4. Іс-әрекеттің орындалу мерзімін көрсете отырып, мақсатқа жету үшін жасалуы керек іс-шаралар жоспарын жасау.

Жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін осы екі әдісті де біріктіруге болады.

Оқушылар өздерінің мақсаттары қандай екенін, қандай іс-әрекеттер оларға қол жеткізуге әкелетінін және қайсысы өздері орындай алмайтынын түсінуі үшін оларға келесі кестені толтыру тапсырмасын беріңіз.

11-кесте. Мақсаттар кестесі

<i>МЕНИҢ БІР ЖЫЛДАҒЫ МАҚСАТТАРЫМ</i>			
<i>МАҚСАТ</i>	<i>ҚАДАМДАР</i>	<i>МЕРЗІМДЕР</i>	<i>РЕСУРСТАР</i>
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			

8.			
9.			
10.			

№ 2 тәжірибе. Қайсы мақсаттарыңыз сіздікі және қайсысы сіздікі емес екенін анықтаңыз

Мақсат – бұл оқушылар барғысы келетін орын. Мақсат қою үшін өзін, өзінің тілегі мен мүдделерін түсіну керек. Әйтпесе, оқушыларды оларға жетуге ынталандырмайтын өзінің емес, басқа адамдардың мақсаттарын қою қаупі бар. Басқа адамдардың мақсаттары біреудің бақытына әкеледі.

Басқа адамдардың мақсаттары ата-аналардың мақсаттары болуы мүмкін. Мысалы, ата-аналар баласының спортшы болғанын қалайды. Олар оны жаттығуға апарды, олар үнемі оған көп күш салу керек деп айтады, өйткені олар оған қол жеткізгенін мақтан тұтады. Прагматикалық тәсіл, егер бұл мақсат оның мақсаты болмаса, оқушы барлық марапаттар мен разрядтарды алса да, ол өскен кезде спортпен шұғылданбайтынын түсінуге мүмкіндік береді. Ал жаттығуға жұмсалған уақыт оған шынымен ұнайтын және болашақта өмірін байланыстыратын саланы дамытуға жұмсалуды мүмкін.

Басқа адамдардың мақсаттары ата-аналарға қарама-қарсы мақсаттар болуы мүмкін. Ішкі қарама-қайшылық сезімінен немесе барлығына өзінің кім екенін және не істеу керектігін өзі шеше алатындығын дәлелдегісі келетіндіктен, оқушы спортты жақсы көре алады, бірақ ата-анасына қырсығып жаттығуды тоқтатуы мүмкін.

Басқа адамдардың мақсаттары да ойдан шығарылуы мүмкін. Мысалы, айналадағылардың бәрі белгілі бір музыканы жақсы көреді. Сіздің қалаңызға осы жанрдың танымал орындаушысы келуі жоспарлануда, концертке бару үшін, оқушы жаттығуды тастап, өзі мұндай музыканы тыңдаудан ләззат алмаса да, құрбыларынан қалмай, билетке ақша табуға баруы мүмкін.

Қорытынды:

Өз мақсаттарыңды басқа адамдардың мақсаттарынан ажырату прагматикалық, өйткені:

1) адам басқа адамдардың мақсаттарын жүзеге асыра отырып бақытты бола алмайды;

2) оқушылар өз мақсаттарына жетудің орнына басқа адамдардың мақсаттарына жету үшін көп уақыт пен ресурстарды жұмсайды;

3) бұл өз өміріне басқалардың араласуынан құтылуға көмектеседі.

Тапсырма

1. Қандай да бір мақсат «олардың» мақсаты екенін анықтау үшін сіз оқушыларға төмендегі кестені толтыруды ұсына аласыз.

12-кесте. Мақсаттарды тексеру кестесі

<i>Тексеру үшін менің мақсатым:</i>	
<i>Сұрақтар</i>	<i>Бағалау:</i> 1 = «Тіпті жоқ», 10 = «Ия, өте»
<i>1. Мен өзімді мақсатқа қол жеткізгенімді қаншалықты оңай және қуанышпен көремін?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>2. Бұл мақсат маған құмарлықты тудырады ма? Маған оған жету процесі ұнайды ма? Егер сыртқы сыйақыларды (ақша, мақтау, мәртебе) алып тастаса, мен оған жетемін бе?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>3. Осы мақсатқа жету маған өмірде қосымша пайда әкеледі ме? Өмірдің басқа салаларында? Болашақта?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>4. Мен бұл мақсатқа өмірдің басқа салаларынан айырылмай қол жеткізе аламын ба? Оған көп уақыт, күш, ақша, жүйке бөлмей жете аламын ба? Менің кестем осы мақсаттан қосымша жүктемеге төтеп бере ала ма?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>5. Мен бірден мақсатқа жетудің қуанышы мен пайдасын көре аламын ба? Нәтижелерінен жету барысында ләззат ала аламын ба?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>6. Осы мақсатқа жету әрекеттері менің жеке қызметімнің бөлігі болып табылады ма?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>7. Менің айналам мені және менің күш-жігерімді қолдай ма?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>8. Бұл мақсатқа жету үшін менде жеткілікті ресурстар бар ма? Бұл мақсатқа мен басқалардың көмегінсіз қол жеткізе аламын ба?</i>	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
<i>Бағалар сомасы:</i>	
<i>Егер сома 60-тан аз болса, онда сізде мотивацияда қиындықтар туындауы мүмкін. Бұл мақсатынан бас тартуды білдірмейді. Бұл ойлану керек дегенді білдіреді. Мүмкін мақсатты түзету керек шығар? Мүмкін басқа мақсат қою жақсы шығар?</i>	

2. Оқушыларға күні бойы алатын мүмкіндіктерінің тізімін жасау тапсырмасын беріңіз: достар серуендеуге шақырды, жалпы чатта жазды, туған күніне шақырды, кинотеатрда қызықты фильм бар, қалада жаңа саябақ ашылды және т.б. Содан кейін, шынымен «олардың мақсаты» ма әлде және басқалардың мақсаты ма екенін ойлануы керек?

№ 3 тәжірибе. Ақталу мен сылтау іздеуді тоқтатыңыз

Келесі жағдай жиі кездеседі: мысалы, адам жүгіріп тұруды шешті (бұл денсаулыққа, ішкі тонусқа, энергияға және т.б. пайдалы). Қашан жүгіре алатынын ойлап, ол адам жүгіруге ең жақсы уақыт жұмысқа (мектепке) дейінгі уақыт деп шешеді: ол таңертең жүгіріп, сергектік қуатын алып және күні бойы бос болғанды қалайды. Бірінші жүгіру күні уақытысы келеді – ертерек тұрып және жылы көрпенің астынан көшеге шығу азап болып көрінеді де: «Ал, мен әзірге бастамадым ғой. Ертең бастаймын» деген сылтау айтады. Сонымен, күн сайын бүгін жүгіруді кейінге қалдырудың маңызды себептері табылады: «кеш ұйықтадым, бір күн бұрын қатты шаршадым немесе, керісінше, ертең қиын күн – шаршаймын» деген секілді сылтаулар көбейе бастайды. Нәтижесінде, біздің көптеген мақсаттарымыз сылтаулар мен ақталуға байланысты орындалмайды.

Сылтаулардан құтылу - бұл өміріңіз үшін жауапкершілікті алу және мақтана алатын болашақты құру деген сөз.

Неліктен адамдар өз жоспарларын бастамау үшін сылтауларды ойлап табады? Мүмкін, өз күшіне сенбегендіктен шығар, мысалы, «Мен жүгіруді үйрене алмаймын», «Мен ақымақ болып көрінемін», «Мен жүгіргенде терлеймін, ал маған көп адам қарайды» және т. б.

Оқушылардың бойында өз күшіне сенімділік пайда болу үшін, сіз «қарапайым» адамдар көп нәрсеге өз күшіне сенімділік арқасында жеткен мысалдарды өмірден келтірсеңіз болады. Иманбектен басқа ешкім оның Grammy сыйлығын жеңіп алу мүмкіндігіне сенбеді. Иманбектің өзіне сенгені оған жолды көрсетіп, музыкалық трек жазып, оны желіге шығаруға және бұл істі қайта-қайта кейінге қалдырмауға мүмкіндік берді.

Біз талқылағанымыздай, біздің кім екеніміз, нәтижесінде не істейтінімізді және не алатынымызды қалыптастырады. Оқушы күн сайын жүгіру керек деп шешіп, осындай мақсат қойғаннан кейін, ол өзінің болашағын қалыптастырады – мүмкін жаттығу кезінде ол қызықты адамдармен танысады немесе мектептегі ең жақсы жүгіруші болады немесе жақсы жүгіру формасын сақтау үшін ол дұрыс тамақтануды қолға алады әрі 30 және 40 жаста да сымбатты және тартымды болады. Сондықтан оқушылардың іс-әрекеттері күн сайын олардың болашағын қалыптастыратынын түсіну өте маңызды. Ол үшін оларға позитивті көңіл-күй сақтау керек, егер аяғына дейін күресуге қорқыныш болса, тіпті жаңа дағдылар мен идеяларды дамытуға уақыт бөлуде еріншектік бой алдырса да, алаңдаушылық олардың шешімін басқармау үшін өзін-өзі ынталандыруға күш салу керек.

Егер қандай да бір іс-әрекеттер шағын болып көрінсе де, егер біз оларға өмір жолы тұрғысынан қарайтын болсақ, онда олар біздің өмірімізді қаншалықты өзгерте алатынын көреміз. Жылына бір жаңа дағды – бұл ересек өмірде 30 дағды, айына бір кітап – мектеп бітірген кезде 100-ден астам кітап, ай сайын бес жаңа «пайдалы» танысу – бұл жылына 60 байланыс, күніне бір рет жүгіру - жылына 3600 км. нәтиже береді.

Қорытынды:

Өзіне түрлі ақталулар ойлап табу прагматикалық емес, өйткені:

1) осылайша біз болашақта маңызды нәрсеге айналатын кішігірім қадамдардың күшін жоғалтамыз;

2) біз өзіміз қалаған нәрсеге ие болуға лайық емес екендігімізге көзіміз жетеді;

3) біз өз болашағымызды өзіміз ойлағандай қалыптастырмаймыз.

Тапсырма

1. Оқушыларға дәл қазір өтіп жатқан тақырыпқа байланысты өз мақсаттарын қалыптастыру тапсырмасын беріңіз.

2. Содан кейін олар өздері қалаған нәрсені алуға, өз мақсаттарына жетуге неге лайықты екендіктерін жазуы керек.

Оларға ұсақ-түйек істерді үнемі жасаудың маңыздылығы туралы айтыңыз.

3. Оларға өз мақсаттарына жету үшін ұсақ-түйек істерді орындаудың уақыт кестесін құру тапсырмасын беріңіз. Мысалы, әр сейсенбі мен бейсенбіде таңғы 6.30-дан 7.30-ға дейін жүгіру.

4. Оларға мақсатқа жету үшін неге сылтаулардан бас тарту керектігін түсіндіріңіз. Сіз алдымен оқушыларға соған ұқсас сұрақты қойсаңыз болады, мысалы, жүгіруді бір рет жіберіп алсаңыз не болатынын сұрай аласыз.

№ 4 тәжірибе. Жалықтыратын әрекеттерді ойынға айналдырыңыз

Геймификация - бұл ойын механикаларын өмірдің ойын емес салаларына енгізу. Мысалы, жеке қаржыны басқару жалықтыратын сияқты көрінеді. Ата-аналардан алынған немесе тапқан барлық ақшаны санап, кірістер мен шығыстарды ескеріп, қаржылық стратегияны құру керек (олар неге жұмсалады, жинақтауға неше қалдырылады және т.б.). Бірақ тіпті қаржыны басқаруға да ойын механикасын енгізуге болады. Мысалы, кірістер мен шығыстарды есепке алудың орнына ұпай жинаңыз. Егер оқушылар қосымша табыс табатын болса, онда 10 000 теңгелік табыс – ойынның бірінші деңгейі, 20 000 теңге – екінші деңгей және т. б. Жаңа деңгейге жету үшін сіз өзіңізге сыйақы тағайындай аласыз. Мысалы, бір жерге бару, киноға бару, бірдеңе сатып алу. Мысалы, оқушы гироскутер сатып алғысы келеді, бірақ бұл арзан емес. Егер ол өзіне, мен үшінші деңгейге жеткенде гироскутер сатып аламын деп мақсат қойса, шынында да үшінші деңгейде оны сатып алуға болатын ақша пайда болып, сатып алу жасауға болады.

Сондай-ақ, жалықтыратын тапсырмаларды орындауды өзіңіз үшін челленджге (ойын тапсырмаларына) айналдыруға болады. Мысалы, үй тапсырмасын орындау, қоқысты шығару және т.б. әр челленджді орындау үшін оқушылар өздеріне ұпай жинай алады. Мысалы, 10 ұпай жинаған кезде, олар өздеріне «сыйақы» береді, мысалы, дәмді нәрсе сатып алу, сүйікті кейіпкерлерімен футболка алу және т. б.

Қорытынды:

Жалықтыратын әрекеттерді ойынға айналдыру прагматикалық, өйткені:

1) бұл қызықсыз істерді қызықты етуге көмектеседі;

2) бұл кейбір істерді орындау үшін қосымша ішкі мотивацияны алуға көмектеседі.

Тапсырма

1. Оқушыларға арналған челленджер ойлап табыңыз, оларды орындағаны үшін ұпай алатын болсын. Мысалы, сыныпты тазарту, гүлдерді суару, үй тапсырмаларын уақытында тапсыру және т.б. оқушылардың ұпай санын белгілейтін постер іліңіз. Белгілі бір баллға қол жеткізгеннен кейін оқушылар «сыйақы» - шай ішу, бір жерде сыныпқа бірлескен сапар және т. б. алуы керек.

2. Қиын тапсырманы орындауды деңгейлерге бөлуге болады. Мысалы, сіз ТЖБ немесе БЖБ тапсыруыңыз керек. Сыныптың жалпы бағасы 10 балл – бұл бірінші деңгей, 14 балл – екінші, 16 балл – үшінші, 18 балл – төртінші және 20 балл – бесінші. Әр жаңа деңгейге өту үшін оқушыларға қандай да бір сыйақы тағайындаңыз.

3. ТҰЗАҚТАР

Сіз оқушылармен олардың өмірінің қандай да бір аспектісі туралы прагматикалық көзқарасты талқылай аласыз. Бірақ прагматизм олардың дүниетанымының бір бөлігіне айналуы үшін олар алған білімдерін іс жүзінде қолданып әрекет етуі керек. Бірақ көбінесе оқушыларға іс-әрекетті бастау, әдеттегі мінез-құлық үлгісін өзгерту, оны прагматикалық етіп өзгерту қиынға соғады. Төменде біз мектеп оқушыларының бірқатар кедергілерін және оларды жеңуге көмектесетін түрлі тәжірибелерді келтірдік. Оқушылардың іс-әрекетіне кедергі келтіретін себептер бірнеше болуы мүмкін. Сыныптағы өзара әрекеттесу арқылы сіз оларды оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін әдістер жиынтығын таңдай аласыз.

№ 1 тәжірибе. Күмәндануды доғарыңыз

Біз бәріміз бір нәрсеге күмәнданамыз. Көбінесе күмән теріс құбылыс деп ойлаймыз. Бірақ бұл мүлдем дұрыс емес. Күмән кейде бізге мүлдем басқаша әсер етеді. Олар бізді келеңсіз нәрсе жасамас бұрын тоқтап, мұқият ойлануға, сондай-ақ кейбір нәрселерге өз көзқарасымызды өзгертуге мәжбүр етеді.

Күмәннің тағы бір түрі бар. Бұл біздің мақсаттарымызды орындауға кедергі келтіретін және құндылығымызға шүбә келтіретін күмән. Олар пайда бола бастаса, оларды бірден жоққа шығаратын іс-қимыл жоспарын жасап, қарсы тұру керек.

«Менің тәжірибем жеткіліксіз» деген күмән. Әрине, біз кез-келген жаңа салада, тіпті егер біз сол салада ештеңе жасамасақ та, бірден сауатты бола алмаймыз. Егер әрқайсымыз тәжірибенің жетіспеушілігін шешілмейтін кедергі деп санасақ, онда кино да, музыка да, сәтті стартаптар да, ғылыми жаңалықтар да болмас еді. Бізде жоқ нәрсеге көңіл бөлу қажет емес. Оның орнына, бізде бар тәжірибе мен дағдыларға назар аудару керек және оларды өз мақсаттарымыз үшін пайдалану керек.

«Менің қажетті дағдыларым жоқ» деген күмән. Дағдылар - бұл тапсырмаларды дұрыс орындау және жетістікке жету үшін қажет құралдар. Көптеген адамдар өздеріне күмәнданады, өйткені олар өздерінің дағдыларын немесе жаңа нәрселерді дамыту және үйрену қабілеттерін бағаламайды.

Белсенді (проактивті) болу және өз дағдыларыңыздың тізімін жасау керек: біз оларды өз мақсатымызға қалай қолдана аламыз? Бізге қажет жаңа дағдыларды игеру үшін не істей аламыз?

«Сен мұны жасай алмайсың» деген күмән. Сірә, біз бұл сөздерді сәтсіздікке ұшыраған адамдардан естиміз. Олар өздерінің жағымсыз тәжірибелерін біздің өмірімізге беруге тырысады. Мысалы, үлкен ағам Нұр-Сұлтандағы университетке түсуге тырысты, бірақ ол сәтсіз болды және ол қалаға оралды, енді ол: «уақытты босқа өткізбе, олар тек «өздерінікін» алады» дейді. Бұл күмәннің әсері жойқын, сондықтан мақсаттарыңызбен кіммен бөлісуді дұрыс таңдау маңызды. Бізді қолдайтын, сынайтын және дұрыс сұрақтар қоятын адамдарды табу керек.

«Менің идеям ешкімге қызық емес» деген күмән. Бұл күмән, әдетте, шамадан тыс өзін-өзі сынау немесе бар тәжірибе арқылы пайда болады. Қалай болғанда да, бұл жаңа мақсаттарға жетуді қиындатады: біз үнемі еленбейтін сияқтымыз және біз тұғырыққа тірелген секілді көрінеміз. Өзіңізге әр идеяның ерекше екенін және оның өз аудиториясы бар екенін еске салу керек.

«Мен бұрын жиі қателескенмін» деген күмән. Егер біз бұрын қателіктер жіберген болсақ, жаңаларының пайда болуынан қорқу қалыпты жағдай. Біз тіпті болашақ жетістігімізге күмәндана аламыз. Ал тағы да біз өзімізге іштей белгісіз нәрсеге кіріспеу керек екенін айтып отырамыз. Міне сондықтан да көптеген адамдар әдеттегі күрбелең жағдайға түседі де, содан жылдар бойы шыға алмайды. Өткен қателіктер бізді нақты анықтамайды. Біз ең жақсы досқа бұрынғы сәтсіздіктеріне байланысты оның арманынан немесе мақсатынан бас тартуға кеңес бермейміз ғой?

«Маған төзімділік жетіспейді» деген күмән. Біздің мақсаттарымыз бен бақытты адам болғымыз келетін жұмыс - бұл ақыл-ой мен эмоционалды шыдамдылықты қажет ететін еңбек. Біз көп уақыт жұмсайтын «жасау керек пе немесе жасамай-ақ қойсам бола ма?», «сәттілікке әкеле ме немесе сәтсіздік бола ма?» деген ойлар ойлағанымызды жүзеге асырудан гөрі ұзаққа созылатын стрессті тудыруы мүмкін. Мұндай күмән біздің бақытқа жету деңгейімізге ұзақ мерзімді және теріс әсер етеді.

«Әлі уақыт сәті келген жоқ» деген күмән. Өзіңізді қазір дамыту үшін әлі уақыт сәті келмегеніне көзіңізді жеткізу арқылы өз жетістіктеріңізді тоқтату өте оңай. Сірә, «уақыты келген сәт» ешқашан болмауы да мүмкін, өйткені қазір мектепте, содан кейін университетте оқып, жұмыс істеп, өзіңізді және отбасыңызды асырауыңыз керек және т.б. Монотонды күтудің орнына тез әрекет етудің артықшылығы туралы ойлануыңыз керек. Егер біз үнемі алға жылжитын болсақ, біз өзімізді әлдеқайда жақсы сезінеміз.

Өзіне-өзі күмәндану әдетке айналуы мүмкін. Адам өзінің барлық шешімдеріне күмән келтіруге және жасап көрместен, олардың барлығы сәтсіздікке ұшырайды деген ойға іштей сенуге тез үйреніп кетуі мүмкін.

Егер кенеттен бізге осындай ойлар келсе, онда бастапқы күмән сезімі логикамен байланысты емес екенін, бұл тек әдетке қатысты мәселе екенін өзімізге еске салу керек. Сондықтан біз өз мақсатымызға жеткенше алға жылжуымыз керек.

Қорытынды:

Күмәнді келтіру прагматикалық емес, өйткені:

- 1) осылайша біз өз мақсаттарымызды орындауды тоқтатамыз;
- 2) біз өзіміздің құндылықтарымызға күмәндана бастаймыз;
- 3) жаңа тәжірибе алмаймыз;
- 4) алдыңғы қателерден қорытынды жасамаймыз.

Тапсырма

1. Оқушылармен келесі жаттығуды орындаңыз.

Оқушылар көздерін жұмып, «Мен қолымды көтере алмаймын! Мен қолымды көтере алмаймын! Мен қолымды көтере алмаймын!» деп іштей ойлану керек. Олар бұл сөйлемді 30 секунд ішінде ойша немесе дауыстап қайталай алады. Ал енді оларға: «Мен қолымды көтере алмаймын!» деп ойлануды жалғастыра отырып, қолдарын көтеруді сұраңыз. Оқушылардың қолын көтеруде ешқандай қиындық болмайды. Олардан қандай қорытынды жасай алатындығын сұраңыз.

Біз өз ойларымызға үлкен мән береміз. Бізге бір нәрсе жасау және жүзеге асыру үшін белгілі бір ойларды басымызға кіргізу керек сияқты. Және басқа ойларға жол жоқ! Әйтпесе, ештеңе жұмыс істемейді. Бірақ бұл олай емес. Ой - бұл біздің ақыл-ойымызды, сөйлемдер жиынтығын, түйсігіміздегі мәтінді, басымыздағы жүгірпе жолды қалыптастыратын ақпараттың жәй бір бөлігі. Тіпті егер біздің ақыл-ойымыз: «Сенің қолыңнан келмейді! Сенде ештеңе шықпайды!» деп айтса да, басымыздағы сол жүгіртпе жол арқылы өз мақсатымызға жылжуымыз керек. Оқушылар не нәрсеге жеткісі келетінін және ол үшін не істеу керектігін анықтағаннан кейін, ең бастысы – басындағы барлық күмәндерге қарамастан әрекет ету керек.

2. Оқушыларға өз күмәндерінің кестесін құруға тапсырма беріңіз (төмендегі мысал). Біз бұл күмәнді қалай жеңе аламыз деген тақырыпта топпен пікірталас немесе топтық жұмыс режимінде талқылау (әр топқа күмәннің бір түрін беріп талқылауға болады) жүргізіңіз.

13-кесте. Оқушылардың өз күмәндерінің кестесі

Менде тәжірибе жеткіліксіз	1. Мен оны қалай сатып ала аламын? 2. Әрекеттер тізімі. 3. Тізімдегі әр әрекеттің мерзімі (дедлайн).
Менің қажетті дағдыларым жоқ	1. Оларды қалай сатып алуға болады? 2. Әрекеттер тізімі. 3. Тізімдегі әр әрекеттің мерзімі (дедлайн).
Сен оны жасай алмайсың	1. Жоспарларды оларды қолдайтын адамдармен бөлісу. 2. Есінде болсын, олардың қолынан келмеген нәрсе менің қолымнан келуі мүмкін.

Менің идеям ешкімге қызық емес	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өз идеяңыз туралы әлеуметтік желілерде сауалнама жүргізу. 2. Пікірлер жинау. 3. Пікірлер негізінде идеяны қалай жақсартуға болатынын қарау.
Мен бұрын жиі қателесетін едім	<ol style="list-style-type: none"> 1. Өткен барлық қателерді жазып алу. 2. Олар нені үйретті? 3. Оларға жол бермеу үшін нені өзгерту керек?
Маған төзімділік жетіспейді	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мен оны қалай сатып ала аламын? 2. Әрекеттер тізімі. 3. Тізімдегі әр әрекеттің мерзімі (дедлайн).
Әлі уақыт сәті келген жоқ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Алдағы 5 жылға мақсаттар тізімін жазып алу. 2. Әр мақсатқа жетуге көмектесетін әрекеттер тізімін жазып алу. 3. Тізімнен әр әрекеттің мерзімдерін (дедлайн) анықтау.
...	...

Балалардың көпшілігі табиғатынан шығармашылық дағдыға ие. Олар өздеріне ойын ойлап табады, біртүрлі сұрақтар қояды және өздері оларға жауап береді, мысалы, қолын шұлыққа салып, оны құбыжық ретінде көреді. Бірақ уақыт өте келе сынға алу оларды тежеп, олардың қиялы азая бастайды. Шығармашылық ойлау қабілеті, басқалардың пікіріне қарамай әрекет ету, стандартты емес шешімдер қабылдау жеке және кәсіби дамуда жетістікке жетуге көмектеседі. Технологиялар мен қоғамдағы барлық инновациялар осы тәсілге негізделген.

Осылайша әрекет ету үшін төрт қорқынышты жеңу керек: белгісіздік, сын, алғашқы қадам және бақылауды жоғалту.

Стэнфорд университетінің профессоры, психолог Альберт Бандура өзінің тәжірибелерінің бірінде адамдарға жыландар мен кесірткелерден, герпетофобиядан қорқуды жеңуге көмектесіп, өз палаталарын фобия объектісімен тығыз қарым-қатынас жасауға мәжбүр етті. Алдымен адамдар жыландарды айна әйнегі арқылы, содан кейін ашық есік арқылы көрді, содан кейін олар Бандураның көмекшісінің жыланға қол тигізгенін көрді, кейін өздері

қалың былғары қолғаппен ұстап көрді, ақыры оны өздерінің қолдарымен қолғапсыз ұстап көретін болды. Тәжірибе бірнеше сағатты алды. Бандура өзін-өзі жеңудің бұл әрекеттерін «басқарылатын бақылауды алу» деп атайды. Экспериментке қатысушылар қатты қорқынышынан құтылып қана қойған жоқ, сонымен бірге олар аз уайымдап, бұрын-соңды берілмеген немесе бұрын қорқатын нәрселерге қол жеткізе бастады, мысалы, атпен жүру және көпшілік алдында сөйлеу. Олар көп тырысты, көп жұмыс істеді және сәтсіздіктерін оңай қабылдады. Олар өз күштеріне, мақсатқа жету қабілетіне сенді.

№ 2 тәжірибе. Белгісіден қорқуды тоқтатыңыз

Шығармашылық ойлау өзін басқа адамның орнына қою қабілетінен басталады. Ол үшін сыртқы әлемге «жайлылық аймағынан» шығу керек. Сонымен қатар, сыртқы әлемде күтпеген өзгерістер орын алады, көптеген адамдар белгісіз және түсініксіз, естуді қаламайтын нәрселерді айтады. Басқаларды тыңдау үшін оларды алдын-ала тұжырымдалған гипотезаларсыз ашық түрде тыңдауды үйренуіңіз керек [35].

Көптеген табысты кәсіпкерлер өздеріне және басқаларға олардың назарын талап ететін адамдардың күнделікті істері туралы сұрақтар қойғандықтан сондай деңгейге жеткен. Сонымен, олар үлкен қалалардағы адамдарға тамақ дайындауға немесе сатып алуға әрдайым уақыт жетпейтінін түсінді, осылайша жеткізу сервистері мен курьерлік қызметтер пайда болды. Немесе адамдар тек билетті сатып алу үшін театр кассасына баруға уақыт бөлуі керек. Осылайша билеттерді онлайн сатып алу қызметтері пайда болды. Қалалық немесе жергілікті атқарушы органдар қызметтері әр түрлі аудандардағы аулалардың жағдайын, ойын алаңдарын немесе спорт алаңдарын қайда орналастыру ыңғайлы екенін талдайды, ал тұрғындар соның арқасында өз аудандарында балалармен серуендеуге және спортпен шұғылдануға мүмкіндік алады.

Қорытынды:

Белгісіден қорқу прагматикалық емес, өйткені:

1) бұл ерік-жігерді азайтады және өзгерту қажет болса да әрекет етуге жол бермейді;

2) бұл жағдайды қалай жақсартуға болатындығын түсіну үшін басқа адамның көзімен қарауға мүмкіндік бермейді.

Тапсырма

1. Оқушыларға кез-келген қоғамдық орынға – кафеге, банк бөлімшесіне, қалалық саябаққа және т.б. баруға және бір сағат ішінде адамдарды байқап көруге тапсырма беріңіз. Адамдарды көргенде, олар ескертулер жасауы керек-бұл адамдарға ыңғайсыздық тудырады (арбадағы нәрестесі бар аналарға оны баспалдақтан өткізу қиын, орындықтар тым аз, адамдар тұруға мәжбүр, қоқыс жәшіктері аз, сондықтан адамдар қоқысты асфальтқа лақтырады және т.б.).

Сондай-ақ, сіз бұл тапсырманы топтық түрде жасай аласыз, мысалы, бүкіл сыныпқа қоғамдық орынға шығу және бір сағат ішінде адамдарды қарау. Содан кейін оқушылар өздерінің байқау нәтижелерімен бөлісе алады (кім қолайсыздықты көп атап өтті).

2. Содан кейін оқушылармен осы мәселелерді қалай шешуге болатындығын талқылаңыз. Егер оқушылар қандай да бір мәселені қалай шешуге болатынын білсе жақсы болады.

Мысалы, егер олар өз ауласындағы адамдарды бақылап, аула тұрғындарының жерге қоқыс тастайтынын білсе, олар қоқыс жәшігін орнатып, оларға қоқысты арнайы орынға тастауды талап ететін жарнамаларды іліп қоюы мүмкін.

№ 3 тәжірибе. Сыннан қорқуды тоқтатыңыз

Кішкентай бала анасының суретін салғанда, онда қолдары мен аяқтары таяқшалар түрінде, ал көзі жарты бетті алады, көшеде ән айтады және басқалар ол туралы не ойлайтынынан қорықпайды. Жасөспірімдер қазірдің өзінде сол әрекеттерді жасауда шындап уайымдайды. Адам шаңғымен сырғанауды үйренген кезде, ол құлап жатады, және ол қалыпты нәрсе – ол осылай үйренеді. Бірақ уақыт өте келе құлап, ыңғайсыз жағдайға түсуден қорқып, балалар жаңа нәрсені үйренуді тоқтатады.

Оларға сіз айтатын жаңа прагматикалық әдет көмектесе алады. Мысалы, егер сіз оларға қымбат сәнді киімге ақша жұмсау прагматикалық емес екенін түсіндірсеңіз, ыңғайлы жақсы киімді аз ақшаға сатып алуға болатынын, ал қалған қаражатты басқа, қажет нәрсеге жұмсауға болатынын айтуға болады. Сыныптастарының киім туралы сынауынан қорқу олардың жаңа парадигманы ұстануына кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан жасөспірімдер құрдастарының көзіне түсіп қалмас үшін өздеріне ұнамайтын немесе ыңғайсыз киім киюді жөн көруі мүмкін.

Бұл қорқынышты жеңу үшін әртүрлі идеялар мен әрекеттердің өмірде қолдануға құқығы бар екенін мойындау керек. Егер адам басқалардан өзгеше киінсе, ол одан жаман болып қалмайды немесе бір нәрсені алғаш жасағанда сәтсіздік орын алса, ол одан «ақымақ» немесе «сайқымазақ» болып көрінбейді.

Қорытынды:

Сыннан қорқу прагматикалық емес, өйткені:

- 1) бұл қорқыныш бізді өздерінің орнына басқа адамдардың үміттерін қанағаттандыруға мәжбүр етеді;
- 2) бізге жаңа нәрселерді үйренуге және машықтануға мүмкіндік бермейді;
- 3) біз басқалардың көз алдында жақсы көріну үшін көп күш, уақыт пен ақшаны жұмсаймыз;
- 4) біз басқа идеялар мен көзқарастарды байқамаймыз.

Тапсырма

1. Көптеген заманауи табысты бизнесмендер шетелдік те, қазақстандық та қарапайым ыңғайлы киім – джинсы, майка немесе свитер, кроссовкалар киеді. Оқушылардан, олардың ойынша, олар кез-келген қымбат, сәнді және т.б. киім сатып алуға мүмкіндігі бола тұра, неге осылай қарапайым киінеді? – деп сұраңыз.

Оқушылардың табысты адамдар туралы пікірі киім стилі туралы ойланғаннан кейін өзгерді ме? Оларға сұрақтар қоя отырып, оларды киім мен сыртқы түрі адамды «ақылды», «бай» немесе «танымал» етпейді деген

қорытындыға келтіріңіз. Не әлдеқайда маңызды? Оның сыртқы келбеті ме немесе киген киімі ме әлде жасаған істері ме? Адамның басқа адамдар көзінде әдемі көрінуі үшін қымбат киім мен заттарды сатып алуға жұмсайтын энергиясы мен ақшасын басқа, құнды заттарға – білім алуға, қызықты идеялар жасауға, оларды жүзеге асыруға және т.б. пайдалануға болады.

2. Оқушыларға үш күн бойы барлық идеяларын бөлек дәптерге жазуға тапсырма беріңіз (олар ақымақ немесе ақылды болып көрінетіні маңызды емес). Содан кейін олар бір аптадан кейін жазуларына қайта оралып, оларға тағы бір рет қарауға тапсырма беріңіз. Олардың идеяларға деген көзқарасы қалай өзгерді?

3. Бірнеше оқушыға өз идеяларын дауыстап айтуға рұқсат етіңіз (олар өз өмірлерін немесе басқа адамдардың өмірін жақсарту үшін жақын арада не жасап, бастағысы келеді). Басқа оқушылардан осы идеяларға түсініктеме беруін сұраңыз. Олардың идеяны да, оны айтқан оқушының өзін де басқалар мазақ етпестен, олардың сабырмен дұрыс түсіндіруіне жағдай жасап, қадағалаңыз және кері байланыс беріңіз.

Мысалы, оқушы алты айдан кейін қалалық марафонға қатысу үшін жүгіруді бастағысы келетінін айтты. Егер басқалар «Сенің қолыңнан келмейді, сен семізсің ғой және т. б.» деген секілді лептер естілсе, неге оның қолынан келмейтінін түсіндіріп айтсын. Сіз сондай-ақ қолынан келмейді деген адамдардың қиын кедергілерді жеңіп, жетістікке жеткен мысалдарын келтіре аласыз.

Қайрат Қанафин Солтүстік Қазақстан Облысы Есіл ауданы Амангелді ауылының тумасы, бала кезінен спортпен шұғылданып, мектептен кейін әскерге барып, туған жеріне оралып, комбайншы болды. 1997 жылы ол өндірістік жарақат алып, көру қабілеті бойынша мүгедек болды. Мүгедектер спорты бар екенін білген соң, ол оған барып, бағын сынап көруді шешті. Ол облыстық зағиптер қоғамына барып сайысқа қатысуға сұрана бастады, бірақ олар ұзақ уақыт бойы ешқандай нәтиже көрсете алмайды деп оны қабылдамады. Бірақ ол өз мақсатына жетті және 2008 жылы шаңғы жарысынан Қазақстан чемпионы атанды. Содан кейін ол жеңіл атлетикамен айналысты, қазір екі спорт түрінен де спорт шебері.

Идеяларды талқылауды «Сенің...жасағаның маған ұнайды» деген сөздерден бастаған дұрыс, содан кейін ғана «Ал егер сен ... жасасаң ше?» деп жалғастырсаңыз болады.

Сондай-ақ, сіз оқушыларға бірінші кезекте басқа оқушыны мақтап, бастапқы сөйлегенде («Маған сіздің идеяңыз ұнайды» немесе «Менің ойыпша, осылай істеуге болатын сияқты») олар «Бұл менің пікірім және мен көмектескім келеді» деген сигнал жіберетінін түсіндіре аласыз. Сонда олар тезірек тыңдайды және олардың сынын қабылдау оңайырақ болады. Егер барлық оқушылар сөйлесіп, өз идеяларын білдірсе, олар бір-бірінен сыннан қорқуды тоқтатады.

4. Сондай-ақ, сіз оқушылардан қолданыстағы мектеп мәселесін қалай шешуге болатындығы туралы бірге ойлануды сұрай аласыз. Мысалы, гардеробтағы немесе асханадағы кезектер, сабаққа кешігіп келу, пән бойынша

үлгерімнің төмендігі және т.б. Барлық оқушыларға идеяларды еркін айтуға мүмкіндік беріңіз. Содан кейін сіз ең жақсы идеяларды (оқушылардың пікірі бойынша) тақтаға жаза аласыз. Әрқайсысы өз идеясынан басқа кез-келген үш идеяға дауыс береді. Көп дауыс жинаған идея жеңеді.

№ 4 тәжірибе. Алғашқы қадам жасаудан қорықпаңыз

Егер оқушыларда жаңа идеялар болса да, оларды жүзеге асыру оңай емес. Жазушыға жаңа кітап бастау, мұғалімге бірінші сабақ өткізу, кәсіпкерге жаңа жоба ашу қиынға соғады. Біз бәрімізде жаңа қадам жасау, әдеттегі режимді бұзу қажеттілігінен қорқамыз. Инерцияны жеңу және бәрін ескі жолмен қалдыру үшін тек идеялар жеткіліксіз. Күрделі жоспарлауды тоқтатып, жұмысты бастау керек, және ең жақсы тәсілі - бұл тұтастай алғанда міндеттердің қиындығын ойланбастан, шағын нәрселерден бастауды ойлану керек. Жазушы Энни Ламотт бұл ойды балалық шағы туралы айтып берген кезде жасады. Мектептегі ағасына құстар туралы баяндама дайындауды тапсырды, бірақ ол оны жасауды созып, бастай алмады алмады және осылай соңғы күнге дейін апарды. Ол өзінің алдында қандай қиын міндет тұрғанын түсініп жылады, ал әкесі оған: «Балам, тек құстың артындағы құсты сипатта» деп дана кеңес берді.

Ең бастысы - бірден іске кірісу! Алғашқы қадам кішкентай қадам болса, соншалықты қорқынышты болып көрінбейді, ал оқушылар оны дәл қазір жасай алады.

Қорытынды:

Алғашқы қадам жасаудан қорқу прагматикалық емес, өйткені:

- 1) әйтпесе, біз үнемі жоспарлап отырамыз және ештеңе істемей, бастай алмаймыз;
- 2) біз жаңа дағдыларды игере алмаймыз және жаңа тәжірибе жинай алмаймыз;
- 3) біз жаңа ештеңе біле алмаймыз.

Тапсырма

1. Алдын сіз дауыс беріп, мектеп мәселесін жақсарту үшін мектеп оқушыларының ең жақсы идеясын таңдадыңыз. Енді оқушылармен бірге оны жүзеге асыру үшін шағын қадамдардан тұратын жоспар құрыңыз.

Мысалы, оқушылар ТЖБ немесе БЖБ бойынша нашар нәтижелер көрсетті. Олар тақырыпты жақсы білетін оқушылар оны нашар білетіндерге көмектеседі деп бірге шешті. Тапсырма күрделі болып көрінеді. Енді оны кішкене қадамдарға бөліп көріңіз: тақырыпты жақсы білетіндердің барлығын бір бағанға, ал екіншісіне нашар білетіндерді жазыңыз. Әр жұптың қосымша жұмыс істеуі керек кестесін жасаңыз. Алғашқы сабақ дәл бүгін өтсін! Келесі ТЖБ немесе БЖБ ұжымдық тапсыру сәтті болған жағдайда оқушылар «жеңісті» бірге тойлай алады (өз қалауы бойынша мектепте шай ішу, киноға бару және т.б.).

№ 5 тәжірибе. Бақылауды жоғалтудан қорықпаңыз

Өзіңізге сенімді болу - бұл сіздің идеяларыңызды жақсы деп санау ғана емес. Бұл, егер олар сәтсіз болса, одан бас тарту және жақсы болса, басқалардың идеясын мойындау дегенді білдіреді. Оқушылар әдеттегі ережелерден алыстап, бір-бірімен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істеген кезде, олар жағдайды бақылауды жіберіп алады, бірақ олардың орнына жарқын, шығармашылық идеялар алады.

Егер оқушылар қиын мәселені шешуі керек болса, олар көмек сұрай алады немесе осы жағдайға қызығушылық танытпайтын адаммен кеңесуі мүмкін.

Қорытынды:

Бақылауды жоғалтудан қорқу прагматикалық емес, өйткені:

- 1) әйтпесе, біз көптеген қызықты және пайдалы идеяларды жіберіп аламыз;
- 2) содан кейін біз қателессек те, өзіміздің ойымызда тұра береміз;
- 3) біз бөтен тәжірибе мен қателерден сабақ ала алмаймыз.

Тапсырма

Бір сабақта эксперимент жасаңыз, оның мәні заттардың әдеттегі бағытын бұзу болып табылады.

Сіз оқушылардан тақырыпты өзіңіздің орныңызға түсіндіруді сұрай аласыз немесе бір оқушыны тақтаға шақыра аласыз, ал екіншісінен олардың жұмысын тексеруді сұрай аласыз немесе балалардың өздері сынып сағатын өткізе алады.

Егер сізде сабақта қандай да бір проблема туындаса, мысалы, оқушы шулап, барлығына кедергі келтірсе немесе біреу есепті көшірсе, құмырадағы гүлді сындырса және оны ешкім мойындамаса, сіз оны сыныптың жалпы талқылауына шығара аласыз: «Барлығыңызға сабақпен айналысуға кедергі келтіретін оқушымен не істеу керектігін бірге шешейік», «Көшіретіндермен қалай күресу керектігі туралы бірге ойланайық, өйткені бұл дайындалған басқа оқушыларға қатысты әділетсіз», «Бізде гүл құмырасы сынды, біз бұл мәселені қалай шешеміз, сіз қалай ойлайсыз?»

Балаларға өздеріне тән емес рөл ойнауға, яғни өздері шешім қабылдауға мүмкіндік беріңіз. Сынып қалай шешсе, солай жасаңыз. Тәжірибеден кейін олардың өзіне және жауапкершілігіне деген көзқарасы қалай өзгеретінін қараңыз.

«Батыл қимыл - бұл көптеген кішкентай қадамдар тізбегі». Басында әрекет ете отырып және қорқыныштарына бой бермей, оқушылар өздеріне сене бастайды және айналада көптеген өзгерістерді көре бастайды.

№ 6. Компьютерге тәуелді болмаңыз

Өкінішке орай, көптеген заманауи балалар компьютерде көп уақытты онлайн ойындар ойнауға немесе басқалардың мұны қалай жасайтынын көруге жұмсайды. Соның себебінен оларды оқуға ынталандыру қиын.

Көбінесе балалар онлайн ойындарды ойнауды бастайды, өйткені олардың достары, соның ішінде олар құрметтейтін үлкен құрбылары ойнайды: олар оларға тең болғысы немесе тіпті олардан асып түскісі келеді.

Баланың өмірі неғұрлым жалықтыратындай, қызықсыз болса, соғұрлым ол ойындарға көбірек тартылатыны анықталды. Балаларда қарым-қатынаста, өзін-өзі қабылдауда, қоғамда өз орнын табуда қиындықтар неғұрлым көп болса, нақты өмірде жеңістері аз болса, виртуалды әлем олар үшін тартымды болады. Өмірде қажет нәрсені алудың ең оңай жолы компьютерлік ойын деп есептейді. Ойында ол әлемнің иесі, саяхатшы, ең мықты жауынгер, шабандоз, магнат, сиқыршы және т.б. бола алады және бұл үшін көп күш жұмсаудың қажеті жоқ. Нақты өмірді құрудан гөрі ойнау оңай.

Балалардың белгілі бір қажеттіліктері бар. Егер қандай-да бір іс-әрекет оларды оңай, толық немесе кем дегенде ішінара қанағаттандырса, бала бұл мүмкіндікті жіберіп алмайды және осы іс-әрекетке басымен кірісіп кетеді. Біріншіден, бұл өзінің маңызды екенін сезіну, бір нәрсеге қол жеткізген адамдар сияқты сезіну қажеттілігі. Мұны онлайн ойындар арқылы оңай алуға болады. Ойын ережелері өте айқын. Балалар құбыжықты өлтіру арқылы ұпай жинап, жаңа деңгейге көтеріліп, ойыншы рейтингін көтеретінін біледі.

Екіншіден, олар достар тапқысы келеді және олармен бірге қызықты нәрсе жасап, бір толқын мен бір тақырыпта сөйлескісі келеді.

Бұл ретте кейде балалар өздері ойнамайды, басқалар қалай ойнайтынын ұялы телефонмен қарайды. Әдетте, мұндай бейнелерде тәжірибелі ойыншылар күрделі ойын деңгейлерін қалай өту керектігін көрсетеді және не болып жатқанын түсіндіреді, көбінесе өте эмоционалды және көптеген әзілдермен түсіндіреді. Мұндай бейнероликтерді көріп, балалар құрметтелген адам болуға, оған қол жеткізуге мүмкіндік алады. Бала бейнероликті көріп жатқанда, ол біраз уақыт өзін осы ойыншыдай сезінеді.

Егер ересектер балаларды қызықтыратын онлайн ойындарды сынап, ұрсатын болса, олар оған дос бола алмайтындығын түсіну керек.

Қорытынды:

Компьютерге тәуелді болу практикалық емес, өйткені:

- 1) бұл нақты өмірді виртуалдымен ауыстырады;
- 2) бұл нақты өмірде қажет болатын дағдыларды дамытуға мүмкіндік бермейді;
- 3) бұл денсаулыққа байланысты эмоционалды, физикалық және ақыл-ой проблемаларына әкеледі.

Тапсырма

1. Егер сіздің сыныпта геймерлер (компьютерлік ойыншылар) болса, сіз құмар ойынды неғұрлым конструктивті арнаға аударуға тырысуға әрекет жасаңыз. Ең алдымен сіз оқушыларды ойынға не қызықтыратынын және оның көмегімен қандай қажеттіліктерді жүзеге асыратынын түсінуіңіз керек. Сіз олардан бұл туралы: «Айтыңызшы, ойында сізге не ұнайды?» деп тікелей сұрай аласыз.

Содан кейін, олардың қажеттіліктерін анықтай отырып, сіз балаларды жақсы ойнағысы келсе, олар жаңа жақсы компьютерге ақша таба алады деген ойға жетелей аласыз. Жасөспірімдердің өздері қалай ақша таба алатындығы туралы идеялар ойлап табу үшін брейнсторминг ұйымдастырыңыз – курьер арқылы ақша табу, машиналарды жуу, поштаны тарату және т.б. Бұл олардың

назарын басқа пайдалы нәрсеге аударуға көмектеседі және жұмыс кезінде жаңа достар мен жаңа дағдыларды игере отырып, олар ойындарға салқындауы мүмкін.

2. Сондай-ақ, сіз балаларды ойындарға байланысты іс-шараларға қызықтыра аласыз. Мысалы, оларға сүйікті ойын кейіпкерлерінің комикстерін бірге жасауды ұсыныңыз.

3. Сондай-ақ, егер олар біреудің ойынын қарауды жақсы көрсе, оларға өздерінің ойнаған ойын видеосын өздеріне жасауға және сарапшы болуға ұсыныс беріңіз. Мұны істеу үшін олар камера арқылы өз ойларын жақсырақ жеткізе алу, бейне түсіру мен монтаждауды, жарық орнатуды, актерлік және шешендік дағдыларды үйренуі керек.

№ 7 тәжірибе. Жаңа істі эксперимент ретінде қабылдаңыз

Егер сіз жаңа істі мәңгілік қолданатын үлкен нәрсе ретінде қабылдасаңыз - оны бастау өте қиын. Егер сіз оны басы, соңы және міндеттері бар эксперимент ретінде қабылдап, өзіңізге: «Егер маған ұнамаса, мен мұны бұдан әрі жасамаймын» деп айтсаңыз, онда оны орындау оңайырақ болады.

Қорытынды:

Жаңа әдетті эксперимент ретінде қабылдау прагматикалық, өйткені:

1) бұл жауапкершілік деңгейін төмендетеді және бастау оңайырақ болады;

2) бұл өзімізді мәңгілікке бір нәрседен айыру керек деп ойламай, бүгінгі күнге назар аударуға көмектеседі.

Тапсырма

1. Мектеп оқушыларымен қандай жаңа прагматикалық әдетті талқылағыңыз келетінін таңдаңыз. Мысалы, сіз кеш ұйықтау прагматикалық емес екенін талқыласаңыз болады, өйткені сіз жақсы ұйықтамасаңыз, ертең күшіңіз аз болады, бірдеңе жасауға көңіл-күйіңіз нашар болады, үнемі ұйқының дұрыс болмауы иммунитетті әлсіретеді, сіз ауырып қалуыңыз мүмкін және т. б.

Балалармен эксперимент жасайтындығыңызды айтып, келісіңіз. Сіз бір апта бойында уақытында ұйықтайсыз деп тапсырма беріңіз. Содан кейін, егер өмірде оң өзгерістер болмаса, олар ұйқыға кететін әдеттегі уақытқа орала алады. Бір апта бойы уақытында ұйықтау қиын емес, дұрыс па?

Бір аптадан кейін балалармен уақытында ұйықтай бастағаннан кейін өздерін қалай сезінетіндерін талқылаңыз. Тақтаға барлық жақсы және жаман жақтарын жазыңыз.

Талқылаудан кейін экспериментті бір айға ұзартуды ұсыныңыз.

2. Балаларға «Тек бүгін емес» техникасы туралы айтыңыз. Егер олар бүгін экспериментті бұзып, уақытында ұйықтағысы келмесе, олар өздеріне: «Жарайды. Мен кейінірек ұйықтаймын, бірақ бүгін емес. Бүгін мен уақытында ұйқыға жатамын» деп айтсын.

Осылайша, олар алдағы алты айда емес, бүгін ғана уақытында ұйықтауға назар аудара алады. Бұл олардың жауапкершілігінің әртүрлі мөлшері. Егер сіз бүгінгі күнге ғана назар аударатын болсаңыз, бұл оңайырақ болады. Егер олар оны бір рет «бұзса», содан кейін бәрін қайтадан бастау әлдеқайда қиын болады.

Бір рет кеш ұйықтағаннан гөрі, апта бойы кеш тұру және ұйықтамау оңай, содан кейін жаңа әдетті енгізуге тырысыңыз.

4. ФИЗИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Денсаулық әр адамға қажет. Егер адам өзін нашар сезінсе, онда ол ештеңе істеуге, мақсат қоюға және оларға қол жеткізуге күш пен қуат алмайды. Сондықтан денсаулыққа прагматикалық көзқарас жалпы прагматизмнің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл блокта біз оқушыларға өз денсаулығы туралы ойлануға мүмкіндік беретін әдістер туралы сөйлесетін боламыз.

№ 1 тәжірибе. Қажетті энергия деңгейін сақтаңыз

Кез-келген әрекет үшін ішкі энергияның үлкен көлемі қажет. Көптеген адамдарда қандай да бір іс-әрекеттер жасауға энергиясы жетпей жатады. Мектептегі бір күннен кейін кейбір оқушылар үйге келіп шаршайды, олар ештеңе қаламайды – тек диванға жатып, демалып, теледидар көреді.

Энергияның маңызды көзі - спорт. Уақыт болмаса да, сіз жаттығуға мүмкіндік табуға тырысуыңыз керек.

Оқушылардың бос уақыты емес, бұл уақытты қалай пайдаланатыны маңызды. Үзіліс кезінде олар ұялы телефонда ойнай алады немесе физикалық ойындар ойнай алады, бой сергіту немесе жаттығулар жасай алады. Спортпен шұғылданудың қысқа сәттерінің өзі қажетті қуат деңгейін сақтауға көмектеседі.

Екінші энергия көзі – ол ұйқы. Мамандардың ұйқыға қатысты ұсыныстарын сақтау ұйқыдан ағзаға барынша пайда алуға мүмкіндік береді.

Ұйқыдан 2 сағат бұрын, болып жатқанның бәрі тежелуге, тыныштандыруға ықпал етуі керек: жүйкені тоздырмаңыз, ұрыспаңыз, ауыр тамақ ішпеңіз. Сонымен қатар, егер оқушылар сабаққа дайындықты аяқтауға уақыттары болмаса, тапсырмаларды таңертең ерте тұрып жасай алады.

Ұйықтауға нақты уақытты белгілеген жақсы. Ең дұрысы, кешкі сағат 10 - да төсекке жатыңыз, өйткені кешкі сағат 10-нан түнгі 2-ге дейін - біз ұйықтауымыз керек уақыт, өйткені ағзадағы қалпына келтіру процестерінің көп бөлігі дәл осы уақытта жүреді. Егер біз осы уақытта үнемі ұйықтамасақ, онда ағза толық қалпына келе алмайды.

Сондай-ақ, біз оянғаннан кейін бірден тұру керек. Біз ұйқы қанғанда жиі оянамыз, бірақ бұл уақытта не жасау керектігін білмейтіндіктен, біз қайтадан ұйықтаймыз. Ұйқының үзілуінен кейін маза қашады, оны күн ішінде қалпына келтіру өте қиын.

Ұйқының бұзылуы біздің ерік-жігерімізді төмендетеді, ұйқының нашар болуы біздің көңіл-күйімізге, өмірге деген көзқарасымызға әсер етеді. Егер бұл үнемі болса, онда біраз уақыттан кейін біз айналада болып жатқанның бәріне қанағаттанбайтынымызды түсінеміз, біз оптимистерден гөрі пессимист боламыз, бір нәрсеге қол жеткізуге күшіміз жетпейді. Ұйқы проблемалары тіпті депрессияны тудыруы мүмкін.

Үшінші энергия көзі - тамақтану. Тамақ теңдестірілген және жеңіл болуы керек, содан кейін ұйқышылдық пен шаршау болмайды. Глюкоза (тәтті) қабылдаудың балғындығына жауап беретін орексин гормонының деңгейін

төмендетеді, сондықтан жоғары көмірсулар бар түскі астан кейін ол ұйқыға тартады.

Егер спорт, ұйқы және тамақтану біздің физикалық энергиямызды; табиғатпен және адамдармен қарым-қатынасымыз және жалғыздық эмоционалды энергияны; ойлану және әдебиеттерді оқу – рухани энергияны, миды жаттықтыру, кітап оқу - интеллектуалдық энергияны қалыптастырады.

Сондықтан, егер ештеңе жасауға күш пен қуат жоқ сияқты көрінсе, табиғатта көбірек серуендеу, шығармашылықпен айналысу, жақын адамдармен сөйлесу, спортпен шұғылдану, кітап оқу керек.

Қорытынды:

Қажетті энергия деңгейін ұстап тұру прагматикалық, өйткені:

1) әйтпесе, бізде бір нәрсе жасауға, мақсат қоюға және оған жетуге күш болмайды;

2) дұрыс тамақтанбау, ұйқының бұзылуы және физикалық белсенділіктің болмауы депрессия мен денсаулыққа әкелуі мүмкін;

3) Біз өмірге оптимистік емес, пессимистік көзқараспен қарай бастаймыз.

Тапсырма

Оқушылармен дұрыс тамақтану, ұйықтау және жаттығудың маңыздылығын талқылау үшін нұсқаулықта көрсетілген әдістердің бірін қолданыңыз.

№ 2 тәжірибе. Күн тәртібін сақтаңыз

«Тамаша күн» қандай болуы керек? Біз бәріміз әр түрлі болсақ та, тамаша күн – бұл жеке даму, денсаулық, отбасы, достар, еңбек (оқу немесе жұмыс) және армандар үшін орын бар күн. Өмірдің барлық салаларына кем дегенде біраз уақыт бөле отырып, адам әрекет ету үшін өз энергиясын толықтыра алады, оның бір нәрсеге қол жеткізуге ынтасы өседі және көшеде серуендеу мен табиғатта болу сияқты қарапайым оқиғалардан да ләззат алады. [36]

Жоғарыда аталған барлық істерді шешуге уақыт болу үшін, бүкіл аптаны жоспарлау керек және оны жексенбіде жасаған дұрыс. 168 сағаттық апталық циклдарды жоспарлаудың артықшылығы бар. Негізгі артықшылықтардың бірі - біздің өміріміздің шынайы көрінісін көру мүмкіндігі. Адамның өмір сүрген бір аптасы жұмыс, демалыс, ұйқы және басқа да нәрселерді қамтиды, ал олар бір күнге сыймайды.

Жоғарыда айтқанымыздай, дене демалып, тез және тиімді қалпына келуі үшін кешкі сағат 10-да ұйықтаған дұрыс. Осындай кестемен таңертеңгі сағат 6-да оянып, сергек бола аласыз. Біз неғұрлым ұзақ ұйықтасақ, соғұрлым аз істер жасаймыз. Сондықтан, таңертең жеңімпаздардың уақыты болып саналады: ұлы адамдардың өмірбаяндарының көпшілігі олардың ерте тұрғаны туралы айтады. Таңертеңгілік уақыт - бұл зияткерлік және физикалық белсенділік үшін ең тиімді уақыт. Ерте тұру үшін кешке күннің жоспарын жасау - ерте оянуға түрткі болады.

Жоспарды жасау кезінде сіз шынайы болуыңыз керек - босаңсымау және өзіңізді шамадан тыс жүктемеу үшін мүмкіндіктеріңізге басымдық беріп, байсалды бағалаңыз. Жұмыс немесе оқу кезеңдері демалыс уақытымен алмасып

отыруы керек. Көбінесе оқуға немесе жұмысқа деген көңілі толмау адамның физикалық шаршауынан болады.

Қорытынды:

Күн тәртібін жоспарлау прагматикалық, өйткені:

1) бұл адам өмірінің барлық салаларына - жеке даму, денсаулық, отбасы, достар, жұмыс (оқу немесе жұмыс) және армандарға назар аударуға мүмкіндік береді;

2) бұл күні бойы ынта мен энергияны сақтауға мүмкіндік береді.

Тапсырма

Оқушыларға уақытты неге жұмсайтынын, апта бойы шынымен немен айналысатынын анықтауға кеңес беріңіз. Бұл үшін бір аптаның ішінде өзінің барлық іс-әрекетін және оларға жұмсалатын уақытын тіркеу қажет.

Апта ішіндегі деректер бекітілгеннен кейін оларды бірнеше санатқа бөлу керек. Мысалы:

- Өзіне күтім жасау.
- Ұйқы.
- Тамақтану.
- Үй шаруасымен айналысу (үй жұмыстары, тамақ дайындау және үй тазалау, үй шаруашылығын жүргізу).
- Тауарлар мен қызметтерді сатып алу.
- Үй жануарларын күту.
- Басқа адамдарға күтім жасау және оларға көмектесу.
- Оқу және оған байланысты қызмет, соның ішінде жолға кеткен уақыт.
- Қосымша білім алу.
- Азаматтық (волонтёрлік) және діни қызмет.
- Бос уақыт және спорт (қарым-қатынас және өзара іс-қимыл, телебағдарламаларды қарау, спорттық ойындар, дене жаттығулары, бос уақыт).
- Телефон қоңыраулары, пошта, әлеуметтік желілер.

Бұл тізімді өз санаттарыңызбен кеңейтуге болады. Ішкі санаттар неғұрлым көп болса, соғұрлым жақсы.

Содан кейін уақытты жұмсаудың нақты көрінісін алу үшін әр санат бойынша уақытты қосу керек.

Уақытты жұмсауды қарастыра отырып, оқушылар оны өмірлік мақсаттарымен сәйкестендіре алады және оларды мақсаттарға жетелейтін немесе оларды алаңдататын нәрсеге уақыт бөлетін іс-әрекеттер жасайтындығы туралы қорытынды жасай алады.

№3 тәжірибе. Өмірлік басымдықтарды талдаңыз

Өмірлік басымдықтарды тиімді талдау үшін коуч және өзін-өзі дамыту кітаптарының авторы Пол Дж. Майер, өмірлік тепе-теңдік дөңгелегін жасап шығарды [37].

Өмірлік теңгерімнің дөңгелегі - бұл адамның өзгеруі мен өзіндік талдауға арналған қарапайым нұсқаулық. Бұл құрал адам өмірінің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға және дамуды қажет ететін салаларға назарды бағыттауға мүмкіндік береді.

Өмірлік теңгерімнің дөңгелегін қалай жасауға болады?

– шеңбер салу - кескін айқын және оқылатындай болу үшін үлкен парақты қолдану керек.

– өмір дөңгелегін маңызды салаларға немесе сфераларға бөлу - әр адам үшін олар дербес болады.

– әр сфераны 10 балдық жүйе бойынша бағалау - ең аз балл шеңбердің ортасына жақын, максимум балл – шекараға жақын орналасады

– дайын нәтижені талдау, яғни 10 балдық шкала бойынша әр саланың қанағаттанушылығын бағалау керек. Тек ұпай қойып қана қоймай, талдауға тырысу керек.

14-сурет. Өмірлік теңгерімнің дөңгелегі

Әрі қарай, өмірді үйлестіру үшін белгілі бір салада немесе сферада не істеуге болатынын жеке талдау керек. Қандай да бір қызмет тиімді емес болса, оны басқа сфералардың пайдасына қысқартуға болады. Енді өмірдің қажетті саферасын жақсарту үшін мақсаттар мен міндеттер жасау керек. Мысалы, «Мансап, бизнес, кәсіби өсу» саласында: жоғары оқу орнына түсуге дайындықты бастау, ағылшын тілі курстарына қатысу, «Отбасы, туыстар» саласында - туыстарымен көбірек уақыт өткізуді бастау және т. б.

Сонымен бірге, өмірдің барлық салаларында балдардың жоғары болуы міндетті емес. Сонымен қатар, біздің басымдықтарымыз өмір сүру барысында өзгеріп отырады. Егер оқушылар үшін қазіргі басымдық - оқу болса, үй шаруасындағы әйел үшін - ол отбасы, ал бизнесмен үшін – ол мансап болады. Теңгерім дөңгелегі өмірдің әр саласының қандай деңгейде екенін және қайсысына назар аудару керектігін түсінуге көмектеседі. Өмірдің әртүрлі

салаларының арақатынасы уақыт өте келе өзгеретініне қарамастан, олардың әрқайсысының дамуына уақыт бөлген жөн. Өйткені, егер оқушы, мысалы, спортпен шұғылданып, достарымен көп уақыт өткізсе, бірақ үйде аз уақыт болатын болса, оның отбасы мүшелерімен қарым-қатынасы нашарлауы мүмкін. Немесе егер оқушы оқуға көп уақыт бөлсе, ал спорт пен демалуға уақыты болмаса, оның денесі шаршауы мүмкін, иммунитеті төмендейді және ол ауыра бастайды. Теңгерім дөңгелегі өмірдің барлық салалары – кәсіби өсу немесе оқу, отбасы, денсаулық, қаржы, хобби, достар, материалдық құндылықтар және рухани даму - біздің назарымызды қажет ететінін түсінуге көмектеседі, өйткені олардың тепе-теңдік балансы физикалық, психикалық және эмоционалды денсаулыққа әсер етеді.

Қорытынды

Өмірлік басымдықтарды талдау прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл оқушылар өмірінің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға және дамытуды қажет ететін нәрселерге назар аударуға мүмкіндік береді;
- 2) бұл қандай да бір қызмет тиімді емес болса, оны басқа салалардың пайдасына қысқартуға болады;
- 3) бұл өмірдің қажетті саласын жақсарту үшін мақсаттар мен міндеттерді құруға мүмкіндік береді;
- 4) бұл физикалық, психикалық және эмоционалды денсаулықты сақтауға мүмкіндік береді

Тапсырма

1. Оқушыларға «Өмірлік теңгерімнің дөңгелегін» құруға тапсырма беріңіз. Олар шеңбер салып және өмір дөңгелегін әр оқушыға дербес болып келетін маңызды сфераларға бөледі. Әр сфераны 10 балдық жүйе бойынша бағалау керек - ең аз балл шеңбердің ортасына, максималды балл – шекараға жақын орналасады. Содан кейін оқушылар дайын нәтижені талдау керек, яғни 10 балдық шкала бойынша әр саланың қанағаттанушылығын бағалау керек.

2. Әрі қарай, өмірді үйлестіру үшін белгілі бір салада немесе сферада не істеуге болатынын оқушылар ойлану керек. Оқушылар қандай да бір қызмет тиімді емес екенін, оны басқа сфералардың пайдасына қысқартуға болады деген тұжырымға келу керек.

Сіз бұл тапсырманы топтық түрде жасай аласыз. Ол үшін «Егер сіз отбасыңызбен уақыт өткізуді / оқуды / достарыңызбен араласуды / спортпен шұғылдандуды және т. б. тоқтатсаңыз не болады?», «Егер сізде бәріне уақыт болмаса не істеу керек?» деген сұрақтар қойсаңыз болады. Жауап ретінде – өмірлік теңгерім дөңгелектерін қайта қарау болуы мүмкін. Мысалы, оқушылар достарымен көп уақыт өткізетіні, сондықтан отбасына уақыт қалмайтынын дөңгелектен анық көруге болады. Шешім ретінде - отбасыңызбен уақыт өткізу үшін үйге бір сағат бұрын келу болуы мүмкін. Сіз оқушылардан өмірдің барлық салаларына назар аударуға көмектесетін шешімдерді өздері ойлап табуды сұрай аласыз.

3. Оқушыларға өмірдің қажетті сферасын жақсарту үшін мақсаттар мен міндеттер жасау керектігі туралы айтыңыз. Содан кейін олардан сұраңыз,

барлығы ойдағыдай болды ма, әдіс оларға өмірдің басымдықтарын бөлуге көмектесті ме?

5. ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАР

Қарым-қатынас адам өмірінің маңызды бөлігі болып табылады. Біздің отбасымызбен, достарымызбен, сыныптастарымызбен және т.б. қарым-қатынасымыз бәріміз үшін маңызды. Шындығында, жақсы қарым-қатынас орнатуда біз жеке пайдаға ұмтыламыз – бізді сүйгенді, дұрыс бағалануымызды және т.б. қалаймыз, бірақ бұл үшін біз басқа адамдардың қажеттіліктеріне сәйкес қарауымыз керек - біреудің пікірін құрметтеу, келісімді сақтау, олардың тілектерін тыңдау керек.

№ 1 тәжірибе. Ешкімді кінәламауға тырысыңыз

Өз қателеріңіз үшін басқа адамдар мен жағдайларды кінәлау — бұл барлық жауапкершілікті өзіңнен алып тастап, ұятқа қалмаудың ең оңай жолы. Егер оқушылар анасы үйде көмек сұрағандықтан үй тапсырмасын орындамағандықтарын, олар сабақ кезінде мектепте емес, достарының қасында мазаққа қалмас үшін болғанын, сыныптастарын құрметтеу үшін компьютерлік клубқа спорттық жаттығудың орнына баруын және т.б. түсіндірсе, олар дәл осылай жасайды.

Белгісіздік - бұл барлық адамдар жек көретін сезім. Өйткені, біз соның нәтижесінде сенімділікті және өзімізді бақылау сезімін жоғалтамыз. Содан кейін, сәтсіздікті ақтау үшін, біз өз қателігімізді басқаға айналдыра отырып, кінәні басқа адамға аударамыз. Ал қате біздікі болмаса, онда оның салдарын да жоюға қатыспаймыз. Біз кінәліні тапқан кезде, мәселе шешілгендей сезінеміз. Өкінішке орай, осы сәтте біз себептерді түсініп, осындай жағдайдың қайталануын болдырмау туралы ойланудан гөрі жауапкершілік жүктемесінен құтылғымыз келеді.

Кейбір адамдар басқалардың кінәсін тауып беріп, олардың әлсіз жақтарын сынға алған кезде мәз болады. Дегенмен, психологтар біз талқылайтын адам біз туралы теріс пікір қалыптастырады деп айтады. Басқалар туралы нашар пікір айтатын адамға адамдардың сенім білдіруі екіталай. Тек жетілген адам өз әрекеттері үшін жауапкершілік ала алады. Өйткені, кінәні мойындау және өз қателіктерімен жұмыс жасау - бұл күшті тұлғаның ғана қолынан келеді.

Өз кінәсін және өз қателіктерін мойындаудағы объективтілік - бұл даму мен өзін-өзі жетілдірудің алғашқы қадамы. Оқушылар жеңістерге де, сәтсіздіктерге де дұрыс жауап беруді үйренуі керек. Олар қолайсыз нәтижеге әкелген себептерді талдауды үйренген кезде, олардың әлсіз жақтары қайда жасырылғанын және не істеу керек екенін түсінеді. Әдетте сыннан қорқатын, өзін-өзі бағалауы төмен адамдар кінәні басқаларға аударады. Шын мәнінде өз кінәсін немесе сәтсіздігін мойындауда тұрған ұят нәрсе жоқ. Бұл жағдайда кеңес сұрау, тәжірибелі адаммен сөйлесу жалғыз дұрыс шешім болады. Кейбір адамдар үшін айыптау - бұл мәселелерді шешудің жалғыз жолы. Бірақ кінәні

бір адамнан екінші адамға ауыстыру арқылы нақты мәселені шешуге бола ма? Әрине жоқ.

Қорытынды:

Біреуді сәтсіздіктері үшін кінәлау прагматикалық емес, өйткені:

- 1) басқаларды кінәлайтындар басқа адамдарға жағымсыз (егер жағдай болса, оларды да айыптауы мүмкін ғой);
- 2) басқаларды кінәлай отырып, біз кінәні өзімізден алып тастаймыз, яғни жағдай қайталанбауы үшін «қателіктермен жұмыс» жасамаймыз;
- 3) біз жетілдірілмейміз, өйткені біз өз сәтсіздігімізді мойындамаймыз;
- 4) біз әлсіз жақтарымыздың не екенін түсінбейміз, сондықтан оларды жақсартпаймыз;
- 5) нақты проблемалар шешілмей қалады, өйткені біз оларды шешпейміз.

Тапсырма

1. Мысалы, бір оқушы сабаққа кешігіп келген, бірақ кінәсін басқа адамға аударған сахналық қойылымды ойнауға болады. Оқушылар болған оқиғаның себептерін өздері ойлап тапсын. Қойылыман кейін, екінші оқушының басқа адамның кешігуіне оны кінәлі деп тапқанда, қандай сезімде болғанын сұраңыз. Сынып басқаларға кінәны аудару прагматикалық емес екенін ойлансын, өйткені оны бір нәрсе үшін айыптаған кезде ешкім ұнатпайды.

2. «Неге басқаларды кінәлау жаман» деген тақырыпта пікірталас ұйымдастырыңыз. Оқушылардың пікірлерін қорытындылап, олардың көрсетпеген тармақтарын толықтырыңыз.

3. Көрнекілік үшін, сіз оқушы сабақтан кешіккен кінәсін басқасына аударсаңыз, оның салдарын анықтауыңызға және оны егер жасамаған кезде не болатынын кестеге толтыру арқылы көрсетуіңізге болады. Мысалы, оқушы өз кінәсін басқасына тигізгенде, ол:

1. Оған жағымсыз нәрсе жасады,
2. Кешікпеу жаман екенін түсінбеді,
3. Ары қарай да кешіге береді және т.б.

Егер оқушы мұны жасамаса, ол:

1. Сыныптасын ренжіткен жоқ,
2. Өз кінәсін мойындады,
3. Кешікпеуге тырыса бастады және т. б.

№ 2 тәжірибе. Жаман мінез-құлық әрекет үшін өзіңізден және басқалардан кешірім сұраңыз

Мұғалім оқушының жаман мінез-құлық әрекеті үшін ескерту жасады. Тіпті егер оқушыға оның ескертуі орынсыз болып көрінсе де, мұғалімнің алдында кешірім сұрау керек пе? Оқушы қыз оның құрбысы оны өз сөзімен ренжіткенін айтады. Егер құрбысы айтылған сөзін таза шындық деп санаса да, одан кешірім сұрау керек пе? Оқушы әкесіне ашуланып, оған дөрекі сөйледі. Оның пікірінше, оны арандатқан әкесі болса да, әкесінен кешірім сұрау керек пе? Осы үш сұрақтың дұрыс жауабы – «иә». Бірақ оқушы өзін кінәлі сезінбесе де, неге кешірім сұрауы керек?

Кешірім - бұл жетілген адамның әрекеті. Оқушы айтқандары мен істегендері үшін жауапкершілікті өз мойнына алғанда, ол ересек өмірде қажетті қасиеттерді өзінде тәрбиелегенін көрсетеді.

Бұл бейбіт қарым-қатынасты сақтауға көмектеседі. «Мені кешір» деп, әдетте, өздерінің әділдігі мен кінәлілерді іздеуден гөрі жақсы қарым-қатынас сақтауды маңызды етіп санайтындар айтады.

Кешірім сұрағандардың жаны рахаттанып, жеңілдеп қалады. Кейде біреудің сезіміне қаяу түсіріп, жаныңды қоятын жер таппай қаласың. Бірақ кешірім сұрасаң, иығыңнан тау түскендей сезінесің.

Кешірім сұрау онай сияқты көрінеді. Бірақ «Мені кешір» деген сөз тамағымызға тұрып қалғандай шықпай қалады. Сондықтан кешірімді қалай сұраудың бірнеше ережелері бар.

- Мұны жеке өзі жасау керек. Осылайша оқушы болған жағдайға шын жүректен өкінетінін көрсетеді. Мәтіндік хабарламамен жіберілген кешірім жалған немесе жасанды болып көрінуі мүмкін, жағдайды тіпті қайғылы смайлик те құтқармайды!

- Әңгімені ұзақ жәшікке салудың қажеті жоқ. Жанжал неғұрлым ұзаққа созылса, соғұрлым реніш пен шиеленіс қарым-қатынас күшейеді.

- Кешірім сұраған кезде шынайы болу керек. «Сенің ренжігеніңе өкінемін», - деп айту кешірім емес! Кешірімді келесідей жасаған жөн: «Мен ... жасадым, сол үшін сен ... Маған өкінішті. Кешір».

- «Мен сенің не сезетініңді білемін» деп айтудың қажеті жоқ. Біз әлемді әр түрлі қабылдаймыз және сезінеміз. Біз әңгімелесушінің ішкі дүниесінде не болып жатқанын жорамалдап, болжай аламыз, бірақ нақты не болып жатқанын білмейміз. Егер осы нақты жағдай бізге қалыпты болып көрінсе, бұл басқаларға да солай көрінеді деп айту қиын.

- «Кешір, бірақ...» деп айту керек емес — олай кешірім сұрамайды, дауласады. Егер біз кешірім сұрасақ, бұл тек біздің әрекетіміз және осы әрекеттен ренжіген адамның сезімдері туралы сөз қозғалады. Осы сәтте біздің ойларымыз бен уайымдарымыздың іске ешқандай қатысы жоқ. Егер жанжал нәтижесінде оқушы да ренжіген болса, сіз бұл туралы кейінірек, сәті келгенде сөйлесуіңіз керек.

Қорытынды:

Кешірім сұрау прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл адамдармен жақсы қарым-қатынасты сақтауға көмектеседі;
- 2) осыдан жаныңыз тынышталады;
- 3) бұл «қателіктермен жұмыс жасау» үшін өз кінәсін мойындауға және болашақта оны қайталамауға мүмкіндік береді.

Тапсырма

1. Тақтаға кешірім сұрау ережелерін жазыңыз.
2. Сахналық ойын ойнаңыз. Айталық, бір оқушы екіншісіне: «Біз сені өз командамызға алмаймыз! Сен үнемі барлығын құртып жүресің және сенің қолыңдағы заттар құлай береді!» деп қатты айтады. Енді ол кешірім сұрауы керек. Екі оқушы сахналық ойын ойнап жатқанда, қалғандары кешірім сұрау кезінде не дұрыс және дұрыс емес жасалғаны туралы өздеріне түртіп отыруы

керек. Сахналық ойыннан кейін оқушылардың әрқайсысы не сезінгенін, одан қандай қорытынды жасай алатындығын талқылаңыз.

3. Оқушылардан басқа біреумен болған соңғы жанжалын еске түсіруді сұраңыз. Олар кешірім мәтінін ойластырып жазсын.

4. Егер олар әлі де жанжалда болса, олар мысалы, «бүгіннен қалдырмай кешірім сұраймын» деген секілді нақты мақсат қоюы керек. Олар кешірім сұрау қай уақытта ең қолайлы болатынын анықтасын.

5. Олар бұл жанжалдан қандай қателіктер жіберді? Осы жағдай қайталанбас үшін не жасау керек?

№ 3 тәжірибе. Ризашылық білдіріңіз

Квансей Гакуин университетінің психологтарының зерттеулері күнделікті өмірде ризашылық білдіруге дағдыланған адамдар оптимизммен, үйлесімді өмірмен ерекшеленетінін және тіпті физикалық деңгейде ризашылық білдірмейтіндерден әлдеқайда жақсы сезінетінін көрсетті.

Оқушыларға мақтан тұтатын нәрсе бар, және олардың кімге және не үшін «Рахмет» деп айту керек адамдары да бар. Алғыс көп болмайды, өйткені бір кішкентай «Рахмет» үлкен керемет жасай алады. Оқушылар сиқыршы болсын: хабарлама, пошта арқылы хат жазсын, әлеуметтік желілерде хабарлама жасасын, қоңырау шалып немесе жеке «Рахметін» айтсын. Оларға айтылған әр сөздің салмағы мен бағасы бар екенін ескертіңіз, сондықтан олар шын жүректен нақты бір нәрсе үшін алғыс айту керек. Олар өздеріне, отбасына, достарына, мұғалімдеріне, осы жылы болған оқиғаларға, жобаларға, жолда болған адамдарға, кездейсоқ оқиғаларға және алдын-ала жоспарланған оқиғаларға, бейбітшілікке және т. б. рахмет айта алады.

Қорытынды:

Ризашылық білдіру прагматикалық, өйткені:

- 1) ризашылық білдіретін адамдар оптимистік, үйлесімді және физикалық жағынан дені сау болады;
- 2) ризашылық білдіретін адамдар басқалармен берік және жылы қарым-қатынас орнатады;
- 3) ризашылық білдірген адамдардың дамуына және алға жылжуына мотивация бар.

Тапсырма

Оқушыларға төмендегі кестені толтыру тапсырмасын беріңіз.

14-кесте. Ризашылық білдіру кестесі

МЕН РИЗАМЫН		
КІМГЕ	НЕ ҮШІН	ХАБАРЛАМА
1.		

2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		

9.		
10.		

6. ҚАРЖЫ

Мектеп оқушыларының көпшілігі әлі жұмыс істемесе де, олардың ата-аналары беретін қалта ақшасы бар. Олардың кейбіреулері, бәлкім, қазірдің өзінде ақша табуды бастайды. Қаржыға деген прагматикалық көзқарас оларға өз кірістері мен шығыстарын дәл қазір жоспарлауға мүмкіндік береді, ал болашақта олар жұмыс істей бастағанда алған білімдерін іс жүзінде пайдалана алады.

№ 1 жаттығу. Кірістер мен шығыстарды жоспарлауды бастаңыз

Көбінесе мектеп оқушыларына ата-аналары беретін ақша жетіспейді. Олар бірдеңе алғысы келеді, бірақ ақша жетіспейді. Бұл мәселелерді шешуге қаржылық жоспар көмектесе алады, онымен оқушылар ақшаның не үшін кететінін біледі, сатып алуды жоспарлай алады, ақшаны қалай үнемдеуге болатындығын түсінеді.

Кірістер мен шығыстардың жазбаша есебі оқушылардың белгілі бір уақыт аралығында қанша ақша алатындығын және оларды қалай жұмсайтындығын түсінуге көмектеседі. Көбінесе ақшаны көп жұмсамау үшін қаржылық жоспар қажет деп санайды. Шын мәнінде, ол сол ақшаға көбірек нәрселер алу үшін қажет.

Барлық сатып алуды екі санатқа бөлуге болады: активтер мен пассивтер. Активтер — бұл біздің кірістерімізді қандай-да бір жолмен көбейтетін нәрсе, ал пассивтер - бұл табыс әкелмейтін немесе оны азайтатын нәрсе. [38] Мысалы, егер оқушы компьютер сатып алып, оның көмегімен ағылшын тілінің тегін онлайн курстарын өткізсе - бұл актив, өйткені болашақта ағылшын тілін білу оған университетте оқуға немесе жақсы жұмыс табуға көмектеседі. Егер ол оны ойындар мен әлеуметтік желілерде сөйлесу үшін қолданса, компьютер пассивке айналады. Бұл принципті түсіну және активтерді алуға немесе заттарды активтер күйіне аударуға тырысу маңызды.

Кірістер мен шығыстардың есебін күнделікті жүргізіп, тіпті ең аз шығындарды да жазу керек — олардың ішінде ай сайынғы шығындар қосылады. Оларды талдауды жеңілдету үшін шығындарды санаттарға бөлген дұрыс (тамақ, ойын-сауық, сатып алу және т.б.).

Қорытынды:

Кірістер мен шығыстарды жоспарлау - прагматикалық, өйткені:

1) Бұл бізге қанша ақша алатынымызды және неге жұмсай алатынымызды түсінуге мүмкіндік береді;

2) бұл ұзақ мерзімді мақсаттарды іске асыруға қаражатты жинақтауға мүмкіндік береді;

3) бұл ақшаны үнемдеуге көмектеседі.

Тапсырма

1. Оқушыларға кірістер мен шығыстарды жазу үшін қарапайым кестені көрсетіп, оны бір ай бойы күнделікті толтыруға тапсырма беріңіз.

15-кесте. Кіріс пен шығыс кестесі

<i>КІРІС</i>		<i>ШЫҒЫС</i>	
Күнделікті қажеттілікке ақшалар	10 000 теңге	Асханада тамақтануға кеткен ақшалар	4 000 теңге
Қосымша табыс	10 000 теңге	Достарымен киноға бару	2 000 теңге
...	...	Мақсат: гироскутер	3 000 теңге
Жалпы	20 000 теңге	Жинақтаулар	2 000 теңге
	
Бір айға бюджет (мақсатқа ақша жинау және жинақтауды ескере отырып)	15 000 теңге	Жалпы	11 000 теңге
Бір күнге бюджет (мақсатқа ақша жинау және жинақтауды ескере отырып)	500 теңге		

2. Кестені бір ай жүргізгеннен кейін оқушылар өздерінің кірістері мен шығындарын талдай алады, олардың қандай шығындары айдан-айға қайталанатынын және оларға қанша ақша қажет екенін біле алады. Сондай-ақ, олар ай сайын киім, азық-түлік, көлік және байланысқа қанша ақша жұмсайтынын анықтауы керек.

3. Келесі кезеңде олар мақсаттарды тұжырымдауы керек - олар жоспар құрып, осы мақсаттарға қол жеткізуді жоспарлау мерзімін анықтауы керек. Жоспарлау ұзақ мерзімді (5, 10 жылға) немесе қысқа мерзімді (бірнеше айға) болуы мүмкін.

4. Енді сіз ай сайынғы шығындарды ескере отырып, жинақтау жоспарын жасауыңыз керек. Оқушылар жинақ пен жинақтауға жинайтын соманы жоспарда ескеруді ұмытпау керек.

Енді олар жоспарды орындап, оны уақытында түзетуі керек. Жоспар мақсатқа жетуді бақылауға, проблемаларды уақытында байқауға, жағдай өзгерген кезде шығындарды түзетуге және ұзақ мерзімді мақсаттармен айналысатын болса, мотивацияны сақтауға көмектеседі.

7. ӘДЕТТЕР

Біздің әдеттеріміз өмірімізді күн сайын қалай өмір сүретінімізге әсер етеді. Егер әдеттер жақсы болса (уақытында ұйықтау, күн сайын жаттығу жасау, күн сайын оқу, зиянды тамақ ішпеу және т.б.), біздің өміріміздің сапасы жақсарады. Егер әдеттер зиянды болса (фастфуд жеу, компьютерде түнге дейін отыру, әр мәселе бойынша қарсылық білдіру және т.б.), олар біздің денсаулығымызға кері әсер етеді (физикалық, эмоционалды, ақыл-ой). Алайда әдеттерді өзгертуге болады. Бұл жағдайда әдеттер бізді емес, біз оларды басқара бастаймыз.

№ 1 тәжірибе. Сізді не ынталандыратынын түсініңіз

Әдет - бұл біз сол арқылы бір нәрсе алатын құрал. Мысалы, темекі шегу көбінесе топта әлеуметтенудің құралы ретінде, әсіресе жасөспірім кезінде әрекет етеді. Бұл ересек адам сияқты сезіну, қатардан қалмау секілді қалаулары. Немесе танымал адамдарға еліктеуді жатқызамыз. Кейде бұл сіздің бейсаналық мақсаттарыңызды жүзеге асырудың құралы болады. Мысалы, сіз өзіңізді басқалардан гөрі керемет күшті етіп көрсеткіңіз келеді, ал жасөспірім темекі шегу арқылы оған жетемін деп ойлайды.

Мотиваторлар - бұл құрал (әдет) қолданылатын мақсаттар. Бұл жақсы адамды темекіге тәуелді етіп, оны осылай жасауға талпындырады. Қорқыныш - мотиваторлардың кері жағы, егер мен мұны тоқтатсам, не болады деген қорқыныш. Мысалы, егер мен темекі шегуді тоқтатсам, мен қатты қиналамын, мен өзімді нашар сезінемін, ашуланамын және ашуланшақ боламын, семіріп кетемін, темекі шегетін достар менімен сөйлесуді тоқтатады деген қорқыныштар пайда болады.

Егер біз жаман әдеттен арылғымыз келсе, сіз өзіңіздің мотиваторларыңыз бен қорқыныштарыңызды түсінуіңіз керек. Осылайша, сіз өзіңіздің мінез-құлқыңызды саналы түрде өзгертуге, жиілікті азайтуға немесе тіпті бұл әдеттерден арылуға болады.

Қорытынды:

Бізді әдетті ұстануға не итермелейтінін түсіну прагматикалық, өйткені:

- 1) осылайша біз бір нәрсе жасау арқылы шынымен қол жеткізгіміз келетін нәрсені түсінеміз;
- 2) неліктен әдеттегі әрекеттер көмектеспейтінін түсіну оңайырақ;
- 3) осылайша сіз біздің негізгі мотивациямызды қанағаттандыратын пайдалы әдетті дамыта аласыз.

Тапсырма

Мотиваторлар мен қорқыныштарды анықтау және осылайша жаман әдеттен арылу немесе пайдалы нәрсені енгізу үшін оқушыларға «Маған бұл не

үшін қажет?» және «Жалғастырсам не ұтамын?» деген сұрақтарға жауаптары бар әссе жазуға тапсырма беріңіз.

№ 2 тәжірибе. Табиғи әдеттерді ұстаныңыз

Кейбір әдеттерді табиғи деп санауға болады, өйткені олар физиологиялық және оларды ұстану бізді көптеген денсаулық проблемаларынан айырады.

Оларға ағзаға қанша қажет болса, сонша тамақтану, жеткілікті физикалық белсенділік және айналысатын істі еркін таңдау жатады.

Тәрелкеде тамақ қалса да, сіз қаныққанға дейін тамақтануыңыз керек. Әйтпесе, адам артық тамақтана бастайды, бұл оның салмақ қосуына және зат алмасудың бұзылуына әкеледі.

Адам физикалық белсенділік танытуы керек - жүгіру, секіру, жүру және т.б. Егер бұл орын алса және денеге тән табиғи алгоритмдер байқалса, адамның кейіннен жаңа әдеттерді енгізу арқылы шешу керек болатын дене бітімі мен физикалық формасында мәселелер болмайды.

Қоңырау соғылған кезде балалар дәлізде жүгіре бастайды, өйткені олар сабақта ала алмаған қозғалыстың жетіспеушілік орнын толтырғысы келеді. Сондықтан мектепті Швед қабырғаларымен жабдықтау керек, арқандарды іліп қою керек және балаларға үзіліс кезінде, сабақтан бұрын және кейін, егер олар қаласа, өрмелеуге немесе турникте тартылуға рұқсат беру керек.

Сондай-ақ, балалар не қалайтынын және не істегісі келмейтінін жақсы сезінеді. Балалар сақтауы керек белгілі бір нормалар бар екені анық. Қазір біз олар туралы емес, олардың табиғи бейімділігі туралы айты отырмыз. Біреу сурет салғанды ұнатады, біреу спортты жақсы көреді, біреу тарих кітаптарын оқиды, ал біреу химиялық тәжірибелер жасайды. Жоғарыда айтқан жапондық икигай ұғымын есіңізге түсіріңіз. Егер адам қалаған әрекетті таңдағанда ішкі ынталандыруды ұстанса, ол бақытты, психологиялық және эмоционалды түрде теңдестіріледі. Біз, ересектер, мұғалімдер мен ата-аналар, балаларға икигайды таңдау еркіндігін беруіміз керек. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға, мысалы, сурет салу онша маңызды емес болғандықтан математиканы жақсы білуі керек деген идеяны жүктемеуі керек. Жоғарыда айтқанымыздай, егер ол қуаныш пен қанағат әкелсе, сіз кез-келген істе кәсіби бола аласыз. Ал кәсібилік сөзсіз осындай кәсіпқой өмір сүретін қоғамға пайдалы, сондай-ақ танымал болу және адамның өзі үшін табыс табу мүмкіндігіне әкеледі.

Қорытынды:

Табиғи әдеттерді ұстану прагматикалық, өйткені:

1) бұл салмақ немесе ас қорыту мәселелеріне әкелмейтін пайдалы тамақтану әдеттерін қалыптастырады;

2) бұл физикалық белсенді болуға мүмкіндік береді, сондай-ақ бел омыртқа мен дене бітімінің мәселелеріне әкелмейді;

3) бұл эмоционалды, психологиялық және физикалық жағынан сау болуға мүмкіндік береді.

Тапсырма

Балаларға табиғи әдеттерін ұстануға қалай көмектесуге болатындығы туралы ойланыңыз.

Сіз артық тамақтану туралы сөйлесіп, артық тамақтанудың зиянды екенін брейнсторминг режимінде талқылай аласыз. Сіз балаларға үзіліс кезінде физикалық белсенді болуға, таза ауада ойындар мен спорттық іс-шараларды үш есе арттыруға мүмкіндік бере аласыз.

№ 3 тәжірибе. Жаман әдеттерді пайдалы әдеттермен алмастырыңыз

Жаман әдетті жою өте қиын - оны басқасымен ауыстыру керек. Бұл процесс өзінің әдеттеріне саналы назар аударуды қажет етеді. Мысалы, оқушы тәттіні, әсіресе кешке ұйықтар алдында жегенді ұнатады. Нәтижесінде, оның салмағы өседі, ол одан өзі ұялады, бірақ тәтті тағамды жеуді тоқтата алмайды.

Алдын-ала дайындалу, оған көмектеседі. Мысалы, ол ата-анасынан жемістер, кептірілген жемістер мен жаңғақтар сатып алуды, ата-анасынан тәттілерді сатып алмауды және үйден барлық тәттілерді алып тастауды талап ету арқылы осы әдеттен арылуына болады. Ол тәтті нәрсе жегісі келгенде, үйде ол тәтті нәрсе болмайды да, сол тәттілерді жеміс-жидектермен немесе жаңғақтармен алмастыра алады. Мұны жаңа әдет орныққанша жасау керек.

Сондай-ақ, ментормен, мұғаліммен немесе досыңызбен ескі әдеттен бас тарту процесін біраз уақыт талқылау пайдалы болады, ол қалай болғанын, қалай сезінетінін, бүгін қалай болғанын және т.б. сұрайды. Бұл мотивацияны сақтауға және жаман әдетті жоюға көмектеседі.

Қорытынды:

Жаман әдеттерді пайдалы әдеттермен алмастыру прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл жаман әдеттермен оңай күресуге көмектеседі;
- 2) бұл жаңа, дұрыс мінез-құлық режимін қалыптастырады.

Тапсырма

Балалармен қандай әдеттен арылғысы келетінін талқылаңыз. Мысалы, фастфудты қолдану. Ең дұрысы оларға осы әдеттен арылуға эксперимент өткізуді ұсыныңыз.

Бірінші аптада олар өздері қалаған нәрсені шектеусіз жасай алады, содан кейін фастфуд жеуді тоқтату керек. Фастфудты тұтыну кезінде сіз олардың не істейтініне назар аударып, содан кейін олардың қанағаты туралы есепті толтыруыңыз керек, яғни неге олар фастфудты жегенді ұнатады, сол сәтте не сезінеді. Бұл олардың не алғысы келетінін және оның шынымен не алғанын түсінуге мүмкіндік береді. Мүмкін олар оның екі түрлі нәрсе екенін және олар бір-біріне сәйкес келмейтінін түсінсе, содан кейін олардың фастфудқа деген сүйіспеншілігі төмендейтін шығар.

Содан кейін сізге дұрыс мінез-құлық сценарийін жасау керек. Олардың, мысалы, достары оларды McDonald's-ке бірге уақыт өткізуге шақырған кездегі дұрыс емес мінез-құлық сценарийі бар. Теріс әдетті бірден арылуға болмайды, оны тек басқа нәрсемен алмастыруға болады. Мысалы, достар McDonald's-ке шақырған кезде, оның орнына оларға спорт алаңына немесе серуендеуге бірге баруды ұсыныңыз, онда олар зиянды тамақ ішпестен уақытты қызықты өткізе алады.

№ 4 тәжірибе. Басқа нәрсеге ауысуды үйреніңіз

Кейде біз әдетті іске қосатын типтік жағдайға тап болған кезде, сіз жай ғана басқа нәрсеге ауысуыңыз керек.

Мысалы, сабақ орындау барысында демалу үшін оқушы әлеуметтік желілерге кіріп, тик-токқа екі сағат қалай отырғанын байқамайды. Оның орнына, кез-келген сабақты аяқтағаннан кейін, сіз бетіңізді немесе қолыңызды жууға болады. Бұл рәсім алдыңғы тапсырманы сәтті аяқтағандай болады. Сондай-ақ, үстелден тұрып, сергіту жаттығуын орындаса болады. Яғни, басқа нәрсеге ауысуыңыз керек.

Басқа нәрсеге ауысудың екінші әдісі - ол қызмет түрін түбегейлі өзгерту. Яғни, егер, мысалы, оқушы сабақ орындаса, онда екінші жасалатын әрекет сабақтарға қатысты болмауы керек. Мысалы, ол қоқысты шығаруға немесе ыдыс жууға, итпен серуендеуге немесе інісімен ойнауға болады. Себебі, егер ол жақын іс-әрекеттермен айналысса, онда жаман әдетті жасау туралы ойлар оны ойландыра береді.

Қорытынды:

Басқа нәрсеге ауыса білу прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл жаман әдетке айналмауға көмектеседі;
- 2) бұл бір міндетті орындаудан екіншісіне оңай өтуге көмектеседі.

Тапсырма

1. Оқушылармен ойларды ауыстыру үшін қандай рәсімдерді ойлап табуға және қолдануға болатындығын талқылаңыз.

2. Оқушыларға басқа нәрселерге ауысуды жеңілдету үшін сабақ алдындағы үзілістерден кейін жалпы рәсімдерді ойластыруға болады.

№ 5 тәжірибе. Жаңа дағдыларды игеру

Бұған дейін біз жаман әдеттерден қалай арылуға болатындығы туралы қарастырдық. Сонымен бірге сіз жақсы әдеттерге ие бола аласыз, яғни жаңа дағдыларды игеруге болады.

Әр адамның көптеген дағдылары болуы мүмкін, олардың көпшілігі әмбебап және кез-келген кәсіпке көмектеседі. Мысалы, пернетақтада теру, суреттерді өңдеу, келіссөздер жүргізу, көпшілік алдында сөйлеу және т. б.

Қарапайым алгоритмді қолдана отырып, кез-келген шеберлікті игеруге болады. Біріншісі – 90 күннен кейін не болса да, бізде шеберліктің игерілгенін анықтайтын белгілі бір критерийлер болуына уәде беру. Мысалы, егер мақсатымыз аудитория алдында сөйлеуді үйрену болса, 90 күннен кейін біз көпшілік алдында шебер сөйлей алатын көрсеткіштер болуы керек. Яғни, біз бұл дағдыға қол жеткізгенімізді тексеру үшін не болатынын алдын-ала ойластыруымыз керек. Мысалы, сынып алдында, үйде, пікірсайыс клубында және т. б. сәтті баяндама жасау.

Содан кейін сіз тарихты зерттеуіңіз керек: қандай тарихи тұлғалар бұл дағдыға ие болды, оны қалай құрметтеді.

Содан кейін сіз бүгінгі күннің осы шеберліктің сарапшыларын табуыңыз керек – олардың мақалаларын, қажетті тақырыптағы кітаптарын оқыңыз.

Содан кейін сіз осы шеберліктің құрамдас бөліктерін көрсету үшін тізім жасауыңыз керек. Мысалы, аудитория алдында сөйлей білу - бұл:

1) өзін сабырлы ұстай білу (қолыңызға ештеңе ұстамай, тыңдаушыларға қарау және т.б.);

2) еркін сөйлеу (кекештенбей сөйлеу, сандырақтамай, айқайламай және сыбырлап айтпау);

3) баяндама құру ережелерін білу (кіріспе, тезистер, антитезистер, тұжырымдар);

4) аудиториямен қарым-қатынас орнату (әзілдер, тыңдаушыларға үндеу). Содан кейін сіз әр тармақты игеруге нақты уақыт бөлуіңіз керек – мысалы, әрқайсысы үшін бір апта бөлу.

Осы алгоритмді қолдана отырып, сіз кез-келген дағдыларды қысқа мерзімде игере аласыз.

Қорытынды:

Жаңа дағдыларды игеру прагматикалық, өйткені:

1) бұл әртүрлі жағдайларда әрекет етуге көмектеседі;

2) бұл пайдалы әдеттерге көмектеседі;

3) бұл өмірлік мақсатқа жақындауға көмектеседі.

Тапсырма

Оқушыларға 90 күнде жаңа дағдыларды игеру тапсырмасын беріңіз. Бұл барлық сынып оқушылары үшін ортақ шеберлік немесе әрқайсысы үшін жеке-жеке болуы мүмкін. Ол үшін олар:

1. шеберлікті игерудің соңғы мерзімін (90 күн) және шеберліктің игерілгенін растайтын көрсеткіштерді анықтау;

2. бұл дағдыға қандай тарихи тұлғалар ие болғанын, оны қалай қолданғанын, қалай дамытқанын анықтау;

3. осы саладағы кім сарапшы болғаны туралы анықтау және оның кітаптары мен оның мақалаларын оқу;

4. 10 тармақтан тұратын дағдының құрылымын жасаңыз (ол неден тұрады) және құрылымның әр тармағын игеруге екі апта бөлу керек.

8. ТИІМДІЛІК

Жеке тиімділіктің мақсаты - тиімділіктің өзі үшін тиімді болу ғана емес. Мақсаты - біз жеке тиімділікті қолдана бастаған сәтте босаған уақытты барынша пайдаланған кезде қуаныш пен ляззат алу. Ең бастысы - алдымызда қандай міндеттер тұрғанын, не нәрсеге қол жеткізгіміз келетінін түсіну және алдымызда тұрған міндеттерді шеше алу үшін дағдыларды қалыптастыру.

№ 1 тәжірибе. Маңызды емес нәрсеге күш жұмсамаңыз

Біздің көпшілігімізде әр күніміз шұғыл, бірақ қажетсіз істерге толы. Аптаның соңында біз өзіміздің әлсірегенімізді, бірақ маңызды ештеңе жасамағанымызды сезінеміз.

Маңызды істер – бұл ұзақ мерзімді жобалар мен мақсаттар. Мысалы, жақсы университетте оқу үшін ағылшын тілін үйрену, шетелдік компанияда болашақ жұмыс немесе сіздің бизнесіңіз. Оқушыларға оны жасауға басқа істер үнемі алаңдатады: әлеуметтік желілердегі достармен сөйлесу, TikTok - тағы бейнероликтерді қарау, сабақ дайындау және т. б. Уақытты тек осындай істерге жұмсауды қалай тоқтатуға болады?

Өздері үшін ең маңызды істерді анықтау үшін оқушылар Эйзенхауэр матрицасын қолдана алады. Бұл әдіс біздің міндеттерімізді төрт санатқа бөледі [39].

16-кесте. Эйзенхауэр матрицасы

	<i>Шұғыл</i>	<i>Шұғыл емес</i>
Маңызды	<p>ЖАСАУ</p> <p><i>Дәл қазір жасау</i></p> <p>- Сабақтарды орындау</p>	<p>ШЕШУ</p> <p><i>Алдын-ала жоспарлау</i></p> <p>- Жаттығу жасау</p> <p>- Әжеге қоңырау салу</p> <p>- Жаңа кітап оқу</p>
Маңызды емес	<p>БАСҚАҒА ЖҮКТЕУ</p> <p><i>Басқа кім оны жасай алады?</i></p> <p>- Ағаммен бір апта бойы үйді жинау жұмыстарын өзіңіз, ал келесі аптада - ол жүргізетінін келісу</p>	<p>АЛЫП ТАСТАУ</p> <p><i>Бас тарту керек</i></p> <p>- Әлеуметтік желіде отыру</p> <p>- TikTok қарау</p>

Жоғарғы сол жақ сектор - маңызды және шұғыл. Бұған әртүрлі проблемалар, күтпеген жағдайлар және аяқталуға жақын мерзімдер кіреді. Жоғарғы оң жақ сектор - маңызды, бірақ шұғыл емес. Бұған қарым-қатынас, ұзақ мерзімді жобаларды жоспарлау және демалыс кіруі мүмкін. Төменгі сол жақ сектор - маңызды емес, бірақ шұғыл. Төменгі оң жақ сектор - маңызды емес және шұғыл емес. Бұл санатқа уақытты алатын пайдасыз істер, ойын-сауық және басқа да ұсақ-түйек істер кіреді.

Алдымен маңызды әрі шұғыл істермен айналысу керек. Содан кейін - маңызды емес және шұғыл емес істердің санын азайту керек. Қалған екі санаттағы істерді бөлуге тырысқанда қиындықтар туындайды.

Көптеген адамдар әрқашан алдымен шұғыл істерден арылуға тырысады. Бірақ егер біз тек шұғыл істермен ғана араласа берсек, шын мәнінде маңызды істер қалып қояды. Маңызды істерді шұғыл істерге айналдыру үшін орындау мерзімінің шегін белгілеу керек. Осылайша істерді шұғыл етеміз. Егер маңызды істің орындалу мерзімі болмаса, біз оны әрдайым кейінге қалдырамыз.

Сондықтан маңызды істерді кішігірім қадамдарға бөліп, әрқайсысы үшін шекті мерзім белгілеуге тырысу керек.

Бірақ бір ғана шектеулі мерзім болуы жеткіліксіз. Егер біз осы аптада спортзалға баруға уәде берсек, бірақ уәдемізді орындамасақ, жаман ештеңе болмайды және біз оны келесі аптаға кейінге қалдырамыз. Мерзімнің бұзылуы бізде шын мәнінде мотивация пайда болу үшін қандай да бір ауыр зардаптарға әкелуі керек.

Белгіленген мерзімдерді күрделі қарап, қабылдауға көмектесетін бірнеше әдістерді қарастырайық.

1. Өз ниеті туралы хабарлау

Осылайша біз өз уәдемізден бас тарта алмаймыз. Бірақ тек шын мәнінде орындалатын шынайы мерзімдерді қою қажет.

2. Марапаттау мен жаза енгізу

Алдын-ала марапаттау және жазалау жүйесін ойластыру керек.

3. Өзіңізге еске түсіріп отыруды ұмытпау керек

Орындалатын мерзімдер туралы еске түсіріп отырмаса, оны оңай ұмытып кетуге болады. Сондықтан оны алдын-ала ойластыру керек. Өз күнтізбеңізге уақытысын белгілеу, үстелге, тіпті жуыну бөлмесі мен ас үй бөлмесіне еске түсіретін стикерлер жабыстыруға болады.

Шұғыл істер әрқашан болады, олар күнге, аптаға, жылға, тіпті бар өміріңізге жеткілікті. Бірақ кейін бос жұмсаған уақытқа өкінбеу үшін уақыт пен күшті шынымен маңызды істерге жұмсау әлдеқайда маңызды.

Оқушылар неғұрлым көп мүмкіндіктерді пайдаланса, соғұрлым олардың уақыты аз болады. Олардың уақыты неғұрлым аз болса, соғұрлым аз істер атқарады. Яғни, көп нәрсеге «жоқ» деп айту керек, тек өзіңізге шын мәнінде ұнайтын, пайдалы нәрселерді жасауға келісу керек.

Қорытынды:

Маңызды емес істерге уақыт бөлу прагматикалық емес, өйткені:

- 1) олармен жұмыс жасай отырып, біз маңызды істерге (ұзақ мерзімді жобалар мен мақсаттарға) уақыт қалдырмаймыз;
- 2) біз өз мақсатымызға жете алмаймыз.

Тапсырма

1. Оқушыларға осы аптадағы істердің жалпы тізімін жасауға тапсырма беріңіз. Ол жерге ағымдағы істер, болашақ мақсаттар мен жоспарлар кіруі керек.

2. Эйзенхауэр матрицасы туралы айтып беріңіз. Оқушылар тізімдегі барлық істерді матрицаның төрт квадрантына бөліп толтырсын.

3. Оқушылар «маңызды емес және шұғыл емес» квадрантындағы істер санын қалай азайтуға болатындығы туралы бірге ойлансын. Олардың идеяларын тақтаға жазыңыз.

4. Оқушылар «маңызды, бірақ шұғыл емес» квадрантындағы әр істі кезеңдерге бөліп, әрқайсысы үшін оны орындау мерзімін көрсетуі керек. Мысалы, ағылшын тілін үйрену: 1. кітаптың тарауын оқып, жаңа сөздерді жазып алу – дүйсенбі, 2. шетелдік сөздерді есте сақтау үшін қолданбаға сөздерді жүктеп алу және бір сағат ішінде жаттығу – сәрсенбі және т. с.с.

5. Олар осы істерді жасауға өздерін ынталандыру тәсілін таңдау керек. Сіз топтарда брейнсторминг өткізіп, онда оқушылар 5-10 минут ішінде ынталандыру идеяларын ойлап табады, содан кейін оларды өз топтарымен бүкіл сыныпқа ұсынады.

№ 2 тәжірибе. Уақытыңызды басқаруды үйреніңіз

Егер әрқайсымыз өз жұмысымыз бен өмірімізді сәтті ұйымдастырып, өзімізді және уақытымызды жақсы басқара алсақ, істерді көбірек және

жақсырақ жасай алатын едік. Тайм-менеджменттің (уақытты басқарудың) көптеген әдістері бар, сіз оқушыларды олардың кейбірімен таныстыра аласыз.

«Қызанақ әдісі» немесе «25 минут жүйесі»

Бұл әдісті Франческо Чирилло ойлап тапты [40]. Ол оны емтиханға дайындалу үшін қолданды. Ол уақытты қызанақ түрінде жасалған ас үй таймерінен анықтады - кейіннен ол бұл әдіске өз атын берді.

Таймерді 25 минутқа қою керек және осы уақыт ішінде жұмысты еш алаңдамай орындау керек. Бес минуттық үзіліс жасап, циклды қайтадан қайталап, жұмысты жалғастырыңыз. Әр төрт циклден кейін 30 минут үлкен үзіліс жасаңыз. Әдістің мәні мынада: монотонды жұмыс кішкене бөліктерге бөлінеді, және әрқайсысынан кейін біз лайықты демалыс аламыз. Осылайша мұндай тапсырмаларды оңайырақ және жақсырақ орындауға болады.

Бұл әдіс әмбебап. Ұзақ уақыт бойы монотонды жұмыс жасау қажет болған кезде кез-келген адамға пайдалы болуы мүмкін, мысалы, үйді тазарту, баяндама жазу, емтиханға дайындалу және т.б.

Жүйенің танымал болғаны соншалықты, ол үшін тіпті Windows, iOS және Android үшін бірнеше қосымшалар жасалды.

«Тоғыз іс» немесе «1-3-5» әдісі»

Бұл әдіс қарапайым тәсілге негізделген - күніне бір үлкен жұмысты, үш орта және бес шағын жұмысты аяқтау керек. Шағынға, мысалы, қарапайым үй тұрмысының істері жатады. Олар жиналып қалмас үшін оларды да жоспарлаған дұрыс. Оның мәнісі мынада: мұндай мөлшер мен арақатынас күнді нәтижелі өткізуге және сонымен бірге шаршамауға көмектеседі.

Бұл әдіс әмбебап болып табылады. Бұл уақыт аралықтарымен емес, істер мен міндеттерді санаттарға бөліп ойлайтындар үшін ыңғайлы.

Біріншіден, әдіс тапсырмалардың нақты иерархиясын құруға көмектеседі. Екіншіден, тәулік соңында біз оңай қорытынды жасай аламыз. Сонымен қатар, біз бірінші кезектегі істі әрқашан есімізде сақтаймыз.

Уақыт бөліктерінің әдісі

Көптеген адамдар әр күнге тапсырмалардың тізімін жазып жатады, бірақ сонымен бірге олар жоспарлағанның бәрін орындауға уақыты жетпей жатады. Көбінесе бұл қарапайым тапсырмалар тізімі екі нәрсеге байланысты: біріншіден, әр іс қанша уақытты алады, екіншіден, олар қашан жасалуы керектігі ескерілмей жатады. Уақыт бөліктерінің әдісі екеуін де ескереді.

Оның мәні - әр іске алдын-ала уақыт бөлу. Және бұл уақытта одан басқа ештеңе жасамау керек. Іс жүзінде ол келесідей көрінуі мүмкін:

14: 00-14: 30 дүкенге бару

15: 00-16: 00 ініме сабақтармен көмектесу

16: 30-18: 30 өз сабақтарымды орындау

19: 00-20: 30 жаттығуыма бару

Күн тәртібіне ұқсас па? Онша ұқсамайды, өйткені бұл техникада уақыт аралығы тек біз бір күнге жоспарлаған тапсырмалар үшін бөлінеді. Басқа уақытта, кесте еркін болуы мүмкін.

Бұл талапты өте қажет ететін әдістеме. Ол кестені ұстана отырып, жоспарларын орындай алатын, сондай-ақ сауатты жоспар құрып және өз күшін бағалай алатын тәртіпке бағынған адамдарға қолайлы. Ең бастысы істерді бөлінген уақытта жасау маңызды.

«Канбан» әдісі

Канбан - бұл жұмыс процесін көрсететін жапондық схема. Ол Toyota компаниясында қолданылды. «Канбан» сөзі жапонша «жарнамалық тақта, маңдайша» дегенді білдіреді [41].

Әдісті пайдалану үшін үш бағаннан тұратын кесте салу керек. Бағандар «Жасау керек», «Жасалып жатыр» және «Жасалды» деп аталады. Әрбір жоспарланған іс бағандардың біріне жазылады. Күн ішінде істер бір бағаннан сызылады және олардың орындалу жағдайына қарай келесі бағанға ауыстырылады.

17-кесте. «Канбан» әдісі

<i>Жасау керек</i>	<i>Жасалып жатыр</i>	<i>Жасалды</i>
1. Тапсырма + мерзімі (+ орындаушы)	1. Тапсырма + мерзімі (+ орындаушы)	1. Тапсырма + мерзімі (+ орындаушы)
2.	2.	2.
3.	3.	3.

Канбанда қанша баған болуы оқушылардың орындалатын тапсырмаларына байланысты. Бұл әдіс тапсырмалардың қалай орындалатынын бақылауға мүмкіндік береді.

Канбанның үлкен артықшылығы – ол оның көрнекілігі. Бірақ оны маркер тақтасы мен стикерлердің көмегімен одан да ыңғайлы және көрнекі етіп жасауға болады. Тақтаға кесте салыңыз, ал стикерлерде жасалатын істер жазылады. Күні бойы стикерлерді кестенің бір бағанынан екіншісіне ауыстырып жабыстырыңыз. Сондай-ақ, Канбан тақталарын интернетте мысалы, Trello бағдарламасында, пайдалануға болады, ол «Прагматизмді оқыту әдістемесі» бөлімінде талқыланады.

Канбан бастапқыда кәсіпорындарда қолдануға арналып жасалған еді. Онда оның көмегімен команданың жұмысы және жобалардың барысы бақыланды. Алайда, канбан жеке жоспарлау үшін де қолайлы. Оны басқа тайм-менеджмент жүйелерімен, мысалы, уақыт блоктарымен біріктіруге болады.

Егер оқушыларда белгілі бір мерзімде белгілі бір тапсырманы орындау қажет топтық жобалар болса, онда осы әдісті қолданған тиімді.

Тим Феррис жүйесі

Бұл әдісті өнімділік бойынша сарапшы Тимоти Феррис ойлап тапты. Жүйе екі ережеге негізделген [42]. Бірінші ереже – Парето қағидасы, оған

сәйкес істердің 80% - ын уақыттың 20% - ында жасауға болады. Екінші ереже - жұмысқа бөлінген барлық уақытта жұмыспен шұғылдану. Бұл ереже Паркинсон заңы ретінде де белгілі.

Таңертең бүгін орындалуы керек 3-5 тапсырманы жазып алу керек. Оқушылар өздеріне сұрақ қойсын: «Егер мен бүгін жасайтын жалғыз ісім осы болса, мен риза болар едім бе? Ең маңыздысы үшін уақытты босату үшін маңызды емес істерді күннің соңына жылжытуға бола ма?». Содан кейін олар тізімдегі олардың өміріне, айналысатын ісінің жетістіктеріне үлкен әсері бар ең маңызды 1-2 тапсырманы таңдауы керек. Егер олар басты нәрседен басқа ештеңе жасамаса да, ұйықтар алдында бақытты адамдар секілді сезінеді. Содан кейін олар тек осы тапсырмамен жұмыс істеу үшін 2-3 сағат бөлуі керек. Егер олардың басқа істерге уақыты жетпесе, ештеңе етпейді. Ең бастысы, олар өз тізімінде ең маңызды нәрсені жасайды.

Қорытынды:

Тайм-менеджмент бойынша әдістер өте көп. Біз олардың тек бесеуін толығырақ қарастырдық. Төменде біз тағы 10 кеңестер береміз, оларды сіз оқушыларға сабақта бере аласыз, оларды бекіту үшін тапсырмаларды өзіңіз жасай аласыз.

1) *Бір күн = мақсатқа жақындататын бір тапсырма.* Оқушылар өздерінің әдеттегі істерінің тізіміне оларды шынымен маңызды мақсатқа жақындататын нәрселерді қоссын. Олар бұл істі орындауға күніне шамамен бір сағат арнауы керек.

2) *Бір ай = бір шағын мақсат.* Оқушылар ауқымды мақсаттарды бір айда орындауға болатындай неғұрлым шағын мақсаттарға бөлуі тиіс. Ай сайын олар өздеріне осындай мақсат қойып, оны орындауы керек. Осылайша олар біртіндеп үлкен мақсатқа жақындайды.

3) *Екі минут ережесі.* Өте қарапайым ереже: екі минуттан аспайтын іс дәл қазір жасалуы керек. Оқушылар мұндай әрекеттерді бірден ойланбастан жасауға тырыссын.

4) *«10 минут» тәсілі.* Ол өзіне қажетті жұмысты орындауға міндет қою керек. Егер оқушыларда олар жасағысы келмейтін іс болса, олар өздеріне он минут қана айналысатындарын айтып, жалғастыра беруі керек. Сірә, осы он минут ішінде олар жұмысқа кірісіп, оңай жалғастырып кетеді.

5) *«Бақа ережесі».* Осы ереженің авторы Брайан Трэйси маңызды, бірақ жасағысы келмейтін істерді «бақалар» деп атайды. Брайан таңертеңнен бастап кем дегенде осындай бір маңызды істі жасауды ұсынады, оны «бақаны жеу» деп атайды [43]. Содан кейін, күні бойы оқушылар осындай істердің бірі орындалғанына қуанады.

6) Оқушылар *әр түрлі іс-әрекеттерді кезегімен алмастырып орындасын.* Бұл өнімділікті арттыруға және монотонды жұмыс салдарынан жалықпай орындауға көмектеседі.

7) Оқушылар *көмекші сервистерді* пайдалана алады. Онлайн-сервистер күрделі тапсырмаларды шешуді жеңілдетуі мүмкін және олардың уақытын үнемдейді. Мысалы, олардың көмегімен сіз таксиге тапсырыс жасап, аялдамада

босқа күтпеу үшін автобустың қашан келетінін бақылай аласыз, көлікте жол ақысын төлеу және тағы басқалар үшін қажетті.

8) Оқушылар *кешке өз күндерінің қалай өткенін талдасын*. Олар не істеп үлгерді, нені істеп үлгермеді және оларға не кедергі келтірді, аяғынан бастап күннің басына дейінгі өткен оқиғаларды ойлансын. Олар нәтижеге риза ма? Бұл туралы ойланғаннан кейін олар бір нәрсені жақсы жаққа өзгертуге тырысуы мүмкін [44].

9) Әрбір тапсырма үшін оқушылар *мерзімдерді белгілеуі тиіс*. Бұл күнді жоспарлауға көмектеседі және өзін-өзі тәрбиелеуді дамытады.

10) Оқушылар *қажетсіз заттардан арылуға, тәртіп орнатуға және олар үшін ешқашан пайдалы болмайтын нәрселерді қоқысқа тастауы тиіс*. Бұл заттарға да, қажетсіз ақпаратқа да қатысты. Бір қарағанда, бұл уақытты басқаруға тікелей қатысы жоқ секілді көрінеді. Шын мәнінде қатысы бар: егер заттар мен ақпарат жинақталып (немесе папкаларға, экрандағы ярлықтарға, тегтерге — ыңғайлы жиналып орналасса) қойылса, онда оқушылар қажетті нәрсені іздеуге уақыт жұмсамайды. Егер үйде және айналысқан істерде тәртіп болса, онда ол психологиялық жағымды әсерді де береді.

Қорытынды:

Уақытты басқару прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл аз уақыт ішінде көп нәрсені жасауға мүмкіндік береді;
- 2) бұл қажетсіз ойлардан арылуға және қажетті ойларға назар аударуға мүмкіндік береді;
- 3) бұл маңызды нәрселерді маңызды емес нәрселерден ажыратуға мүмкіндік береді;
- 4) бұл демалыс пен хоббиге уақытты босатуға мүмкіндік береді;
- 5) бұл сізге ешқашан жасалмайтын істерге уақыт табуға мүмкіндік береді.

Тапсырма

1. Оқушыларға пән бойынша үй тапсырмасын орындаған кезде «қызанақ әдісін» қолдануға тырыссын. Содан кейін олардан сұраңыз, бәрі ойдағыдай болды ма және әдіс оларға тапсырмаларды әдеттегіден тезірек орындауға көмектесті ме?

2. Оқушылардан бір үлкен, үш орта және бес шағын істерді жазуды сұраңыз. Олар бұл істердің барлығын басқа істерге алаңдамай жасауы тиіс. Содан кейін оларды қорытындылауды сұраңыз: олар өздерін қалай сезінді? Олардың аптасы нәтижелі болды ма?

3. Оқушыларға бір күнге өз істеріне уақыт блоктарын құруға тапсырма беріңіз, бұл әр іс қанша уақытты алатынын және оларды қашан жасау керектігін көрсетсін. Содан кейін оқушылар жоспарды одан ауытқымай ұстануы керек. Содан кейін оларды қорытындылауды сұраңыз: олар өздерін қалай сезінді? Олардың өткізген күні нәтижелі болды ма?

4. Оқушыларға канбан тақтасының шаблонын бір аптаға толтыруға және әдісті басшылыққа ала отырып орындауға тапсырма беріңіз. Содан кейін оларды қорытындылауды сұраңыз: олар өздерін қалай сезінді? Олардың өткізген аптасы нәтижелі болды ма?

5. Оқушыларға келесі күннің таңертеңіне 3-5 орындалатын тапсырманы жазып алуға тапсырма беріңіз. Сосын олар тізімнен ең маңызды 1-2 тапсырманы таңдап, қашан 2-3 сағат қатарынан еш алаңдамай, айналыса алатынын және мұны орындай алатынын анықтауы керек. Содан кейін оларды қорытындылауды сұраңыз: олар өздерін қалай сезінді? Олардың өткізген күні нәтижелі болды ма?

№ 3 тәжірибе. Әрекетке итермелейтін NUDGE техникасын қолданыңыз

Американдық экономист, мінез-құлық экономикасының дамуына қосқан үлесі үшін 2017 жылғы Нобель сыйлығының лауреаты Ричард Талер және мінез-құлық экономикасымен айналысатын ғалым, заңгер Касс Сайнстейн адамдардың қалай шешім қабылдайтыны және оларды қандай да бір әрекетке итермелейтіні туралы «Nudge» кітабын жазды [45]. Олар өз кітабында адамдар не үшін қандай да бір таңдау жасайтыны және автоматты таңдауды қалай тиімді ету керектігі туралы айтады. Таңдау кезіндегі көмекті «таңдау архитектурасы» немесе «әрекетке итермелеу» деп атайды (ағылшын тілінен nudge. «итермелеу» дегенді білдіреді). Таңдау сәулетшісі ретінде баласының дұрыс тамақтануын қалайтын ата-анадан бастап мемлекеттік қызметкерге дейін кез-келген адам бола алады. Итермелеу теориясын әртүрлі салаларда қолдануға болады. Мысалы, ол пандемия кезінде белсенді қолданылды. Әлеуметтік қашықтықты сақтау, бетперде кию, вакцинация және осындай хабарламаларды қабылдау қажеттілігі туралы еске салулардың жиілігі адамдардың іс-әрекеттеріне айтарлықтай әсер етеді.

Nudge тұжырымдамасының мәні мынада:

- адамдар өздеріне ұнайтын нәрсені істеуге және өздеріне ұнамайтын барлық нәрселерден бас тартуға мүмкіндігі болуы керек;
- таңдау сәулетшілері адамдарға өмірді жақсарту, оңалту және өмірін ұзарту, яғни ұтымды прагматикалық жүріс-тұрыс мақсатында ғана әсер етуі керек.

Көптеген адамдар иррационалды, кейде олар қандай таңдау жасау керектігін білмейді, сонымен қатар олар көбіне қанағаттанарлықсыз шешімдер қабылдайды. Егер олар өздерін басқара алса және сенімді ақпаратқа ие болса, олардан аулақ бола алады. Адамдар көптеген шешімдерді автоматты түрде, интуитивті және іс жүзінде ойланбастан қабылдайды.

Егер сіз мекемеде швед столында болған болсаңыз, онда сіз келесі жағдайды байқаған боларсыз: «Үстелде әртүрлі тағамдар бар – тоқаштар мен тәттілер, йогурттар, салаттардың көптеген түрлері, сорпалар және түрлі қою тағамдар. Егер адам дүкенге сауда жасау үшін барса, ол қазір табакқа салған нәрселерінің көпшілігін өздігінен ала алмайтын еді. Тағамның көптігі адамды табакқа қажет мөлшерден көп тамақ немесе тіпті қарапайым өмірде бас тартатын тағам алуға мәжбүр етеді. Осылайша мекеме адамды таңдау жасауға итермелейді. Сонымен қатар, ешкім адамға белгілі бір өнімдерді артық жеуге немесе қолдануға мәжбүрлемейді. Ол барлық әрекеттерді толықтай дерлік өзі автоматты түрде жасайды және ол артық немесе қаламайтын нәрсені жеп қойғанын кейіннен түсінеді. Дегенмен, ол таңдаудың дұрыстығын бағалайды

және бұл мекемеге тағы да оралады. Бұл жағдайда мекеме таңдау сәулетшісі ретінде әрекет етеді».

Таңдау сәулетшілері - бұл адамдарды белгілі бір шешімнің пайдасына итермелейтін арнайы ортаны жасап, дамытатындар. Таңдау сәулетшілері біздің өміріміздің барлық салаларында: интернетте, технологияда, логистикада, саудада, мемлекеттік мекемелерде, яғни бізден қажетті күтілетін іс-қимылды талап ететін кез келген орында кездеседі.

Егер біз адамның шешіміне әсер еткіміз келсе, онда шешім қабылдауға жағдай жасауға мүмкіндік беретін келесі құралдарды басшылыққа алу керек:

- 1) пайда туралы айту, шығындарды азайту.
- 2) қажетті шешім қабылдаудың қиындық дәрежесін бағалау.
- 3) қандай да бір таңдау туралы хабарлау жиілігін арттыру.
- 4) таңдау кезінде адамның қиындықтары туралы кері байланыс жинау.
- 5) адамның қалауын түсіну.

Саналы түрде белгілі-бір әрекетке итермелеу адамды біраз ойландырып және қабылдаған шешімін жақсылап бағалауға мәжбүр етеді.

Мысал келтірейік. Айталық, сіз мектеп оқушыларын дұрыс тамақтануға итермелеуді шешкіңіз келді. Ол үшін сізге:

1. Неліктен дұрыс тамақтану пайдалы екенін айту - олар артық салмақтан зардап шекпейді, асқазаны ауырмайды, әдетте, пайдалы тамақ тәттілер мен фаст-фудқа қарағанда арзан (олар ақша үнемдей алады).

2. Шешім қабылдаудың күрделілігін бағалау. Бір нәрсе жасау үшін неғұрлым көп әрекеттер немесе қадамдар қажет болса, шешім қабылдауға деген ықылас аз болады. Бұл қарапайым қағида жаман әдеттерден арылуға немесе жаңаларын тәрбиелеуге тиімді болуы мүмкін. Қосымша шекаралардың (қадамдардың) санын жасанды түрде көбейту немесе олардың әрекеттерін қиындату арқылы біз адамның зиянды әрекеттерге шешім қабылдауға келісу мүмкіндігін азайту қажет.

Мысалы, егер сіз оқушыларға дұрыс тамақтану неліктен пайдалы екенін түсіндірсеңіз, бірақ мектепте тек тоқаштар мен хот-догтар сатылатын болса, онда оқушылар үйден пайдалы тамақ алуға мәжбүр болады, бұл жай барып, асханадан тоқаш сатып алудан әлдеқайда қиын.

Сондықтан оқушылар дұрыс тамақтану үшін, міндетті түрде фастфуд немесе зиянды тамақ жеуге тыйым салудың қажеттігі шамалы. Ол үшін мектеп асханасында пайдалы тағамдарды, жемістер мен көкөністерді көз деңгейінде орналастырып, ал тәттілер мен фастфудты ас мәзірінен алып тастау жеткілікті болады.

3. Таңдау туралы хабарлау жиілігін арттыру үшін ас мәзірінен зиянды тағамды алып тастау, асханада көкөністер бейнеленген әдемі плакаттар іліп қою, мезгіл-мезгіл мектеп дұрыс тамақтануға көшті деп айту, бұл туралы ата-аналар жиналыстарында хабарлау керек және т. б.

4. Кері байланыс жинау үшін асханадағы оқушылардың әрекетін байқауға болады. Олар аспазшының тамақты қалай дайындағанын ұнатпауы немесе олар белгілі бір жемістердің сатылуын қалауы мүмкін.

5. Егер сіз ас мәзіріндегі жасымық сорпасын ешкім ұнатпайтынын түсінсеңіз, бірақ, мысалы, балалар картоп пюреі мен котлетті жеуді ұнатса, онда сіз олардың қалауына қарай адам ағзасына пайдалы мәзір жасай аласыз.

Сіз оқушыларға өз уақытын жұмсайтын істерді саналы түрде жақсартуға итермелейтін нәрселерді ұйымдастыруға көмектесе аласыз. Сіз олардан әдеттерінің қайсысын өзгерткісі келетінін сұрай аласыз. Мысалы, олар үй тапсырмасын орындауды ұмытып кетеді. Бұл жағдайда сіз олардың телефондарына алдын-ала жалпы хабарлама жібере аласыз немесе оқушылар телефондағы автоматты еске салғыштарды орната алады, бұл оларға үй тапсырмасын орындауды еске түсіруге көмектеседі.

Өз шешімін ұстану үшін адам прогресті көруі керек. Онсыз мотивацияны сақтау қиынырақ. Сондықтан, егер сіз оқушылармен әрекетке итермелеу техникасын қолдансаңыз, олардың үлгерімін белгілеп, олардың құлшынысын марапаттап, мадақтауыңыз керек және т. б.

Қорытынды

Әрекетке итермелеудің Nudge техникасын қолдану прагматикалық, өйткені:

- 1) бұл өз таңдауына саналы түрде қарауға көмектеседі;
- 2) бұл жаңа пайдалы әдеттерді оңай игеруге көмектеседі.

Тапсырма

Оқушыларға мектеп асханасында тамақ сатып алу кезінде шешім қабылдауға талдау жасауды сұраңыз. Олардың таңдауына не әсер етеді? Оларға асханада тамақтардың орналасу тәртібі ұнайды ма? Олар оны Nudge тұжырымдамасына сүйене отырып қалай өзгертер еді?

ҚОРЫТЫНДЫ

Құрметті мұғалімдер!

Сіз прагматизмнің нені білдіретінін, оның дамуы мектеп оқушылары үшін не үшін қажет екенін, прагматизмді сабақ және сабақтан тыс іс-шараларға қалай енгізуге болатындығын, мектеп оқушылары прагматизмді зерттеуде қандай нәтижелерге қол жеткізуі керектігін, сондай-ақ олардың прагматикалық дағдыларды игерудегі жетістіктерін қалай бағалай алатындығыңызды білдіңіз.

Н.Ә.Назарбаев жазғандай, «Бірқатар әдеттер мен стереотиптерді өзгертпей жаңғыру мүмкін емес. Біздің тарихымызда шынайы прагматизмнің көптеген мысалдары бар».

Біз сіздерге Қазақстанның нағыз прагматикалық халық дәстүрлеріне: жомарттыққа, қонақжайлылыққа, табиғатқа ұқыпты қарауға, үлкендерді құрметтеуге және т.б. сүйене отырып, мектеп оқушыларының өміріне прагматизм дағдыларын кіріктіре аласыздар деп үміттенеміз.

Біз сізге қоғамда прагматизмді дамыту үшін оқушыларға қандай да бір әдістер туралы жай ғана айту жеткіліксіз екенін еске салғымыз келеді. Бұл әдістер сіздің күнделікті өміріңіздің бір бөлігі болуы керек, өйткені олар сізден үлгі алады, содан кейін оны өз отбасыларында таратады, осылайша ересектерге әсер етеді.

Прагматизмді оқытудың әсері тұрақты болуы үшін сізге өмірдің белгілі бір салаларын бағалаудың көрсетілген тәсілдерін оқушылармен талқылап, оларға прагматикалық тәсілдің қажеттілігі мен артықшылықтары туралы өз тұжырымына келуге, содан кейін алынған дағдыларды тапсырмалар арқылы бекітуге, оқушылардың материалды игергенін кері байланыс және рефлексия арқылы тексеруге және біраз уақыттан кейін осы тақырыптарға қайта оралуға мүмкіндік беру керек. Тек осылай ғана ойлаудың прагматикалық моделі қағазға жазылған тұжырымдама ғана емес, сонымен бірге салауатты, жауапты, саналы, бәсекеге қабілетті және бақытты қоғамдағы біздің өміріміздің бір бөлігі болады!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Н. Назарбаев. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы 2017 жылғы 12 сәуір.
2. Философский словарь — М.: Палимпсест, Издательство «Этерна». Андре Конт-Спонвиль. 2012
3. У. Джеймс. Прагматизм – СПб. /Философия: Энциклопедический словарь. — М.: Гардарики. Под редакцией А. А. Ивина, 2004
4. Дж. Пернер. Обучение, развитие и концептуальные изменения. Понимание репрезентативного разума – Кембридж, Массачусетс: The MIT Press, 1991
5. Дж. Пиаже. Интеллектуальная эволюция от подросткового возраста до взрослой жизни: Человеческое развитие, 15 (1), стр. 1–12, 1972
6. А. Фини и Э. Хейт. Индуктивное мышление: экспериментальные, развивающие и вычислительные подходы: Cambridge University Press, 2007
7. Дж. Пиаже, 1972; Э. Рафетседер, М. Швиталла и Дж. Пернер. Контрфактическое мышление: от детства до взрослой жизни: Журнал экспериментальной детской психологии, 114 (3), стр. 389–404, 2013
8. Габриэль Марчелла. Стратегия обучения: вызов и ответ: Институт стратегических исследований, Военный колледж США, Карлайл, Пенсильвания, стр. V, 2010
9. Робин Берг. Важности стратегии трех причин: Berg Consulting, 2011
10. Палата общин. Кто разрабатывает национальную стратегию Великобритании: Лондон, 2010
11. Н. Б. Забриски и А. Б. Хуэльмантель. Развитие стратегического мышления у высшего руководства: Долгосрочное планирование, Том 24, № 6, 1991
12. Л. Д. Янг. На пути к более полному пониманию стратегического мышления: Журнал сил обороны Австралии, том 199, стр. 55-64, 2016.
13. И. Бонн. Развитие стратегического мышления как основной компетенции – Management Decision, Том 39, № 1, стр. 65, 2001
14. Х. Минцберг. Переосмысление стратегического планирования, часть I: подводные камни и заблуждения – Долгосрочное планирование, Том 27, № 3, 1994
15. Дж. М. Лидтка. Стратегическое мышление: можно ли этому научить? – Долгосрочное планирование, Том 31, № 1, 1998
16. Д. Х. Кропли. Поощрение и оценка креативности и инноваций: частные лица, организации и продукты – Конференция «Можно ли измерить творчество», Брюссель, стр. 263, 2009
17. Ф. Капра. Критерии системного мышления – Futures, Том 17, № 5, стр. 475–478, 1985
18. Дж. М. Уолдман. Системы мышления нуждаются в системном мышлении – Системные исследования и поведенческая наука, Том 24, № 3, стр. 271-284, 2007

19. Э. Дейн, М. Г. Пратт. Концептуализация и измерение интуиции: обзор последних тенденций – Международный обзор промышленной и организационной психологии, Том 24, стр. 2, 2009
20. М. Синклер, Н. М. Ашканаси. Интуиция - миф или инструмент для принятия решений? – Обучение менеджменту, Том 36, № 3, стр. 357, 2005
21. Дж. Э. Претц, Дж. Б. Брукингс, Л. А. Карлсон, Т. К. Гумберт, М. Рой, М. Джонс и Д. Меммерт. Разработка и проверка новых способов измерения интуиции: шкала типов интуиции – Журнал принятия поведенческих решений, Том 27, № 5, стр. 454, 2014
22. Теңгегүл мен оның достарының бастан кешкен қиял-ғажап оқиғалары немесе көңілді қаржылық сауаттылық сабақтары – Шымкент: «Shugylakitar» ЖШС, 2020, - 236 б.
23. П. Кей, Д. Колб. Век живи - век учись. Найдите стиль обучения, подходящий именно вам – МИФ, 2017.
24. Н. Хоув, У. Штраус. Поколения: история будущего Америки, 1584-2069 – Нью-Йорк, William Morrow & Company, 1991.
25. Қ.-Ж. Тоқаев. XXI ғасырдағы Абай және Қазақстан, 2020.
26. Ю. Белонощенко. Сила маленьких шагов. Цель. Фокус. Регулярность. Результат – МИФ, 2018.
27. Э. Рафетседер, М. Швиталла, Дж. Пернер. Контрфактическое мышление: от детства до взрослой жизни – Журнал экспериментальной детской психологии, 114 (3), стр. 389–404, 2013.
28. Р. Дилтс. Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛП – Питер, 2019.
29. Э. Гарсиа (Кирай), Ф. Миральес. Икигай: Японский секрет долгой и счастливой жизни – Альпина Паблишер, 2019.
30. С. Р. Кови. Семь навыков высокоэффективных людей. Мощные инструменты развития личности – Альпина Паблишер, 2020.
31. Л. Вандеркам. Книга о потерянном времени. У вас больше возможностей, чем вы думаете – Альпина Паблишер, 2019.
32. «Думай медленно... решай быстро» Дэниел Канеман
33. М. Синклер, Н. М. Ашканаси. Интуиция - миф или инструмент для принятия решений? – Обучение менеджменту, Том 36, № 3, стр. 357, 2005.
34. А. Жакупов. SMART 2.0. Как ставить цели, которые работают – Издательские решения, 2017.
35. Н. Талерб. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости – КоЛибри, 2021.
36. Р. Темплар. Правила самоорганизации: Как все успевать, не напрягаясь – Альпина нон-фикшн, 2017.
37. Колесо жизненного баланса как с ним работать/
<https://goldtransformation.ru/koleso-zhiznennogo-balansa-kak-s-nim-rabotat/>

38. Р. Т. Кийосаки. Богатый папа, бедный папа – Попурри, 2020.
39. А. Гений. Высокоэффективный тайм-менеджмент по Матрице Эйзенхауэра – АСТ, 2016.
40. Ф. Чирилло. Метод Помидора. Управление временем, вдохновением и концентрацией – БОМБОРА, 2020.
41. Д. Андерсон. Канбан. Альтернативный путь в Agile – МИФ, 2020.
42. Т. Феррис. Как работать по 4 часа в неделю – Добрая книга, 2009.
43. Б. Трейси, К. Стайн. Поцелуй лягушку! Научись превращать проблемы в возможности – МИФ, 2018.
44. Н. Додонов. Анти тайм-менеджмент – Питер, 2015.
45. Ричард Талер, Касс Санстейн. Nudge. Архитектура выбора. Как улучшить наши решения о здоровье, благосостоянии и счастье/ Перевод на русский язык, издание на русском языке, оформление. ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2017

Мазмұны

КІРІСПЕ.....	6
1. 1-модуль. Прагматизм дегеніміз не.....	8
2. 2-модуль. Прагматизмді оқыту әдістемесі.....	16
3. 3-модуль Прагматизм түрлері.....	48
4. 4-модуль. Прагматизмді дамыту тәжірибелері	58
5. Қорытынды.....	116
6. Пайдаланылған әдебиеттер	117

«ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ЕРТЕ ЖАСТАН БАСТАП ҚАЛЫПТАСТУРЫ» ЖОБАСЫ

КІРІСПЕ

Біріккен Ұлттар Ұйымының (бұдан әрі – БҰҰ) анықтамасы бойынша адам дамуының экологиялық факторы «Жер планетасының тіршілікті қамтамасыз ету жүйелерін сақтай отырып, адамның негізгі қажеттіліктерін ұзақ мерзімді қанағаттандыруды» қамтамасыз ететін тұрақты дамудың дәстүрлі тұжырымдамасының ажырамас құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады [1].

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстан Республикасының тұрақты дамуының жаңа векторын – еліміздің «қоңыр» экономикадан «жасыл» экономикаға өтуін анықтады [2]. Стратегияның басты мақсаты – болашақ ұрпақтарды елеулі экологиялық тәуекелдерге ұшыратпай, ұзақ мерзімді перспективалы мықты мемлекет негізінде берекелі қоғам құру болып табылады. «Қазақстан-2050» Стратегиясындағы бағыттардың бесеуі біздің еліміз бен өңірлер үшін аса маңызды «Адам-Қоғам-Табиғат» экологиялық тепе-теңдігіне қатысты аса маңызды бағыттар ретінде айқындалған. Осылайша, уақыттың өзі ойлау мен сананың экологиялық жаңа түрін қалыптастыру қажеттілігін талап етеді.

Қазіргі кездегі табиғи және әлеуметтік өзгерістер, олардың жаһандануы адамзаттың әрі қарай тіршілік етуі туралы ойландырмай қоймайды. Бүгінде адамзат алдында тұрған міндет экологиялық мәселелерді шешудің онтайлы жолдарын табу.

Экологиялық жағдай қоғамның, адамның өмір сүру ортасына деген қарым-қатынасына басқаша қарауға мәжбүр етті. Экологиялық мәселелер тұрғындардың табиғи ортаға деген тиімсіз қарым-қатынасының салдарынан пайда болды. Адамдардың алдында экологиялық апаттан қалай құтылу немесе оны бастан өткізу туралы емес, оның техногендік және экологиялық-мәдени салдарын қалай жеңілдетуге болады деген сұрақ туындайды.

Қазіргі заманғы қазақстандық мектепте экологиялық білім география, физика, химия, биология, жаратылыстану, дүниетану тәрізді жекелеген пәндер шеңберінде жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты қалыптастыруға келіп тіреледі.

Пәнаралық байланыстың болмауы, ақпараттың шамадан тыс көп берілуі, тұлғаны дамытуға емес, жалаң нәтижелер алуға бағытталушылық, Қазақстан Республикасындағы экологиялық жағдайдың ерекшеліктеріне, ұлттық тұрмыс салты факторларына назар аударылмаған, нақтылыққа сәйкес келмейтін абстрактілі тақырыптар – мектеп оқушыларының оқу ынтасының төмендеуіне әкеледі және бұл мәселе экологиялық білім мазмұнын түбегейлі қайта қарауды талап етеді.

1 ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Экология – (грекше «oikos» - үй, мекен жай және «logos» - зерттеу) барлық тірі ағзалардың бір-бірімен және олардың сыртқы ортамен байланысын зерттейтін ғылым. Бұл терминді 1866 жылы ұлты неміс австриялық ғалым Эрнст Геккель ұсынды. Экология ғылым ретінде ХХ ғасырдың басында ғана жаратылыстану ғылымдарынан бөлініп шықты, дегенмен де тек биология ғылымының саласы ғана болып отыр. Айналадағы барлық дүние «табиғат» деп аталады да, «экология» тек ғылыми ұғым болып табылады [3].

Биосфералық, материктік және мұхиттық табиғаттың дағдарыстық жағдайы туралы жалпы алаңдаушылық «жаһандық ойлау» ұстанымы қарастырылатын әртүрлі халықаралық форумдарда ғана емес, сонымен бірге экологиялық білім беру саласындағы нақты істерде де жүзеге асырылады.

Үкіметтік құрылымдар, шығармашылық ұжымдар және жекелеген энтузиастар экология саласындағы өздерінің біліктілігін арттырғысы келетін балаларға, білім алушыларға, студенттер мен ересектерге экологиялық білім беру және тәрбиелеу бағдарламаларын дайындайды. Бағдарламаларды тәжірибе жүзінде іске асыру адамдардың ойлауын, олардың табиғатқа, әр адамның және бүкіл қоғамның онымен өзара әрекеттесуіне деген көзқарасын өзгертеді, тұрақты даму идеясын түсінуге жетелейді.

Шетелдердегі экологиялық білімнің жағдайы

Шетелдерде әзірленген білім беру бағдарламаларының халықтардың менталитет айырмашылығынан туындайтын өзіндік ерекшеліктері бар, олар:

- жердің және табиғи алқаптардың жеке меншікте болуы;
- игерілмеген (мәденилендірілмеген) аумақтардың болмауы;
- қорғалатын табиғи аумақтар құру, олардың көпшілігі адамдардың баруына болатын мемлекеттік ұлттық парктер болуы;
- тұтастай алғанда, мемлекеттердің экономикалық тұрақтылығы және бағдарламалар мен түрлі пайдалы бастамаларды материалдық қолдау мүмкіндігі;
- адамдардың қоғамдық санасының салыстырмалы түрде жоғары деңгейі;
- заңдар мен мінез-құлық ережелерін орындауда жеткілікті тәртіптілік;
- үкіметтік ұйымдардың қоғамдық қозғалыстармен өзара іс-қимыл жасауға және олардың бастамаларын қолдауға дайындығы.

Дамыған елдерде балаларға табиғатты қорғауға қатысты экологиялық білім беруде ойын және натуралистік тәсілдерге басым назар аударылады. Бұл жағдайда біріншісі бастауыш және орта мектепте, екіншісі – жоғары мектепте қолданылады.

Ойын тәсілі. Білім берудегі «ойын» бағытын дамыту бойынша батыс елдерінің тәжірибесі орасан зор. «Табиғаттанудың» (environment) көптеген курстары осы тәсілді қолдану негізінде құрылған. Мұғалімдерге арналған оқулықтар мен оқу құралдары, оқушыларға арналған дәптерлер, плакаттар, үстел және компьютерлік ойындары және т. б. көптеген әдебиеттер шығарылған. Ойын әдістерін тек бастауыш мектеп оқушылары үшін ғана емес,

сонымен қатар студенттерге – болашақ экологтар мен мұғалімдерге, тіпті ересектерге, мысалы, ұлттық саябақтар мен қорықтарға келуші туристерге де қолданады.

Натуралистік тәсіл. Сыныптан тыс (out-door, яғни сыныптың/мектептің есіктерінің сыртында) экологиялық біліммен мекемелердің үш санаты, яғни мектептер, қоғамдық ағарту және табиғатты қорғау ұйымдары және далалық оқу орталықтары айналысады. Мысалы, мектептердің көпшілігінде жарты сағаттық немесе сағаттық қысқа экскурсияларда, мектеп жанындағы үлескілерде, яғни сабақтарды көшеде өткізу қарастырылған. Бұл әсіресе балаларды табиғатқа 5-10 минут ішінде ұйымдастырып шығаруға болатын «ауылдық» мектептерде (Жазғы экологиялық лагерь оқушылардың табиғатқа негізделген дүниетанымын қалыптастыру факторы ретінде) кең таралған [4].

Көптеген мектептерде, әсіресе бастауыш мектептерде кішкентай балалармен «табиғаттану» сабақтарын ойын түрінде өткізу үшін арнайы жабдықталған мектеп жанындағы кішкентай «экологиялық» алаңдар бар. Мұндай алаңдар, көбінесе 10x10 м шамасындағы мектеп аумағының жасыл «оазисі» болып табылады, оларда жабайы және мәдени өсімдіктерден құралған тығыз жасыл желек, кішкентай жасанды тоған, бұтақтар мен шөптер жасалған күрке және т. б. болады. Мұндай алаңдарда балалар «табиғаттану» сабақтарында өсімдіктер мен жануарларды зерттейді және үзіліс кездерінде ойнайды. Көпшілік жағдайда «Экологиялық» ойындарға арналған осындай алаңдармен көршілес, ауа райын бақылау үшін қажетті құралдармен жабдықталған метеорологиялық алаңдар орналастырылады.

Орта және жоғарғы сатыдағы мектептерде «шағын дендрарий», метеоалаңдар, гелиоқондырғылар, су тазалауға арналған құрылғылар, құрттарды өсіруге арналған қондырғылары бар компосты үйінділер (тыңайтқышты шірітетін шұңқыр), су флорасы мен фаунасын зерттеуге арналған жасанды су қоймасы бар алаңдар ұйымдастырылған.

Қоғамдық білім беру және табиғатты қорғау ұйымдары – далалық натуралистік біліммен айналысатын ұйымдардың екінші санатына жатады. Олардың көпшілігінде балалардың экологиялық білімімен және ағартушылық қызметпен айналысатын арнайы бөлімдер бар.

Аталған ұйымдар және олардың шетелдердегі білім беру бөлімшелері біздің экологиялық-биологиялық бейіндегі мектептен тыс мекемелеріміздің (қосымша білім беру мекемелерінің) жұмысына ұқсас, мұнда балалар өз қалауы бойынша мектептегі сабақтарынан кейін келеді.

Балаларды табиғатты қорғау және ағартушылық жұмыстарына тартудың бірнеше түрі бар. Біріншіден – олар клубтар (біздің үйірмелерге ұқсас), онда мектеп оқушыларының тобы, әдетте, эколог-ғалымның жетекшілігімен кез-келген проблемамен айналысады мысалы, суда жүзетін құстардың қоныс аударуын зерттеу, құстарды сақиналау, шымтезек өсірудің батпақты өсімдіктерге әсерін зерттеу және т.б.. Әдетте, мұғалімнің бастауымен нақты және жиі кездесетін әлеуметтік маңызы бар мәселе зерттеледі, ал «үйірмешілер» тобы оған материал жинауға немесе кез-келген практикалық жұмысқа көмектеседі.

Екіншіден, бұл балалардың (және кейде олардың ата-аналарының) «зерттеу» немесе «қолданбалы» жобаларға қатысуы. Оқушылардың тұрғылықты жеріндегі немесе жақын маңдағы жем салатын астаудағы құстардың санын санау, ұшып өтетін қаздарды есепке алу, аққулардың ұя салатын жерлерін жабдықтау, өзен арналарын тазарту және т.б. кез келген нақты тапсырмаларды орындау жобаның мақсаты болып табылады. Сонымен қатар орындалу мерзімдерін, әдістемелерді, есептілік нысандарын жалпы үйлестіруді қоғамдық ұйым сырттай жүргізеді – ақпараттық парақтар, буклеттер, брошюралар, баспасөзде және теледидарда жарияланымдар түрінде шығарылады.

Далалық оқу орталықтары экологиялық біліммен айналысатын ұйымдардың үшінші санатын құрайды. Олардың жұмысы барлық жастағы мектеп оқушылары үшін қысқа мерзімді экологиялық семинарлар өткізуге негізделген. Бастауыш мектеп оқушыларымен жұмыста балаларды қоршаған (жергілікті) табиғат объектілерімен таныстыру мақсатындағы экскурсиялық сабақтар (күндізгі экскурсиялар), орта және жоғары сыныптарда «жобалық тәсіл» және көпкүндік практикумдар басым болады.

Бұл тәсіл мен семинарлардың мәні келесідей: көптеген мектептердің жоғары сынып білім алушылар (13-17 жас аралығындағы) «жобалық тәсілді» қолдану арқылы оқиды, онда әр оқушы орындау үшін кез-келген жобаны таңдайды. Әдетте, шығармашылықтың осы түріне тән тәуелсіз зерттеу жүргізу іс-әрекеттерін, яғни міндеттер қою, жұмысты орындау әдістерін таңдау, материал жинақтау, оны өңдеу және түсіну, орындалған жұмыс бойынша мақала немесе есеп жазу және оны қорғау тәрізді жұмыстар орындайды. Іс жүзінде, жобаны орындау курстық (дипломдық, диссертациялық) жұмысты орындауға ұқсас, бірақ оқушының мектеп жасына сәйкес деңгейде болады. Жобалық тәсіл көптеген мектеп пәндері, оның ішінде жаратылыстану циклі бойынша және жоғары сыныптарда Science (жаратылыстану) пәні бойынша «сынып – сабақ» жүйесінде қосымша білім беру ретінде қолданылады.

Жобалық тәсіл шеңберінде барлық оқушылар жылына бір немесе екі рет арнайы «оқу» («далалық») орталықтарына практикаға барады. Мысалы, Ұлыбританияда мұндай семинарларды ұйымдастырумен әртүрлі ұйымдар айналысады, атап айтқанда, Field Studies Council (мемлекеттік емес білім беру ұйымы, сөзбе – сөз «далалық зерттеулер кеңесі» деп аударылады, дәлірек айтқанда – «далалық білім беру орталығы»).

Далалық оқу орталықтары – бұл табиғаттың көркем және қаладан алыс «жабайы» бұрыштарында орналасқан 50-100 адамға арналған «пансионаттар». Практикумдарды өткізу кезінде балалар осы орталықтарда 3-7 күн тұрады және оқиды.

«Оқу» дегеніміз – оқушылардың табиғаттағы өзіндік зерттеу жұмысы. Онда зерттелетін мәселелер мен оқушылар жинайтын мәліметтер аясы, біріншіден, семинар өтетін жылдың маусымына, екіншіден, өткізілетін жердің географиялық ерекшеліктеріне, үшіншіден, белгілі бір мамандықтағы оқытушылардың болуына байланысты болады.

Далалық экологиялық семинар кезінде оқушылар жеке немесе 2-3 адамнан тұратын шағын топтарда (бригадаларда) жұмыс істейді: олар бақылаулар, эксперименттер ұйымдастырады, сынамалар алады, рельефті түсіреді және т. б. Сонымен қатар, жүргізілген зерттеу жұмыстарының жалпы аясы құстардың мінез-құлқын бақылаудан бастап, жердің топырақ және геологиялық карталарын жасауға дейінгі өте кең ауқымды қамтиды. Негізгі оқытылатын пәндер (жаратылыстану ғылымдары саласы) – география, ботаника, зоология, су экологиясы, экологиялық мониторинг.

Мұндай семинарлар мамандандырылған биологиялық немесе географиялық емес, шынайы экологиялық болып табылады. Оларды жүргізу барысында негізгі назар табиғаттың жекелеген объектілерін (жануарлар немесе өсімдіктер түрлерін, топырақты, минералдарды немесе рельефті) зерттеуге емес, тұтас экожүйелерді олардың өзара күрделі байланыстарын немесе түрлердің экологиялық топтарын зерттеуге аударылады.

Семинар барысында мектеп мұғалімдері тек жалпы үйлестіру функцияларын орындайды және оқу процесіне араласпайды. Материалдарды жинау мен өңдеу жұмысын тікелей басқаруды орталықтардың қызметкерлері (tutors) – эколог-ғалымдар мен түрлі мамандықтағы педагогтар жүргізеді. Семинарлар аяқталған соң, мектептерге оралғаннан кейін немесе тікелей оқу орталықтарында оқушылар өз жұмыстарын рәсімдейді және қорғайды. Мұндай семинарларды ұйымдастырудың жалпы идеясындағы маңызды шарт – зерттеу жобасының нәтижелері дипломға (мектепті бітіргені туралы куәлікке) енгізіледі [4].

Еуропаның, Американың, Азияның дамыған, экономикалық өркендеген мемлекеттері қазіргі уақытта планетада қалыптасқан экологиялық дағдарыстың бастапқы кезде табиғи кешендерді аяусыз пайдаланудың нәтижесінде пайда болғандығын түсінеді. Бұған адам мен табиғат мүдделерін мақсатты түрде қорғайтын және мемлекеттік органдарда тіркелген «жасыл» қозғалыс қоғамдық құрылымдары мен арнайы бағдарламалары бар саяси партиялар дәлел бола алады.

Америка Құрама Штаттарында (бұдан әрі – АҚШ) экологиялық бағытта білім беретін колледждің мұғалімдері, солтүстік америкалық экологтар Питер Блез Коркоран мен Эрик Сиверстің экологиялық білім берудің теориялық тәсілдері туралы мақаласында адамдарға қоршаған орта саласындағы білім берудің бес бағытының әдістемелік маңыздылығы көрсетілген [5].

Бірінші бағыт – тереңдік экологиясы, ол адамдарға өздерінің бойында өмірге деген биоцентрлік көзқарас қалыптастыруға (табиғат қорғау ісіндегі ғылыми көзқарас) және оның құндылығын түсінуге көмектеседі. Тереңдік экологиясының практикалық көрінісі – Джон Сидтің Барлық тіршілік иелері кеңесі (Coun cil of all Boings) атты табиғат қорғаушыларының жасаған рөлдік ойыны, ойында адамдар өмірдің барлық формаларының атынан сөйлейді. Барлық тіршілік иелерінің рөлдері ойынға қатысушыларға жердің соңғы миллиардтаған жылдар ішіндегі эволюциясын таңғажайып жолын эмоционалды түрде сезінуге көмектеседі.

Екінші бағыт – табиғатты қорғау биологиясы. Бұл бағыт ХХ ғасырдың 70-ші жылдарында қарқынды антропогендік әрекеттің нәтижесінде түрлердің тез жойылып кетуін байқаған биологтардың практикалық ортасында пайда болды. Аталған бағыт биоалуантүрлілік теориясы мен практикалық әрекеттерді біріктіретін әртүрлі іс-шараларда көрініс табады. Мысалы, мектеп оқушылары Орталық және Оңтүстік Американың әнші құстарының алуан түрлілігін іс жүзінде зерттейді және олардың өмір сүру жағдайларын сақтауға қатысады.

Үшінші бағыт – биоаймақтық деп аталады. Бұл бағыт нақты жердің байлығы мен шектеулілігіне, тікелей табиғи және мәдени ортаға назар аударады; ол адамдар құрамына кіретін табиғи жүйелердің мүмкіндіктерін түсінуге, адам өмір сүретін табиғатқа жақындауға, оған құрметпен қарауға және оның мүмкіндіктерін ескеруге үйретеді. Мақаланың авторлары Филадельфия штатының оқушыларына арналған ауыз су көздерін және ағынды суларды пайдалануды зерттеуге бағытталған оқу жоспарын әзірлеген. Оқу жоспарын практикалық жүзеге асыру оқушыларға табиғаттағы байланыстарды, адам қызметінің Жер тіршілігі циклдерімен байланысын көруге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде осы шындықтағы өзінің орнын қайта қарастыруға жетелейді.

Қоршаған орта саласындағы білім берудің төртінші бағыты – экофеминизм (феминизм мен экологияның мақсаттарын біріктіретін қоғамдық қозғалыс және философия). Экофеминизм жердің өмірлік көріністерін әйел организммен байланыстырады, яғни Жер де әйел тәрізді ұрпақты жалғастырушы ролінде болады, табиғаттың денсаулығына жауапкершілік сезімін қалыптастыруға көмектеседі.

Бесінші бағыт – американдықтардың дүниетанымындағы маңызды объективті алшақтықты көрсететін әлеуметтік-сыни талдау болып табылады. Авторлар мектептегі ортада әлеуметтік-сыни талдауға жүгіну өте қиын және бұл бағытты қолданатын эколог мұғалімдер өз сенімдеріне жүгінуге тырысып, әрдайым түсініксіз болу қаупіне ұшырайды деп пайымдайды. Соған қарамастан мектептерде бұл бағыт бойынша да білім беріледі.

Мақалада келтірілген экологиялық білім берудің барлық аспектілері, оқушылардың белсенділігін арттыруға, әлеуметтік көзқарастарын нығайтуға, қоршаған ортаға қатысты көптеген сұрақтарға жауап беруге, экологиялық мінез-құлықты өзгертуге әсер етеді.

Сонымен қатар, АҚШ экологиялық білім беруде «Өмір жарығы» деп аталатын бағдарлама кеңінен қолданылады. Өмір жарығы – мұғалімдерге, 6 жастан 18 жасқа дейінгі оқушыларға қоршаған орта саласында үздіксіз білім берудің жан-жақты әзірленген технологиясы. Бағдарламада қарастырылған сабақтар пәнаралық сипатқа ие. Олар ана тілі, математика, жаратылыстану, бейнелеу өнері сабақтарында алған білімдерінің аясын кеңейтеді, балалардың дағдыларын дамытады. Сабақтар балаларды табиғаттың әртүрлі құбылыстарымен және адамның онымен, әсіресе қалалық ортада өзара әрекеттесуін зерттеуге тартады. Курс балалардың жас ерекшелігіне қарай 6-9, 10-12, 13-15 және 16-18 жастағы балалар арналған төрт бөлімге бөлінеді [5].

Германияның жер округтерінің бірінде «Қалдықтарды рекулперациялау саласындағы ағарту» атты білім беру бағдарламасы жұмыс істейді. Рекулперация

(recuperatio латын тілінен «қайта алу; қайта оралу») – қайта пайдалану үшін материалдардың немесе энергияның бір бөлігін қайтару деген мағынаны білдіреді. Халықтың әртүрлі санаттары үшін арнайы ұйымдастырылған семинарларда қалдықтарды кәдеге жарату мәселелері талқыланады, сонымен қатар тыңдаушылардың бойында кәсіпорында, үйде, демалыста экологиялық дұрыс мінез-құлыққа дайындық, қалдықтарды азайтуға ұмтылу сезімі қалыптасады.

Оқушыларға арналған қалдықтарды кәдеге жарату жөніндегі кәсіпорындарға, қоқыс жинау орындарына, қайта тиеу және сұрыптау станцияларына саяхаттар жүргізіледі. Пән сабақтарында «Макулатура және қағаз өндірісі», «Экологиялық сыйлық қаптамалары», «Экологиялық мектеп портфелі және оның құрамы» және т.б. тақырыптары қарастырылады. 2500 бала қатысатын «Қоршаған орта театры» атты ойын ұйымдастырылады. Ойын барысында оқушылар заттар мен материалдар айналымы идеясын игереді.

Германия педагогикасында тәрбиесі қажеттіліктермен үйлесімді және экологиялық бағдармен тығыз байланысты экологиялық тұлға ұғымы пайда болды [6].

Швецияда балаларды табиғатқа тарту мақсатында орман мектептері ұйымдастырылған. Бұл мектептердің басты мақсаты – балалардың таза ауада ұзақ болуын, табиғатпен үйлесімді өмір сүруін қамтамасыз ету [7].

Орман мектептерінің принциптері – балаларды табиғаттың көмегімен дамыту, физикалық және психикалық денсаулықтарын нығайту. Тәрбиешілер балалармен табиғатта бақылаулар жүргізеді, табиғи материалдарды қолданып тәжірибелер, ойындар өткізеді. Мектеп символы – орман баласы Мулле барлық бастамаларға қатысады

Мектеп үш сатыдан тұрады:

- 1-саты (1,5-4 жас аралығындағы балалар) – «Қызыл қоңыздар», олар түрлі әсерлерге бөлейтін, өздері үшін жаңа әлемді ашады;

- 2-саты (4 жастан 7 жас аралығындағы балалар) – бұл сол Мулле мектебі, балалар бұл жерде қоршаған табиғатты зерттеумен айналысады;

- 3-саты (7 мен 10 жас аралығындағы балалар) – «орман туристері», олар орманда серуендеп жүріп «неге?», «қалай?» сұрақтарына жауап іздейді.

«Орман мектептерінің» әдістемесі танымалдыққа ие болды және Швеция аймағынан шығып Норвегия, Жапония, Балтық жағалауы елдерінде, Ресейде пайда болды. Бұл мектептер балалар көп уақыттарын орманда өткізе алатын әсіресе ауылдық мектептер үшін өте қолайлы болып табылады.

Швецияда мектеп оқушылары тұрмыстық қоқыстардың қайсысын екінші мәрте қолдануға болатындығын үйрететін сұрыптау сабақтарына қатысады. Сонымен қатар, бұл сабақтарда утилизацияның ерекше тәсілін қажет ететінін заттар туралы да білім беріледі [8].

Жапония тұрғындарына табиғатпен толық үйлесімде өмір сүруге деген ұмтылыс тән. Табиғат сұлулығына деген сүйіспеншілікті, табиғатпен тіл табысу бейімділігін, сызықтардың, пішіндердің, композициялардың нәзіктігін, түрлі-түсті реңктердің үйлесімін түсінуді олар ана сүтімен сіңіреді деп айтуға болады.

Индустриалды кезеңдегі экологиялық сананың қарқынды дамуы бұл елдің географиялық орналасуының нәтижесі ғана емес, сонымен бірге «топтық сана» негізінде қалыптасқан ерекше ұлттық психология және жапондардың табиғатқа қатынасы. Жапон мектебіндегі моральдық тәрбие жүйесін зерттеушілер жапон балабақшасындағы балалармен тәрбие және білім беру жұмысын талдай отырып, тәрбиешілер 4 жастан бастап балаларда әлеуметтік парыз сезімін дамыта бастайтындығын атап көрсетеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың бойында қарым-қатынас және басқалармен келісе отырып бірлескен іс-әрекет жасау, яғни «ортақ іс» дағдылары бес жасынан бастап тәрбиелене бастайды, нәтижесінде тәртіптілік және мақсат пен жалпы нәтижеге жетуге деген ұмтылыс дамиды. Бұл қысқа тарихи кезеңде айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін «топтық сананың» қалыптасуының бастапқы кезеңі болып саналады.

Жапонияда көптеген қалалық мектептерде балалармен бірге биотоптар жасалады, онда оқушылар табиғатты зерттеп, тәжірибе жасай алады.

Жапон әдебиетінде, әдетте, экологиялық білім берудің төрт негізгі кезеңін атап көрсетеді:

- бірінші – табиғатты ұйымдастыруды қарапайым зерттеу. Бұл мектепке дейінгі мекемелерде, сондай-ақ бастауыш және орта мектептерде экологиялық білім беруге арналған оқытудың ең қарапайым түрі;

- екінші – табиғаттағы өзара әрекеттесуді, оның экожүйелерді сақтаудағы рөлін зерттеу. Табиғатты сақтау, жойылып бара жатқан түрлерді қорғау, табиғат ескерткіштерін сақтау идеялары дамытылады. Бұл кезең мектептің барлық сыныптарына тән;

- үшінші – табиғи ортаның адам қоғамымен байланысын, экожүйелердің қауіпсіздігінің оның әл-ауқатына әсерін зерттеу. Экожүйелерді басқару, табиғи ресурстарды молайту идеялары дамытылады. Оқытудың бұл түрі жоғары сыныптарға, колледждерге және университеттерге арналған;

- төртінші – қоршаған орта бойынша пәнді оқу. Оқытудың бұл түрі университеттердің мамандандырылған факультеттерінің студенттеріне, оқытушыларға, халықтың ересек бөлігіне арналған [9].

Әлемнің көптеген елдерінде экологиялық тәрбие беру, экосананы қалыптастыру жұмысы жүйелі түрде жүргізіледі. Мысалы:

Финляндияның балабақшалары мен мектептеріне утилизациялаудың қырсырымен таныстыратын Roskisnalle («қоқыс аюы») балаларға қоқысты іріктеу жолдарын үйретеді және бұл сабақтар тегін жүргізіледі [10].

Грекияда мектеп оқушылары мен жастардың жергілікті экологиялық мәселелерді зерттеуге және олардың шешімдерін іздеуге қатыса алады [10].

Францияда экологиялық білім міндетті: 16 жасқа дейін әр оқушының экология және қоршаған ортаны қорғау туралы іргелі білімі болуы керек [10].

Бельгияда экологиялық зерттеулер балабақшалардағы балаларды дамытудың міндетті бағдарламасына кіреді [10].

Ұлыбританияда «Мектепті қалайша неғұрлым экологиялық қылуға болады» атты бағдарлама белсенді дамуда, оның аясында келесі жобалар дамуда:

- «Экологиялық таза тағамдарды қолдану» жобасы, оған тамақ дайындау үшін экологиялық таза өнімдерді пайдалану, сонымен қатар тағамды ағзаға пайдалы етіп дайындау жолдарын ұсыну кіреді. Сонымен қатар, бұл бағдарлама балаларды көкөністер мен асқа пайдаланылатын көк өсіруге үйретеді.

- «Тұрақты энергия» жобасы – мектептерге өздерінің көміртек ізін дамытуға және оларды басқа мектептермен салыстыруға, сонымен қатар ғимараттарында энергияның және судың қалай қолданылатынын жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, бұл бағдарлама энергияны тұтынуды 10%-ға төмендететін мектептерді ынталандырады.

- «Мектепке қарай серуен жасау» жобасы балалар мен ата-аналарды мектепке бару үшін автокөлік пайдаланбай жаяу баруға шақырады. Бұл жобаға бастауыш мектеп жасындағы екі миллионнан астам бала қатысты.

- «Қалдықтарды кәдеге жарату бойынша үздік идея номинациясы» онда оқушылар болашақта қаржыландырылатын және іске асырылатын қалдықтарды кәдеге жарату бойынша ең шығармашыл идеялар ұсынады [10].

Қазақстандағы экологиялық білім беру жағдайы.

Адамзат тарихында экологиялық білім мен тәрбие берудің маңыздылығы туралы IX-XV ғасырларда Әл-Фараби, Баласағұн, Қожа Ахмет Яассауи, М. Қашқари, т.б. шығыс ғұламаларының этика, психология, метафизика, тағы басқа ғылымдары жайлы жазбаларында көрініс тапқан. Сонымен қатар қазақ халқының ұлы ағартушы ғалымдары, ақын-жазушылары Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, Ш. Уәлиханов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, Ш. Құдайбердиев еңбектерінде табиғатқа деген сүйіспеншілік көшпенді елдің өмірімен, ұлттық әдет-ғұрыптарымен байланыстырылып берілді [11].

1997 жылғы 23 маусымдағы БҰҰ-ның арнайы сессиясында Елбасы Н.Ә.Назарбаев әлемдік қоғамдастықты экологиялық мәселелерді біріктіре отырып, соның ішінде әлемдік маңызы бар Семей полигоны және Арал теңізі мәселелерін шешуге шақырды. Халықтың табиғи ортаны қорғауға белсенді қатысуы қажет екендігін түсінбейінше салынған күш күтілетін нәтиже әкелмейді. Әрине экологиялық мәдениеттің қалыптасу процесінде мемлекет, мемлекеттік саясат қоршаған ортаны қорғау саласында үлкен рөл ойнайды. Мемлекет экологиялық саясаттың субъектісі ретінде қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз етуі тиіс.

Экологиялық тәрбие беру – адамзат баласының әр бір іс-әрекетіне шек қоя отырып, экологиялық жағдайды жақсартудың бірден-бір жолы. Осыған қатысты «Қазақстан Республикасында жалпы білім беретін мектептердің жалпы білім мазмұнының тұжырымдамасында» берілетін пәндер мазмұнын экологиялық және әлеуметтік маңызы бар факторлармен толықтыру арқылы осы үдерісті жүзеге асыру керек екендігі айтылған. Ғылыми-техникалық даму кезінде барлық адамзат алдында тұрған күрделі міндеттердің бірі – біздің өмір сүріп, күнделікті тіршілік қажеттілігімізге қолданып отырған табиғатты қорғау, сақтау және оның сан алуан байлықтарын қолдан келгенше орынды да үнемді пайдалану болып саналады [12].

Экологиялық мәдениеттің қайнар көзі халықтың ғасырлар бойы жинақтаған өмір тәжірибесі – табиғатты аялау, оған ұқыпты қарау, қорғау мен

үндестікте өмір сүру және оның байлығына деген есепті қарым-қатынас. Ерте заманда ата-бабаларымыз табиғатты, ондағы тіршілік иелерінің ортамен байланысын жақсы біліп, сауатты пайдалана білген. Олар өздерінің табиғат қорларына, табиғаттың тылсым жағдайына тәуелді екенін білген.

Ата-бабаларымыз өзін табиғаттың бір бөлшегі, табиғатпен айырылмастай байланыстамыз деп түсініп, жазу, сызу сауаты болмаса да табиғат кітабын оқи біліп, жинақталған білімді ұрпақтарына беріп отырған. Халықтық педагогика алғашқыдан бастап еңбекке, табиғатқа ұқыпты көзқарас, жоғары адамгершілік қатынастар, адамға халық даналығын тасымалдаушы, беруші деп сыйласымдылықпен қарау сияқты тұғырлы негіздерден тұрған. Өкінішке орай, адамның табиғатпен қарым-қатынасындағы осындай халықтық мәдениеттің көпшілік қырлары жойылып кеткен. Сондықтан халықтың тұрмыс-салтындағы, әдет-ғұрпындағы табиғат-ананың орнын қайта жаңғырту бүгінгі күнгі педагогика ғылымы мен практикасының аса маңызды да игілікті міндеті болып саналады [13].

Қазақ халқы «Табиғат» деген ұғымды өте кең және терең түсінген. Халық ұғымында: «Табиғат – «туған жер», «өскен ел», «атамекен», «Жер-Ана», «аяулы өлке», «ауылым» деген адам жүрегіне өте жылы әсер ететін сөздермен кең мағынада айтылады. Белгілі жазушы әрі ғалым Ақселеу Сейдімбеков өз шығармаларында халқымыз бен табиғат арасындағы үндестікті, бірлікті, сабақтастықты ерекше атап көрсеткен. «Көшпелі өмір салты табиғи географиялық дара бітімдегі биосфераға бірден-бір үйлесетенді. Ата-бабамыз туған жеріне кіндік қанын ғана емес, қажет болса жүрек қанын да төге білген» - деп, жазушы табиғат пен халқымыздың арасындағы өзара байланысты жоғары бағалаған.

Қазақ халқының табиғатқа деген сүйіспеншілігі сонау ерте кезден басталады. Халық ұғымындағы ертеден келе жатқан сөздер: «киелі», «қасиетті», «обал», «киелі жер», «сауабы тиеді», «табиғатқа қиянат жасама» деген ұғымдар.

Халқымыз табиғаттың кейбір туындыларын «киелі», «қасиетті» деп ұғып, оларды өлтіруге, жоюға болмайтынын уағыздаған. Сонымен бірге табиғат пен адамды біртұтас, бірінен-бірі бөлуге болмайды деп қараған. Сондықтан адам табиғаттан өз керегін ғана алып, қалғанына еш уақытта зиянын тигізбеген. Ш.Уәлиханов «Табиғат пен адам: өзіңіз айтыңызшы, тіршілікте одан ғажап, олардан құпия не бар?» дей келе қазақтардың киеге үлкен мән бергенін айтады. Табиғаттағы кейбір жануарлар мен құстарды, көшпелі тұрмысы қажетті заттарды киелі деп қастерлейді. Осы аталғандарды құрмет тұта ырым-жорасын жасап тұру, адам баласына байлық пен бақыт, құт әкеледі деп иландырған.

Басқа ұлттар сияқты қазақтар да өздерінің ұрпақтарын табиғатты сүюуге тәрбиелеуде мақал-мәтелдерге көп көңіл бөлген. Сол арқылы жасөспірімдердің табиғатқа деген сезімін оята біліп, оны сүюге, ал жат қылықтардан аулақ болуға тәрбиелеген. «Жер – ана, ел – бала», «Жері байдың – елі бай», «Күте білсең – жер жомарт» деп жерді Анаға теңеп көркейтсе, «Тозған жерде тоқшылық болмайды» деп жерді қорғауға шақырады [14].

Халқымыздың «бұлақ көрсең көзін аш», «бір күн отырсаң да ағаш ек», «суды босқа төкпе», «аққуды атпа», «күлді шашпа» деген өсиеттері бар. Бұл сонау ерте заманнан-ақ табиғатты жеке адамның ақыл-ойы мен сана-сезімін тәрбиелеудің сарқылмас қайнар көзі екендігін көре білгендігінің дәлелі деп айтуға болады. Яғни, ата-бабаларымыз табиғатқа жауапкершілікпен қараудың, жеке адамның адамгершілік қатынасын қалыптастырудың маңызына ерекше мән берген. Белгілі психолог әрі философ С. Рубинштейн әрбір жеке адамның қоршаған ортамен байланысының басты бөліктерінің бірі қарым-қатынас деп санайды. Ол табиғатқа адамгершілік қатынасы мен мінез-құлық нормаларын қалыптастыру екенін көрсете отырып, «... басқа адамдармен жарамды қатынасқа ену, басқа адамдардың адамша тіршілік етуіне жағдай жасай білу тек толық бағалы адамның ғана қолынан келуі мүмкін, ал ол дегеніміз – дүниеге, өмірге, табиғатқа шын дос қатынастағы адам» дейді.

Қазақ халқында табиғатты сүйіп, қорғау туралы түрлі мақал-мәтелдер, ауыз-әңгімелер, тағлымы мол салиқалы сөздер, даналық нақыл ойлар, өнегелі өсиеттер айтылып, ата-ана арқылы балаға, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған.

Табиғатпен біте қайнасып, аспан астында өмір сүрген халқымыздың табиғатты қорғау дәстүрі де оған байланысты тудырған даналық сөздері де жас ұрпақты еңбекке даярлаудың тәсілі. Өз асыраушысы, анасы деп ұғынған ата-бабамыз – табиғатты ерекше қастерлеген. Тіпті ата кәсібіне орай жаз жайлауын, қыс қыстауын белгілеп, үнемді тәртіппен пайдаланған. «Жаман қойшы жайлауын бір күн жейді, жақсы қойшы жайлауын мың күн жейді», «Жол үстінде тас жатса, алып таста», «Жеті күн жауған жаңбырдан, желіп өткен су артық» т.б. Халық арасындағы туған жер туралы әндер мен күйлер өнер адамдарының, өнерпаз халқымыздың туған жерді аялай біліп, ардақтай сүйетінін дәлелдейді.

Табиғатты аялап, оның қызығын көре білген халқымыз табиғат заңдылықтары мен оның сиқырлы сырларын да жақсы білген. Халық арасындағы туған жер туралы әндер мен күйлер өнер адамдарының, өнерпаз халқымыздың туған жерді аялай біліп, ардақтай сүйетінін дәлелдейді. Қазақ композиторларының күйлері мен әндері «Сарыарқа», «Сарыжайлау», «Атамекен», «Алатау» т.б. туған жеріміздің тамаша табиғатын әсерлі суреттейді.

Қазақ халқында ауа тазалығын сақтауға байланысты дәстүрлер кең таралған. Осыған байланысты «Таза ауа – дертке дауа» деген нақыл сөз де бар. Ауа тазалығын сақтау дәстүрі халық денсаулығының кепілі. Халықтың дәстүрлі түрде ауа тазалығын сақтауға қосатын үлесі – күнделікті қарапайым еңбек. Олар жыл маусымының әр кезеңінде, таңертең мен кешқұрым ауласына су сеуіп-сыпырып, жиналған қалдықтарды арнайы қазылған шұңқырға тастап, лас суды сол шұңқырға төгіп, дәрі-дәрмекпен өңдеп тұрған. Кез келген жұмыс қарапайым қадамнан басталады. Жерді, аспанды, ауаны аялау, табиғатпен үйлесімді өмір сүру, табиғаттың теңдесі жоқ қоры жасыл желектердің сырын білуге ұмтылу – ата-бабамыздан бастап қанымызға сіңген дәстүр. Өсімдіктерді ары мен жанындай қадірлей білген. Соның дәлелі ретінде ел ішінде «Көкті жұлма – көктей соласың» деген тыйым сөз кең тараған [15].

Ғасырлар бойы табиғат құшағында көшпелі өмір сүрген ата-бабамыз, оның сырын жан-жақты білуге дағдыланған. Осының арқасында халқымыз табиғатпен етене біртұтас болып кеткен. Кейінгі отырықшы тұрмысқа көшкен кездің өзінде де қанға сіңген табиғатты сүю қасиеті халқымызды өлкенің нағыз аялаушы қожасы ретінде сақтап келеді.

Өскелең ұрпақтың әлеуметтік-мәдени және этноэкологиялық бейімделуінің ұзақ мерзімді тәжірибесі мен білімінің кешенділігіне сүйене отырып, экологияның өзекті мәселелерін қарастырады. Экологиялық жұмыс табиғат, адам тұрмысын мәдени аспектіде («табиғат-мәдениет әлемі, туған өлкенің ұлттық мәдениеті – мен мәдениет құрушысымын») көруге мүмкіндік береді, тұлғаға білім берумен тәрбиелеу жолын іздестіруде, оның кәсіби және азамат ретінде қалыптасуын көздейді.

Біздің жеріміз әлі де бай, әлі де шырайлы. Десе де, Арал, Балқаш, Билікөл, т.б. су айдындары мен орман-тоғайымыздың экологиясы қиын жағдайда екені әлемге әйгілі. Бір кездері бұл өңірлердегі қалың тоғай жұтаған, аң мен құсы азайып, жануарлардың көптеген түрлері жойылып кеткен. Табиғатымыздың осындай халге душар болатынын алдын ала сезген бабаларымыз бен ғалымдарымыз да жоқ емес. Ертеде ит түмсығы өтпейтін ну тоғайлар Ертіс, Жайық, Сырдария, Іле, Шу, Ырғыз, Есіл, Нұра өзендері бойында көп болған. Ал таулы жерлердегі қалың ормандар кең алқапты алып жатқаны туралы деректер көп. Мәселен, 1892 жылы А.Құнанбаев «Дала уәлаяты» газетінде экологиялық мақала жариялаған. Онда Шыңғыстау өңіріндегі ормандардың қырқылып құрылысқа пайдалана бастағанын, оның әсерінен сол жердің табиғаты тозып бара жатқаны айтылады. Бұл деректің өзі-ақ қазақ халқының бойында экологиялық сауаттылықтың ерте кезден-ақ болғанын айғақтаса керек. Ендеше халқымыздың ата-салт дәстүрлері арқылы берілген экологиялық білім мен тәрбиені қайта түлету - бүгінгі аға буынның міндеті [16].

Елімізде 1997 жылы «Қоршаған ортаны қорғау туралы», «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы», «Экологиялық сараптама туралы», 1998 жылы – «Радиациялық қауіпсіздік туралы» Заңдар, ал 2002 жылы – «Атмосфералық ауаны қорғау туралы» Заң қабылданды. Табиғатты ұтымды пайдалану саласында Президенттің «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» (1996 жыл) және «Мұнай туралы» (1995 жыл) Заңдардың күші бар Жарлықтары, 2003 жылы – Орман, Су және Жер кодекстері қабылданды. Заңға тәуелді қажетті нормативтік құқықтық актілердің көпшілігі әзірленіп, бекітілді.

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес «2010-2014 жылдарға арналған жасыл даму» бағдарламасының жобасы әзірленді. Мемлекеттік бағдарлама жобасына қазіргі таңда іске асырылып жатқан және әзірленудегі бағдарламалар енгізілді. Олардың қатарында 2008-2010 жылдарға арналған Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы, «2007-2009 жылдарға арналған Балқаш-Алакөл бассейнінің орнықты дамуын қамтамасыз ету» бағдарламасы, 2010-2012 жылдарға арналған бұрынғы Семей ядролық полигоны проблемаларын кешенді шешу бағдарламасының жобасы, «Капустин Яр» және

«Азғыр» ядролық полигондарының әсерінен зардап шеккен халықты сауықтыру және әлеуметтік көмек көрсету жөніндегі бағдарламаның жобасы бар [17].

Аймақтардағы экологиялық тәрбие бойынша тәжірибе.

Мектеп оқушыларының «Жайық – Орал» су экспедициясы ерекше танымалдыққа ие болды. 2 жылдың ішінде үгіт-насихат акциясынан Ресейдің Орал аймақтарына жақын Батыс Қазақстанның көптеген жастарын біріктіретін кешенді туристік-экологиялық экспедицияға және экологиялық қозғалысқа айналды.

Бағдарламаға «Орал маңының кішкентай өзендері» экологиялық-өлкетанушылық экспедициясы, «Таза ауыл», «Орал маңының жасыл желкені» «Турист, өз ағашыңды отырғыз» акциялары, бердинг бойынша жарыстар (спорттық орнитология) және «БҚО табиғат ескерткіштері» экологиялық экспедициялары кіреді.

Павлодар облысының «Экотуризм және өлкетану» облыстық орталығында «Менің Отаным – Қазақстан» туристік экспедициясының жобасы ойдағыдай жүзеге асырылуда. Аталған орталықтың оқу процесі өлкенің жеке және командалық жоғары жетістіктеріне жетуге бағытталған.

2018 жылдан бастап Павлодар облысының оқу орындарында «ЭКО boom» облыстық жобасы іске асырылуда, жоба шеңберінде «Болашақ бағы», «ЭКО CROSS», «Құстарға арналған кафе», «Болашақ энергиясы және су», «Пластикалық қақпақтарды жинау», «Пайдаланылған батареялар мен ПВХ бұйымдарын кәдеге жарату» акциялары өткізіледі.

Білім алушыларды табиғатты қорғау қызметіне тарту, олардың бойында экологиялық мәдениетті тәрбиелеу мақсатында 2020 жылдың қыркүйегінде онлайн форматта «Табиғатты аяла» жас өлкетанушылардың, экологтар мен натуралистердің облыстық форумы өткізілді. Байқау «Туған өлке тарихы», «Жасыл экономика», «Денсаулық және қоршаған орта», «Экоболашақ», «Жасыл оазистер», «Жеңіс мамыры» деп аталатын алты номинация бойынша өткізілді.

Солтүстік Қазақстан облысының білім беру ұйымдарында 6-сыныпта «Экология», 8-сыныпта «Экология және адам» элективті курстары енгізілді.

2020-2021 оқу жылының 1 қыркүйегінен бастап Нұр-Сұлтан қаласының барлық мектептерінде 7-сыныптардың оқу бағдарламасына «Экология» вариативтік курсы енгізілді.

Сонымен қатар, Шымкент қаласында 1-11 сыныптарға арналған экология тақырыбында факультативтік, арнайы және іріктеу курстары өткізіледі.

Қостанай облысы мектептерінің 7-8 сынып білім алушылары үшін «Таза планета» презентациялар конкурсы; «Эко - Жер» қалалық қашықтық конкурсы; 1-11 сыныптар үшін «Табиғат құпиялары» қашықтық экологиялық ойыны, «Экология балалар көзімен» балалар суреттері мен қолдан жасалған бұйымдардың республикалық конкурсы, 9-11 сынып білім алушылары арасында «Qazaqstan education science project-2020» республикалық онлайн-конкурсы сияқты экологиялық тәрбие бойынша іс-шаралар өткізіледі.

Әдістемелік ұсынымдарға сәйкес «Терезедегі бақша»; «Әрбір құсқа бір астаудан», «Құстың үйі» акциялары өткізілді.

Алматы облысында мектептер мен колледждерде экологиялық мәдениетті қалыптастыру және насихаттау мақсатында «Табиғатты бағалаңыз және қорғаңыз!», «Мен жасыл әлемді қолдаймын!», «Экологиялық мәдениет негіздері» тақырыптарында сынып сағаттары өткізіледі.

Шығыс Қазақстан облысында экологиялық тәрбиеу бойынша «Green school» және «Гүлденген аула» мектеп жоспарлары әзірленіп, бекітілді және жүзеге асырылуда.

Атырау облысының білім беру ұйымдарында суды үнемдеуді насихаттауға бағытталған «Үнемдеу – қоғам энергиясы» тақырыбында қашықтықтан сынып сағаттары өткізілді.

Нұр-Сұлтан қаласының «ЭкоАсар» бастамасы Қарағанды, Павлодар, Шығыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан облыстарында педагог-жаттықтырушылардың белсенді қатысуымен жалғасын тапты.

Сонымен қатар, балалар «Менің Отаным – Қазақстан», «Атамекен», «Болашақ», «Жас Ұрпақ», «Шұғыла», «Туған елге – тағзым» атты білім алушылардың туристік-өлкетану қозғалысының түрлі бағдарламаларын жүзеге асыруға қатысады. Бұл жұмысты мектеп директорларының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, қосымша білім беру педагогтері және туристік-өлкетану бағытындағы педагогтер үйлестіреді.

Білім алушыларды азаматтыққа және патриотизмге тәрбиелеу, салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында жыл сайын «Менің Отаным – Қазақстан» туристік өлкетану отрядтарының республикалық слеті өткізіледі.

Қорыта келгенде, туған жердің табиғи болмыс-бітімін танып-түсіну, қоршаған ортамен тіл табысу, тіптен сол ортамен үндес өмір салтын қалыптастыру халқымыздың ғибрат тұтар экологиялық мәдениетін дамытып қалыптастырды.

2 БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазіргі кезде тек тәуелсіз Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемнің алдында экологиялық проблемалар тұр. Адамның ақыл-ойының нәтижесі ретінде пайда болған алып ракеталар, атом станциялары, зауыттар мен фабрикалар, кейбір ғажайып көлік түрлері, яғни ғылыми прогресс жетістіктері өмірімізді түрлендіре түсумен қатар, экологиялық да қауіп-қатер туғызуда.

Экологиялық жағдайдың нашарлауына, қоршаған ортада болып жатқан өзгерістерге байланысты адамның биологиялық-генетикалық құрылымы бейімделіп үлгере алмағандықтан, адам денсаулығына да орасан зор нұқсан келуде. Табиғат тепе-теңдігін қалпына келтіріп, қоршаған ортаға жанашырлықпен қарау, табиғат қазынасының, оның ішінде адамның өзін сақтап қалу проблемасы әрбір адамнан экологиялық сауаттылықты талап етеді. Сондықтан жас ұрпаққа экологиялық білім беру – мектептің басты міндеті болып саналады.

«Экологиялық білім беру – бұл экологиялық заңдарға сәйкес адамды өмірге және еңбекке дайындаудың қажетті шарты болып табылатын жалпы білім берудің бір аспектісі ретінде жүйелі экологиялық білімді, дағдыларды игеру процесі. Экологиялық тәрбие беру – бұл адамның рухани және физикалық дамуына оны экологиялық сауатты өндірістік, қоғамдық және мәдени өмірге дайындау үшін жүйелі және мақсатты әсер ету процесі» [18].

«Экологиялық білім – дүниетанымды, қоршаған ортаға саналы көзқарасты қалыптастыруға, экологиялық білімді, дағдыларды қалыптастыруға мақсатты әсер ету. Экологиялық тәрбие – балалардың рухани дамуына, олардың құндылық ұстанымдарын қалыптастыруға, тұлғаның адамгершілік-экологиялық жағдайына, табиғатпен және қоғаммен экологиялық негізделген өзара әрекеттесу қабілеті мен дағдыларына мақсатты әсер ету» - деген тұжырымдамалар берілген [19].

Экологиялық білім беру мен тәрбиенің негізгі белгілері:

- бұл экологиялық дүниетанымды дамытудың мақсатты процесі;
- бұл процесс жүйелі экологиялық білім, дағды және біліктерді қалыптастыру және игеру, білім беру және оқыту үшін жағдай жасау арқылы жүзеге асырылады;
- экологиялық білім адамды еңбекке, өмірге және қоғамға дайындаудың қажетті шарты болып табылады.

Экологиялық тәрбие беру:

- бұл адамның дамуына, оның құндылық бағдарларын қалыптастыруға және табиғатпен, қоғаммен өзара экологиялық сауатты әрекеттесу үшін оның әлеуметтік-мәдени тәжірибесін қабылдауға бағытталған басқару және әсер ету процесі;

- бұл процесс жеке тұлғаның адамгершілік-экологиялық іс-әрекетті тұрғысынан адамның субъект ретінде өздігінен жүйелі дамуы үшін жағдай жасау арқылы жүзеге асырылады;

- экологиялық тәрбие беру нәтижесінде экологиялық құндылықтар мен экологиялық ұстанымдар дамытылады.

Экологиялық білім мен тәрбие беру формаларын таңдау барысында:

- білім алушылармен жалпы жұмыста және нақты тақырыпты ашу үшін мақсаттар мен міндеттер қоюға;
- бағдарламаның нақты бөлімінің мазмұнына және бағытына;
- білім алушылардың білім деңгейіне мен мүмкіндіктеріне, олардың осы қызмет түріндегі дағдылары мен қабілеттеріне;
- оқытудың әртүрлі формасы білім алушылардың нақты білім, білік және дағдыларды игеруі тұрғысынан белгілі бір мүмкіндіктерге ие екендігіне, яғни экологиялық сауаттылықты қалыптастыруға назар аудару қажет.

Адамның өндірістік-шаруашылық қызметінің табиғатқа келтіретін залалын болдырмау және жою жөніндегі іс-әрекетке құзыретті қатысу қабілеті – экологиялық сауаттылық деп аталады. Ол: табиғатты адамның тіршілік ету ортасы, оның үйі ретінде түсіну; жаратылыстану-ғылыми білімдері және табиғат пен адамның өзара әрекеттесу заңдылықтарын білу; табиғатты қорғау іс-әрекетіне қабілеттілігі; табиғи ортаның жай-күйін тіркейтін аспаптармен жұмыс істеу білігі мен дағдыларының болуы тәрізді компоненттерден құралады.

Экологиялық сауаттылық дегеніміз – білім алушыларға экологиялық сауатты болуға, яғни «барлық заттардың өзара байланысын» түсінуге, сонымен бірге осы қағидаға сәйкес өмір сүруге және әрекет етуге көмектесетін мәнмәтін және процесс. Қарапайым сөзбен айтқанда, экологиялық сауаттылық мемлекетке ғана емес, халыққа да өздерінің өмір сүру сапасын жақсарту үшін, сонымен бірге планетаның болашағын жарқын қылу үшін қажет. Экологиялық сауаттылық экологияның негіздерін білуді ғана емес, сонымен қатар экологиялық мәселелерді де дұрыс қабылдауды білдіреді. Әрбір адам елдегі және әлемдегі экологиялық жағдайды тек қоғам қайраткерлері мен арнайы мамандар ғана емес, әрбір жеке адам өзгертуі тиіс екенін ұғынуы тиіс. Осы қарапайым шындықты түсіну экологиялық сауаттылықтың маңызды элементі болып табылады.

Экологияны сақтаудың өзекті үрдістері жағдайында экологиялық сауаттылық жаңа мәнге ие болады. Қазіргі әлемде кез келген адам қызмет түріне қарамастан экологиялық білімге ие болуы тиіс. Экологиялық сауаттылық дегеніміз не екенін қарастырып көрейік. Аталған терминнің бірнеше түсіндірмесі бар.

Экологиялық сауаттылық – өндірістік-шаруашылық іс-әрекеттің табиғатқа тигізетін залалын болдырмау және жою жөніндегі қызметке қатысу қабілеттілігі [20].

Экологиялық сауаттылық – табиғат пен қоғам арасындағы қарым-қатынас саласындағы экологиялық білім, табиғатқа эмоционалды және құндылық қатынасы, қоршаған ортаға немесе экологияға бағытталған мінез-құлық ережелерін түсіну және сақтау [21]. Экологиялық сауаттылық экология негіздерін білуді ғана емес, сонымен қатар экологиялық мәселелерді де дұрыс

қабылдауды білдіреді. Экологияны сақтаудың қарапайым ережелерін сақтау экологиялық сауаттылықтың маңызды элементі болып табылады.

Экологиялық сауатты адам қалыптастырудың негізгі қағидаттары:

1. Үздіксіздік қағидаты – экологиялық мәдениеттің қалыптасуы мен біртіндеп дамуы кезеңдерінен туындайды. Ол өскелең ұрпақты оқытуды, тәрбиелеуді және дамытуды отбасында, мектепке дейінгі, мектепте, кәсіптік, университеттік білім алу барысындағы барлық кезеңдерде ұйымдастыруды қамтиды.

2. Фундаменталдылық қағидаты – білім беру мазмұнын іріктеу кезіндегі жетекші принцип және оның білім беру әлеуетінің қамтамасыз етудің кепілі болып табылады. Дайындықтың іргелілік сипаты экологиялық білімді игеруді қамтиды, сонымен қатар болашақ кәсіби қызметтің кең саласына бейімделу мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

3. Білім беру жүйесіндегі экологиялық білімнің міндеттілігі мен басымдығы қағидаты.

4. Экология саласындағы білім берудің жүйелілігі мен үздіксіздігі қағидаты.

5. Пәнаралық қағидаты – экологиялық білім берудің философиялық, жаратылыстану-ғылыми, гуманитарлық, құқықтық, экономикалық және басқа да аспектілерінің өзара байланысын көрсетеді. Жекелеген оқу пәндерінің құрамындағы экологиялық мазмұн элементтерін білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, экологиялық білім мен экологиялық қызмет түрлерінің пәнаралық байланыстары негізінде дамытуды, сондай-ақ экологиялық білімді кезең-кезеңмен кіріктіруді және оларды экологиялық іс-әрекетте қолдануды көздейді.

6. Экология саласындағы білім берудің қоршаған табиғи ортаны сақтау және қалпына келтіру, табиғат ресурстарын үнемді пайдалану жөніндегі практикалық міндеттерді шешуге бағыттау қағидаты.

6. Әмбебаптылық және кешенділік қағидаты.

7. Экологиялық білім беру және ағарту бағдарламаларын әзірлеу мен іске асырудың жариялылығы қағидаты.

8. Халықтың экологиялық білімін қалыптастыру бойынша отандық және әлемдік тәжірибенің сабақтастығы қағидаты.

9. Рефлексивтілік қағидаты өзінің ішкі әлемін түсіну үшін білім беру процесінде тұлғаны түсіну, өз-өзіне талдау жасау, өзін-өзі тану үшін жағдай жасауды қамтиды.

10. Экологиялық білім беруде аймақтық компонентті ескеруді қамтиды: табиғи және әлеуметтік-экономикалық жағдайлар, экологиялық білім беру мазмұнында осы аймаққа тән ақпаратты, ұлттық және мәдени дәстүрлерді пайдалану – аймақтық қағидаты жатады.

11. Тұлғалық қағидаты – табиғатқа қатысты мінез-құлық нормаларын, табиғатты сақтаудың қоғамдық қажеттілігін жеке қажеттіліктер ретінде қабылдау сезімін қалыптастыру.

12. Экологиялық сауатты адам қалыптастыру саласында аймақаралық және халықаралық ынтымақтастық [22].

Экологиялық сауаттылық:

- жалпы экология;
- геоэкология;
- қолданбалы экология;
- адам экологиясы;
- әлеуметтік экология;
- жаһандық экология деп бөлінетін экологиялық білімге негізделеді (1-сурет).

1-сурет. Экологиялық білімнің құрылымы

Экологиялық білімнің әр саласы назар аударуды және зерттеу мен дамытудың жеке әдістемесін қажет етеді. Экологиялық сауаттылық экологиялық сананың ажырамас бөлігі болып табылатынын, ал экологиялық сана экологиялық тәрбие арқылы қалыптасатынын есте ұстау қажет.

Экологиялық сауаттылықтың негізгі мақсаты – қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау сезімін қалыптастыру. Ол қоршаған ортаны зерттеуге, табиғатты пайдаланудың моральдық және құқықтық принциптерін сақтауға, табиғатты қорғауға және осы іс-әрекеттерді насихаттауға бағытталған белсенді қызметте көрінеді. Экологиялық тәрбиенің негізгі мақсатының ажырамас бөлігі ретінде келесі *міндеттерді* айтуға болады:

- қоршаған ортаға қатысты мінез-құлықтың қарапайым нормаларын зерттеу, күнделікті өмірде табиғатты ұтымды пайдалану дағдыларын тәрбиелеу;

- білім алушылардың зерттеуге деген қызығушылығын тудыратын әртүрлі табиғи құбылыстар мен объектілерді бақылау дағдыларын қалыптастыру және ұйымдастыру;

- табиғатты сақтауға деген ынтаны және іскерлікті тәрбиелеу;

- табиғатқа көмектесу және адам әсерінің теріс салдарын болдырмау мүмкіндігі;

- экологиялық тұрғыдан қауіпсіз және сауатты мінез-құлық дағдыларын дамыту;

- табиғат әлеміне деген танымдық қызығушылықты дамыту.

Экологиялық сауаттылық қалыптастыратын материалдарды сабақта қолдану, білім беру процесіне қойылатын жалпы дидактикалық қағидалармен негізделеді. Ол қағидалардың түрлері:

▪ *пәнаралық байланыс қағидаты*, бұл – мектеп бағдарламасындағы пәндердің мазмұнында экология және өлкетану материалдарын қолдану арқылы басқа пәндермен байланысты жүзеге асыруды болжайды;

▪ *жүйелілік-құрылымдылық қағидаты*, өлкетану материалдарын білім берудің әртүрлі кезеңдерінде нақты мақсат қоя отырып, жоспарлы түрде қолдануды және аумақты географиялық негізді құрайтын нақты сипаты бар нысан ретінде зерттеуді көздейді;

▪ *тақырыптық қағидаты*, оқулықтың әр тақырыбына сәйкес келетін материалды әзірлеуді қарастырады;

▪ *толеранттылық қағидаты*, білім алушылардың бойында өзге ұлт мәдениетін түсіну және қабылдау қабілетін дамытуды қарастырады;

▪ *когнитивтік қағидаты*, білім алушылардың білім алу үрдісі барысында өлкетану материалдарының көмегімен жаңа ақпаратты, жаңа білімді түсінуін қарастырады;

▪ *кешенділік қағидаты*, өлкенің қоршаған ортасында болатын барлық жағдайларды, өзгерістерді кіріктіріп оқытуды көздейді;

▪ *ізгілендіру қағидаты*, өлкені тұлғаның дамуындағы өмірлік-мәнді құндылықтар жүйесінде оқудың мағынасын түсінуді қамтамасыз етеді;

▪ *табиғи және мәдени түсінік қағидаты*, табиғатты қорғау және экологиялық білім мазмұнын кіргізуді қарастырады;

▪ *іс-әрекеттік қағидаты*, білім беруді практикалық, коммуникативтік, жобалық-шығармашылық тапсырмалар жүйесі арқылы жүзеге асырады;

▪ *тарихилық қағидаты*, әлеуметтік-табиғи ортадағы өзгерістерді, аумақтың даму болашағын қарастыру арқылы орындалады;

▪ *проблемалық қағидаты*, нақты проблемалық тапсырмаларды шешу көздейді.

Аталған қағидаларды жүзеге асыру арқылы, білім алушылардың өздіктерінен білім алу, сыни тұрғыдан ойлау, шешім қабылдау, практикалық іс-әрекеттерді орындау қабілеттерін дамыту мүмкіндігі туындайды. Анықталған

қағидаларды ой елегінен өткізіп түсіну және өмір сүру ортасындағы мінез-құлық ережелерін сақтау, өз іс-әрекетінің мәні мен жауапкершілігін түсіну, өзінің кіші отанына деген сүйіспеншілік әр адамның мәдениетінің ажырамас бөлігі болуы тиіс [23].

Экологиялық сауаттылықты тәрбиелеу ғылым және техникамен бірге дамып келе жатқан экологиялық мәдениетті тәрбиелеуге негізделген.

Адамдардың табиғатты, қоршаған әлемді қабылдау және олардың ғаламдағы орнын бағалау деңгейін *экологиялық мәдениет* деп атайды.

Экологиялық мәдениет – жалпы дүниежүзілік мәдениеттің дамуының бір кезеңі және құрамдас бөлімі; адамзаттың өмірі мен болашақтағы дамуында экологиялық проблемалардың өзекті маңыздылығын баршаның тереңінен кәміл ұғынушылығымен сипатталады [24].

Экологиялық мәдениет бұл азаматтардың экологиялық салауаттылығы, ақпараттардан хабардар болуы, табиғатты тиімді пайдаланудың нормаларын күнделікті орындау белсенділігі мен сенімділігі ретінде көрініс табады [25].

Экологиялық мәдениет – жалпыадамзаттық мәдениеттің бір бөлігі, әлеуметтік қатынастар жүйесі, қоғамдық және жеке моральдық-этикалық нормалар, көзқарастар және адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасқа қатысты құндылықтар.

Экологиялық мәдениет күрделі ұғым ретінде табиғатты танып білу, пайдалану және жаңарту іс-әрекеті түрлерінің мәдениетімен байланысты. Ал жеке адамның экологиялық мәдениеті дегеніміз – табиғатты аялауға, қорғауға бағытталған білімі, іскерлігі, дағдысы, оны жүзеге асыруы. Яғни экологиялық мәдениетті қалыптастырудың мақсаты – адам – қоғам – табиғат жүйесіне үйлесімдік орнату, табиғи байланысты сақтау, молайту, тиімді пайдалану, жауапкершілік сезімін арттыру. Экологиялық мәдениет бұл – адамдардың табиғатты қабылдау деңгейі және әлемдегі өзінің орнын бағалауы, адамның әлемге деген қарым-қатынасы [13].

Экологиялық мәдениетте адамгершіліктің «алтын ережесі» (өзіңе не тілесен, басқаға да соны тіле) экологияның «алтын ережесіне» (өзіңе не тілесен, табиғатқа да соны тіле) айналды. Экологиялық өркениетті қалыптастыру үшін табиғи ортамен қоса мәдени ортаны да орнықты және адамдық талаптарға сай құру керек [13].

Ғылыми әдебиеттерде экологиялық мәдениетті тәрбиелеудің келесідей мақсат-міндеттері қарастырылады:

- организмдер мен қоршаған орта арасындағы байланыс, тірі табиғаттағы процестердің жүру заңдылықтарын сипаттау;
- қоғамның материалдық күштерінің қайнар көзі болып табылатын табиғи және әлеуметтік ортаның жан-жақты бай құндылықтарын түсіну;
- табиғат байлықтарын тиімді пайдалану дағдыларын меңгеру;
- қоршаған ортаның жағдайын бағалай білу қабілетін дамыту;
- қоршаған ортаның жағдайын жақсарту шараларын қолдана білу және адам қызметінің табиғатқа тигізер зиянын алдын-ала болжай білу;
- табиғатқа зиян келтірмеу бағытындағы тиісті ережелерді саналы түрде орындап отыру;

- табиғи және әлеуметтік ортаны жақсарту қызметін, табиғатты қорғау идеяларын жетілдіру;

- тәрбиенің құрамдас бір бөлігі ретінде табиғи ортаға деген жауапкершілік көзқарас қалыптастыру.

Сонымен, экологиялық мәдениет – табиғи ортаға деген саналы көзқарас, әр адамның қоршаған ортаны жақсартуға қосатын өзіндік үлесі, экологиялық білімділік болып табылады. Қоғамды экологияландыру қоршаған ортаны сақтаудың шешуші шарты болып табылады, тек сол арқылы ғана адам мен табиғаттың арасында үйлесімділік орнатуға болады.

Экологиялық мәдениет 3 компоненттен тұратын жеке тұлғаның адамгершілік қасиеті ретінде қарастырылады, олар:

- дүниетанымдық көзқарастар жүйесін дамыту;
- табиғи, әлеуметтік әлемге және өз-өзіне эмоционалдық-адамгершілік қарым-қатынасы;
- экологиялық сана-сезімі қызметінің тәжірибесі.

Балаларды экологиялық тәрбиелеу бойынша жұмыс сыныптан тыс іс-шараларда, сынып сағаттарында, экскурсияларда көрініс табады.

Экологиялық білім берудегі барлық іс-әрекеттер пән сабақтарында қойылған міндеттермен байланысты болуы тиіс.

Мектеп оқушыларында эмоционалды реакциялар туғызуға, жауапсыз әрекеттердің тартымсыздығын көрсетуге тырысып, мұғалім мысал мен ынталандыруды қолданады. Білім алушылардың эмоционалды қызығушылығын арттыру үшін мұғалім жауапкершіліксіз әрекеттердің тартымсыздығын көрсетуге тырысады және мысал мен ынталандыруды әдістерін қолданады.

Егер тәрбиелеудің бұл әдістері оқушылардың психологиялық дайындығын және табиғи жағдайларды ескере отырып, оқытудың қажетті кезеңінде қолданылса, мұғалім экологиялық сауатты және білімді тұлға қалыптастыра алады. Мұның бәрі мұғалімнің шеберлігіне байланысты болады, ол білім беру мақсаттарын нақтылайды, балаларды шығармашылық белсенділікке тартады, осылайша бұрын алған экологиялық білімдерін бекітеді.

Нақтыланған және дамытылған сабақтар жүйесі білім алушыларға экологиялық тәрбие мен білім берудің негізгі және ажырамас бөлігі болып табылады.

Балаларды экологиялық тәрбиелеу бойынша жүйелі тәсілдер:

- табиғатты тану мен әлеуметтік өмірді білу арасында тығыз байланыс орнату;

- бізді қоршаған табиғат әлемін (бастауыш мектепте де, негізгі орта мектепте де) зерттеудің нақты сабақтастығы мен келешегін қамтамасыз ету;

- адамгершілік-этикалық ұстанымдарды неғұрлым бірқалыпты және орынды қалыптастыру үшін жағдай жасау;

- бастауыш мектеп білім алушыларының экологиялық түсініктерін кеңейту, оларды қоршаған өмірден алынған мысалдармен нақтылау;

- негізгі орта білім беру деңгейіндегі білім алушылардың экология саласындағы теориялық білімдерін тереңдету;

- білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келетін, экология туралы ғылым ретінде алғашқы білімді құрайтын бірқатар негізгі экологиялық ұғымдарды қалыптастыру;

- білім алушылардың қоршаған ортаны зерттеу және қорғау бойынша неғұрлым ауқымды және әр түрлі практикалық қызметін қамтамасыз ету [26].

Жалпы алғанда, экологиялық тәрбие бойынша жұмыс білім беру, тәрбиелеу және табиғи білімнің даму әлеуетін жүзеге асыруға, жалпы білім беретін мектеп білім алушыларының экологиялық жауапкершілігінің сенімді негіздерін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Экологиялық тәрбие беру қызметінің түрлері:

- білім берушілік – табиғат, адам және қоғам туралы әртүрлі көзқарастар, қол жетімді табиғи-ғылыми, әлеуметтік, тарихи, экологиялық ұғымдар саласында қарапайым білімдер қалыптастыру;

- дамытушылық – табиғи және әлеуметтік әлемдегі қол жетімді жеке байланыстарды түсіну, білім алушының психикалық және жеке дамуын білу;

- тәрбиелеушілік – баланы әлеуметтендіру, оның тіршілік ету ортасында өмір сүру заңдылықтарын қабылдауын, әлемге эмоционалды көзқарасын, этикалық және эстетикалық сезімдердің біртұтастығын, қарапайым экологиялық мәдениетін, өмірін және іс-әрекетін ұтымды ұйымдастыра білу қабілетін қалыптастыру, оның табиғатпен үйлесімді өзара әрекеттесуін, қарапайым эрудициясын, оның мәдени қорын қамтамасыз ету.

Білім алушыларды экологиялық тәрбиелеуде сыныптан тыс өткізілетін сабақтардың рөлін күшейту (мектеп жанында, саябақта, мәдениет мекемелерінде, биология кабинетінде және т.б.) үлкен рөл атқарады. Мектептегі сынып сағаттарында экологиялық білім беру сабақтарының рөлі де өзгереді: білімді ауызша жинақтауды ұйымдастыру формасынан олар сенсорлық жолмен алынған идеяларды қолдану, жалпылау және жүйелеу құралына айналады.

Сабақтың құрылымы бірнеше бөліктен тұрады, яғни тақырып бойынша өзара байланысты, бірақ қызмет түрі бойынша мысалы: әңгіме, ойын, құрастыру немесе бейнелеу қызметі, әңгімелеу, экологиялық тақырыптағы фильм үзіндісін қарау, суреттерді қарау, мұғалімнің әңгімесін тындау тәрізді әртүрлі бөліктерді қамтиды.

Экологиялық тәрбие мен білім, ең алдымен, жергілікті табиғи және әлеуметтік құбылыстардың ерекшеліктеріне сәйкес құрылады, кейіннен білім біртіндеп жақын орналасқан облыстардың, аймақтың, елдің деңгейіне дейін кеңейеді.

Осылайша білім алушылардың біртіндеп басқа елдердің экологиялық проблемаларымен, жалпы адамзат үшін ортақ үй – Жер планетасымен танысады. Экологиялық сабақтарда оқытылатын тақырыптардың реттілігін әр мұғалім өз қалауы бойынша анықтайды. Мысалы, балаларға ең алдымен экология деген не екенін анықтауға бағытталған сабақтар ұсынылады. Бұл бөлімде білім алушыларға ағза мен қоршаған орта, тіршілік иелері мен олардың қоршаған ортасы, адам мен табиғат арасындағы байланыс туралы білім беріледі. Тірі және жансыз табиғат арасындағы экологиялық байланыстардың,

тірі табиғат ішіндегі байланыстардың қарапайым жіктелуі нақтыланады; әр түрлі мысалдар негізінде экологияның мәні мен маңызы түсіндіріледі.

Білім алушылардың экологиялық білімі мен тәрбиесіне мониторинг жүргізудің әртүрлі әдістерінің жүйесі экологиялық мәдениеттің дамуын жеке сипаттамалардың жиынтығы ретінде диагностикалауға мүмкіндік береді.

Білім алушылардың экологиялық мәдениетінің қалыптасуының келесі деңгейлерін атап көрсетуге болады:

- экологиялық мәдениеттің болмауы;
- экологиялық мәдениеттің бастапқы деңгейі;
- экологиялық мәдениеттің орташа деңгейі;
- экологиялық мәдениеттің жоғары деңгейі;
- экологиялық мәдениеттің ең жоғары (бейінді) деңгейі.

Экологиялық мәдениеттің болмауы дегеніміз – мектеп оқушысының бойында жалпы экология мәселелері бойынша білім жоқ, биология саласынан толық емес (үзінді) білімі бар. Табиғаттағы және қоғамдағы мінез-құлық ережелері бойынша білімі жеткіліксіз немесе дұрыс емес. Табиғи құбылыстар мен тірі организмдер туралы білім алуға қызығушылығы жоқ, олардың арасындағы өзара байланыс және өзара тәуелділік факторларын ескермейді.

Әлеуметтік әлемге деген көзқарасы енжарлық немесе немқұрайлық, танымдық қызығушылығы жоқ, эмоционалды қаттылық, әлеуметтік әлемге тұтынушылық-прагматикалық көзқарасы байқалады. Табиғаттың болуы бұл деңгейде өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ғана қабылданады. Табиғатпен эмоционалды қарым-қатынас қажеттілігі қалыптаспаған, эстетикалық талғам дамымаған. Басқа адамдармен қарым-қатынаста қиындықтар бар, жатсынушылық, басқалардан алыстау, кейде тіпті бас тарту және дұшпандық көзқарасы бар. Коммуникативтік көзқарастары дамымаған.

Экологиялық мәдениеттің бастапқы деңгейінде мектеп оқушысының бойында жалпы экология мәселелері бойынша жекелеген, үзік-үзік және мысалдармен дәлелденбеген білім бар. Табиғат құбылыстары мен тірі организмдер туралы білуге қызығушылық танытады.

Қоршаған әлемге деген көзқарасы – әлеуметтік-табиғи нысандарды қабылдаудың бейсаналық-эмоционалды деңгейімен, олардың жеке қасиеттерінің қарапайым сезімталдығымен, эстетикалық қалауларының белгісіздігімен сипатталады. Табиғатқа прагматикалық көзқарасы оның құндылық әлеуетін түсінудің басталуымен ұштастыруға болады.

Ол басқа адамдармен қарым-қатынаста белгілі бір қиындықтарды бастан кешіреді, яғни қарым-қатынас дағдылары жеткілікті дамымаған.

Ал өзіне қатысты тұрғыдан қарастыратын болсақ өзін-өзі тану және түсіну әрекеттері байқалады және қоршаған шындықтан өзін тән «Мен» ерекшелену сипаты болады.

Табиғатты қорғау іс-әрекетінде танымдылық қызығушылығы басымдылыққа ие және тірі организмдерге жанашырлық сезімі қалыптасқандығы байқалады.

Табиғатты қорғау бойынша еңбек қызметіндегі тәжірибесі экологиялық проблемаларға қызығушылықты қалыптастыруға және зерттеу қызметіне қатысу қажеттілігіне әсер етеді.

Экологиялық мәдениеттің орташа деңгейі – оқушыда жалпы экология және жаратылыстану мәселелері бойынша жекелеген білім бар және ол оқулықтардан алынған мысалдармен бекітілген. Табиғи құбылыстарды білуге және тірі организмдердің тіршілік ету ортасын сақтауға қызығушылық танытады.

Табиғи ортадағы шындыққа байланысты эмоционалдық көзқарас қалыптасады. Эмоционалды-сезімталдық алғырлық, қарапайым жауаптылықпен бірге, әлеуметтік-табиғи объектілермен өзара әрекеттесу процесінде тұлғаның моральдық қасиеттерінің көрінісін анықтайды. Танымдық қызығушылықтың тұрақты көрінісі әлеуметтік-табиғи әлемді бақылауға және қарым-қатынас жасауға деген ұмтылыста көрінеді.

Экологиялық және эстетикалық сана негіздері жеткілікті дамыған. Басқалармен қарым-қатынаста білім алушы өте коммуникативті, жанашырлық танытады, қарым-қатынас дағдылары жеткілікті дамыған.

Өзіне деген көзқарасы тұлғалық қасиеттері мен мінез-құлықына жеткілікті баға беруге мүмкіндік береді. Өзін-өзі адамгершілік тұрғыдан дамыту ұмтылысы бар. Экологияның денсаулық пен өмірлік іс-әрекеттердің сәтті болуына әсерін, адам мен табиғаттың толық дамуы үшін маңыздылығын түсінуі экологиялық қызметке саналы және белсенді қатысуды қамтамасыз етеді.

Іс-әрекеттер мақсатты практикалық сипатқа ие, ол мектеп аулаларын, саябақтарды көгалдандыру; орман отырғызу; жем дайындау; ұялар жасау және оларды ілу; табиғи ескерткіштер мен қорғалатын нысандарды күту және т.б. нақты жұмыстарда көрінеді.

Экологиялық мәдениеттің жоғары деңгейі – баланың бойында экология және жаратылыстану мәселелері бойынша терең білім бар және оларды экологиялық практикалық қызметте пайдалана алады. Балаға табиғи ортада болып жатқан шындыққа эмоционалды-құндылықты көзқарас тән.

Әлеуметтік-табиғи ортаға жауапкершілік сезімі баға беруінен, бейнелі қабылдауынан, шығармашылық тұрғыдан салыстыра білуінен және оны болашақта түрлендіре алуынан көрінеді.

Шығармашылық қызметте әлем кеңістігіндегі объектілер мен құбылыстардың әртүрлілігі түсіндіріледі. Дамыған эстетикалық талғамы байқалады. Оқушы экологиялық этика нормалары мен ережелерін сақтайды, табиғат пен адамдарға көмектеседі, өзін-өзі шектеуге қабілетті, табиғатқа зиян келтіретін әрекеттерге жол бермейді.

Экологиялық және шығармашылық қызметі нәтижелі. Басқа адамдармен өзара қарым-қатынас кезінде шыдамдылық, сыйластық, танытады. Өзін-өзі құрметтеуі, өз-өзіне нақты баға беруі тұлғаның қасиеттерін және мінез-құлық сипаттарын жақсартуға, қабілеттері мен шығармашылық бейімділіктерін дамытуға мүмкіндік береді.

Экологиялық этика қағидаттары табиғи-әлеуметтік ортаға қатысты моральдық мінез-құлықтың ішкі себептері болып табылады. Табиғатты қорғау уәждемесі бүкіл өмір сүру салтына әсер етеді. Экологиялық қозғалысқа қатысуға деген ұмтылысы табиғат алдындағы міндеті мен жауапкершілігі сезімімен түсіндіріледі.

Экологиялық проблемаларды шешу бойынша белсенді позициясы белсенді насихаттау қызметімен үйлеседі, ол дербестікке, осы қызметте қалаған деңгейіне көтерілуге деген ұмтылысынан байқалады.

Экологиялық мәдениеттің ең жоғары (бейінді) деңгейіндегі білім алушы дамыған экологиялық санасымен, жаһандық экологиялық байланыстарды түсінуімен, әлеуметтік-табиғи ортадағы экологиялық мінез-құлық ережелерін білуімен ерекшеленеді.

Табиғат пен қоғамға шығармашылық көзқарасы қалыптасқан. Моральдық сезімдері өзін-өзі жетілдіруге және жүзеге асыруға ынталандырады, сонымен қатар басқа адамдармен қарым-қатынас жасаудың қозғаушы негізі болып табылады.

Білім алушы басқа адамдардың экология саласындағы істері мен тәжірибелеріне қызығушылық танытады. Танымдық жоғары қызығушылығы экологиялық проблемалардың тереңдігі мен маңыздылығын түсінуге, экологиялық қауіпті жағдайларды болжауға және болдырмауға мүмкіндік береді.

Энциклопедиялық білімге ие. Экологиялық жобаларды дайындау және іске асыру үшін экологиялық ақпаратты іздеу мен әзірлеуді жүйелі түрде жүзеге асырады. Оң мүдделі ұстаным қоршаған ортаның жай-күйін бағалаудағы қажеттілікті дамытуға ықпал ететін экологиялық проблемаларды зерделеу жөніндегі зерттеу қызметінің тәжірибесімен нығайтылады.

Тұлғаның экологиялық тәрбиелілігін диагностикалау білім алушының болашақтағы өміріне, оның ішінде кәсіби қызметке дайындығын бағалаудағы маңызды буын болып табылады, сонымен қатар үздіксіз білім беру жүйесінің барлық кезеңдерінде жүргізілуі тиіс [27].

Диагностикалау факторларының бірі болып саналатын экологиялық іс-әрекеттер әдетте, практикалық қызметке біріктірілген. Алайда, аквариум балықтарына күтім жасау және экологиялық қозғалысқа, табиғатты қорғауға белсенді қатысу – бұл екі түрлі практикалық қызмет, табиғатпен өзара әрекеттесудің екі түрлі моделі.

Біріншісінің «бірлігі» – бір немесе басқа практикалық іс-әрекет, екіншісінің «бірлігі» – бұл «адамның моральдық өзін-өзі анықтау актісі» ретінде анықталған әрекет, онда ол өзін басқа адамға, өзіне, топқа немесе қоғамға, тұтастай табиғатқа қатысты тұлға ретінде көрсетеді [28].

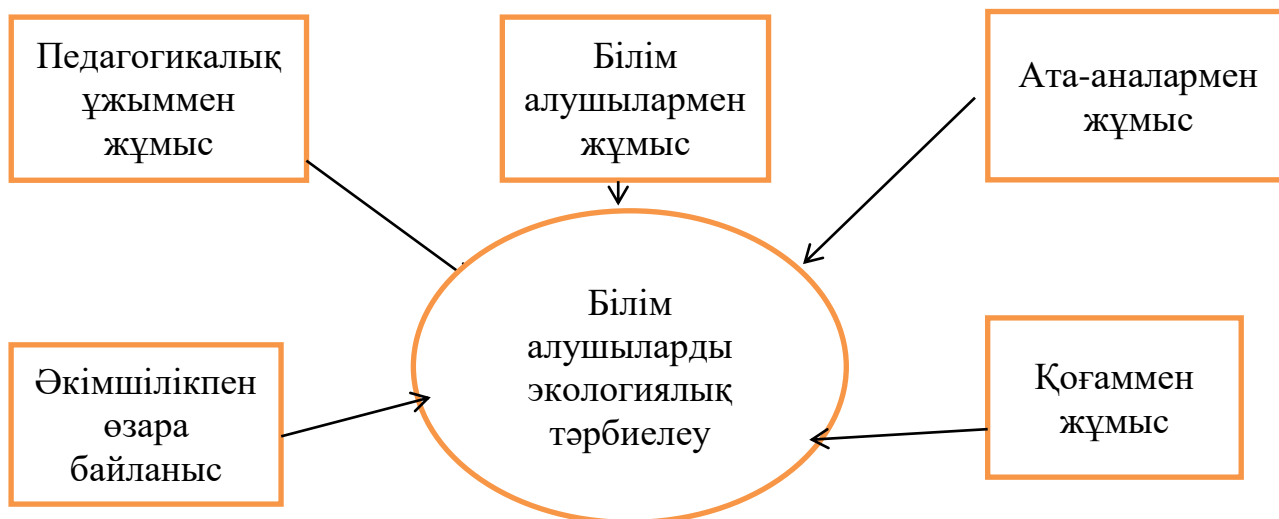
Экологиялық білім берудің негізгі мақсаты – тұлғаның экологиялық мәдениетін қалыптастыру. Экологиялық тәрбие процесінде экологиялық мәдениеттің қалыптасуын реттейтін негізгі қағидат – табиғаттың, мәдениеттің, адамның және мәдени тәрбие ортасының сабақтастығын түсіну. Осыған байланысты экологиялық білім беру процесін экологиялық мәдениеттің

құндылықтарын жеке құндылықтарға шығармашылық тарату ретінде қарастыру қажет, себебі бұл бүкіл білімге жаңа сапа береді.

Экологиялық білім балалардың табиғатқа, табиғаттың бір бөлігі ретінде өзіне және айналасындағы адамдарға деген құндылық қатынасын дамытуға ықпал етеді. Бұл келесі міндеттерді шешумен байланысты болады:

- ✓ балалар мен жастардың бойында экологиялық сана-сезім, табиғатқа деген құндылықты көзқарас тәрбиелеу;
- ✓ қоршаған әлеммен өзара әрекеттесу тәжірибесінде экологиялық білімді қолдану дағдыларын, біліктері мен тәжірибелерін дамыту;
- ✓ негізін рухани-адамгершілік құндылықтар құрайтын табиғи және әлеуметтік қоршаған ортамен өзара әрекеттесу мәдениетін қалыптастыру;
- ✓ эмоционалды-сезімдік саланы, эмпатияны, қоршаған ортаға адамгершілік-эстетикалық қатынасты дамыту және т.б.

Білім алушылардың бойында экологиялық мақсатқа сай, салауатты және қауіпсіз өмір салтын қалыптастыруға қатысушылардың өзара іс-қимылын: әкімшілікпен өзара байланыс; педагогикалық ұжыммен жұмыс; білім алушылармен жұмыс; ата-аналармен жұмыс; қоғаммен жұмыс деп топтастыруға болады (2-сурет).

2-сурет. Экологиялық тәрбие жұмысының бағыттары

Экологиялық тәрбие беру процесінің тиімділігін бағалау үшін қойылған міндеттерді шешудің барысы мен тиімділігін бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштер жүйесі қолданылады. Олар:

1. Экологиялық тәрбие бойынша бағдарламаларға тартылған білім алушылардың санын ұлғайту.
2. Балалар мен жастарға қосымша экологиялық білім беру бағдарламалары бойынша оқитын білім алушылар санын ұлғайту.
3. Білім алушылардың экология бағыт бойынша жобаларға, ғылыми-практикалық конференцияларға, конкурстарға, олимпиадаларға қатысуының нәтижелілігінің оң динамикасы.
4. Экология бойынша факультативті курстар, сынып сағаттары санын арттыру.

5. Білім беру ұйымдары білім алушыларының экологиялық тәрбиесіне ата-аналардың қатысуының оң нәтижесі.

6. Білім алушылардың денсаулығын сақтау және нығайту.

7. Білім алушыларды экологиялық тәрбиелеу саласында, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, тиімді педагогикалық қызметті қамтамасыз ететін инновациялық тәрбиелік технологияларды пайдалану.

8. Іс-әрекеті жастардың экологиялық тәрбиесімен байланысты қала ұйымдарымен өзара іс-қимыл аясын кеңейту.

9. Білім беру ұйымында педагогтерді, білім алушылардың ата-аналарын экологиялық-педагогикалық ағарту жүйесінің болуы.

10. Әр түрлі жас топтарындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерін, олардың дүниетанымының ерекшеліктерін және қоршаған ортамен өзара әрекеттесу тәжірибесін ескере отырып, экологиялық білім берудің тиімді технологияларын әзірлеу және іске асыру.

11. Білім беру ұйымында электрондық ресурстарды және педагогикалық бақыланатын интернет-кеңістікті пайдалануға негізделген экологиялық бағыттағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу.

12. Білім беру ұйымының экологиялық тәрбие беру міндеттерін шешуге бағытталған материалдық-техникалық базасын нығайту және жаңарту.

13. Педагогтердің шығармашылық әлеуетін ашу үшін жағдайларды жақсарту және оларды балалар мен жастарға экологиялық тәрбие беруді ұйымдастыру мәселелеріне тарту.

Осылайша, экологиялық білім беру тұрғысынан мектеп пен отбасы тәрбие процесі мен баланың табиғатпен және қоғаммен өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін маңызды әлеуметтік жасушалар болып табылады.

Жалпы білім беретін мектептің оқушыларына экологиялық білім беру және олардың бойында экологиялық мәдениет қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Білім беру процесінде экологиялық білім және тәрбие берудің үздіксіздігі мен сабақтастығының маңызы айрықша. Оларды жүзеге асыру үшін білім жүйесін тұтасынан және оның деңгейлерін кешенді түрде жетілдіретін шаралар қажет. Бұл мәселені шешудің бірден-бір жолы экологиялық біліммен қаруланған жеке тұлғаны қалыптастыру екенін көптеген ғалымдар өз еңбектерінде атап айтқан.

Экологиялық білім беру мен тәрбиелеудің әдіснамалық ережелерінің бірі қоғам мен табиғаттың өзара байланысын көрсету. Сонымен қатар, ол өлке тарихы арқылы өскелең ұрпақтың әлеуметтік-мәдени және этноэкологиялық бейімделуінің ұзақ мерзімді тәжірибесі мен білімінің кешенділігіне сүйене отырып, бұл аспектінің өзекті мәселелерін қарастырады.

Экологиялық байланыстарды модельдеу, экологиялық тапсырмалар орындау (есептер шығару), экологиялық ойындар, экологиялық болжау, экологиялық бақылау, экологиялық көрмелер, экскурсиялар ұйымдастыру экологиялық білім мен тәрбие беру, экологиялық мәдениет тәрбиелеудің және қалыптастырудың әдістеріне жатады.

Жанды және жансыз табиғаттың, адамның және оның айналасындағы экожүйенің байланыстарын түсіну үшін қажетті экологиялық байланыстарды *модельдеу* – танымның негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Ол ғылымның барлық салаларында, сонымен қатар экологияда да қолданылады. Сонымен қатар, кейбір факторлардың әсерінен қоршаған ортада болуы мүмкін өзгерістерді болжауды қажет етеді. Бұл жағдайда модель проблеманы егжей-тегжейлі зерттеуге және оны шешудің оңтайлы әдісін табуға мүмкіндік береді.

«Модель» ұғымының бірнеше мағыналық түсініктемесі бар, олар:

- 1) әдетте нақты нысанның, құбылыстың немесе процестің физикалық (табиғи заттық) немесе белгілік (математикалық, логикалық) қарапайым үлгісі;
- 2) нақты нысанның кішірейтілген үлгісі; олар қолданыстағы модельден ерекшеленеді және тек бір нәрсенің пішініне еліктейді (макет);
- 3) табиғат пен қоғамдағы кез-келген құбылыстың немесе процестің сызбасы, бейнесі немесе сипаттамасы.

Экологиялық модельдеу – бұл білім алушылардың табиғаттағы белгілі бір қатынастарды көрсететін графикалық, динамикалық схемаларды немесе басқа модельдерді құрудағы өзіндік қызметі. Модельдер көзге көрінбейтін байланыстарды «көрінетін» етеді (байланыстар байланыстырушы сызықтармен белгіленеді) және оларды түсінуді жеңілдетеді, білім алушыларға олар туралы білімді есте сақтауға және көбейтуге қызмет етеді.

Экологиялық модельдеу – экологиялық білім берудің танымал әдістерінің бірі, өйткені ол табиғи байланыстарды мүмкіндігінше нақты көрсетуге мүмкіндік береді. Мектепте дүниетану, жаратылыстану, биология, география, химия пәндерінің сабақтарында балалар көптеген модельдер жасайды, алдымен жеке нысандарды, содан кейін табиғат құбылыстарының және табиғи процестердің заңдылықтарын (маусымдық өзгерістер, табиғи зоналылық) түрлі модельдер арқылы көрсетеді.

Экологиялық модельдеуде негізгі екі бағытты атап көрсетуге болады, олар:

- 1) организмдердің бір-бірімен және қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін модельдеу («классикалық» экология);
- 2) қоршаған ортаның жай-күйі мен қорғалуына байланысты модельдеу (әлеуметтік экология).

Түпнұсқа жүйесінің ерекшеліктеріне және зерттеу міндеттеріне байланысты әртүрлі модельдер қолданылады. Құрылымдық тәсіліне сәйкес барлық модельдер материалдық (басқа жіктеулерде – нақты, табиғи, аналогтық, физикалық) және мінсіз (белгілік) деп екі топқа бөлінеді. Материалдық модельдер өзінің физикалық табиғатына қарай нақты модельге ұқсас болады. Олар түпнұсқаға қатысты геометриялық ұқсастықты сақтай алады (макеттер, тренажерлер, жасанды орган алмастырғыштар және т.б.), физикалық процестердің түпнұсқамен ұқсастығын физикалық модельдеу (гидрологиялық модель – судың ағымы және т. б.) және табиғи нысандар – түпнұсқаның прототиптері, яғни табиғи модельдер (сынақ учаскелері әдісі) бола алады. Материалдық модельдер негізінен техникалық мақсатта қолданылады.

Экологиялық модельдеу үшін түпнұсқаны ауызша түрде немесе түпнұсқаның зерттелген ерекшеліктерін көрсететін белгілер арқылы сипаттайтын мінсіз модельдер қолайлы болып саналады. Мінсіз модельдер тұжырымдамалық және математикалық болып бөлінеді. Вербалды модельдер – бұл мәтін, кесте немесе суреттер түрінде сипатталатын дәстүрлі жаратылыстану ғылыми үлгілендірілген нұсқа. Схемалық модельдер түрлі схемалар, суреттер, графиктер және фотосуреттер түрінде әзірленеді, құрылымының көрнекілігі, ақпараттылығы және қарапайымдылығы – олардың негізгі қасиеттері болып саналады [29].

Экологиялық ойындар әдісі – экологиялық мәселелерді тану дағдысын арттыру үшін қолданылады.

Ойын – білім алушылардың мінезін қалыптастыратын ең табиғи және қуанышты іс-әрекет түрі болғандықтан, мүмкін болса, белсенді экологиялық тұрғыдан дұрыс немесе білім беру міндеттеріне сәйкес дамып келе жатқан ойын әрекеттерін таңдау керек. Ойын сабақты эмоциялық түрлі әдемі түстермен толықтырады, жандандырады демек, оны балалар үшін неғұрлым қызықты етеді. Ойындар мен ойын элементтері бастауыш сынып білім алушыларының бойында көптеген жағымды қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді және ұсынылған проблемалар мен білімді қабылдауды жеңілдетеді.

Экологиялық ойындардың түрлері:

- *дидактикалық ойындар* – мазмұны және ережелері бар ойындар. Дидактикалық ойындар барысында балалар табиғат, өсімдіктер, жануарлар, құбылыстар туралы түсініктерін нақтылайды, бекітеді, кеңейтеді. Сонымен қатар, ойындар есте сақтауды, зейінді, байқағыштықты дамытуға ықпал етеді, меңгерген білімдерін жаңа жағдайда қолдануға үйретеді, әртүрлі ақыл-ой процестерін белсендіреді. Ойындар балаларға табиғи заттармен жұмыс істеуге, оларды салыстыруға мүмкіндік береді.

Дидактикалық ойындар пайдаланылған материалдың сипаты бойынша заттық (түрлі заттарды, мысалы, ағаштардың жапырақтарын, тұқымдарды, гүлдерді, көкөністерді, жеміс-жидектерді қолдану арқылы жүргізілетін ойындар), үстел-баспа және сөздік немесе ауызша ойындар болып бөлінеді.

Саяхат ойындар – балалардың іс-әрекетін ұйымдастырудың кешенді формасы, ойын барысында білім беру, тәрбиелеу, жалпы дамыту тәрізді бірқатар педагогикалық міндеттерді шешіледі. Саяхат ойындар кез-келген жастағы балаларға қолданылады, өйткені, біріншіден, қызықты сюжеті болады; екіншіден, балалар әртүрлі көлік түрлерімен, маршруттық карталармен және т. б. «саяхаттай» алады; үшіншіден, станциялардың мазмұны білім деңгейін кеңейтеді, оны әртүрлі салалардағы біліммен толықтырады, әр түрлі қызмет түрлерімен: танымдық, ойын, іздеу, еңбек, көркем, спорттық, қарым-қатынас қызметімен және т. б. танысады.

Заттық ойындар барысында табиғат нысандарының қасиеттері мен сапалары туралы балалардың көзқарасы нақтыланады, кеңейтіледі. Мысалы, нысандарды әртүрлі белгілері: түсі, мөлшері, пайда болу сипаты, пішіні бойынша жіктеуге болады.

Үстел-баспа ойындары – бұл лото, домино, қиылған суреттер түріндегі ойындар, мысалы: «Зоологиялық лото», «Ботаникалық лото», «Жылдың төрт мезгілі». Аталған ойындарды ойнау барысында білім алушылардың өсімдіктер, жануарлар, табиғаттағы қандай да бір құбылыстар туралы білімдері нақтыланады, жүйеленеді және жіктеледі [30].

Экологиялық тапсырмалар орындау (есептер шығару) әдісі – нақты мәселелерді шешу, ауытқулардың себеп-салдарын анықтау және т. б. үшін экология саласынан бұрын алған білімдерін қолдануды үйренуге мүмкіндік береді. Экологиялық тапсырмалардың түрлері:

- жағдаяттық экологиялық тапсырмалар. Тапсырмалардың бұл түрін орындау барысында «анықтаушы факторларды іздеу» әдісі қолданылады және экологиялық құбылыстың дамуының кезеңдерін талдау; экожүйелерге әсер етудің нәтижесінде болатын өзгерістерді бақылау; осы өзгерістерге логикалық талдау жасау тәрізді бірнеше кезеңнен тұрады;

- терминологиялық экологиялық тапсырмалар, экологиялық терминдер [31].

Тапсырмалардың бұл түрі терминдерді білуге арналған тексеру тестерінен тұрады. Тестерде сұрақ және жауап нұсқалары болады, жауаптардың біреуі дұрыс болуы тиіс. Бұндай тапсырмаларды орындау үшін білім алушылар терминдерді, олардың мағыналарын білулері тиіс.

Сөздік немесе ауызша ойындар – білім алушылардың бұрын меңгерген білім мазмұнының және сөздің болуын қарастыратын ойын. Балалардың белгілі бір заттардың қасиеттері мен белгілері туралы білімдерін бекіту үшін өткізіледі. Ойынның бұл түріне жұмбақтар, ребустар, сөзжұмбақтар қолдануға болады.

- *рөлдік ойындар* экологиялық білім беру құралы ретінде – бұл қоршаған әлемді білуге, бұрыннан игерілген экологиялық білімді жаңартуға, табиғаттағы бақылау процесінде алынған идеяларды нақтылауға, әдебиетте оқылған оқиғаларды көбейтуге бағытталған мұғалімнің басқаруымен ұйымдастырған ойын;

- мектептерде экосағаттар ұйымдастыру;

- *имитациялық ойындар* ойыншылар мен қоршаған ортаның өзара әрекеттесу процесі, ал мұғалімнің міндеті – оқу процесінде білім алушылардың қоршаған ортамен өзара әрекеттесуіне ықпал ететін белгілі бір атмосфера құру;

- нақты және қиялдағы *саяхат ойындар* өзінің қызықты мазмұнымен ерекшеленеді, яғни бұл балалардың уақыт пен кеңістіктегі «қозғалысына» негізделген кез келген құбылысты, объектіні, білім саласын зерттеу. Мұндай ойын сабақтары балалардың белсенділігі мен тәуелсіздігін талап етеді. Дайындық кезінде балалар кітаппен, ғылыми-танымдық әдебиеттермен жұмыс істейді, қажетті материалды іздейді, сұрақтарды тұжырымдайды. Саяхат ойынының басты мақсаты – бәсекелестік емес, таным;

- *экожүйелерді модельдеу* ойындары.

- *экологиялық болжау* – табиғи процестермен және оларға адамзаттың әсерімен анықталатын табиғи жүйелердің мүмкін болатын әрекетін болжау.

Экологиялық болжау әдісінің басты мақсаты – адамның тікелей немесе жанама әсеріне қоршаған ортаның болжамды реакциясын бағалау және қоршаған ортаның күтілетін жағдайларына байланысты табиғи ресурстарды болашақта ұтымды пайдалану мәселелерін шешу болып саналады.

Болжанатын құбылыстардың ауқымы бойынша болжамдар ғаламдық (физикалық-географиялық), аймақтық (әлемнің бірнеше елі шегінде), ұлттық (мемлекеттік), жергілікті (аймақ, облыс, кейде әкімшілік аймақ немесе одан да аз аумақ, мысалы, қорық) деп төрт топқа бөлінеді.

Қоршаған ортаға антропогендік әсердің салдарын болжау әдістері логикалық және формалдық деп екіге бөлінеді.

Логикалық: тізім әдісі; аналогия әдісі; матрицалық әдіс; миға шабуыл; сценарий әдісі; сараптамалық бағалау әдістерін қамтиды.

Формалдық: статистикалық, модельдеу әдістерінен тұрады;

экологиялық бақылау – жүйелі түрде жүретін белгілі бағдарлама бағытында орындалатын қоршаған ортаның табиғи ресурстарының, өсіміктер және жануарар әлемінің антропогенді іс-әрекет әсерінен өзгеру үрдістерін және мұнын жағдайын бақылауды айтамыз. Қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға мемлекеттік басқаруды жүзеге асырудың қажетті элементі экологиялық бақылау жүргізу болып табылады;

экологиялық көрмелердің мақсаты білім алушылардың экологиялық мәдениетін, туған табиғатты қорғау сезімін қалыптастыру болып табылады.

экологиялық экскурсиялар (лат. Excursion – сапар) – бұл білім беру мақсатында табиғи кешендерге немесе мәдени мекемелерге топтық баруды білдіретін экологиялық білім беру әдісі.

Мақсаты туған өлке, өлкенің экологиялық проблемалары туралы қосымша деректер, материалдар жинақтау арқылы өлкені тереңірек оқу, зерттеу. Бағдарлама бойынша жоспарлы жүргізілген экскурсиялар оқылған материалды тәжірибемен бекіту мақсатын көздейді, ал бағдарламадан тысқары экскурсиялар зерттеушілік сипатқа ие болады. Экскурсияның бірнеше түрлері бар. Олар: тарихи, кәсіптік, табиғи, архитектуралық, әдеби, экологиялық және т.б. Экскурсиялар тақырыптық және кешенді болып бөлінеді, нысанның орналасқан жеріне байланысты жақын және қашық болуы мүмкін. Экскурсия нысаны болып бір оқиғамен байланысты ғимараттар, түрлі құрылыстар, археологиялық ескерткіштер, өнер туындылары саналады. Экскурсия кезінде тақырыпқа сәйкес нысанды көрсету басты орын алады.

Экологиялық білім – жалпы білім беру жүйесінің бір бөлігі болып табылады және бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, негізгі орта және жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспары, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің оқу бағдарламалары арқылы жүзеге асырылады.

Ең көп келтірілген схема қызметтің төмендегідей мақсатты түрлерін қамтиды, олар:

- тыңдау және есту, көру және байқау, назар аудару, бақылау және қабылдау қабілеттерін дамытуға жағдай жасауға бағытталған дәріс сабақтар, хабарламалар, әңгімелер, экскурсиялар;

- диалогтар, пікірталастар, талқылаулар, конференциялар сөйлеу және дәлелдеу, логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі;
- тәуелсіз зерттеулер жүргізу қарама-қайшылықтарды мақсатты түрде тануға және шешуге, ғылыми тәжірибе жинауға мүмкіндік береді;
- шығармашылық жобаларға қатысу, өнертабыстар – өз бетінше әрекет ету және жасау;
- белсенді қозғалыспен байланысты іс-әрекеттер ұйымдастыру, яғни өзара әрекеттесу тәжірибесін алу, шешім қабылдау;
- әр түрлі байқаулар мен жетістіктер байқауы жұмысты нәтижеге жеткізуге, табысты белгілеуге, өз жетістіктерін көрсетуге және басқалардың жетістіктерін лайықты қабылдауға көмектеседі.

Экологиялық білім берудегі ақпараттың мақсатына оны жаппай сіңіру арқылы қол жеткізу мүмкін емес. Үстірт ақпарат білім алушыға айтарлықтай зиян келтіреді, оның бойында білімді адамның елесін оятады және оны нақты өнімді қызметтен алыстатады. Білім алушының кез келген іс-әрекетті орындай алуы үшін қарапайым, бірақ маңызды дағдыларды үйренуі маңызды:

- тыңдау және есту;
- қарау, бақылау, бекіту және назарын шоғырландыру;
- байқау, сөйлеу, өз бетінше әрекет ету;
- қарастыру, білу, шешу;
- өз бетінше орындау, тәжірибе жинақтау, жауапкершілікті өзіне алу;
- түсіне білуге үйрену, логикалық ойлау, құрастыру.

Мектепте экологиялық білім мен тәрбие беру пән сабақтарында және сабақтан тыс жұмыстар арқылы жүзеге асырылады. Сабақта мұғалім мен білім алушы арасында барлық оқу-тәрбие жұмыстары әдіс-тәсілдер арқылы жүзеге асады.

«География», «Биология», «Химия», «Жаратылыстану» және басқа да оқу пәндерінде экологиялық бағытта жүргізілетін жұмыстар білім алушылардың дүниетанымын кеңейтіп, экологиялық санасын қалыптастырып, мәдениетін көтереді.

Экологиялық бағыттағы өзіндік жұмыс туралы айтқанда, білім алушыларға қойылатын және орындай алатын талаптар қарастыру қажет:

- білім алушының қоршаған орта туралы білімін ұдайы кеңейтіп, пәнге деген қызығушылығын арттыру;
- ой-өрістерінің шығармашылық белсенділігін дамыту;
- зерттеушілік қабілетін ашу, экологиялық мәселелерді түсіндіру және өз бетінше шешуге дағдыландыру;
- білім алушылардың практикалық іс-қабілетін дамыту және оны өміршең етуге бейімдеу;
- білім алушылардың жергілікті жердің экологиялық проблемаларын шешудегі жеке басының жауапкершілігін қалыптастыру.

Қазіргі ғылым мен техниканың қарқынды даму жағдайында қоршаған ортаны қорғау, адамның табиғатпен үйлесімде өмір сүруі басты мәселе болып табылады. Осыған байланысты, бірқатар аймақтардағы табиғи ортанын жағдайына, экологиялық қасірет салдарынан зардап шеккен жұртшылықтың

жерге, оның байлықтарына, көлдер мен өзендерге, өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне ұқыптылықпен қарау мәселесі пайда болып отыр.

Осы орайда жас ұрпаққа заман талабына сай экологиялық білім мен тәрбие берудің келесідей бағыттарын да қарастыру қажет:

1. Табиғаттың құрам бөліктерін жеке-жеке (мысалы, суды, ауаны, т.б.) емес, біртұтас қорғау.

2. Экологиялық мәдениет қалыптастыру барысында биология, химия, физика, география, әдебиет және т.б. пәндерде пәнаралық экологиялық байланысын арттыру.

3. Экологияны білім алушыларға тек табиғатты қорғау ғана емес, техника мен өндірістің өркендеуінен өзгерген табиғаттан қажетті табиғи жағдайды сақтау деп түсіндіру.

4. Білім алушылардың бойында табиғатқа қатысты әлеуметтік құнды көзқарас қалыптастыру, әсіресе табиғатты тиімді пайдалану дегенде қажетті табиғи жағдайды сақтауды түсіндіру [32].

Экологиялық білім берудегі тұрақты ұстанымды сақтай отырып, төмендегідей баспалдақтар арқылы экологиялық сана мен мәдениетті қалыптастыруға болады (1-кесте).

1-кесте – Экологиялық сана мен мәдениет қалыптастыру жолдары

Кезеңдер	Орындау барысындағы іс-әрекеттер	Сабәқ түрлері
1. Бейімделу кезеңі	Белгілі құбылысты немесе оқиғаны мұғалім айтады, ой қозғайды	Бұл кезеңде білім алушылардың жас ерекшелігін ескеру қажет. Тапсырмалардың орындалу барысында мұғалім мен білім алушы арасында тығыз байланыс туындайды. Жасөспірім бойында экологиялық сана, мәдениет қалыптасады. Білім алушы біртіндеп экологиялық жағдайларға өз бетінше баға бере алатындай, пайымды ой қорытып айта алатындай дәрежеге көтеріледі. Өз жолдастары мен жүрген ортасына экологиялық саналы іс-әрекетімен тиімді ықпал етеді.
2. Бағыт-бағдар кезеңі	Мұғалім әр түрлі экологиялық жағдайларды көрсетеді, білім көздерін пайдалана отырып, ықпал етеді	Білім алушылар өздік жұмыстар орындағанда төмендегідей құнды ұстанымдар жүзеге асады:
3. Орындалу кезеңі	Әр түрлі жаттығулар, экологиялық қызықты ойындар жүргізу, оларды келешекте оқу материалымен ұштастыра алуын қадағалау	<ul style="list-style-type: none"> • ғылымилық (құбылыстар мен үрдістер, оқу материалдары, адамның, табиғатқа әсері); • байланыстылық (флора мен фауна арасында және әр түрлі ғылым салаларымен);
4. Шығармашылық	Білім алушылар шығармашылық жұмыс	<ul style="list-style-type: none"> • тепе-теңдік;

кезеңі	жүргізеді, бағдарлауға үйренеді, жобалар әзірлейді. Белгілі оқиғаға бойынша өз ойын тұжырымдайды, қорытынды шығарады	<ul style="list-style-type: none"> • қызығушылық; • үздіксіздік; • дамытушылық <p>яғни, өлкетану және экологиялық байланыстардың барлық жақтары орындалады</p>
--------	---	---

Жалпы білім беретін мектептің оқу пәндерінің мазмұнындағы экологиялық материалдарды өлкетану материалдарымен сабақтаста іріктеу өте маңызды болып саналады, себебі білім алушының өз өлкесінің табиғат жағдайы туралы әңгімелеу қабілеті, әңгімелеудің мазмұны оқушы үшін қызығушылық тудырған жағдайда және әңгімелеуге негіз болатын жағдай жасалғанда ғана жетілдіріледі.

Сондықтан материалдарды іріктеу барысында келесі жағдайларды, яғни:

- білім алушылар үшін материалдың шынайылығын;
- ұсынылған материалдың оқушылар үшін қызықты болуы (осы ақпаратты білгім келіп еді деген талаптың болуы);
- білім алушыларды ізденушілікке ынталандыру мақсатында ұсынылған ақпараттың толық болмауын;
- берілген материалдың бағдарламалық тақырыпқа сәйкестігін;
- берілген материалдың әлеуметтік құндылығын;
- тапсырмаларды орындау барысында оқушылардың ата-аналарымен тығыз байланыстың орнауын естен шығармау маңызды.

Сонымен бірге, пән сабақтарында алынған білімді кез-келген сабақта, өмірлік тәжірибеде тиімді пайдалана білуге үйрету қажет.

Экологиялық және өлкетану материалдарын сабақта қолдану, білім беру процесіне қойылатын пәнаралық байланыс, жүйелілік-құрылымдылық, тақырыптық, когнитивтік, табиғи және мәдени түсінік, проблемалық тәрізді жалпы дидактикалық қағидалармен негізделеді. Олар:

- *пәнаралық байланыс қағидасы* – мектеп бағдарламасындағы бір пәндердің мазмұнындағы өлкенің экологиялық жағдайы туралы материалдарды басқа пәндермен байланысты жүзеге асыруды;
- *жүйелілік-құрылымдылық қағидасы*, табиғатты қорғау мәселелері бойынша материалдарды білім берудің әртүрлі кезеңдерінде нақты мақсат қоя отырып, жоспарлы түрде қолдануды және аумақты географиялық, биологиялық, химиялық негізді құрайтын нақты сипаты бар нысан ретінде зерттеуді;
- *тақырыптық қағидасы*, бағдарламаның әр тақырыбына сәйкес келетін және оқулықта қарастырылмаған қосымша материалды әзірлеуді;

- *когнитивтік қағидасы*, оқушылардың білім алу процесі барысында өлкетану материалдарының көмегімен экология туралы жаңа ақпаратты, жаңа білімді түсінуін;

- *кешенділік қағидасы*, өлкенің қоршаған ортасында болатын барлық жағдайларды, өзгерістерді кіріктіріп оқытуды;

- *табиғи және мәдени түсінік қағидасы*, пәндердің мазмұнына табиғатты қорғау туралы материал кіргізуді;

- *проблемалық қағидасы*, нақты проблемалық тапсырмаларды шешуді болжайды.

Мектеп пәндерінің мазмұнындағы өлкетанулық-экологиялық компоненттерін жүзеге асыру арқылы тұлғаның жалпы білімдік біліктіліктері мен дағдылары тереңдету, байқағыштығы, қиялдағыштығы, білімқұмарлығы, ізенгіштігі және мәдени деңгейі дамиды. Білім алушы болашақ мамандығын таңдауға және болашақта өз бетімен өмір сүруге өзін психологиялық тұрғыдан дайындайды. Ол өзінің моральдық-адамгершілік қасиеттерін дамытады, туған өлкеге, Отанға деген сезімдерін терең мазмұнмен толықтырады. Білім алушыға өмірден өз орнын табуға, жаңа нарықтық экономика жағдайында оның элеументтенуіне, өзіне және болашақта туған өлкенің өнеркәсіптеріне маман немесе жеке кәсіпкер ретінде қажет екеніне сенімді болуына көмектесудің тәрбиелік мәні өте зор [23].

3 КІШІ ЖАСТАН БАСТАП ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОБАСЫ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

Балалардың экологиялық тәрбиесі дегеніміз, ең алдымен, адамгершілікті тәрбиелеу, яғни табиғатқа да, адамдарға да мейірімділік қатынас, Жерді ұрпақтар толыққанды өмір сүре алатындай жағдайда қалдыру үшін жауапкершілікпен қарауға үйрету. Экологиялық тәрбие балаларды өзін және оны қоршаған ортада болып жатқан өзгерістерді түсінуге үйрету. Балаларды табиғи ортада және адамдардың арасында өзін дұрыс ұстай білуге дағдыландыру. Көпшілік жағдайда олар білімнің жеткіліксіз болуының салдарынан мінез-құлық ережесінің дұрыс бағытын таңдай алмайды.

«Кіші жастан бастап экологиялық мәдениетті қалыптастыру» жобасының *мақсаты* – Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарының білім алушыларының бойында табиғатқа саналы, ұқыпты көзқарас тәрбиелеу, ерте экологиялық мәдениет қалыптастыру.

Міндеттері:

- табиғаттағы өзара байланысты саналы түсінуді (зияткерлік даму), экологиялық білім мен идеялар жүйесін;
- табиғатқа адамгершілік қатынасын тәрбиелеу (адамгершілік тәрбие);
- табиғатпен дұрыс қарым-қатынас жасай білу және практикалық дағдыларын дамыту;
- эстетикалық сезімдерді дамыту (табиғат сұлулығын көре білу және сезіну білігі, оған таңдану, оны сақтап қалуды қалау);
- білім алушылардың табиғатты қорғау және сақтау бойынша өздері үшін мүмкін болатын қызметке қатысуы;
- ата-аналар арасында білім алушыларды экологиялық тәрбиелеу қажеттілігін насихаттау.

Жобаның жаңашылдығы

- оқу пәндерінің экологиялық мазмұнын жүзеге асыру бойынша ұсыныстар берілді;
- оқыту саласында «Табиғат – Қоғам – Денсаулық» жүйесі бойынша үйлесімді өзара іс-қимыл және тұрақты даму іс-шаралар жүйесі құрылды;
- білім беру деңгейлері бойынша сабақтан тыс іс-әрекетте білім беру ұйымының тәрбие жұмысын іске асыру бойынша ұсынымдар әзірленді.

Жоба шешуге бағытталған ең маңызды мәселелер

- ұйымдастырушылық және қоғамдық деңгейде оқытудың жүйелілігінің болмауы;
- пәнаралық интеграцияның (кіріктірілудің) болмауы;
- ақпараттық жүктеменің шамадан тыс болуы;
- тұлғалық дамуға емес, ресми нәтижелерге бағдарлану;
- білімді практикалық қолданудың жеткіліксіздігі;
- білім алушыларға экологиялық тәрбие берудегі ата-аналар белсенділігінің төмендігі;

- Қазақстан Республикасындағы экологиялық ахуалдың ерекшеліктеріне, дәстүрлі ұлттық өмір салтына баса назар аударылмайтын абстрактілі тақырыптар;

- білім алушылардың оқу ынтасының төмендеуіне алып келетін және қазақстандық мектепте экологиялық білім мазмұнын түбегейлі қайта қарауды және ұйымдастыруды талап ететін факторлар.

Жобаның тұжырымдамалық негіздер:

- экологиялық білім беруді бастауыш мектеп жасынан бастау керек, «барлық балалардың бойында табиғатты сүйетін» бейімділіктер бар (Г.И. Шейнис), оларды тұрақты адамгершілік қасиеттерге және осы уақытта алған білімге айналдыруға болады және олар болашақта берік сенімге айналуы мүмкін;

- экологиялық білім беру жүйесі жұмыстың белгілі бір мазмұнын, әдістері мен формаларын қамтиды, сонымен қатар балалардың табиғи нысандармен әрдайым қарым-қатынаста болуы үшін жағдай жасауды талап етеді;

- балаларды экологиялық тұрғыдан тәрбиелеу проблемасын шешу ересектерде экологиялық сана болған, педагогтердің балаларды экологиялық тәрбиелеуді практикада жүзеге асыруға, ата-аналар арасында экологиялық білімді насихаттауға және оларды бірлескен жұмысқа тартуға дайын болған кезде ғана мүмкін болады;

- экологиялық мәдениетті ерте қалыптастыру мақсатында балалардың бойында жануарлар мен өсімдіктер әлемінің өкілдерімен қарым-қатынас жасау қажеттілігін, сұлулықты көру және түсіну қабілетін, шығармашылық қызметте өзін-өзі көрсету қажеттілігін қалыптастыру қажет.

Жобаны іске асырудың әлеуметтік серіктестері:

- қосымша білім беру ұйымдары,
- қамқоршылық кеңестер;
- білім беру ұйымдары;
- ғылыми-зерттеу ұйымдары;
- өндірістік мекемелер;
- балалар және жастар бірлестіктері;
- мәдениет және спорт мекемелері;
- бизнес-серіктестер.

Жоба бағытталған халықтың санаттары:

- мектеп білім алушылары;
- ата-аналар;
- мұғалімдер;
- мектеп әкімшілігі.

8. Жобаны іске асыру кезеңдері:

І кезең – Дайындық кезеңі

1. Білім беру ұйымдарында экологиялық білім беру мен тәрбиелеу моделін құру.

2. Оқу бағдарламаларының экологиялық мазмұнын талдау, элективті курстар әзірлеу.

3. Оқу деңгейлері және сыныптар бойынша экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тәрбие жұмысы жоспарларын жасау.

II кезең – Мазмұндық кезеңі

Орта білім беру ұйымдарының білім алушыларды экологиялық тәрбиелеу мен даярлау жөніндегі қызметі экологиялық тәрбие мен оқыту арқылы жүзеге асырылады.

Экологиялық білім беру

Баланың жеке тұлғасын дамыту – қазіргі білім берудің басым мақсаты болып табылады. Бұл мақсатқа баланың тұрақты дамуына жағдай жасау және оқу процесін ізгілендіру арқылы қол жеткізіледі. Экологиялық білім де осы әлеуеттің бір бөлігі болып табылады.

Экологиялық білім беру – бұл дүниетанымды, қоршаған ортаға саналы көзқарасты, экологиялық білімді, дағдыларды қалыптастыруға бағытталған мақсатты әсер ету. Экологиялық тәрбие беру – бұл балалардың рухани дамуына, олардың құндылық ұстанымдарын, тұлғаның адамгершілік-экологиялық ұстанымын, табиғатпен және қоғаммен экологиялық қауіпсіз өзара әрекеттесу дағдылары мен біліктерін қалыптастыруға бағытталған мақсатты әсер ету [18].

Экологиялық сауаттылық білім алушылардың психологиялық-педагогикалық сипаттамаларымен және педагогикалық технологиялармен күшейтілген және келесі элементтердің жиынтығын құрайды: экологиялық ойлау – экологиялық сана – экологиялық мәдениет [20].

Экологиялық білім мен тәрбиенің негізгі ерекшеліктері [21].

III кезең – Қорытындылау кезеңі

Бұл жоба білім алушылар мен олардың ата-аналарын қоса алғанда, білім беру процесі субъектілеріне сауалнама жүргізу арқылы іс-шараларды іске асырудың басында және соңында білім алушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру динамикасының мониторингін қамтитын зерттеулермен сүйемелденетін болады.

Зерттеу нәтижелері бойынша білім алушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру процесін ұйымдастырудың әдіснамасына, мазмұны мен нысандарына қажетті түзетулер енгізілетін болады.

Жобаны іске асыру формалары:

- интерактивті: сауалнама, диагностика, ашық есік күні;
- дәстүрлі емес: пікірталастар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, сұрақ-жауап кештері, викториналар, мамандардың кеңестері және т. б.;
- дәстүрлі: ата-аналар жиналысы (сыныптық, жалпы мектептік), ата-аналар клубы, отбасылық спорттық және зияткерлік жарыстар, шығармашылық конкурстар және т. б.;
- ағартушылық: балаларды тәрбиелеу және оқыту мәселелерін жариялау үшін БАҚ пайдалану, ата-аналардың жалпы оқуын ұйымдастыру, ақпараттық парақшалар шығару, ата-ға арналған стендтер мен бұрыштар безендіру, білім беру порталы.

- тағы басқа.

Жобаны іске асыру барысындағы жұмыстың негізгі бағыттары:

1) Өскелең ұрпаққа экологиялық білім беруді қамтамасыз ету: білім беру бағдарламасын іске асырудағы экологиялық тәрбие тұжырымдамасын, негізгі, элективті және факультативтік курстардың мазмұнын есепке алу;

2) Білім алушыларды сабақтан тыс іс-әрекетте тәрбиелеуді жетілдіру;

3) Мектепте экологиялық тәрбиені іске асыру (кадрлық, материалдық-техникалық, оқу-әдістемелік және ақпараттық, қаржылық) жағдайларын қамтамасыз ету, іске асыру тетіктері (жұмыстардың жоспар-кестесі, білім беру деңгейлері бойынша экологиялық тәрбие бағдарламасы, экологиялық тәрбие тұжырымдамасын іске асыру үшін қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды қолдану);

4) «Мектеп – қосымша білім беру ұйымдары», «мектеп – отбасы», «мектеп – білім беру, ғылыми-зерттеу, өндірістік және өзге де мекемелер» жүйелерінде өзара іс-қимылды ұйымдастыру (әлеуметтік әріптестік).

Жүзеге асыру механизмдері

Облыстық/қалалық білім басқармалары деңгейінде жүзеге асырылатын іс-шаралар

– Білім алушыларды экологиялық тәрбиелеудің өңірлік бағдарламаларын құру.

– Білім алушыларды экологиялық оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша аудандық/қалалық білім басқармаларымен өзара іс-қимыл жасау.

– Экологиялық білім берудің қолданыстағы бағдарламаларын енгізу және жаңа бағдарламалар құру жөніндегі бастаманы қаржылық-ұйымдастырушылық және әдістемелік қолдау.

– Кадрлардың біліктілігін арттыру жүйесін ұйымдастыру.

– Экологиялық білім беру мәселелері бойынша ғылыми-практикалық конференциялар өткізу.

– Облыстық деңгейде білім алушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру бойынша іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу.

– Жас өлкетанушылар, экологтар және натуралистер форумы.

– Білім беру ұйымдарының аумақтарын көгалдандыру және абаттандыру бойынша сенбіліктер.

– Еріктілер қозғалысы аясында жасыл желектерді отырғызу, табиғи аймақтарды қоқыстан тазарту.

– Экологиялық-өлкетану бағдарламалары жүзеге асырылатын шатырлы лагерьлер, өлкетану лагерлерін ұйымдастыру.

– «Экосағат» (1-қосымша), «Экочелендж», «Экоқалқан», «Эко-десант», «Гүлді калейдоскоп», «Жасыл алтын», «Экожарыс» плагингі жобалары.

– Қашықтықтық интернет-байқаулар.

– Экологиялық және биологиялық бағыттағы мектептен тыс ұйымдардың үздік тәжірибесін тарату.

– Экологиялық-биологиялық бағыт бойынша бейіндік лагерьлердің (жазғы, шатырлы, киіз үй) жұмысын ұйымдастыру.

– Іс-шаралар өткізу нәтижесінде білім алушылардың экологиялық мәдениеті деңгейіне және оның динамикасына мониторинг жүргізу.

– Облыстың мектептері мен экологиялық мекемелерінің өзара іс-

қимылын үйлестіру.

Аудандық/қалалық білім бөлімдері деңгейінде жүзеге асырылатын іс-шаралар

– Білім алушыларды экологиялық тәрбиелеудің аудандық/қалалық бағдарламаларын құру.

– Экологиялық білім берудің қолданыстағы бағдарламаларын енгізу және жана бағдарламалар құру жөніндегі бастаманы қаржылық-ұйымдастырушылық және әдістемелік қолдау.

– Кадрлардың біліктілігін арттыру жүйесін ұйымдастыру.

– Білім алушыларға экологиялық білім беру және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектептермен өзара іс-қимыл жүзеге асыру.

– Экологиялық білім беру мәселелері бойынша ғылыми-практикалық аудандық/қалалық конференциялар өткізу.

– Жас өлкетанушылар, экологтар және натуралистер форумы.

– Білім беру ұйымдарының аумақтарын көгалдандыру және абаттандыру бойынша сенбіліктер.

– Еріктілер қозғалысы аясында жасыл желектерді отырғызу, табиғи аймақтарды қоқыстан тазарту.

– Экологиялық-өлкетану бағдарламалары жүзеге асырылатын шатырлы лагерьлер, өлкетану лагерлерін ұйымдастыру.

– «Экосағат», «Экочелендж», «Экоқалқан», «Эко-десант», «Гүлді калейдоскоп», «Жасыл алтын», «Экожарыс» плагингі. жобалары (1-қосымша).

– Қашықтықтық интернет-байқаулар.

– Экологиялық және биологиялық бағыттағы мектептен тыс ұйымдардың үздік тәжірибесін тарату.

– Экологиялық-биологиялық бағыт бойынша бейіндік лагерьлердің (жазғы, шатырлы, киіз үй) жұмысын ұйымдастыру.

– Іс-шаралар өткізу нәтижесінде білім алушылардың экологиялық мәдениеті деңгейіне және оның динамикасына мониторинг жүргізу.

– Ауданның/қаланың мектептері мен экологиялық мекемелерінің өзара іс-қимылын үйлестіру.

10.3. Білім алушылардың психологиялық және жас ерекшеліктерін, оқыту тілін ескере отырып жалпы білім беретін мектептерде жүргізілетін іс-шаралар:

❖ *мектеп директоры және директордың оқу-тәрбие ісі жөнінен орынбасарлары үшін:*

– Мектеп оқушыларын экологиялық оқыту және тәрбиелеу жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірлеу және бекіту.

– Балалар үшін экологиялық және сауықтыру ортасын құру.

– Білім алушыларды экологиялық оқыту және тәрбиелеу үшін ресурстық база (оқу-көрнекілік, әдістемелік материалдар мен жабдықтар) құру.

– Білім алушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру шеңберінде іс-шаралар өткізу үшін мектепте (үй-жай, кеңсе керек-жарақтарын, ұйымдастыру техникасы мен өзге де жабдықтарды, ресурстарды беру) және одан тыс жерлерде (көлік және т.б.) қажетті жағдайларды қамтамасыз ету.

– Мектеп, аудан, облыс деңгейінде білім алушылар үшін іс-шаралар ұйымдастыру және өткізу.

– Ұйымның педагогикалық қызметкерлері үшін үздіксіз жұмыс істейтін семинар-практикум өткізу.

– Мектеп оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыру бойынша оқу-тәрбие процесіне мониторинг жүргізу.

– Экологиялық білім берудің барлық аспектілері бойынша сыртқы мекемелермен байланысты үйлестіру.

❖ Пән мұғалімдері мен сынып жетекшілері үшін

Бастауыш білім беру деңгейіндегі 1-4-сыныптарына арналған «Дүниетану» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес жүргізілетін жұмыстар (2-кесте) [33].

2-кесте – «Дүниетану» оқу пәні бойынша сабақ барысында жүргізілетін жұмыстар

«Дүниетану» оқу пәні		
Тақырып	Бөлімшелер	Оқу мақсаты
1-сынып		
Бізді қоршаған әлем	Жергілікті жерде бағдарлау	Жергілікті белгілер бойынша көкжиек тұстарын анықтау
	Менің атамекенім	Өз мекенжайын атау және елді мекенінің географиялық орналасқан жерін сипаттау
		Өзі тұратын елді мекеннің басты көшесін, ғимараттарын және көрнекі жерлерін сипаттау
	Климат және ауа райы	Ауа райының адамға және оның іс-әрекетіне әсерін анықтау Жыл мезгілдеріне орай табиғатта бос уақытты өткізу мүмкіндіктерін анықтау
Саяхат	Туризм	Туризмнің мәнін түсіндіру
		Туристердің негізгі мақсаттарын анықтау
Тағам мен сусын	Денсаулық пен қауіпсіздік	Жеке бас гигиенасын сақтаудың маңыздылығын түсіндіру
		Тамақтану режимін сақтаудың қажеттілігін түсіндіру
2-сынып		
Менің туған елім	Менің атамекенім	Өз зерттеулеріне сүйене отырып, өз өлкесінің көрікті жерлерін сипаттау және бейнелеу
		Қазақстан картасынан ірі өзен-көлдерді, қалаларды, жолдарды, өз облысын көрсету
Қоршаған орта	Жергілікті жерде бағдарлау	Тұсбағдар көмегімен көкжиек бағыттарын анықтау
	Климат және ауа райы	Ауа райының адам өмірі мен

		шаруашылық іс-әрекетіне оң және кері әсерін талдау
	Табиғи жағдайлар және олардың әсері	Ірі табиғи нысандардың (тау, жазық, көлдер мен өзендер) шаруашылық маңызын анықтау Өз өңіріндегі табиғи жағдайлардың (жер бедері, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) оң және кері тұстарын талдау Табиғаттың қолайсыз және қауіпті құбылыстарын жіктеу
Саяхат	Менің атамекенім	Өз зерттеулеріне сүйене отырып, тұрғылықты жерінің көрікті жерлерін сипаттау және бейнелеу
	Туризм	Зерттеу негізінде Қазақстанда туризмнің түрлерін дамытуға қолайлы нысандарды анықтау
		Туристтік нысандардың ерекшеліктерін сипаттау
3-сынып		
Жанды табиғат	Климат және ауа райы	Жер климатының негізгі түрлерінің сипаттамаларын анықтау Ауа райы қолайсыз жағдайларда өзін-өзі ұстау ережелерін құрастыру
	Табиғи жағдайлар және олардың әсері	Адамдардың табиғи жағдайларға байланысты орналасуын талдау (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары)
Су – тіршілік көзі	Табиғи жағдайлар және олардың әсері	Адамдардың табиғи жағдайларға байланысты орналасуын талдау (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары)
	Туризм	Қазақстанның барынша тартымды туристік нысандарының рейтингін жасау
4-сынып		
Менің Отаным – Қазақстан	Табиғи жағдайлар және олардың әсері	Өз өңіріндегі және Қазақстан аймақтарындағы адамдардың табиғи жағдайларға (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдау
Табиғат құбылыстары	Климат және ауа райы	Адамзат дамуына климаттың әсерін талдау
	Табиғи жағдайлар және олардың әсері	Өз өңіріндегі және Қазақстан аймақтарындағы адамдардың табиғи жағдайларға (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдау
		Зерттеу негізінде өз өңірінде табиғи апаттар туындауы ықтималдылығын

		болжау
Қоршаған ортаны қорғау	Климат және ауа райы	Адамзат дамуына климаттың әсерін талдау
	Табиғи жағдайлар және олардың әсері	Өз өңіріндегі және Қазақстан аймақтарындағы адамдардың табиғи жағдайларға (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдау
Болашаққа саяхат	Туризм	Ақпараттың қолжетімді көздерін (интернет, кітаптар, БАҚ) пайдалана отырып, Қазақстан мен Астана бойынша туристік маршрут құру

Бастауыш сынып білім алушыларының жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып «Дүниетану» оқу пәнінің экологиялық мазмұнын экологиялық модельдеу; экологиялық дидактикалық ойындар; экологиялық саяхат ойындар; заттық ойындар; үстел-баспа ойындары; экологиялық тапсырмалар орындау (есептер шығару) әдісін; экосағаттар ұйымдастыру; экологиялық болжау; экологиялық бақылау; экологиялық көрмелер; экологиялық экскурсиялар тәсілдерін қолдану арқылы түрлендіруді ұсынамыз.

Экологиялық модельдеудің келесі тәсілдерін қолдануға болады:

- заттық модельдер жасау (экожүйенің моделі ретінде сыныпта аквариум және терезе алдында гүлзар немесе бақша ұйымдастыру, тамақтану тізбегін модельдеу) (2-қосымша).

- Тамақтану тізбегін модельдеу

Өсімдіктер мен жануарлардың көптеген түрлерінің өзара байланысы күрделі қатынастар желісіне жатады. Осы жалпы заңдылықтар туралы ұғымдар жүйесін байыту үшін білім алушыларға «тамақтану торының» болжамды моделін құру ұсынылады. Модельді жобалаудың бастапқы кезеңі, сулы және құрғақ ортаның ағзаларын (өндірушілер мен тұтынушылар) таңдау болып табылады. Мысалы: сулы орта және құрғақ орта кестесін толтыру.

- «Сулы орта» кестесі

Өндіруші өсімдіктер	Өсімдік қоректі жануарлар	Жыртқыш аңдар – тұтынушылар	Санитарлар
элодея өсімдігі	бақашабак	талма балық	шаяндар
балдырлар	дафния (мөлдір денелі ұсақ шаян)	бақалар	
	ұлулар	алабұғалар	

- «Құрғақ орта» кестесі

Өсімдіктер	Өсімдік қоректі жануарлар	Жыртқыш аңдар – тұтынушылар	Санитарлар
ағаштар	қоңыздар	тоқылдақтар	кұмырсқалар
шөптер	тиіндер	сусар	
	тышқандар	қаршығалар	

✓ заттық-схемалық (апликациялар, географиялық картада немесе табиғи қауымдастықтың суретінде экожүйені «орналастыру»);

✓ белгілік:

• табиғат күнтізбесін жүргізу. Табиғат күнтізбесін белгілеп отыруға арналып әзірленген карточкалардың көмегімен жүргізіледі. Карточкаларда ай, күн, апта күндері, ауа-райы құбылыстары көрсетілген суреттер, сонымен қатар «Жыл мезгілдері» қосымшасын әзірленеді. Карточкалармен жұмыс істеу барысында балалар табиғат күнтізбесін күнделікті жүргізе алады. карточкалар арнайы қалташаларға орналастырылады. Термометрде көшедегі температура көрсетіледі. Сонымен қатар, бұл бұрышта балалардың орындаған жұмыстарынан көрме де ұйымдастыруға болады;

• азық-түлік байланыстары моделін жасау. Табиғаттағы өсімдіктер, жануарлар және адамның қалай байланысатынын көрсететін қоректік тізбек құрастыру үшін келесі тізбектерді беруге болады:

өсімдіктер	бұлан	қасқыр
өсімдіктер	жұлдызқұрттар	құстар
қасқыр	емен	қабан
қарағай	тоқылдақ	қабықжегіш қоңыз

Балалар тізбекті суреттер жапсыру немесе схема жасау арқылы орындай алады және өз жұмыстарын дәлелдермен қорғайды;

• табиғатты қорғау белгілерін модельдеу. Білім алушыларды экология бойынша балаларға арналған тыйым салу белгілерімен таныстыру. Экология бойынша «Экологиялық белгілер» деп аталатын көрсету және тарату материалын әзірлеу;

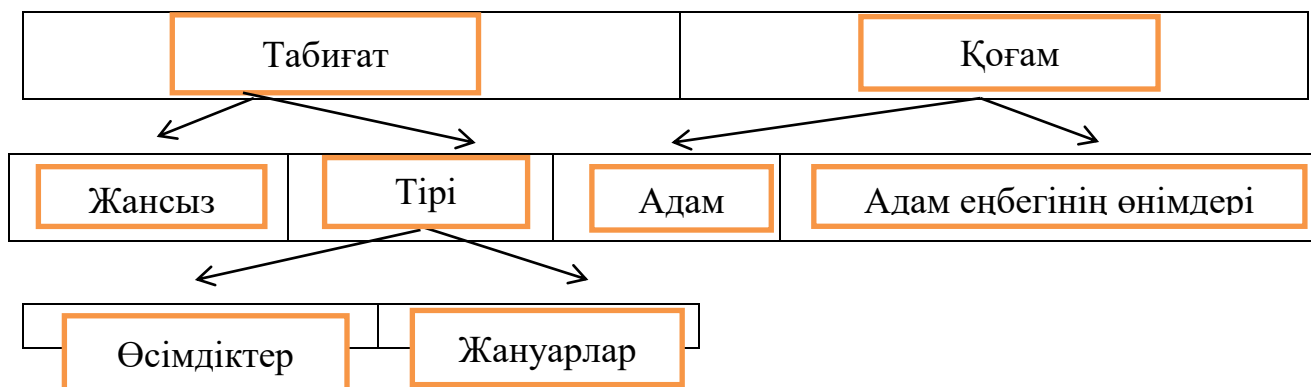
«Біздің планетамыз неліктен мұңаяды, неліктен қуанады? Материалдарын әзірлеу;

«Табиғаттағы мінез-құлық ережелері» атты жиналмалы папка әзірлеу;

• тірек схемаларын құру.

1-сызбанұсқа. Тірі және жансыз табиғаттағы өзара байланысты құрастыру.

Тірі және жансыз табиғат, өсімдіктер, жануарлар, адам, қоғам, адам еңбегінің өнімдері негізгі жалпылама ұғымдар болып табылады. Бастауыш сыныпта пәннің мазмұнына жақын сурет-символдар және сөздік белгілері түрінде енгізіледі. Сызбанұсқа әмбебап болып табылады, өйткені ол барлық тақырыптарды зерттеуде қолданылады және бүкіл дүниетану курсының жаратылыстану түсініктерін жүйелеуге мүмкіндік береді.

2-сызбанұсқа. Шырша кіммен, немен дос.

Сызбанұсқа өсімдіктер мен жануарлардың қысқы өмірін зерттеуде қолданылады. Оның көмегімен тірі және жансыз табиғат арасындағы қатынастар анықталады, экологиялық тәрбие жүзеге асырылады (жаңа жыл мерекесіне шыршаны кесу/кеспеу тақырыбында пікірталас ұйымдастыруға болады). Дереккөз: <https://urok.1sept.ru/articles/591693>

Еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде экологиялық білім және тәрбие беру, яғни экологиялық мәдениет қалыптастыру жұмыстары бастауыш сыныптан басталады, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерінде балалардың жасына және психологиялық ерекшеліктеріне, сондай-ақ олардың қызығушылығына байланыста жалғасады.

• Бастауыш сынып білім алушыларына экологиялық білім беруге бағытталған «Жас эколог» сынып сағаттарының тақырыптарын ұсынамыз:

Мақсаты – бастауыш білім беру деңгейінің білім алушыларының бойында экологиялық мәдениет, табиғатты қорғаудағы жауапкершілік сезімдерін қалыптастыру.

Міндеттері:

- бастауыш сынып білім алушыларының қоршаған ортаны экологиялық-эстетикалық тұрғыдан қабылдауын және экологиялық сана-сезімдерін дамыту;

- туған өлкенің экологиялық жағдайы және оның адам денсаулығына тигізетін әсері туралы хабардар ету;

- табиғаттағы мінез-құлқық ережелерімен таныстыру және оларды өздерінің күнделікті іс-әрекеттерінде қолдана білуге үйрету;

- тірі және жансыз табиғаттың бірлігін, табиғат құбылыстарының заңдылықтарын зерделеуге үйрету.

1-сынып. «Экологиядағы алғашқы қадамдар» сынып сағаттары топтамасы адамның, жануарлардың және өсімдіктердің қоршаған ортасы туралы бірқатар мәселерді ашады. Оны іске асыру барысында білім алушылардың табиғат объектілеріне қызығушылығы, үй жануарларына мен құстарына көмектесу және қамқорлық жасау ниеті, табиғат пен қоғамдағы ережелерді ұстануға деген ұмтылыс қалыптасады. Білім алушылар табиғатты көруге, естуге, байқауға үйренеді, физикалық қарапайым құбылыстар туралы түсініктерін дамытады, оптика ұғымдарымен танысады – олар көрінетін кезде жарық сәулелерінің көрінісі, кейбір түстердің табиғи шығу тегін зерттейді.

2-сынып. «Мен табиғатты білемін» сынып сағаттары топтамасы экология, табиғат дамуының негізгі кезеңдері туралы ұғымды ашады. Білім алушылар табиғатпен жабайы өсімдіктер мен жануарлардың үйі ретінде танысады, табиғаттағы мінез-құлық ережелерін, табиғатта жұмыс істеу әдістерін, бақылау нысандарын таңдауға үйренеді; «Нені байқау керек?», «Қандай мақсатпен?», «Қайда, қандай жағдайда?», «Бақылауды қалай орындау керек?» тәрізді сұрақтарға жауап береді. Олар бақылау арқылы табиғаттағы қатынастарды зерттейді. Бақылау үшін далалық күнделік және жазбаларға арналған қарапайым қарындаш; аспаптар мен құралдар (компас, үлкейткіш, бинокль, микроскоп); энциклопедиялар, атластар және т. б. қажетті құралдарды

қолданады. Сынып сағаттарын өткізу барысында жас табиғат зерттеушісінің бойында болуы тиіс қасиеттерді дамытады.

3-сынып. «Экология әлеміне саяхат» сынып сағаттары топтамасы планетада экологиялық тепе-теңдікті сақтау шарты ретінде биологиялық әртүрлілікті (түрлер мен экожүйелерді) зерттеуге, ормандағы, шалғындағы, су қоймасындағы өсімдіктер мен жануарлар арасындағы өзара байланысты, қоршаған әлемді, жердегі адамның орны мен рөлін зерттеуге, адамгершілік құндылықтар жүйесін, белсенді жеке ұстанымды қалыптастыруға бағытталған. Білім алушылар әртүрлі ағаш түрлерінің (терек, емен, қайың, жөке, алма, шырша) сыртқы құрылысына тән белгілерін анықтауға үйренеді, ландшафтық дизайн элементтерімен танысады, бөлме өсімдіктеріне, үй жануарларына (ауылдық жерлерде - үй жануарларын) бақылау жүргізеді. Сынып сағаттары балаларды табиғи ресурстарын ұтымды пайдаланудың негізгі принциптерімен таныстыруды қарастырады.

4-сынып. «Танымдық экология» сынып сағаттары топтамасы білім алушылардың танымдық ой-өрісін кеңейту үшін әртүрлі саяхаттар, экологиялық мәселелерді зерделеу, экологиялық күнтізбемен жұмыс әдістері арқылы балалардың экологиялық мәдениетін дамытуға, сонымен қатар табиғат – біздің ортақ үйіміз деген түсінікті қалыптастыруға бағытталған. Сынып сағаттары циклі балалардың бойында планетаның барлық табиғи ресурстарын ұқыпты, энергияны тиімді пайдалану және энергияны үнемдеу, ауыз су көздерін ұтымды пайдалану, адам экологиясы – адам мен оның қоршаған ортасының өзара байланысы мен өзара әсерін зерттейтін ғылым туралы түсінік қалыптастыруға бағытталған. Сонымен қатар сынып сағаттары балалардың топта жұмыс істеу, ынтымақтастық және ортақ пікір қалыптастыру дағдыларын дамытуға арналған.

Жұмыстың нәтижелілігі диагностикалық әдістемелер кешенінің көмегімен анықталады, яғни: оқу жылы ішінде балалардың шығармашылық жұмыстарын ұзақ бақылау және талдау жүзеге асырылады, оқу жылының соңында білім алушылар, педагогтер және ата-аналар арасында сауалнама жүргізіледі.

Сынып сағаттары циклін іске асырудың қорытындылары мен нәтижелерін жалпылау формалары: жыл сайынғы экологиялық апталықтар, дәстүрлі «Алтын күз» жәрмеңкесі, «Күстар күні», «Жер күні» және т. б. экологиялық мерекелер үлгісі 3-кестеде ұсынылған.

3-кесте. Бастауыш мектеп білім алушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыруға арналған сынып сағаттарының үлгі тізбесі

Тақырып	Сынып сағатының атауы
1-сынып «Экологиядағы алғашқы қадамдар»	
Бізді қоршаған әлем	«Табиғат және біз» виртуалды экскурсия
Күз. Табиғаттағы маусымдық өзгерістер	«Күз бізге қонаққа келді»
Адамның қоршаған ортамен байланысы	«Табиғат Ана не туралы айтып берді» викториналық ойын
Қоршаған ортаны тану әдістері	«Жасыл беттер»

Тірі және жансыз табиғат	«Мен әлемді танымын»
Су – тіршілік көзі	«Тамшының саяхаты»
Ауа дегеніміз не?	«Ауа – көзге көрінбейтін құпия»
Өсімдіктер – табиғи ортаның ажырамас бөлігі	«Өсімдіктердің таңғажайып әлемі»
Біздің өміріміздегі жануарлар	«Қайсысы қайда өмір сүреді?»
Біз оларды ұнатпаймыз (өрмекшілер, жыландар)	«Мен білемін! Бірақ мен қорқамын!»
Қызыл кітаппен танысу	«Сақтау және көбейту»
Дүниежүзілік құстар күні	«Құстар КТК»
Бөлме өсімдіктерінің отаны. Гүлді өсімдіктердің алуан түрлілігі	«Бөлме өсімдіктердің таңғажайып әлем»
Табиғаттағы экологиялық мінез-құлықты қалыптастыру	«Табиғаттағы мінез-құлық әліппесі»
2-сынып. «Мен табиғатты білемін»	
3-сынып. «Экология әлеміне саяхат»	
Жас экологтар мектебі	«Бақылау – маңызды білік»
Экология дегеніміз не?	«Мен табиғаттың досымын»
Судың табиғаттағы және адам өміріндегі маңызы	«Су – сен өмірсің!»
Ауаның ластануы және оның планета мен адамға тигізетін әсері	«Таза ауа»
Қазақстанның табиғаты. Табиғат біздің ортақ үйіміз	«Мен өмір сүретін үй»
Қазақстанның жануарлар дүниесі	«Ілбіс – қар шындарының иесі»
Қазақстанның өсімдіктер дүниесі	«Шырша және оны қоршаған орта»
Қазақстанның қорықтары	«қорғалатын әлемнің тұрғындары»
Ботаникалық бақтар мен хайуанаттар бағы жануарлар мен өсімдіктердің сирек кездесетін түрлерін сақтау орны ретінде	«Сақтаймыз және көбейтеміз» виртуалды экскурсиясы
Жануарлармен қарым-қатынас ережелері	«Жануарларға деген сүйіспеншілікпен»
Мектептегі және үйдегі өсімдіктер	«Бейтаныс таныстар»
Қоқыс – біздің кезіміздің экологиялық проблемасы	«Біз табиғатпен доспыз – бізге қоқыс қажет емес»
Күн және оның Жерге әсері	«Алтын дөңгелек»
Адам және оның қоршаған ортасы	«Мен өмір сүретін үй»
Ауаның ластануы. Ластану көздері: автокөлік, өнеркәсіп	«Таза ауа және біздің денсаулығымыз»
Су қоймаларының ластануы және олардың адам өміріне әсері	«Мұздың басынан кешкен оқиғалары»
Қоршаған ортаның ластануы жаһандық проблема ретінде	«Таза планета менен басталады!»
Экология егеніміз не?	«Мен табиғаттың досымын»
Қазақстанның табиғаты. Табиғат біздің ортақ үйіміз	«Мен өмір сүретін үй»
4-сынып. «Танымдық экология»	
Жер бетіндегі өмір. Жердің даму тарихы	«Жер бетіндегі тіршіліктің пайда болуы»
Жер бетіндегі жыл мезгілдері	«Таңғажайыптың бәрі жанымызда!»
Біздің өлкеміздің зерттелмеген бұрыштары	«Табиғатты сақтау – өмірді сақтау»
Жердегі өсімдіктердің алуан түрлілігі. Өсімдіктердің өмір сүру шарттары	«Гүл ұйықтап, кенеттен оянды...»

Жер планетасындағы жануарлардың алуан түрлілігі	«Хайуанаттар әлемінде»
Динозаврлар – жойылып кеткен жануарлар түрі. Жойылып бара жатқан түрлерді сақтау үшін не істеу керек?	«Алыстағы уақыттың ұмытылған жануарлары»
Қазақстанның Қызыл кітабының беттерінен	«Сақтау және көбейту»
Қазақстанның інжу-маржандары. Қазақстанның Қызыл кітабының беттерінен	«Аққу - қазақ халқының киелі құсы»
Қазақстанның өзендері мен көлдері. Тұщы су. Жауын-шашын	«Бұлақ көзіндей – жол тапты ...»
Тұщы су жануарлары мен өсімдіктері.	«Біздің жеріміз бай әрі әдемі...»
Өзен-көлдер жағалауларындағы өмір. Тұщы судың тұрғындары	«Біз суда өмір сүреміз, сусыз құрмыз»
Адам және оның іс-әрекеті – су объектілерінің ластану себебі	«Жер, өмір сүр!»
Су маңайындағы құстар. Құстар – адамның көмекшілері	«Фламинго – қызғылт керемет»
Қазақстанның су фаунасы. Нәзік тіршілік ету ортасы	«Каспий итбалығы-біздің мақтанышымыз»
Құстардың алуан түрлілігі	«Құстар – біздің досымыз»

• «Табиғат әлеміне саяхат» экологиялық ойыны (бастауыш сыныптарға арналған саяхат ойынының үлгісі)

Ойынға 3 команда қатысады. Ойын 6 станцияға ауызша саяхат жасау түрінде өткізіледі. Командаларға тапсырмалар мен сұрақтар кезекпен ұсынылады (командалар маршрут парақтарын алады). Іс-шара соңында қорытынды шығарылады. Іс-шараны өткізу кезінде аймақтық компонент ескеріледі.

Педагогикалық технологиялар:

- ойын;
- денсаулық сақтау;
- ұжымдық шығармашылық қызмет технологиясы.

Мақсаты: бастауыш сынып білім алушыларының экологиялық білімдерін жинақтау, бекіту және тереңдету, табиғатқа жауапкершілікпен және ұқыпты қарауды қалыптастыру.

Міндеттері:

1. Білімділік: экологиялық білім қалыптастыруды жалғастыру; экологиялық проблемаларға назар аудару; қоршаған ортамен өзара әрекеттесу бойынша тиімді тәжірибені талдау жолдарын қолдана білуді дамыту; экологиялық жаңа ақпарат іздеу үшін жағдай жасау.

2. Дамытушылық: балалардың мінез-құлқының экологиялық бағдарлануына, олардың экологиялық сауатты іс-әрекеттер мен табиғи объектілерге қатысты іс-әрекеттерге деген қажеттіліктерін дамыту үшін жағдай жасау; зейінді, қиялды, шығармашылық қабілеттерін, оңтайлы шешім табу қабілеттерін дамыту.

3. Тәрбиелік: экологиялық мәдениет тәрбиелеу, табиғатқа деген сүйіспеншілікті, оны қорғауға деген ұмтылысты, Отанға және кіші отанға деген

сүйіспеншілікті тәрбиелеу; ынтымақтастық, ұжымдастыру дағдыларын, командада жұмыс істей білуге тәрбиелеу; коммуникативтік дағдыларды дамыту.

Қажетті құралдар: станция атаулары бар бағыт парақтары; тапсырмалар жазылған карточкалар (әр станция үшін); тәрбиеленушілердің рефлексиясына арналған түрлі-түсті қағаздар (жасыл, қызыл, сары); суреттер көрмесі; командалар үшін өсімдіктер бейнеленген карточкалар жиынтығы; жол және экологиялық белгілер бейнеленген карточкалар; станциялардың атауы бар тақтайшалар; түрлі-түсті қағаздармен жабылған, түрлі-түсті қоқыстар салынған жер шарының бейнесі.

Іс-шараның кезеңдері:

1. Бастапқы кезең – ұйымдастыру сәті.

Іс-шара тақырыбына кіріспе, маршрутты өту ережелерін түсіндіру. Сыныптың білім алушыларынан 3 команда жасалады. Әр команда іс-шара барысында бүкіл команданың қызметін ұйымдастыратын және үйлестіретін капитанды таңдайды. Командалар атау таңдайды. Мұғалімдер мен «станция бастықтарын» таныстыру.

2. Негізгі кезең – ойын өткізу кезеңі.

Командалар станциялар бойынша саяхатқа әр станциядан жіберіліп отырады, оларды станция бастығы тапсырмалармен қарсы алады, маршрут парағын толтырады, белгілі бір ұпай санын қояды.

3. Қорытынды жасау.

Іс-шара соңында қазылар алқасы бағалау нәтижелері бойынша маршруттық парақтарда командалардың тапқырлығын бағалайды,

Іс-шараның барысы:

Ұйымдастыру сәті

Тақырыпқа байланысты мұғалімнің сөзі (өлең түрінде болуы мүмкін).

Станция бастықтарымен таныстыру:

- «Экологиялық» станциясының бастығы – біздің Көжек;
- «Жедел жәрдем» станциясының бастығы – біздің дәрігер Айболит;
- «Назар аударыңыз – Қорық» станциясының бастығы – біздің ...;
- «Қызғалдақтар әлемі» станциясының бастығы – біздің ...;
- «Жұмбақтар» станциясының бастығы – біздің ...;
- «Көңілді шеберлер» станциясының бастығы – біздің шебер.

«Экологиялық» станциясы

Станция бастығы саяхатшыларды қарсы алады.

Балалар, тапсырмалары бар конвертті алмас бұрын, сұраққа жауап беріңіздер. Экология дегеніміз не? (Жауаптардан кейін тапсырмалары бар конвертті береді)

Конверттегі сұрақтар:

- Табиғатта қалған шыны бөтелкелер орман тұрғындары мен адамдарға қандай зиян келтіруі мүмкін?
- Қыста құстарға қалай көмектесуге болады?
- Неліктен орманда, әсіресе көктемде қатты музыка қосуға болмайды?
- Құстарға арналған үйлер қалай аталады?

- Неліктен орманда, далада от жағуға және жағылған күйінде қалдыруға болмайды?

- Егер қабыққа жазулар мен суреттер ойылып салынса, ағашпен не болады? (Ағаш шырындарын жоғалтады, ағаш саңырауқұлақтарының спораларына жаралар түседі, ағаш бұзылады).

- Ұсынылған белгілерден экологиялық белгілерді таңдаңдар.

«Жедел жәрдем» станциясы

Дәрігер: «Барлық қағаздар шатастырылды, енді мен ауруханаға жануарларға арналған дәрі-дәрмектерді уақытында ала алмаймын. Маған дәрілік өсімдіктерді таңдауға көмектесіңіздер»..

Үстелде дәрілік өсімдіктердің суреттері бар ашықхаттар бар. Ойыншылар сұрақтарға жауап берулері керек:

- бұл дәрілік өсімдік жол жиектерінде өседі, оның жапырақтары жараларды емдейді. Егер сен жаяу жүргенде аяғыңды қажап алсаң, ол ауруды жеңілдетуге көмектеседі. (Жолжелкен);

- бұл дәрілік өсімдік жапырақтарының жоғарғы жағы ертегідегі зұлым өгей ана сияқты суық, ал төменгі жағы ана сияқты жылы және нәзік. (Өгейшөп);

- тістерін жууды ұнататын адам бұл өсімдікпен күн сайын кездеседі (жалбыз);

- бұл өсімдіктің тікенектері мен әдемі гүлдері бар, ол адамға күш береді және денені дәрумендермен қамтамасыз етеді (Итмұрын);

- суық тию мен жөтелді емдеу үшін қандай өсімдік қолданылатынын табыңыз:

Әппақ өңі тартымды,

Қасиетті гүл қашанғы,

Халық одан әртүрлі

Дәрі-дәрмек жасайды.(Түймедақ)

▪ «Назар аударыңыз – Қорық» станциясы

Командаларға жануарлар мен өсімдіктер әлемі өкілдерінің сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрлері бейнеленген карточкалар ұсынылады. Талқылау уақыты – 40 секунд. Барлығы 10 карточка.

▪ «Қызғалдақтар әлемі» станциясының бастығы:

- Балалар, маған өсімдіктерді бөлмелерге орналастыруға көмектесіңдерші. Неліктен оларды осылай орналастырдыңдар?

Бұл өсімдіктер қалай аталады?

«Жұмбақтар» станциясының бастығы жұмбақтар жасырады

✓ Енді ол «Қызыл кітапқа»,

Көктемде гүл жарады,

Одан шығыс елдері

Табиғи бояу алады. (Бәйшешек)

➤ «Қозы ошаған»

«Торғай көк бас»

«Түкті көк аяқ»

Аттары бар әр түрлі

Қасиеті көп дәрілік
Оншақты оның бар түрі. (Гүлкекіре)

➤ Қарлы тауда өскен соң,
Шықпайды одан аңқып иіс.

Теру үшін ол гүлді,
Болу керек альпинист.(Еңлікгүл)

➤ Тұқымынан май алып,
Жасар түрлі дәрі де,
Жібек мата бояйтын ,
Ұнтақ қылар әрі де. (Итқызғалдақ)

➤ Қоңырауға ұқсайды,
Ақ және көк түрлері.
Әдемі болып өседі,
Таудың осы гүлдері.(Қоңыраугүл)

(Жұмбақтар өсімдіктер, жануарлар, ауа райы, табиғат құбылыстары туралы болуы мүмкін).

▪ «Көңілді шеберлер» станциясының бастығы

- Балалар, бұл жұмыстар қандай материалдардан жасалған?

(Қалдық материалдардан жасалған әртүрлі жұмыстар ұсынуға болады).

Қорытынды жасау. Марапаттау.

Біз табиғатты қорғап, сақтауымыз керек. Сендер: «Біз не істей аламыз? Өйткені, біз өте кішкентаймыз!» деп сұрауларың мүмкін. Сендер көп нәрсен жасай аласыңдар.

Табиғат достарының өсиеттерін есте сақтаңдар:

- орманда от жақпаймыз, жағылған от болса сөндірмеңіз;

- қоқыс тастамаймыз;

- қыста құстарды тамақтандырамыз;

- қол жуғаннан кейін шүмекті жабамыз;

- бөлмеден шыққанда, жарықты сөндіреміз.

Ең бастысы, табиғатты сүюге және түсінуге тырысыңдар, ол да бізге сүйішпеншілігін төгеді!

• Заттық ойындар үлгісі – жапырақтар, тұқымдар, гүлдер, жемістер, көкөністер ойындар.

✓ «Ғажайып қапшық» ойыны.

Мақсаты: түсі, пішіні, бөліктері, иісі, дәмі, әрекеті тәрізді белгілерді қолдана отырып, нысанның сипаттауға үйрету. Түйсіну сезімдерді, визуалды қабылдауды, схемамен жұмыс істеу қабілетін, визуалды-бейнелі ойлауды, сөйлеуді дамыту.

Қажетті құрал-жабдықтар: «Түймедағы» демонстрациялық құралы, «қызыл қоңыз» карточка-белгілері, заттары бар әдемі қапшық (мысалы: алма, сәбіз, жаңғақ, гүл және т. б.).

Ойынның барысы: балалар шеңбер құрып немесе партада отырады. Мұғалім «Ғажайып қапшық» ойынын ойнауды ұсынады. Бала қапшықтан бір затты алады, оны атайды, содан кейін сипаттау реті жазылған «қызыл қоңыз» карточка-белгісін аударады.

Мысалы, бала қапшықтан алма алып шықты. Карточка-белгіде «түсі» деген сөз жазылған. Бала сәбіздің атынан «Менің түсім – қызыл не сары не жасыл болуы мүмкін» дейді. Басқа оқушы келесі карточка-белгі бойынша сипаттауды жалғастырады, мысалы, дәмі. «Мен кейде тәтті боламын, кейде қышқыл боламын». «Мен адам ағзасы үшін өте пайдалымын» және т.б. Осылайша «қызыл қоңыз» карточкасы аяқталғанша ойын жалғаса береді.

✓ «Жеміс-жидектер мен», «Өсімдіктер», «Жапырақтарды таңда».

Ойынның мақсаты: балалардың өсімдіктер туралы білімдерін жүйелеуге, заттың бейнесін қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Ойындар сөзбен бірге жүреді (сөз суретті қабылдаудан бұрын немесе онымен біріктірілген).

✓ Үстел-баспа ойындары

- «Зоологиялық лото» ойыны.
- «Ботаникалық лото» ойыны.
- «Жылдың төрт мезгілі» ойыны
- Экологиялық соқпақ

Мақсаты: мектеп, ауыл, қала аумағында өсетін өсімдіктердің ерекшеліктерімен таныстыру;

- экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыру;
- табиғатқа деген сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу;
- табиғи қауымдастық өсімдіктерінің санитарлық жағдайын тексеру, қорытынды жасау.

Экологиялық соқпақта экскурсияға қатысушылар аймақта өсетін өсімдіктермен неғұрлым терең танысуы үшін бірнеше бағыт (станция, аялдама) жоспарлауға болады.

1-бағыт. «Қайыңды тоғай», «Қарағайлы орман», «Аралас орман» және т.б. (жергілікті жерге байланысты). Бұл жерде орман ағаштары туралы мағлұматтар (олардың пайдасы, өсу ұзақтығы, ерешеліктері, қасиеттері т.б.) беріледі.

2-бағыт. «Туған ауылымыздың өсімдіктері», «Туған өлкенің өсімдіктері» және т.б. Бұл станцияда балалар ауыл аймағында өсетін өсімдіктер туралы, елдімекеннің табиғат жағдайына байланысты теректің, шыршаның т.б. өсу ерекшеліктері туралы біледі. Олардың шаруашылықта және адам өмірінде қолданылуы туралы мағлұматтар алады.

Бұл станцияда құстардың дауыстарын тыңдап, түрлі жәндіктерді бақылауға болады.

3-бағыт. «Дәріханалық бақша». Бұл станцияда жүргізуші егер экскурсия көктемде болса ерте гүлдейтін өсімдіктер, сонымен қатар дәрілік шөптер және олардың адам өміріндегі маңызы туралы әңгімелейді.

4-бағыт. «Саябақтағы өсімдіктер».

5-бағыт. «Тәжірибелік-зерттеу учаскесі». Бұл учаскеде балалар ғылыммен айналысады:

- өсімдіктердің өсуіне бақылау жүргізеді;
- ағаштардың санитарлық жағдайын тексеріп, зақымдану түрлерін анықтайды және т. б.

6-бағыт. «Жеміс-жидек бақшасы». Мектеп жанындағы жеміс-жидек ағаштары туралы мағлұматтар беріледі.

7-бағыт. «Гүлзар». Мектеп маңайында гүлзар өсіру, күтім жасау, ондағы гүлдердің өсуіне бақылау жүргізу.

• «Табиғатты бірге қорғаймыз!» брейн-рингтің сценарийі

Ойын мақсаты:

- бастауыш сынып оқушыларының табиғатты тануға, экология қызығушылығын ояту;
- оқушының танымдық көкжиегін кеңейту;
- логикалық ойлауды, есте сақтауды, зейінді дамыту мен жаттықтыруды жалғастыру;
- қоршаған әлемге деген сүйіспеншілік пен құрмет сезімін тәрбиелеу;
- балалардың экологиялық сана-сезімін қалыптастыру.

Залды безендіру: залда бәсекелестерге арналған үстелдер мен орындықтар, қоршаған ортаға арналған оқушылар дайындаған плакаттар қабырғаға ілулі.

Материалдар: жарыстарға арналған тапсырмалар, қағаз парақтары, қаламдар, қарындаштар, секундомер, музыкалық сүйемелдеу, қоңырау, ысқырық, бояулар.

Сайыстарды бағалау: ең жоғары балл 5;

Ойын барысы:

Балалар, бүгінгі күн табиғатты қорғауға және қорғауға арналған. Бізді таңғажайып әлем қоршап тұр: күн жарқырайды, бұлт қалықтайды, гүлдер жайқалады, құстар көңілді ән айтады. Бұл табиғат! Адам - оның бір бөлігі. Табиғат бізді тамақтандырады, су береді, киіндіреді, сауықтырады. Ол суретшілерге, жазушыларға, ақындарға, композиторларға шабыт көзі. Бірақ адам оған әрдайым ризашылық білдіре ме?

- Шынында да, біз кейде өзімізді қоршаған сұлулықты байқамай қаламыз.

Біз гүлдерді таптаймыз, ағаштардың бұтақтарын сындырамыз, құстардың ұяларын бұзамыз.

Адам табиғатты бұзады, атмосфераны улайды, су объектілерін өзінің алыптары - зауыттарымен ластайды. Тек табиғатты сүю, оның сұлулығына тамсану жеткіліксіз, оны одан да әдемі әрі бай ету үшін бар күш-жігерді жұмсау керек.

Бүгін біз табиғат туралы біліміміздің қаншалықты терең және берік екенін, оны қорғауды қаншалықты білетінімізді тексереміз. Жарысқа «Экологтар» және «Ғаламшар шеберлері» екі командасы қатысады. Ойында қатысушыларға қызығушылық, қиял, табиғат туралы білім және командада жұмыс істей білу қажет болады. Сіздің жауаптарыңызды құрметті қазылар алқасы бағалайды (қазылар алқасының презентациясы).

1-тур 1. Командалардың шығуы

«Экология»; «Планета қожайындары».

2-тур. Ширату сәті

- Командалар конверттегі сұрақтарға кезек-кезек жауап береді. Топ капитандары парақты шығарып, сұрақты оқиды. Егер командаларға жауап беру қиын болса, қарсылас топтар жауап беру құқығын алады.

Сайыстың сұрақтары:

1-команда

1. Ең кішкентай құс? (Колибри).
2. Қар қайда тез ериді - орманда ма, далада ма? (Аланда).
3. Басын төмен салбыратып ұйықтайтын құс. (Жарғанат).
4. Орманының әсем ағашы (Қайың).
5. Қандай саңырауқұлақты орманның жыртқыш аңдары деп атайды?

(Түлкішек, Chanterelle).

6. Оңтүстікке ұшатын құстар қалай аталады? (Жыл құсы).
7. Қандай қылқан жапырақты ағаштың қыс мезгілінде жапырағы түседі?

(Қарағай).

8. Күзде туылған қояндар қалай аталады? (Листопаднички).
9. Құлпынай қалай көбейеді? (Мұрттайды).
10. Қандай құс қыста балапан басады? (Кросс-билл).
11. Тиін тіршілік ететін ағаштағы ойық? (Ин).
12. Анасын білмейтін балапандар? (Көкек).
13. Бақа үй жануарына жата ма? (Жоқ).
14. Қандай аң жыл бойы сұр түсті болады? (Қасқыр).
15. Жануарлардың жүнінің өзгеруі? (Тұлеу).
16. Аң емес, құс емес, имек мұрын? (Маса).
17. Ақ жапырақтары бар, ортасы сары түсті дала гүлі? (Түймедақ).
18. Жазда жүгіреді, қыста ұйықтайды, көктем келді, тағы жүгірді ме?

(Өзен).

19. Жердің жасыл жамылғысы? (Шөп).
20. Жылдың қай мезгілінде жан-жануарға арналған тағам көп? (Жазда).

2-команда

1. Ақ қабығы бар әлемдегі жалғыз ағаш қандай? (Қайың).
2. Артқы аяға алдыңғы аяғынан оза түсіп қандай аң жүгіреді? (Қоян).
3. Қандай кірпінің инесі жұмсақ? (Жаңа туған).
4. Ара шағып алғаннан кейін оған не болады? (Өледі).
5. Пингвин құс па, жануар ма? (Құс).
6. Қандай жануар үнемі жер астында өмір сүреді? (Көртышқан).
7. Қандай қар тез ериді - таза немесе лас? (Лас).
8. Балықшы емес, бірақ тор құрады. (Өрмекші).
9. Кептірілген өсімдіктер жиынтығы? (Гербарий).
10. Қандай аю қыстай інінде ұйықтап жатады?(Семіз).
11. Денесі қауырсынмен жабылған жануарларды қандай сөзбен атауға

болады? (Құстар).

12. Ақ сирақты, басына бұршқты телпек киген бар, оны адамдар оны улы дейді? (Мухомор).

13. Саңырауқұлақтар қай кезде көбірек болады, көктемде немесе күзде? (Күзде).

14. Қандай орман жануарлары саңырауқұлақтарды ағаштарда кептіреді? (Тиін).

15. Аталық немесе аналық көкектің қайсысы шақырады? (Ер).

16. Көкжиекпен бағытты анықтауға арналған құрылғы? (Компас).
17. Оның қайнар көзі, салалары және сағасы бар. (Өзен).
18. Қолы көп, аяғы біреу, бұл не? (Ағаш).
19. Қарлығаш, бұлбұл, жұлдызқұрт - қыстайтын құстар ма? (Жоқ).
20. Кірпі қыста не істейді? (Ұйықтайды).

3-тур. «Біз – экологтар».

- Балаларды табиғатты қорғаудың қандай заңдарын білетіндерін еске түсіруге шақырады.

Команданың мүшелері жас табиғат сүйгіштердің бес минут ішінде көптеген өсиеттерін есте сақтауға тырыссын.

Топ мүшелері жас табиғат сүйгіштердің өсиеттерін қағазға жазып, қазылар алқасына береді.

Жауаптардың үлгісі:

- Жабайы өсімдіктерді термеңіз.
- Ағаштар мен бұталарды кесуге немесе сындыруға болмайды.
- Тоғайды таптамаңыз, жеуге жарамсыз саңырауқұлақтарды ұстамаңыз, олар жабайы аңдарға қажет.

- Орманда шу шығармаңыз және орманды мекендеушілердің мазасын алмаңыз.

- Орманда от жағуға болмайды.
- Орманда тұрмыстық қалдықтарды тастамаңыз.
- Құстардың ұялары мен жұмыртқаларына тимеңіз.
- Жабайы аңдарды орманнан алып шықпаңыз.

4-тур. «Қара жәшік»

1-команда. Қорапта газ бен қоспадан тұратын құрама бар, атын атаңыз (ауа).

2-команда. табиғатта ең танымал үш жағдайда бола алатын нәрсе қорапта бар, соны атаңыз (су).

«Құстар келді» ойыны.

Жүргізуші құстың атын атайды, егер қателесіп кетсе жанкүйерлер алақан шапалақтауы керек:

Құстар келді: кептерлер, шымшықтар, шыбындар мен қарлығаштар...

Құстар келді: кептерлер, шымшықтар, тырналар, қарғалар, шауқарға, макарондар...

Құстар келді: кептерлер, тауықтар ...

Құстар келді: кептерлер, шымшықтар, түйетауықтар, қарлығаштар...

Құстар келді: кептерлер, шымшықтар, қызғыштар, сары шымшықтар, шауқарға мен шымшықтар, масалар, көкектер...

Құстар келді: кептерлер, шымшықтар, шауқарға мен шымшықтар, қызғыштар, тырналар, көкектер, тіпті үкілер – жапалақтар, аққулар, сауысқандар... Барлықтарыңыз жарайсыздар!

5-тур. «Болады, Болмайды запрещается» Экологикалық ойын.

– Мына экологиялық белгілердің қайсысы рұқсат етілетінін, рұқсат етілмейтінін көрсетеді:

- орманды шабуға;

- машина жууға;
- кір жуатын ұнтақ;
- құбыр суын жабу;
- конверві құтысын;
- бөтелкені сындыруға;
- қайықпен серуендеуге;
- балық аулауға;
- шомылуға;
- бақа аулауға.

6-тур. «Қатесін тап»

Командалар бекіту-фразалары бар конферттер алады. Кателерді түзетіп, қазылар алқасының мүшелеріне дұрыс жауап беру керек.

Бір топ құрдастар демалыс күнін орманда өткізетін боп шешті. Күні бойы олар көңілді болды, ойнады, орманда жүгірді, айқайлады, музыка тыңдады, гүл шоқтарын жасады. Содан кейін олар от жағып, тамақ дайындады. Тауыспаған тамақтарын орманда аңдар жеуге қалдырды. Тауып алған кішкентай кірпіні, жалғызсыратпас қалмас үшін оны өздерімен бірге алып кетті.

(Жауап: жануарларды мазаламау үшін Орманда шу шығаруға болмайды. Сіз Гүлдерді жұлмңыз, олар жоғалып кетуі мүмкін. Алауды тек арнайы бөлінген жерлерде жағуға болады. Жабайы жануарлар адамдар жейтін тамақты жеуге болмайды. Орманда қаптама мен басқа да тұрмыстық қоқыстарды қалдыруға болмайды. Табиғат оны өңдей алмайды. Сіз жабайы аңдарды үйге ала алмайсыз, олар өліп қалуы мүмкін).

7-тур. «Капитан, капитан, күлімсіре...»

Команда мүшелерінің бірі бет қимылы немесе дене қимылын экранда үлкейтіп көрсету арқылы жан-жануарлардың біреуін жұмбақтайды.. Капитанның міндеті – жұмбақталған жануарды табу.

8-тур. Жұмбақтар.

1-команда:

✓ Бұтаға ілген үлпершек,

Іші нәрлі қызыл сөл,

Теріп алып үлгерсек.

(Жауап: Бүлдірген).

✓ Жасыл болып жыпырлап өнеді,

Сары болып үзіліп семеді.

(Жауап: Жапырақтар)

Жазда жайнайды,

Күзде жайрайды.

Жауап: Ағаш жапырағы)

✓ Көзге ілінбейді,

Жұтсаң білінбейді.

(Жауап: Ауа)

2-команда:

✓ Қолы жоқ, сурет салады,

Тісі жоқ, тістеп алады. (Аяз)

✓ Шым-шытыр,

Шидай қотыр.

(Жауап: Жұлдыздар)

✓ Қанаты жоқ, ұшады,

Аяғы жоқ, жетеді.

Аузы жоқ, ұлиды.

(Жауап: Боран)

3-команда:

✓ Ат шаптырым аумағы,

Байқалмайды салмағы.

Мың кессең де ол мейлі,

Жүреді, ұшып өлмейді.

(Жауап: Бұлт)

✓ Қараңғыда жымыңдайды, жанады,

Жарық түссе, бірден сөніп қалады.

(Жауап: Жұлдыз)

✓ Аяқсыз жетіп барады,

Қолсыз есік қағады.

(Жауап: Жел)

9-тур. «Экологиялық плакат»

Әр команданың мүшелеріне парақтар, бояулар, қарандаштар таратылып, белгіленген уақытта экология тақырыбына сурет салу тапсырылады. Плакаттар алдын ала дайындалған қабырға стенжтерге ілініп, әділ-қазылар назарына ұсынылады.

(Әділ-қазылар алқасы ойын қорытындысын жариялайды, жеңімпаздарға мақтау қағаздары мен сыйлықтар беріледі.)

- Табиғат – өсімдіктердің, жан-жануарлардың және адамдардың ортақ үйі. Адам оттегімен қаныққан таза ауасыз, таза сусыз, құстардың әні, жапырақтардың дауысы, жаңбыр тамшыларының дыбысы болмаса өмір сүре алмайды. Мұның бәрін табиғат бізге береді. Бұлақ сынғы, бақша гүлі, аралардың ызыңы, құстардың әні т.б. мұқият қарап, біздің әдемі жер планетамыздың өркендеуі үшін өмір сүрейік!

2) Негізгі орта білім беру деңгейінде

Жалпы білім беретін мектептердің негізгі орта білім деңгейінің «Жаратылыстану», «География», «Биология», «Химия», «Физика», «Математика» т.б. оқу пәндерінің мазмұнында экологиялық компонентті өлкетанулық материалдармен сабақтастықта жүргізу білім алушылардың бойында туған өлкенің тарихын, әдебиетін, мәдениетін білуге деген ынтаны қалыптастыруға, табиғатын сақтау, қорғау және сүю сезімдерін тәрбиелеуге мүмкіндік береді, яғни мектеп оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыруда өлкетану жұмыстары жетекші фактор болып табылады.

• Төмендегі кестелерде жаңартылған білім мазмұны бойынша негізгі орта білім деңгейінің «Жаратылыстану», «География», «Биология», «Химия»

оқу пәндері бойынша аймақтық-экологиялық компоненттің қамтылуы көрсетілген (4-кесте) [34].

4-кесте – Негізгі орта білім беру деңгейінің «Жаратылыстану», «География» оқу пәндері бойынша оқу мақсаттарына сәйкес сабақ барысында жүргізілетін жұмыстар

Ұзақ мерзімді жоспар бөлімі	Ұзақ мерзімді жоспардың мазмұны	Оқыту мақсаттары. Білім алушылар білуі тиіс.
Жаратылыстану		
5-сынып Экология және тұрақты даму	Табиғатты қорғау	Қазақстан Республикасының экологиялық проблемаларын атау. Жергілікті жердегі экологиялық мәселелерді зерттеу. Қазақстан Республикасының Қызыл кітабының мәнін анықтау
6-сынып Экология және тұрақты даму	Табиғатты қорғау	Туған өлкесінің аймағындағы кейбір экологиялық проблемалардың себептерін талдау. Экологиялық проблемаларды шешу бойынша ұсыныстар жасау
«География» оқу пәні		
7-сынып		
Физикалық география. Литосфера	Литосфералық катаклизмдер	Литосфералық катаклизмдердің себеп-салдарын, таралуын түсіндіреді
		Жергілікті компонент негізінде литосфералық катаклизмдер барысында өзін-өзі ұстау ережелерін түсіндіреді
Атмосфера	Ауа райы және метеорологиялық элементтер	Жергілікті жердің метеорологиялық элементтерінің көрсеткіштері бойынша синоптикалық графиктер жасайды
	Қолайсыз атмосфералық құбылыстар	Жергілікті компонентті негізінде қолайсыз атмосфералық құбылыстарды талдайды, сақтану шараларын ұсынады
Гидросфера	Мұхиттармен байланысты апаттар	Мұхиттар және теңіздермен байланысты апаттарды топтастырады, сақтану шараларын ұсынады
	Дүниежүзілік мұхиттың проблемалары	Дүниежүзілік мұхит проблемаларын топтастырады, шешу жолдарын ұсынады
Биосфера	Топырақ және оның құрамы мен құрылымы	Жергілікті жердің топырақ құрамын, түрлерін анықтайды, құрылымын график түрінде көрсетеді
	Қазақстанның топырақ түрлері	Қазақстан бойынша топырақ түрлерінің таралуын анықтайды
		Жергілікті жердің топырақ ресурстарына баға береді
Топырақтың экологиялық проблемалары	Топырақтың экологиялық проблемаларын жіктейді, шешу жолдарын ұсынады	

Табиғи ресурстар	Табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемалар	Жергілікті жердегі табиғи ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды талдайды, шешу жолдарын ұсынады
8-сынып		
Физикалық география. Литосфера	Жер бедерінің адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсері	Жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде жер бедерінің адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсеріне баға береді
Атмосфера	Климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсері.	Жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде климаттың адамзат тіршілігі мен шаруашылығына тигізетін әсеріне баға береді
	Адамзат әрекетінің атмосфераға тигізетін кері әсері	Адамзат әрекетінің атмосфера мен климатқа тигізетін кері әсерін топтастырып, шешу жолдарын ұсынады
Гидросфера	Құрлық суларының шаруашылық маңыздылығы	Құрлық суларының шаруашылық маңызын түсіндіреді
	Құрлық суларының экологиялық проблемалары.	Жергілікті жердегі сулардың экологиялық проблемаларын жіктейді, шешу жолдарын ұсынады
	Су апаттары	Жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде су апаттарының алдын алу шараларын ұсынады
Биосфера	Мұхиттарда тіршілік дүниесі	Мұхиттағы тіршілік дүниесінің таралуын анықтайды
	Өсімдік әлемі мен жануарлар дүниесін қорғау	Өсімдік әлемі мен жануарлар дүниесін қорғау қажеттілігін дәлелдейді, қорғау жолдарын ұсынады;
Халық географиясы	Демографиялық проблемалар	Дүниежүзі елдерін демографиялық проблемалары бойынша жіктейді
Экономикалық география. Табиғи ресурстар	Табиғи ресурстарды экономикалық және экологиялық тұрғыдан бағалау	Табиғи ресурстарды экономикалық және экологиялық тұрғыдан бағалайды
9-сынып		
Литосфера	Қазақстанның минералды ресурстарына баға беру	Қазақстанның минералды ресурстарына баға береді
	Минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемалар	Минералды ресурстарды игерумен байланысты проблемаларды топтастырып, шешу жолдарын ұсынады
Қазақстандағы қолайсыз және қауіпті атмосфералық құбылыстар	Қазақстанда қолайсыз және қауіпті атмосфералық құбылыстар	Қазақстанда атмосфералық қолайсыз және қауіпті құбылыстардың қалыптасуын, таралу аумақтарын картада көрсетіп, сақтану шараларын ұсынады
Қазақ халқының атмосфералық және климаттық	Қазақ халқының атмосфералық және климаттық	Жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде қазақ халқының атмосфералық және климаттық құбылыстарды номинациялау

құбылыстарды номинациялау ерекшеліктері	құбылыстарды номинациялау ерекшеліктері	ерекшеліктерін анықтайды
Гидросфера	Су ресурстарының экологиялық проблемалары	Жергілікті компонентті қосымша қамту негізінде су ресурстарының экологиялық проблемаларын талдап, шешу жолдарын ұсынады
	Қазақстанның ішкі суларының геосаяси проблемалары	Қазақстандағы су ресурстарының геосаяси проблемаларын жіктеп шешу жолдарын ұсынады: трансшекаралық өзендер, Каспий теңізінің мәртебесі
Биосфера	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың түрлері	Қорықтар, қорықшалар, ұлттық саябақтар ерекше қорғалатын аумақтарының құрылу мақсатын түсіндіреді
	Қазақстанның табиғи мұрасы	Қазақстанның табиғи мұрасына баға береді
	Табиғи хоронимдердің (ерекше қорғауға алынған аумақтар) мағынасы	Тақырыпқа қатысты қазақтың табиғи хоронимдерін жіктеп, мағынасын түсіндіреді және транслитерациясын үш тілде ұсынады
Табиғи-аумақтық кешендер	Табиғат кешендеріне әсер ететін антропогендік факторлар	Жергілікті компонент негізінде антропогендік факторлардың табиғат кешендеріне әсерін зерттейді
	Антропогендік ландшафттарды жақсарту жолдары	Антропогендік ландшафттарды жақсарту жолдарын ұсынады: рекультивация, мелиорация ландшафттық дизайн
Халық географиясы	Қазақстанда елді мекендердің проблемалары	Қазақстанның елді мекендерінің проблемаларын жіктеп, шешу жолдарын ұсынады
Табиғи ресурстар	Табиғатты пайдалану үлгілері мен түрлері	табиғатты пайдалану үлгілері мен түрлерін топтастырады
	Тұрақты даму	Тұрақты дамудың белгілері мен бағыттарын сипаттайды
	Қазақстанда табиғатты пайдаланумен байланысты проблемалар	Қазақстанда табиғатты пайдалану проблемаларын анықтап, шешу жолдарын ұсынады Жергілікті компонент негізінде табиғатты пайдалануға байланысты зерттеу жүргізеді

- «География» оқу пәніндегі экологиялық білім жүйесі бойынша жүргізілетін жұмыс түрлерін келесідей жоспарлауға болады (5-кесте)

Тақырып	Жұмыс түрлері
Литосфера	Адамның жер бедерін өзгертуі, эрозияның үдеуі және оны болдырмау жолдарын ұсыну. Жергілікті жер мысалында пайдалы қазбалардың үнемді және тиімді пайдалану бойынша өз пікірлерін ұсыну. Жер қойнауын қорғау жолдарын ұсыну.
Атмосфера	Ауа райының өзгеру себептерін анықтау, ластаушылардың желмен тасымалдануы.

	Шаруашылық іс-әрекеттің климатқа әсері. Атмосфераны қорғау шараларын жүзеге асыру
Гидросфера	Адамның шаруашылық іс-әрекеттерінің нәтижесінде су қасиетінің өзгеруінің себептерін анықтау. Ластаушыларды тасымалдауда мұхиттық ағыстардың рөлін анықтау. Материктердің ішкі суларын пайдаланудан болатын экологиялық зардаптарды атау. Экологиялық апаттардың алдын алу жолдарын ұсыну. Суды қорғау шараларын ұсыну.
Биосфера	Биосфера мен адамның өзара әсеріне мысалдар келтіру. Сирек және жойылып кету қаупі бар өсімдіктер мен жануарлардың тізімін жасау. Биосфераны қорғау шараларын ұсыну және жергілікті жерде жүзеге асыру.
Экономикалық география	«Табиғи ресурстар» тақырыбын экологиямен байланыстырып өткізудің нәтижесінде білім алушылар өз өлкесінің табиғат жағдайымен танысуына, туған жеріне деген көзқарасы қалыптасуына, патриоттық тәрбие алуына жағдай жасалады. Табиғат байлықтарын ысырапшылықпен пайдалану айналадағы ортаның жай-күйіне, тірі және өлі табиғат элементтері арасында қалыптасқан табиғи тепе-теңдік күйіне ықпалын тигізетіндігін біледі.
	Туған өлкесіндегі табиғат кешенінің шаруашылық іс-әрекеттер нәтижесінде өзгеруін болжау. Шаруашылық іс-әрекеттерге байланысты пайда болатын зардаптарды болдырмау жолдарын ұсыну. Экскурсия ауданының табиғат кешендерін қорғау шараларын дайындау.

- 6-кесте – Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «Биология» оқу пәнінде экологиялық компонентті қамту жолдары

«Биология» оқу пәні		
7-сынып		
Бөлім/Тақырып	Бөлімшелер	Орындалатын жұмыс түрлері
Экожүйелер	Ортаның экологиялық факторлары: абиотикалық (температура, жарық, рН, ылғалдылық) биотикалық (микроағзалар, жануарлар, өсімдіктер). Зертханалық жұмыс «Жергілікті жердің экожүйелерін зерттеу (мектеп ауласы мысалында)».	Жергілікті жер экожүйесі қоршаған орта факторларының тірі ағзалардың тіршілік әрекеті мен таралуына әсерін зерттеу
	Қоректік тізбектер және қоректік торлар. Модельдеу «Қоректік тізбек пен торды құру».	табиғи қоректік тізбектерді салыстыру; қоректік тізбектер және қоректік торларды құрастыру
	Экологиялық сукцессиялар: Бірінші және екінші реттік сукцессиялар. Экожүйелердің алмасуы.	экологиялық сукцессия үдерісін сипаттау
	Адам экожүйенің бір бөлігі.	адам мен экожүйе арасындағы

	Антропогендік фактор. Адам әрекеттерінің экожүйеге жағымсыз әсері.	қарым-қатынастарды сипаттау экожүйеге жағымсыз әсер ететін адам тіршілігінің салаларына мысалдар келтіру
	Қазақстанда ерекше қорғалатын аймақтар. Жергілікті жердің ерекше қорғалатын аймақтары.	Қазақстан Республикасының ерекше қорғалатын табиғи аймақтарының өсімдіктері мен жануарларын сипаттау
	Қазақстан Республикасының Қызыл кітабы. Жергілікті өңірдің ҚР Қызыл кітабына енгізілген жануарлары мен өсімдіктері.	жергілікті өңірдің Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енгізілген жануарлары мен өсімдіктеріне мысал келтіру
Жасушалық биология Су және органикалық заттар	Судың қасиеттері: беттік керілу, судың қозғалысы, еріткіштігі, қайнау және балқу температурасы, жылусыйымдылығы. Судың биологиялық маңызы және оның еріткіш ретіндегі, температураны сақтау мен реттеудегі ролі. Зертханалық жұмыс «Судың тірі ағзалар үшін маңызы мен қасиеттерін зерттеу». Микро-(мырыш, темір, селен, фтор) және макроэлементтердің (магний, кальций, калий, фосфор) тірі ағзалардың тіршілік әрекеті үшін маңызы.	судың қасиеті мен тірі ағзалар үшін маңызын сипаттау; тірі ағзалар тіршілік әрекеттері үшін микро- және макроэлементтердің ролін сипаттау
Заттардың тасымалдануы	Заттар тасымалдануының тірі ағзалардың тіршілік әрекеті үшін маңызы. Заттардың тасымалдануына қатысатын тірі ағзалардың мүшелері мен мүшелер жүйесі.	тірі ағзалардағы қоректік заттардың тасымалының маңызын түсіндіру; өсімдіктерде заттардың тасымалын қамтамасыз ететін мүшелерді танып білу
8-сынып		
Биосфера, экожүйе, популяция	Экожүйелердің компоненттері. Су және құрлық экожүйелері. Модельдеу «Су және құрлық экожүйелерін салыстыру»	экожүйелердің жалпы құрылымының сызбасын жасау; су және құрлық экожүйелерін салыстыру
Адам қызметінің қоршаған ортаға әсері	Адамның табиғаттағы ролі. Табиғатты тиімді пайдалану. Табиғатты қорғау. Биологиялық алуан түрлілікті сақтау. Дүниежүзілік Тұқым қоры.	биологиялық әртүрлілікті сақтаудың және қолдауды қажеттіктің себептерін негіздеу Дүниежүзілік Тұқым қорының маңызын бағалау
	Қазақстан Республикасының экологиялық проблемалары. Себептері мен салдарлары. Оларды шешу жолдары.	Қазақстан аумағындағы экологиялық проблемалардың туындау себептері мен оларды шешу жолдарын түсіндіру
9-сынып		
Тірі ағзалардың көп түрлілігі. Биосфера және экожүйе	Әртүрлі түрлерді сипаттауда бинарлық номенклатураны қолдану. Зертханалық жұмыс «Анықтағыш көмегімен өсімдіктер	әр түрлі түрлерді сипаттауда бинарлық номенклатураны қолдану; Өсімдіктер мен жануарлардың

	мен жануарлар түрлерін (жергілікті регионның) анықтау».	түрлерін ерекшелік белгілері бойынша танып білу (анықтағыш бойынша)
	Экожүйедегі энергия тасымаланың тиімділігі. Энергия ағыны және қоректік тізбектер. Экологиялық пирамида түрлері.	энергия ағымының тиімділігін есептеу; энергия, биомасса және сандар пирамидаларын салыстыру
	Табиғаттағы көміртек пен азот айналымы. Биосферадағы биохимиялық үрдістер. Топырақ пен шөгінді жыныстар түзудегі тірі ағзалардың рөлі	азот пен көміртектің табиғаттағы айналымының сызбасын құру
Адам қызметінің қоршаған ортаға әсері	Пайдалы қазбаларды өндірудің қоршаған орта мен адам денсаулығына әсері	Пайдалы қазбалар өндірудің және қайта өңдеудің қоршаған ортаға әсерін түсіндіру
	Пестицидтердің қоршаған орта мен адам денсаулығына әсері	Пестицидтерді пайдаланудың қоршаған орта мен адам денсаулығына әсерін түсіндіру
	жылыжай эффектісі (булану) және озон қабатының жұқаруы. Дүниежүзілік мұхит деңгейінің, су мен атмосфера температурасының көтерілуінің тірі ағзаларға әсері.	Парниктік эффектінің тірі ағзаларға әсерін түсіндіру. Озон қабатының бұзылуының себептері мен салдарын түсіндіру

Әлемдік көзқарасты дамытуда, әлемнің интегралды ғылыми бейнесін қалыптастыруда, сонымен қатар аймақтық-экологиялық компонентті жүзеге асыруда «Химия» пәнінің әлеуеті маңызды рөл атқарады:

- «Ауа. Ауаның құрамы» тақырыбында (7-сынып) ауаның құрамы, заттардың жануы, атмосфералық ауаны ластаудан қорғаудың маңыздылығы, жану кезінде оттегі тұтылатындығы туралы білім қалыптастырылады. Жергілікті жердегі ауаны қорғау; өнеркәсіптік қондырғыларда ауаны пайдалану; адам денсаулығына зиянды әсерлер мәселелеріне назар аудару керек.

Ауа ластануының негізгі көздері: көлік құралдарын, жылу электр станцияларын және кен өндіру, құрылыс, химия, мұнай және газды қайта өңдеу секілді бірқатар салалардың жұмысы. Атмосфералық ауаның негізгі ластағыштары - өндірісте және басқа адам қызметінде пайда болатын күкірт диоксиді (SO₂), азот оксидтері (NO_x), көміртек тотығы (CO) және қатты бөлшектер пайда болады. Олар зиянды заттардың жалпы шығарындыларының шамамен 90% құрайды. Қазақстан Республикасының әртүрлі өңірлерінде атмосфераға шығарылатын шығарындылар, жаппай шығарындылармен де, ластаушы заттардың түрлерімен де айтарлықтай ерекшеленеді. Бұл көрсеткіштер аймақтың аумақтық орналасуына, өндіріс түрлеріне, пайдаланылатын жабдыққа және ластаушы заттардың шығарылуын жоюға байланысты. Тұрақты стационарлық көздерден шыққан шығарындылардың ең көп мөлшері Қарағанды, Павлодар, Шығыс Қазақстан, Ақтөбе, Атырау және Қостанай облыстарында тіркелді;

- атмосфералық ауаның негізгі ластағыштары: өндірісте және басқа адам қызметінде пайда болатын күкірт диоксиді (SO₂), азот оксидтері (NO_x), көміртек тотығы (CO) және қатты бөлшектер туралы мағлұмат беріледі;

- білім алушылар көлік құралдары, жылу электр станциялары, кен өндіру, құрылыс, химия, мұнай және газды қайта өңдеу салаларының жұмысы ауа ластануының негізгі көздері болып табылатынын білулері тиіс, ластанудың алдын-алу өзіндік шараларын ұсынады;

- тұрақты стационарлық көздерден шыққан шығарындылардың ең көп мөлшері Қарағанды, Павлодар, Шығыс Қазақстан, Ақтөбе, Атырау және Қостанай облыстарында тіркелген білулері тиіс [23];

- табиғатты пайдалану кең ауқымды технологияларын үнемі пайдалану республиканың кейбір өңірлерінде климаттың өзгеруіне, ауыз судың жетіспеушілігіне, су деңгейінің, топырақтың, ауаның ластануының және олардың теріс әсерінің өсуіне алып келді, бұл өсімдіктер мен жануарлардың көптеген түрлерін жоғалтуға әкеліп соқтырды. Бірқатар аймақтарда (Арал және Каспий теңіздерінің бассейндері, Іле-Балқаш ауданы, Орталық және Шығыс Қазақстан) қолайсыз экологиялық жағдай қалыптасады [35];

- «Геологиялық-химиялық қосылыстар. «Пайдалы қазбаларды өндірудің экологиялық аспектілері» тақырыбы (7-сынып). Аймақтық-экологиялық компонент минералды және табиғи ресурстар туралы, жергілікті кен орындары және табиғи ресурстарды қоршаған ортаға әсер етуі туралы ақпарат көздерімен толықтырылады;

- «Стехиометриялық есептеулер. Химиялық реакция теңдеулері бойынша есептер шығару» тақырыбы (8-сынып). Химиялық реакция теңдеулері бойынша заттың массасын, зат мөлшерін есептеумен қатар, экологиялық есептер қосу;

- «Химиялық реакциядағы энергиямен танысу. Отынның жануы және энергияның бөлінуі» тақырыбында парниктік эффекттің себептерін түсіндіру және шешу жолдарын ұсыну;

- «Экзотермиялық және эндотермиялық реакциялар. № 4 зертханалық тәжірибе «Энергияның өзгеруімен жүретін химиялық реакциялар» тақырыбында әртүрлі жанғыш заттардың қоршаған ортаға әсер ету салдарын түсіну;

- «Оттек және озон» тақырыбында Жер бетіндегі озон қабатының маңызын түсіндіру;

- «Ерітінділер және ерігіштік. Заттардың суда еруі. № 5 зертханалық тәжірибе «Заттардың ерігіштігін зерттеу» тақырыбында ерітінділердің табиғаттағы және күнделікті өмірдегі маңызын түсіндіру;

- «Су. Судың ластану себептері. Судың кермектігі. № 10 зертханалық тәжірибе «Судың кермектігін анықтау» тақырыбында судың ластануының қауіптілігі мен себебін анықтау, суды тазарту әдістерін түсіндіру; судың «кермектігін» анықтау және оны жою тәсілдерін түсіндіру;

- «Күкірттің қосылыстары» тақырыбында күкірттің (IV) және (VI) оксидтерінің физикалық және химиялық қасиеттерін салыс-тыру және күкірт диоксидінің физиологиялық әсерін түсіндіру; қышқылдық жаңбырдың пайда болу себебі мен экологияға тигізетін әсерін түсіндіру;

- «Азот. № 11 зертханалық тәжірибе «Азот молекуласының моделі» тақырыбында азоттың қасиеттерін және табиғаттағы азот айналымын түсіндіру;
- «Фосфор және оның қосылыстары» тақырыбында фосфор қосылыстарының Қазақстандағы кен орындарын атау;
- «Минералды тыңайтқыштар. № 8 көрсетілім «Минералды тыңайтқыштар» тақырыбында азот және фосфор тыңайтқыштарының қоршаған ортаға әсерін зерделеу;
- «Ауыр металдармен қоршаған ортаның ластануы» тақырыбында қоршаған ортаның ауыр металдармен ластану көздерін атау және олардың ағзаларға әсерін түсіндіру;
- «Көмірсутекті отындар. № 14 көрсетілім «Отын түрлері» тақырыбында құрамында көміртек бар қосылыстар-дың отын ретінде пайдалану мүмкін екендігін білу және альтернативті отын түрлерін зерттеу, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін атау; Қазақстандағы көмірдің, мұнайдың, табиғи газдың кен орындарын атау және оларды өндірудің қоршаған ортаға әсерін түсіндіру;
- «Мұнай. № 15 көрсетілім «Мұнай және мұнай өнімдері» тақырыбында мұнай фракцияларын және шикі мұнайды айдау өнімдерінің қолдану аймақтарын атау [36];
- Қазақстанның аймақтары бойынша пайдалы қазбаларды орналастыру (3-қосымша);

- Үстел-баспа ойындары

«Биология» оқу пәні бойынша «Зоологиялық лото», «Ботаникалық лото».

Ойын 7-9-сынып оқушыларының білімін бекітуге бағытталған.

Ойынның мақсаты: білім алушылардың өсімдіктер, жануарлар туралы білімдерін жүйелеуге, тақырып бейнесін қалпына келтіруге мүмкіндік беру.

Лото ойыны гүлдер, жеміс-жидектер, көкөністер, құстар, аңдар т.б. бейнеленген үлкен және кіші карточкалардан тұрады. Үлкен карточкалар ойыншыларға, шағын карталар жүргізушіге арналған.

Жинаққа кескінді жабуға арналған түрлі-түсті текшелер (фишкалар) кіреді. Барлық элементтер пленкамен қапталған болғаны дұрыс.

Лотоны бір немесе бірнеше адам ойнай алады. Ойыншылар карталар мен түрлі-түсті текшелерді таңдайды.

Кішкентай карточкалар жетекшіде болады. Ойынды басқарушы карталардың суреті бар жағын жасырып үстелдің үстінде араластырады. Ішінен кез келген бір картаны алып, өсімдік не жануар туралы жұмбақ айтады.

Мысалы: Бұл гүлдің қазақша атауында тоғыз әріп бар. Атауының бірінші буыны қазақтың ұлттық тағамының және ирелеңдеп жылжитын жәндіктің атауына сәйкес келеді. Гүлінің түсі сары, көк, сиякөк болып келетін ергежейлі түрі және сазды, сулы жерлерде өсетін түрлері де бар. Бұл гүлді парфюмерияда, кондитерлік істе, медицинада қолданады. (Құртқашаш немесе ирис)

Бұл гүл – дархан даланың, көктеудің, қырдың және маусымдық қоныстың сәні. Ол көктемде гүлдеп, кең жазира қазақ даласын ғажайып бір күйге бөлейді. Бір қызығы: екі жыл өмір сүретін бұл нәзік гүл көктем келіп, шуақты Наурыз

айы туғанда, бар жоғы 7 күн, кейде 15 күнге дейін гүл ашып тұрады екен. (Қызғалдақ)

Ол – зәйтүндер тұқымдасына жататын бұта. Мәліметтер бойынша оның 22-ден 36-ға дейінгі түрі бар. Олардың барлығы жабайы түрінде Еуразия түрлі аймақтарының таулы аудандарында өседі. Сорттары бұталар гүлденуі, биіктігі мен әдеті мерзімдері, гүл түсі, пішіні мен мөлшері және т.б. бойынша ерекшеленеді. Қазақ тіліндегі бір атауы гүлдейтін мерзіміне байланысты берілген.

(Мамыргүл немесе Бөртегүл).

- жағдаяттық экологиялық тапсырмалар.

- ✓ 1-жағдаят

Проблема: қалалық жоспарлау комиссиясы қаланың орталығынан, құнарлы жерлері мен орман саябақтары бар қала маңынан өтетін автомобиль жолын салу жобасын дайындады.

Салдары (зардаптары): жалықтың тұрмыс үй жағдайы өте маңызды болады (магистраль тұрғын үйлер арқылы өтетіндіктен адамдар тұрғылықты жерін ауыстырулары тиіс болады, көптеген адамдар жұмыс орнындарын, балалары оқитын мектептерін ауыстыруға, жаңа тұрғын үй сатып алуға қабілетсіз).

Магистраль ландшафтты бұзады, кейбір табиғи және мәдени ескерткіштерді бұзу қажет болады.

Құнарлы алқаптардың едәуір бөлігі жойылады, жайылымдар жоғалады, мал саны азаяды.

Автомагистральдан шыққан шу, ауаның ластануы, жоғары қауіп-қатер жаяу жүргіншілер үшін адамдардың өмірін қиындатады.

Ұсынылатын шешім: қаланы айналып өтетін жол салу, себебі бұл қоршаған ортаның сапасын сақтайды және автомагистральдан келетін зиянды айтарлықтай азайтады.

- ✓ 2-жағдаят

Проблема: шағын өзендердің жеке бақшалардан ағып келетін жер үсті суларымен ластануы. Көптеген учаскелер судың кемеріне өте жақын орналасқан. Бақшаларды басқа жерге ауыстыру мүмкін емес.

Салдары (зардаптары): тыңайтқыштар мен өсімдіктерді химиялық қорғау құралдары өзенге ағады, бұл су қоймасының эвтрофикациясын (судың сапасының нашарлауы) едәуір жоғарылатады және планктонның өліміне әкеледі.

Бұл бақшалардың топырағы үшін да пайдалы емес, су эрозиясының дамуына ықпал етеді, топырақ құнарлылығын төмендетеді.

Ұсынылатын шешім: буферлік (екі немесе одан көп аудан көлеміне) күзет аймағын құру. Ластанған ағынды суларға тосқауыл қою және жергілікті тұрғындардың өзенге кіруін қиындату үшін жағалауға тікенді бұталар отырғызу қажет.

- ✓ 3-жағдаят

Проблема: тұрғын үйлері бар шағынауданға жақын жерде автотұрақ салу жоспарланған. Ол үйлерге кіреберістермен, тротуарлармен және балалардың ойнауларына және серуендеуге арналған алаңдармен шектеседі.

Салдары (зардаптары): автокөліктер ауаны көміртегі тотығымен, күкірт және азот оксидтерімен, альдегидтермен, көмірсутектермен, қорғасын аэрозольдерімен, күшән қосылыстарымен ластайды.

Тұрғын үйлерге апаратын жолдарға көлік жүктемесі артады, бұл тұрғындардың жарақат алу қаупін бірнеше есе арттырады.

Серуендеу кезінде балалар организмін сауықтыра алмайды, керісінше иммундық жүйенің тұрақтылығын төмендейді және басқа да ауыр аурулардың даму мүмкіндігін пайда болады.

Әсіресе таңертеңгілік және кешкі уақыттарда шуылмен ластану жағдайы күшейеді.

Ұсынылатын шешім: ауаны оттегімен қанықтыратын және зиянды газдарды сіңіретін, шанды, күйені ұстап тұратын, сондай-ақ шуды азайтатын ағаштар мен бұталардан құралған жасыл қалқанды күшейту қажет. Автотұрақты жабдықтау үшін бос жерлерді немесе тұрғын үйлерден алшақ аумақтарды пайдаланған дұрыс. Балалардың ойын алаңдарын көлік жолынан қалың бұта шарбақтарымен немесе басқа тәсілдермен оқшаулап, оларды аулалардың ішіне қарай орналастыру керек.

✓ 4-жағдаят

Проблема: тұрғын үйлер ауданындағы тұрмыстық қоқыс үйіндісі.

Салдары (зардаптары): тамақ қалдықтары қарғалар мен көгершіндерді, кеміргіштер мен басқа да инфекция тасымалдаушыларды, қаңғыбас иттер мен мысықтарды тартады.

Қалдықтардың шірінділері – көптеген ауру тудырушы бактериялар мен басқа да микроорганизмдердің даму ортасы болып табылады.

Сым, тақтайлар мен құбырлардың кесінділері, жиһаз қалдықтары жарақат алудың себебі болуы мүмкін.

Үйінділер – топырақтың, ауаның, су нысандарының ластануының себебі болып табылады.

Ұсынылатын шешім: тұрғын үй аудандарынан қоқысты шығару. Тұрмыстық қалдықтарды бөлек-бөлек жинауға арналған контейнерлер орнату. Тұрғындардың қоқыстарды бөлек тастауын қадағалау, қабылдау, орналастыру бойынша аула сыпырушыларының жұмысын және тұрмыстық қалдықтарды көму үшін шығару жөніндегі жұмысын ұйымдастыру.

✓ 5-жағдаят

Проблема: елді мекендердің және оларға іргелес жерлердің аумақтарын абаттандыру бойынша көктемгі белсенді жұмыстар кезеңінде кәдеге жарату тәсілі ретінде қоқысты жаппай жағу байқалады.

Салдары (зардаптары): ағаш, қағаз, мақта маталары, кептірілген шөпті өсімдіктер және т.б. табиғи заттардан басқа, адамдар синтетикалық заттарды – түрлі пластмассаларды тастайды, ал олар жанған кезде улы заттар шығарады.

Қоқысты жағу тәсілімен кәдеге жарату жүргізілетін аумақтардың өрт қауіптілігін артады. Кәдеге жаратудың бұл әдісі ауадағы оттегінің мөлшерін

белсенді түрде азайтады, көмірқышқыл газының, концентрацияланған газдардың, күйенің және күлдің жиналуына ықпал етеді.

Ұсынылатын шешім: барлық тұрмыстық қоқыстарды әбден ұнтақтағаннан кейін көму қажет. Ұнтақталған біртекті масса топырақта жеңіл ыдырайды. Тұрмыстық қалдықтарды қайта пайдалануды белсенді насихаттау.

✓ 6-жағдаят

Проблема: еріген қар суының жиналып, ақпай қалуына байланысты ауылдың жанындағы бос жерде қамыс пен мүйізтұмсық белсенді түрде өседі және ол жылдан жылға үлкен аумақты алып жатыр. Ауылдың жанындағы автомобиль жолы қамыс пен мүйізтұмсықтан тұратын осы қопаға өте жақын өтед және ол жолдың екі жағында орналасқан.

Салдары (зардаптары): Тоспа суда безгектің қоздырғышы болып табылатын масалардың құрттары дамиды.

Ыстық күндері қамыс жануы мүмкін, бұл жақын маңдағы үйлердің өртену қаупін тудырады.

Көлік жолдарының бойында өсетін қамыс әртүрлі улы жаттарға қаныққан болады. Қамысты өртеу барысында оның құрамындағы улы заттар ауаға ұшады.

Тұқым пісіп болғаннан кейін қамыстан мамық шығады, бұл халықтың аллергиялық ауруларға бейімділігін арттыруы мүмкін.

Ұсынылатын шешім: батпақты топыраққа ылғал сүйетін өсімдіктерді, мысалы, талдарды отырғызу керек, себебі олар артық ылғалды сіңіреді және батпақтың құрғауға ықпал етеді. Табиғи бәсекелестік қамыс пен қоғаның өсуін азайтады. Сондай-ақ, осы аймақтағы ылғалдың ең аз мөлшері кезеңінде тұқым піскенге дейін қамысты шабуды қолдануға болады.

✓ 7-жағдаят

Проблема: гүлденген шалғындық жермен келе жатырмын. Гүл шоғын жұлып алайын ба әлде керек емес пе?

Салдары (зардаптары): гүлдер адамды сұлулығымен қызықтырады, бірақ табиғатта олар: өсімдіктердің көбеюіне, шөпті өсімдіктермен қоректенетін жануарларға қорек, жәндіктерге баспана болуға арналған.

Сирек кездесетін өсімдіктің бірнеше гүлін жұлып алу – демек, бүкіл популяцияның өсуіне қауіп төндіруі боп саналады.

Өсімдіктің және оның ұқымдарының өмірін мағынасыз үзу азғындық болып табылады және шалғынның экожүйесі үшін өте жағымсыз салдары болуы мүмкін.

Жұлып алынған гүлдердің арасында дәрілік өсімдіктер, мақсатты пайдалануға болатын индикатор өсімдіктері болуы мүмкін.

Қорғалатын түрлерге рақымсыз көзқарас заңды жауапкершілікке әкеп соғады.

Ұсынылатын шешім: фотоаппаратты пайдалану өнеріне мамандану арқылы «фотошок» жасауға, компьютерде сандық фотосуреттер жинауға болады. Бұл қызығушылық эмоционалды ғана емес, сонымен қатар ғылыми құндылыққа да ие.

Күзде әртүрлі өсімдіктердің тұқымын жинап, ата-аналарымен немесе мектеп алаңында сүйікті өсімдіктер өсіруге болады. Өздері өсірген гүлзардың жанында, шалғында серуендеу мүмкіндігі туындайды. Сонымен қатар өсімдіктердің өсуіне бақылау жүргізеді, күнделік жүргізеді, жоба әзірлеп – зерттеу жүргізеді.

✓ 8-жағдаят

Проблема: жеке үлескілердегі және бау-бақша қоғамдастықтарындағы өсімдіктерді химиялық қорғау құралдарын қолдана отырып, бау-бақша дақылдарының зиянкес жәндіктертерімен күресу.

Салдары (зардаптары): зиянкес жәндіктерді жоятын улы химиялық заттектер адамдар үшін өте қауіпті болуы мүмкін.

Улы химикаттардың теріге, көзге тиюін, өсімдіктерді химиялық қорғау құралдарының иісін жұтуды болдырмау қажет, өйткені мұндай байланыс адамдарда күрделі аурулар тудыруы мүмкін.

Улы заттардың жерге түсуі де зардапсыз өтуі мүмкін емес, өйткені ол топырақтың құрамындағы редуценттердің жойылуына ықпал етеді, көкөністер және жеміс-жидектердің құрамына екінші рет сіңеді және оларда жиналып, көкөністер мен жемістерді адам денсаулығына зиянды етеді.

Улы заттар заттардың (су, азот, оттегі және т.б.) табиғи циклдерін бұза отырып, олардың айналымына қатысады.

Бір улы химикаттарды ұзақ уақыт бойы қолдану, олардың зиянкес жәндіктерге әсер ету тиімділігінің төмендеуіне әкеп соғады.

Ұсынылатын шешім: өсімдіктерді қорғау үшін өсімдіктер мен басқа биологиялық әдістерді қолдану қажет. Әсер соншалықты күшті болмауы мүмкін, бірақ адам өзіне де, қоршаған ортаға да зиян келтірмейді.

Аралас дақылдарды қолдануға болады. Мысалы, бұршақ қоспасына себілген қыша, бұршақ жемістерінің зақымдануын азайтады.

✓ 9-жағдаят

Проблема: қаланың саябағындағы ескі ағаштарды кесу туралы шешім қабылданды. Бөлшектеп кесілген дінгектер сол жерде қалды, себебі оларды саябақтан шығару өте қымбатқа түседі. Мәселенің шешімін ұсыныңыз.

Салдары (зардаптары): ескі ағаштар – көптеген ауру тудырғыш организмдердің жиналатын жері және олар бұл ауруларды жас ағаштарға жұқтырулары мүмкін.

Кесілген бөренелер саябақтың әдемі көрінісін бұзады, сонымен қатар саябақтың едәуір бөлігін қоқыспен толтырады. Серуендеу барысында балалар мен ересектер үшін олар қосымша қолайсыздықтар туғызады және кездейсоқ жарақат алуға ықпал етуі де мүмкін.

Ұсынылатын шешім: пешпен жылытылатын үйлері бар айналадағы ауылдардың тұрғындары арасында ақпарат таратуға болады – кесілген бөренелерді ауылды жердің тұрғындары өздері алып кетеді.

Бөренелерді саябақ аумағынан шығаруға қажетті көлік бере алатын демеушілер табуға және сенбілік ұйымдастыруға болады. Демеушілер бөренелерді өз қажеттеріне жарата алады.

Бөренелерді балалардың ойын алаңдарын немесе демалыс алаңдарын безендіру үшін қолдануға болады.

✓ 10-жағдаят

Проблема:

Мұз бен қардың еруін тездету үшін тротуарлар мен жолдарға көбінесе ас тұзын себеді. Бұл мәселені басқаша қалай шешуге болады?

Салдары (зардаптары): көктемде тұз еріген қар суымен топыраққа сіңеді. Бұл жағдай топырақ және өсімдіктердің жағдайына кері әсер етеді.

Сонымен қатар, автокөлік бөлшектерінің тотығуын күшейтеді.

Тұз тротуарлар мен жолдарда құрғап, көлік доңғалақтарымен ұсақталып, шаңмен араласып, аллергиялық қауіпті арттырады.

Ұсынылатын шешім:

Тұздың орнына құм немесе ағаш жоңқаларының үгіндісін пайдалануға болады.

Дереккөз: <http://laboratoriya-znaniy.ru/index.php/ekologicheskoe-obrazovanie-na-urokakh-biologii/situatsionnye-zadachi-po-ekologii>

• терминологиялық экологиялық тапсырмалар, экологиялық терминдер (4-қосымша).

• Тест тапсырмалары

1. «Экология» терминін ұсынған ғалым:

а) Э. Геккель; б) В. И. Вернадский; в) Ч. Дарвин; г) А. Тенсли

2. Тірі материяны ұйымдастырудың қандай деңгейі экологиядағы білім саласы болып табылады?

а) биоценодикалық; б) органдық; в) жасушалық; г) молекулалық.

3. Төмендегі организмдердің қайсысы жасушасыз?

а) саңырауқұлақтар; б) вирустар; в) жануарлар; г) өсімдіктер.

4. Зат пен энергияны тұтыну процесі ... деп аталады.

а) катаболизм; б) анаболизм; в) экскреция; г) тамақтану.

5. Фотосинтез барысында ... пайда болады.

а) су және көмірсулар; б) көмірқышқыл газы және хлорофилл; в) оттегі және көмірсулар; г) оттегі және амин қышқылдары.

6. Ағзаларға әсер ететін жансыз табиғат компоненттері қалай аталады?

а) абиотикалық факторлар; б) биотикалық факторлар; в) антропогендік факторлар.

7. Өзіне тән абиотикалық факторлары (климат, топырақ, су) бар белгілі бір аумақ ... деп аталады.

а) биотоп; б) биотон; в) биогеоценоз; г) экожүйе.

8. Негізінен ағымның әсерінен баяу қозғалатын су ағзалары қалай аталады?

а) бентос; б) нектон; в) планктон; г) перифитон.

9. Тұщы су лентистік экожүйелері дегеніміз – ...

а) көлдер, тоғандар; б) өзендер, бұлақтар; в) батпақты учаскелер мен батпақтар.

10. Экологиялық факторлар дегеніміз –

- а) ағзаға әсер ететін ортаның барлық элементтері;
- б) тек температуралық факторы;
- в) тек тамақ факторы.

11. Антропогендік факторлар дегеніміз –

- а) климаттық табиғат факторлары;
- б) биологиялық табиғат факторлары;
- в) адамның іс-әрекетінен туындаған факторлар.

11. Түр тіршілік ететін жалпы аумақ ... деп аталады.

- 1) экологиялық қуыс;
- 2) биотоп;
- 3) ареал немесе таралу аймағы;
- 4) азықтық аумақ.

• Сынып сағаттарының тақырыптары:

5-сынып. «Жер – біздің ортақ үйіміз» бағдарламасында табиғатқа, әсіресе қоршаған орта мен табиғатты қорғауға деген көзқарасты өзгерту қажеттілігі туралы мәселе қарастырылады. «Жер-біздің ортақ үйіміз!» сынып сағаттары топтамасыны білім алушыларды қоршаған ортаны қорғау проблемаларымен, эколог-ғалымдармен, экологиялық даталармен таныстырады. Балалардың назарын адамның қоршаған табиғатқа тигізетін әсеріне аударуға, экологиялық проблемаларға танымдық қызығушылығын және оларды шешуге қатысуға ұмтылысын қалыптастыруға көмектеседі. Білім алушылардың табиғаттағы іс-әрекеттері адамгершілікке толы болады.

6-сынып. «Табиғат – әдемі әлем» сынып сағаттарының циклі экологиялық мәдениетті қалыптастыруға, табиғатқа жауапкершілікпен және ұқыпты қарауға ықпал етеді. Білім алушылар экологиялық жүйе компоненттерінің өзара байланысын түсінуді үйренеді, табиғи құбылыстар туралы түсінікке ие болады. Экологиялық білімнің мазмұны биологиялық экология немесе табиғатты қорғау мәселелерімен аяқталмайды. Мектер оқушылары әлеуметтік экология, валеология, экологиялық қауіпсіздік элементтерімен танысады.

7-сынып. «Экология – үй туралы ғылым» сынып сағаттарының циклі білім алушыларды қызықты және алуан түрлі табиғат әлемімен, «экожүйе», «экологиялық зерттеу әдістері», экологиялық «заңдар», қоршаған ортаны зерттеу әдістері сияқты экологиялық ұғымдармен таныстырады. Оқушылардың бойында қоршаған ортаны қорғау бойынша белсенді экологиялық ұстанымды қалыптасады. Білім алушылар барлық тіршілік иелеріне жауапкершілікпен қарайтын болады, өнеркәсіптік қалдықтар, киелі орындар, экологиялық эстетикалық мінез-құлық сияқты ұғымдармен танысады.

8-сынып. «Көкжиектерді ашамыз» сынып сағаттарының циклі мектеп оқушыларының экологиялық мәдениетін дамытуға, табиғат байлықтарына ұқыпты және жауапкершілікпен қарайтын, табиғатта және әлеуметтік ортада экологиялық және адамгершілік негізделген мінез-құлық дағдыларын меңгерген адамгершілік, шығармашылық, әлеуметтік тұрғыдан белсенді тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған.

9-сынып. «Экожүйедегі адамның орны» сынып сағаттарының циклі экожүйені қалыптастыру мен сақтаудың экологиялық негіздерін, табиғаттағы

циклдің мағынасын түсінуді, адамның, жануарлар мен өсімдіктердің қоршаған ортасы туралы бірқатар мәселелерді қамтиды. Адамның табиғаттағы жағдайына, оның құрамдас бөліктерінің бірі және жаһандық кешенді экологиялық фактор ретінде ерекше назар аударылады. Мектеп оқушыларының аналитикалық ойлау, салыстыру, жалпылау, табиғат объектілері мен құбылыстарын зерттеуге қызығушылықты қолдау қабілеттері, дербес зерттеу іс-әрекеті дағдылары дамиды; табиғат объектілеріне ұқыпты қарау, коммуникативтік қабілеттерін жетілдіру дағдылары қалыптасады; табиғат объектілеріне қызығушылықты арттырады, құстар мен үй жануарларына көмектесу және қамқорлық жасау, табиғатта және қоғамда ережелерді ұстануға ұмтылу. Төмендегі кестеде экологиялық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған сынып сағаттары тақырыптарының үлгі тізбесі берілген (7-кесте).

7-кесте. Негізгі орта білім беру деңгейінің білім алушыларында экологиялық мәдениетті қалыптастыруға арналған сынып сағаттарының үлгі тізбесі

Тақырып	Сынып сағатының атауы
5-сынып. «Жер – біздің ортақ үйіміз»	
Табиғи орта мен табиғи ресурстардың маңызы. Табиғи ресурстарды жіктеу	«Жер, өмір сүр!»
Экологиялық қауіпсіздіктің заңдары мен принциптері. Экологиялық қауіпсіздік – бұл қоршаған ортаның қорғалғандығының жай-күйі	«Адамдардың табиғаттағы мінез-құлық ережелері»
Адамның экологиялық мәдениеті – адамдардың экологиялық білімі мен дағдыларын практикалық іс-әрекетте қолдана білу қабілеті	«Табиғат қатені кешірмейді»
Дүниежүзілік үй жануарлары күні. Олардың адам өміріндегі ролі мен маңызы	«Жануарлар – менің достарым»
Өзара әрекеттесудің негізгі түрлері. Гравитация, электромагнетизм	«Табиғаттағы күштер»
Жердің аномальды аймақтары, табиғаттағы физикалық құбылыстар және олардың әртүрлілігі	«Таңғажайыптың бәрі жанымызда»
Табиғаттағы маусымдық құбылыстар. Жыл мезгілдері, ауа райы және әлем елдерінің климат	«Бұл қызықты! Мәртебелі – ауа райы!»
Қоршаған ортаның ластануы туралы білімді кеңейту	«Қоқыс – ХХІ ғасырдың құбыжығы!»
Экологиялық мәдениетті және экологиялық қауіпсіздікті қалыптастыру	«Менің экоүйім және оның ішіндегілер»
Қазақстан сүтқоректілері. Қызыл кітапқа 10 түрі енгізілген	«Каспий итбалығы – біздің мақтанышымыз!»
Топографиялық картаның адам өміріндегі маңызы	«Топографияға саяхат»
Тұлғаның экологиялық санасын қалыптастырудағы натуралист жазушылар	«Балаларға жануарлар туралы»
Эндемиктер. Реликтер. Оларды сақтаудың маңыздылығы. Олардың өмір сүруінің маңыздылығын түсіну	«Қазақстанның эндемик және реликт жануарлары»
Дүниежүзілік Жер күні	«Біз көппіз – Жер жалғыз!»
Қанаттылардың түрлері және олардың шығу тегі	«Менің қататты достарым»
«Саябақтар шеруі» мерекенің тарихы мен	«Әлемді жақсы жаққа өзгерткің

ерекшеліктері . Экологиялық кодекс	келеді, өзінді өзгерт»
6-сынып. «Табиғат – әдемі әлем»	
Экологияның анықтамасы	«Экология – ғылым ретінде»
Эколог-ғалымдармен танысу (Ч. Даррел, В. Вернадский)	«Табиғат қызметінде»
Жабайы жануарлардың үйсіндендіру және себептері	«Үй жануарларының шығу тегі»
Флора мен фаунаның биоәртүрлілігін сақтаудағы ботаникалық бақтар мен хайуанаттар бағының рөлі	«Нұх кемесі»
Өсімдіктер мен жануарлар дүниесін қорғау, табиғатты қорғау білімі	«Табиғаттың шағымдар кітабы»
Қазақстанның қорықтары мен табиғат қорғау парктері	«Қазақстанның інжу-маржандары»
Дәрілік шөптер	«Жасыл дәріхананы қалай сақтауға болады?»
Халықаралық құстар күні.	«Құстардың ғажайып әлемі»
Экологиялық соқпақ	«Экологиялық соқпақтарды зерттей отырып ...»
Геральдикада жануарлар мен өсімдіктердің суреттерін қолдану	«Мемлекеттік рәміздердегі жануарлар мен өсімдіктер»
7-сынып. «Экология – үй туралы ғылым»	
Адамның қоршаған ортамен байланысы	«Адам және табиғат»
Мектептегі экологиялық принциптер	«Экомектеп»
Өсімдіктер мен жануарлар дүниесін қорғау	«Мен және менің досым», «Қызыл кітап – қауіп дабылы»
Табиғат құралдарымен эстетикалық тәрбие	«Поэзиядағы табиғат әлемі»
Планетаның ластануы. Қоқыс, оны қайта өңдеу, қайта пайдалану	«Тұрмыстық қоқыс мәселесі»
Қазақстанның табиғат ескерткіштері мен киелі орындары	«Менің туған өлкем»
Экология және адам денсаулығы	«Адам денсаулығының қоршаған ортаға тәуелділігі»
Ортаның химиялық және радиациялық ластануы	«Невада – Семей. Біз істей алдық...»
Қалдықтар немен қауіпті және олармен қалай күресуге болады	«Қалдықтарды кірісее айналдыру»
Қазақстанның Қызыл кітап тұрғындарымен танысу	«Олар өмір сүруі тиіс!»
Төтенше табиғи жағдайлардағы мінез-құлық	«Табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар»
Экологиялық проблемалардың түрлері	«Бұл нәзік планета»
Орман – экологиялық тепе-теңдіктің маңызды факторы	«Ормандағы мінез-құлық ережелері»
Адам – тірі табиғаттың бөлігі	«Біз таза планета және салауатты климатты қолдаймыз»
8-сынып. «Көкжиектерді ашамыз»	
Адам экологиясы нені зерттейді	«Экология – табиғатты түсінуге апарар жол»
Планетадағы тұщы су ресурстарын тұтыну және оның сарқылуы	«Су және адам денсаулығы»
Планетаның биологиялық әртүрлілігін сақтау	«Біздің планетамызды сақтайық»
Экология және экономика: Жаулар немесе достар?	«Біздің болашағымыз біздің қолымызда»

Баламалы энергия көздері	«Жасыл энергетика»
Адам мен жануарлардың өзара әрекеттесуі	«Біз олар үшін жауаптымыз»
Табиғи кешендерді қорғау	«Қазақстанның Жасыл маржандары»
Климаттың өзгеруіне адамның антропогендік әсері	«Жаһандық жылыну»
Қауіпті табиғи құбылыстар	«Табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар»
Тамақтану және адам денсаулығы	Салауатты үй – ондағы денсаулық»
Экологиялық мәселелерді шешу жолдары	«Біз Экоқала салып жатырмыз»
Тұрмыстық техниканың адам денсаулығына әсері	«Экологияға арналған мобильді технологиялар»
Климат және адам денсаулығы	«Адам өміріндегі биоритмдер»
Планетаның халқы	«Планета төтеп бере ала ма?»
9-сынып. «Экожүйедегі адамның орны»	
Табиғат пен адам өмірінің өзара байланысы	«Адам – табиғаттың баласы»
Қазіргі өмір сүру қарқыны және табиғи ресурстарды жою ауқымы	«Жер планетасындағы адамның жойқын әрекеті»
Қоршаған орта ластануының адам денсаулығына әсері	«Денің сау болсын десең, табиғатты аяла»
Адам қажеттіліктерінің жіктелуі және иерархиясы. Биоэтика	«Тұтыну мәдениетін дамыту»
Зиянды заттар және олардың адамға әсері	«Тағамдық қоспалар» - дәмді ме немесе зиянды ма?»
Салауатты өмір салты. Темекінің, алкогольдің және есірткінің зияны	«Жаман әдеттер және олармен қалай күресуге болады»
Қоғамның қазіргі экономикалық қызметінің биосферасына әсері	«Адам және табиғат»
Табиғи және антропогендік экологиялық апаттар туралы түсінік	«Планетаның денсаулығы біздің қолымызда»
Экологиялық таза емес аудандар мен объектілерді зерттеу, олардың сипаттамасы, оларды жою бойынша ұсынымдар әзірлеу	«Аймақтың экологиялық мәселелері және оларды шешу жолдары»
Халық санының өсуі. Урбандалу және қалалардың өсуі	«Әлемдегі және Қазақстандағы урбандалу процестері»
Қала (ауыл) экологиясы. Техносфера	«Техносфера – қазіргі әлемдегі қауіптің негізгі көзі»
Табиғатты ұтымды пайдалану. Ноосфера	«Ноосфера биосфера дамуының ең жоғарғы сатысы ретінде»
Қоғамдық экологиялық қозғалыс	«Қоғамдық экологиялық қозғалыстар»
Кәсіптік бағдар. Эколог мамандығы	«Жаңа мамандықтар әлемінде: Урбанист-эколог»
«Өндіріс қалдықтары» ұғымы 21 ғасыр үшін экологиялық тұрғыдан қолайсыз	«Қалдықсыз өндіріс – бұл экологияға деген қамқорлық»
Қазіргі және болашақ ұрпақтардың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық қажеттіліктері арасындағы тепе-теңдік	«Табиғат пен Жер планетасының үйлесімділігі – Халықаралық Жер күні»
Табиғатты қорғау – әркімнің ісі	«Мен болмасам, онда кім?»

• «Қоқысты бірге жеңейік» атты жоба (жалпы білім беретін мектептің 1-11 сынып білім алушылары, олардың ата-аналары, елдімекеннің басқа да тұрғындары, мектеп ұжымына арналған іс-шара)

Жобаның мақсаттары:

1. Мектеп оқушылары мен олардың ата-аналарының бойында экологиялық мәдениет қалыптастыруға ықпал ету.

2. Ауылды/елдімекенді қоқыстан тазарту.

3. Қалдықтарды пайдаға асыру.

Ұйымдастыру бөлімі:

- әр сыныптан волонтерлық топ құру;
- істелетін жұмыстардың жоспарын құру;
- жоспарды іске асыруда сыныптар мен жекелеген білім алушылардың қатысуын бағалаудың балдық жүйесін әзірлеу;

- фоторепортажбен аумақтарға барлау жүргізу арқылы, қоқыстың негізгі түрлерін (пластик, қағаз, шыны, ұсақ қоқыс) және шоғырланған жерлерін анықтау;

- нәтижені қорытындылау. Бұл қоқыспен не істеуге болады деген тақырыпта ашық ой-талқы жүргізу;

- елдімекеннің тұрғындары, өнеркәсіптері арасынан серіктептер іздеу, көмек сұрау (сенбілікке қатысу, қоқыс жинауға арналған қаптармен, қолғаппен, қоқысты шығаруға арналған техникамен қамтамасыз ету, қайта өңдеуге болатын қоқысты шикізат жинау орнына тасымалдауды қамтамасыз ету);

- сенбілік өтетін күнді белгілеу. Елдімекеннің көшелерінде, өнеркәсіп орындарында, мекемелерде тұрғындарды бей-жай қалмауға және сенбілікке қосылуға шақыратын жарнамалар орналастыру;

- әлеуметтік маңызды аумақтарды сыныптар бойынша бөлу (білім алушылардың жас ерекшелігін ескере отырып);

- сенбіліктің аяқталуын «Елдімекеніміз таза болсын» атты концерттік бағдарламамен аяқтау;

- сенбілік барысында әр сынып фоторепортаж жасайды. Орындалған жұмыс туралы ақпаратты мектеп сайтында, әлеуметтік желілерде орналастыру.

• «Таза жағалау» акциясы

Елдімекеннің маңайындағы су қоймасының (өзеннің, көлдің, тоғанның) жағалауын қоқыстан тазалау.

• «Қағаз қалдықтарын жинайық» акциясы

1-11 сыныптардың білім алушылары және олардың ата-аналарына арналған мақалатура тапсыру бойынша іс-шара. Білім алушыларға қағаз қалдықтарын қайта өңдеу арқылы қанша ағаш сақтап қалуға болатынын түсіндіру.

• Қоқыс жинау бойынша спорттық сайыс

Аталған іс-шараны білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып және сақтық шараларын сақтау арқылы ұйымдастыру қажет.

Білім алушылар елдімекен маңайындағы шыны, пластик қалдықтарын жинап қайта өңдеу орталықтарына өткізеді.

Іс-шара барысында балаларды келесі ақпаратпен таныстыру қажет

ЕСТЕ САҚТА!

Әр түрлі технологиялар бойынша жасалған пластмасса бұйымдарының орташа ыдырау уақыты 400 жылдан 700 жылға дейін.

Адамдар күнделікті қолданатын полиэтилен пакеттер табиғаттағы ыдырау мерзімі 100-ден 200 жылға дейін.

Шыны бөтелке 1 миллион жылға дейін ыдырайды.

Пластмасса жерде қалғанда ұсақ бөлшектерге бөлініп, өндіріс кезінде оларға қосылған хлор, әртүрлі химиялық заттар, мысалы улы немесе канцерогенді тұтанғыштар тәрізді заттарды қоршаған ортаға шығаруы мүмкін. Бұл химиялық заттар жер асты суларына немесе басқа жақын су көздеріне қосылуы мүмкін. Бұл суды ішетіндерге ауыр зиян келтіруі мүмкін.

Сонымен қатар, биологиялық ыдырайтын пластик ыдыраған сайын метан шығаруы мүмкін, бұл өте күшті парниктік газ, ол жаһандық жылынуға айтарлықтай ықпал етеді.

- «Батарейкалар, беріліңдер!» атта сайыс-акция

Қолданылған батарейкаларды жинап, тапсыру бойынша іс-шара.

Біз батарейкаларсыз мүмкін емес әлемде өмір сүріп жатырмыз, олар біздің өмірімізге нық кіріп алды. Осыдан бірнеше онжылдық бұрын батарейкалар күнделікті өмірде сирек пайдаланылатын, бұл өндірістің күрделілігіне және төмен тұтынушылық сұранысқа, сонымен қатар олардың айтарлықтай жоғары құнымен байланысты болды.

Акция барысында білім алушыларға пайдаланылған батарейкалардың қоршаған ортаға тигізер қаупі және оларды неліктен қабылдау пунктеріне тапсыру қажеттігі туралы ақпарат беру қажет.

Статистикаға сәйкес, бір отбасы жылына 500 граммға жуық пайдаланылған батарейкалар тастайды. Осы ақпаратқа байланысты есептер шығаруға болады.

Батарейкалардың түрлері: көмір-мырышты; сілтілі немесе алкалинді, сілтілі-марганецті, литийлі.

БАТАРЕЙКА ҚҰРАМЫНЫҢ ҚАУІПТІЛІГІ НЕДЕ?

Батарейкалардың құрамында ауыр металдар бар, ең алдымен сынап өте қауіпті.

Сынап – қауіптің бірінші класына жататын ең күшті у. Барлық органдардың ұлпаларында жиналып, жүйке мен қимыл-қозғалыс аппаратының бұзылуын, тыныс алу жүйесі ауруларын тудырады, көру және есту қабілетін нашарлатады, ми мен жүйке жүйесінің зақымдалуына әкеледі, бүйрек пен бауырға ауыр әсер етеді. Әсіресе балалар үшін өте зиянды.

Қорғасын – бүйректе жиналып, жүйке жүйесі мен мидың ауыр бұзылыстарын тудырады.

Кадмий – бүйректе, бауырда, сүйектерде және қалқанша безде жиналады. Қатерлі ісікке әкеледі

- «Қайталама шикізатпен тағы не істеуге болады?» атты зерттеу

«Тастанды материалдан жасалған бұйымдар» және «Қағаздан жасалған» модельдеу немесе шығармашылық көрмесін ұйымдастыру. Жасау жолдарын келесі сілтемелер арқылы табуға болады:

http://semeynaya-kuchka.ru/pticy-iz-bumagi-55-podelok-dlya-detej/#google_vignette

<https://www.youtube.com/watch?v=fmUZqfiKKyg>

<https://www.youtube.com/watch?v=hATgu4IRq7w>

<https://tratatuk.ru/materialy/podelki-iz-bumagi/podelki-dlya-detej.html>

<http://domnomore.com/podelki-iz-bumagi-svoimi-rukami-foto/> т.б.

- «Экологиялық брейн-ринг» ойыны

Ойынның мақсаты: биология және география пәндерін зерделеу шеңберінде ойынға қатысушылардың экология негіздері бойынша білімдерін кеңейту және тереңдету; табиғаттағы антропогендік фактордың рөлін және адам денсаулығының оның өмір салты мен қоршаған ортаның өзгеруіне тәуелділігін көрсету; балалардың экология проблемаларына қызығушылығын дамытуға, тез зейінділік пен тапқырлықты дамытуға ықпал ету.

6-11 сынып білім алушыларының пәндер бойынша сыныптан тыс жұмыстарын өткізу формасы ретінде ойын сияқты өткізуге ұсынылады.

Ойынға дайындық.

Ойын әрқайсысы 5-6 адамнан тұратын 5 командаға арналған. Құрама командалар 6-11-сынып оқушыларынан құрылады. Команданың аты, эмблемасы, ұраны бар және командирді таңдайды. Ойын екі ойын үстелінде жүреді, үстелдерде екі бірдей үстел шамдары бар.

Ойын барысы:

I тур

Мұғалім алғашқы 2 команданы ойын үстелдерінде орын алуға шақырады. Ойын 3 ұпайға дейін барады.

- Қандай құрылыс материалдары денсаулыққа зиян болуы мүмкін? (Асбест толтырғыштары, темірбетон блоктары, қорғасын бояғыштары, ДСП және т.б.)

- Аманкелді ауылындағы қай үй өмір сүруге аса қауіпті және неліктен? (12-үй, жерасты суының ылғалынан үй іргетасы көтеріліп тұр.)

- Отандық пәтердің қай тұсы аса лас? (Газ плитасы бар кухня. Толық жанбайтын өнімнің ШШК+сі 7-10 есеге артады.)

- Неліктен «Темекі тартушының жанында темекі тартпай отыру» қауіпті? (Темекі тартудан шығатын зиянды заттардың 80 % қабылдайды).

- Су құбырынан суды таза алуға бола ма? (Жоқ, су құбырындағы судың құрамында химиялық заттар көп болады).

Музыкалық үзіліс. (Экологиялық тақырыпқа ән).

II тур

Жеңімпаздар және 3-команда шақырылады.

- Көбінесе адам қандай себептен ауырады? (Адам ағзасының психикалық жағдайға тәуелді жұмыс жасауы).

- 50-80 жас аралығында адам денсаулығы мен өмірін қалай сақтауға болады? (60 кг макулатура өткізу).

- Неліктен орманда шу көтеруге болмайды? (Кұстар мен аңдар өз ұялары мен індерінен айрылып қалады, балапандары мен күшіктері адасып кетеді).

- Неліктен су қоймасының жағасында машиналарды жуу мүмкін емес? (Бензиннің 5 г су бетінде 50 м² үлбір түзіп, шіруді тежейді).

«Сіз білесіз бе?» рубрикасы

Американдық селекционерлер апельсиннің қияр сортын шығару бойынша жұмыс істеп жатыр. Жаңа қиярдың құрамында А дәрумені мен каротин көп болады.

ДДСҰ-ның бағалауы бойынша пестицидтермен уланудың жылына 500 мыңдай жағдайы орын алады, оның 5 мыңы өліммен аяқталады.

Жерде жыл сайын жануарлардың 1 түрі қайтымсыз жоғалады, ал өсімдіктердің 1 түрі апта сайын жоғалады. Бүгінгі таңда планетаның әрбір тұрғынына 25 құс келеді, ал 2000 жылға қарай бұл қатынас одан да азаяды.

Жыл сайын оны жаңбыр шайып, желдің әсерінен Жердің 26 миллиард тонна құнарлы қабаты көтеріледі, шөлдер ауданы жыл сайын 6 миллион гектарға ұлғаяды.

III тур

Жеңімпаз және 4-команда.

- Ауылды ауызсумен қамтамасыз етудің мәселесі қандай? (Ешқандай сүзгі қабаты жоқ, 10 жылдан бері тазарту құрылыстары жұмыс істемейді.)

- Неліктен белгілі бір дыбыс деңгейін ұстап тұру керек, неге қатты музыка тыңдау зиянды? (Жүйке жүйесіне зақым келтіреді, есту қабілетін төмендетеді, асқазан жарасы мен гипертонияны тудырады, өмір сүру ұзақтығын төмендетеді).

- Орманда қалған қоқыстар қандай зиян келтіреді? (Лақтырып тасталған қалдықтар қоршаған ортаны ластайды. Қағаз толығымен шірігенге дейін 2 жылдай уақыт кетеді. Құрамында қалайы бар құтының шіруіне - 90 жыл, полиэтилен пакеттің шіруіне - 200 жылдан астам уақыт кетеді, ал әйнек мәңгілікке шірімейді).

- Біздің жер шарының үстіңгі қабаты 71% судан тұрса да, неліктен тұщы су тапшылығы мәселесі бар? (Жер шарындағы таза су шамамен 2% құрайды).

- Ормандағы құмырсқаның илеуінің қандай ролі бар? (Үлкен бір құмырсқа илеуі ғана бір гектар орманды жәндіктерден қорғайды).

Театрландырылған үзіліс.

Жер: Алыс ғаламшарлардан Жер бетіне бөгде планеталықтар келді. (Бөгде планеталықтар денесіне жабысқан киімдерімен шықты, бастарында алюминий сымдары бар маска киген. Қолдарында «ТҰҚЫМ» деген жазуы бар ағаш көшеттері).

Бөгде планеталықтар: (буынға бөліп суық сөйлейді). Құрметті жер шарының тұрғындары, Сәлеметсіздер ме! Біз сіздерге алыс Альфа-Центавра планетасынан келдік және ағаш көшеттері мен көкөніс тұқымдарын әкелдік.

Жер шарының тұрғындары: Көп рақмет! Бірақ Жерде ештеңе қалмағанын, барлық өсімдіктер жоғалып кеткенін қайдан білдіңіздер? Ормандар орны шөлге айналып, өзендер құрғап, балық пен тұщы су болмағалы көп уақыт болды.

Бөгде планеталықтар: Сіздердегі қиындықтар жайлы бізге Балық шоқжұлдызы жеткізді. Олар сіздерге мына гүл шоқтарын беріп жіберді.

Жер шарының тұрғындары: (алғыс білдіріп, гүлді иіскейді) Ал біз гүл иісін ұмытып та қалдық! Ал сіздің планетаңыз қандай?

Бөгде планеталықтар: Біздің планетамыз таза, егер ғаламнан қарасақ оның түсі көгілдір. 150 жыл бұрын Сіздің Жер де осындай болған.

Жер шарының тұрғындары: Біз міндетті түрде сіздердің көшеттеріңізді отырғызамыз, тұқымнан көкөніс өсіреміз Жерді қоқыстан тазалаймыз және оны сақтаймыз. Бұл біздің үй ғой!

Бөгде планеталықтар: Жер шарының тұрғындары! Біз ұшып кетеміз, бірақ біздің Жерді қорғау үшін жуық арада қайта келеміз! Әйтпесе, бәрімізге қиын болады..

Кездескенше! (қол бұлғап, қоштасып жатыр).

IY тур

- Өзіңізді бактериялық уланудан қалай қорғауға болады? (Тамақтанар алдында қол жуу, тамақ бетін жауып ұстау, тамақты тоңазытқышта сақтау т.б.).

- Қалалық саябақта ауаның таза болуы қандай белгілерге жатады? (Қыналар, қарағайлар).

- Неліктен акклиматизация (жануарлар мен өсімдіктердің бұрын өмір сүрмеген жерлерге қоныс аударуы) қазір айтарлықтай дәрежеде оқиға ретінде қарастырылады? (Олар жаулардың болмауына, тіршілік ету және таралу қабілетінің жоғарылығына байланысты жергілікті түрлерді ығыстыра алады).

- Дала қорығының кейбір аудандарында шөп үнемі шабылады. Бұл табиғатты қорғау қағидасын бұзбай ма? (Жоқ, бұл аша тұяқты жерді таптау әсерін алмастырады, әйтпесе дала өсімдіктері қаулап, дала тез орманға айналып кетеді!).

- Табиғат үшін ең қорқынышты апаттың - өрттің басты себебі неде? (Өрттің 97% -ы адамдардың кінәсінен, орманда тәртіп ережелерін сақтамау салдарынан болады!).

- Өзіңізді көміртегі тотығымен уланудан қалай қорғауға болады?

- «Урбанизация аурулары» деп қандай ауруларды атайды? (Стресс, гипертония, ерте атеросклероз, инфаркт, невроздар, қатерлі ісік, метаболикалық бұзылулар).

- Австралияда кактус көбелегі қандай ерлік жасады? (Ол басқа жолдармен күресуге болмайтын, өсіп кеткен кактустарды жойды).

Қорытынды

Ойнағаны үшін барлығына рахмет. Мен болашаққа деген сенімге ие болдым. Мен ойын жеңімпаздарын марапаттағым келеді.

(Жеңімпаз команда мен үздік ойыншыны марапаттайды)

• Жалпы орта білім беру деңгейінің 10-11-сыныптарына арналған «География» оқу пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасындағы экологиялық білім беруге бағатталған тақыраптары және оқу мақсаттарына сәйкес жүргізілетін жұмыс түрлері:

- «Табиғатты пайдалану түрлерінің қоршаған ортаға әсерін бағалау» тақырыбында табиғатты пайдалану түрлерінің қоршаған ортаға тигізетін әсерін анықтайды, баға береді; табиғатты пайдалану түрлерінің қоршаған ортаға тигізетін кері әсерін азайтудың жолдарын ұсынады;

- «Табиғатты тиімді пайдаланудың қағидаттары» тақырыбында табиғатты тиімді пайдаланудың қағидаттарын анықтайды; табиғатты пайдалану түрлерінің тиімділігін арттыру жөнінде ұсыныстар әзірлейді;

- «Экологиялық таза өндірістерді жобалау» экологиялық таза өндірістік жобалар әзірлейді;

- «Табиғатты пайдалану және геоэкология» бөлімінде білім алушылар геоэкологиялық зерттеулердің мәнін, мазмұнын, бағыттарын графикалық түрде ұсынады; геоэкологияның негізгі категорияларын түсіндіреді; геосфералардың ластану деңгейін анықтап, себеп-салдарын зерттейді; дүниежүзі аумағын ластану және табиғи ортаның бұзылу деңгейі бойынша аудандастырады; табиғатқа әсер ететін антропогендік факторларды топтастыру және графикалық түрде ұсынады; табиғатқа әсер ететін антропогендік факторлардың азайту жолдарын ұсынады; ғаламдық экологиялық проблемалардың пайда болу механизмін түсіндіреді; геоэкологиялық үдерістерде географиялық қабық заңдылықтарының рөлін анықтайды; ғаламдық экологиялық проблемаларды шешудегі әлемдік тәжірибені зерттейді; экологиялық проблемаларды шешудегі инновациялық технологиялардың рөлін анықтайды; Қазақстан аумағын экологиялық тұрғыдан аудандастырады; Қазақстандағы экологиялық проблемалардың шешу жолдарын ұсынады және т.б.

- «Биология» оқу пәнінде «Адам іс-әрекетінің қоршаған ортаға әсері» тақырыбында мүмкін болатын климаттың жаһандық жылыну салдарын болжайды; Қазақстанның экологиялық проблемаларының шешу жолдарын ұсынады.

- Сынып сағаттарының циклінде адам экологиясының санитарлық-гигиеналық, психологиялық және педагогикалық аспектілері көрсетілген. Кешенді пәнаралық көзқарас тұрғысынан «салауатты өмір салты» ұғымының мәні жастардың өз денсаулығына дұрыс қатынасын қалыптастыру арқылы қарастырылады.

Сынып сағаттар циклі білім алушылардың экологиялық мәселелерді талқылауға, қарапайым экологиялық мәселелерді шешуге деген белсенділігі мен қызығушылығын арттыруға бағытталған.

10-сынып. «Табиғатты қорғау – әрқайсымыздың ісіміз» сынып сағаттарының циклі экология туралы білімді тереңдетеді, ғаламды құру заңдары мен принциптерін қарастырады. Білім алушыларды оқыту биология, география, физика пәндерінен алған біліміне негізделеді.

Сынып сағаттары экологиялық тұрғыдан орынды мінез-құлық дағдыларын, этикалық нормалар мен қоршаған табиғи ортаға қатынас принциптерін, біліктерін, дағдыларын дамытуға бағытталған. Білім алушылар қоршаған ортаны зерделеу және қорғау жөніндегі нақты іс-әрекетке тартылады, экологиялық этика мәселелерін, экология мен экологиялық құқықтың мәдениеттанулық аспектілерін зерделейді, Қазақстанның өсімдіктер және жануарлар әлемімен, зерттеудің ғылыми әдістерімен (ақпарат жинау, фактілерді салыстыру, талдау, гипотезалар ұсыну, қорытындылар мен қорытындылар дайындау) танысады. Зерттеулер мен бақылаулар жүргізу жоғары сынып оқушыларының зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытады, ұжымдастыру мен жабайы табиғатқа, табиғаттағы мінез-құлық мәдениетіне оң құндылық қатынасын қалыптастырады. Сонымен қатар, білім алушылар арасында табиғат адамның өмір сүру орны және оның өмірі мен өндірістік қызметі үшін қажетті барлық игіліктердің көзі екендігі туралы тұтас түсінік қалыптастыруға бағытталған идеялар көрініс тапты.

Жоғары сынып оқушылары көшпелілердің экологиялық мәдениетімен танысады, қоршаған ортаны қорғаудың заңнамалық құқығы негіздерін үйренеді, экологиямен байланысты мамандықтар туралы кәсіптік білім алады.

11-сынып. «Адамзаттың экологиялық проблемалары» сынып сағаттарының циклі табиғат заңдары мен адам қызметінің өзара байланысын түсінуді кеңейтеді және негізгі орта білім деңгейінде алынған экология туралы бұрыннан бар білімге негізделген география және экология бағдарламасын кеңейтеді. Сынып сағаттарының жүйесі өзін-өзі тәрбиелеуге негізделген, ақпаратты өз бетінше іздеуге, таңдауға, талдауға және пайдалануға жеткілікті дағдылары мен психологиялық көзқарастары бар, адамның табиғатқа деген жауапты көзқарасын қалыптастыруға ықпал ететін негізгі экологиялық принциптер мен ережелерді білетін белсенді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.

Сынып сағаттары циклі білім алушылардың су және жер ресурстарын, жасыл желектер мен қорғалатын табиғи аумақтарды пайдалануға ұқыпты қарау қажеттілігін ұғынуға; қоғам алдында су ресурстарын қалпына келтіру және пайдалану үшін жеке жауапкершілікті қалыптастыруға бағытталған. Бағдарлама экологиялық этика, экология мен экологиялық құқықтың мәдениеттанулық аспектілерін қарастырады (8-кесте).

Сынып сағаттарында ауызша, көрнекілік, практикалық әдістерді, пікірталастар, дебаттар, виртуалды экскурсиялар, викториналар, іскерлік ойындар және т. б. іс-шараларды қолдану ұсынылады.

8-кесте – Жалпы орта білім беру деңгейінің білім алушыларының бойында экологиялық мәдениет қалыптастыруға арналған сынып сағаттарының үлгі күнтізбесі

Тақырып	Сынып сағатының атауы
<i>10-сынып.</i> «Табиғатты қорғау – әрқайсымыздың ісіміз»	
Экологиялық білімнің әсері біздің өмір салтымызды өзгертеді	«Экологиялық білімнің адам өміріне әсері»
Экожүйелерді өзін-өзі реттеу тетіктері	«Егер біз болмасак?»
Экожүйедегі организмдер арасындағы қатынастар	«Экологиялық тауашалар»
Қолданбалы экология. Орманның экологиялық функциялары	«Орман – планетаның өкпесі»
Қолданбалы экология. Судың экологиялық функциялары	«Өмір тамшылары»
Қазақстанның топырақ жамылғысы. Гумус. Топырақ құнарлылығын сақтау	«Неліктен топырақ түрлі-түсті?»
Ауыл шаруашылығын «экологияландырудың» маңыздылығы	«Ауыл шаруашылығының пайдасы мен зияны»
Мұздықтардың еруінің себептері мен салдары	«Мұздықтарға үкім. Мұз жамылғысы қалай жоғалады»
Биоаймақтар. Экологиялық мониторинг	«Қоршаған орта сапасын бақылаудың қара дақтары»
Қызыл кітап	«Қызыл кітап қара түске айналуы мүмкін!»

Табиғатты қорғаудың негізгі принциптері	«Экологияға қамқорлық әр нақты адамнан басталады»
Халық экологиясы. Көшпенділер мәдениетінің экологиялық шарттылығы	«Халықтық дәстүрлер және тұлғаның экологиялық мәдениеті»
Экологиялық кәсіптік бағдарлау	«Қорықшы – табиғат күзетшісі»
Экологиялық құқық. Экологиялық этика негіздері	«Заң табиғат қызмет етуде»
11-сынып. «Адамзаттың экологиялық проблемалары»	
Экология-барлық ғылымдардың аккумуляторы ретінде	«Экологияның басқа ғылымдармен байланысы»
Электромагниттік, акустикалық, радиациялық ластану	«Көрінбейтін бұзушылар».
Табиғи ортаның тозуы және жойылуы.	«Аймақтың экологиялық мәселелері және оларды шешу жолдары»
Қазақстан су ресурстарының экологиялық мәселелері	«Теңізден шөлге дейінгі жол. Арал теңізі – Аралқұм шөлі»
Каспий – әлемдік проблема.	«Каспий экономикалық одағы. Каспий – достық теңізі»
Атмосфераның, жер үсті және жер асты суларының техногендік ластануы	«Қарашығанақ – қайтарылмайтын бастау жақын»
Атмосфералық ауаны көлікпен ластау	«Көлік экологиялық проблемалардың көзі ретінде»
Орталық Азияның таулары мен мұздықтары. Мұздықтардың тозуы	«Мұздықтар – жер бетіндегі тұщы су аккумуляторы»
Экономика және экология	«Экологиялық экономиканы қалыптастыру»
Энергия алудың баламалы көздері	«Балама әрқашан бар»
Табиғи апаттар (цунами, су тасқыны, циклондар, құйын және торнадо)	«Күтпеген апаттың соққысында...»
Урбандалудың және қалалар аумағының экологиялық проблемалары	«Болашақ қалаларда – шындық па әлде фантастика ма?»
Демографияның заманауи экологиялық мәселелері	«Болсын ба әлде болмасын ба? Демографияның артықшылықтары мен кемшіліктері»
Адам денсаулығы және қоршаған орта	«Болашақ ұрпақтың денсаулығы, ол – қандай?»
Жетісудың экологиялық мәселелері	«Қазақстанның інжу-маржандары. Жеті су – жеті өзен»
Қорғалатын табиғи аумақтардың әлемдік желісі	«Жер бірлігінен өркениет бірлігіне»
Өркениеттің болашағы әрқайсымызға байланысты	«Экоөмір! Бұл өте сәнді»

- Жалпы білім беретін мектептердің бастауыш, негізгі және жалпы орта білім беру деңгейлерінде жүргізілетін сыныптан тыс жұмыс түрлері, ерекшеліктері және олар бойынша ұсыныстар төмендегі кестеде берілген (9-кесте)

9-кесте – Сыныптан тыс жұмыс түрлері, олардың ерекшеліктері және олабойынша ұсыныстар:

Іс-шара түрі/ сипаттамасы	Ерекшеліктері	Ұсыныстар
Бастауыш білім беру деңгейіне арналған іс-шаралар түрлері		
<p>Ертегілер мен аңыздар кеші</p> <p>Балалармен аңыз-әңгімелер, тәмсілдер, ертегілер, метафоралар арқылы өзара ауызша байланысу.</p> <p>Метафоралардың, тәмсілдер мен аңыздардың психологиялық және педагогикалық әлеуеті өзара байланысудың бұл түрін жеке формада бөлуге мүмкіндік береді.</p> <p>Егер сіз адамға ақылды ой айтсаңыз, ол басын изеп, бұрынғыдай өмір сүруді жалғастырады. Егер сіз бұл ойды ертегіге, астарлы әңгімеге немесе метафораға айналдырып, оның мағынасын түсіндіріп айтсаңыз – маңызды идеяның санаға сіңіп, жанның тереңдігіне еніп, өмірінің, мақсаттары мен қалаулары туралы ойлануға үлкен мүмкіндік беруге болады.</p>	<p>Жұмыс түрлері:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Аңызды метафора ретінде қолдану. • Аңыз бойынша сурет салу. • Кейіпкерлердің әрекеттері мен мінез-құлықтарын талқылау. • Аңыз эпизодтарын құбылту. • Аңызды насихат ретінде пайдалану. • Аңыз желісі бойынша шығармашылық жұмыс, «Ертегілер мен аңыздар кешіне» шығармашылық өнім дайындау. 	<p>Дайындықты қажет етеді.</p> <p>Өртүрлі жастағы адамдар үшін өз материалы болады. Арнайы музыка қосу, қолайлы жағдай жасау және қатысушыларды кешке дайындау.</p>
<p>Аттракциондар.</p> <p>Аттракциондар (табиғи) саябақтары «Аттракцион» сөзі француз тілінен тікелей аударғанда «тарту», «жұмылдыру» деген мағынаны білдіреді. Қоғамдық орындарда әткеншек, карусельдер мен жарыстарға арналған құрылғылар түріндегі аттракциондар бар.</p> <p>«Аттракцион» сөзін қысқа, әсерлі, күлкілі, қиындықтарды жеңуге арналған жарыстық ойындар деп те атайды</p>	<p>Аттракциондар заттармен және оларсыз да болуы мүмкін. Бұл өзін-өзі тексеруді, күшін, ептілікті, мергендікті дамытуға, қозғалыс дәлдігі мен мақсатқа жетуде табандылыққа көмектеседі.</p>	<p>Айтарлықтай дайындықты қажет етеді.</p> <p>Экологиялық аттракциондар үшін орманның, саябақтың, су қоймасының дайын ресурстарын пайдалануға болады. Бұл ағаш бүршіктері, құм, жерге түскен жапырақтар болуы мүмкін...</p> <p>Пайдаланылған (тиісті санитарлық өңдеуден өткен) пластик немесе алюминий ыдыстар, полиэтилен жаңа пакеттер және басқаларды қолдануға болады.</p> <p>Спорттық туризм жабдықтарын пайдалануға болады. Осының бәрінен ептілік, ақыл-ой, күш сыналатын «аттракциондар» жасалады. Имитациялар</p>

		(әртүрлі жануарлардың әдеттеріне немесе экологиялық тауашаларға еліктейтін байқаулар) немесе «Су әлемі», «Юрский кезеңіндегі саябақ», «Орман ертегісі» тақырыптық байқаулары болуы мүмкін»...
<p>Сабақтың ойын формасы сыныпта оқушыларды оқу іс-әрекетіне ынталандыру, ынталандыру құралы ретінде әрекет ететін ойын техникасы мен жағдайларының көмегімен жасалады. Білім беру тұрғысынан ойын - бұл «әрекеттері белгілі бір шарттармен (ережелермен) шектелген және белгілі бір мақсатқа жетуге (жеңіске, жеңіске, сыйлыққа) бағытталған ойыншылар арасындағы кез-келген жарыс немесе бәсекелестік».</p> <p>(Эллингтон, Эдинаол, Перевил 1984)</p> <p>Сабақтың сабақ формасында ойын техникасы мен ситуацияларын жүзеге асыру келесі негізгі бағыттар бойынша жүреді: оқушыларға дидактикалық мақсат ойын тапсырмасы түрінде қойылады; оқу қызметі ойын ережелеріне бағынады; оқу материалы оның құралы ретінде қолданылады, дидактикалық тапсырманы ойынға айналдыратын оқу іс-әрекетіне бәсекелестік элементі енгізіледі; дидактикалық тапсырманы ойдағыдай орындау ойын нәтижесімен байланысты. Шығармашылық тұрғыдан ойынды білім</p>	<p>Ойындардың көпшілігінде төрт негізгі ерекшелік бар (С. А. Шмаков бойынша):</p> <ul style="list-style-type: none"> • процестің өзі үшін ләззат алу үшін баланың қалауы бойынша ғана жасалынатын ақысыз даму әрекеттері нәтиже ғана емес, белсенділік (процедуралық рахат); • бұл қызметтің шығармашылық, көбіне импровизациялық, өте белсенді сипаты («шығармашылық өрісін» құру); • белсенділікті, бәсекелестікті, бәсекеге қабілеттілікті, бәсекелестікті, тартымдылықты және т.б эмоционалды көтеру (ойынның сезімдік сипаты, эмоционалдық стресс); • ойынның мазмұнын, оның дамуының логикалық және уақытша реттілігін көрсететін тікелей немесе жанама ережелердің болуы. 	<p>Ойындар, бір жағынан, теориялық ұстанымдарды мысалдармен бейнелеуге, іс жүзінде қоршаған ортаның жай-күйін талдаудың әртүрлі әдістерінің қалай қолданылатындығын көрсетуге мүмкіндік береді; екінші жағынан, олар оқушыны әр түрлі деңгейдегі экологиялық мәселелер мен қайшылықтарды шешуге жеке қатысуға тартады. Ойын сабақтары қолданбалы экологиялық ойлауды қалыптастыруға, экологиялық білімді нақтылауға ықпал етеді. Сондықтан ойындар мен ойын жағдайларының сюжеттері нақты негізге ие болғаны өте маңызды - бұл жағдайда олар студенттердің шешім қабылдау мен олардың экологиялық құзыреттіліктерін игеру тәжірибесінің дамуына ықпал етеді.</p>

<p>беру құралы ретінде пайдалану үшін олар ойын әрекеті мен мақсатты ойынды ажыратады, яғни. алдынала жоспарланған ойынға (практикалық емес) қол жеткізуге бағынатын ережелері бар ойын. Жалпы ойындардан айырмашылығы, педагогикалық ойын маңызды ерекшелікке ие: оқытудың айқын қойылған мақсаты және оған сәйкес келетін педагогикалық нәтиже, ол дәлелденуі мүмкін, айқын түрде бөлініп, білімдік-танымдық бағытпен сипатталады.</p>		
<p>Ойын технологиясы «Педагогикалық ойын технологиялары» ұғымына педагогикалық процесті әртүрлі педагогикалық ойындар түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің үлкенірек тобы кіреді. Ойын әрекетінің технологиясы, жалпы сөзбен айтқанда, мұғалімнің ойындарды таңдау, дамыту, дайындау, балаларды ойын әрекетіне қосу, ойынның өзін жүзеге асыруы, оның таодамаларының қорытындылау жөніндегі іс-әрекеттерінің, операцияларының белгілі бірізділігі мен нәтижелері.</p>	<p>Ойын технологиясының педагогикалық мүмкіндіктері:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студенттердің жалпы білім беру қызметіне және ойын технологиясын қолдана отырып құрастырылған немесе құрастырылған әлеуметтік-экологиялық мәселелерге қызығушылығын арттыру; • мектеп оқушыларының оқу үрдісіндегі танымдық белсенділігінің өсуі, бұл студенттерге нақты шындық мысалдары негізінде ойынға модельденген үлкен көлемдегі ақпарат алуға және игеруге мүмкіндік береді; • ойынға қатысушылардың нақты жағдайларды имитациялайтын жағдайларда жауапты шешім қабылдау дағдыларын игеруі; • ойынға қатысушылардың өзін-өзі бағалауын арттыру, өйткені олар сөзден нақты іс-әрекетке ауысып, қабілеттерін тексеруге мүмкіндік алады; • қоршаған шындыққа деген көзқарасты өзгерту, белгісіз қорқынышты алып тастау, 	<p>Ойын технологиясының артықшылықтары:</p> <ul style="list-style-type: none"> • оқушылардың белсенділігін белсендіреді; • оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытады; • сыныптағы әлеуметтік байланыстарды нығайтады; • практикалық дағдылар мен дағдыларды дамытады. <p>Ойын технологияларының кемшіліктері:</p> <ul style="list-style-type: none"> • айтарлықтай дайындықты қажет етеді; • жаңа материалды оқып үйрену кезінде қолдану орынсыз; • мұғалімнен сыныптағы жағдайды толық бақылауды талап етеді.

	<p>өйткені ойын ең қиын мәселелерді оң шешудің мүмкіндігін айқын көрсетеді;</p> <ul style="list-style-type: none"> • оқушылардың жалпы оқу іс-әрекетіне және ойын технологиясының көмегімен модельденетін немесе құрастырылған әлеуметтік-экологиялық мәселелерге қызығушылығын арттыру; • мектеп оқушыларының оқу үрдісіндегі танымдық белсенділігінің өсуі, бұл студенттерге нақты шындық мысалдары негізінде ойынға модельденген үлкен көлемдегі ақпарат алуға және игеруге мүмкіндік береді; • ойынға қатысушылардың нақты жағдайларды имитациялайтын жағдайларда жауапты шешім қабылдау дағдыларын игеруі; • ойынға қатысушылардың өзін-өзі бағалауын арттыру, өйткені олар сөзден нақты іс-әрекетке ауысып, қабілеттерін тексеруге мүмкіндік алады. 	
<p>Саяхат ойыны. Саяхат ойынының басқа да атаулары болуы мүмкін. - «маршруттық ойын», «кезендерді жеңуге арналған ойын», «бекеттер бойынша ойын», «эстафета» т.б. ... Бұлардың барлығына ортақ іс – қатысушылар тізімі көрсетілген белгілі бір схема бойынша жүргізіледі. Сайттағы тапсырмалар репродуктивті, шығармашылық және зерттеуге бағытталған болуы мүмкін.</p>	<p>Ол бірнеше кезеңнен тұрады:</p> <ul style="list-style-type: none"> • қатысушыларды саяхат ойынын қабылдауға дайындау; • жинау-бастау; • командалардың маршрут бойымен қозғалуы; • алаңдарда ұйымдастырылған іс-шараларға командалардың қатысуы; • жинау-аяқтау; • кейінгі әсерді ұйымдастыру. 	<p>Дайындықты қажет етеді</p>
<p>Интеллектуалды-танымдық ойындар Басты ерекшелігі – ойыншылар мен аудиторияның ақыл-ойын</p>	<p>Интеллектуалды-танымдық ойындар бос уақыттың барлық түрлерін қолдана алады және кез-келген бағдарламаға қатыса алады.</p>	<p>Дайындықты талап етеді.</p>

<p>тиімді пайдалану. Бұл "Не? Қайда? Қашан?", "Брейн-ринг" сияқты ойындар т.б. ойындар.</p>		
Негізгі орта білім деңгейіне арналған іс-шаралар		
<p>Арқан курсы Бұл арнайы дайындалған сабақтар, шағын топтарға арналған психофизикалық жаттығулар, сондай-ақ жеке сабақтар. Курсты орындау барысында шығармашылық ізденіске жағдай жасалады, стандартты емес шешімдер қабылдау мүмкіндіктері пысықталады, ұжымда өзара көмек пен қолдау көрсетіледі.</p>	<p>«Арқан курсы» орындау шарттары бар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сынақтан өтетін топ 12 адамнан аспауы тиіс. • Жаттығулар курспен жақсы таныс жетекшінің басшылығымен орындалады. • Тапсырманы дайындау уақыты шектелмеген. • Егер әркім тапсырманы дәл орындаса, тапсырма орындалды деп саналады. • Егер кем дегенде бір қатысушы қате жіберсе, топ бастапқы орнына оралады. 	<p>Дайындықты қажет етеді.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Арқан курсы турistik клубпен ұйымдастырған жақсы. • Экологиялық жорық немесе экспедиция алдында арқан курсы өткізуге болады.
<p>Қуыршақ театры Рөлдік ойын, оның командасы мен айналасындағы адамдар үшін спектакльдерді дайындау және көрсетуден тұрады. Театрдың «құрылысы» жалпы жиыннан басталады. Ойынның барлық қатысушылары театр құрамында қандай цехтар (бөлімдер) болатынын бірлесіп шешеді, содан кейін цехтар бойынша жиынтық бригадалар құрылады, команда жетекшілері (цех бастықтары) және театр дирекциясы таңдалады, оған цех бастықтары мен бас басшылар (директор, көркемдік жетекші) – ересектер мен үлкен балалар кіреді. Пьеса құрылғаннан кейін дирекция жұмысты шеберханалар (бригадалар) арасында бөледі және спектакльдің дайындалуын басқарады.</p>	<p>Қуыршақ театрының үлгі құрылымы:</p> <ul style="list-style-type: none"> • дирекция-цехтардың бас басшылары мен бастықтары (команда жетекшілері); • әдеби цех; • қуыршақ цехы (қуыршақ жасау); • актерлік цех (қуыршақтар бригадасы); • бутафор цехы (реквизит дайындау); • декорациялық цех (декорациялармен жұмыс); • Жарық цехы (сахналық дыбыстар, шулар, музыкалық сүйемелдеу). 	<p>Айтарлықтай шығармашылық және ұйымдастырушылық дайындықты қажет етеді.</p>

<p>Шабуыл (И.П. Иванов бойынша) Ұжым мен оның достарының көмегімен жоюға болатын қоршаған өмірде байқалған кемшіліктерді тез түзетуге бағытталған іс-шаралар. Шабуыл қысқа мерзімде, бір немесе бірнеше сағат ішінде жасалады. 14 Иванов, И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М.: Педагогика, 1989.</p>	<p>Шабуылдар арнайы барлаудан кейін немесе қоршаған өмірде байқалған кемшіліктер туралы түскен кез келген дабыл бойынша жүзеге асырылады. Еріктілердің жиынтық жасағы (әр жастағы балалардан олардың ересек достарымен бірге) құрылады, командир таңдалады</p>	<p>Шабуылдарға арналған тапсырмалар (ұсыныстар) :</p> <ul style="list-style-type: none"> • аумақты (мысалы, балабақша) қардан, жапырақтардан және т.б. тазалау; • тайғақ жолдарға құм себу; • бұлақ көздерін, саябақты, демалыс орнын қоқыстан тазарту; • қоғамдық ғимараттарды (мысалы, мектеп, клуб) безендіру, ескерткіштің алдына гүл отырғызу және т.б. <p>Еңбек шабуылының операцияға қатысушылар тыйым салатын адамдардан құпия сақталуы немесе, кем дегенде, түсінбеушілік болмас үшін келісу керек адамдар ғана бұл туралы білуі өте маңызды.</p>
<p>«Зарница», «Солтүстік аймаққа қону» және т.б. сияқты «Әскерилендірілген» ойын түрлері. Қатысушылар командаларға бөлініп, «арнайы бағыт парақтарын» алады, онда олар орындауға және жеңуге тиісті барлық кезеңдер мен тапсырмалар көрсетілген. Барлық сынақтардан ең көп ұпай жинаған команда жеңіске жетеді.</p>	<p>Нұсқалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • марш лақтыру; • жергілікті жерді бағдарлау; • шатыр орнату; • алғашқы медициналық көмек көрсету; • кодтар мен хабарламалардың мағынасын ашу; • спорттық жекпе-жек; • викториналар және тағы басқалар. 	<p>Бір уақытта бүкіл лагерь, клуб, мектеп үшін ойын болуы мүмкін. Әскер, ИМ, ТЖМ, су немесе орман күзетінің өкілдерін шақыру мүмкіндігі болса, жақсы.</p> <p>«Әскери» іс-шаралар: «әскери жағдай», түнгі немесе күндізгі «соғыс», сап түзеу т.б. қызықты іс-шаралар ұйымдастыруға болады.</p>
<p>Шеберлер қаласы Ойын бірнеше сағатқа, күні бойы немесе бірнеше күнге созылуы мүмкін. Ойын барысында әртүрлі шеберханада бұйымдарды қалай жасауға болатындығын білуге болады. Бұл баулар, кілтке тағатын бау, оригами фигуралары, ашықхаттар және т.б. болуы мүмкін. Мұны істеу үшін шеберлер үлгілерді, материалдарды алдын ала</p>	<p>Шеберлер қаласы қонақтардың салтанатты кездесуінен, шеруден немесе митингіден, ескерткіштің ашылуынан және т.б. басталады. Бұл жағдайда қала өмірін ұйымдастырудың мына нұсқаларын қолдануға болады:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Шеберханалар кезекпен, қала бойынша өткізілетін экскурсия барысында жұмыс істей бастайды. Осылайша, әр шеберхана өз жұмысын барлық басқа тұрғындарға және барлық қонақтарға 	<p>Айтарлықтай дайындықты қажет етеді.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 5-10 минут ішінде өнімді жасауға мүмкіндік беретін шеберханалар ең табысты бола алады. • Шеберханалардың бұйымдары әртүрлі жасқа есептелуі тиіс. • Шаншу және кесу құралдарына аса сақтықпен қарау керек. Барлығын алдын ала жасаған дұрыс. • Шеберханаларда бұйымдардан безендіруге дейін бәрі жақсы талғаммен

<p>дайындайды, жабдықтайды және өз орнын жабдықтайды. Ис-шара басталғаннан кейін қатысушылар өздерін қызықтырған шеберханаларға жақындап, өз бұйымдарын жасап үйренеді.</p>	<p>көрсете алады.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Шеберханалар бір уақытта жұмыс істейді, әр қонаққа өз қалауы бойынша баруға мүмкіндік береді. • Әр уақытта қалада әртүрлі шеберханалар жұмыс істейді (бұл нұсқа ойын бір немесе бірнеше күнге созылғанда ыңғайлы). • Уақыт өткен сайын қаланың барлық тұрғындары мен қонақтары қатысатын жалпықалалық іс-шаралар ұйымдастырылады (жергілікті жерде ойын, диспут, карнавал, концерт және т.б.). Осындай істердің бірі-ойынды аяқтау. • Қала аумағында МАИ, санитарлық немесе өрт сөндіру патрульдері, тұрмыстық қызмет көрсету агенттігі және т.б. сияқты командалар жұмыс істейді. Сонымен қалалық инспекция түрлі сұрақтар қоя алады, патрульдер жедел орындауға тапсырмалар бере алады, ал айыппұл салынғандар оларды қалалық концертте сатып алу үшін фанттар алады. 	<p>жасалғаны жөн.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Өзіл мен көтеріңкі көңіл-күй болуы керек. • Ис-шараны жалпы жетістіктер көрмесімен аяқтаған жөн.
<p>Саяхат кеші (И.П. Иванов бойынша) Қатысушылар бір-бірімен қоршаған өмір туралы білімдерімен, әсерлерімен, болжамдарымен бөлісетін танымдық шолу. Бұл кештің ерекшелігі - саяхатта рөлдік ойын ойнау. Бір ғана саяхат кешін емес, сонымен қатар олардың бір тақырыптағы сериясын (циклын) ұйымдастыруға болады (мысалы, бір жыл ішінде). Саяхат кештерінің тақырыптары әртүрлі болуы мүмкін.</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Біздің қала (кент, 	<p>Кешті өткізуге арналған нұсқаулар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Әрбір команда – тікұшақтың экипажы (кеме, дирижабль, уақыт машинасы, зымыран және т.б.), ол қалған қатысушыларды өз учаскесіне (объектісіне) жеткізеді және онымен таныстырады. Бұл нұсқада командалар кезегімен гид болады. • Барлық команда экспедициялық топтарды (партияларды) ұсынады, олар өз кезегінде қалған қатысушыларға өздерінің ізденістерінің нәтижелері және осы ізденістердің қалай жүргізілгені туралы хабарлайды. • Командалар әртүрлі 	<p>Айтарлықтай дайындықты қажет етеді. Қарапайым дизайн қолданылады: жеке атрибуттар, кету белгілері, таспалар, бас киімдер, белгішелер және т. б.) Командалар өз өнерлерін экскурсия, ауызша журнал, жарық газеті, радио репортаж, кинопанорама, диссертация қорғау, баспасөз конференциясы, сұхбат және т.б. түрінде жасай алады. Өндер, өлеңдер, музыкалық сүйемелдеу, бейнежазбалар қолдануға болады.</p>

<p>аудан, өлке...)» – өз үйінің жанындағы этнографиялық, мәдени және ерекше нысандарға саяхат.</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Туған елім» - еліміздің этнографиялық, мәдени және ерекше нысандарына саяхат. • «Әлемді шарлау» - әртүрлі елдерге, астаналарға, Жер шарының басқа бір бұрышына саяхат және т.б. • «Таңғажайыптар қасымызда» (табиғат әлеміне саяхат) – жануарлар, құстар, өсімдіктер, ауа райы мен климат, жыл мезгілдері және т. б. • «Уақыт машинасымен саяхат» - белгілі бір жылы, мысалы, 1812 немесе әр жылдары, геологиялық дәуірлер, тарихи оқиғаларға саяхат жасау. • «Өнер әлеміне саяхат» және т. б. <p>Кештің тақырыбы, бағыты мен уақыты ұжымдық түрде таңдалады.</p> <p>Командалардың одан әрі дайындық жұмыстары бір-бірінен құпия болып табылады. Кешті нағыз саяхат сияқты қуанышты тосынсыйлар толтыруы керек!</p>	<p>делегациялар ретінде әрекет етеді (әртүрлі мамандық немесе хобби, түрлі тарихи кезеңдер мен елдер және т.б.), олар алғаш рет олардың бірінде қонаққа келеді немесе кезек-кезек бір-бірін қабылдайды.</p>	
<p>Диспут Кез-келген экологиялық мәселе (проблема) бойынша пікірлердің демонстрациялық қақтығысы болатын арнайы ұйымдастырылған қойылым. «Диспут» латын тілінен аударғанда «ой қозғау»</p>	<p>Диспуттың негізі оны дайындау мен өткізудің үш кезеңінен тұрады:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дайындық кезеңі: тақырыпты анықтау, мақсаты, ұйымдастыру тобын құру, міндеттерін бөлу; жүргізушіні таңдау; сауалнама, проблемалы сұрақтарды құрастыру; құралдар мен 	<p>Дайындықты қажет етеді. Диспутты тек үш жағдайда ғана өткізуге болады, балалардың пікірталасу тәжірибесі бар болғанда, қатысушаларды сыйлап сөйлесе алатын қарым-қатынастың алғашқы дағдылары қалыптасқанда, қатысушыға дүрекі сөздер</p>

<p>дегенді білдіреді және белгілі бір тақырыптағы қоғамдық дауды білдіреді. Бұнда көбінесе дұрыс шешім табуды ескеретін қарама-қайшы көзқарастардың қарсыласуы арқылы әртүрлі проблеманы көтереді.</p>	<p>нұсқаулықтар дайындау; өткізетін орын таңдау мен оны безендіру.</p> <ul style="list-style-type: none"> Негізгі кезең: Негізгі кезең: құрылған мәселелер базасында тақырыпты талдау барысы. Мәселені талқылаудан бұрын диспуттың өткізілу тәртібін айту, тандалған тақырыптың өзектілігін көрсеті, жекелеген ұғымдарды нақтылау. Алдымен аудиторияға күрделі мәселені қою керек, проблемалық жағдай тудыратын кейбір шығармалардан сахналық қойылым жасауға өлең оқуға немесе ән айтуға болады. <p>Диспуттың құрылымдық бөлімі шындықты айқындайтын түйіндемеден тұрады. Бұл белгілі адамдардың осы мәселе туралы көзқарасы немесе толық теориялық ережелер немесе типтік фактілер немесе мысалдар болуы мүмкін.</p> <ul style="list-style-type: none"> Қорытынды кезең: диспуттың плюсы немесе минусы, олады шешу жолдары, қатысушыларды ынталандыру бағасының қысқаша талдауы, талқыланатын жаңа тақырып. 	<p>айтпайтын мәдениеті бар болғанда.</p> <p>Диспутты сәтті өткізудің жолдары:</p> <ul style="list-style-type: none"> Диспут тақырыбы маңызды, әртүрлі көзқарас ұалыптастыратындау болуы қажет. Диспут тақырыбы талқыланатын мәселені шешуге 3-6 дейінгі нақты сұрақтарды көтереді. шақыру билеттері мен хабарландыруларды уақытылы тарату. Диспут болатын бөлмені дұрыс безендіру (баннерлер, плакаттар, афоризмдер, дәйексөздер). Қатысушыларға тиісті әдебиеттерді таңдау және ұсыну. Аудиторияны «тұтатуға» қабілетті жүргізушінің дұрыс таңдауы. Сөйлеудің нақты ережелерін бекіту маңызды. Соңында міндетті түрде баға беріңіз, қатысушыларға алғыс білдіріңіз.
<p>Квест ойын жанрларының бірі ретінде анықталады, онда ойыншы заттар мен кеңестерді тауып, оларды қалай пайдалану керектігін білуі керек. Экологиялық ізденіс әр түрлі табиғи және қалалық (ауылдық) ортаны қолдана алады</p>	<p>Квест-бұл белсенді, шытырман ойын, онда команда өз білімін, ақыл - парасатын, тапқырлығын, күшін пайдаланып, барлық тапсырмаларды аяқтап, белгілі бір уақыт ішінде қашықтықты еңсеруі керек. Ойын жалпы сценариймен біріктірілген нүктелер мен тапсырмалар тізбегін қамтиды. Тапсырманы аяқтағаннан кейін команда келесі нүктеге немесе тапсырмаға жолдама алады және т.б. мәреге дейін. Нүктелер (деңгейлер) саны және олардың күрделілігі әр ойын үшін жеке анықталады.</p>	<p>Ол айтарлықтай зияткерлік және ұйымдастырушылық дайындықты қажет етеді.</p>

<p>Имитациялық оқыту – бұл білім алушы саналы түрде, арнайы оқыту құралдарын қолдана отырып, іс-әрекеттерді нақты модельдеу жағдайында орындайтын оқыту. Имитациялық оқытудың синонимі - оқу процесінде «модельдеу». Имитация (Имитациялық модельдеу) – бұл «шындықтың негізгі белгілерінің тірі бейнесі».</p>	<p>Имитация (еліктеу) көбінесе іскери ойындарда немесе нақты жағдайларды талдауда көмекші құрал ретінде қолданылады.</p>	<p>Ойындар мен еліктеулер мұғалімнің әңгімесін тындамай, өз тәжірибеңізден үйренуге мүмкіндік береді. Жақсы дайындалған еліктеу ойыны мыналарды қамтиды: терең ойластырылған Оқу мақсаттары, жетекші қамтамасыз ететін құрылым, қатысушылардың жоғары деңгейі, жинақталған тәжірибені немесе алынған ақпаратты талдау және талқылау. Ойындар мен еліктеулерді жетекші өзі ойлап тауып, жасай алады немесе әртүрлі көздерден алады.</p>
<p>Тұсаукесерлер Тұсаукесерлер – бұл көрермендерге жаңа бір нәрсені ұсынуға арналған арнайы іс-шаралар. Жобаны таныстыру-жұртшылықты жобаның мәні туралы хабардар етуге, жобаға кері реакцияны анықтауға және жобаны қолдауға, әзірлеуге және іске асыруға мүдделі адамдарды іздеуге бағытталған іс-шаралар.</p>		<p>Дайындықты қажет етеді.</p>
<p>Жалпы орта білім деңгейіне арналған іс-шаралар</p>		
<p>Үгіт бригадасы Үгіт бригадасы - әртүрлі тақырыпта сөз сөйлейтін және өз заманының өзекті мәселелерін қозғайтын, біздің өміріміздің жағымсыз жақтарын сынап, жағымды жақтарын көрсететін шығармашылық ұжым. Үгіт бригадасы - заманауи, өзекті материалға негізделген форма. Оның негізін драмалық, музыкалық және хореографиялық миниатюралар құрайды.</p>	<p>Үгіт бригадасының сөз сөйлеуіне қойылатын талаптар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • деректің ақиқаттығы; • бағдарламаның тақырыпқа бағдарлануы; • бағдарламаның тұтастығын сақтай отырып орындалатын бөлімдердің жанрлары мен сипатының әртүрлілігі; • мәтіндердің қысқалығы; • жеделдік; • жинақылық; • эпизодқа құрылуы; • аудиторияны іс-әрекетке тарта білу. 	<p>Айтарлықтай дайындықты қажет етеді. Нысаны жөнсіз ұмытылған. Мазмұны өңірдің өзекті тақырыптарымен байланысты болуы мүмкін. Экологиялық, саяси немесе пікірталас (мысалы, моральдық) мазмұндағы материалдар болуы мүмкін.</p>
<p>Бал-маскарад Маскарад - бұл</p>	<p>Міндетті түрде дайыныналған алаң қажет.</p>	<p>Айтарлықтай дайындықты қажет етеді.</p>

<p>жануарлар, өсімдіктер, ұлттық костюмдер, көбінесе бетіне бетперде киетін түрлі сипаттағы костюмдер киетін бал.</p>	<p>Балды жүргізетін адам болуы керек. Олар патша мен патшайымды таңдай алады. Костюмдер байқауы болуы мүмкін. Балдағы тәртіп сақтау ережелері міндетті түрде әзірленеді. Арнайы адамдар балдағы ережелердің орындалуына жауапты болуы мүмкін.</p>	<p>Кез келген дайындалған алаңда болуы мүмкін. Топтар бойынша тақырыптық дизайнның болғаны жөн. Карнавалдың өзінен басқа, балда билетітін қарапайым биді үйрену ұсынылады. Балдың ашылу және аяқталу рәсімдері міндетті түрде болуы керек.</p>
<p>Жетістіктер көрмесін таныстыру Көрме дегеніміз – экономика, ғылым, техника, мәдениет, өнер саласындағы және қоғамдық өмірдің басқа да салаларындағы жетістіктерді көпшілік алдында көрсету. Ойын-сауық концерттік жеке, бұқаралық нөмірлерді қоса отырып, қандай да бір топтың (шығармашылық, жобалық ұжымдардың) фото -, бейне -, жанды немесе өзге де таныстырылымынан тұрады. Әр бөлімде экологиялық жетістікті немесе өнертабысты ұсынуға немесе бүкіл көрмені экологиялық тұрғыдан жасауға болады.</p>	<p>Көрмеге келудің еркін нысаны да, жалпы бағдарламасы да болуы мүмкін.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ең жақсы жетістіктер, сандар, идеялар, формалар қолданылады. • Көрменің эстетикалық құрамдас бөлігінің маңызы зор. 	<p>Шығармашылық топтардан айтарлықтай дайындықты қажет етеді. Ең үлкен нәтижеге визуалды, есту, қозғалыс сияқты барлық анализаторды жанарту арқылы қол жеткізуге болады.</p> <p>Көрмені жүргізетін алдына ала дайындалған гидтердің болуы құпталады.</p>
<p>Пікірталастар Белгілі бір тақырыпты, мәселені немесе мәлімдемені талқылау үшін арнайы ұйымдастырылған командалық жарыс. Мақсаты - қатысушы студенттерді пікірталасқа емес, мәселелерді талқылауға және шешімдерді жоспарлауға тарту. Пікірталастың әр кезеңіне екі команда қатысады - бекіту (Б) және теріске шығару (Т), олардың бірі</p>	<p>Толық форматтың регламенті Кейбір жағдайларда сөйлеу уақыты қысқарады (әдетте, жаттығу ойындарында), көбінесе сөйлеу уақыты 5 минутқа дейін қысқарады – Б(Т)1 және 4 минут – Б(Т)2,3). 1 айналым. Б1 (6 минут) - команданы ұсыну, тақырыптың өзектілігі, негізгі ұғымдарды анықтау, критерий ұсыну (ойын, алайда, аспектілер бойынша да жүргізілуі мүмкін); команданың негізгі құндылығы; команданың</p>	<p>Дайындықты қажет етеді. («Пікірталас» технологиясын қараңыз.) Пікірталастарда сөйлеудің үш түрі бар (спикердің сөйлеуі):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Конструктивті сөйлеу: Б1, Т1. Бұл сөздерде дәлелдер келтірілген және ұсынылған. Бекіту жағы бүкіл турдың құрылымын анықтайтын істің бастапқы көрінісін береді. Теріске шығарушы тарап мәлімдеушіге қайшы келеді және өз ісін ұсынады. Осы екі сөзде барлық дәлел ұсынылуы керек. • Теріске шығарушы

<p>мәлімделген тақырыпты қолдайды, ал екіншісі оны жоққа шығарады. Соңғы екі (аналитикалық) сөйлеуден басқа, әр сөйлеуден кейін спикерлерге қарама - қарсы командадан сұрақтар қойылады (кросс-сұрақтар раунды немесе кросс-жауап алу раунды).</p>	<p>барлық дәлелдерін қолдау минимумы бар қысқаша мәлімдеме.</p> <p>Т3 (3 минут) – тұс-тұсынан жауап алу Б1.</p> <p>Т1 (6 минут) - команданы ұсыну, мәлімделген анықтамалар бойынша команданың позициясын білдіру (келісім), дағдарысты немесе аспектілерді қабылдау/қабылдамау, бекіту дәлелдеріне шабуыл; қарсы сұрақтар раундын қорытындылау, сондай-ақ барлық теріске шығару дәлелдерін қысқаша ашу.</p> <p>Б3 (3 минут) - Т1 тұс-тұсынан жауап алу.</p> <p>2 айналым. Б2 (5 минут) - бекіту сызығын қалпына келтіру, айқас сұрақтар раундының қорытындысын шығару, теріс дәлелдерге шабуыл жасау және өзінің кейсін толық ашу.</p> <p>Т1 (3 минут) - көлденең жауап алу Б2.</p> <p>Т2 (5 минут) – тұс-тұсынан қойылған сұрақтардың раундын қорытындылау, теріске шығару сызығын қалпына келтіру, бекіту жағдайына шабуыл жасау және оның жағдайын толық ашу.</p> <p>Б1 (3 минут) – тұс-тұсынан жауап алу Б2.</p> <p>3 айналым. Б3 (5 минут) - ойынды талдау: соқтығысу нүктелері мен пікірлердің байланысын анықтау, пікірталастардың түйіндік сәттеріне баса назар аудару, бекіту дәлелдерінің неге сенімді екенін түсіндіру. Спикердің сөзінен кейін оған сұрақтар қойылмайды.</p> <p>Т3 (5 минут) - теріске шығарудың соңғы сөзі, ұқсас: ойынды талдау.</p>	<p>(дамытушылық) сөз: Б2, Т2. Бұл сөздерде қарсыластардың «шабуылынан» кейін дәлелдерді жоққа шығаруға және дәлелдер жүйесін қалпына келтіруге болады. Мұнда бөлшектер маңызды рөл атқарады, қарсыластардың барлық дәлелдеріне жауап беру және тақырыпты қаншалықты тиімді растайтынын немесе жоққа шығаратынын түсіндіру маңызды. Бұл сөздерде жаңа дәлелдерге жол берілмейді. Қатысушылар дәлелдер мен пайымдау арқылы бар дәлелдерді дамытуы керек.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Қорытынды сөз (қорытындылау): Б3, Т3. Бұл сөздерде позициялардың негізгі қайшылықтарына назар аудару керек. Бұл сөздер пікірталастарды қорытындылайды. Бұл үшін Б3 және Т3 достарына пікірталастың қалай өткендігі, олардың күшті жақтары неде және неге олар үшін жеңіс туралы айтып беретіндерін елестетуі керек. Бұл сөйлеуде жаңа дәлелдер болмауы керек.
--	--	--

	<p>Әр командада дайындалуға жалпы 8 минут уақыт бар, бірақ сәйкес бір тур үшін 2 минуттан артық уақыт алуға болмайтын ереже бар.</p> <p>Ең аз дегенде, әдетте 15-30 секундты алып, артық, жұмсалмаған уақыт қалмауы үшін ұзартуға болады.</p>	
<p>Дискуссия</p> <p>Соның ішінде жиналыс, жоспарлау кездесуі, топ отырысы - шешім түрінде ақпараттық өнім алу үшін кез-келген мәселе (проблема) бойынша арнайы ұйымдастырылған пікір алмасу.</p>	<p>Дискуссияның келесі түрлері болады: «дәңгелек үстел», «эксперттік топтың отырысы», «форум», «симпозиум», «сөт отырысы».</p>	<p>Дайындықты қажет етеді.</p> <p>Алдын ала қатысушылар үшін - талқылаудың мақсаты анықталады. Егер бұл тәрбиелік болса, ең бастысы дирижерлық форманы меңгеру керек. Егер нақты болса, онда шешімдер орындалуы керек.</p>
<p>Найзағай газеті (И.П. Иванов бойынша)</p> <p>Ерекше түрі қабырға немесе радиогазеті; ұжым өміріндегі бір немесе бірнеше маңызды оқиғалар туралы шұғыл хабарламадан тұрады; осы оқиғаларға байланысты жалпы тез ойлану үшін міндет қояды; өмірлік маңызды мәселені тез арада практикалық тұрғыдан шешуге шақырады.</p> <p>Найзағай газетін осындай жағдайларда шығаруға болады, мысалы: кез келген шұғыл, маңызды, жаңа жұмыс болған кезде және оны қалай жақсы орындау керектігі туралы ойлану керек болғанда; күтпеген жерден қақтығыстар пайда болған кезде немесе қандай да бір күрделі қиындықтар пайда болып, оларды қалай жеңу керектігін бірге шешу керектігі туындағанда; қандай да бір маңызды оқиға болған кезде, қуанышты немесе қайғылы оқиға болған</p>	<p>Найзағай газетінде материалдың мазмұны берудегі қалыптасқан шаблон болмауы керек, формасы бойынша түпнұсқа болуы керек, жарқын, экспрессивті құралдармен – шрифтпен, түрлі-түсті, суреттермен, ерекше композициямен назар аударуы керек. Бірақ кез келген жағдайда, бұл құралдардың бәрі ең бастысы болуы керек: хабарлама мен үндеудің қысқа, тартымды мәтіні, сұрақ-тапсырманың нақты тұжырымы, топ мүшелері осы мәселе бойынша өз пікірлері мен ұсыныстарын қашан және қалай жеткізе алатындығын нақты көрсету керек.</p>	<p>Дайындықты қажет етеді.</p> <p>Найзағай газетін бәрі оқып, жауап бергеннен кейін уақытында алып тастауды ұмытпаңыз. Келесі газет шыққанға дейін ол ілулі тұрмасын.</p> <p>Маңыздылығы аз себептермен «найзағай» шығармаңыз, оны деректерді тіркеушіге айналдырмаңыз, керемет фразалар мен стандартты үндеулерден аулақ болыңыз.</p>

<p>кезде және команданың және оның әрбір мүшесінің өмірінде қандай өзгерістер болуы мүмкін екенін бірге ойлау керек болған уақытта.</p>		
<p>Іскерлік ойын Іскерлік ойын - әртүрлі өндірістік салалардағы жетекші жұмысшылардың немесе мамандардың шешім қабылдауға еліктеу әдісі, белгілі бір ережелерге сәйкес адамдар тобы немесе ДК бар адам қақтығыс жағдайында немесе ақпараттық белгісіздік болған кезде (Бельчиков, Я.М., Бирштейн, М.Т., - 1989) диалог режимінде жүзеге асырылады. Іскерлік ойын - нақты немесе гипотетикалық проблемалық жағдайды және қатысушылардың мінез-құлық ережелерін көрсету немесе модельдеу арқылы әртүрлі деңгейдегі экологиялық мәселелердің оңтайлы шешімін анықтау әдісі.</p>	<p>Бағдарлану. Жүргізуші (педагог) зерттелетін тақырыпты ұсынады, онда қолданылатын негізгі идеялармен таныстырады. Әрі қарай ол еліктеу мен ойын ережелерінің сипаттамасын, ойынның жалпы барысына шолу жасайды. Дайындық және өткізу. Жүргізуші (педагог) сценарийді баяндайды, ойын алаңдарына, ережелерге, рөлдерге, ойын рәсімдеріне, ұпай есептеу ережелеріне, ойын барысында шешімдердің шамамен түрлеріне тоқтайды. Осындай ойын өткізу. Жүргізуші (мұғалім) ойын әрекеттерін тергеу барысында ойынның өзін ұйымдастырады (мысалы, ұпайларды бақылайды), түсініксіздікті түсіндіреді және т. б. Ойынды талқылау. Жүргізуші (мұғалім) талқылауды жүргізеді, оның барысында ойынның «оқиғаларына» сипаттама - сипаттама және қатысушылардың оларды қабылдауы, қиындықтар, идеялар және т.б. пайда болады. Ұсынылған қажетті рөлдер: жүргізуші, нұсқаушы, судья (төреші), төреші, төраға – жетекші.</p>	<p>Дайындықты талап етеді. Ойынды жүргізуге арналған талаптар: • оқушылардың еркін шығармашылығы мен көркемөнерпаздығы; • ережелерді сақтау және ойын міндеттерін орындау; • жағымды эмоционалды көңіл-күй; • кездейсоқтық элементі болуы тиіс (ең күшті еместер де жеңе алады); • оқушылардың жас ерекшеліктерін есепке алу.</p>
<p>Десант (И.П. Иванов бойынша) Балалар мен олардың үлкен достарының күшімен жүргізілетін іс. Бұл еріктілердің басқа жергілікті тұрғындарға немесе ұйымдарға өмірлік</p>	<p>Десант туралы шешімді ұжымдық кеңес қабылдайды. Десантқа ерікті негізде бүкіл ұжым немесе ортақ таңдалатын командир және оған толық жауап беретін жиынтық топтар қатысады. Ересектер десантқа қатардағы</p>	<p>Десанттың мақсатына байланысты оған дайындық бірнеше күн немесе сағатқа созылады. Жекелеген жағдайларда десант дабыл бойынша жүргізіледі, ал тапсырманы орындауға дайындық жүріп жатады.</p>

<p>маңызды мәселелерде көмектесу үшін шығуы немесе кетуі. Көмек салыстырмалы түрде қысқа мерзімде, әдетте, бір немесе бірнеше күн бойы қарқынды қызмет кезінде көрсетілуі мүмкін және көрсетілуі керек.</p> <p>Еңбек десанты көмек көрсетуді қажет ететіндердің шақыруы бойынша, басшылық органдардың тапсырмасы бойынша, ұжымның өз бастамасы бойынша ұйымдастырылады.</p> <p>Еңбек десанттарында шешілетін өмірлік маңызды міндеттердің мысалдары:</p> <ul style="list-style-type: none"> • орманшыға (және басқа да ұжымдарға) табиғатты қорғауда, орман өрттерімен және басқа да табиғи апаттармен күресте көмек көрсету; • құрылысқа, бақша, саябақ, естелік құрылыстар салуға көмек көрсету; • жаппай мерекені, сайлау науқанын дайындауға және өткізуге көмектесу және т. б. 	<p>жауынгер ретінде қатысады.</p>	<p>Еңбек десантына құпия еңбек шабуылдары мен мерекелік тосынсыйлар кіруі мүмкін.</p>
<p>Карнавал – ашық аспан астындағы халықтық мереке, көше шерулерімен, әндермен, билермен, киім ауыстырумен, маскарадтармен және театрландырылған қойылымдармен көңілді. Кез келген карнавалдың басты белгісі – қаланың басты көшелерімен шеру. Оның басты уәжі – егін шаруашылығы кезінен қалған – молшылық. Ол ауыл шаруашылығы өнімдерін, гүлдер, түрлі</p>	<p>Әрбір карнавалда адамдарды оған қатысуға ынталандыратын мақсат болуы керек және кейіннен бүкіл оқиғаның нүктесі (нәтижесі, аяқталуы, дамуы) болуы керек.</p> <p>Карнавал нұсқалары:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Карнавал-конкурс. Экологиялық командалардың жарысы ретінде ұйымдастырылуы мүмкін. * Карнавал фестивалі. Конкурстан тыс негіздегі көрнекі сөз сөйлеулер. 	<p>Шығармашылық топтардан айтарлықтай дайындықты қажет етеді.</p> <p>Карнавалдағы әрекет дәйекті түрде қатарынан да қолданылады. Бұл концерттер мен қойылымдар, күлкілі спорт, театрландырылған ойын бағдарламалары және шығармашылық байқаулар болуы мүмкін.</p>

<p>тағамдардың алға тартылатын сабантойы сияқты. Шеру кезінде болып жатқанның бәрі ерекше ойын сипатына ие.</p>		
<p>Нақты жағдайларды зерттеуді ұйымдастырудың бірнеше түрлі нұсқалары бар. Олардың барлығы қатысушыларға зерттелген фактілермен танысуға уақыт беріледі деп болжайды. Сондай-ақ, қатысушыларға материалдарды ұсынудың әртүрлі нұсқалары бар:</p> <ul style="list-style-type: none"> * классикалық орналастырылған (Гарвард) нұсқа; * қысқартылған нұсқа; * түсірілген фильм немесе бейнематериал; * өмір жағдайы; * қатысушы ұсынған жағдай; * диалогта пайда болған жағдай; * қандай да бір жағдайда қабылданған шешімді талдау. <p>Қатысушылар фактілерді ұсынғаннан кейін топтарда талқыланады. Бұл процестің уақыт шектеулері болуы керек. Сондай-ақ, шағын топтарда талқылаудан бастауға болады, содан кейін барлығын топтық талқылауға біріктіруге болады. Егер істің мән-жайы ұқсас болса, онда бір уақытта бірнеше жағдайды қарастыруға болады. Жағдайларды зерттеуді жүргізу, мысалы, ми шабуылы сияқты басқа әдістерді қолдану мүмкіндігін қамтиды.</p>	<p>Нақты жағдайларды зерттеудің негізгі сәттері:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Жағдайды талдау проблеманың белгілері мен оның факторлары сияқты фактілерді анықтауды қамтиды. Маңызды бастапқы сәті болып табылады және мәселе қою. Нақтылық, нақтылық талаптары оның тұжырымдамасының айқындылығы кейде сөздердің саны сияқты сыртқы белгіде көрінеді (мысалы: төрт жолдан немесе 25 сөзден тұратын мәтін). * Іздеу қызметінің өзінде мұғалімнің назары ең алдымен болжамдарды ұсынуға және оларды тексеруге бағытталған. Дәл тұжырымдау, оқушылардың өз жорамалдар кепілі болып табылады мәселелікті. * Болжамдарды тексеру проблемалық жағдайдың балама шешімдерін әзірлеумен тығыз байланысты. Баламалар-бұл проблемалық жағдайды шешуге әкелетін әрекеттер. Баламаларға қойылатын талап-олардың жиынтығының өзара тұжырымы және жан-жақты сипаты. Мәселелерді шешу критерийлерін әзірлеу қажет. Критерийлер ең жақсы баламаларды таңдау ережелері немесе талаптары болып табылады. Бір жағынан, критерийлер осы талаптарды сипаттауды қамтиды, екінші жағынан, оларды әзірлеу талаптардың өздері туралы білуді қамтиды. <p>Сонымен, іс-қимыл бағдарламасы қол жетімді</p>	<p>Жетекші талқылау жеке қатысушылардың пікірталастарында үстемдік етпеу үшін шебер көшбасшы болуы керек. Ол бірқатар тұзақтардан аулақ болу үшін арнайы дайындықтан өтуі керек:</p> <ul style="list-style-type: none"> * қатысушылар Көбінесе Негізгі шешім қабылдауда жұмыс істемейтін кез-келген мәселені шешуге тырысады; * жетекші сұрақ ағынын басқаруға мүмкіндігі бар оқытушыдан айырмашылығы, талқылау барысында туындауы мүмкін барлық сұрақтарды қарастыра алмайды; сұрақтардың өздері міндетті түрде жалғыз дұрыс жауапқа ие бола бермейді; * дәстүрлі оқытуда студенттер әдетте өз бетінше ойлауға итермелемейді, сондықтан олардың тарапынан қарсылық пайда болуы мүмкін; * нақты жағдайларды зерттеу көп уақытты қажет етеді, өйткені қатысушылар талқылау нәтижесінде қорытындыға келеді және оқыту - бұл процестің барысы.

	<p>ресурстардың мақсаттары мен шектерін ұсынады (студенттерді нақты емес жоспарлармен алаңдатпау үшін оларды ерекше атап өту ұсынылады). Іс-қимыл бағдарламасын негіздеу студенттерден тиісті ақпаратты терең зерттеуді, әр идеяға зерттеу, сыни көзқарасты талап етеді. Ұйымдастырушылық тұрғыдан оқушылар маңызды рөл атқарады- "менеджерлер" және оқушылар- "сыншылар", мұғалім оларға өзінің басқару функцияларын қайта береді. Осылайша, оқу процесін ұйымдастырушы мен оқушылар арасындағы қашықтық жойылады, оқушылардың өздері арасындағы өзара іс-қимыл мәселені шешудің шығармашылық сипатына жағымды әсер етеді.</p>	
<p>Конкурстық ойын бағдарламалары Мақсатты ашып, бар және достигающее сверхзадачи. Мақсатқа жетудің негізгі механизмі-ойын. Бұқаралық ақпарат құралдарында (анимациялар) шашыраңқы ойын кешендері мен ойындарды қолдануға болады, олар келушілерді қызықтырады және көңіл көтереді. Конкурстық-ойын бағдарламалары іскерлік Имитациялық ойындардан аз практикалық бағытта, кеңейтілген ойын компонентімен ерекшеленеді. Ойын тапсырмалары үлкен мәнге ие және қатысушылар үшін негізгі болып көрінеді. Алайда,</p>	<p>Бөлінген мақсаттар бойынша ойын бағдарламаларының түрлері:</p> <ul style="list-style-type: none"> • диагноз қою-негізгі мақсаты қандай да бір мәселе бойынша білім немесе түсінік деңгейін анықтау; • білім беру-негізгі мақсаты қандай да бір біздің жағдайда экология бойынша қандай да бір тақырып бойынша ақпарат; • тренингтік-тұлғаның қандай да бір қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді; • ойын-сауық-негізгі мақсаты – бос уақытты ұйымдастыру құру және эмоционалды-оң қарым-қатынас қандай да бір мәселе. <p>Көбінесе бағдарламалардың бірнеше негізгі мақсаттары бар. Қиындық деңгейі</p>	<p>Ойын бағдарламасына қойылатын талаптар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жас сәйкестігі. Бұл материалдың күрделілігінің балалар мен ересектердің жасына сәйкестігін ғана емес, сонымен қатар өткізу формаларын, мотивтерін және т. б. • Дамытушы психологиялық элементтердің болуы. • Бағдарламаның психологиялық-дидактикалық талаптарға сәйкестігі. • Логикалық элементтердің сәйкестігі. • Ақпараттық және практикалық сәйкестік. • Оқу процестерін қарқындатудың психологиялық тәсілдерін қолдану. • Терминологиялық сәйкестік.

<p>мұндай бағдарламалар назар аударуға, эмоционалды көңіл-күй қалыптастыруға мүмкіндік береді және көптеген жағдайларда олар тиімді.</p> <p>Конкурстық-ойын бағдарламалары даярланбаған аудитория арасында, бос уақыт пен демалыс кезеңінде, ең бастысы – бұқаралық жұмыс жағдайында барынша пәрменді.</p> <p>Конкурстық-ойын бағдарламалары көбіне аудитория үшін 30-дан астам адам үшін жалғыз ойын нысандары болып табылады.</p>	<p>бойынша ойын бағдарламаларының түрлері:</p> <ul style="list-style-type: none"> • қарапайым, ең аз реквизитті талап ететін және талап етпейтін командаларды немесе қатысушыларды дайындау; • күрделі – арнайы реквизит пен қатысушыларды дайындауды талап ететін; • күрделі-күрделі реквизитті, күрделі режиссураны немесе (және) қатысушылардың ұзақ уақыт дайындығын талап ететін. <p>Күрделі және күрделі бағдарламалар сирек өткізіледі және үлкен мерекелерге, ұзақ жобалардың финалына және т. б.</p> <p>Қарапайым бағдарламалар ағымдағы жұмыста қолайлы.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Қызмет түрлерінің әртүрлілігі және анализаторлардың максималды санына әсер ету. • Бағдарламаның композициялық талаптарға сәйкестігі. • Техникалық құралдар мен сценографияны қолданудың барабарлығы.
<p>Концерт</p> <p>Концерт белгілі бір, алдын-ала жасалған бағдарлама бойынша музыкалық шығармаларды, балет, эстрадалық және т.б. нөмірлерді көпшілік алдында орындау.</p> <p>Режиссерлік идея мен нөмірлердің алгоритмі бойынша құрылған Серия.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Қабылдаудың айқындылығы мен динамикасы ескеріледі, жеткілікті әртүрлілік қамтамасыз етіледі. • Ләззат деңгейі мәдени тәжірибе деңгейіне, қабылдау актісіне дайындыққа байланысты. • Вокалдық және хореографиялық нөмірлерге басымдық беріледі. Көрермен тұтынушы ретінде әрекет етеді. 	<p>Үлкен шығармашылық дайындықты қажет етеді.</p> <p>Концерт түрлері: музыкалық (симфониялық, камералық, фортепианолық, скрипкалық және т.б.), әдеби (көркем оқу), эстрадалық (жеңіл вокалдық және аспаптық музыка, эзіл-сықақ әңгімелер, пародиялар, цирк нөмірлері және т. б.).</p>
<p>Өнімді (инновациялық) ойын пікір алмасуды, соның ішінде олардың арнайы ұйымдастырылған соқтығысуын, аралық нәтижелерді көрсетуді көздейтін ақпараттық өнімді (қандай да бір практикалық мәселені шешу бойынша) құру бойынша бірлескен іс-әрекет.</p>	<p>Әдетте, өнімді ойын алгоритмі келесі процедураларды қамтиды: жалпы жинау-бастау (мәселені шешу, ережелерді түсіндіру), топтық жұмыс, жалпы жинау-аяқтау (қорытындылау).</p> <p>Статикалық-динамикалық типтің барлық формаларын біріктіреді, олар бір алаңда көрермендерсіз ашылады, қозғалыс процедуралары (тәсілдері) қатаң немесе қатаң орнатылмауы мүмкін.</p>	<p>Өнімді ойынды өте күрделі форма деп санауға болады, өйткені ол аралық немесе қорытынды процедура ретінде "жобаларды қорғау" сияқты форманы қамтиды.</p>
<p>Рейд (И.П.Иванов бойынша).</p>	<p>Еңбек рейді кезінде жасалатын істердің</p>	<p>Ұйымдастырушыларға кеңестер:</p>

<p>Ол әдетте бірнеше күнге кейде одан да ұзағырақ, мысалы, жазғы демалыс кезінде 2-3 аптаға созылады.</p> <p>Операцияның әрбір қатысушысы шешетін міндеттердің күрделілігі, қызмет түрлерінің сан алуандығы, рейдтің қиын жағдайлары. Мұндай рейдтер қоғамшыл-ұйымдастырушыны тәрбиелеудің ең мықты құралдарының бірі етеді. Қатысушылардың жалпы жиынында рейдтің жоспары ұжымдық түрде әзірленеді, мерзімдері белгіленеді, ұйымның нұсқасы айқындалады, командалар құрылады, қатысушылардың жабдықтары, тамақтану мәселелері талқыланады. Рейд ұйымдастырудың мүмкін нұсқалары: «Байлау». Рейдтің барлық қатысушылары бірнеше елді мекендерде кезек бойынша аялдай тұрып, ол жерде әр түрлі жұмыстар жүргізе отырып, бір бағыт бойынша ғана жүріп жатады.</p> <p>«Жұлдыз». Рейдке қатысушылар ортақ базада болғаннан кейін бір-екі күн өткен соң радиалды бағытта, яғни - сәулелер бойынша командалармен әртүрлі елді мекендерге тарайды, онда бірнеше күн әрекет етеді, содан кейін базаға оралады, онда қорытынды шығарады, тәжірибе алмасады, ортақ шығармашылық істер жүргізеді.</p>	<p>мысалдары:</p> <ul style="list-style-type: none"> • экологиялық жағдай туралы материалдар жинау, коллекциялар жасау, сынама-лар жинау және басқалар; • Ұлы Отан соғысына қатысушылар туралы, еңбек ерлері туралы, ауданның, қаланың, кенттің тарихы туралы материалдар жинау.; • көрме, мектеп (немесе өлке-тану) мұражайын құру немесе толықтыру; • ауызша журналмен, «жанды газетпен» сөз сөйлеу, жергілікті өмірдің өзекті мәселелері бойынша найзағай-газетті шығару; • елді мекенді абаттандыруға, мектепті, клубты және басқа да қоғамдық ғимараттар мен құрылыстарды безендіруге қатысу, мысалы, еңбек шабуылдары арқылы; • көрмелер, суреттер, қолөнер жасау; • экскурсияларды өткізу және жергілікті оқушылардан экскурсия жетекшілерін даярлау; • поэзия, кескіндеме, музыка кештерінің құрылысы; • ересек тұрғындарға қамқорлық (жергілікті балалармен бірге), мысалы, тосынсыйлар арқылы; • ауылшаруашылық жұмыстарына, табиғатты қорғауға, көгалдандыруға көмек көрсету. 	<p>Маршруттағы әрекеттер (келесі елді мекенде) жалпы барлаудан бастау керек.</p> <p>Егер сіз жергілікті балалармен тез байланыс орнатып, барлық іс-әрекеттерді олармен бірлесіп жүргізе алсаңыз жақсы.</p> <p>Сіз кеткеннен кейін ортақ және жинақталған тәжірибені жаңа достарыңызбен пайдалануды және байытуды жалғастыруға тырысыңыз.</p>
--	--	--

❖ Ата-аналармен жүргізілетін жұмыстар

Бүгінгі таңда экологиялық тәрбие қоғам тарапынан білім беру үдерісін жетілдірудің басым бағыттарының бірі ретінде ресми түрде мойындалып отыр. Экологиялық тәрбие берудің негізгі мақсаты – тұлғаның экологиялық мәдениетін қалыптастыру.

Тәжірибе көрсеткендей, негізінен ата-аналар балаларының бойында экологиялық білім, табиғаттағы мінез-құлық нормалары мен ережелерін қалыптастыру барысында әңгімелер, түсіндірулер, тыйым салуды қолданады. Мұғалімдердің міндеті – «Бала және табиғат», «Туған өлкенің көрікті жерлері» және т. б. тақырыптарда ата-аналарға арналған сауалнамалар, ата-аналар жиналыстары арқылы ата-аналарға тек ауызша әдістерді қолданудан аулақ болуға, экологиялық білім беру процесін тұлғалық-бағдарлы, қызықты және шығармашылық жолмен жүзеге асыруға көмектесулері тиіс. Ата-аналармен жүргізілетін жұмыс түрлері:

- экология тақырыбы бойынша дәстүрлі және дәстүрлі емес түрдегі ата-аналар жиналыстары (дөңгелек үстел, пікірталас, ток-шоу, іскерлік ойындар). Мысалы, «Табиғат және біздің балаларымыздың денсаулығы», «Табиғатты сақтауға және қорғауға көмектесетін ййындар»);

- «Экологиялық мазмұндағы ойындар»

«Шынжыр» ойыны. Сіз тірі немесе жансыз табиғат нысанын атайсыз, ал бала сол нысанның бір ерекшелігін атайды, одан кейін бір ерекшелікті атау бойынша сіздің кезегіңіз, одан әрі бала басқа ерекшелікті атауы тиіс.

Мысалы, тірі табиғат нысаны «тиін» – аң, жабайы, орманда өмір сүреді, түкті, жаңғақ шағады, бұтақтан бұтаққа секіреді және т. б.

- «Иә» не «жоқ» ойыны. Ойындағы барлық сұрақтарға тек «иә» немесе «жоқ» сөздерімен жауап беруге болады. Бала кез-келген жануар немесе өсімдік туралы жұмбақ жасырады. Сіз бұл жануардың қайда тұратыны, оның қандай екені, не жейтіні туралы сұрайсыз. Бала тек «иә» немесе «жоқ» деген сөзбен ғана жауап беруі керек. Шешімін тапқаннан кейін ойыншылар ойындағы рөлдерді өзгертеді.

- «Төртінші артық» ойыны. Сіз табиғаттың 4 нысанын атайсыз, бала тізбекке сәйкес келмейтін нысанды тауып, өз таңдауын негіздеуі тиіс.

қоян	кірпі	түлкі	ара
жаңбыр	қар	бұлт	шық
раушан	бақбақ	қалампыр	қызғалдақ
сиыр	қасқыр	қой	қоян
наурызек	өрмекші	торғай	сауысқан
көбелек	инелік	жанат	ара
шырша	қайың	алма	көктерек
түлкі	шошқа	бұлан	қабан
шегіртке	қоңыз	торғай	саратан қоңыз
орман	саябақ	тоғай	өзен

- «Табиғатты қорға» ойыны. Ата-ана біздің әлемнен күн, бұлт, өзен, орман және т.б. сияқты нәрсені алып тастауды ұсынады. Бала егер жер бетінде аталған зат болмаса, тірі қалған заттармен не болатынын дәлелдеп айтуы керек.

Аталған ойындарды қиындатуға болады. Мысалы, «бақбақ» дегенде оның адамға, табиғатқа пайдасы немесе зияны, қасиеттері, ерекшеліктері туралы айту, сонымен қатар сол нысан бойынша ақпарат тауып оқу.

- «Суретшілердің суреттеріндегі туған өлкенің табиғаты», «Құс айлағы – қала ішіндегі ерекше экожүйе» атты ата-аналарға арналған жылжымалы папка;

- ата-аналардың экологиялық тақырыптарға (мысалы, «Ертіс пен Бұқтырма: біздің өзендердің экологиялық мәселелері») сынып бұрышына қабырға газеттерін, плакаттарды ресімдеуі;

- экологиялық тақырып бойынша балалар мен ата-аналардың бірлескен көркемөнер көрмелеріне қатысу; табиғи материалдан жасалған «Айналамыздағы сұлулық» шығармашылық көрмелеріне қатысу;

- ата-аналардың балаларымен бірге экологиялық викториналарға, конкурстарға қатысуы (Интернет желісінде және іштей);

- балалар мен ата-аналардың бірлескен «Жер күні» экологиялық мерекелерін, «Орман тарихы» экологиялық тақырыбындағы ойын-сауық қойылымдарын ұйымдастыруға және өткізуге қатысуы;

- ата-аналардың балаларымен бірге «Біздің өлкеміздің құстары» атты экологиялық жобасына қатысуы;

- ата-аналардың «Орманды өрттен сақтаймыз», «Қысқы орман ертегілері» экологиялық квест-ойындарын ұйымдастыруға және өткізуге қатысуы;

- ата-аналардың тұқым, тас коллекцияларын жинауы; балалармен бірге жапырақтардың, гүлдердің гербарийлерін безендіру;

- ата-аналардың табиғи аймақтардың (орман, шалғын, шөл) макеттерін жасауы;

- жәндіктер, жануарлар, өсімдіктер, көкөністер мен жемістердің муляждарын жасау;

- сыныптың эксперимент бұрышына арналған жабдықтар жасау, тәжірибе жасауға арналған құралдар мен материалдар жинағын жинау;

- ата-аналардың балаларымен бірге үй өсімдіктерін бақылау күнделіктерін жасауы;

- ата-аналардың балаларымен бірге қолдан жасалған кітапшалар, фотоальбомдар, табиғаттағы бақылаулар туралы фоторепортаждар жасау (алған білімімен, алған әсерлерімен бөлісуге шақыру);

- «Демаламыз! Сақтаймыз!» атты отбасылық презентациялар әзірлеуі;

- «Қағаздың екінші өмірі», «Гүл, ағаш отырғызайық», «Түрлі-түсті жем астаулары» атауларымен табиғатты қорғау акцияларын өткізу;

- мектептің табиғат бұрышындағы балалар мен ата-аналардың бірлескен еңбек қызметі «Экологиялық десант» – отбасының мүшелерінің жеке үлгісі.

Ата-аналардың балаларымен бірге өткізген іс-шараларының нәтижесінде – білім алушылардың бойында түрлі экологиялық мәселелерді шешудегі сенімділік және белсенділік қалыптасады.

❖ Мектеп кітапханасының жұмысында экология мәселелерін өлкетанумен ұштастыра отырып келесі бөлімдерді ескеруді ұсынамыз:

- ✓ Өлкенің тарихы мен бүгіні. Экологиялық мәселелер.
- ✓ Табиғат ресурстары. Рационалды пайдалану.
- ✓ Өзендер. Өзенге арналған жолнұсқаулық.
- ✓ Облыстың қорықтары, қорықшалары.
- ✓ Өсімдіктер ресурстары. Дәрілік шөптер. Қорғалатын өсімдіктер түрлері.
- ✓ Жануарлар әлемі. Жануарлар дүниесін қорғау.
- ✓ Топонимика.

Әрбір бөлімде жүйелі картотекалар жүргізілуі.

Сонымен қатар, келесі топтамалар білім алушылардың, мұғалімдердің тақырып бойынша қосымша материал іздеуінде көмек көрсетері сөзсіз:

- қазіргі әлемдегі экология (экология, геоэкология, табиғатты қорғау бойынша танымал ғылыми басылымдар);
- аймақтық, облыстық/қалалық экологиялық проблемалар (облыстың табиғат қорғау бойынша оқу-әдістемелік құралы);
- ауданның/қаланың, ауылдың экологиялық ахуалы (әкімшілік ауданның/қаланың табиғатты пайдалануындағы жергілікті баспасөздегі мақалалары).

Күтілетін нәтижелер:

Білім алушылардың бойында:

- «Адам-Қоғам-Табиғат» жүйесі және олардың өзара байланысы туралы білім базасы;
- экологиялық мәдениеттің бастауы;
- табиғат объектілері мен құбылыстарына саналы түрде дұрыс көзқарас, экологиялық ойлау;
- экологиялық әдеттер, практикалық құзыреттер мен дағдылар;
- тәжірибе жасау, талдау, қорытынды жасау дағдылары;
- белсенді экологиялық азаматтық қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аргунова, М. В. Экологическое образование в интересах устойчивого развития как надпредметное направление модернизации школьного образования: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – М.: 2009.
2. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>
3. Фридман Д. Джелли Джем — друг людей и природы. — СПб., 1992
4. <http://mikailova.sh50k1gd.ru/data/documents/LEL.pdf>
5. Коркоран П.-Б., Сиверз Э. Переосмысление экологического образования // Вестник «Зеленое спасение». — 1997. — № 2
6. Экологическое образование: Опыт России и Германии // Под ред. В.И.Данилова-Данильяна, С.Н.Глазычева, Р.Лоба. – М., 1997.
7. Прошкина И. Школа Мулле // Обруч. — 1999. — № 6
8. https://studref.com/678912/pedagogika/ekologicheskoe_vospitanie_detey_yaronii
9. <https://www.pnp.ru/social/ekologiya-mozhet-stat-predmetom-dlya-izucheniya-v-shkole.html>
10. <https://www.theguardian.com/environment/2010/feb/12/carbonfootprints-carbon-emissions>
11. <https://dereksiz.org/mazmni-kirispe-tarau.html>
12. <https://stud.kz/referat/show/72543>
13. <https://mylektsii.su/7-46270.html>
14. https://www.akorda.kz/kz/speeches/external_political_affairs/ext_speeches_and_addresses/kazakstan-prezidenti-nazarbaevtyyn-buu-bas-assambleyasynyn-70-sessiyasynyn-zhalpy-debatynda-soilegen-sozi
15. <https://melimde.com/geografiya-sabafinda-ekologiyali-terbie-beru-edistemesi-jospar.html?page=5>
16. И. Ибраимова Л.Н. Оқу құралы. Этнопедагогика, Тараз-2009, - 99 бет.
17. «Балқаш-Алакөл бассейнінің 2007-2009 жылдарға арналған орнықты дамуын қамтамасыз ету» бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 2 наурыздағы N 163 Қаулысы
18. Чуйкова, Л. Ю. Формирование экологического мышления у учащихся агротехнического лица: Дис. ... канд. пед. наук. – Казань, 1994.
19. Николаева, С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников. Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: Изд. центр «Академия», 2001
20. Нестерова И.А. Экологическая грамотность // Энциклопедия Нестеровых - <http://odiplom.ru/lab/ekologicheskaya-gramotnost.html>.
21. Апокина Л.Ю Особенности формирования экологической культуры и экологической грамотности старших школьников // Человек-природа-общество: теория и практика безопасности жизнедеятельности, экологии и валеологии. № 3, 2017. С.5-7

22. <https://www.natural-sciences.ru/ru/article/view?id=8001>

23. «Өлкетану»: мәдени-генетикалық кодтың негізі. (мәдени мекемелердегі өлкетану сабақтары) (5-7 сыныптар) пәнін жүргізу бойынша әдістемелік ұсынымдамалары. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2018. – 129 б.

24. kk.wikipedia.org Экологиялық мәдениет

25. Байдельдинов Д.Л. Қазақстан Республикасының Экологиялық құқығы. - Алматы. 2005. – 396 б.

26. <https://urok.1sept.ru/articles/674171>

27. <http://io.nios.ru/articles2/103/13/ekologicheskoe-vospitanie-uchashchihsya-mbou-gimnazii-no-9>

28. Психология. Словарь, 1990, с. 286

29. <http://window.edu.ru/resource/247/64247/files/rogovaya.pdf>

30. <http://docplayer.ru/58440533-Vidy-ekologicheskikh-igr-v-pedagogike-sushchestvuet-neskolko-vidov-ekologicheskikh-igr-bondarenko-a-ukazyvaet-cto-vse-didakticheskie-igry-mozhno.html>

31. <http://laboratoriya-znaniy.ru/index.php/ekologicheskoe-obrazovanie-na-urokakh-biologii/situatsionnye-zadachi-po-ekologii>

32. <https://articlekz.com/article/4462>

33. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4-сыныптарына арналған «Дүниетану» пәнінен үлгілік оқу бағдарламасы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы «10» мамырдағы № 199 бұйрығына 8-қосымша

34. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-6-сыныптарына арналған «Жаратылыстану» және 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына 201 және 205-қосымшалар

35. Қазақстанда өлкетану жұмыстарының басталуы. Негізгі кезеңдері <http://www.uniface.kz/index.php?post=article§ion=1&id=302>

36. Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «Химия» оқу пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына 203-қосымша

Мектептерде экосағатты ұйымдастыру бойынша нұсқаулық хат

Экосағатты өткізу – ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің, ҚР Білім және ғылым министрлігінің, Қоғамдық маңызы бар бастамаларды дамыту қоры, Экологиялық ұйымдар қауымдастығының бірлескен бастамасы.

Іс-шара Дүниежүзілік мекендеу жерлерін қорғау күніне – Жер планетасы фаунасының мекендеу ортасын сақтау проблемасына адамзаттың назарын аудартуға арналған халықаралық мерекеге байланысты (1979 жылғы 6 қазанда қоршаған ортаны қорғаушылар ұйымдастырған).

Іс-шараның мақсаты – өсіп келе жатқан ұрпақты табиғи ресурстарға ұқыпты қарауға тарту

Іс-шараның міндеті – табиғи ресурстарына қатысты экологиялық тұрғыдан саналылықты тәрбиелеу, нақты айтқанда:

- ✓ суға ұқыптылықпен қарау;
- ✓ ауаны сақтау;
- ✓ жерді ластанудан сақтау.

Аудитория: бастапқы, орта және жоғары сыныптар, педагогтар, ата-аналар қоғамдастығы.

Ұран: ЭКО-сағат – Қазір баста!

Хэштегтер #ЭкоСағат#ЭкоСағатҚазірБаста

Экосағаттың негізінде – білім алушылармен табиғатқа, туған өлкеге ұқыпты қарау, табиғи ресурстарды сақтау, өсімдік және жануарлар әлемін, су ресурстарын сақтау, салауатты эко-әдеттерді: экодемалысты, ТҚҚ бөлек жинауды, дұрыс тамақтануды дамыту және көптеген басқа мәселелерді талқылай отырып, диалог жүргізу.

Экосағат білім беру ұйымдарының жұмысында маңызды оқиғаға айналуға тиіс. Бұл елдің әрбір мектебінде ЖАО өкілдерінің қатысуын және балалармен (бастауыш, орта және жоғары буын оқушыларымен) тікелей әңгімелесуді, тақырыптық анимациялық роликті, Қазақстанның экологиялық ұйымдары Төралқасының Төрайымы Ә.Н. Назарбаеваның бейне-жолдауын қарауды ұйымдастыруды көздейді.

Экосағат мектептерде бекітілген жоспар бойынша тоқсан сайын өтуге және өңірлердің әйгілі адамдарымен; саясаткерлермен, ЖАО басшыларымен, бизнес өкілдерімен, азаматтық сектор көшбасшыларымен, медиалық адамдармен (әйгілі спортшылармен, музыканттармен, қоғам қайраткерлерімен және т.б.), тәртіп сақшыларымен кездесулер ұйымдастыруды көздеп, жұртшылықты ресурстарға: суға, энергияға, қоршаған ортаға ұқыпты қарау қажеттілігі жөнінде балалармен және жастармен әңгімелесуге тарта отырып өтуге тиіс.

Экосағат форматы – Жобада мектептерде іс-шаралар өткізу көзделген, танымдық ойындар, бейне-роликтерді қарау және талқылау, спикердің жеке

тәжірибесі арқылы табиғи ресурстарды сақтау бойынша практикалық дағдылар мен саналы көзқарас қалыптасады.

Жобада Эко-сағат өткізуді экологияға қатысты дүниежүзілік мерекелермен ұштастыру көзделген, мысалы:

11 қараша – Халықаралық энергия үнемдеу күні

11 қаңтар – Халықаралық қорықтар және ұлттық парктер күні

11 ақпан – Халықаралық ізгілік эко-білім беру күні

22 наурыз – Дүниежүзілік су күні

15 сәуір – Халықаралық эко-білім күні

22 сәуір – Дүниежүзілік Жер күні

5 маусым – Дүниежүзілік қоршаған ортаны қорғау күні

16 қыркүйек – Халықаралық озон қабаты күні

6 қазан - Дүниежүзілік Мекендеу жерлерін қорғау күні

Экосағатты өткізуге дайындалу кезінде елдің әрбір білім беру ұйымы мынадай материалдарды алады:

1. осы іс-шараға 3 тілде (қазақ, орыс және ағылшын) арнайы дайындалған анимациялық бейнеролик;

2. Қазақстанның экологиялық ұйымдары Төралқасының Төрайымы Ә.Н. Назарбаеваның балаларға және олардың ата-аналарына бейне-жолдауы;

3. оқушылардың жас санаттарына (төменгі, орта және жоғары сыныптар) сәйкес 2 тілде (қазақ және орыс) сабақтар әзірлемелері.

Осы таныстырылым, анимациялық және бейне материалдар елдің барлық мектептеріне таратылады (электрондық форматта).

Экосағат әрбір мектепте ағаштар отырғызумен, сондай-ақ балалардың, педагогтар мен ата-аналардың қатысуымен басқа да іс-шараларды ұйымдастырумен аяқталады.

Экосағатты өткізу туралы ақпаратты ұсынымдарда көрсетілген #ЭкоСағат#ЭкоСағатҚазірБаста хэштегтерімен әлеуметтік желілерде, сондай-ақ мектеп сайттарында, Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, Білім және ғылым министрлігі, Қоғамдық маңызы бар бастамаларды дамыту қоры, Экологиялық ұйымдар қауымдастығы және басқа да БАҚ сайттарында орналастыру қажет.

2-қосымша

Аквариум экожүйенің моделі ретінде

Аквариумда организмдердің және қоршаған ортаның жағдайлары ескерілген және реттелген экожүйе құруға болады. Ол үшін білім алушылар қолайлы ыдыс пайдаланады, түбін қиыршық таспен жабады, сумен және су өсімдіктерімен толтырады. Өсімдіктердің өсуін бақылау олардың жағдайын бағалауға мүмкіндік береді. Екінші аквариумға өсімдіктер мен жануарлар салынады. Өсімдіктер мен жануарлардың өмір сүру мүмкіндіктері, аквариумға бірлесіп қоныстану кезінде алатын өзара пайдасы анықталады. Аквариумдағы тұрғындардың құрамын өзгерту арқылы өндірушілер мен тұтынушылардың қолайлы қатынасы таңдалады. Сонымен, егер ұлулардың саны өссе, онда өсімдіктерді өсіру көбірек немесе бірнеше ұлуды басқа аквариумға отырғызу

қажет. Егер өсімдіктер мен ұлулар жақсы дамыса, онда оңтайлы жағдайлар жасалған болып саналады. Ұлулар, бақалар, тоспа ұлулар, балықтар тәрізді сулы орта тұрғындарының мінез-құлқын, құрылымын, өмір салтын зерттеу өзіндік бақылау болуы мүмкін.

3-қосымша

Қазақстанның аймақтары бойынша пайдалы қазбаларды орналастыру

Қазақстан әлемде табиғи ресурстардың қорлары бойынша алтыншы орында: жер қойнауында Менделеев кестесінің 110 элементінің 99 табылды, 70 барланды, бірақ әлі күнге дейін 60 элементі ғана пайдаланады. Қазақстан мұнай, газ, титан, магний, қалайы, уран, алтын және басқа да түсті металдардағы әлемдегі ең бай елдердің бірі болып табылады. Бүгінгі таңда Қазақстанда барлық дерлік 160 мұнай және газ кен орындарын барлауға болатын 14 перспективалық бассейн бар.

- Мұнай, газ – oil, gas – Доссор, Мақат, Өзен, Жетібай, Қаламқас, Қарашығанақ - Маңғыстау түбегі.

- Көмір – coal – Қарағанды, Екібастұз, Майкүбе алаптары - Сарыарқа, Ертіс жазығы.

- Темір рудасы – iron ore – Соколов-Сарыбай, Қашар Лисаков, кен орындары - Қостанай облысы.

- Марганец кені – Manganese Ore – Атасу кен орны, Жезді-Сарыарқа.

- Хром кендері – Chromite – Мұғалжар.

- Бокситтер – bauxite – Сарыарқа (Арқалық қаласы).

- Мыс рудасы – Copper Ore – Жезқазған кен орны - Сарыарқа.

- Полиметалл кендері - Complex ores - Кенді Алтай, Текелі-Жоңғар Алатауы.

- Алтын- Gold – Қалба жотасы.

- Тұз - Salt – Каспий маңы ойпаты, Тұран ойпаты.

- Фосфориттер – Phosphorites - Қаратау жотасы, Ембі өзенінің алқабы.

- Асбест- Asbestos - Қостанай облысы, Жезқазған, Мұғалжар.

Табиғи ресурстарды өңдеу сөзсіз экология мәселелерімен байланысты, сондықтан аймақтық компонент аймақтың нақты экологиялық мәселелерін ескере отырып, нақтылана алады. Экскурсия теориялық бөлігін толықтыратын табиғатқа, өнеркәсіптік нысандарға, кәсіпорындарға, мекемелерге экскурсия жүргізу табиғат жағдайында, өндірісте, олардың бұзылуының салдарларына, адам өмірінің барлық аспектілеріне кері әсерін тигізетін табиғи заңдары мен құбылыстарының көрінісі туралы нақты түсінік береді. Аймақтық компонент оқушыларды тақырыпты жан-жақты және терең зерделеуге бағыттауы керек, бұл әсіресе, өз болашақ мамандығын таңдау үшін маңызды [XX1].

Экологиялық терминдер

Антропогендік факторлар дегеніміз - бұл адамның іс-әрекеті және тіршілік әрекеті нәтижесінде пайда болып, қоршаған ортаға және осы ортадағы ағзаларға әсер ететін факторлар

Ареал – (лат. *area* – алаң, кеңістік) – өсімдіктер мен жануарлар түрінің, туысының, тұқымдасының құрлықта не судағы таралған аймағы; оның дамуының толық циклі өтетеін жердің немесе теңіздің беті (түр, топ, қатар және т.б.).

Атмосфера (гр. *ατμός* — «бу» және гр. *σφαῖρα* — «шар») - жердің ауа қабығы. Атмосфера – ауа, химиялық қоспалар мен су буынан тұратын күрделі жүйе. Ол биосферадағы физико-химиялық және биологиялық процестердің жүріуінің шарты және метеорологиялық режимнің маңызды факторы.

Биогеография (көне грекше: *βίος* – өмір + *γεωγραφία* – география) — жер шарындағы тірі организмдер мен олардың топтарының таралуы мен орналасу заңдылықтарын зерттейтін ғылым саласы; өсімдіктер мен жануарлардың және олардың бірлестіктерінің жер шарында таралуы мен олардың бөлектеніп мекендеу сипатын зерттейтін ғылым.

Биосфера (гр. *биос*—тіршілік, өмір, гр. *сфера* — шар) — бұл ұғым биология ғылымына XIX ғасырда ене бастады. Ол кездерде бұл сөзбен тек жер жүзіндегі жануарлар дүниесі ғана аталатын. Кейінгі кездерде биосфера геологиялық мағынада да қолданылады

Биотоп (*био...* және грек. *τρος* — орын) — Жер бетінің (құрлықтың не суқойманың) биоценоз мекендейтін орта жағдайлары біртектес өңірі (телімі). Екі мағынада қолданылады: 1) нақтылы, экологиялық жағдаймен сипатталатын, нақтылы биоценоз түрлері мекендейтін аймақ; 2) нақтылы организмдердің немесе олардың қауымдарының тіршілік етуіне барынша ыңғайлы қоршаған орта факторларының жиынтығы.

Биоценоз (*био...* және гр. *κοινός* — жалпы) — тіршілік жағдайлары азды-көпті біркелкі орта өңірін мекендейтін жануарлардың, өсімдіктер мен микроорганизмдердің жиынтығы.

Гумус, қара шірінді – топырақ құрамындағы шіріп ыдыраған қара қоңыр түсті органикалық заттар; гумус қышқылдарынан (гумин қышқылы және фульвоқышқылдар), гуминнен, т.б. заттардан тұрады. Гумус қышқылдары сілтілі ортада жақсы ериді. Суда нашар ериді, ал басқа қышқылдарда мүлде ерімейді.

Гигрофиттер (грекше: *hygros* — ылғалды, *phyton* — өсімдік) — ылғалды жерлерде өсетін өсімдіктер (мыс., ылғалды шабындық өсімдіктері, суқоймалар жағасындағы өсімдіктер және т.б.). Мұндай өсімдіктердің жапырақтары үлкен, сабағы ұзын, тамыр жүйесі әлсіз болады.

Экологиялық жүйе, экожүйе – тірі ағзалар жиынтығының қоректену, өсу және ұрпақ беру мақсатында белгілі бір тіршілік ету кеңістігін бірлесе пайдалануының тарихи қалыптасқан жүйесі. Экожүйе құрамына организмдер

де, табиғи орта да кіретін тірі табиғаттың негізгі функционалдық бірлігі болып табылады.

Экологиялық сараптау (Экологическая экспертиза) — адамдардың шаруашылық немесе басқа да іс-әрекетінің тексеруге бағытталған шаралар жүйесі немесе таңдалған аймақ төңірегіндегі жаңадан енгізілген шаруашылық кешеннің тіршілік ортасына, табиғи ресурстарға және адам денсаулығына тигізетін әсерін бағалау. Экологиялық сараптау — күрделі кешенді шаралар. Оның құрамына мамандардың сараптық бағалары, эксперименттік зерттеулер, тексеру және математикалық моделдеу кіреді.

Дереккөз: <https://engime.org/ekologiyali-terminder.html>

Мазмұны

	Кіріспе.....	120
1	Қазақстандағы және шетелдегі экологиялық білімнің қазіргі жағдайы.....	121
2	Білім алушыларды экологиялық тәрбиелеудің әдіснамалық негіздері.....	134
3	Кіші жастан бастап экологиялық мәдениетті қалыптастыру жобасы бойынша әдістемелік ұсынымдар.....	155
	Пайдаланылған әдебиеттер	224
	Қосымша.....	226

«ҚОҒАМҒА ҚЫЗМЕТ» ЖОБАСЫ

КІРІСПЕ

Қазіргі жағдайда, Қазақстанның білім беру жүйесінде дүниетанымдық құндылықтық көзқарастарды дамытуға және Қазақстанның белсенді, жауапты және құзыретті азаматтарын қалыптастыруға бағытталған білім алушы жастармен жұмыстың әртүрлі инновациялық түрлерін оқу үдерісіне енгізу қажеттілігі артып отыр. Білім алушылардың әлеуметтік тәжірибесі мен адамгершілік, моралдық құндылықтарын тәрбиелеудің тиімді және мақсатқа сай құралдарының бірі – білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеудегі инновациялық білім беру тәсілі ретінде волонтерлік болып табылады.

«Волонтерлікпен тәрбиелеу» гуманистік философиясы балалар мен жасөспірімдерге арналған адамгершілік-идеологиялық бағыттарды қалыптастырудың әдістемелік құралына айналуы мүмкін және айналуы керек. Қоғамдық құнды волонтерлік іс-шараларға қатысу жеке тұлғаның жағымды өзгерістерін тудыруы мүмкін. Осыған байланысты балалар мен жастардың әлеуметтік-педагогикалық қозғалысы ең тиімді болып табылады, оның мәні балалар мен жастардың бастамашылығы мен белсенділігіне әлеуметтік позитивті сипат беруге ұмтылуда, сонымен бірге проблемаларды шешуге ғана емес рухани-адамгершілік гуманистік құндылықтарды қабылдауға және иеленуге қабілетті адамды тәрбиелеу, наным-сенімдерге сәйкес әрекет ету, сонымен қатар болашақ мамандар мен әртүрлі бағыттағы әлеуметтік жұмыстың волонтерлерін табиғи, жұмсақ тәсілдермен қалыптастыру перспективалы міндеттерін шешу.

Волонтерлік бағдарламалар мен әлеуметтік-педагогикалық сипаттағы іс-шаралардан өткен балалар мен жасөспірімдер болашақ кәсіби өмірін әлеуметтік саламен байланыстырады, рухани және адамгершілік жағынан байсалды және жағымды түрде өзгереді, әлдеқайда шығармашылық және белсенді бола бастайды.

Барлық мектеп волонтерлік ұйымдарын оларды колледждер мен университеттердің базасында жұмыс жасайтын ұқсас ұйымдардан ерекшелендіретін маңызды белгі біріктіреді - олар басынан бастап оқу процесіне енеді. Бұл бір жағынан білім алушыларға рухани-адамгершілік және мәдени-патриоттық тәрбие берудің практикалық міндеттерін шешуге, олардың сабақтан тыс уақыттарын және бос уақыттарын ұйымдастыруға ықпал етеді. Екінші жағынан, білім алушылар волонтерлер іс-шараларына қатысуының арқасында кәсіптік қызметтің әртүрлі түрлерінде өздерін жақсы бағдарлай алады, болашақ мамандығы туралы нақты түсінік алады немесе кәсіби дайындық бағытын таңдай алады. Бұл мұғалім өз сыныбында оқушылардың назарын әлеуметтік маңызды мәселелерге аударып, оларды бірлесіп жасай алатын жобаларды іске асыру арқылы шешуге қатысу идеясына әкелген кезде мүмкін болады.

«Волонтерлер қозғалысы» тәрбие беру жобасы білім алушылардың волонтерлер қозғалысы мен қайырымдылық қызметі саласындағы біліміне

қатысты мәселелер жиынтығын ашады. Бұл басылым - сабақты, іс-шараны, бастаушы және «озық» волонтерлер мен волонтерлер тобын, сондай-ақ волонтерлік іс-шараларға қатысушы мен ерікті бастамашыны дамытудың негізгі жобаларын, тәртібін, логикасын анықтайтын арнайы құрылымдалған ақпарат. тәжірибелер, соның ішінде болашақта әртүрлі білім беру жағдайларын, жас ерекшеліктерін, оқушылардың дайындық деңгейлерін ескере отырып, білім беру қызметін әртүрлі бағытта құруға болатын мұғалімдерге арналған белгілі бір технологиялар мен ұсыныстар жиынтығы.

Қазіргі уақытта қоғам инклюзивті іс-шаралар мен жалпы инклюзивті мәдениетті дамыту қажеттілігін мойындайды. Сонымен қатар, инклюзивті волонтерлік, білім алушылар ұжымында бейімделудің тиімді әдісі ретінде, күнделікті өмірге енгізуді енгізудің тиімді тетігі, ЕБҚ бар адамдарға қоғамдық көзқарасты өзгерту құралы, оларды өзін-өзі жүзеге асырудың құралы бола алады. және осы әлемдегі өздерінің рөлдері туралы түсініктерін қайта құру.

Волонтерлік - адамгершіліктің, жанашырлықтың және әлеуметтік көшбасшылықтың ерекше мектебі. Сондықтан балалардың жастайынан сауатты және жүйелі түрде көмектесуі өте маңызды. Инклюзивті волонтерлік - бұл екі есе инвестиция. Жақсы істерді тек дені сау адамдар ғана емес, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдар да жасай алатындығының өзі әлемді басқаша қабылдауға ықпал етеді. Инклюзивті волонтерлік волонтерліктің феноменінің бір бөлігі болып табылады, ол ЕБҚ бар балаларды волонтерлікке қосуды, олардың еріктілік бастамаларын қолдауды, олардың мүмкіндіктерінің шектеулілігінің әртүрлі дәрежесін ескере отырып, таңдау мен оқуды қамтиды.

Сонымен, еріктіліктің әлеуметтік мәні және сонымен бірге адами ресурстарды дамыту саласындағы білім мен технологиялардың бірегей жүйесі ретінде жүйелі дамуы мен оны қолдауы жағдай жасау үшін жастардың, барлық жастағы азаматтардың қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге белсенді түрде қатысуы үшін проблемаларды шешудің оңтайлы және тиімді құралдарының бірі болып табылады. Бұл бүкіл әлем мойындаған әлеуметтік мәселелерді шешуде қоғамның және мемлекеттің күш-жігері мен ресурстарын біріктірудің тиімді тәсілі, қоғамдық бастаманы жұмылдыру, қоғамның әлеуметтік консолидациясы, жалпы алғанда, қазақстандықтардың әл-ауқатқа қол жеткізуінің әлеуметтік саяси тиімділігін жоғарылатуға әсер ету әдісі.

1 «ҚОҒАМҒА ҚЫЗМЕТ» ЖОБАСЫНЫҢ ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Халықаралық деңгейде ізгілік мұраттарына негізделген волонтерлік қызметтің салауатты өмір салтын қалыптастыру, жасөспірімдер мен жастарды қоғамның жауапты мүшелері ретінде тәрбиелеу, қоғам өмірінің барлық салалары арасындағы сенім мен ынтымақтастықты нығайту процесіне өз үлесін қосуға қабілетті екендігі танылады. Бүгінгі таңда әлемнің 100-ден астам елінің волонтерлері жалпыадамзаттық құндылықтармен бөлісіп, жаһандық әлемдік қозғалысқа біріктіріліп, әлемде ықпалды бола бастады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, кез келген елдің тарихында мемлекет еріктілікті (Волонтерлікті) қолдау арқылы мемлекеттік ресурстарды дамытуға қаражат салуды неғұрлым ерте бастаса, соғұрлым қоғам өз әлеуетін тезірек ашады және ел соғұрлым әлеуметтік-экономикалық реформалардың қарқынын көтеруді тезірек бастайды.

Шетелдің волонтерлік феномені. Шетелде волонтерлік Біріккен Ұлттар Ұйымының құжаттарынан бастап Еуропаның әртүрлі мемлекеттерінің құқықтық актілеріне дейін айтарлықтай құқықтық реттеуге ұшырайды. Қазіргі уақытта әлемде БҰҰ мен ЮНЕСКО қамқорлығымен жұмыс істейтін және әлемдік волонтерлік қызметтің жұмыс істеуінде жаһандық рөл атқаратын бірқатар халықаралық волонтерлік бірлестіктер жұмыс істейді.

Волонтерлік әлеуметтік құбылыс ретінде АҚШ-та пайда болды, онда ХІХ ғасырда волонтерлер әртүрлі коммерциялық емес ұйымдардың жұмысын қамтамасыз етті. 1920 жылы Еуропада ынтымақтастық пен өзара көмек құндылықтары қайта жанданды. Сол жазда Австрия, Англия, Германия және Швециядан келген волонтерлер тобы бірінші дүниежүзілік соғыста миллионнан астам адамның өмірін қиған Вердун (Франция) маңындағы ауылды қалпына келтіру мақсатында жиналды.

Адамзат тарихындағы алғашқы халықаралық волонтерлік лагерінен бастап бүгінгі күнге дейін әлі де жалғасын тапқан алғашқы волонтерлер қозғалысы пайда болды. Ол французша Service Civil International (Халықаралық азаматтық көмек, SCI) деп аталады. Содан бері волонтерлік қызметтің барлық жаңа салаларын қамти отырып, кең ауқымға ие болып, бүкіл әлемде танымалдылыққа ие болды.

Әлемде волонтерлік қызмет құқықтық реттеуге байыппен қарайды. Бірінші құжатта 1948 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының үшінші сессиясында қабылданған адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын атап өтуге болады. Декларацияның 29-бабында: «әр адамның қоғам алдындағы міндеттері бар, онда оның жеке басының еркін және толық дамуы мүмкін» [1].

Азаматтық қоғамды құрудың негізі ретінде Волонтерліктің іргелі рөлін негіздейтін негізгі қағидалар еріктілер қозғалысын дамыту практикасындағы негізгі тұжырымдамалық құжаттардың бірі-Волонтерліктің жалпы декларациясында тұжырымдалған. Волонтерліктің жалпы декларациясы еріктілердің халықаралық қауымдастығының ХVІ Дүниежүзілік

конференциясында қабылданды (Амстердам, 2001 жылдың қаңтары, халықаралық еріктілер жылы).

Волонтерлік адамзаттың бейбітшілікке, бостандыққа, қауіпсіздікке, әділеттілікке және барлық адамдар үшін мүмкіндіктерді жүзеге асыруға ұмтылысын жүзеге асырады. Жастар саясатын жүзеге асырудағы Волонтерліктің рөлі және білім беру процесіне жәрдемдесу ерекше атап өтілді [2].

Волонтерлікті (еріктілікті) қолдау жөніндегі ұсынымдарды қамтитын келесі маңызды құжат 2002 жылғы 10 қаңтарда БҰҰ Бас Ассамблеясының 56-сессиясында қабылданған БҰҰ-ның A/RES/56/38 қарары болып табылады. Бұл құжатты қабылдау әлемдік қоғамдастықтың өзара көмек пен өзіне-өзі көмек көрсетудің дәстүрлі нысандарын, ресми қызмет көрсетуді және азаматтық қатысудың басқа да нысандарын қоса алғанда, Волонтерліктің құнды үлесін жалпы қоғам үшін және еріктілердің өздері үшін пайдалы әлеуметтік-экономикалық дамуға мойындауға негізделген. Ерікті негізде жұмыс істеу кез-келген стратегияның, атап айтқанда, әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Құжатта ұлттық үкіметтердің ерікті қызметті мемлекеттік қолдау шаралары жөніндегі ұсынымдары (қоғамның әлеуметтік және экономикалық жұмыс істеуіне Волонтерліктің елеулі маңызды үлесі туралы жұртшылықтың хабардар болуын арттыру; еріктілерді ынталандыруға, көтермелеуге және даярлауға әсер ететін жалпы шаралар жасау; бюджеттік, заңнамалық шеңберлер құру және т.б.), сондай-ақ БҰҰ жүйесі тарапынан қолдау шаралары (хабардарлықты арттыру; ұлттық еріктілерді өздерінің бағдарламаларына тарту) жазылған; сондай-ақ ұлттық әлеуетті нығайтуға жәрдемдесу).

Волонтерлерді құқықтық реттеу волонтерлерді қорғауға және оларды жалдамалы жұмысшылардан ажыратуға кепілдік беру үшін қажет. Әрбір ел өзінің әлеуметтік, мәдени және экономикалық жағдайларына қарай волонтерлік қызметті реттеудің өзіндік моделін табуға тиіс. Бұл тұрғыда көптеген Еуропа елдері мен АҚШ-та заңдар мен мемлекеттік бағдарламалар түрінде волонтерлік қызметті құқықтық реттеу бар екенін атап өткен жөн. Бұл құқықтық актілерде волонтерлік қызметті ықтимал ұйымдастырушылар, қатысушылар үшін жеңілдіктердің түрлері мен қызмет салалары, мемлекеттік ведомстволар мен волонтерлік ұйымдар арасындағы қатынастарды реттейтін қағидаттар мен критерийлер, сондай-ақ «волонтерлік әлеуметтік жыл» неміс мемлекеттік бағдарламасының шарттары сипатталған.

Шетелдердің тәжірибесі олардың көпшілігінде волонтерлік қызметті мемлекет заңнамалық түрде реттейтінін және жан-жақты қолдайтынын көрсетеді. Волонтерлерді барлық жеңілдіктермен қамтамасыз ететін жеке заңдар бар: сақтандыру, құқықтық қорғау және т.б. Еуропада, сондай-ақ АҚШ-та волонтерлердің жұмысы еңбек өтіліне теңестіріледі.

Америка Құрама Штаттары практикалық волонтерлердің бай тәжірибесіне ие. Бұл елдегі волонтерлер қозғалысының шыңы XX ғасырдың 30-жылдарында байқалды. Волонтерлік Францияда, Нидерландыда, Канадада, Жапонияда және басқа да көптеген елдерде кең таралған. Бүгінгі таңда

халықаралық мәртебесі бар волонтерлік ұйымдарды жүзден асқан. Атап айтқанда, олардың кейбіреулері БҰҰ мен ЮНЕСКО қамқорлығымен жұмыс істейді. Олардың волонтерлерын барлық жерде, әскери қақтығыстардан, экологиялық және гуманитарлық апаттардан зардап шеккен жерлерде кездестіресіз. Олар құрылыс жұмыстарын жүргізеді, гуманитарлық, медициналық және психологиялық көмек көрсетеді, босқындармен, АИТВ жұқтырғандармен, балалармен және мүгедектермен жұмыс істейді, білім беру бағдарламаларына қатысады [3].

Шетелдік волонтерлікте волонтерлік лагерлер деп аталатын халықаралық алмасудың кең тәжірибесі бар. Қазіргі уақытта ЮНЕСКО жанындағы Үйлестіру кеңесімен Біріккен әлемнің 50 елінің ұйымдары жыл сайын 500-ден астам интернационалдық жастар жұмыс лагерлерін өткізеді.

Қазіргі уақытта әлемде бірқатар халықаралық волонтерлік бірлестіктер бар, олар әлемдік ауқымда волонтерлі қызмет қағидатын функциялауда айқындаушы және жаһандық рөл атқарады. Олардың кейбіреулеріне мысалдар келтірейік

Халықаралық волонтерлік бірлестіктер:

UNV (United Nations Volunteers): БҰҰ волонтерлеры – Волонтерлік идеяларын алға жылжыту және нақты практикалық міндеттерді шешу үшін волонтерлерді жұмылдыру арқылы ғаламшардағы тұрақты жаһандық дамуды қолдаумен айналысатын БҰҰ-ға тікелей бағынатын ұйым [9]

SCI (Service Civil International): 1920 жылы құрылған халықаралық волонтерлік ұйымның бүкіл әлем бойынша 33 бөлімшесі бар. Оның міндеттеріне бейбітшілік, халықаралық өзара түсіністік пен ынтымақтастық, әлеуметтік әділеттілік және қоршаған ортаны қорғау идеяларын ілгерілету кіреді. SCI негізгі қызметі халықаралық волонтерлік жобаларды, семинарларды, қысқа, орта және ұзақ мерзімді волонтерлік бағдарламаларды, білім беру тренингтерін және халықаралық алмасуларды ұйымдастыруға бағытталған [7]

Alliance (Alliance of European Voluntary Service Organizations): 1982 жылы құрылған Еуропалық волонтерлік ұйымдардың Альянсы халықаралық ынтымақтастық, бейбітшілік және өзара түсіністік идеяларын ілгерілететін қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді волонтерлік жұмыс лагерлерін үйлестіруге мамандандырылған еуропалық Ұлттық волонтерлік ұйымдардың үйлестіру орталығы болып табылады [5]

ICYE (International Cultural Youth Exchange): ICYE Федерациясы өз қызметін 1949 жылы бастады. ICYE миссиясы халықаралық өзара түсіністік пен бейбітшілік үшін жастардың волонтерлік белсенділігін ілгерілету. Жаһандық білім беру және мәдениетаралық тәрбие – ICYE бағдарламасының балалармен, қарттармен және мүгедектермен жұмыс істеу жөніндегі; балалар орталықтарын, экологиялық жобаларды ұйымдастыру жөніндегі екі негізгі қағидаты болып табылады.

YAP (Youth Action for Peace): Халықаралық жастар ұйымы өз қызметін 1923 жылы бастады, елдер арасындағы бейбітшілік пен ынтымақтастық идеяларын ілгерілетіп, әскери қақтығыстарға қарсы белсенді сөз сөйледі. YAP 15 елде филиалдары бар және саяси белсенді жастарды волонтерлік қозғалыста

біріктіреді. ҰАР волонтерлік соғысқа қарсы жобаларды, пацифистік семинарлар мен тренингтерді ұйымдастырумен, әскери қақтығыстарды зорлық-зомбылықсыз шешу әдістерін әзірлеумен, босқындармен, әлеуметтік қорғалмаған топтармен жұмыс істеумен, саяси партиялар мен ұйымдар арасында соғысқа қарсы және бітімгершілік идеяларды қолдаумен айналысады [3].

Әлемде волонтерлік қызметтің көптеген түрлері бар, мысалы: әлеуметтік, спорттық, экологиялық, виртуалды, мәдени волонтерлік, білім беру қызметіне қатысу, құрылыс, кеңсе еріктілігі, ауылшаруашылық бағыты, жануарлармен байланысты салалар. Виртуалды және инклюзивті волонтерлік сияқты волонтерліктің бірнеше түрі бойынша батыс елдерінің тәжірибесін ұсынамыз.

1. Виртуалды немесе онлайн волонтерлік өз уақытын құрбан ете алмайтындарға әлеуметтік белсенділік танытуға мүмкіндік береді. Волонтерлік қызметтің бұл түрі әсіресе кәсіби тәжірибесі немесе өмір салты интернет - ортамен байланысты адамдарға, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі адамдарға және қозғалыста проблемалары бар адамдарға жақын болады. Соңғы уақытта Америкада «виртуалды» Волонтерлік ерекше танымалдылыққа ие болды: веб-сайттар құру және қолдау, онлайн-зерттеулер жүргізу, коммерциялық емес ұйымдарға техникалық көмек көрсету [4].

Виртуалды Волонтерлік жұмысының жарқын мысалдарының бірі Аргентина волонтеры Адриана Паласиостың (Адриана Паласиос) қызметі болуы мүмкін. Оның күш-жігерінің арқасында 80 елдің 600-ден астам ұйымы АҚТҚ және ЖҚТБ-ның таралуына қарсы күресте жергілікті қоғамдастықтардың белсенділігін қолдайтын канадалық КЕҰ Working to Empower ұйымы дайындаған білім беру материалдары мен ресурстарына қол жеткізді. Адриана екі жыл бойы ақпарат алмасу бағдарламасымен айналысып, ұйымдар, ресурстар және материалдарды 28 тілге аударған 100 волонтерлер туралы мәліметтер базасын қолдады. Сондай-ақ, ол апта сайын бүкіл әлем бойынша Working to Empower ұйымының мүшелеріне жаңа материалдар жібереді.

Батыс елдерінде мүгедектігі бар адамдарды толыққанды қоғамдық өмірге енгізу, оның ішінде оларға волонтерлік белсенділік көрсетуге мүмкіндік беру процесі бұрыннан жүргізіліп келеді.

Негізінен, физикалық шектеулері бар волонтерлердің басқалардан еш айырмашылығы жоқ - олар сонымен бірге қоғам өмірін жақсарту үшін өз күштері мен уақыттарын бөліскісі келеді. Мүмкіндігі шектеулі адамдар көбінесе өнер, медиа, спорт және білім сияқты көптеген салаларда белсенді және өз қабілеттерін көрсетеді. Кез-келген басқа волонтерлер сияқты, олар да өз сабақтарына өздерінің кәсіби тәжірибелері мен дағдыларын әкеледі. Мүгедектігі бар волонтерлерді қайырымдылыққа тарту бойынша пысықталған бағдарлама және жұмыс орындарын жайластыру бойынша аздаған өзгерістер осындай адамдардың қабілетін КЕҰ-да қолдануға көмектеседі.

Британдық волонтер, «алғашқы көмек» жаттықтырушысы өзінің осындай жобаға қатысуы туралы былай дейді: «екі жарым жыл бұрын менің ауруыма байланысты жұмысымды тоқтатқан кезде, маған өте қиын болды. Маған жұмыс

өте ұнады, мен көп жұмыс істедім, менің бас тартқым келмеді. Енді волонтер ретінде мен қайтадан жұмыс істеймін! Үш жыл бұрын менің өмірім жақсы жаққа өзгеруі мүмкін деп ойламадым. Егер мен волонтерлік жұмыс болмағанда менің бұл жерде болмауым мүмкін деп айтсам, бұл асыра сілтегенім емес».

Волонтерлікке қатысудың діни, нәсілдік, жас және тіпті саяси шекаралары жоқ. Көптеген трансұлттық платформалар мен волонтерлік коммерциялық емес ұйымдардың желілері жыл сайын жүздеген миллионнан астам адамды өз жобалары мен бағдарламаларына тартады.

АҚШ-та волонтерлер қозғалысының шыңы ХХ ғасырдың 30-жылдары болды (оған 3 миллионға жуық жас қатысты). Волонтерлер қозғалысының келесі шыңы 1961 жылы президент Кеннеди «Бейбітшілік министрлері» ұйымын құрған кезде пайда болды. Бұл ұйым көптеген университеттердің қолдауына ие болды. Қазіргі уақытта АҚШ-та әртүрлі волонтерлар жобалары жүзеге асырылуда. Олар қызмет бағыттары, оларды шешуге арналған мақсаттар мен міндеттер бойынша ерекшеленеді. Олардың арасында:

- қоршаған ортаны қорғауға бағытталған экологиялық жобалар, атап айтқанда, бірегей Американдық ұлттық қорықтар, мысалы volunteers In Parks (саябақтардағы волонтерлер);

- гуманитарлық бағыттағы жобалар: бастауыш сынып оқушылары арасындағы оқу үлгеріміне байланысты мәселелерді шешуге және балалар арасындағы бейәлеуметтік құбылыстардың алдын алуға бағытталған әлеуметтік-кеңес беру; сондай-ақ, мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды (мүгедектерді) салауатты қоғамға біріктіруге, осы адамдар туралы стереотиптерді жоюға және олар мен елдің басқа тұрғындары арасындағы кедергілерді женуге бағытталған жобалар;

- тарихи ескерткіштерді сақтауға бағытталған мәдени-тарихи, мысалы, Historical Interpretation Volunteers жобасы, оның мақсаты 18 ғасырдың шынайылығын қалпына келтіру мақсатында тарихи жобаға волонтерлерді тарту болып табылады [5].

1998 жылы АҚШ-та волонтерлік қызметпен азаматтардың жартысына жуығы қамтылды. АҚШ ересек халқының 48,8% - ы аптасына орта есеппен 4,2 сағат ақысыз жұмыс істеуге арнады (негізгі жұмыстан басқа), ал 14 жастан асқан жасөспірімдерді ескерсек - 79%. Американдық қайырымдылық ұйымдарының көпшілігі - 80% - өз жұмысына волонтерлерді тартады. Волонтерлік рухты бала кезінен үйренетіндіктен, мектептер, балалар мен жасөспірімдер клубтары, жастар қауымдастықтары, оның ішінде діни, сондай-ақ тұрғылықты жері бойынша жұмыс істейтін балалар мен жасөспірімдердің арнайы бағдарламалары бар.

Волонтерлер көбінесе қызмет көрсету саласында, ауруханаларда, конфессиялық ұйымдарда, білім беру ұйымдарында, КЕҰ-да жұмыс істейді. Олар имигранттарды ағылшын тіліне үйретеді, балаларға арналған түрлі үйірмелер мен студиялар ұйымдастырады және т. б.

АҚШ-тағы волонтерлік-бұл ерте жастан тәрбиеленген, мектептер мен оқу орындарында сақталған берік қалыптасқан дәстүр. АҚШ-та волонтерлік жолына түскен кезде адам өзі орындауға тиісті ережелер мен міндеттерге қол

қояды. Ережелер нақты және қатаң. Мысалы, егер волонтер менеджер жіберген үш қоңырауға жауап бермесе, онда ол енді ұйымда жұмыс істемейді. Егер ол жұмысты бастауға кешігіп қалса, онда ол да жұмыстан шығарылады. Егер волонтер 1, 2, 3 сағат жұмыс істеуге дайын екенін мәлімдесе, онда ол осы уақыт бойы жұмыс істеуі керек.

АҚШ-та көтермелеудің әртүрлі нысандары қолданылады. Бұл 1, 3, 5 және одан да көп жылдар бойы волонтерлік қызметке қатысқаны үшін сертификаттар және белгілі бір акцияға қатысқаны үшін алғыс хат, сыйлықтар мен марапаттар беріледі. Сондай-ақ, марапаттау жүйесінен басқа, волонтерлерді қорғау жүйесі де бар. Мысалы, халықтың қиын топтарымен жұмыс жасау кезінде волонтерлерді құқықтық қорғау.

Еуропа елдерінің ішінде Ұлыбритания волонтерлер санының ең жоғары деңгейіне ие. Eurovol-Studie зерттеуі 1994 жылы Ұлыбритания халқының 27% - ы волонтерлік қызметпен айналысқанын көрсетті, ал Германияда бұл көрсеткіш тек 16% құрайды. Адамдар әлеуметтік, мәдени, саяси, экономикалық салаларда, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласында өз еріктерімен жұмыс істейді.

Ұлыбританияда волонтер қызметінің негізгі бағыттарының бірі дәстүрлі түрде әлеуметтік жұмыс болып табылады. Соңғы жылдары волонтерлердің спорт және қоршаған ортаны қорғау сияқты басқа салаларға деген қызығушылығының артуы байқалды. Ұлыбританияда волонтерлердің жақын адамдарына көмектесуден бастап, азаматтық бастамалар мен өзара көмек топтарына қатысуға дейін үлкен қызмет саласы бар. Волонтердың жұмысы қоғамдық өмірге қатысу мүмкіндігі ретінде қабылданады. Волонтерлік қызмет, осыған байланысты, басқалар үшін және жалпы қоғамдастық үшін жеке жауапкершілікті қабылдауды білдіреді [6].

Францияда 16 жастан (ата – анасының келісімімен 16 жасқа дейін), Еуропалық Одақ азаматы немесе бір жылдан астам уақыт Францияда заңды түрде тұратын азамат қоғамдық волонтерлер бірлестіктеріне қатыса алады.

Волонтерлер денсаулық сақтау, оқшаулау және дискриминацияға қарсы күрес, қоршаған ортаны қорғау, білім беру, мәдениет сияқты салалардағы жобаларға қатысады. Әртүрлі бағдарламаларға қатысу шарттары жастардың әртүрлі қажеттіліктері мен үміттерін ескереді.

Статистика: Францияның ересек тұрғындарының 19% - ы өмірінде кемінде бір рет волонтерлер акцияларына қатысты. Олардың 60% айына 20 сағаттан артық уақыт бере отырып, волонтер жұмысқа үнемі қатысады. Респонденттердің 46% - ы волонтерлерға айналғанын айтты, өйткені олар басқаларға көмектесуге деген үлкен ықыласты сезінеді.

Германияда шамамен 70 мыңдай коммерциялық емес ұйымдар жұмыс істейді. Онда волонтер негізде 2 миллионнан астам адам жұмыс жасайды. Германияда «әлеуметтік жыл» туралы заң бар, яғни орта мектепті бітіргеннен кейін жас адам 1 жыл әлеуметтік жұмыспен айналыса алады. Кейіннен бұл жас жігітті жұмысқа қабылдауда үлкен маңызға ие. Германияда волонтерлер орталықтарының жүйесі кең таралған. Олар әр қалада бар және ұйымдар мен волонтерлерді біріктіруге, олардың арасындағы қатынастарды үйлестіруге арналған.

Статистика: әрбір үшінші неміс – Германия халқының 34% – ын волонтерлер қауымдастықтарында, жобаларда және өзара көмек топтарында айына 15 сағаттан астам уақыт жұмыс істеуге арнаған волонтерлер құрайды. Көптеген адамдар волонтерлікті өмірлік білім мен тәжірибе алудың ерекше мүмкіндігі деп санайды.

Волонтерлік қызметтің жапондық тұжырымдамасы әлеуметтік белсенділікті көрсетудің ең ыңғайлы нысаны, адамдар арасындағы ынтымақтастықтың әмбебап көрінісі, бүкіл адамзаттың алдында тұрған көптеген күрделі мәселелерді шешудің құралы болып табылады. Жапондықтардың әлеуметтік белсенділігінің негізгі нысандарының бірі волонтерлер қызметі болып табылады, онда адамдар тек жақсы ниетпен айналысады [7].

Планетада халық санының өсуі, қоршаған ортаның бұзылуы, экологиялық дағдарыс проблемалары өзекті болып тұр. Дәл осы бағыттар басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен достастықта жапондық волонтерлік қызметтің стратегиялық бағытын айқындайды, бірақ, сөзсіз, басты практикалық жұмыс ел ішіндегі түрлі бағыттар бойынша жүргізіледі. Бұрын жапондықтар арасында волонтерлік жұмыс саналы азаматтардың елеусіз тобының әлеуметтік белсенділігінің көрінісі ретінде қарастырылатын, ал қазір көптеген адамдар оны өмірінің ажырамас бөлігі ретінде қарастырады. Мұндай түсінік бұл жұмысқа жастарды белсенді түрде ғана емес, ең бастысы орта және үлкен жастағы адамдарды тартуға көмектеседі, сонымен қатар оны қолдану аясын айтарлықтай кеңейтеді.

Статистика: жапондардың 26% - ында бұрын волонтер болу тәжірибесі бар. Олардың 48% - ы ерікті түрде еңбек ету жеке өсу мен жалпы қоғам үшін өте пайдалы, жақсы өмір мектебі және адамның жағымды моральдық қасиеттерін тексеретініне сенімді.

Ирландияда бүкіл халықтың 32%-ы волонтер қызметкерлері. Олар өз жұмысына ақы төлеуді талап ететін адам ешқашан мұндай нәрсені жасамайды деп мәлімдейді [8].

Шетелдердің тәжірибесіне жүгінсек, төрт жастан бастап балалар ата-аналарымен бірге қатыса алатын шетелдік волонтерлік бағдарламалар бар екенін атап өткен жөн, мысалы, АҚШ-тың «In-country Extensions» волонтерлік бағдарламасы, әлеуметтік мекемелерде жұмыс істеу, шет тілін оқыту, жануарларға қамқорлық жасау арқылы, Боливия, Белиз, Камбоджа, Эквадор, Эфиопия, Фиджи, Гана, Үндістан, Ямайка, Кения, Лаос, Мадагаскар, Мексика, Моңғолия, Марокко, Непал, Перу, Филиппин, Румыния, Самоа, Сенегал, Оңтүстік Африка, Шри-Ланка, Танзания, Таиланд, Того және Вьетнам елдерінің дамуына көмектесуге бағытталған.

Сондай-ақ, балалар ерте жастан бастап «Hero Dogs» коммерциялық емес корпорациясының бағдарламасына қатыса алады, ол «ардагерлерге олардың өмір сүру сапасын жақсарту үшін иттерді жаттықтырумен және дайындаумен» айналысады. Осы бағдарламаға қатысатын жас волонтерлер осы иттерді тәрбиелеуге және жаттықтыруға көмектесе алады. АҚШ пен Канададағы 11-18 жастағы балалар «жазғы лагерьлерде демалу және әлеуметтік жұмыс арқылы

жастарды әлеуметтендіруге» бағытталған «Youth Volunteer Corps» бағдарламасына қатыса алады.

«Little helping Hands» бағдарламасы аясында төрт жастан асқан балалар өз отбасыларымен және басқа балалармен қарым-қатынас жасау дағдыларын меңгеруге, жануарларға, өсімдіктерге күтім жасауға, қарт адамдарға көмектесуге, туған елінің, сондай-ақ шет елдердің мәдениетін зерделеуге көмектесетін түрлі бағдарламаларға белсенді түрде тартылуда.

ТМД-ға мүше мемлекеттерде жастардың волонтерлік жасақтары қозғалысын дамыту туралы

Жастар арасында волонтерлікті насихаттау және Әзірбайжанда волонтерлік философиясын дамытуды ынталандыру мақсатында 2013 жылдан бастап Әзірбайжан Республикасы Жастар ұйымдарының Ұлттық Кеңесі (СЖӘҒК) «Әзірбайжандық волонтерлер қызметі» (АСВ) бағдарламасын жүзеге асырады.

2013-2014 жылдары «біздің ұрпақ» өңірлік жастарды дамыту қауымдастығы Әзірбайжан Республикасы Жастар және спорт министрлігінің қолдауымен еліміздің 13 өңірінде «өңірлерде жас волонтерлер клубтарын құру, жастарды волонтерлік қызметке ынталандыру» жобасын кезең-кезеңімен жүзеге асырды. Жобаның негізгі мақсаттары аймақтардағы жастар арасында волонтерлікті насихаттау, осы саладағы қызметті күшейту, «волонтер-қоғамдастық» ынтымақтастығын құру, волонтерлік саласындағы клуб үлгісіндегі мекемелердің рөлін күшейту болып табылады. Жоба аясында 16-25 жас аралығындағы жастар арасында волонтерлік қызмет бойынша оқыту курстары өткізілді.

Жобаның ұзақтығын қамтамасыз ету және волонтерлердің көп санын дайындауға жәрдемдесу үшін әр өңірде «жас волонтерлер клубы» құрылды. Бұл клубтардың әрқайсысы ол орналасқан аймақтың немесе ауданның атымен аталған [6].

Беларусь Республикасында мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер мен білім беру мекемелері тарапынан қабылданған шаралардың арқасында қазіргі уақытта студенттік отрядтарды қалыптастырудың, олардың жұмысын ұйымдастырудың нақты жүйесі құрылды. Кәсіптік-техникалық, арнаулы орта, жоғары білім беру мекемелерінің студенттері мен оқушыларына студенттік жасақтардағы жұмыс, егер бұл жұмыс студент немесе оқушы оқитын мамандық бейініне сәйкес келсе, өндірістік практика ретінде есептеледі.

Беларуссияда Волонтерлік жобалармен «Жастардың ерікті еңбек лигасы» республикалық жастар қоғамдық ұйымы, «Беларуссияның Қызыл Крест қоғамы», «Надежда-Экспресс», Беларуссияның республикалық жастар одағы, университеттердегі, колледждердегі ұйымдар, мектептен тыс жұмыс орталықтары және т.б. айналысады. Ұйымдар экологиялық және тарихи-мәдени волонтерлікпен айналысады, 10 жылдан астам уақыт Беларуссиядан және басқа елдерден келген 18 жастан асқан студенттер үшін Беларуссияның тарихи-мәдени мұраларын қалпына келтіру үшін волонтерлер лагерлерін ұйымдастырып, өткізеді [5].

Ресей Федерациясында Ресейдегі волонтерлер қозғалысы 80-жылдардың соңында пайда бола бастады. Бірақ егер сіз тарихқа тереңірек үңілсеңіз, онда ол әрқашан болған, бірақ оның мұндай атауы болмаған. Волонтерлік ұйымдардың қызметі 1995 жылғы 11 тамыздағы «қайырымдылық қызметі және қайырымдылық ұйымдары туралы» Федералдық заңмен реттеледі.

Ресейдің Білім және ғылым министрлігі Ресей Федерациясының 72 субъектісінің 240 мыңнан астам қатысушысын біріктіретін «Ресей Студенттік отрядтары» бүкілресейлік жастар қоғамдық ұйымымен өзара әрекеттеседі, олар қызметтің 6 негізгі бағыты бойынша: құрылыс, педагогикалық, ауылшаруашылық, қызмет көрсету, сондай-ақ гидтер мен профиль жасақтары жұмыс істейді.

Коммерциялық емес ұйымдардың, бизнестің және жеке тұлғалардың қайырымдылық қызметі, сондай-ақ азаматтардың ерікті белсенділігі білім, ғылым, мәдениет, өнер, денсаулық сақтау, қоршаған ортаны қорғау және басқа да салалардағы қоғамның әлеуметтік дамуының маңызды факторлары болып табылады.

Ресейдегі волонтерлер ұйымдары көбіне жастарға бағытталған. Волонтерлер корпусы өз қызметін 5 негізгі бағыт бойынша жүзеге асырады: іздеу жұмыстары, естелік орындар мен әскери жерлеу орындарын абаттандыру, ардагерлерге көмек көрсету, бірыңғай іс-қимыл күндерін ұйымдастыруға қатысу және жеңістің 70 жылдығына арналған мерекелік іс-шараларды, оның ішінде Мәскеудегі Қызыл Аландағы Жеңіс шеруін ұйымдастыруға көмектесу.

Ресейде 2007 жылы қиын өмірлік жағдайға тап болған, оның ішінде жетімдер үйін тұрақты мекендеген, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қолдау саласындағы әлеуметтік жобаларды әзірлеу және практикалық іске асыру үшін «Кто, если не Я?» қайырымдылық қоры құрылды. Қордың негізгі ұстанымы балаларға бір реттік атаулы материалдық көмек көрсету ғана емес, елінің болашақ азаматтарын тәрбиелеуге және қолдауға, соның ішінде олардың арасынан дарынды балаларды анықтауға белсенді қатысу болып табылады. Қор өзінің негізгі мақсаты ретінде жаңа тұлғаның қалыптасуына — еркін және өз таңдауына сенімді, әлеуметтік жағынан оң бейімделген және әрі қарай өз бетінше дамуға бағытталған көмек пен қатысуды қояды [9].

Қайырымдылық және волонтерлік қызметті дамытуға жәрдемдесу саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі мақсаты әлеуметтік қызметтің инновациялық практикасын қалыптастыруға және таратуға ықпал ететін, әлеуметтік проблемаларды шешу үшін бюджет көздерін бюджеттен тыс қаражатпен толықтыруға және әлеуметтік салаға волонтерлердің еңбек ресурстарын тартуға мүмкіндік беретін қоғам дамуының ресурсы ретінде қайырымдылық пен волонтерліктің әлеуетін жандандыру болып табылады [3].

Тәжікстан Республикасында 2013 жылы «волонтерлік қызмет туралы» заң қабылданды. 2014 жылы Тәжікстанда Ұлттық волонтерлер қауымдастығы құрылды. Бұл Тәжікстан жастар ұйымдарын (117 ұйымға мүше) және жастармен жұмыс істейтін жеті қоғамдық ұйымды ерікті қызметті дамытуға күш жұмылдыру және Тәжікстан Республикасының «волонтерлік қызмет

туралы» Заңын тиісті түрде жүзеге асыру үшін мүмкіндіктер жасау мақсатында біріктіру бастамасы болды.

Алғашқы волонтерлер ұйымдары 2000 жылы пайда болды. Олардың алғашқы бастамалары жастардың салауатты өмір салтына бағытталған. Қазір волонтерлер қоғам өмірінің түрлі салаларында, атап айтқанда, жұқпалы аурулардың алдын алу, салауатты өмір салты, отбасын жоспарлау, экология және т. б. салаларда қызмет атқаруда.

ТМД-ға мүше мемлекеттердің жастар Парламентаралық ассамблеясы «студенттік жасақтардың қызметі туралы» модельдік заң жобасын әзірлеуге бастамашылық етті, ол ТМД-ға мүше мемлекеттердің студенттік жасақтардың қызметін реттеу саласындағы ұлттық нормативтік құқықтық актілерін, сондай-ақ халықаралық құжаттарын құруға бастамашылық ету бойынша үйлестірілген және келісілген жұмыс үшін база болуға арналған, өйткені бұл қозғалыс жыл сайын жастар арасында үлкен танымалдыққа ие болып келеді [6].

ТМД-ға мүше мемлекеттер студенттік жасақтардың қызметін ұйымдастыруға мүдделі, өйткені мұндай отрядтардың жұмысына қатысу жастардың кәсіби және ұйымдастырушылық дағдыларын дамытуға, еңбекке жауапкершілікпен қарауды қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар студенттер жасақтарымен спорттық-сауықтыру іс-шаралары, жергілікті тұрғындар арасында үлкен қоғамдық-саяси және мәдени-бұқаралық жұмыстар жүргізіледі.

Осылайша, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына мүше мемлекеттердің заңнамасында «студенттік жасақтардың қызметі туралы» Модельдік заңның қабылдануы жастарды қоғамдық маңызы бар еңбекке шоғырландыру, жас азаматтарды әлеуметтік бейімдеу және тұлғалық дамыту, еңбек нарығында жастардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, азаматтылық пен патриотизмді қалыптастыру процестеріне жәрдемдесетін болады.

Шетелдік тәжірибені жалпылау және талдау негізінде волонтерлер жобаларының төрт негізгі түрін бөлуге болады:

1. гуманитарлық жобалар;
2. әлеуметтік-мәдени (ағартушылық) жобалар;
3. ақпараттық-кеңестік жобалар;
4. экологиялық жобалар.

Жоғарыда аталған түрлердің әрқайсысы, әдетте, күрделі сипатқа ие, яғни проблеманы толығымен қайта қарастыруды және шешуді қамтамасыз ететін бірқатар мамандандырылған бағыттарды біріктіреді (мысалы, үйсіз балалар проблемасын шешу мыналарды қамтиды: а) олардың әлеуметтік-тұрмыстық қорғалуы; б) олардың құқықтық қорғалуы; в) психологиялық көмек және білім беру көмегі). Сондықтан жобаларды жіктеудің негізгі критерийі оларды басым функция – шешілетін әлеуметтік міндеттің сипаты тұрғысынан бөлуді қарастырған жөн.

Тәуелсіз Қазақстанда волонтерлік идеясы 1993 жылдан бастап дами бастады. Бұл үдеріске Біріккен Ұлттар Ұйымының волонтерлер бағдарламасы тың серпін берді. Уақыт өте келе республикада көптеген дербес волонтерлік бастамалар мен топтар жұмыс істей бастады. Соңғы жылдары волонтерлік

ерекше дамуға ие болып, Қазақстандағы азаматтық қоғамның жетекші институттарының бірі болуға үміткер болып отыр. 2005 жылдан бастап елді көгалдандыру бойынша «Жасыл Ел» мемлекеттік бағдарламасы енгізілді, ал 2008 жылдан бастап еріктілерді үйлестіру орталығы — Волонтерлік қызметті реттеу бойынша «SOS командасы» жұмыс істейді.

Біздің елімізде волонтерлер қозғалысының дамуы мен таралуына 2016 жылы қабылданған «волонтерлік қызмет туралы» Заң үлкен серпін берді, оған сәйкес волонтерлік мемлекеттің әлеуметтік және жастар саясатының басым бағыттарының қатарына жатқызылды. ҚР Заңында волонтерлік қызмет деп еркін тілек бойынша орындалатын волонтер әлеуметтік бағытталған қызмет, сондай-ақ қоғамдық пайдалы қызмет жеке және заңды тұлғалардың мүддесінде өтеусіз негізде жүзеге асырылатын қызмет түсініледі. Қазақстанда волонтерлік қызметпен айналысатын 200-ден астам ұйым, оған қоса шағын бастамашыл топтар жұмыс істейді. Волонтерлердің жалпы саны 50 мыңнан астам адамға бағаланады.

Сонымен қатар, «Жаңа бастама» байқауы ұйымдастырылып, ол әр өңірде өткізіледі. Әр өңірден 10-ға жуық волонтерлік бастама іріктеліп алынады, олар моральдық жағынан да, материалдық жағынан да көтермеленетін болады. Волонтерге немесе волонтерлік ұйымға қажет әртүрлі жұмсауларға арналған шығындар материалдық ынталандырылады. Мұндай көтермелеу волонтерлік ұйым, бастама немесе волонтер үшін шамамен 1 миллион теңгені құрайды. Сонымен қатар, қазақстандық волонтерлердің халықаралық мамандандырылған форумдар мен конференцияларға қатысуы үшін мемлекеттің делдалдық көмек көрсету мүмкіндігі қарастырылуда. Мұндай алаңдарда біздің волонтерлер шетелдік әріптестерінен тәжірибе алмасып, жаңа дағдылар мен тәсілдерді үйренетін болады деп күтілуде.

Волонтерлік қызметті одан әрі жүйелі дамыту үшін Қазақстанда 2020 жылы волонтерлер жылы өткізілді, оның шеңберінде волонтерлердің Республикалық Фронт-офисінің қызметі арқылы волонтерлік қызметтің инфрақұрылымы, волонтерлікті қолдаудың 17 өңірлік орталығы құрылды. Жоғарыдан басталған бастама Қазақстандағы волонтерлік қозғалыстың дамуына қуатты серпін берді және волонтерлік институтынан қуатты әлеуметтік лифт жасауға мүмкіндік берді, соның арқасында жастар өмірдің баға жетпес сабақтарын, сондай-ақ әлеуметтік жауапкершілік дағдыларын алды [10].

Волонтерлік бастамаларды ілгерілету үшін Қазақстанда QAZVOLUNTEER.KZ онлайн-платформасы құрылды. Онда волонтерлік қозғалысқа қатысқысы келетін кез келген адам, сондай-ақ тиісті сипаттағы кез келген ұйым тіркеле алады. Осы порталда атап өтілгендей, волонтерлікті дамыту жеті бағыт бойынша жүргізіледі:

- «Bilim» - білім беру бағыты;
- «Qamqor» - өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға көмек көрсету, қарт адамдарға, арнайы күтім жасайтын мекемелердегі адамдарға, ерекше қажеттіліктері бар адамдарға көмек көрсету бойынша бағыт;
- «Sabaqtastyq» — тәлімгерлік;
- «Saúlyq» - медициналық бағыт;

- «Taza Alem» — экологиялық бағыт;
- «Asyl mura» - рухани-мәдени және тарихи құндылықтарды сақтау бағыты;
- «Úmit» - техногендік апаттарды, ТЖ жою бойынша бағыт.

Қазір бұл векторлардың барлығы Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаев амбассадоры болып табылатын birgemiz жалпыұлттық ұранымен біріктірілген. Birgemiz-бұл жай ғана сөз емес: бұл орталықтандырылған алаң бүкіл елдегі волонтерлік қызметті үйлестіруге мүмкіндік береді, бұл әсіресе жалған коронавирусқа қарсы тұру кезеңінде өте маңызды.

Бағыттардың негізгі белгілері

«Bilim» бағыты білім беру саласында волонтерлік көмектің кең спектрін көрсетуді білдіреді. Бұл түлектердің ҰБТ-ға дайындығын қолдауға, сондай-ақ ауылдық мектептерде компьютерлік және құқықтық сауаттылыққа, ағылшын тіліне оқытуға қатысты.

«Saúlyq» бағытының тұжырымдамасы хоспистердегі, онкологиялық ауруханалардағы және басқа да медициналық мекемелердегі пациенттерге күтім жасауды қоса алғанда, денсаулық сақтауға волонтерлерді тартуға бағытталған.

«Sabaqtastyq» - тәлімгерлік бағыт. Оның мақсаты — балалар үйінің балалары мен қиын өмірлік жағдайларға тап болған, мысалы, әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарында қалған балалар үшін тәлімгерліктің жаппай тәжірибесін жасау.

«Taza Alem» атауының өзі былай дейді: осы бағыттағы волонтерлер тазалық пен қоршаған ортаны қорғау, су қоймалары мен табиғи ландшафттарды тазарту, ағаш отырғызу және басқа да игі істер үшін күресуге ниетті. Белсенділер бұл қызметке волонтерлерді ғана емес, жалпы жұртшылықты да тартуды жоспарлап отыр.

«Asyl mura» векторының волонтерлері тарихи-мәдени мұра объектілерін материалдық мәдениеттің бір бөлігі ретінде сақтауға шақырады, онсыз рухани мәдениетті елестету қиын.

«Qamqor» - жан кеңдігі мен барынша жанқиярлықты талап ететін өте маңызды және сыпайы бағыт. Оның аясында волонтерлер қарттар үйлеріне, әлеуметтік қорғау және оңалту орталықтарына тартылады.

Ақырында, «Úmit» - табиғи апаттар мен антропогендік сипаттағы төтенше жағдайларға қарсы тұру. Сонымен қатар, волонтерлер жоғалған адамдарды іздеуде, төтенше жағдайлар кезінде қауіпті төмендетумен айналысады. Сондай-ақ, еріктілер Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қазақстандықтардың ерліктері туралы баяндайтын құжаттарды іздеумен айналысады.

Бұл бағыттардың барлығында белгілі бір аумақтық орталықтар бар, бірақ бұл жобалар тек белгілі бір аймақта жүзеге асырылады дегенді білдірмейді. Волонтерлер бүкіл Қазақстан бойынша, бүкіл Қазақстан халқының игілігі үшін жұмыс істеуге дайын.

Қазір QAZVOLUNTEER.KZ. онлайн-платформасында 47 мыңнан астам волонтер мен 3,2 мың ұйым тіркелген, 1000-нан астам жоба жарияланған. Волонтерлік қызметпен айналысатын студенттер үшін әлеуметтік студенттік несиелер енгізілді. Волонтерлік жобалар мен бастамалар іске асырылуда.

2019 жылы Білім және ғылым министрлігі Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен әлеуметтік студенттік несие жобасын іске қосты. Төменгі жол: волонтерлік қызметпен айналысатын студент оқу үшін қосымша несие алады. Бұл шара қоғамға қызмет ету үшін волонтер болғысы келетін жас қазақстандықтардың жігерін ынталандырады.

Волонтерлік ұйымдар, органдар немесе мекемелер жобаға қандай да бір бағыт бойынша волонтерді шақыра алады. Волонтер өз функциялары мен міндеттерін орындаған кезде шақырған орган волонтер жұмысын бағалай алады. Болашақта волонтердың портретімен кез-келген басқа ұйым бұрынғы тәжірибесі мен бұрынғы волонтер ұйымының бағасын ескере отырып, оны шақыра алады.

Қазақстанда волонтерлік біртіндеп жалпыұлттық ауқымды қабылдап жатыр. Қазақстан 116 елден 20 миллионнан астам адамды біріктіретін World Clean up Day Дүниежүзілік экологиялық науқанына қосылуға дайын. Қазақстандықтардың БҰҰ, ЮНИСЕФ, AIESEC волонтер бағдарламаларына және басқа да халықаралық бастамаларға қатысуы түрлі мемлекеттердің тәжірибесімен танысуға және елімізге үздік волонтерлік практиканы тартуға мүмкіндік береді [8].

Қазақстанның Қызыл жарты айы - бүкіл әлем бойынша 17 миллион волонтерлерді біріктіретін әлемдік қозғалыстың (Қызыл Крест және Қызыл Жарты Ай) бір бөлігі. Қазақстанда Қызыл Ай қан донорлығы бағдарламасына жетекшілік етеді, зейнеткерлер мен ардагерлерге, көп балалы отбасыларға, жетімдерге әлеуметтік көмек көрсетеді. Волонтерлер алғашқы көмек көрсету тренингтеріне, сондай-ақ жер сілкінісіне дайындық курстарына қатыса алады.

7,5 мыңнан астам волонтерлерді біріктіретін «Еріктілер лигасы» қоғамдық қоры «Ашық жүрек» жаңа жобасын іске қосады. Ол осы бағыттың дамуына септігін тигізеді, ал азаматтарды көмек көрсетуге ынталандыру үшін әр өңірде ай сайын ең үздік волонтерды таңдайтын болады. «Ашық жүрек» жобасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен, Азаматтық бастамаларды қолдау орталығының тапсырысы бойынша жүзеге асырылуда. «Ашық жүрек» қайырымдылық жасағысы келетін азаматтарға жаңа мүмкіндік беріп, жастардың әлеуметтік дамуына септігін тигізеді.

«Мейірімділік» волонтерлік қоғамы баланың денсаулығына құқығын және отбасында тәрбиелену құқығын іске асырады. Ұйым ауыр халдегі, емделмейтін аурулары бар балалармен жұмыс істейді, сондай-ақ жетім балаларға отбасын табуға көмектеседі.

«Бауыржан» қайырымдылық қоры. Мақсаты қайырымдылықты тиімдірек ету болып табылатын қоғамдық ұйым. Қордың ерекшелігі -әлеуметтік жобаларды жүзеге асырудағы жоғары кәсібилік. Қордың Нұр-Сұлтан мен Семей қалаларында филиалдары бар.

«SOS командасы» волонтерлерді үйлестіру орталығы - Академик Ш. Есеновтың ғылыми-білім беру қорының волонтерлік бағдарламасы. Қызмет волонтерлердің күш-жігері арқылы әлеуметтік маңызды істерді жүзеге асыруға бағытталған.

Үйсіз жануарларға көмек көрсету қоры «КотоПес» - жануарларды сүйетіндер үшін тамаша орын. Қордың негізгі қызметі-қаңғыбас жануарларды құтқару, емдеу және әлеуметтендіру, сонымен қатар олар үшін қожайындарды іздеу.

Алматының игі істер қоры-ерекше жануарларға арналған баспана ұйымдастырған волонтерлер ұйымы.

Нұр-Сұлтанда «Қамқор қолдар» волонтерлер корпусы ұйымдастырылды, оның мақсаты тасталған жаңа туған балаларды оңалту болып табылады. Волонтерлер жетіспейтін балалардың негізгі ми дағдыларын дамытуға көмектеседі. Олар балаларды қолдарына алып, олармен сөйлеседі, музыкалық терапия қолданады, сонымен қатар балаларды киіндіруге, тамақтандыруға, жууға көмектеседі, бірақ басты шарт - волонтерлер балаларды қатты жақсы көруі керек, олармен кездесудің қажетті дағдылары болуы керек, сонымен қатар балалармен байланысқа түсу үшін медициналық тексеруден өтуі керек.

«Best for Kids» қоғамдық қоры Ақмола облысының аумағында және Нұр-сұлтан қаласында жұмыс істейді. Қор 200-ден астам бала тұратын екі балалар үйімен өзара әрекеттеседі. Соңғы 10 жылда Қор арқылы 7500-ге жуық адам, соның ішінде волонтерлер, түрлі мамандар мен демеушілер өтті.

«Белый Бим» - Алматыда волонтерлер ұйымдастырған үйсіз жануарларға арналған алғашқы баспанасы. Баспананың мақсаты - аулаудың баламасы ретінде үйсіз және қараусыз қалған жануарларға көмек көрсету. Баспана қайырымдылық көмек арқылы жүзеге асырылады. Баспана қазірдің өзінде өз аумағын алды, волонтерлердің көмегінің арқасында жануарлар орталығының құрылысы жүргізіліп жатқан жер учаскесі сатып алынды. Орталықта әрбір жануар толыққанды күтім, қорғаныс, кешенді ветеринариялық қызмет алады.

Адамдарға көмектесу үшін қаһарман болудың қажеті жоқ. «Адам болып қалу жеткілікті!»- бұл «SOS ALMATY» тағы бір волонтерлер командасының ұраны және өмірлік ұстанымы, ол жетім, мүгедек және көмекке мұқтаж балалардың өміріне жарық сәулесін төгуге бар күшін салады. Команда үнемі балалар үйіне, мүгедектер үйіне барып, тұрмысы төмен, ардагерлерге азық-түлік, киім және қаржы құралдарымен көмектесуге тырысады.

«Жақия» қайырымдылық қоры» волонтерлік ұйымы білім беру, тәрбиелеу және салауатты өмір салтын қалыптастыру мүмкіндіктерін жақсарту арқылы Қазақстанның табысты және өнімді азаматтары ретінде тұрмысы төмен отбасылар мен балалар үйлеріндегі балалардың, жастардың әлеуетін іске асыру үшін жағдай жасайды [8].

«Мейірімділік» волонтерлік қоғамы» қоғамдық қоры баланың денсаулыққа және отбасында тәрбиелену құқығын іске асыруға ықпал ететін миссияны орындайды. Ұйым ауыр хәлдіге, емделмейтін аурулары бар балалармен жұмыс істейді, сондай-ақ жетім балаларға отбасын табуға көмектеседі.

Ақтөбедегі Марат Оспанов атындағы БҚММУ жанындағы «Мейірім» волонтерлер клубы университет студенттерін жалпыадамзаттық және ұлттық моральдық құндылықтарға баулиды, адамгершілік өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін дамытады. Бірінші кезекте волонтерлер ана махаббаты мен мейіріміне зәру жандарға, сондай-ақ Ақтөбе қаласының сал ауруына шалдыққан азаматтарына көңіл бөлуге тырысады. Волонтерлер медициналық тақырыптар бойынша тұрақты дөңгелек үстелдер өткізеді, білім алушылар арасында салауатты өмір салтын насихаттау бойынша үлкен жұмыс жүргізеді.

Ақтөбедегі парализденген азаматтар қоғамы - бұл Батыс Қазақстандағы арбамен жүретін мүгедектерді топтастырған және парализденген адамдарды толыққанды азаматтар ретінде сезінуге көмектесетін алғашқы қоғамдық бірлестік. Ауруға қарамастан, бұл адамдар белсенді өмір салтын ұстанады. Волонтерлер өз күштеріне деген сенімді нығайтуға, сондай-ақ адамға позитивті жолмен көмектесуді жүзеге асырады.

ASTANA YDC-көптеген жастар жобаларын ілгерілетумен айналысатын қоғамдық бірлестік. Ұйым қызметінің мақсаты қазақстандық жастардың сапалы мәдени дамуы болып табылады. Ұйым денсаулық, спорт, экология салаларында жастар жобаларын жүзеге асыруға тырысады.

Қарағанды қаласы волонтерлерінің үйлестіру орталығы - бұл волонтерлердің ортақ идеяларымен, қағидаттарымен және мүдделерімен біріктірілген пікірлестердің біріккен командасы. Ұйымның басты мақсаты-айналадағы әлемді жақсарту. Волонтерлердің қолданыстағы жобалары: қарттар үйлеріне, балалар үйлеріне, нашар көретін балаларға арналған интернатқа бару, өнерді дамыту, сондай-ақ жануарларға көмек көрсету. Одан әрі жетім балаларға ауруханаларға бару, онкологиялық аурулармен, тұрмысы нашар отбасылардан шыққан балалармен жұмыс жүргізу жоспарлануда [11].

Қазақстанда жеке компаниялар, қоғамдық ұйымдар және жеке қайырымдылық жасаушылар бар, олар көп уақыт пен қаражатты жақындарына береді. Республикадағы ең танымал қайырымдылық ұйымды елдің бірінші ханымы С.А. Назарбаева басқаратын «Бөбек» балалар қоры деп атауға болады. Өзінің өмір сүру жылдарында бұл Қор көптеген қайырымдылық акциялары мен іс-шараларын өткізді. «Бөбек» балалардың рухани тәрбиесі мен білім алуына, олардың таланттары мен қабілеттерін дамытуға, салауатты өмір салтын насихаттауға байланысты проблемаларды шешуде қоғамды қолдауға ұмтылады. «Бөбек» жетім балалардың мәселелерін белсенді шешуді жалғастыруда. Қордың көмегімен республика өңірлерінде жетім балалар үшін жаңа үлгідегі отбасылық ауылдар ашылуда, ал балалар үйінде өмір сүріп, алдағы бағытын тауып үлгермеген түлектер жасөспірімдер деп аталатын үйлерден пана табуда. Бұл оларға оқуын жалғастыруға немесе жұмыс мамандығын алуға мүмкіндік береді.

Қазақстанның барлық облыстарында жергілікті балалар қорлары жұмыс істейді. Олардың есебінде көптеген жақсы бастамалар бар. Мысалы, Шығыс Қазақстан облысының «Сәулетай» балалар қорының бастамасымен Өскеменде «Fantasy sport» балалар спорттық-ойын-сауық ойын қалашығы ашылды. Саябақ облыстық және қалалық әкімдіктердің қолдауымен демеушілердің қаражатына

толығымен салынды. Сонымен қатар, балалар қалашығына кіру барлығына тегін.

Қазақстанда жыл сайын волонтер қозғалысы қарқын алуда. Еліміздің барлық өңірлерінде белсенді азаматтық ұстанымы бар адамдар қамқорлыққа мұқтаж адамдарға өз еркімен және риясыз көмектесу идеясын қолдады. Сондай-ақ, жануарларды қорғау, экология, денсаулық сақтау, білім беру, этносаралық қатынастар, мәдениет және спорт салаларында қайырымдылық жобалары пайда болды.

«Алматы – адалдық алаңы» жобасы аясында Алматы қаласының әкімдігі және Сорбонна-Қазақстан институтымен бірлесіп Алматының сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметі Абай волонтерлік қызмет көрсетуге бағытталған «жақсылық акселераторы» атты ауқымды әлеуметтік жобасын таныстырды. Оның мақсаты-азаматтық қоғамның белсенділігін арттыру, парасаттылық пен адалдық қағидаттарын, адамдарға көмектесу ниетін дамыту. Жоба «Ізгілік елшісі» қозғалысына қатысушы студенттер қатарынан волонтерлер тобын қамтиды.

«Жақсылық акселераторының» волонтерлері әлеуметтік маңызды жобаларды жүзеге асыруға өз үлестерін қосуда: ардагерлерге көмек көрсету және мұқтаж жандарға заттар жинау, жануарларды қорғау, өзендердің жайылмаларын қоқыстан тазарту және тағы басқалар. Оның мақсаты - азаматтық қоғамның белсенділігін арттыру, адалдық пен адалдық принциптерін және адамдарға көмектесуге деген ұмтылысты тәрбиелеу. Жобаға студенттер қатарынан еріктілер тобы - «Ізгілік елшісі» («Адалдық елшілері») қозғалысының мүшелері кіреді. «Жақсылықты акселераторы» еріктілер қозғалысы облыстарда - Талдықорған, Ақтөбе, Қостанай, Көкшетау, Павлодар және басқа қалаларда қолдау тапты.

Добряков клубы бүкіл ел бойынша тиімді жұмыс істеп келеді. Оның қатысушылары күнделікті, жедел көмекке мұқтаж адамдарға көмектеседі. «28 петель» клубының бөлімшелері де Қазақстанның барлық өңірлерінде жұмыс істейді. Қазір оның жақтаушылары 2 мыңнан астам адам. Олардың барлығы әртүрлі әлеуметтік, жас, демографиялық мәртебеге ие, бірақ бір маңызды миссиямен – салмағы 500 грамм болатын шала туылған нәрестелерден аман қалуға көмектеседі. Егер табиғи жүннен жасалған шұлықтар мен қалпақшалар жылы болса, мұндай нәрестелердің мүмкіндігі жоғары болады.

«Лидер» клубы жоғалған адамдарды іздеумен айналысады. Бөлімшелер Өскемен мен Нұр-Сұлтанда бар.

Ұлттық волонтерлер желісі бүкіл ел бойынша 80-нен астам волонтер ұйымын біріктіреді. Олардың да бірқатар қызықты жобалары бар. Атап айтқанда, өте маңызды әрі салмақты «Жеңіс» жобасы. Бұл Ұлы Отан соғысының ардагерлеріне көмек.

Білім беру бағыты шеңберінде барлық өңірлердегі волонтерлер ауыл мектептерінің балаларына пәндер бойынша олимпиадаларға дайындалуға, ҰБТ-ны және аралық бақылауды табысты тапсыруға көмектесетін болады. Олар компьютерлік технологиялар, робототехника және басқа да инновациялық бағыттар бойынша жаңа дағдыларды игере алады. «Біргеміз. Білім»

бағдарламасы бойынша әр өңірде ауыл мектептерінен 1000 оқушы – барлығы 14 мың оқушы білім деңгейін көтеруге көмектесетін волонтерлер тарапынан осы көмекпен қамтылатын болады. Медициналық бағыт аясында волонтерлер хоспистерде де, онкологиялық орталықтарда да жұмыс істейтін болады [12].

Қазақстанда қазіргі кезде елдің әр саналы азаматының өзара көмек көрсетуінің және осы процеске кеңінен қатысудың жаңа мәдениетін қалыптастыру міндеті тұр. Ол үшін еріктілердің жаңа инфрақұрылымы қалыптасуда. Еріктілер бағдарламалары мен жобаларын үйлестіру және бақылау бойынша республикалық кеңсе ашылды. Осындай орталықтар еліміздің барлық аймақтарында құрылды. Сонымен қатар, Қазақстанның жоғары оқу орындарында, колледждерінде және мектептерінде волонтерлер бірлестіктерін құру жоспарлануда. Барлық жобалар мемлекеттік органдармен және бизнеспен тығыз ынтымақтастықта жүзеге асырылады.

Birgemiz волонтерлердің Фронт-офисі-республикалық деңгейде бүкіл ел бойынша волонтерлік жобаларды (волонтерлік ұйымдардың ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік органдар мен бизнес-құрылымдардың жобаларын) үйлестіруге және мониторинг жүргізуге мүмкіндік беретін жаңа орталықтандырылған алаң. Бірыңғай call-орталық іске қосылады, онда адамдар волонтерлік қызметке байланысты өздерін қызықтыратын барлық мәселелер бойынша кеңестер ала алады.

Республикалық фронт-офистен басқа, Нұр-Сұлтанда 17 өңірлік волонтерлерді қолдау орталығы мен 85 өңірлік үйлестірушінің жұмысы ұйымдастырылды. Осы желінің қызметінде бір орталықтан жалпы тәсіл және модерациялау қамтамасыз етіледі, орталық және жергілікті атқарушы органдармен басқарудың бірыңғай торы және өзара іс-қимыл моделі қабылданады [13].

Осылайша, волонтерлік дәстүрдің қазақ қоғамында терең тарихи тамыры бар деп айтуға болады. Олардың негізін топтық көмектің әртүрлі нысандары, ең алдымен «асар» құрады, яғни көшпелілердің дәстүрлі әлеуметтік ұйымының жер қойнауында қалыптасқан туыстарына материалдық қолдау мен еңбекке көмек көрсетуді төменнен бастау алған ұйым. Қазақстанның тәуелсіздік жылдарында волонтерлік өзінің сапалы жаңа дамуына қол жеткізді. Волонтерлік қызметті мемлекеттік басқару органдарының қатысуынсыз қоғамдық бірлестіктер бастамалағаны тән болды.

Соңғы жылдардағы тәжірибені жүйелі талдау күн тәртібіне мектепте және барлық деңгейлерде еріктілердің күш-жігерін дамыту үшін оптимистік футурологиялық болжам жасау қажеттілігі туралы мәселені қояды. ««Не үшін?» деген сұраққа жауап іздейтін адам ерте ме, кеш пе кез-келген «қалай?» сұрағына жауап алады, қалаған мақсаттарға қандай технологиялар мен құралдардың көмегімен жетуге болады деген көзқараспен келіспеу қиын» [14].

Балалар мен жастардың волонтерлерінің модельдерін, бағдарламалары мен жобаларын іске асыру тәжірибесі ғылыми қоғамдастықтың өкілдеріне байыпты сараптамалық бағалауды, білім беру ұйымдарында «волонтерлікпен тәрбиелеуді» дамытуға қабілетті тәжірибешілерді сараптамаға тартуды талап етеді. Сараптамалық шолуды өткізу кезінде интеграцияланған, пәнаралық тәсіл

қажет. Сондай-ақ, тәжірибелік мұғалімдер, азаматтық қоғам өкілдері (студенттер және қамқоршылар кеңесі, ата-аналар қауымдастығы және т.б.), білім беру ұйымдарының басшылары сарапшылар қауымдастығының жұмысына қатысуы керек, өйткені волонтерлер бастамаларын алға жылжыту көбіне олардың басқару шешімдеріне байланысты.

Заманауи волонтерлер бастамаларын әзірлеу, енгізу, сынау және тарату - бұл күрделі ғылыми-практикалық және оқу-әдістемелік қызмет. Ол балалар мен жасөспірімдерде (олардың белсенді қатысуымен) білім, қызығушылық, қажеттілік, құндылық бағдарлар жүйесін қалыптастыруды көздейді. Осындай мәселелерді шешу үшін волонтерлік құбылысының ғылыми негізделген сипаттамасы, оны ұйымдастыру мен әдістемесінің мәселелері маңызды.

«Волонтерлікпен тәрбиелеу» гуманистік философиясы балалар мен жасөспірімдерге арналған адамгершілік-идеологиялық нұсқауларды қалыптастырудың әдістемелік құралына айналуы мүмкін және айналуы керек.

Волонтерлердің әлеуметтік маңызы бар іс-шараларына қатысу жеке тұлғаның жағымды өзгерістерін тудыруы мүмкін. Осыған байланысты балалар мен жастардың әлеуметтік-педагогикалық қозғалысы ең тиімді болып табылады, оның мәні балалар мен жастардың бастамашылығы мен белсенділігіне әлеуметтік позитивті сипат беруге ұмтылуда, сонымен бірге мәселелерді шешуге ғана емес рухани-адамгершілік гуманистік құндылықтарды қабылдауға және иеленуге қабілетті адамды тәрбиелеу, наным-сенімдерге сәйкес әрекет ету, сонымен қатар болашақ мамандар мен әртүрлі бағыттағы әлеуметтік жұмыстың волонтерлерін табиғи, жұмсақ тәсілдермен қалыптастыру перспективалы міндеттерін шешу. Волонтерлік бағдарламалар мен әлеуметтік-педагогикалық сипаттағы іс-шаралардан өткен балалар мен жасөспірімдер болашақ кәсіби өмірін әлеуметтік саламен байланыстырады, рухани және адамгершілік жағынан байсалды және жағымды түрде өзгереді, әлдеқайда шығармашылық және белсенді бола бастайды.

Білім беру ұйымдарындағы волонтерлер қозғалысының дамуы, білім алушыларды әлеуметтік бағдарланған жобаларға тарту (экологиялық, азаматтық-патриоттық, өлкетану, мәдени, денсаулықты сақтауға бағытталған, аз қамтылған отбасыларға көмек көрсету және т.б.) Отанға деген сүйіспеншілікті, еңбексүйгіштікті, міндет сезімі, мақсаттылық, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылуды қалыптастырады.

XXI ғасыр жағдайында нақты мазмұнымен және иерархиялық құрылымымен адами құндылықтар жүйесін қалыптастыратын волонтерліктің әртүрлі формалары. Тұлғаны дамытудың басым саласы - құндылық пен мағына сферасы. Демек, тұлғаның дамуын басқарамын деген тәрбиенің мақсаты баланың мағыналық-семантикалық дамуында тәрбие іс-әрекетінің мақсаты мен басты тақырыбы болуы керек. Сонымен, тәрбиені мағынаны қалыптастыратын процесс ретінде қарау керек.

Волонтерлік қозғалыс мәнінің, оның формаларын дамытудың теориялық және практикалық негіздері ретінде қазіргі заманғы педагогикалық практикада жүзеге асырудың мақсаттарын, мазмұны мен шарттарын айқындау ретінде білім беру әдістемесін ғылыми тұрғыдан түсіндіру, оны ұйымдастырудың

доктринасы ретінде іс-шаралар қабылданады. Бұл анықтама волонтерлер қызметінің барлық формаларын, типтерін және түрлерін ұйымдастырудың әдіснамасының пәнін жіктейді.

Өздеріңіз білетіндей, кез-келген қызметті репродуктивті және өнімді деп бөлуге болады. Репродуктивті әрекет - бұл алдыңғы тәжірибеде үйренген іс-әрекеттің көшірмесі. Өнімділік қызметі объективті жаңа немесе субъективті жаңа нәтиже алуға бағытталған [15].

Волонтерлер қозғалысының субъектісін тәрбиелеу және әлеуметтік маңызды мақсаттарға жету үшін өнімді іс-әрекеттерді ұйымдастыру үшін оны ұйымдастырудың қажеттілігі, яғни әдістемелік негіздерді қолдану туындайды.

Әдіснама қызметті ұйымдастыруды іс-әрекетке кіретін субъектінің мақсатты қызметі ретінде қарастырады. Іс-әрекетті ұйымдастыру дегеніміз оны нақты сипаттамалары, логикалық құрылымы және оны жүзеге асыру процесі - уақытша құрылымы бар интегралды жүйеге ұйымдастыруды білдіреді.

Функционалды және мазмұнының мәні бойынша волонтерлікті педагогикалық, психологиялық, адам құқығы, ақпараттық қызмет және әлеуметтік жұмыс саласындағы *белсенді формат* ретінде қызмет түрінде жүзеге асыруға болады. Сана мен мақсаттылық оның жетекші сипаттамалары ретінде әрекет етеді, өйткені іс-әрекеттің мақсатты бағыты объектінің өзгеруіне - оның тұтастығы мен даралығын сақтай отырып өзгеруіне, түрленуіне сәйкес келеді.

Гуманистік бағыттағы заманауи білім беру кеңістігінің қалыптасуы мен дамуында волонтерлік ХХІ ғасырдың әлеуметтік-педагогикалық шындығы, педагогикалық мақсаттардың мәні тұрғысынан жарқын және тиімді ретінде сипатталады, жаңартылған білім беру кеңістігінің тақырыбы. Бұл жеке адамға әсер ету дәрежесі тұрғысынан ауқымды әлеуметтік-психологиялық педагогикалық құбылыс ретінде волонтерліктің мотивациялық және құндылық бағдарын анықтайды [16].

Қазақстан Республикасының қазіргі білім беру жүйесі жалпыға ортақ, ұлттық, этномәдени және жеке құндылықтарды үйлестіруге, білім алушы жастардың тұтас дүниетанымын, азаматтық санасы мен өмірлік дағдыларын дамытуға бағытталған.

Қазақстандық қоғамға ұтқырлық, динамизм, конструктивтілік және елдің тағдыры, оның әлеуметтік-экономикалық өркендеуі үшін жауапкершілікті сезінуімен сипатталатын, ынтымақтастыққа қабілетті, таңдаған жағдайда шешім қабылдайтын белсенді адамдар қажет. Осыған байланысты жастардың әлеуметтік белсенділігін дамыту проблемасы ерекше маңызға ие. Волонтерлер бастамалары - бұл Қазақстан үшін өте өзекті тақырып. Қазақстан халқы, әсіресе жас ұрпақ, қоғамның игілігі үшін ерікті еңбек әркімге қажет және бүкіл елдің табысты өмір сүруінің шарттарының бірі екенін түсінді.

Білім алушыларда адам әлеуетін ашудың, адамзатты тәрбиелеудің және әлеуметтік тәжірибені дамытудың тиімді және мақсатқа сай құралдарының бірі - волонтерлік - оқыту мен тәрбиелеудегі инновациялық білім беру тәсілі.

Волонтерлік - бұл адалдық, әділдік, мейірімділік, жауапкершілік, достық, мейірімділік, төзімділік пен шығармашылық институты [17].

Біздің елде волонтерлер соңғы жылдары өте танымал болды. Мемлекеттік деңгейде жастарды еріктілікке тартудың маңызы зор.

Қазіргі уақытта «Волонтерлер қызметі туралы» Қазақстан Республикасы заңына өзгерістер енгізу тұжырымдамасы қарастырылуда.

Азаматтарды волонтерлік іс-шараларға қатысуға тарту үшін денсаулық пен моральдық дамуға қауіп төндірмейтін волонтерлер қызметінің түрлерін анықтай отырып, еріктінің ең төменгі жасын 16 жасқа дейін төмендету ұсынылады. Қазіргі уақытта еріктінің ең төменгі жасы - 18 жас.

Қазақстандықтардың волонтерлер қызметіне қатысуын ынталандыруды арттыру үшін заңнамалық түрде келесі ынталандыру шараларын енгізу ұсынылады:

- еріктілер ұйымдарының растайтын құжаттарын (анықтамаларын) ұсына отырып, жоғары, оқу орындарына түсуде артықшылығы бар адамдар санатына «волонтер» санатын қосу;
- қайырымдылық жасаушылардың, қайырымдылық волонтерлерінің құқықтарын мемлекеттік қызметке кіру кезінде жеңілдіктер алу бөлігінде кеңейту;
- мемлекеттік мекемелерге, қазыналық кәсіпорындарға жұмысқа орналасу кезінде волонтерлік қызметпен айналысатын азаматтарға қосымша балдарды есептеу;
- волонтерлік ұйымдарға мемлекеттік меншікті жеңілдік шарттарымен ұсыну;
- зейнеткерлікке шыққанға және т.с.с. волонтерлік еңбек өтілін есепке алу [18].

Осыған байланысты, солардың негізінде әртүрлі волонтерлер ұйымдары (бірлестіктері) құрылып жатқан немесе жұмыс істеп жатқан білім беру ұйымдарының қызметі ерекше мәнге ие болады. Барлық волонтерлік бірлестіктер, әдетте, бір мақсатты көздейді - білім беру ұйымдарының балалары мен жастарын әлеуметтік маңызы бар түрлі іс-шараларға бірлесіп қатысу үшін біріктіру: салауатты өмір салтын насихаттау, зиянды әдеттердің алдын алу, халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарына көмек көрсету спорттық және басқа іс-шаралар, сондай-ақ волонтерлік көмек қажет болатын шаралар.

Білім беру ұйымдары өз қызметінде волонтерліктің таңдалған бейініне сәйкес келетін халықаралық, республикалық және жергілікті нормативтік құқықтық актілерге сүйенеді.

Қазақстан Республикасындағы білім беру ұйымдарындағы волонтерлік қызмет негізге алынған нормативтік құқықтық база:

- Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948);
- Бала құқықтары туралы конвенция (1989);
- Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының және Халықаралық волонтерлік күштер қауымдастығының (IAVE) қолдауымен Халықаралық еріктілер күші қауымдастығының XVI Дүниежүзілік конференциясында (Амстердам, 2001 ж. Қаңтар, Халықаралық еріктілер жылы) қабылданған

Еріктілердің жалпыға бірдей декларациясы;

- Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды);

- «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы;

- Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңы;

- 2016 жылғы 30 желтоқсандағы «Волонтерлік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (2017 жылғы 11 шілдедегі өзгертулермен);

- «Қайырымдылық туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 16 қарашадағы Заңы;

- «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы Кодексі;

- Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (1994 ж.).

Біз әдетте волонтерліктің, өміріміздің өткір әлеуметтік салаларына - мүгедектерге, балалар үйіне, жалғыздікті қарттарға, үйсіз жануарларға көмек көрсететіндігіне үйрендік. Бірақ өзекті әлеуметтік мәселелер тек еріктілер көмегі қажет емес, сонымен қатар волонтерлердің өмірдің түрлі салаларын қамтуы анағұрлым кең.

Біз білім беру ұйымдарындағы волонтерліктің келесі негізгі бағыттарын ұсынамыз:

- әлеуметтік волонтерлік;
- экологиялық волонтерлік;
- спорттық волонтерлік;
- мәдени волонтерлік;
- азаматтық волонтерлік.

Әлеуметтік волонтерлік

Осы қызмет бағытын таңдаған волонтерлер бос уақыттарын қарт адамдарға, Ұлы Отан соғысының ардагерлеріне, балалар үйлері мен балалар үйіндегі жетім балаларға, өмірлік қиын жағдайдағы балаларға көмек пен қолдау көрсете отырып өткізеді. Волонтерлер егде жастағы адамдарға қарттықты лайықты қарсы алуға көмектеседі.

Төменгі сыныптарда көбінесе балаларды мектеп өміріне бейімдеуде, оқу материалын игеруде, сынып жетекшілеріне демалыста ойындар ұйымдастыруда және мерекелерге дайындалуда көмек қажет. Мұндай жұмысты жоғары сынып оқушылары, ата-аналар комитетінің мүшелері, қамқоршылар кеңесі жүргізе алады. Волонтер білім алушылар бастауыш сыныптарға арналған тақырыптық сабақтарға, балаларға арналған қызықты семинарларға, спорттық шараларға және экологиялық викториналарға қатыса алады.

Экологиялық волонтерлік

Волонтерліктің негізгі бағыттарының бірі - қоршаған ортаны қорғау. Волонтерлер ағаш отырғызу науқанына белсенді қатысады, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға: қоқыстарды жинау, аншлаптар орнату және т.б. көмектеседі. Олар оқушылармен экологиялық тақырыпта кездесулер өткізеді, ақпарат жинайды, қол жинайды, халықаралық бағдарламаларға және т.б. қатысады.

Қоғамдық ұйымдағы волонтерлер адамдарға пікірлес адамдарды, достар табуға, экологиялық жұмыста тәжірибе жинауға және Жер табиғатын қорғауға үлес қосуға көмектеседі.

Волонтер-білім алушылар экологиялық волонтерліктің келесі салаларына қатыса алады:

- қалдықтарды бөлек орналастыру жобаларын дайындау және іске асыру;
- сенбіліктер, тазалық күндері, ағаш отырғызу, саябақтарды, ормандарды, су қоймаларының жағаларын тазарту;
- баспанасыз жануарларға көмек (жануарларды паналарға орналастыру, жануарларға жаңа иелер іздеу);
- құс қораларын жасау, қыста құстарды тамақтандыру.

Спорттық волонтерлік

Спорт волонтерлері - бұл спорттық шараларға көмектесетін волонтерлер. Спорт волонтерлері әртүрлі көлемдегі іс-шараларға қатысады және әртүрлі рөлдерде ойнайды. Олар жарыстардың мінсіз ұйымдастырылуын қамтамасыз етуге, спортшылармен, көрермендермен және журналистермен, командаларды сүйемелдеуімен, спорт жарыстары қонақтарының жайлы өмірі мен бос уақытын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Делегациялармен кездесу, төрешілік жарыстар, спорттық іс-шаралар өткізу, спорттық іс-шараларды қамту, балалар мен ересектердің салауатты өмір салтын насихаттау - бұл спорт волонтерінің «жұмысы».

Мәдени волонтерлік

Волонтерліктің ең қызықты бағыттарының бірі - волонтерлерді мәдени өмірге қосу. Бұл:

- ауқымды мәдени-сауық шараларын ұйымдастыруға көмек;
- келушілермен қарым-қатынас жасау, каталогтарды ұйымдастыру үшін мұражайлар мен галереялармен жұмыс.

Ереже бойынша мұражайлар мен кітапханалардағы волонтерлердің жұмысы келушілермен жұмыс жасаудан, түрлі білім беру және концерттік іс-шараларды ұйымдастырудан, сыртқы ақпараттарды жинауға көмектесуден, мұражай бағдарламаларына және басқа да артықшылықтарға қол жеткізуден тұрады.

Азаматтық-құқықтық волонтерлік

Азаматтық-құқықтық волонтерлікке мыналар кіреді:

- ауқымды азаматтық іс-шараларды ұйымдастыруға көмек (форумдар, дауыс беру күндері, саясаткерлермен кездесулер және т.б.). Волонтерлер кездесулерге жауап береді, әкімшілікпен, азаматтық-құқықтық мәселелермен айналысатын мемлекеттік және қоғамдық ұйымдармен өзара әрекеттеседі.

Білім беру жүйесінде, демалу орындарында, жастар ұйымдарында жүйелі, мақсатты түрде ұйымдастырылған волонтерлік қызметтің көмегімен әрбір жас өзінің ең жақсы қасиеттері мен қабілеттерін көрсетуі үшін тиісті жағдайлар мен мүмкіндіктер жасалады, өздерін және олардың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік бар жұмыс. Волонтерлер жұмысына қатысу арқылы жастар білімді және тәжірибені, сонымен қатар белсенді және жауапкершілікті азаматтыққа қажетті практикалық дағдылар мен құндылықтарды алады.

Жас адамның волонтер ретіндегі мінез-құлқына, демек, толыққанды өмірге қажетті өмірлік дағдыларды қалыптастыруға әсер ететін үш негізгі институт бар: а) отбасы; ә) мектеп; б) жастардың қоғамдық ұйымдары.

Отбасы - бұл баланың тұлға ретінде қалыптасуы, оның рухани, адамгершілік бағыттары, отбасылық құндылықтары басталатын ерекше институт. Ата-аналардың мысалдары жас адамның мінез-құлқына түбегейлі әсер етеді, ол бүкіл өмірінде бойында сақталады. Осылайша, егер отбасында отбасылық еріктілік дәстүрі болса, яғни балаға ізгіліктің жағымды үлгілері ұсынылатынына сенімділік. Ата-аналардың волонтерлік іс-шараларға қатысуы бала кезінен бастап көмектесуді әдетке айналдырған баланың ересек жасында басқа адамдармен қарым-қатынасты жоғары моральдық-этикалық идеалдар тұрғысынан құру ықтималдығын арттырады.

Мектеп - ол жас ұрпақ тұлғааралық қарым-қатынасты, ұжымдық, топтық сезімін және жастардың қарым-қатынасын дамытуға. жас адам тиесілі қауымдастық сезім туындайтын институционалды ортаны құруға арналған.

Қоғамдық жастар ұйымдары отбасымен және мектептермен бірге жастардың ерікті қатысуына маңызды әсер ететін үшінші институционалды ортаны құрайды. Қоғамдық ұйымдардағы еріктілер жұмысы арқылы жастар қауымдық мәселелерді шешуге, шешім қабылдауға қатысады; Қоғамдық ұйымдар шешім қабылдауға, өз идеялары мен жобаларын әзірлеуге және іске асыруға тәуелсіз қатысудың бастапқы деңгейі болып табылады.

Осылайша, еріктілерді жүйелі түрде дамыту және қолдау, жастардың және барлық жастағы азаматтардың қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге белсенді түрде қатысуы үшін еріктіліктің әлеуметтік мәні және сонымен бірге адами ресурстарды дамыту саласындағы білім мен технологиялардың бірегей жүйесі ретінде дамуы мен оны қолдауына жағдай жасау үшін мәселелерді шешудің шынайы және тиімді құралдарының бірі болып табылады. Бұл - әлеуметтік мәселелерді шешуде, қоғамдық бастаманы жұмылдыруда, қоғамды әлеуметтік консолидациялауда қоғам мен мемлекеттің күш-жігері мен ресурстарын біріктірудің тиімді әлемдік әдісі, әлеуметтік саясаттың тиімділігіне әсер ету әдісі және жалпы алғанда - халықты жақсы жағдайға жеткізу [19].

Сонымен бірге, жасөспірімдер мен жастарды волонтерлік қызметке тарту жөніндегі жұмыс - бұл қоғамдық және мемлекеттік деңгейде балалар мен жастарға арналған бос уақытты әлеуметтік тұрғыдан ұйымдастырудың маңызды нысандарының бірі ретінде енді ғана таныла бастаған Қазақстандағы салыстырмалы түрде жаңа дәстүр екенін атап өткен жөн. Екінші жағынан, Қазақстанда жастармен жұмыс жасайтын мамандардың жастардың волонтерлік қызметін тиімді ілгерілету, жасөспірімдер мен жастардың волонтерлікке қатысуға деген қызығушылықтарын ынталандыру және оларға мүмкіндіктер жасау саласындағы тәжірибесі мен білімдері әлі де жеткіліксіз.

Мұның бәрі жастардың волонтерлік қызметке кеңінен тартылу проблемасын жастардың жаңа білім мен дағдыларды игеру, болашақ мамандығына дайындалу, дарындылықты ашу, өзін-өзі тану және көшбасшылық қабілеттерін кеңейтудің тиімді әдісі ретінде өте өзекті етеді. Бұл

мәселені шешу үшін жастарды қоғамдық пайдалы қызметке тарту жұмысы мемлекеттік жастар саясатының маңызды бағыты ретінде жастардың волонтерлік қызметін қолдау мен дамытудың жүйелі негізінде жүргізілуі қажет [19].

Бүгінгі күні, егер жалпы еліміздің университеттерінде волонтерлікті дамытудың инфрақұрылымы құрылған болса, онда жалпы білім беру ұйымдарында әлі де көп жұмыс жасалуы керек. Студенттер арасында волонтерлік тәжірибе бірқатар себептер бойынша өте шектеулі қолданылады. Біздің елімізде тәрбиеге зиян келтіретін білімге негізделген тәсіл әлі де басым болып отырғаны, ал білім беру практикасы арасында бос уақыт пен ойын-сауық түрлері басым болатыны ешкімге құпия емес. Мектептерде балалар мен жасөспірімдермен жұмыс істейтін қоғамдық ұйымдарда білікті оқытушылар құрамы іс жүзінде жоқ. Мұғалімдер мен сынып жетекшілерінің шамадан тыс жүктемесі балалар командасының құрылуына және жастардың әлеуметтік маңызды волонтерлік шараларға тартылуына кері әсер етеді.

Қазіргі кезде экстремизм, оның әртүрлі формаларында, ұлтшылдық сезімдер мен ксенофобия кең таралуда. Біздің мәдениетке жат және радикалды сипаттағы идеологиялық көзқарастармен жастардың қызығушылығы байқалды. Нақтырақ айтсақ, қоғамның осал бөлігі - бұл жастар ортасы. Кешегі білім алушылар арбаушы (соның ішінде интернетте) экстремистік насихаттың құрбаны болып, олардың ойын ережелерін қабылдаған көптеген мысалдар бар.

Компьютерлік ойындарға деген қызығушылықтың шектеусіз өсуі байқалады (кейде баланың психикасы үшін қауіпті), көбінесе виртуалды кеңістік (және отбасы немесе білім беру ұйымы емес) «жасөспірімнің жақын даму аймағына» айналады. Волонтерлік мәдениетін насихаттау балаларды балалардың денсаулығына да, олардың құндылық бағдарларының қалыптасуына да кері әсер ететін виртуалды кеңістікте және әлеуметтік желілерде бақылаусыз бірнеше сағат болудан алшақтатады.

Балалар мен жастар волонтерлігі тиімді әлеуметтік тәжірибе ретінде жасөспірім кезіндегі төмендегідей қауіпті жағдайларды жеңуге ықпал етеді:

- тұтынушылық тенденциялардың өсуі;
- әлеуметтік пассивтіліктің таралуы;
- жұмыс этикасының төмендеуі, еңбек мағынасының деградациясы («жақсы тұтыну үшін жұмыс істеу»);
- Ата-ана бақылауы болмаған жағдайда балалар мен жасөспірімдердің виртуалды шындыққа «кетуі»;
- балалар мен жасөспірімдер арасында психоактивті заттардың таралуы (нашақорлық, алкоголизм және темекі шегу) және қоғамға жат мінез-құлық.

Жастар үшін жетекші қажеттіліктердің бірі - олардың қоғам сұранысы. Қарым-қатынасқа деген қажеттілікті қанағаттандыру мотивтері маңызды орынды алады, әсіресе тең негіздегі қарым-қатынаста. Жаңа дағдылар мен білімдерді алу қажеттілігімен байланысты күшті мотивтер. Олар жоғары сынып оқушылары арасында көбірек байқалады.

Психологиялық тестілеу негізінде волонтерлер қызметіне қатысу мотивтерін дәл анықтауға болады. Білім алушылар арасындағы социологиялық

зерттеулер көрсеткендей, «Неліктен адамдар волонтер болады?» деген сұраққа келесідегідей жауаптар берілді: 31,3% - басқаларға көмектескісі келеді, 12% - бос уақыттарын толтыруға, 19,7% - әлемді жақсартуға, 9,3% - басқалардан мойындау пен құрмет алғысы келеді. Басқа зерттеуде волонтерлердің 48% - ында біреуге көмектесуге деген жеке ықыласы, 47% -ы біреудің қалауы бойынша жұмыс істейтіні, 42% -ы жеке қажеттіліктері мен мүдделерін шешетіні, 35% -ы басқа адамдардың жағдайын жақсартуға тырысатындығы анықталды.

Әртүрлі елдердегі волонтерлерге жүргізілген психологиялық сауалнама волонтерлердің әртүрлі волонтерлік ұйымдар мен жобаларға қатысуға мәжбүр ететін ең көп таралған себептерін анықтайды:

- жаңа адамдармен кездесу;
- жалғыздықпен күресу;
- басқалардың мақұлдауы;
- қоғамға қажеттілік сезімі;
- көңіл көтеру үшін;
- маңызды әлеуметтік мәселелерге қатысу сезімі;
- өзінің шығармашылығы бастауының бейнесі;
- практикалық дағдылар мен білімдерді игеру;
- өзіндік дүниетанымды кеңейту;
- жеке өсудің мүмкіндіктері;
- болашақта жұмыс табуға көмектесетін жаңа байланыстар мен таныстардың пайда болуы;
- мансаптық өсу мүмкіндігі;
- мансаптық өсу немесе оқу бойынша ұсыныстар алу;
- бос уақытты толтыру;
- іскерліктер мен дағдыларды дамыту;
- мұқтаж адамдарға жанашырлық пен ынтымақтастықты білдіру және т.б.

Волонтерлер жұмысының негізгі мотиві - бұл қоғамдастық үшін жауапкершілікті сезінуге негізделген басқаларға көмектесуге бағытталған іс-әрекеттің өзі.

Жоғарыда айтылғандардан біз жастардың волонтерлік бағдарламалары білім алушылардың волонтерлер іс-шараларына қатысуға деген қызығушылықтарын арттыру және олардың өздері үшін маңызды волонтерлік қызмет саласында волонтер болуына мүмкіндіктер жасау арқылы жүзеге асырылуы керек деген қорытындыға келеміз.

Қазіргі кезде волонтерліктің дамуы мектептің әлеуметтік-педагогикалық жұмысының, мұғалімдердің, оқушылар мен ата-аналардың ынтымақтастыққа және жергілікті қоғамдастық өміріне тікелей қатысуға дайындығының көрсеткіші болып табылады. Волонтерлер практикасы білім алушылар арасында белсенді азаматтық ұстаным мен жауапкершілікті қалыптастырудың маңызды құралына айналады, пікірлес адамдармен достық қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу үшін қосымша мүмкіндіктер ашады (онлайн-волонтерлікті білдіреді), коммуникативті дағдыларды меңгереді, тұлға және балалар мен

жасөспірімдердің мінез-құлқындағы күрделі проблемалардың пайда болуына әкелетін психоактивті заттар пайдалану тәуекелдерін азайтады.

Бүгінгі таңда білім берудің тиімділігі көбіне ақпараттық дәуірге сәйкес келетін интеллектуалды мәселелерді шеше білуімен ғана емес, сонымен қатар нақты практикалық мәселелерді шешу тәжірибесін игеруімен бағаланады. Балаларға ашық қоғамға енуге, коммуникативті дағдыларды дамытуға және жауапты көшбасшылық тәжірибе жинауға мүмкіндіктер ашылады.

Қазіргі қоғам сонымен қатар жеке тұлғаны тәрбиелеу, жаңа құзыреттіліктер мен кәсіби тәжірибе алу мәселелеріне жоғары талаптар қояды. Осыған байланысты, балаларды жаңа білім, білік және дағдыларды алуға итермелейтін, мектеп түлегінің біздің жастардың әлеуметтік-экономикалық процестерге белсенді қатыса алатындығын қамтамасыз ететін білім мен тәрбие беру процесін ұйымдастыру өте өзекті болып табылады. өз елдерінде «артық» болмас еді [20].

Білім беру саласындағы қайырымдылық іс-әрекеттің қалыптасуы мәдени-тарихи сабақтастық, гуманизм мен мейірімділік, ашықтық пен демократия, көмек алушыны таңдау еріктігі мен еркіндігі, бірлесіп басқару және білімге қатысу қағидаларына негізделген [4].

Бала тұлғасын адамгершілікке тәрбиелеу - мектептің маңызды міндеттерінің бірі. Баланың адамгершілік сипатының негізгі белгілерін дамыту мектеп жасында жүзеге асырылуы керек. Өйткені, дәл осы жаста адамның мінезінің ерекшеліктері мен тұлғалық негізі қаланады. Осы жастағы баланың қабылдаған адамгершілік тұжырымдамасы мен категориялары жеке тұлғаның моральдық тұрақтылығын қамтамасыз ететін фактор мен шартқа айналады.

Адамгершілік тәрбиесінің арнайы ерекшелігі - оны қандай да бір арнайы білім беру үдерісіне бөліп қарауға болмайды. Моральдық дамудың тиімділігі сыныпта берілетін адамгершілік білімінің біртұтастығын сақтауға және осы білім өзінің қолданысын таба алатын практикалық қызметке байланысты.

Білім алушылар арасында адамгершілік құндылықтарды дамытудың тиімді құралдарының бірі - волонтерлік қызмет.

Волонтерлік қызметті адамның әлеуметтік іс-әрекетінің көрінісінің күрделі, мотивті түрі ретінде қарастыра отырып, оның дамып келе жатқан тұлғаны әлеуметтендірудің нақты ішкі жоспарын бейнелейтінін және білдіретінін есте ұстаған жөн. Егер жас тұлғаның барлық формаларымен және көріністерімен *өзін-өзі әлеуметтендіру* сияқты процесс туралы айтатын болсақ, онда, мұндай процестің мәні волонтерлік қызмет болып табылады. Мәдениет пен педагогикалық мұра бізге үйрететін нәрсені оның өзі - адам үшін ең жақсы тәрбиеші, адамның тұлға ретінде шынайы қалыптасуы оның өз мотивтері мен ұмтылыстарынан туындайтын іс-әрекеттерінде адамдарға жақсылық пен қайырымдылық әкелу пайда болады деген бір қарапайым ойға қысқартуға болады [21].

Білім алушылардың волонтерлік қызметі - бұл жастардың қоғамның дамуына жеке үлес қосуға дайын және қабілетті бола отырып, тұлғаны қоғамның құзыретті, қабілетті және толыққанды мүшесі ретінде қалыптастыруға ықпал етудің әлеуметтену құралы, ол маңызды педагогикалық

әлеуетке ие, бұл қоғамдағы дербес бастамашыл әрекеттер субъектілерінің тәрбиелік, тәрбиелік және дамытушылық функцияларын жүзеге асыруда көрінеді.

Тұлғаның мазмұндық, жедел, коммуникативті және мотивациялық-құндылық компоненттерінің интегративті үйлесімі болып табылатын волонтерлік қызметтің білім беру әлеуеті көбінесе педагогикалық шарттарды анықтайды. Педагогикалық басқару жас адамның жеке тұлғасын қалыптастыру мен оның табысты әлеуметтенуінің қажетті шарты ретінде әрекет ете отырып, волонтерлік қызметке қатысушыларды дайындауда білім берудің жоғары тиімділігі мен білім беру ортасын ізгілендіруді анықтайды. Мектептегі волонтерліктің дамуы көбіне мұғалімдердің балалардың, жасөспірімдердің және жастардың еріктік күш-жігерін ұйымдастырушылық-әдістемелік қолдауға, мектеп волонтерлік құрамын құру мақсаттарын анықтауға, олардың қызметі үшін жағдайларды қамтамасыз етуге, ұйымдастырушылардың еріктілер қозғалысын білу деңгейінің жоғарылауына байланысты.

Волонтерлік қызмет - әлеуметтік белсенділіктің кең таралған формаларының бірі. Бұл балалардың адамгершілік қалыптасуына әсер етеді, әлеуметтік белсенді мінез-құлық пен басқа адамға көмек көрсету қажеттілігін түсінуді қамтамасыз етеді; когнитивті және эмоционалды дамуға ықпал етеді, тұлғаның эмпатия, қайырымдылық және төзімділік сияқты аспектілерін жақсартады - адамгершілік жағынан дамыған тұлғаның негізгі қасиеттері. Волонтерлік балалардың өз бетінше шешім қабылдауға дайындығын қалыптастырады, басқа адамның және жалпы қоғамның мәселелеріне сезімталдықты дамытады. Осы қасиеттердің барлығы балалардың ойдағыдай рухани-адамгершілік дамуына ықпал етеді [21].

Волонтерлер қозғалысының қызметі *балалардың жеке дамуына* ықпал етеді. Бала білім көлемін игеріп қана қоймай, оған сәйкес мінез-құлық дағдыларын игереді. Ол өзінің білімі мен дағдыларын құрдастарының арасында пайдалануға мүмкіндік беретін, адам бойындағы ең жақсы қасиеттерді ашуға мүмкіндік беретін, жеке тұлғаның жетілуін көрсететін және қоғамға пайда әкелетін белсенді өмірлік позицияны дамытады.

Осылайша волонтерлер қызметі білім алушылардың адамгершілік бағыттарын дамытуға ықпал етеді. Уақытында қалыптаспаған баланың адамгершілік бағыттары тұлғаның дамуына кедергі келтіріп қана қоймайды, сонымен бірге жасөспірім кезіндегі дамудың ауытқуларын тудыруы мүмкін, бұл асоциалды мінез-құлықта көрінеді.

Волонтерлікті мемлекеттің, қоғамның және бизнестің *әлеуметтік жауапкершілік* нысаны ретінде қарастырамыз.

Волонтерлер қозғалысы - әлеуметтік жауапкершіліктің элементі және дамыған азаматтық қоғамның жоғары көрінісі деген тұжырым кездейсоқ емес. Бүгінгі таңда волонтерлер қозғалысының рөлі қоғамның әлеуметтік дамуы үшін маңыздылығы артып келеді.

Волонтерлік қызметті дамыту бүкіл қоғам үшін де, оның жекелеген секторлары үшін де, волонтерлердің өздері үшін де маңызды.

Жеке тұлға үшін волонтерлік іс-шараларға қатысу өзін-өзі жүзеге асыруға және өзін-өзі жетілдіруге ықпал етеді, жаңа білім мен тәжірибе алуға мүмкіндік береді, бұл, әрине, әсіресе жастар үшін маңызды, сонымен қатар әлеуметтік маңызды сезінуге және әлеуметтік пайдалы. Волонтерлік білім беру жүйесіне де оң әсер етеді. тәрбиешілерді, жастарды осы қызмет түріне тарту жастар арасында белсенді өмірлік позицияны қалыптастыруға ықпал етеді, олардың дағдыларын дамытады, білімдерін арттырады және патриоттық рухты қолдайды.

Мемлекетке волонтерлер жұмысы өзінің және қоғамның алдында тұрған мәселелерді тиімді шешуге көмектеседі. Волонтерліктің дамуы азаматтық қоғамның қалыптасуына ықпал етеді, коммерциялық емес және қоғамдық ұйымдардың ролін арттыруға қызмет етеді. Волонтерлер жалпы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсер етеді, әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуге көмектеседі. Корпоративтік волонтерлік - бұл *бизнесінің* әлеуметтік жауапкершілігін көрсетудің маңызды тәсілдерінің бірі [22].

Азаматтық тәрбие мен жастарды патриоттыққа тәрбиелеу міндеттерін жүзеге асыру, ең алдымен, жастардың волонтерлік қызметін ұйымдастырумен байланысты. Оның волонтерлік қозғалысқа қатысуы кәсіби қызметке қатысудың бастапқы тәжірибесін жинақтау, кәсіптік бағдарлау мүмкіндіктерін арттыру және одан әрі жұмысқа орналасу үшін қажетті негізгі жеке және әлеуметтік құзыреттіліктерді қалыптастыру арқылы жастардың бәсекеге қабілеттілігі мен кәсіби құзыреттілігін арттырудың маңызды міндеттерін шешуге көмектеседі.

Бұл аспект, ең алдымен, жастар үшін өзекті болып табылады, өйткені волонтерлік қызмет олардың жеке басының әлеуетін ашып көрсетуге ықпал етеді және жасқа қарай дамудың ең сезімтал кезеңінде және қоғамға қызмет ету бағытында әлеуметтік бағдар мен әлеуметтену үшін негіз бола алады, және өзін әртүрлі салада сынап көру мүмкіндігі, өмірлік жолды таңдауды анықтайды.

Қоғамда «волонтерлік», бір жағынан, қоғамның игілігі үшін кез-келген пайдалы қызметті білдіретін «әлеуметтік белсенділік» ұғымын алмастыра отырып, бәрі деп аталады. Мұндай тәсілмен волонтерліктің ерекше тәрбиесі мен дамуы функциясы жоғалады. Екінші жағынан, бұл тұжырымдама жастардың жұмыспен қамтылуын арттыруға бағытталған ақысыз жұмыс күшін қамтиды, бұл волонтерлік қызметті заманауи және одан да тартымды етпейді.

Үнемі болып жатқан саяси және әлеуметтік өзгерістер процестеріне волонтерлерді тарту әлеуметтік саясаттың экономикалық тиімділігін арттырады, жастардың өмір сүру сапасын жақсартады, бастамашылық пен жауапкершіліктің дамуына, толеранттылық деңгейінің жоғарылауына және жетілген азаматтық. Осылайша, «волонтерлер қызметі» тұжырымдамасының аясы кеңейіп келеді, мұнда соңғысы кейбір азаматтардың басқаларға көмектесуі ғана емес, құндылық бағдарының өзгеруі, қоғамдағы белсенді өмірлік ұстанымға өту болып табылады [23].

Осыған байланысты, өмірлік бағдарларды, қызығушылықтарды қалыптастыру, іздену, әлеуметтік рөлдерді игеру сатысында тұрған жастар екенін есте ұстаған жөн. Халықтың ең белсенді тобы бола отырып, жалпы

жастар, оның ең білімді бөлігі ретінде, елдің сақталуы мен дамуына, тарих пен мәдениеттің, үлкендердің өмірі мен ұрпақтар сабақтастығы үшін жауап береді. Сонымен қатар, кез-келген басқа әлеуметтік-демографиялық топпен алмастырылмайтын немесе жүзеге асырылмайтын қоғамдағы ерекше рөлді ойнап, ол «қоғамда жағымды өзгерістер ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік тұрақсыздық факторы болуы мүмкін» дегенді ұмытпаған жөн [24].

Сондықтан қоғам жастардың белсенділігін оған пайдалы қызмет түрлерін ынталандырып, оның дамуына кері әсер ететін формалардың алдын алып, сындарлы бағытқа бағыттауы керек. Жастардың волонтерлік қызметі мен қоғамдық белсенділігінің тығыз кіріктірілуі осындай мүмкіндікті қамтамасыз етеді, жастарды волонтерліктің алуан түрлі қызметіне тарту тетіктерін құру процесін қоғамдық міндеттер жоспарына енгізеді.

Жастарды волонтерлікті дамытудағы «бастаманың өзегі» ретінде анықтай отырып, Л.Е. Сикорская бұл міндет әбден мүмкін деп санайды, тек білім беру ұйымдарының қызметін үйлестіру және тәрбие мен білім беру аясында волонтерлер қызметін дамыту қажет: «Бұл тұрғыда волонтерлік ұғымы қайырымдылық қызмет түрі ретінде гуманистік идеалдар білім беру мекемелерінің қызметімен өзара байланыстылықты сипаттайды» [25].

Бұл көзқарасты білім беру ұйымдарында іс жүзінде жүзеге асыру білім беру саласындағы және білім беру ұйымдарының имидждік саясатындағы міндеттердің бүкіл жиынтығын іске асыру деңгейіне жетуге мүмкіндік береді;

- волонтерлікті әлеуметтік құбылыс ретінде танымал ету, жастарды қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуде ерікті бастаманың көрінісіне тарту;
- жастарды волонтерлер қызметіне тарту тетіктерін қалыптастыру және сынау;
- жастардың волонтерлік жұмысын ұйымдастыруға бағытталған жастардың бастамаларын дамыту және қолдау;
- жастардың бойында жеке құндылықтарды, әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастыру;
- жастардың волонтерлік қызметін басқарудың тиімді модельдерін құру
- бастамашылық жастардың басталған жобаларының тиімділігі мен сапасын арттыру;
- білім беру ұйымдарының волонтерлік қызметінің тиімді тәжірибесін тарату;
- волонтерлерді даярлаудың жаңа білім беру әдістерін құру және сынау;
- балалар мен жасөспірімдер бірлестіктерінің қызметіне жағдай жасау;
- білім алушылар арасындағы тәрбие жұмысының тиімділігін арттыру;
- білім алушылардың бірлескен ғылыми-зерттеу қызметі үшін оңтайлы жағдайлар жасау.

Бүгінгі күні біздің қоғам мектеп және кәсіптік білім беру жүйесін реформалау қажеттілігін белсенді түрде талқылап жатыр. Ең алдымен, қанағаттанбау мектептер мен жоғары оқу орындарындағы білім беру тиімділігінің төмен деңгейі мен оның жаңа қоғамның талаптары мен шындықтарына сәйкестігінен туындайды. Қазіргі мектеп оқушыларға не

береді? ҰБТ тапсыруға арналған білім мен дағды? Жас адамның қазіргі әлемге сәтті қосылуы үшін бұл жеткіліксіз екендігі анық [26].

Сондықтан білім беру жүйесінде оқушылардың алған теориялық білімдерін практикада қолдану қажеттілігі, мектеп қабырғасынан тыс әлеуметтену қажеттілігі және туған қала/ауыл, ел және бүкіл әлемде жұмыс істейтін әлеуметтік механизмдермен танысу қажеттілігі жеткілікті түрде ескерілмейді деп айтуға болады.

Көптеген елдерде баланың әлеуметтік-эмоционалды тәрбиесі туралы қызу пікірталас жүреді, оны мектептегі оқу процесіне қосу керек. *Иллинойс штаты* педагогиканың осы аспектісі бойынша білім беру стандарттарын дамыта отырып, білім беру процесінде әлеуметтік-эмоционалды даму әдістерінің тиімділігін бірінші болып дәлелдеді.

Штаттарда жастарға азаматтық тәрбие беруде басты рөл мектепке жүктелген. Американдық мемлекеттік мектептер алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі - жастарды елдің демократиялық процестеріне белсенді қатысуға дайындау.

Заманауи мектепте кәсіби бағдар беру жұмысына да көңіл бөлу керек. Бүгінгі күні, мысалы, Германияда, студенттерге болашақта еңбек нарығында жақсы бағдарлануға және олардың мамандануын дәлірек анықтауға мүмкіндік беретін өндірістік практиканың кең тараған жүйесі бар. Бұл тәжірибе мектеп қабырғасынан тыс жерде студенттердің ХХІ ғасырдың бәсекеге қабілетті әлеміне табысты қатысу үшін қажетті білім мен дағдыларды игеруінің керемет мысалы болып табылады. Мектептегі білім берудің осы аспектілерін елемей білім беру процесінің тиімділігіне және нәтижесінде бүкіл білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігіне айтарлықтай әсер етеді [27].

Қазіргі кезеңде Қазақстандағы жастар саясатының басым бағыты волонтерлік болып табылады. Көптеген аймақтарда ерікті қоғамдастықтар мен ұйымдар құрылды, олар жергілікті билік органдарының көмегімен және онсыз түрлі қайырымдылық шараларын ұйымдастырады, қалалық фестивальдар мен іс-шараларға қатысады (1 тарауды қараңыз). Волонтерлік қызметті дамыту біздің елде азаматтық білім беру жүйесін қалыптастырудағы маңызды қадам екені анық. Алайда, қазіргі кезде жастардың волонтерлік жұмысын көпшілік ойынның бір түрі ретінде қарастырады: әлеуметтік маңызы бар іс-шараларға және бағдарламаларға қатысу және билікке бұқаралық іс-шараларды өткізуге көмектесу арқылы жастар өздерінің үйлестіру жүйесінде қалады және қоғамдағы әлеуметтік процестердің белсенді субъектілері ретінде толыққанды қатыспайды. Сыртқы көріністе волонтерліктің, кейде жастар саясатының бүкіл жүйесінің қазіргі заманғы болмыстардан оқшаулануы және аймақтың әлеуметтік-экономикалық жүйесінен тыс қалуы.

Қазіргі заманғы Қазақстан үшін мәдениетті мемлекеттік және жеке қолдаудың, отандық және әлемдік бай тәжірибені зерделеу және жандандыру, білім беру саласындағы қайырымдылық қызметтің әртүрлі формаларын қалыптастыру өзекті болып отыр [17].

Қазақстандық мектеп жүйесінің жүріп жатқан трансформациясы аясында АҚШ-тағы білім беру жүйесінің кейбір ерекшеліктерін зерттеу қызықты.

Қазақстан мен Американың білім беру жүйелері бір-біріне ұқсамайтыны сөзсіз: мұнда оларды салыстыру немесе жүйелердің қайсысы ең жақсы екенін анықтау туралы айту мүмкін емес. Өйткені, білім беру жүйесі көбінесе елдің тарихи жолы мен оның қоғамы дамуының туындысы болып табылады, ол әрқашан бірегей болып табылады. Сонымен қатар, АҚШ-та Қазақстанда белгілі формадағы жастар саясаты жүйесі жоқ. Сонымен қатар, «жастар саясаты» терминінің өзі американдық жас жұмысшылар арасында түсінбеушілік және таңқаларлық құбылыс. АҚШ-та бірыңғай «жастар саясатының» жүйесі жоқ. Осыған қарамастан, американдық тәжірибені зерттеу мен талдау Қазақстандағы мектептік және университеттік білім берудің жаңа жүйесін қалыптастыру үшін өте пайдалы болуы мүмкін. 20 жылдан астам уақыт бойы американдық мектептер білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде танылған «ақылды волонтерлік» жүйені басқарды.

«Ақылды волонтерлік» мектептер мен университеттердегі білім сапасын едәуір жақсартта алады, бұл жай білім алу мен қорытынды емтихандарға дайындалудан гөрі кеңірек; сабақта оқушылардың алған білімдерін іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оқу үлгерімінің артуына да ықпал етеді; - бұл білім беру процесін балалар мен жастарға тартымды және қызықты ететін қуатты мотивациялық механизм [28].

«Ақылды волонтерлік» термині білім алушылардың немесе жобаға қатысушылардың жақсы ұйымдастырылған волонтерлік жобаларға белсенді қатысу арқылы білім алып, дамитын әдісін білдіреді. Олар азаматтық жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді, білім беру ұйымының негізгі оқу жоспарларына енеді, олардың тиімділігін арттыруға көмектеседі және оқушының өзі жинаған тәжірибесін талдау қажеттілігін қамтамасыз етеді.

«Ақылды волонтерлік»

- оқушылардың сабақта алған білімдерін практикада қолдануға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оқу үлгерімінің жоғарылауына ықпал етеді;
- бұл жастардың қатысуына, кейде жергілікті билік пен коммерциялық емес ұйымдармен бірге әлеуметтік маңызы бар жобаларды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін азаматтық тәрбиенің ажырамас бөлігі;
- жас адамның эмоционалды дамуына оң әсерін тигізеді, оған топта жұмыс жасау, мұғалімдермен жұмыс жасау және қоғамда әлеуметтік байланыстар жасау дағдыларын үйретеді;
- бұл білім беру процесін балалар мен жастарға қызықты әрі тартымды ететін қуатты мотивациялық механизм.

Егер «ақылды волонтерлікті» қолданудың барлық ережелері сақталса, білім алушылардың оқу үлгерімі, сондай-ақ азаматтық білім беру мен әлеуметтік-эмоционалды дамудың тиімділігі айтарлықтай артады.

Сонымен, ақылды волонтерлік келесі мақсаттарды көздейді:

- білім алушылардың оқу үлгерімін жақсарту;
- проблемалар мен мәселелерді шешу дағдыларын, сыни ойлау қабілетін, өзін-өзі бағалау және өзіне деген сенімділік сезімдері, эмпатия, төзімділік және т.б қалыптастыру арқылы оқушылардың әлеуметтік-эмоционалды дамуын жақсарту;

- жас адамға еңбек нарығымен танысуға мүмкіндік беру;
- жастарды саналы азамат ретінде тәрбиелеу;
- оқушыларды оқуға ынталандыру;
- білім алушыларды өздерінің маңайындағы, туған жеріндегі және кеңірек алғанда бүкіл әлемнің мәселелерімен таныстыру;
- неғұрлым әділ және тең құқықты қоғамның қалыптасуына үлес қосу.

Координаторлар мен мұғалімдер бірлесіп мектеп курсына тиісті пәннің оқу бағдарламасымен тығыз байланысты әлеуметтік маңызы бар жобаның тұжырымдамасын жасайды. Осы жобалардың ең жақсысы білім алушылардың бірлескен авторлығын және белсенді қатысуды талап етеді. Оқушылар өз жобаларын сыныпта, сабақтан тыс уақытта, үйірме жұмысы шеңберінде жүзеге асыра алады. Әр жобаның нақты білім беру мақсаты болуы керек.

Жобаның тақырыбы мен мазмұнын білім алушы мұғаліммен және жақын маңда белсенді жұмыс істейтін ұйыммен бірге анықтайды. Бұл стратегия білім алушылардың бастамашылығын, дербестігін және шығармашылығын ынталандырады. Жоба шешетін проблеманы алдын-ала талдауды талап ету және жобаның нәтижелерін шығару жас адамға шағын ауданның шындықтарын, туған жерінің проблемаларын жақсы түсінуге көмектеседі.

Бұл практика жас адамды кез-келген жобаны мәселені талдаудан және проблеманың мүмкін болатын шешімдерін анықтаудан бастауға, сондай-ақ әлеуметтік және саяси қиындықтарды жеңудің түрлі нұсқаларын табуға үйретеді.

Сондай-ақ, «ақылды волонтерлік» білім алушылар қоғамның игілігі үшін белсенді жұмыс істейтін платформаларға айналуда:

- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысатын орта мектеп оқушылары кейіннен өз аймақтарының өміріне және сайлауға ақылды волонтерлер жобаларына қатыспағандарға қарағанда белсене қатыса алады;
- Ақылды волонтерлік жобалардың қатысушылары әлеуметтік даму мен саяси өзгерістердегі қабілеттеріне сенімдірек сезінеді.
- «Ақылды волонтерлік» білім алушыларда оқу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді, сонымен қатар оқудың қуатты мотивациялық механизмі ретінде әрекет етеді:
- Зерттеу нәтижелері бойынша оқушылар «оқу» және «ағылшын тілі» пәндері бойынша жақсы және керемет нәтижелер көрсетіп, мектеп өміріне белсенді қатысады, академиялық әлеуеттеріне сенімділікке ие болады және үй тапсырмаларын орындауда ең жақсы нәтижелер көрсетеді;
- ерікті волонтерлік жобаларға қатысу мен негізгі дағдыларды тексеру кезінде жоғары ұпайлар арасында айқын байланыс орнатылған;
- Ақылды волонтерлік жобаларға қатысатын кіші және орта мектеп оқушылары оқудан, ағылшын тілі және математика тесттері бойынша бағаларын жақсартады;
- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысушылар сабаққа уақытында келеді, сыныпта мұғалімдерге арналған жақсы тапсырмаларды орындайды және сабақта сұрақтарын белсенді қояды;

- Ақылды волонтерлік жобаларына қатысатын кіші және орта мектеп оқушылары проблемаларды шешу дағдыларын және оқуға деген қызығушылықтарын арттырады;

- Ақылды волонтерлер жобаларының қатысушылары параллель топтарға қарағанда математикадағы көрсеткіштерін жақсартады және мектеп өміріне белсене араласады;

- Барлық сыныптардың оқушылары басқа пәндерге қарағанда «ақылды волонтерлік» компонентін қамтитын сабақтарда материалды жақсы сіңіре алатынын айтады.

Ақылды волонтерлер жобаларына белсенді қатысу мен мектепке баруды жақсарту арасындағы тікелей байланыс анықталды:

- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысушылардың параллель топтардағы білім алушыларға қарағанда қатысуы жоғары.

«Ақылды волонтерлік» әдістемесін қолданудың тағы бір маңызды нәтижесі - кәсіптік бағдар беру және жас адамды еңбек нарығымен таныстыру:

- Ақылды волонтерлер жобаларының қатысушылары жұмысқа деген оң көзқарас пен жұмыс үшін маңызды дағдыларды қалыптастырады;

- Мұғалімдер ақылды волонтерлер жобаларына қатысу білім алушылардың мансап мүмкіндіктері туралы көбірек білуіне көмектесетінін атап өтті.

Орта білім беру жүйесінде «ақылды волонтерлік» әдістемесін қолдану нәтижелері.

«Ақылды волонтерлік» тәжірибесі жас адамның жеке және әлеуметтік дамуына, азаматтық жауапкершіліктің қалыптасуына, мектептегі үлгеріміне және болашақ мамандығын таңдау сәттілігіне оң әсер етеді.

Ақылды волонтерлік мектептердегі балалардың жеке және әлеуметтік дамуына келесі жолдармен әсер етеді:

- жоғары сапалы ақылды волонтерлік жобаларға қатысатын студенттер жеке және әлеуметтік жауапкершілік сезімін дамытады, коммуникативті дағдыларды дамытады, және, сайып келгенде, білім алушылар өз өмірлерінде жалпы қазіргі әлемде білімнің маңыздылығын түсінеді;

- Ақылды волонтерлік жобаларға қатысушы білім алушылар жауапкершілік сияқты сапаның құндылығын түсінеді және параллель топтағы құрдастарына қарағанда өз мектебіне жауапкершілікпен қарайды;

- Ақылды волонтерлік жобаларға қатысу арқылы білім алушылар әлеуметтік саясат мәселелерінде өздерін сенімді және құзыретті сезінеді;

- Жоба қатысушылары өзара көмек, басқаларға деген ықыласпен қарау және өз мақсаттарына жету үшін бар күш-жігерін салуға деген ниет сезімдерін дамытады;

- Жобаға қатысушылар өздерінің бағалауын жоғарылатады және жеке жетістікке деген сенімділікке ие болады;

- ер балалар өзін-өзі бағалауды жақсартып, мектептегі мінез-құлыққа қатысты проблемалар аз болды;

- Жобаға қатысушылар тәуекел топтарына ену ықтималдығы аз;

- Төменгі және орта сыныптарда ерікті волонтерлік жобаларға қатысқаннан кейін, қоғамға жат мінез-құлық белгілері мен мінез-құлқында қиындықтары бар балалар саны азаяды;

- Ақылды волонтерлік жобаларға қатысатын орта мектеп оқушылары, сайып келгенде, құқық бұзушылыққа, ерте жүктілікке және т.б әкелетін өмір салтын ұстанбайды;

- Кіші және орта сынып оқушылары басқаларға сену дағдыларын игереді және өз құрдастары мен мұғалімдерінің сеніміне кіруге, сенімді серіктер мен серіктестерге айналуға, сондай-ақ жауапкершілікті алуға үйренеді;

- Ақылды волонтерлік жобаларға қатысушылар ересектермен байланыс орнатуға, аға буын мен мүмкіндігі шектеулі жандар туралы білуге және ынтымақтастық орнатуға, тек ата-аналар мен мұғалімдерден ғана емес, басқа ересектерден көмек сұрауға мүмкіндік алады;

- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысатын білім алушылар эмпатия дағдыларын және күрделі әлеуметтік құбылыстар мен құбылыстарды салыстырмалы топтардағы балаларға қарағанда тезірек түсіну дағдыларын алады;

- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысушылар үлкен төзімділік танытады және мәдени әртүрлілікке төзімділік қатынасты дамытады;

- Ақылды волонтерлік жобалардың қатысушылары мәдени айырмашылықтарды тереңірек түсініп, тез жауап береді;

- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысатын білім алушылар басқаларға көмектесудің, сенімді дос болудың және көпмәдени топтарда тәжірибе жинаудың қуанышын сезінеді.

«Ақылды волонтерлік» жобаларды іске асыру оқытушылар мен білім алушылар арасындағы сыйластық пен сенімді қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етеді:

- Сапалы ақылды волонтерлік жобаларға қатысатын оқытушылар мен білім алушылар арасында өзара құрмет артады;

- «ақылды волонтерлік» топтардың біртұтастығына және берік серіктестіктің қалыптасуына (білім алушылар мен мұғалімдер арасында), сондай-ақ білім алушылар мен оқытушылар арасындағы достық қарым-қатынасқа ықпал етеді;

- Ақылды волонтерлер жалпы мектеп климатын жақсартады;

- Сапалы ақылды волонтерлік жобаларға қатысқан мұғалімдер мен оқушылар мектеп атмосферасының жақсарғандығы туралы мектептің игілігі үшін бірлесіп жұмыс жасау, мектептегі ауыспалы айналымды азайту және топ құру туралы хабарлайды;

- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысу мұғалімдер арасында білім беру, педагогикалық әдістер мен оқыту әдістері туралы пікірталас тудырады;

- Мұғалімдер «ақылды волонтерлік» әдістемесін қолданатын мектептерде оқытудың жаңа әдістері мен білім беру туралы пікірталас күшейтілді.

Оқушылар мен мұғалімдер арасындағы сенімді қарым-қатынасты нығайтуға, сондай-ақ теориялық материалды аудан / қаланың шындықтарымен

байланыстыруға ықпал ететін әдістер оқушылардың мотивациясына, кәсіби үміттері мен әлеуметтік белсенділігіне оң әсер етеді [28].

«Ақылды волонтерлік» термині білім алушылардың немесе жобаға қатысушылардың білімді дамытып, жақсы ұйымдастырылған волонтерлік жобаларға белсенді қатысу арқылы дамитын әдісін білдіреді:

- өз аудандарының сұраныстары мен қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- мектеппен немесе университетпен келісе отырып жүзеге асырылады;
- азаматтық жауапкершіліктің қалыптасуына ықпал ету;
- білім беру ұйымының негізгі оқу жоспарларына еніп, олардың тиімділігін арттыруға ықпал етеді;
- білім алушының өзі жинаған тәжірибесін талдау қажеттілігін қамтамасыз ету (*3 тарауды қараңыз*).

Қазіргі уақытта волонтерлік қозғалыстың алдында тұрған басым бағыттардың қатарында осы саланың мамандары волонтерлер кеңістігінің кеңеюін - әлеуметтік қорғау мекемелерінің, орта мектептердің, құқық қорғау органдарының, жұмыспен қамту қызметтерінің, мәдени мекемелердің бірлескен қызметінің, волонтерлер қозғалысының қатысушылары ретінде еңбек ұжымдарының нысандары мен әдістерін іздеуді мақсат етіп отыр..

«Волонтерлік жұмыстың құндылығы» зерттеуі көрсеткендей, қазіргі таңда Ұлыбританияның 500 үздік фирмаларындағы басшылардың көпшілігі өз өтінішінде өз еркімен тәжірибе жинақтаған үміткердің ар-ұжданды екеніне, қарым-қатынас пен командалық жұмыс дағдыларына ие екендігіне сенімді. [29].

Бірте-бірте бұл тәжірибе Қазақстанда тамыр жая бастайды, өйткені жұмыс беруші өзінің өмірлік позициясы бар, харизматикалық көшбасшы бола алатын, алға қойылған міндеттерді ойдағыдай шешетін және адамдарды басқара алатын адамға қарсы тұрғанын түсінеді. Қазақстандықтардың «Волонтерлік қызмет туралы» Заңына өзгертулер енгізу тұжырымдамасының жобасына волонтерлердің қатысуы үшін ынталандыруды арттыру үшін волонтерлердің құқықтарын кеңейтуге ынталандыру шараларын заңнамалық тұрғыдан енгізу ұсынылады: мемлекеттік мекемелерде, қазыналық кәсіпорындарда жұмыс істеуге өтініш берген кезде қосымша төлемдермен бірге волонтерлікпен айналысатын азаматтарға арналған баллдар есептеледі [18].

Алайда волонтерлікті қабылдауда бірқатар мәселелер бар. Көбіне жастар қоғамдық ұйымдарда белсенді жұмысқа дайын емес, өйткені олар ұйымдар жұмысының нақты әлеуметтік мәнін көрмейді. Адам өзінің қажеттіліктері ұйым ұсынғанмен сәйкес келген жағдайда ғана ұйымға келеді және қалады. Мұның бәрі қабылдауда.

Сонымен қатар, волонтерлік қызмет - отбасы мүшелерімен, достарымен және таныстарымен жеке байланысқа итермелейді. Кейбіреулері әртүрлі ақпараттық материалдарды: ақпараттық іс-шаралар нәтижесінде көпшілік орындарда, газеттерде, радио мен теледидарда парақшалар, плакаттар, хабарландырулар, хабарламалар алу нәтижесінде волонтер болды. Көбіне волонтерлердің жұмысына түрткі болу - бұл басқа адамдармен байланысқа түсу және сезімдерді жеңу, сондай-ақ жаңа нәрселерді білуге деген ұмтылыс.

Сонымен, басқа елдердегідей, Қазақстанда да волонтерлер қозғалысының жан-жақты дамуына кедергі болатын белгілі бір кедергілер бар, әсіресе олардың арасында қарым-қатынас маңызды. Волонтерлік орталықтар мен қоғамдық ұйымдардың тиімділігін арттыру бойынша сенімді қадамдар жасау үшін шетелдерде қолданылатын және қазақстандық тәжірибеге бейімделген волонтерлерді оқыту мен басқаруды ұйымдастырудың кешенді әдісін қолдану арқылы да мүмкін болады.

2 «ҚОҒАМҒА ҚЫЗМЕТ» ЖОБАСЫН ІСКЕ АСЫРУДА ВОЛОНТЕРЛІК ҚОЗҒАЛЫСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

1. *Жобаның мақсаты* - білім беру ұйымдарындағы волонтерлер қозғалысын қалыптастыру және дамыту, білім алушы жастар мен қоғам ортасын ізгілендіру мәселелерін шешуде және азаматтардың мұқтаж санаттарына жан-жақты көмек пен қолдау көрсетуде күш-жігерін біріктіру.

2. *Жобаның міндеттері:*

- білім алушыларды белсенді азаматтық позицияда тәрбиелеу, көшбасшылық пен адамгершілік-этикалық қасиеттерді, патриоттық сезімді және т.б. қалыптастыру;

- білім алушыларды халықтың әртүрлі топтарына әлеуметтік-психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсетуге байланысты жобаларға тарту;

- профилактикалық және ақпараттық-насихаттық бағдарлау бағдарламаларын іске асыруда білім алушылардың бастамаларын қолдау.

3. *Жобаның жаңалығы.*

Жобаның жаңалығы

• «Ақылды еріктілік» (Service-learning) ретінде волонтерліктің инновациялық формаларының оқу үрдісіне интеграциялану, соған сәйкес білім алушылар жақсы ұйымдастырылған волонтерлік жобаларға белсенді қатысу арқылы білім алады және дамиды. Волонтерлердің мұндай формалары азаматтық жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді, білім беру ұйымының негізгі оқу жоспарларына енеді, олардың тиімділігін арттыруға көмектеседі және білім алушылардың өз тәжірибелерін талдау қажеттілігін қамтамасыз етеді.

Ақылды волонтерлік жобалар әлеуметтік ғылымдар, әдебиет, тарих сияқты гуманитарлық пәндердің бағдарламаларына өте жақсы енгізілуі мүмкін, сонымен қатар жаратылыстану ғылымдары - химия, физика, биологияны оқытудағы қуатты педагогикалық құрал бола алады. Алгебра және геометрия сияқты пәндер үшін «ақылды волонтерлікті» қолдану қиынға соғады, бірақ оларды жеңуге болады. «Ақылды волонтерлік» волонтерлік пен практиканы біріктіреді: бұл синтез мектептердегі білім беру бағдарламаларын айтарлықтай байыта алады.

• арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларды (АБҚБ) волонтерлікке қосуды көздейтін, волонтерліктің феноменінің бір бөлігі болып табылатын волонтерлікті қамту. Инклюзивті волонтерлік - бұл екі есе инвестиция. Жақсы істерді тек дені сау адамдар ғана емес, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдар да жасай алатындығының өзі әлемді басқаша қабылдауға ықпал етеді.

Инклюзивті волонтерлік қарапайым сау балаларда ЕБҚ бар адамдарға да, қолдау мен көмекке мұқтаж адамдарға да жанашырлық, мейірімділік және төзімділікті тәрбиелейді.

• білім беру ұйымдарындағы татуласу қызметіндегі волонтерлік. Мектеп бітімгершілік қызметіне қалпына келтіру бағдарламаларының ересек көшбасшылары да, білім алушылар медиаторлары да (қатарлас медиаторлар)

кіреді. Балалардың қатысуы мектепте тәрбиелеу үшін маңызды қалыпты қатынастарды құруға мүмкіндік береді, сонымен қатар жауапкершілікті мінез-құлықты қалыптастыру тетігі ретінде балалардың өзін-өзі басқарудың практикалық бағытын кеңейтеді. Бала медиаторларының қатысуы олардың сындарлы қарым-қатынас жасау дағдыларын игеруі, қалпына келтіру мәдениетінің идеяларын бала қауымының өміріне енуі, балалар арасындағы қатынастардағы зорлық-зомбылықты жеңуі, балалардың ортасында мектеп қауіпсіздігі мен психологиялық жайлылығын және т.б. арттыру үшін қажет

4. Осы жоба шешетін маңызды мәселелер

Білім беру ұйымдарында волонтерліктің дамуына кедергі болатын негізгі мәселелер:

- волонтерлікті дамыту үшін инфрақұрылымның болмауы;
- мектеп волонтерлері бірлестіктерінің мемлекеттік органдармен және жергілікті өзін-өзі басқарумен өзара әрекеттесу деңгейінің жеткіліксіздігі;
- білім алушылардың волонтерлік бастамаларын жариялауда ақпараттың төмендігі және БАҚ белсенділігі;
- дамымаған мотивация жүйесі, білім алушылардың волонтерлік іс-шараларға қатысуға деген қызығушылығы;
- Жастармен жұмыс жасайтын мамандар арасында жастардың волонтерлік қызметін тиімді ынталандыру, ынталандыру әдістерін таңдау және олардың волонтер болуына мүмкіндіктер жасау саласында тәжірибенің және білімнің жетіспеуі;
- оқушылардың алған теориялық білімдерін сабақта практикалық қолдану қажеттілігі жеткілікті түрде ескерілмеген.

Компьютерлік ойындарға деген қызығушылықтың шектеусіз өсуі байқалады (кейде баланың психикасы үшін қауіпті), көбінесе виртуалды кеңістік (және отбасы емес, білім беру ұйымы емес) «жасөспірімнің жақын даму аймағына» айналады. Виртуалды кеңістікте және әлеуметтік желілерде көптеген сағаттық бақылаусыз болу балалардың денсаулығына да, олардың құндылық бағдарларының қалыптасуына да кері әсер етеді.

Жасөспірімдер ортасында маңызды қауіптер бар, мысалы:

- тұтынушылық тенденциялардың өсуі;
- әлеуметтік пассивтіліктің таралуы;
- жұмыс этикасының төмендеуі, еңбек мағынасының деградациясы («жақсы тұтыну үшін жұмыс істеу»);
- ата-ана бақылауы болмаған кезде балалар мен жасөспірімдерді виртуалды шындыққа «қалдыру»;
- балалар мен жасөспірімдер арасында психоактивті заттардың таралуы (нашақорлық, алкогольизм және темекі шегу) және қоғамға жат мінез-құлық және т.б.

Жасөспірімдер проблемаларын шешудің бірі - волонтерлік практика.

Сондықтан білім беру жүйесі мектеп қабырғасынан тыс жерде әлеуметтенуді және туған қаласында / ауылда, елде және бүкіл әлемде жұмыс істейтін әлеуметтік механизмдермен танысуды қажет етеді деп айтуға болады.

Мұның бәрі білім алушыларды волонтерлік қызметіне кеңінен тарту мәселесін өте өзекті етеді.

5. Волонтерлер қозғалысын ұйымдастыру мен дамытудың тұжырымдамалық негіздері

Тұжырымдамалық негіз келесі әдістемелік тәсілдерге негізделген:

Құндылық (аксиологиялық) тәсіл дегеніміз - адамзаттың сана-сезімімен және адамның әлемге, адамдарға және өзіне деген қарым-қатынасының рухани-адамгершілік мағынасымен анықталатын жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың диалектикалық бірлігіне сүйену.

Антропологиялық тәсіл - бұл білім беру пәні ретінде адам туралы барлық ғылымдардың мәліметтерін жүйелі түрде пайдалану және оларды волонтерлер қозғалысын құру мен жүзеге асыруда қарастыру.

Тұлғалық бағдарланған тәсіл - өзара байланысты ұғымдар, идеялар мен іс-әрекет тәсілдері жүйесіне сүйену, өзін-өзі тану, жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі жүзеге асыру процестерін қолдау, оның даралығын дамыту.

Құзыреттілікке негізделген тәсіл - волонтерлер қызметінің мақсаттарын анықтау, волонтерлер қозғалысын ұйымдастыру және оның нәтижелерін бағалаудың жалпы принциптерінің жиынтығын ескеру, волонтерлер қозғалысы арқылы тұлғаның сәтті әлеуметтенуін қамтамасыз ететін құзыреттіліктер қалыптастыру.

Әлеуметтік көзқарас - әлеуметтік шындықтың жеке тұлғаның мақсаттары мен міндеттеріне әсерін, осы ықпалдың жеке тұлға мен қоғам үшін педагогикалық салдарын ескеру.

Тұтас тәсіл білім алушының жеке басының интеллектуалды, рухани-адамгершілік дамуының бірлігімен анықталатын волонтерлік қозғалыстың мәнін көрсетеді.

Синергетикалық тәсіл волонтерлер қозғалысын көбінесе өзін-өзі ұйымдастыратын, тікелей себеп-салдар байланыстарына негізделмеген, бірақ екіұшты түрде жүретін процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді; көптеген ішкі және сыртқы әсерлерден туындаған процесс: тұрақты және кездейсоқ, болжамды және стихиялы, реттелген және ретсіз.

Сонымен, тұжырымдамалық негіздер келесі философияға негізделген: «волонтерлікпен тәрбиелеу» гуманистік философиясы балалар мен жасөспірімдерге арналған моральдық-идеологиялық нұсқаулықтарды қалыптастырудың әдіснамалық құралына айналуы мүмкін және болуы керек. Әдістеме қызметті ұйымдастыруды іс-әрекетке кіретін субъектінің мақсатты қызметі ретінде қарастырады. Іс-әрекетті ұйымдастыру дегеніміз - оны нақты сипаттамалары, логикалық құрылымы және оны жүзеге асыру процесі бар логикалық жүйеге ұйымдастыру.

Функционалды және мазмұнының мәні бойынша волонтерлікті педагогикалық, психологиялық, адам құқығы, ақпараттық қызмет және әлеуметтік жұмыс саласындағы қызмет ретінде қызмет түрінде жүзеге асыруға болады.

Балалардың әлеуметтік маңызды волонтерлік іс-шараларға қатысуы жеке тұлғада жағымды өзгерістер тудыруы мүмкін. Ерікті бағдарламалар мен әлеуметтік-педагогикалық сипаттағы іс-шаралардан өткен балалар мен жасөспірімдер болашақ кәсіби өмірін әлеуметтік саламен байланыстырады, рухани және моральдық тұрғыдан байыпты және жағымды түрде өзгереді, әлдеқайда шығармашылық және белсенді бола бастайды.

Волонтерлер қозғалысы ескі әлемдегі сияқты қағидаға негізделген: егер сіз өзіңізді адам сияқты сезінгіңіз келсе, басқа біреуге көмектесіңіз.

Волонтерлер қозғалысы келесі қағидаттарға сәйкес жүзеге асырылады:

- 1) волонтерлер қызметінің ақысыздығы, еріктігі, теңдігі және заңдылығы;
- 2) осы Заңда белгіленген мақсаттарды, нысандарды, түрлерді және әдістерді анықтауда, волонтерлер қызметінің бағытын таңдауда еркіндік;
- 3) волонтерлер қызметі туралы ақпараттың жариялылығы және көпшілікке қол жетімділігі;
- 4) волонтерлер қызметіне қатысатын адамдардың ынтымақтастығы, адалдығы және ынтымақтастығы;
- 5) өмір мен денсаулықтың қауіпсіздігі;
- 6) осы саладағы тең және өзара тиімді халықаралық ынтымақтастық.

Волонтерлер қозғалысы келесі түрде болуы мүмкін:

- 1) жеке волонтерлер қызметі;
- 2) волонтерлер тобының құрамында волонтерлік қызмет;
- 3) волонтерлік ұйым арқылы волонтерлік қызмет.

Волонтерлер қозғалысы үшін сізге еріктілердің ұйымдастырушысын анықтау қажет ..

Волонтер ұйымдастырушы:

- 1) волонтерлер бағдарламаларын (жобаларын) іске асыруды және еріктілер акцияларын өткізуді ұйымдастырады;
- 2) егер осы бағдарламаларда көзделген болса, волонтерлер қызметін қолдау мен ынталандыру жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруға қатысады;
- 3) волонтерлер ұйымына және (немесе) еріктілерге жоспарланған және жүзеге асырылып жатқан волонтерлік бағдарламалар (жобалар) және еріктілер акциялары, олардың қатысушылардың саны, олардың өткізілу орны мен уақыты, өткізуге қойылатын талаптар, соның ішінде өздерінің интернет-ресурстарында орналастыру;
- 4) волонтердің волонтерлік қызметті жүзеге асыруы үшін жағдай жасайды;
- 5) волонтерлер ұйымына және (немесе) волонтерлерге ұсыныс хатын ұсынады.

Волонтерлер қозғалысын ұйымдастыру және қолдау кезінде он сегіз жасқа толмаған адамдар, олардың денсаулығы мен моральдық дамуына зиян тигізбейтін және оқу процесін бұзбайтын жағдайда волонтерлік іс-шаралар өткізілетіндігін ескеру қажет. Он төрт жасқа толмаған адамдар волонтерлер іс-шараларына ата-аналарының (басқа заңды өкілдерінің) жазбаша келісімімен немесе олардың сүйемелдеуімен қатысады. Он сегіз жастан асқан

волонтерлерге ғана төтенше жағдайлардың алдын алу және салдарын жою бойынша жұмыстар жүргізуге рұқсат етіледі.

Волонтердің құқығы бар:

1) осы Заңда, Қазақстан Республикасының өзге де заңнамалық актілерінде белгіленген талаптарды ескере отырып, олардың волонтерлік қызметті жүзеге асыруға қатысуын еркін таңдауға;

2) егер волонтерлер мен волонтерлер ұйымы арасында жасалған азаматтық-құқықтық келісімде өзгеше көзделмесе және бұл адамдардың өмірі мен денсаулығына тікелей зиян келтірмесе, мүліктік зиян келтірмесе, кез-келген уақытта волонтерлік қызметті ақысыз тоқтатуға;

3) волонтерлік қызметтің мақсаттары, міндеттері мен мазмұны туралы, волонтерлік қызметті ұйымдастырушы туралы, волонтерлік ұйым туралы, оның көшбасшылығы, қызмет принциптері және ұйымдастырушылық құрылым туралы сенімді ақпарат алуға;

4) волонтерлер бағдарламаларын (жобаларын) іске асыру және еріктілер іс-шараларын және еріктілер қызметін жүзеге асыру үшін ұйымдастырылған, бастамашылық етілген немесе ұсынылған басқа да іс-шараларды өткізу;

5) қауіпті, зиянды және қолайсыз өндірістік факторлармен байланысты жұмыстарды орындау кезінде жол жүру, тұру, тамақтану, қажетті жеке қорғану құралдарын, құралдарды алу және басқа шығындарды өтеу, сондай-ақ егер бұл түрмеде волонтер адаммен қамтамасыз етілсе азаматтық-құқықтық келісімшартты жазбаша түрде;

6) волонтерлік қызметті ұйымдастырушыдан және волонтерлік ұйымнан ұсыным хаттар алу;

7) өзі жүзеге асырған волонтерлік іс-шаралар туралы, оны өткізу орны мен сағаты, ынталандыру, алған қосымша оқуы, қолдау және көтермелеу шараларын алу құқығы туралы ақпаратты, егер олар өткізілген болса, ақпараттық ресурстарға енгізу Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен;

8) білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау, мәдениет, спорт ұйымдарына және табиғатты қорғау және орман шаруашылығы мекемелерінің аумағына осы ұйымдардың басшылығымен келісім бойынша волонтер қызметке жіберуге;

9) халықтың жұмыспен қамтылуына ықпал етуге құқығы бар.

Волонтер міндетті:

1) волонтерлер үйлестірушісінен алынған тапсырмаларды адал орындайды және аяқталғаннан кейін волонтер үйлестірушіні олардың орындалғаны туралы хабардар етеді;

2) азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзбауға, волонтерлік қызметті ұйымдастырушының оның құзыретіне сәйкес берілген бұйрықтарын орындауға;

3) волонтерлік қызметті қауіпсіз орындау қағидаларын сақтауға, өз қызметімен үшінші тұлғаларға және қоршаған ортаға зиян келтірмеуге;

4) волонтерлік қызмет барысында ерікті қол жеткізе алатын ақпараттың құпиялығын сақтауға;

5) волонтерлік қызметті жүзеге асыру жөніндегі міндеттерін орындауды еріктілер үйлестірушісінің келісімінсіз басқа адамдарға бермеуге;

6) волонтерлік процесінде оған берілген материалдық ресурстар мен жабдықтарға мұқият күтім жасауға және оларды жұмыс аяқталғаннан кейін қайтаруға;

7) мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды адамдарының өкілеттіктерін жүзеге асыруға кедергі болмауға.

6. Әлеуметтік серіктестер және Жоба қызметкерлері.

Волонтерлік қызмет саласындағы уәкілетті орган

Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың білім басқармасы

Аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың білім бөлімдері

Волонтерлер саласындағы жергілікті басқару

Еріктілер үйлестірушісі

Волонтерлер ұйымы

Волонтер ұйымдастырушы

Мектеп әкімшілігі

Мұғалімдер, психолог, әлеуметтік қызметкер.

7. Жоба бағытталған халықтың санаты.

Білім алушы жастар

8. Жобаны іске асыру кезеңдері.

I кезең-дайындық

Бұл кезең жобаға қатысушыларды алдағы іс-шараларға бағыттауға және өз уәждерін терең зерттеуге арналған.

Міндеттер:

1. Білім алушыларды (еріктілерді) волонтерлікке жүгіну мотивін зерттеу

2. Жұмыстың жеке және топтық көзқарасын қалыптастыру

3. Волонтерлер қызметінің бағыттарын анықтау

4. Жұмысты алдын-ала жоспарлау

5. Жоспарды іске асырудың мүмкін жолдарын, механизмдерін анықтау (алдын-ала)

Нәтижесі: жалпы мақсаттар мен міндеттер бойынша біріктірілген волонтерлер тобын құру

II кезең - мағыналы

Бұл кезең жеке тұлғаның қабілеттерін анықтауға және мамандармен (психологтар, әлеуметтік педагогтар және т.б.) тренинг сабақтары арқылы позитивті өзіндік тұжырымдаманы қалыптастыруға, таңдалған бағыттар бойынша іс-шараларға қатысу арқылы практикалық дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. волонтерлер қозғалысы

1. Жоба бағдарламасын жазу

2. Мақсат, міндеттер қою

3. Қатысушыларды жинай отырып, пікірлес адамдарды іздеу

4. Өзара әрекеттесу объектілерінің анықтамасы

5. Жарнамалық өнімдерді, атрибутиканы (футболкалар, белгілер, эмблемалар) әзірлеу және өндіру

6. Интернет-ресурстарды құру

7. Іс-шараларды өткізу (волонтерлер тобын жинауға арналған тренингтер, білім алушыларды жауапты және мағыналы волонтерлікке даярлау бойынша тренингтер, волонтерлік іс-шараларды өткізуге қажетті дағдыларды машықтандыру, жетекшілікпен тағылымдамадан өту, т.б.)

Нәтижесі: жеке тұлғаны қалыптастыру және позитивті өзіндік концепцияны қалыптастыру; көшбасшылық құзыреттілікті қалыптастыру, негізгі әлеуметтік дағдыларды, әлеуметтік қатынастар саласындағы практикалық дағдыларды дамыту, блоктардағы қызметті жүзеге асыру - еріктілер қозғалысының таңдалған бағыттары бойынша іс-шараларды жоспарлау, ұйымдастыру және өткізу

III кезең - жалпылау

1. Волонтерлер қозғалысының таңдалған бағыттары бойынша іс-шаралардың нәтижелерін шығару

2. Волонтерлер қозғалысына жаңа мүшелерді тарту

3. Келесі жылға жоспарлау

9. Жобаны іске асыру нысандары:

- интерактивті: тренингтер, акциялар

- дәстүрлі емес: желілік (әлеуметтік және кәсіби / волонтерлер), «ақылды еріктілер»;

- дәстүрлі: сабақтар, пікірталастар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, сұрақ-жауап кештері, сарапшылардың кеңестері және т.б.

- тәрбиелік: волонтерлер қозғалысын жариялау үшін бұқаралық ақпарат құралдарындағы, әлеуметтік желілердегі жарияланымдар мен сөз сөйлеулер, ақпараттық парақтарды шығару, стендтер мен бұрыштарды безендіру, білім беру порталы және т.б.

10. Жобаны іске асыру кезіндегі жұмыстың негізгі бағыттары

Білім беру ұйымдарында волонтерлік қызметті ұйымдастырудың негізгі бағыттары:

- волонтерлікті дамыту арқылы позитивті әлеуметтенуге бағыттала отырып, мектептердегі оқушылардың әлеуметтік әлеуетін арттыру үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау;

- волонтерлер қызметіне дайындықты ұйымдастыру;

- білім беру ұйымы мен қала / аудан деңгейінде волонтерлік ұйым немесе топ құру, волонтерлер мектебін құру туралы ақпаратты тарату (әлеуметтік желі, ұйымның сайты, бұқаралық ақпарат құралдары, буклеттер арқылы тарату);

- волонтерлер қызметіне тартудың негізгі тетіктерін әзірлеу;

- волонтерлер бірлестіктерінің қызметін реттейтін ережені әзірлеу;

- мектеп оқушыларының волонтерлер қозғалысының миссиясын түсінуіне, волонтерлер қызметінің принциптерін, ұйымның мақсаттары мен міндеттерін, оның мүшелері мен ұйым жетекшілерінің құқықтары мен міндеттерін білуіне бағытталған волонтерлер кодексін әзірлеу;

- волонтерлер бірлестіктерінің қызметін үйлестіру және жұмыстағы басым бағыттарды таңдау жоспарларын қабылдау;

- волонтерлер қызметінің басым бағыттарын жаңартуға арналған жобаларды, бағдарламаларды, іс-шараларды және т.б. іске асыру;

- әртүрлі волонтерлер ұйымдары мен басқа қоғамдық бірлестіктер мен еріктілер жұмысын қолданатын коммерциялық емес ұйымдар арасындағы серіктестік жүйесін жетілдіру.

- волонтерлік акциялар өткізу және білім беру ұйымдарын олардың қызметі туралы, волонтерлік қозғалыс шеңберінде өткізілетін іс-шаралар туралы ақпараттандыру;

- оқушылардың жеке өсуіне ықпал ететін, өмірді жақсартуға және жергілікті қоғамның азаматтарына көмек көрсетуге ықпал ететін волонтерлер практикасының әртүрлі түрлерімен мектептерде оқушыларды таныстыру мен оқытудың шамамен бағдарламасын құру.

- жалпы және қосымша білім беру бағдарламаларында ақысыз негізде оқыту, шеберлік сыныптарын, оқу семинарларын, ғылыми лагерьлер, экспедициялар мен олимпиадаларды ұйымдастыру;

- волонтерлерді және волонтерлерді үйлестірушілерді оқыту жүйесін жетілдіру;

- волонтерлер мен еріктілер ұйымдарын ынталандыру жүйесін дамыту; еріктілер қозғалысының үздік тәжірибесін тарату.

Интегралды педагогикалық процестің өзегі болып табылатын жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға сәйкес волонтерлер қозғалысының келесі бағыттары бар:

1) қазақстандық патриотизм және азаматтық, құқықтық тәрбие;

2) рухани-адамгершілік тәрбиесі;

3) ұлттық тәрбие;

4) отбасылық тәрбие;

5) еңбек, экономикалық және экологиялық білім;

6) көпмәдениетті және көркемдік-эстетикалық тәрбие;

7) интеллектуалды дамыту, ақпараттық мәдениетті тәрбиелеу;

8) салауатты өмір салты мен бұқаралық спорт құндылықтарын насихаттау.

11. Іске асыру тетіктері (сценарий, сабақ жоспарларының мазмұны және т.б.).

11.1. *Облыстық деңгей:* аймақтық жобалар, әртүрлі волонтерлердің, қоғамдық, үкіметтік емес ұйымдардың, кәсіпорындардың акциялары. Іс-шаралар туралы ақпаратты жастар саясатына жауапты атқарушы органнан және облыстық білім басқармасынан әлеуметтік жобалар мен акцияларды жүзеге асыратын ұйымдар, кәсіпорындар туралы алуға болады.

Облыстық білім басқармасының қызметі:

- волонтерлер қозғалысы саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру;

- волонтерлер саласында жеке, заңды тұлғалармен және мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесу;

- волонтерлер қозғалысының мониторингі;

- волонтерлер қозғалысының тәжірибесін талдау, жинақтау және жалпылау.

11.2. Аудандық/қалалық деңгей: әртүрлі бағыттағы аудандық, қалалық жобалар мен акциялар. Іс-шаралар туралы ақпаратты аудан/қала үйлестірушісінен (егер бар болса), ауданның/қаланың іс-шаралар жоспарымен танысу үшін білім бөлімінен алуға болады.

Аудандық / қалалық білім бөлімінің қызметі:

- волонтерлер қозғалысы саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру;

- волонтерлер саласында жеке, заңды тұлғалармен және мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесу;

- волонтерлер қозғалысының мониторингі;

- волонтерлер қозғалысының тәжірибесін талдау, жинақтау және жалпылау

- волонтерлер қозғалысының жүйесін дамыту шаралары

- волонтерлік бағдарламалар (жобалар) және волонтерлер ұйымдарының ақпараттық жүйесінде жарнамалық акциялар туралы ақпаратты орналастыру

11.3. Мектеп деңгейі: Ұйымдастыруда көмек ұсынатын кез-келген мектептегі іс-шара. Іс-шара туралы ақпаратты директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарынан, аға кеңесшісінен, білім беру ұйымының волонтерлер тобынан алуға болады (бар болса).

Балалардың психологиялық және жас ерекшеліктерін ескере отырып, мүмкіндігінше оқыту тілін ескере отырып, мектептің 1-11 сыныптарынан бастап әр сынып деңгейіндегі іс-шаралар:

- мектеп деңгейлерінің барлық деңгейлеріндегі директорлар мен директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларына:

1. Балаларды волонтерлікке тарту және волонтерлік туралы ақпараттық-білім беру науқанын өткізу үшін жаңа форматтарды құру.

2. Инфрақұрылымды құру, мектептің жаңа волонтерлік топтарын (топтарын) құру және олардың әлеуетті серіктестермен өзара әрекеттесу форматтары.

3. Операциялық блоктар (топтар) үшін іс-шаралар бағдарламасын құру.

4. Әдістемелік қолдау: жасақтың (топтардың) моделін құру, тренингтер сериясы, модельді іске асырумен бірге жүретін бейне сабақтар, модельді мектеп пилоттық жобаларында тексеру.

5. Мектептегі волонтерлердің жетекшілерімен жұмыс: тақырыптық сессиялар мен форумдар, гранттық байқаулар, аймақтық кеңестер.

6. Жобаға мамандарды, қоғам қайраткерлерін тарта отырып конференциялар, форумдар, «дөңгелек үстелдер» өткізу, бұл волонтерлер қозғалысының дамуына жаңа серпін береді. Қолданыстағы тәжірибені қорыту волонтерлікті дамытудың жаңа бағыттарын ұсынады. Деңгей қалалық, республикалық, халықаралық болуы мүмкін.

- сынып жетекшілеріне арналған.

Білім берудің барлық деңгейлері үшін:

1. Волонтерлер қызметіне бастамашылық қадамдарының дәйекті өтуі үшін жағдайлар жасау:

- волонтерлермен танысу.
- мотивация және волонтерлікке деген оң көзқарас қалыптастыру.
- волонтерлік іс-шараларға практикалық қатысу.
- мектептің волонтерлер жасағын (тобын) құру арқылы сәтті тәжірибе мен

балалардың бастамасын құрылымдық және ұйымдастырушылық жобалауды шоғырландыру.

- волонтерлер орталықтары мен коммерциялық емес ұйымдардың жасақты (топты) жан-жақты қолдауы.

1-4 сыныптар:

- «Волонтерлер қызметі (негіздері) дегеніміз не?» Үйірме жұмысын ұйымдастыруға арналған бағдарлама жасау;

- «Волонтерлер дегеніміз кім және олар не істейді?», «Біз басқамыз, біз біргеміз» (ЕБҚБ балалары туралы) және т.б тақырыптық сессияларды өткізу;

- волонтерлер қызметінің алғашқы сынақтарын ұйымдастыру;

- ойын барысында, стратегияда, тренингте оқушылардың қызығушылығын қалыптастыру және мотивациясын нығайту.

5-9 сыныптар:

- педагогикалық-психологиялық диагностика жүргізу (сауалнамалар, тестілеу, анкеттеу және т.б.);

- Ұйымдастыру жиынын өткізу: жасақ (топ) миссиясын және негізгі қызмет түрлерін әзірлеу, өзін-өзі басқару органдарын таңдау, жасақ (топ) имиджін дамыту, дәстүрлер мен ережелерді анықтау;

- іс-шараларды жинау мен жоспарлауды жүзеге асыру: волонтерлер отрядының (топтың) іс-қимыл жоспарын құру, жұмыс топтарына тарату, жауаптыларды анықтау;

- «Қоғамға қызмет ету» оқу курсы әзірлеу және енгізу;

Train тренингтер өткізу. Тренингтердің мүмкін тақырыптары: «Тренинг-танысу», «Команда құру тренингтері», «Мен басқаларға пайдалы не істей аламын», «Топ жетекшісін таңдау» және т.б.;

- әлеуметтік жобаларды бастау;

- волонтерлер топтарын (топтарын) құру;

- мақсат қою және жасөспірімдердің жеке мақсаттарымен жұмыс;

- волонтерлік қызметке арналған мектептегі мотивациялық ақпараттық-білім беру науқанын әзірлеу;

- өз мүшелерін біріктіру, барлығының ішкі әлемін тану, таныстар мен достар шеңберін кеңейту бойынша волонтерлік топтардың (топтардың) қызметін жоспарлау;

- «Ақылды волонтерлік» моделі бойынша сабақтар мен тәжірибелерді дайындау және өткізу.

10-11 сыныптар:

- педагогикалық-психологиялық диагностика жүргізу (сауалнамалар, тестілеу, сауалнамалар және т.б.);

- «Волонтерлік және қайырымдылық негіздері» бағдарламасын құру және енгізу;

- «Лидердің өзіндік концепциясы», «Нағыз көшбасшылық дегеніміз не» және т.б. шығармашылық өзін-өзі басқару бойынша тренингтер өткізу.;

- волонтерлер топтарын (топтарын) құру;

- өзін-өзі басқару органдарын жүйелеу және мектепшілік волонтерлер жасағын (тобын) ынталандыру;

- әлеуметтік тәжірибені ұйымдастыру, мұнда білім алушылар әр түрлі кәсіптің өкілдерімен: спортшылармен, қоғам қайраткерлерімен, мәдениет және өнер қызметкерлерімен, мемлекеттік қызметкерлермен танысады;

- «ақылды волонтерлік» моделі бойынша сабақтар мен тәжірибелерді дайындау және өткізу;

- татуласу мектебінде медиацияға дайындық және волонтерлік көмек.

Білім алушылар үшін, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған.

1-4 сыныптар:

Бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін келесі әрекеттер қолайлы:

- қарттарға, ардагерлерге қолөнер-кәдесыйлар жасау;

- ертегілерді сахналау және көрсету;

- ата-аналарға, мектепке көмек;

- «Жақсы» тақырыбындағы суреттер көрмесін безендіру және т.б.;

- ағаш отырғызуға көмектесу;

- ЕББҚ бар балаларға арналған сабаққа дидактикалық материалдар дайындау;

- «Мен кімін?», «Менің мектебім, менің аулам» оқыту сабақтарына қатысу.

5-9 сыныптар.

Орта мектеп жасындағы балалар үшін келесі әрекеттер:

- «Қайырымдылық почтасы» сұранысы бойынша жұмысты ұйымдастыру;

- бастауыш сыныптар мен балабақшаларда түрлі мерекелерді өткізу;

- білім беру ұйымының ықшамауданында, мектеп аймағында сенбіліктер ұйымдастыру;

- құс ұяларын дайындау және оны нысандарға орнату;

- қарттарға, жалғыздікті адамдарға және мүгедектерге, ардагерлерге атаулы көмек көрсету;

- жас волонтерлер отрядтары жасаған игі істердің нәтижелерін көрсету мақсатында мектептің баспасөз қызметінің жұмысын ұйымдастыру және т.б.

-1 білім беру ұйымдарының веб-сайттарында «Қоғамға қызмет ету» айдарларын құру және жүргізу;

- волонтерлік қызметтің өзекті мәселелерін қамту: олар мақалалар жазады, баяндамалар, бейнероликтер дайындайды, ақпараттарды сайттарда, бұқаралық ақпарат құралдарында орналастырады.

- Ұйымдастыру жарналары, іс-шаралардан - алымдар.

10-11 сыныптар.

Егде жастағы мектеп оқушылары үшін келесі әрекеттер:

- курьерлік қызметті ұйымдастыру (соғыс және еңбек ардагерлеріне мектеп атынан шақыру хаттарын жеткізу: игі істер туралы ақпараттар, мәліметтер банкін қалыптастыру, рөлдерді бөлу, іске асыру);

- «Волонтерлік дегеніміз не», «Сіз әлеуметтік жобалардың Шолубайқауына қатысасыз ба?» Сұрақтары бойынша қоғамдық сауалнама жүргізу. және т.б.;

- ақпараттық банктер құру;

- «Көмек мекен-жайларын» іздеу («Ізгіліктің зердесі»);

- мәліметтер базасын құру (адамдар, көмекке мұқтаж ұйымдар, волонтерлік ұйымдар, ауқымды акциялар, волонтерлер топтары қатыса алатын іс-шаралар және т.б.);

«анықтама картасын» құрастыру;

- әлеуетті волонтермен кездесулер;

- Жақсы бұрыштың дизайны;

- мектептің баспасөз орталығы жұмысын ұйымдастыру;

- медиацияны үйрету және келісім мектебіне ерікті ретінде қатысу;

- орман алқаптарының өзекті мәселелерін анықтау: бұлақты тазарту, топырақ эрозиясымен күресу;

- қоқыс жиналатын орындарды жою;

- орман өрттері қаупі бар жерлерді абаттандыру;

- қаланың аллеялары бойындағы рейд, қоқыстарды тазарту;

- «Қайырымдылық почтасы» тапсырысы бойынша жұмыс жасау;

- әскери даңқ ескерткіштерін жақсарту және т.б.

ріктілер қозғалысы бағыттарындағы іс-шаралар тізімі.

1) Қазақстандық патриотизм мен азаматтыққа тәрбиелеу, құқықтық тәрбие.

«Сіздің құқықтық кеңістігіңіз» жобасы.

1-4 сыныптар - мектепте, көшеде, үйде өзін-өзі ұстау ережелерін жасауға қатысу.

5-6 сыныптар - «Мен және менің құқықтарым» плакаттарын шығару.

7-8 сыныптар - «Менің құқықтарым» буклеттерін шығару.

10 сынып - «Оқушылардың құқықтық білімі» тақырыптық желісін өткізу

11-сыныптар - «Сіздің құқықтық кеңістігіңіз» сабағына кәмелетке толмағандардың құқықтары туралы радио ақпарат дайындау.

Халықаралық волонтерлер күні.

• волонтерлік қозғалыс қызметінің нәтижелерін шығару.

• алғыс жариялау.

• волонтерлер қозғалысының қатарына қосылғандардың еріктілеріне бастамашылық ету.

2) рухани-адамгершілік тәрбиесі.

«Мейірімділік» әлеуметтік акциясы.

1-4 сыныптар - кәмелетке толмағандарды уақытша оқшаулау, бейімдеу және оңалту орталығына декоративті-қолданбалы бұйымдар жасау.

5-9 сыныптар - мұқтаж жандарға әлеуметтік көмекке қаражат жинауға жәрмеңке дайындауға ерікті көмек (аспаздық өнімдерді дайындау).

10 сынып - үйсіздерге сыйлық дайындауға ерікті көмек (кулинарлық өнімдер дайындау).

11 сынып - хосписке, мейірбикелік стационарға сыйлықтар дайындауға ерікті көмек.

Қарттар үйінде «Өмірдің күзі алтын болсын» кездесу кеші (қарттар күні).

1-4 сыныптар - аға буынға құрмет туралы жылы лебіздер үйрену, жылы лебіздер мен құттықтаулар таңдау.

5-9 сынып - сыйлық жасау - қуыршақ тұмар.

1-11 сыныптар - концерттік-ойын-сауық бағдарламасы, оған әндер, билер, жас кезінен өлеңдер кірді.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар мен жасөспірімдерге арналған оңалту орталықтарында Дүниежүзілік күніне арналған акция

1-9 сыныптар - қолмен жасалған естелік сыйлықтар жасау

10-11 сыныптар - әртүрлі бағыттағы ойындар өткізу.

2) ұлттық тәрбие.

«Туған Әлке Тарихы» жобасы.

1-4 сыныптар - «Бабалар мұрасы», сәндік-қолданбалы өнер көрмесі.

5-7 сыныптар - Ұлы Даланың әл-Фараби, Яссауи, Күл-Тегін, Бейбарыс, Тәуке, Абылай, Кенесары, Абай сияқты ұлы ойшылдардың, ақындар мен билеушілердің бейнелерін заманауи әдебиетте оқып үйрену.

8-9 сыныптар - Ұлы Даланың ұлы ойшылдарының, ақындары мен билеушілерінің әл-Фараби, Яссауи, Күл-Тегін, Бейбарыс, Тәуке, Абылай, Кенесары, Абай бейнелерін музыкада оқып үйрену.

10-11 сыныптар - Ұлы Даланың ұлы ойшылдардың, ақындар мен билеушілерінің, мысалы, әл-Фараби, Яссауи, Күл-Тегін, Бейбарыс, Тәуке, Абылай, Кенесары, Абайдың театр және бейнелеу өнеріндегі бейнелерін зерттеу.

4) отбасылық тәрбие.

«Дағдарыс жағдайындағы 21 ғасыр жасөспірімдері» оқушылар конференциясы.

5-9 сыныптар, ата-аналар - конференцияға дайындық.

10-11 сыныптар, ата-аналар - профилактика жүйесі бөлімдерінің мамандарын шақыру.

5) еңбек, экономикалық және экологиялық білім.

«Құстарға жем беру» әлеуметтік акциясы.

1-4 сыныптар - «Құстарға көмектесеміз» жобаларын қорғау.

5-7 сыныптар - құстарға жем салғыштар жасау.

Кәмелетке толмағандарды жұмыспен қамту.

7-11 сыныптар - Жұмыспен қамту орталығының маманымен кездесу. Буклеттер шығару: «Кәмелетке толмағандарды жұмыспен қамту». Сенбілікке қатысу.

Экологиялық акция

Қалалық экологиялық іс-шаралар: «Құстарға жем», «Ағаш отырғызудың бір күні», «Жасыл десант», бұл балалар бойында барлық тіршілік иелеріне деген сүйіспеншілікті, құрмет сезімін ұялатады.

б) көпмәдениетті және көркемдік-эстетикалық тәрбие

1-11 сыныптар - мектеп мұражайларына, тарихи құжаттар кітапханаларына, отбасылық жәдігерлерге, мәдени нысандарға, суреттерге және басқа экспонаттарға, «100 кітап» сериясындағы кітаптарға және т.б.

7) интеллектуалды тәрбие, ақпараттық мәдениетті тәрбиелеу.

«Біз басқамыз, біз біргеміз» акциясы (Бүкіләлемдік мейірімділік күні).

ЕБҚ бар балалар мен жасөспірімдерге арналған оналту орталығы.

ЕБҚ бар балалар - әртүрлі шығармашылық тапсырмалармен викторина дайындап, өткізу.

Балалар нормотиптілікке ие – ЕБҚ бар балаларға сыйлықтар дайындау және ұсыну.

8) дене тәрбиесі, салауатты өмір салты

Халықаралық ЖҚТБ -ге қарсы күрес күні

7-8 сыныптар - «ЖҚТБ - өзіңді қорғай біліңіз» үгіт-насихат топтарының өнері

5-11 сыныптар - «Бұл сізге қатысты!» Радио желісін жүргізу.

5-11 сыныптар - медицина мамандарымен кездесулер.

10-11 сыныптар - «Қиындыққа қалай жол бермеуге болады» буклеттер шығару.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру онкүндігі.

1-3 сыныптар - асханадағы бұрышты безендіру.

4-6 сыныптар - «Сіздің достарыңыз - дәрумендер» үгіт-насихат тобының өнері.

7 сынып - «Пайдалы тамақ» тақырыптық желісін дайындау.

8-11 сыныптар - буклеттер, парақшалар жасау.

«Дені сау жастар - Қазақстанның болашағы» акциясы.

Волонтерлер қала көшелеріне шығады. Баспа өнімдерін тарату.

Волонтерлік қызмет негіздері туралы бағдарлама үлгісі [17].

5 - 11 сыныптар

Бағдарлама оқушылардың әлеуметтік пайдалы бастамаларының дамуын қамтамасыз етуге, оқушыларға қосымша білім беруді жүзеге асыратын мұғалімдерге көмектесуге арналған.

Бағдарламаның мазмұны студенттердің қоғамға қызмет ету дағдыларын, жалпы адамзаттық құндылықтарды түсіну мен тәжірибеге негізделген шынайы көшбасшылықты дамытуға бағытталған.

Қызмет бағыттары (бағдарламаның модульдері):

- «Волонтерлер мектебі» - бағдарламаның білім беру бағыты;

- «Көшбасшылық мектебі» - тұлғаның өзін-өзі тану процестерін алға жылжыту;

- «Іс-әрекеттегі волонтерлер» - әлеуметтік қызмет көрсету практикасы;

- «Ақпараттық орталық» - бағдарламаны ақпараттық қолдау.

Бағыт 1. «Волонтерлер мектебі»

Бағыттың негізгі міндеттері:

- қатысушылардың волонтерлік қызметін оқыту;

- білім алушылардың волонтерлік іс-шараларға қатысуға деген қызығушылығын ояту;

- ең перспективалы қатысушыларды - волонтерлер командаларының болашақ көшбасшыларын анықтау және қолдау.

Волонтерлік қозғалыстың дамуы волонтерлерді оқытуды шебер ұйымдастыра отырып, сәтті болады. Тренингтің мақсаты - волонтерліктің, қайырымдылықтың не екенін түсінуге, қоғамға қызмет етудің маңыздылығын және әлеуметтік мәселелерді анықтауға және шешуге қатысу қажеттілігін сезінуге көмектесу. Оқу бағыты студенттердің волонтерлерге деген қызығушылықтары мен дайындықтарын анықтауға көмектеседі.

Бағытта:

1. Бастапқы тақырыптық сабақтарды өткізу.

Бастапқы сабақтарда «еріктілік», «волонтерлік», «қоғамға қызмет ету» ұғымдарымен, волонтерлер қозғалысының тарихымен, қазіргі халықаралық және қазақстандық волонтерлер бірлестіктерінің қызметімен таныстыру жүргізіледі. Сабақ формалары оқушылардың жас санатына байланысты. Сабақтарды оқытушылар - ұйымдастырушылар, мұғалімдер, оқытушылар немесе қалалық еріктілер қозғалысының шақырылған белсенділері, оқу процесін байыта алатын қайырымдылық ұйымдары дербес жүргізе алады.

2. Педагогикалық-психологиялық диагностика жүргізу (сауалнамалар, тестілеу, сауалнамалар және т.б.)

Құндылық бағыттарын ескере отырып, қоғамға ерікті қызмет ету идеясына қызығушылық білдіретін, волонтерлер бастамаларына қатысқысы келетін балалардың тобы анықталады.

Төменгі сыныптарда көбінесе балаларды мектеп өміріне бейімдеуде, оқу материалын игеруде, сынып жетекшілеріне демалыста ойындар ұйымдастыруда және демалысқа дайындалуда көмек қажет. Мұндай жұмысты жоғары сынып оқушылары, ата-аналар комитетінің мүшелері, қамқоршылар кеңесі жүргізе алады.

3. Білім алушыларға «Қоғамға қызмет ету» оқу курсы өткізу.

«Қызмет көрсететін қоғам» оқу курсы қосымша білім беру жүйесінде өткізіледі, сағат мөлшерін оқу жоспарына сәйкес білім беру ұйымдары белгілейді. Мазмұнын құру үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Балалардың құқықтарын қорғау комитетінің бұйрығымен Азаматтық білім беру ғылыми-ақпараттық орталығының мамандары әзірлеген курс пайдаланылды [17].

Бұл курс білім алушыларды қоғамдық жұмыстарға қатысуға тартуға бағытталған 9 сабақтан тұрады:

1-сабақ: Біз мемлекеттік қызметті қалай түсінеміз.

2-сабақ: Қоғамдық жұмыстарды жоспарлау.

3-сабақ: Жобаны таңдау және сынып (топ) стратегиясы.

4-сабақ: Стратегиялық жоспарлау: Қоғамдастық үшін ынтымақтастық.

5-сабақ: Стратегиялық жоспарлау: ресурстарды анықтау және жоспарды толтыру.

6-сабақ: Қоғамдастықты іс-әрекетке тарту.

7-сабақ: Жарнама және жариялылық (жариялылық).

8-сабақ: Дүниежүзілік жастар күніне және көктемгі мейірімділік апталығына дайындық (Қоғамдық қызмет ерікті жобасы).

9-сабақ: Қорытындылау, жобаларды бағалау.

Сабақтар интерактивті түрде өткізіледі, мысалы: рөлдік ойын, жұпта және топта жұмыс, сахналық көріністер, презентациялар, жобалық жұмыс және т.б.

4. Экскурсиялар.

Оқу тиімділігі қоғамға қызмет көрсету орындарына бару арқылы (қайырымдылық қорлары, үйсіздерге арналған баспана, ақысыз тамақ пен киім тарату орталықтары және т.б.), волонтерлермен жұмыс тәжірибесі бар адамдармен кездесулер арқылы күшейеді.

Бағыт 2. «Көшбасшылық мектебі»

Бағыттың негізгі міндеттері:

- мотивацияны дамыту және жобаға қатысушылардың жауапты көшбасшылыққа деген ұмтылысын насихаттау;

- имитацияланған жеке жағдайлардағы, волонтерлер қызметі жағдайындағы көшбасшылық мінез-құлықтың оң тәжірибесін қалыптастыру;

- волонтерлер бастамаларын дамытудың ең перспективалық жобаларын анықтау және қолдау;

- әлеуметтік маңызы бар бастамаларды әрі қарай жүзеге асыру үшін өзін-өзі басқару негізінде білім алушылардың волонтерлік бірлестіктерін құру.

Волонтерлік негіздері және қайырымдылық бағдарламасы өз мүшелерінде көшбасшылық қабілеттерді дамытады. Көшбасшы тек менеджер ғана емес, сонымен қатар өз жобаларын дамытатын және ұсынатын шығармашылық тұлға болуы керек. Демек, бұл бағыт оқытудың тікелей жалғасы болып табылады. Бұл өзін-өзі басқару, әлеуметтік жобаларды дамыту және еріктілердің көшбасшылық топтарын құру арқылы білім беру ұйымдарында көшбасшылық жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бағытта:

1. Шығармашылық өзін-өзі басқару бойынша тренингтер өткізу.

Тренингтер - бұл өзін-өзі жетілдіруге арналған арнайы ұйымдастырылған тренингтің бір түрі, оның барысында өзін және басқа адамдарды тану қабілеті дамиды, өзінің маңыздылығы мен құндылығы туралы идеялар көтеріледі, позитивті өзіндік тұжырымдама қалыптасады.

Сондай-ақ, оқу модулі сияқты тренингтерді мұғалімдер, психологтар немесе балалар мен жастардың көшбасшылық қозғалысын ұйымдастыруда тәжірибесі бар шақырылған мамандар өз бетінше өткізе алады.

2. Әлеуметтік жобаларды бастау.

Волонтерлер қозғалысының қатысушылары әлеуметтік маңызы бар жобаларды әзірлейді, мақсатын, ресурстарын және оларды жүзеге асыру әдістерін анықтайды. Білім алушылардың жобаларын анықтау және қолдау конкурстық негізде жүзеге асырылады. Мұнда бұл бағытты «Волонтерлер мектебі» бірінші модулімен біріктіруге болады (оқу модулінде жасалған жобаларды пысықтауға және байқауға ұсынуға болады).

3. Волонтерлер командаларын (топтарын) құру.

Жобалар байқауының жеңімпаздары әлеуметтік жобаларды іске асыру үшін өздерінің волонтерлер топтарын құрады. Бұл көшбасшыларға өздерінің ұйымдастырушылық қабілеттерін көрсетуге, білім беру мен оқыту кезінде алынған топты басқару дағдыларын бекітуге мүмкіндік береді. Бұл блок сонымен қатар команданың визиттік карточкасын: логотип, рәміз, эмблема, гимн (ұран), ту, форма, ережелер мен қағидалар жиынтығын (жарғы) әзірлеуді көздейді. Қауымдастықтың имиджі мен стилінің дамуы волонтерлер қозғалысына қатысушылардың корпоративті мәдениетінің негізін қалады [17].

Бұл кезеңде әлеуметтік қызметке дайындық аяқталып, бағдарламаға қатысушылар келесі «Іс-әрекеттегі волонтерлер» және «Ақпараттық орталық» модульдеріне көшеді.

3-бағыт. «Іс-әрекеттегі волонтерлер»

Бағыттың негізгі міндеттері:

- әлеуметтік қызмет арқылы жалпы адамзаттық құндылықтар тәжірибесін тікелей жүзеге асыру;

- балалар мен жастардың жеке өзін-өзі тану процестеріне ықпал ету.

Екінші және үшінші бағыттар өзара байланысты. «Көшбасшылық мектебінде» негізгі екпін бағдарламаға қатысушылар арасында көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру мен дамытуға, үшінші бағытта - нақты іс-шараларға (шұғыл әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған іс-шаралар мен іс-шараларға) бағытталатын болады. Мұндағы жетекші идея жеке өзін-өзі жүзеге асыру және көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру проблемаларды шешуге бағытталған нақты іс-әрекеттерде ғана мүмкін болады. Іс-әрекеттегі волонтерлік модулі білім алушылардың белсенді қатысуы мен өзара әрекеттесуін, оларды қоғамға қызмет ету процесіне қосуды қамтамасыз етеді.

Бағытта:

1. Волонтерлер акцияларын, іс-шараларын өткізу.

Тәжірибелік қызметтің мазмұны мен формалары психологиялық, педагогикалық және физикалық дамудың ерекшеліктерін, жобаға қатысушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып анықталады.

Бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін мұндай іс-шаралар: қарттарға, ардагерлерге қолөнер-кәдесыйлар жасау; ертегілерді сахналау және көрсету; ата-аналарға, мектептерге және т.б.

Орта мектеп жасындағы жобаның қатысушылары қаланың бастауыш сыныптары мен балабақшаларында түрлі мерекелерді өткізе алады; сенбіліктер ұйымдастыру; қарттарға, жалғыздікті адамдарға және мүгедектерге, ардагерлерге атаулы көмек көрсету; көшпелі көрмелердің дизайны; ақпараттық орталықтың жұмысына қатысу және т.б. қарастырылады.

Жоғары мектеп жасында:

- жергілікті қоғамдастықтардың көмекке деген қажеттіліктерін анықтау мақсатында қоғамдық пікірлер мен сауалнамалар жүргізу;

- әлеуметтік нысандарға үнемі қамқорлық жасау;

- ардагерлерге, қарт адамдарға, жетім балаларға, мүгедектерге атаулы көмек.

- экологиялық, патриоттық және басқа шараларды өткізу;

- ақпараттық орталықты ұйымдастыру және т.б.

2. Қалалық, республикалық, халықаралық еріктілер ұйымдарымен ынтымақтастық.

Жобаға қатысушылар қалалық, республикалық, халықаралық іс-шараларға, акцияларға, бағдарламаларға, форумдарға, жиындарға және т.б. қатысады, балалар мен жастардың волонтерлік қозғалыстары мен бірлестіктерімен ынтымақтастықты дамытады.

4-бағыт. «Ақпараттық орталық»

Бағыттың негізгі міндеттері:

- қазіргі қоғамдағы әлеуметтік қызметтің мақсаттарын, міндеттерін, имиджін ашатын ақпараттық ресурстарды құру;

- бағдарлама қатысушыларының волонтерлер іс-шараларына белсене қатысқаны үшін қоғамға қызмет ету туралы хабардарлық деңгейін арттыруға үлес қосу;

- волонтерліктің, әлеуметтік қызметтің беделді имиджін қалыптастыру.

Әлеуметтік қызметтің беделін көтеру, білім алушылардың көпшілігін волонтерлік қызметке белсенді қатысуға қосу осы қызметтің тартымды бейнесін құруды талап етеді. Әлеуметтік қызметті дамытудың маңызды міндеті - заманауи ақпараттық ресурстарды құру, атап айтқанда, волонтерлік негіздері мен қайырымдылық бағдарламасына ақпараттық қолдау көрсету үшін жастар орталығын құруға болады.

Бағытта:

1. Ақпараттық банктерді құру.

2. Білім беру ұйымдарының сайттарында «Қоғамға қызмет ету» айдарларын құру және жүргізу.

3. Көрмелерді ұйымдастыру.

Шағын көшпелі көрмеде волонтерлердің қызметі немесе әлеуметтік жобаның аяқталуы туралы айтылады.

4. Конференциялар, форумдар, «дөңгелек үстелдер» өткізу.

Күтілетін нәтижелер:

Бағдарламаны іске асыру нәтижесінде білім алушылардың жеке қасиеттері мен құзыреттіліктерінің дамуы күтіледі, мысалы:

- өзін-өзі тану мен өзін-өзі жетілдіруді жүзеге асыруға деген ұмтылыс;

- қоғамның игілігі үшін жанқиярлықпен еңбек етуге ұмтылыс;

- өзінің және басқа адамдардың өмірін жақсарту жолдарын анықтау мүмкіндігі; жауапты көшбасшылық және әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдылары қарастырылады.

Болашақ волонтермен алғашқы кездесу сценарийінің үлгісі

5 - 11 сыныптар

• Сәлемдесу.

• Волонтерлік қызмет туралы бейне көрсетіңіз (егер волонтерлер ұйымы болса, онда ол туралы).

• Жиналған оқушыларға бейненің мазмұны туралы бірнеше сұрақ қойып, жауап беріңіз.

- Бейнеде көрсетілген ақпараттың қысқаша мазмұнын жасаңыз. Онда сіз қатыса алатын волонтерлер қызметінің бағыттары туралы айтыңыз.

- Іс-шараларға қатысудан алған әсерлерімен бөлісетін волонтерлерге сөз беріңіз.

- Бірнеше тыңдаушыны шақырыңыз және олармен волонтерлік практикадан жағымды нәтижелерге алып келген қызықты немесе күлкілі жағдайларды ойнаңыз.

- Аудитория сұрақтарына жауап беріңіз.

- Форма беру арқылы волонтерлерге жазылуды ұсыну. Күмәнданатындар үшін байланыстарыңызды жазыңыз.

Интернет арқылы волонтер тартуға арналған жаднама

Интернет-ресурстар арқылы волонтерлерді тарту үшін маңызды:

- жарқын (мүмкін болса - анимациялық) баннерлерді қолдана отырып, волонтерлер ұйымының сайтың ұстау;

- мазмұны бойынша және көлемі жағынан аз хабарламаны жариялау кезінде оны волонтер ұйымның қызметіне қатысты қызықты фотосуреттермен сүйемелдеу;

- әлеуметтік желілерде ашық топ құрыңыз, оның альбомдарында сіз өткізілетін іс-шаралар туралы тартымды фотосуреттер, бейнелер мен жазбалар орналастыра аласыз;

- әлеуметтік желіде волонтер қызметке қатысуға байланысты фотосуреттер мен бейнежазбаларды жеке парақшаңызда жариялаңыз.

Сұхбатты қалай өткізуге болады?

Егер білім алушы волонтер болғысы келетіндігін білдірсе, демек, ол мұны істегісі келеді, бірақ оны нақты жасай ма, оны волонтер үміткердің өзі де, өзі жүгінетін волонтерлік ұйым өкілдері де шешеді [35].

Осыған байланысты сұхбат волонтерлерді тартудың ең дәстүрлі, қарапайым және икемді түрі болып табылады.

Сұхбаттасудың мақсаттары:

1. Ықтимал волонтер сіздің ұйымға сәйкес келетінін анықтаңыз;

2. Ол үшін волонтердің де, ұйымның да қажеттіліктерін қанағаттандыратын қызметті таңдаңыз.

Сұхбат - волонтерлық үміткер туралы (мысалы, оның дағдылары мен қызығушылықтары туралы) көптеген пайдалы ақпарат алудың, сондай-ақ оны қандай қызмет түрлеріне қызықтыратынын жақсы түсінудің ең жақсы және жылдам тәсілі.

Сұхбат сәтті өтіп, волонтер үміткер волонтерлік ұйымның қызметіне қатысуға келіскеннен кейін, сұхбат алушыға онымен сауалнаманы толтыру ұсынылады.

Мектеп Волонтерлік ұйымынан волонтердің сауалнамасы:

Тіркелген күні

Тегі. Аты. Әкесінің аты . Туған күні

Мектеп. Сынып (профиль)

Байланыс телефоны, E-mail

Егер бар болса, Волонтерлік қызметке қатысу тәжірибесі мен өтілі
Арнайы оқытудан (тренингтер, курстар, актив лагерлері және т.б.) өту
туралы ақпарат.

Хоббиі

Ата-аналардың жазбаша рұқсаты.

Волонтерлер тобының сауалнамасы

Волонтерлер тобы туралы ақпарат

Волонтерлер тобы басшысының тегі

Волонтерлер тобы жетекшісінің аты-жөні

Волонтерлер тобы басшысының әкесінің аты (бар болса)

Волонтерлер тобының жетекшісі ретіндегі волонтерлік тәжірибесі

Волонтерлер тобының тізімі (аты-жөнін көрсетіңіз)

1

2.

3...

Сіз байланыс арқылы сөйлескенді қалайсыз ба: ...

Телефон

Волонтерлық қызметті жүзеге асыру туралы ақпарат:

Қазіргі кезде еріктілер тобы қатысатын негізгі әрекеттерді таңдаңыз.

1) әлеуметтік көмек көрсетуге қатысу, халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарына, өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға көмек.

2) қарттарға, мүгедектерге әлеуметтік қызметтер, мүгедектер үшін қоршаған ортаның қол жетімділігін ұйымдастыру, әлеуметтік бейімдеу, интеграциялау және жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды тәрбиелеу бойынша жұмыстарға көмек.

3) табиғи апаттардан, экологиялық, техногендік және басқа апаттардан, әлеуметтік қақтығыстардан, жазатайым оқиғалардан, құқық бұзушылықтардың құрбандарына, босқындар мен қоныс аударушыларға, сондай-ақ сыртқа мұқтаж адамдардың басқа санаттары мен топтарына зардап шеккен адамдарға көмек көрсетуге қатысу. көмек және қолдау.

4) орталық және жергілікті атқарушы органдарға төтенше жағдайлардың алдын алу мен салдарын жоюға көмек көрсету.

5) хабар-ошарсыз кеткен адамдарды, Ұлы Отан соғысына және жергілікті соғыстарға қатысушылардың сүйектерін іздеуге қатысу.

6) қоршаған ортаны қорғауға және қорғауға, көгалдандыруға қатысу.

7) тарихи-мәдени мұраны сақтау, тарихи-мәдени ортаны қалпына келтіру және сақтау мүмкіндіктерін құруға қатысу.

8) білім беруді, ғылымды, мәдениетті дамытуға, білімді танымал етуге, инновацияларды дамытуға қатысу.

9) дене шынықтыру, спорт және бос уақытты дамытуға және танымал етуге, облыстық, облысаралық, республикалық қоғамдық және халықаралық дене шынықтыру-спорттық шараларды ұйымдастыруға және өткізуге қатысу.

10) салауатты өмір салтын насихаттау бойынша жұмыстар жүргізу, әлеуметтік маңызы бар аурулардың таралуына қарсы профилактикалық жұмыстарды ұйымдастыру және жүргізу

11) облыстық, аймақаралық, республикалық және халықаралық мәдени-бұқаралық және басқа да көрнекті және әлеуметтік іс-шараларды, оның ішінде еріктілер лагерлерінің қызметін, археологиялық қазбаларға қатысуды, тарихи ғимараттардың қасбеттерін қалпына келтіруді, жазғы сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыруға және өткізуге қатысу. егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған лагерьлер, конгресс - көрме қызметі

12) бейбітшілікті, достық пен халықтар арасындағы келісімді нығайтуға, әлеуметтік, этносаралық, этносаралық, діни қақтығыстардың алдын алуға қатысу

13) Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келмейтін волонтерлік қызметтің басқа түрлері (нақты нені көрсетіңіз)

Еріктілер ұйымының сауалнамасы

Волонтерлер ұйымы туралы ақпарат

Компанияның атауы

Ұйым қызметінің негізгі бағыттары

Веб-сайт (егер бар болса)

Ұйым басшысы туралы ақпарат

Ұйым басшысының тегі, аты, әкесінің аты (бар болса)

Байланыстар

Волонтерлермен жұмыс тәжірибеңізді сипаттаңыз

Ұйымдағы волонтерлер саны

Волонтерлерді ұйымдастырушылардың сауалнамасы

Ұйымдастырушы туралы ақпарат (жеке тұлға үшін)

Тегі Аты Әкесінің аты

Байланыстар

Ұйымдастырушы туралы ақпарат (заңды тұлға үшін)

Компанияның атауы

Ұйым қызметінің негізгі бағыттары

Веб-сайт (егер бар болса)

Байланыстар

Бұрын іске асырылған бағдарламалардың (жобалардың, іс-қимылдардың) тәжірибесін қысқаша сипаттаңыз (егер бар болса) [48].

Волонтерлер бірлестігін, отрядты ресми тіркеуге арналған құжаттар тізімі.

Волонтерлер бірлестігінің, жасақтың қызметі ресми түрде білім беру ұйымының деңгейінде бекітілуі керек:

- волонтерлік ұйым құру туралы мектеп директорының бұйрығы, ұйымның басшысын тағайындау және ұйымның оқу жылына арналған жұмыс жоспарын және мектеп волонтерлік ұйымы туралы ережені бекіту.

- волонтерды волонтерлік ұйымға қабылдау туралы өтініші және білім беру ұйымындағы ата-аналардың (заңды өкілдерінің) келісімі.

- волонтерлер кітабын шығаруға өтініш беруші.

«Білім беру ұйымдарындағы волонтерлік бірлестіктер туралы» ережелерді ұсыну

1. Жалпы ережелер:

1.1. Бұл ереже білім беру ұйымдарындағы волонтерлер ассоциациясы қызметінің ұйымдастырушылық және мазмұндық негіздерін анықтайды және реттейді.

1.2. Білім беру ұйымының волонтерлер бірлестігі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің шамамен ережесіне, білім беру ұйымының Жарғысына сәйкес құрылады.

1.3. Білім беру ұйымдарының волонтерлер қауымдастығы өз жұмысында Қазақстан Республикасының Конституциясын, Қазақстан Республикасының заңдарын және осы Ережені басшылыққа алады.

1.4. Білім беру ұйымының волонтерлер ассоциациясының қызметі қоғамның түрлі салаларында өз жұмыстарын жандандыру және мектеп оқушыларының әлеуметтік бастамаларын жүзеге асыру мақсатында білім беруді ұйымдастырудағы волонтерлік топтардың қызметін дамыту мен үйлестіруге бағытталған.

1.5. Волонтерлер ассоциациясының құрамына әртүрлі бағыттағы (экологиялық, әлеуметтік, педагогикалық және т.б.) білім беру ұйымдарының ерікті студенттер топтары кіреді.

1.6. Бұл ереже білім беру ұйымының волонтерлер жасақтарының жалпы жиналысында қабылданған, білім беру ұйымының әкімшілігімен келісілген және бекітілген.

2. Білім беру ұйымдарының волонтерлер бірлестігінің мақсаттары мен міндеттері:

2.1. Қауымдастықтың мақсаттары:

- білім беруді ұйымдастыруда волонтерлер қозғалысын жандандыру және дамыту үшін жағдайлар жасау;

- білім беру ұйымының волонтер оқушылары немесе білім алушылар командаларының қызметін үйлестіру.

2.2. Міндеттер:

- білім беруді ұйымдастыруда волонтерлер қозғалысын кеңінен насихаттау;

- жастарды білім беру ұйымдарына, қала мен аймаққа волонтер көмекке қатысуға тарту;

- оқушылар мен студенттердің әлеуметтік маңызы бар акциялар мен жобаларға қатысуын күшейту үшін жағдайлар жасау;

- әлеуметтік серіктестермен ынтымақтастық;
- білім беру ұйымдарының волонтерлік топ мүшелері үшін мамандандырылған оқытуды ұйымдастыру, кәсіби құзыреттілікті дамыту және т.б.

3. Білім беру ұйымдарының волонтерлер бірлестігінің негізгі қызметтері:

3.1. Волонтерлер қауымдастығының негізгі қызметі осы Ережемен бекітілген мақсаттар мен міндеттерге және жыл сайын бекітілген жұмыс жоспарына сәйкес құрылады.

3.2. Білім беру ұйымдарының волонтерлер бірлестігі:

- волонтерлер топтарының қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілер базасын қалыптастыру бойынша жұмыстар жүргізеді;

- білім беру ұйымының волонтерлер топтарын жедел басқаруды жүзеге асырады;

- айына кемінде бір рет волонтерлер жасақтары жетекшілерінің кездесулерін өткізеді;

- білім беру ұйымы волонтерлер інің бірлескен іс-шаралары мен іс-шараларын ұйымдастырады және өткізеді;

- волонтерлер іс-шаралары мен акцияларының әдістемелік әзірлемелер банкін жасайды;

- білім беру ұйымдарында, қала мен облыста волонтерлік топтардың қызметі туралы ақпарат таратады;

- өз құзыреті шегінде қалалық және облыстық бұқаралық ақпарат құралдарымен ынтымақтастық жасайды;

- басқа білім беру ұйымдарының волонтерлер құрамаларымен тәжірибе алмасады.

4. Басқару құрылымы:

4.1. Білім беру ұйымының волонтерлер бірлестігін білім беру ұйымының бірінші басшысы құрады.

4.2. Білім беру ұйымының волонтерлер қауымдастығына жалпы басшылықты Үйлестіру кеңесі жүзеге асырады.

4.3 Үйлестіру кеңесінің құрамына білім беру ұйымының волонтерлер бөлімшелерінің басшылары кіреді.

4.4. Білім беру ұйымының волонтерлер ассоциациясының жалпы жиналысында сайланған төраға Үйлестіру кеңесінің жұмысын ұйымдастыруға жауапты.

4.5. Үйлестіру кеңесінің жұмысын директордың орынбасары / білім беру ұйымының тәрбие жұмысы жөніндегі проректоры басқарады.

5. Қаржылық қызмет:

5.1. Іс-шаралар мен акциялар үшін білім беру ұйымының волонтерлер қауымдастығы демеушілік қаражатты, гранттардан алынған қаражатты, білім беру ұйымының мақсаттан тыс бюджеттік қаражатын мектептен тыс жұмыстарға және Қазақстан Республикасының заңнамасында рұқсат етілген басқа көздерге пайдаланады.

6. Қауымдастық мүшелерінің құқықтары мен міндеттері:

6.1. Волонтерлер қауымдастығы мүшелерінің құқықтары мен міндеттері Ережеде айқындалған мақсаттарға, міндеттерге және қызмет бағыттарына негізделген.

6.2. Волонтерлер қауымдастығының мүшелері:

- Үйлестіру кеңесінің келісімі бойынша әртүрлі деңгейдегі волонтер оқушылар топтарының отырыстарында, сондай-ақ басқа еріктілер іс-шараларында сіздің білім беру ұйымыңыздың атынан шығыңыз;
- жастарды көмек көрсетуге, көмек пен қолдауға мұқтаж адамдардың мәселелерін шешуде тиімді бастама көрсетуге ынталандыру;
- жастарды қоғам өмірін жақсартуға бағытталған әртүрлі әлеуметтік іс-шараларға тарту тетіктерін қалыптастыру;
- жастардың волонтерлік жұмысын ұйымдастыруға бағытталған жастардың бастамаларын әзірлеу және қолдау;
- әр адамға жеке дайындық пен көмек көрсете отырып, олардың қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес келетін іс-әрекеттерді тағайындау;
- іс-шаралар нәтижелерінің үнемі қаралуын және көпшілікке ұсынылуын қамтамасыз ету;
- білім беру ұйымының материалдық-техникалық ресурстарын қолдана отырып, волонтерлер қызметіне еркін қолжетімділікті қамтамасыз ету;

6.3. Волонтерлер қауымдастығының мүшелері:

- осы Ережемен таныс болу;
- білім беру ұйымының волонтерлер қауымдастығының мақсаты мен негізгі міндеттеріне сәйкес әрекет ету;
- білім беру ұйымдарының волонтерлер қауымдастығының жұмысына, іс-шараларды жоспарлауға және өткізуге тиімді қатысуға;
- ұжымдық іс-әрекетке көшуге жеке қатысуды ынталандыру;
- өз командаларына белсенді қолдау көрсету, білім беру ұйымының еріктілер қауымдастығының стратегиясы мен тактикасынан хабардар болу;
- әріптестеріңізбен өзара түсіністік пен өзара құрмет рухында ынтымақтастық орнатыңыз;
- құпия ақпаратты жарияламауға, егер бұл қызмет сипатына сәйкес болса;
- Үйлестіру кеңесінің барлық шешімдерін орындауға;
- осы Ереженің талаптарын және өзіне алған міндеттемелерді сақтауға.

«Білім беру ұйымындағы волонтерлік қызмет туралы» ереже

Осы Ереже ұйымның негіздерін, білім беру ұйымындағы волонтерлік қызметті құқықтық реттеуді белгілейді, білім алушылар ортасында осы қозғалысты жүзеге асырудың нысандары мен шарттарын анықтайды.

1. Жалпы ережелер

1.1. Волонтерлер қызметі деп қоғамның әлеуметтік, мәдени, экономикалық, экологиялық және басқа мәселелерін шешуге бағытталған пайда табумен байланысты емес ерікті қызмет деп түсінеміз.

1.2. Білім беруді ұйымдастырудағы волонтерлік қызметтің басты мақсаты - қоғам үшін волонтерлер жұмысының идеяларын насихаттау және студенттерді әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуге тарту.

1.3. Волонтерлік міндеттері:

- білім алушыларды белсенді азаматтық ұстанымға тәрбиелеу, көшбасшылық пен адамгершілік-этикалық қасиеттерді, патриоттық сезімді қалыптастыру және т.б.;

- білім алушыларды халықтың әртүрлі топтарына әлеуметтік-психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсетуге байланысты жобаларға тарту;

- профилактикалық және ақпараттық-насихаттық бағыттағы бағдарламаларды жүзеге асыруда студенттердің бастамаларын қолдау.

2. Волонтерлік қызметті жүзеге асыру

2.1. Білім беру ұйымындағы волонтерлік қызметті ұйымдастырушылар (бұдан әрі - Ұйымдастырушылар) құрылымдық бөлімшелер, қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдар, оқушылық өзін-өзі басқару органдары, білім алушылар, оқытушылар мен қызметкерлер болуы мүмкін.

2.2. Ұйымдастырушылар өз қызметінде халықаралық, республикалық және жергілікті нормативтік құқықтық актілерге, соның ішінде осы Ережеге сүйенеді.

2.3. Волонтерлер қызметінің мазмұны әлеуметтік тапсырыспен немесе Ұйымдастырушылардың бастамасымен анықталады.

2.4. Волонтерлік еріктілік қағидаттарына негізделген; заңдылық; өзін-өзі басқару; сабақтастық пен жүйелілік; жұмыс формалары мен әдістерінің ішкі құрылымын анықтау еркіндігі; волонтерлік қозғалысқа қатысушыларды олардың қызметінің жеке және әлеуметтік маңыздылығы туралы хабардар ету.

2.5. Волонтерлер қызметі әртүрлі формада жүзеге асырылуы мүмкін: қысқа мерзімді де, ұзақ мерзімді де болуы мүмкін акциялар, жобалар, бағдарламалар және т.б.

2.6. Білім беруді ұйымдастыруда волонтерлік қозғалысты жүзеге асыру үшін волонтерлік топтар (топтар) құрылып, өзін-өзі басқару органдарын (мектеп, курс және басқа волонтерлер кеңестері) құруға болады.

Білім беруді ұйымдастырудағы барлық волонтерлердің іс-әрекеттері мектеп басшылығымен келісілуі керек.

3. Волонтерлер қызметін ұйымдастырушылардың құқықтары мен міндеттері

3.1. Білім беру ұйымдарындағы волонтерлік қызметті ұйымдастырушылар:

- әртүрлі бағыттардағы, іске асырудың нысандары мен мерзімдеріндегі волонтерлік іс-шараларды бастау;

- білім беру ұйымдарында, қалада, облыста, республикада волонтерлік, қоғамдық жұмыстармен айналысатын құрылымдармен, ұйымдармен, бірлестіктермен ынтымақтастық;

- қоғамдық және мемлекеттік қорларға қаржыландыру үшін волонтерлік қызметке байланысты жобалар әзірлеп, ұсыну;

- волонтерлік топтарды (топтарды), жеке еріктілерді көтермелеу (білім беру ұйымының басшылығына мадақтау туралы өтініш).

3.2. Волонтерлік қызметті ұйымдастырушылар:

- еріктілер қызметін әзірлеу және жүзеге асыру кезінде осы қызмет түрін реттейтін республикалық және жергілікті ережелерді, оның ішінде осы Ережені басшылыққа алу;

- білім беруді ұйымдастыруда волонтерлік қызметті жүзеге асыруға және дамытуға жағдай жасау;

- волонтер қатысушылардың жалпы мақсатқа жету үшін күш-жігерін үйлестіру;

3.3. Білім беруді ұйымдастыруда волонтерлік қызметті жүзеге асыруға ұйымдастырушылар жауап береді.

4. Волонтерліктің негізгі бағыттары

Оқу орындарындағы волонтерліктің негізгі бағыттары:

- волонтерлер қызметінің басым бағыттарын жаңартуға арналған жобаларды, бағдарламаларды, іс-шараларды және т.б. әзірлеу және жүзеге асыру;

- білім беру ұйымының қамқорлығымен өз қызметін жүзеге асыратын волонтерлер топтарының (топтарының), волонтерлердің қызметін үйлестіру жоспарларын әзірлеу және бекіту;

- білім беру ұйымдарында, қалада, облыста, республикада және т.б. волонтерлер қозғалысына қатысушылардың өзара әрекеттесу жүйесін құру;

- жеке бағдарламаларды іске асыруға бағытталған нақты іс-шараларды әзірлеу және жүзеге асыру;

- мемлекеттік органдармен және қоғамдық жастар бірлестіктерімен және волонтерлік қызметке мүдделі ұйымдармен өзара әрекеттесу;

- белгілі бір уақыт кезеңінде жасалған жұмыс нәтижелерін қорытындылау, сондай-ақ жеке волонтерлер топтарының (топтарының), еріктілер қозғалысына қатысушылардың жұмысында тәжірибе алмасу;

- бұқаралық ақпарат құралдары арқылы тұрғындарды өз қызметінің мақсаттары мен міндеттері туралы, әзірленген бағдарламалар, жобалар шеңберінде өткізілетін іс-шаралар туралы және т.б.

5. Волонтерлерді ынталандырудың мүмкін түрлері

Волонтерлер мен волонтерлерді ұйымдастырушылар жұмысы үшін келесі формада сыйақы алады:

- дипломмен, дипломмен, алғыспен, естелікпен марапаттау;

- волонтерлер қозғалысының қатысушылары жетістіктері туралы басылым, волонтерлер қозғалысының көшбасшылары туралы бейне фильм, веб-сайт және т.б. дайындау;

- көшпелі семинарларға қатысу, мамандандырылған ауысым, туристік сапарлар және т.б.

Волонтерлер бірлестіктерін, командаларын құру алгоритмі

Білім беруді ұйымдастыру негізінде мектептің волонтерлік топтарын (топтарын) құру үшін білім алушыларды волонтерлік қызметке тарту бойынша жүйелі іс-шаралар ұйымдастыру қажет.

Білім алушыларды волонтерлікке тарту процесін үш кезеңге бөлуге болады:

1. Оқушылардың қызығушылықтарын ашу.

Балаларды волонтерлер қызметіне қосу үшін олардың қызығушылықтары мен ішкі қажеттіліктерін білу қажет. Мектептегі волонтерлік қызметті бақылайтын мұғалім оқушылардың қызығушылықтарын анықтайды және осы бағытта волонтерлік қызмет ету мүмкіндігі туралы айтады. Мысалы, бала әйгілі футболшы болғысы келеді, бұл жағдайда оны спорттық іс-шараларды ұйымдастыруға, футбол жарыстарындағы волонтерлерге баруға шақырады.

Сынып жетекшісімен немесе психологпен әңгімеден кейін оқушыларға ұсыныстар беріледі (оқушының психологиялық-педагогикалық қолдауымен) [36].

Әдістері:

- сауалнамалар. Сауалнама жабық сұрақтардан тұрады, олардың жауаптарында сіз қызығушылықтың түрі мен көлемін таңдай аласыз.
- әңгімелер. Әңгімелесулерді тәрбиешілер мен мектеп кеңесінің өкілдері жеке немесе сыныпта жүргізе алады. Әңгімелесу соңында оларға ұнайтын қызмет түріне қатысу үшін тіркелу үшін парақ беріледі.
- психологиялық диагностика. Бұл әдіс не оқушыны психологиялық-педагогикалық қолдау үшін, не кәсіби диагностика үшін қолданылады. Бұл жағдайда оқушылардың бейімділіктері мен қызығушылықтары ашылады. Сараптама нәтижелері бойынша психолог еріктіліктің сол немесе басқа бағытына кеңес береді.

2. Әлеуметтік маңызды проблемалармен танысу.

Бұл кезеңде білім алушылар әлеуметтік маңызды тақырыптарды талқылау арқылы, сондай-ақ, әдетте, тұрғылықты жеріне, аумақтық ерекшеліктеріне байланысты әлеуметтік маңызды мәселелерді шешу процестеріне қосу арқылы еріктіліктің әр түрлі бағыттарымен танысады.

Әдістері:

- волонтерлер өткізетін мейірімділік сабақтары. Мұндай сабақтарда қоғамның әлеуметтік маңызды проблемалары қозғалады (қоршаған ортаны қорғауға қатысу, кедейлікпен күрес, жетімдік, мүгедектерге көмек көрсету және т.б.), онда волонтерлер мен волонтерлік акциялар, жұмыс істеп тұрған ұйымдар, өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері, волонтерлік арқылы тәжірибе жинақтау және қозғалыстың даму перспективалары туралы айтылады.
- Қазақстанда және шетелде волонтерлік қызмет тақырыбында бейне дәрістер.
- волонтерлердің басымдықты тәжірибелері, ең өзекті әлеуметтік тақырыптар бойынша пікірталастар мен дөңгелек үстелдер.
- экология, денсаулық, отбасы, қарапайым аурулар және т.б. сияқты әлеуметтік маңызды тақырыптар бойынша викториналар.
- қоғам өміріне, қоршаған шындықта туындайтын қиындықтарға арналған қолөнер сайыстары, очерктер, жобалар.

3. Біздің заманымыздың әлеуметтік маңызды мәселелерін шешуге қатысу.

Сабақтар кезінде және сыныптан тыс жұмыстарда әлеуметтік практикаға қатысу арқылы оқушылар тапсырмаларды орындайды, мәселелерді шешеді, бір-бірімен және қоршаған шындықпен өзара әрекеттеседі.

Әдістері:

1. Рөлдік және интерактивті ойындар. Мұғалімдер мен волонтер білім алушылар оларды әлеуметтік сабақтарда, өмір қауіпсіздігі сабақтарында, биология, география және т.б., сонымен қатар денсаулық күні шеңберіндегі сыныптан тыс сағаттарда, сенбіліктер мен түрлі мерекелер кезінде өткізеді.

2. Іс-шаралар немесе кейстер әдістері. Көбінесе оларды волонтер - білім алушылар ұйымдастырады және волонтер білім алушыларды тартады. Тапсырмаларды кезең-кезеңімен орындай отырып, квесттерге қатысушылар қоғамның өзекті мәселелерімен байланысқа түседі, проблемалардың стандартты емес шешімдерін ұсынады, кейде жаңа әлеуметтік жобаларға идеялар ұсынады.

3. Тақырыптық апталар мен онжылдықтар аясында «Энергия үнемдеу», «Отбасылық бюджет», «Іс-шара ұйымдастыру» тақырыптарында іскерлік және интерактивті жаттығулар/ойындар, білім алушыларды әлеуметтік мәселелерді шешуге тартуға ықпал етеді.

Волонтерлер қызметінің ұйымдастырушылық құрылымдары

Білім беру ұйымдарындағы волонтерлер қызметінің ұйымдастырушылық құрылымдары еріктілер командалары немесе командалар мен волонтерлер бірлестіктері түрінде ұсынылуы мүмкін. Мектептердегі ең кең таралған волонтерлер бірлестігі - бұл жергілікті қоғамдастықтың өзекті мәселелерін шешуге жан-жақты қолдау көрсету, көмек көрсету мақсатында құрылған жас волонтерлер жасағы (10-14 жас) немесе волонтерлер тобы (15-18 жас). мектеп ауданындағы халықтың мұқтаж санаттары.

волонтерлер ассоциациясы тек жетекші мұғалімдердің (сынып жетекшілерінің, әдіскерлердің) жетекшілігімен жарысқа қатысушылардың топтарынан, сынып жиындарынан, академиялық топтардан құрылады.

волонтерлер ассоциациясының қызметін құру және ұйымдастыру процесі келесі негізгі кезеңдерден тұрады [17]:

1 кезең. волонтерлікке кіріспе. Кіріспе сабақ шеңберінде қызығушылық танытқан білім алушыларға жасақтың жасақталып жатқан қызметі, оның мақсаттары мен міндеттері туралы айтылады.

Кіріспе сабағын өткізу үшін келесі форматтарды қолдануға болады:

- зияткерлік, іскерлік, рөлдік ойындар, танысу және өзара әрекеттесу ойындары;

- шығармашылық конкурс;

- ән үйрену;

- әлеуметтік роликті талқылау;

- ток-шоу, пікірталас, қызықты адаммен әңгіме;

- іс шешімі;

- жеңіл немесе жүректен сөйлесу;

- жақсылықтың тақырыптық сабақтары (сынып сағаттары), «жақсылық», «мейірімділік», «ізгілік», «волонтерлік», «жеке тұлғаның қоғамдағы рөлі» ұғымдарымен танысу және т.б.). Кіріспе формалары оқушылардың жас санатына, олардың қажеттіліктері мен әлемді қабылдауына байланысты.

2 кезең. Қауымдастық жұмысына қатысуға ынталы топты анықтау.

Қоғамдық пікірді зерттеудің әр түрлі педагогикалық-психологиялық әдістері (сауалнама, тестілеу, сұрақ қою және т.б.) арқылы құндылық бағдарларын ескере отырып, қоғамға волонтер қызмет ету идеясына қызығушылар тобы анықталады. Қауымдастық ішінде психологиялық, рөлдік, іскерлік ойындардың өткізілуін бірлестік басшысы анықтайды. Ұжымдық шығармашылық қызметтен басқа, команда құруға арналған ойындар мен тренингтердің арнайы курсы өткізу ерекше маңызды.

3 кезең. Ассоциацияның имиджін және стилін дамыту (символдар, атрибуттар, форма, корпоративті мәдениеттің негіздері).

4 кезең. Қауымдастық мүшелерінің мақсаттары мен қажеттіліктерін, қызмет салаларын, ынталандыру жүйесін анықтау [37].

Мұғалімге волонтерлер жасағын (топты) құру бойынша сұрақтар

Мектептегі волонтерлер жасағын (тобын) құру үшін мұғалім келесі сұрақтарға дәйекті жауап беруі керек:

1. Мектептегі волонтерлер бөлімі (тобы) қалай жұмыс істейді?
2. Балалар бірлестігінің сипаты қандай болмақ (қатысушылардың жасы, жасақтың форматы (тұрақты / жағдайлық), жиналыстардың жиілігі және т.б.)?
3. Отряд (топ) қалай құрылымдалады, оның бағынуы қандай болады?
4. Отрядтың (топтың) жұмысын қанша мұғалім қамтамасыз етеді? Волонтерлер жасағының (топтың) жұмысын кім басқарады? Білім беру ұйымының әкімшілігімен және ұйымдастырушы мұғалімдермен өзара іс-қимыл қалай ұйымдастырылады?
5. Мектептегі волонтерлер жасағының/тобының қызметін құқықтық реттеу қалай жүзеге асырылады (волонтерлер жасағының жарғысы, оның құқықтық мәртебесі), кәмелетке толмағандардың волонтерлер қызметіне қатысуы, серіктестермен өзара әрекеттесуі және т.б. қалай ұйымдастырылады?
6. Қызметті жоспарлау процесі қалай ұйымдастырылады?
7. Мектеп ұжымының жұмысының қандай бағыттарын ажыратуға болады?
8. Жұмыс (жоба) топтары қандай қағида бойынша құрылады? Іс-шараларды дайындау кезінде жауапкершілік салалары қалай бөлінеді?
9. Іс-шараларды ұйымдастыру және кейіннен талдау процесі қалай жүреді?
10. Волонтерлер жасағының (топтың) имиджі қандай болуы мүмкін (корпоративті сәйкестілік: атауы, ұраны, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, ережелері, отряд белгілері; сыртқы атрибуттары: киім заттары, сувенирлер және т.б.)?

Волонтерлер қозғалысына қатысу кезеңдері / шаралары

Білім беруді ұйымдастыру негізінде мектеп волонтерлік жасақтарын құру үшін білім алушыларды волонтерлер қозғалысына тарту бойынша жүйелі іс-шаралар ұйымдастыру қажет.

Мектеп волонтерлерін құру процесін шамамен 5 кезеңге бөлуге болады:

1. Волонтерлік қызметімен танысу. Волонтерлік деген не, волонтерліктің түрлері, табысты тәжірибелер, волонтерлердің функционалдығы, волонтерліктің философиялық мәні неде екендігі туралы ақпарат алу.

2. Мотивация және қызығушылықты қалыптастыру. Білім алушыларды волонтерлер қызметіне қатысуға ынталандыру үшін кіші топтармен жұмыс. Волонтерлік оқиға ретінде, басқаларға көмектесу арқылы өзін-өзі тану мүмкіндігі; болашаққа инвестиция және кәсіби тәжірибе; коммуникация және әлеуметтену.

3. Волонтерліктің оң тәжірибесі. Волонтерлерді тестілеу, сәттілікке жағдай жасау.

4. Балалар бастамасының құрылымдық дизайны. Мектептегі волонтерлер жасағын құру.

5. Қолдаушы ортаны қалыптастыру. Белсенді волонтерлер жасағын қолдау, жасақтың сыртқы ортамен өзара әрекеттесу жүйесін құру.

Волонтерлік қызметті ұйымдастыру кезеңінде ақпараттық-ағарту науқанын өткізу - бұл волонтерліктің феноменін әлеуметтік құбылыс ретінде ашуға, волонтердің позитивті имиджін қалыптастыруға, волонтерліктің құндылықтары туралы хабарлауға бағытталған бірқатар шаралар [36]. .

Білім алушыларға волонтерліктің олар үшін неліктен маңызды екенін көрсету керек. Ойын форматын, интерактивті формаларды, сапалы визуалды материалдарды қолдану маңызды.

Өз іс-шаралары:

- волонтерлік сабақтар;
- қызығушылық танытқандар үшін жалпы мектептік тақырыптық шаралар;
- волонтерлік орталықтардың материалдарын тарату, видео курстарды қарау, волонтерлер туралы интернет-ресурстарды қарау;
- мектептің интернет-ресурстарында волонтерлер қызметіне арналған стендтер, бөлімдер құру.

Ақпараттық науқан және таныстыру сабағы

Бұл кезеңнің басты міндеті – білім алушыларды болашақ жасақ мүшелерінің алғашқы жиналысына тарту, сондай-ақ осы жиынды ұйымдастыру үшін ақпараттық-ағартушылық науқан жүргізу. Бұл білім алушылар арасында өздерінің авторлық құқығы бойынша іс-шаралар көмегімен білім беру жұмысын немесе аймақтық ұйымдардың бағдарламалары мен жобаларына қатысуды, мысалы, волонтерлер орталықтарының қауымдастығы және т.б. қажет.

Білім алушылар, мектеп газеті немесе радиосы, мектептің веб-сайтында немесе қоғамдастықта ақпаратты әлеуметтік желілерде орналастыру білім алушыларды волонтерлікке баулудың тиімді құралы бола алады. Флешмобтар мен квесттер сияқты форматтар ақпараттандыру үшін, сондай-ақ ағымдағы мектептен тыс жұмыстарда волонтерлер туралы ақпараттық немесе ойын-сауық блоктарын енгізу үшін кеңінен қолданылады.

Бастапқы қызығушылықты оята алғаннан кейін, жасақ құруға кірісу керек. Бұл процестің алғашқы қадамы - барлығына арналған алғашқы құрамды ұйымдастыру. Бұл жиынның мақсаты - білім алушыларды волонтерлік тақырыбына қызықтыру және мектептің волонтерлер тобы қызықты, басқаларға пайдалы, сонымен қатар өздерінің дамуына үлес қоса алатындығын көрсету [35].

Жиналыс балалардың есінде қалуы үшін және олар келесі кездесуге келгісі келгендіктен, рольдік немесе іскери ойын, элементтері бар бекеттердегі ойын түрінде болуы мүмкін қызықты іс-шара өткізу керек. ізденіс, интеллектуалды және шығармашылық міндеттер.

Ақпараттық науқанды өткізу үшін жұмыс тобы білім алушыларды жасақ құру туралы хабарлау әдістерінің тізімін қалыптастырады. Ең тиімді әдістер:

1. Білім беру ұйымының фойесінде волонтерлер жасағын ұсыну.
2. Интерактивті презентация (флешмоб).
3. Флайерлерді тарату (ақпараттық парақтар). Флайерлерде мәтіннің минималды мөлшері, қызықты сурет, афоризм немесе сұрақ болуы керек (мысалы, «Сіз әлемді өзгертуге дайынсыз ба?»).
4. Постерлерді орналастыру. Постерлерде жасақтың қызметі туралы түрлі-түсті және жарқын сипаттама беріңіз және кіріспе сабақтың орны мен уақыты туралы ақпарат беріңіз. Сонымен қатар постерлерге сұрақтар немесе мотивациялық мәтіндер орналастырған жөн, мысалы: «Егер сіз болмасаңыз, тағы кім?», «Сіз әлемді өзгертуге дайынсыз ба?» және т.б.

5. Әлеуметтік желілер және Интернет. Егер білім беру ұйымы білім алушыларды әлеуметтік желілер (ВКонтакте әлеуметтік желісіндегі топтар, Instagram аккаунты) немесе Whats App сияқты мессенджерлер арқылы хабардар ету жүйесін құрған болса, онда интернет арқылы ақпаратты ең жылдам және тиімді әдіс арқылы таратуға болады.

5-9 сыныптар

Кіріспе сабақтың сценарийі

1. Жүргізушінің таныстырылымы. Тәрбиеші мұғалім немесе волонтерлер қозғалысының тәжірибелі қатысушысы бола алады. Жүргізуші өзін таныстырады, не туралы болатынын қысқаша түсіндіреді.

2. Волонтерлер қозғалысының мақсаты, міндеттерін таныстыру. Тұсаукесер барысында қол жеткізілетін нәтижелерге, қоғамда және қоршаған әлемде не өзгертініне назар аударған жөн.

3. Танысу және митингке арналған ойындар. Мұғалім танысу және қайырымдылық қатынасты қалыптастыру үшін келесі ойындардың бірін өткізе алады.

«Сәлем! Мен көргеніме қуаныштымын ... »

Мұғалім: «Бөлмені аралай бастаңыз, мен сізге топтың әрқайсысымен қолмен амандасуды ұсынамын: «Сәлеметсіз бе» Мен сізді көргеніме қуаныштымын ...» және адамның көзіне қарау керек. Бұл ойында бір маңызды ереже бар, қатысушылардан біреумен амандасқанда, сіз екінші қолыңызбен

басқа біреумен амандасуды бастағаннан кейін ғана қолыңызды босата аласыз. Сізге мүмкіндігінше көп адамға сәлем беру керек».

«Амандасу» ойыны

Бұл ойында сіз өзіңіздің қиялыңызды байланыстырып, жануарлардың, әр түрлі мамандық иелерінің сізді қалай қарсы алатындығын және т.с.с. түрлі күлкілі тәсілдерді ойлап табуыңыз керек және осы амандасу рәсімін топ болып орындаңыз. Сәлем берудің өзіндік әдісін ойлап табу өте күлкілі болады, сонда ол ерекше және тек осы топтың мүшелері арасында болады.

«Біз жорыққа шығамыз» ойыны

Ойыншы өз есімін бере отырып, өз атында бірінші әріптен басталатын затты атайды, оны серуендеуге өзімен бірге ала алады. Мысалы: «Менің атым Қамар. Мен жорыққа шығамын және өзіммен бірге компас алып барамын». Содан кейін келесі ойыншы айтады: «Менің атым - Серік, мен серуендеп, өзіммен бірге ұйықтайтын сөмкені, сонымен қатар Қамарды компаспен алып жүремін» және т.б.

«Мен әрекеттенуді жақсы көремін» ойыны

Ойыншы өзінің аты мен сүйікті нәрсесін айтады. Келесі ойыншы аталған іске өзінің қатынасын айтады, содан кейін өзін таныстырады және ұнағанын айтады. Мысалы: «Мен Аңсар сияқты гитарада ойнауды білмеймін. Менің атым Роман, мен футбол ойнағанды жақсы көремін».

Құрылыс ойыны

Көшбасшы барлық эскадрильяны сапқа шақырады, мұнда әртүрлі себептермен шақырылады. Мысалы: көздің түсіне қарай сапқа тұру - жеңілден қараңғыға дейін; туған күндері мен айлары бойынша - 1 қаңтардан 31 желтоқсанға дейін; алфавиттік тәртіпте толық аттардың бірінші әріптерімен және т.б.

«Мен аламын, үйрете аламын, үйренгім келеді» ойыны

Ойыншылар шеңбер бойымен отырады. Барлығы қағазға үш сұрақтың жауабын жазады: мен не істей аламын? Мен не үйрете аламын? Мен нені білгім келеді? Содан кейін барлық ойыншылар жұптарға бөлініп, қағаздармен алмасады және бір-біріне 1-2 минут ішінде кез-келген түрде (сөйлеу, поэзия, ән, этюд және т.б.) презентация дайындайды.

4. Волонтерлер қозғалысының арқасында волонтерлер алатын мотивациялық бағдарламаның презентациясы.

Сабақ аясында мектеп оқушылары волонтерлер қызметімен айналысатын барлық бонустарды тізіп шығу керек.

5. Сұрақтарға жауаптар

Қалған уақыт білім алушылардың сұрақтарына, олардың әрқайсысына егжей-тегжейлі және егжей-тегжейлі жауап беруге арналуы керек.

6. Волонтерлерді тіркеу.

Сұрақтарды аяқтағаннан кейін волонтерлік қозғалысқа қатысуға ниет білдіргендерді тіркеу (барлық қолда бар байланыстарды жазу) және ұйымдастыру жарнасының күні мен уақыты туралы хабарлау қажет.

7. «Мен волонтер болғым келеді»

Білім алушылардың әрқайсысы неліктен волонтер болғысы келетінін айта алатын жүректен жүрекке әңгіме.

8. Үйге тапсырма беру

Мұғалім болашақ волонтерлерге үй тапсырмасын береді: аймақтағы волонтерлер ұйымдарының жобаларымен танысу; волонтерлер іс-қимылының мысалын немесе ұйымдастырушылық жиынға арналған тапсырмаларды (волонтердің бес ережесі, жасақтың атауы, имидж элементтері және т.б.) ойлап табыңыз.

Ұйымдастыру жиналысының және жинауды жоспарлаудың үлгі сценарийі

Жинақтың мақсаты: болашақ мектеп волонтерлер тобының миссиясын тұжырымдау, топтың негізгі қызметін анықтау және оның өзіндік бейнесін құру.

Жинақ тапсырмалары:

- болашақ мектеп волонтерлер тобының миссиясын қалыптастыру.
- болашақ мектеп волонтерлер тобы қызметінің негізгі бағыттарын таңдау
- топтың бейнесін дамыту: аты, ұраны. Көрнекі атрибуттар.
- топтың өзін-өзі басқару органдарының құрылымын анықтау: негізгі позициялар, олардың функционалдығы.
- осы лауазымдарға сайлау өткізу.
- топ ережелері мен дәстүрлерін ойлап табу.

1. Мектептегі волонтерлер тобының миссиясы

Миссия - топтың басты мақсаты, оның өмір сүруінің мәні.

Әдетте миссия екі нұсқада тұжырымдалады. Миссияның қысқа нұсқасы, ең алдымен, волонтерлер ұйымының басқалар арасында дұрыс идеясын қалыптастыруға бағытталған 1-2 шағын сөйлемді, яғни ұранды ұсынады.

Миссияның кеңейтілген нұсқасы көбінесе ішкі пайдалану үшін жасалады және миссияның барлық қажетті аспектілерін егжей-тегжейлі ашып көрсетуі керек. Олардың арасында атап өту керек:

- топтың жұмыс істеу мақсаты;
- топтың қызметі;
- топтың философиясы;
- алға қойылған мақсаттарға жету әдістері;
- топтың сыртқы ортамен өзара әрекеттесу әдістері.

Миссия орындалатын міндеттердің сипаттамасын да, олардың негіздемесін де қамтиды. Ол сұрақтарға жауап беруі керек: балалар неге топтың мүшесі болды, олар не істеді және жақсы істейтіндерін қалай анықтайды? Миссия қалай тұжырымдалады?

Миссияның мәтіні сыртқы және ішкі факторлардың негізінде тұжырымдалған және волонтерлер тобы мүшелерінің жеке мүмкіндіктері мен қызығушылықтары мен қоршаған шындықтың қиындықтары тоғысында орналасқан. Миссияны тұжырымдау үшін сіз «өз бетіңізше» баруға болады: балалардың тілектерін, олардың волонтерлер туралы ойларын, қабілеттерін, бейімділіктерін талдаңыз. Мектептің дәстүрлері, азаматтық белсенділіктің

басым формалары, волонтерлер қозғалысын ұйымдастыру туралы мұғалімнің идеялары, балалардың әдеттері де «өзінен» жол болып табылады.

Миссияны құрудың тағы бір тәсілі «қоршаған шындықтан өз-өзіне» жол болуы мүмкін, онда күш-жігерді қолданудың жоспарланған орнын талдау, әлеуметтік мәселелерді зерттеу, қоғам алдында тұрған міндеттерді іздеу, құбылыстарды анықтау айналадағы әлемді жақсарту үшін өзгерту керек. Миссияны табудың қолайлы әдісі - осы іздеу бағыттарын біріктіру.

Миссияны құру кезінде ішкі факторларды талдау үшін келесі сұрақтарға жауап беру керек:

- Біздің жақсы жақтарымыз қандай?
- Бізді не қызықтырады?
- Біз бұған дейін қандай әлеуметтік жобаларға қатыстық?
- Осылардың қайсысы бізге қатты ұнады?

Мұндай талдау кезінде келесі сұрақтарға жауаптары бар картаны толтыру тиімді жаттығу бола алады:

Егер маған оқу мен жұмыс істеудің қажеті болмаса және менің шексіз қаржылық ресурстарым болса, мен не істер едім?

- Мен көптен жақсы не істеп жатырмын?
- Мен немен мақтана аламын?
- Маған не ұнайды?
- Мен басқалар үшін не істегім келеді?
- Мен басқалар үшін не істей алар едім?

2. Волонтерлік қызметтің мүмкін бағыттарын таңдау (денсаулық сақтау, әлеуметтік, азаматтық-патриоттық, экономикалық, іс-шараларға байланысты және т.б.).

3. Мектептегі волонтерлер тобының атауын таңдау

Атауы топтың миссиясын көрсетуі керек, дыбыстық, жағымды, этикалық, интуитивті болуы керек. Онда шетелдік сөздер болмағаны жөн.

Жақсы есімді шығару үшін сіз қиялды оятуға арналған бірнеше жаттығулар жасай аласыз:

А) Аббревиатураны ашыңыз.

Қысқартулардың мүмкіндігінше көп және қызықты шешуді ойлауды ұсыныңыз: а) белгілі: тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, МЖСТ; б) түсініксіз техникалық.

Б) Тақырыптың стандартты емес қолданбасын ойлап табыңыз.

Сіз балаларды командаларға бөліп, осы затты стандартты емес пайдалану үшін мүмкіндігінше көбірек тәсіл ұсынуға болады.

В) Тіршілік етпейтін затты немесе жануарды салыңыз: а) кез келгенін және оған ат ойлап табыңыз: б) жоқ, бірақ берілген атпен, мысалы: смундрижабдео...

Г) Үш бағанға топ миссиясымен, волонтерлікпен, қайырымдылықпен байланысты зат есімдерді, сын есімдерді және етістіктерді жазыңыз. Содан кейін жақсы ат пайда болғанға дейін осы сөздердің әртүрлі тіркесімдерін қолданып көріңіз.

4. Топтық имиджді дамыту

Топтың имиджін дамыту үшін сіз «Мектеп волонтерлер тобының картасын» пайдалана аласыз, онда топтың миссиясы толтырылған (топтың атауы, ұраны, миссиясы) және сізге топтың сипаттамасын толтыру қажет.

Волонтерлер тобының имиджі келесі маңызды компоненттерді қамтуы керек:

- қызметтің миссиясы - бірлескен күш-жігердің күтілетін нәтижесі, топтың бағыты, оның құндылық бағдарлары, жарияланған қағидалар;
- қоғамдық пікір - бұл іс-әрекет жергілікті қоғамдастық мүшелеріне әсер етеді, осы іс-әрекеттен туындаған пікірлерді бағалайды;
- бренд - оның стилі мен сипаттамаларын көрсететін қызметтің сыртқы белгілері мен атрибуттары;
- ішкі мәдениет - тұлғааралық қатынастардың стилі, эмоционалды-психологиялық климат, іс-әрекетке қатысушылар арасындағы қатынастардың қабылданған түрлері;
- ұйымдастырушылық мәдениет - ұйымдастырушылар мен қызметке қатысушылар арасында орнатылған қатынас, жалпы ұйымдасу дәрежесі, еңбек тәртібі, іс-әрекеттегі тәртіп пен жүйелілік.

Волонтерлер тобы имиджінің идеясы белгілі бір бағыттағы іс-шараларды өткізу кезінде, сондай-ақ ірі іс-шараларға қатысу кезінде қалыптасады, мысалы, волонтерлік бастамалардың мектепаралық фестивальдері және т.б.

5. Өзін-өзі басқару органдарын таңдау

Мектептегі волонтерлер бірлестігінің, отрядының тиімді қызметі үшін оның өзін-өзі басқару органдары тиімді жұмыс істеуі қажет. Бірінші қадам - өзін-өзі басқару органдарының құрылымын анықтау. Мұндай құрылымды қалай құруға болатындығын түсіну үшін сізге мыналарды анықтау қажет:

- жасақтың өміріне қажетті функциялар. Мысалы, іс-шараларды дамыту және ұйымдастыру, іс-шараларды қамту, команда ішіндегі жағымды эмоционалды атмосфераны сақтау, жалпы үйлестіру және жасақ мүшелерінің өзара әрекеттесуін қамтамасыз ету.

- осы функцияларды қамтамасыз ететін посттар жүйесі. Мысалы, командир, баспасөз хатшысы, бөлім бастығы.

- осы лауазымдарға тағайындау тәртібі: тұрақты, уақытша, ауыспалы бұйрықтар жүйесі.

Кез-келген ұжымдағы дәстүрлер бірлескен іс-әрекеттер барысында біртіндеп дамиды. Ұйымдастырушылық жиналыста айтылмаған ережелер, корпоративті мәдениеттің элементтері және біріккен рәсімдер сияқты дәстүрлердің негізін қалауға болады. Балаларға бұл туралы өздігінен ойлауға немесе үй тапсырмасын беруге немесе уақытша балалар бірлестіктері үшін дәстүрлі ережелер мен дәстүрлерге мысал келтіруге болады:

- 00 заң (ұқыптылық заңы).

- көтерілген қол заңы (егер басшы немесе жасақ мүшесі қолын көтерсе, онда оған бәрі назар аударып, оны тыңдауға міндетті).

- достық заңы (адамдарға деген мейірімді қатынас және бағыныштылықты сақтау туралы).

- ҚҰҰӨ (қабылдамау - ұсыныс, ұсыныс - әрекет!).

- қалам мен блокнот ережесі (жазылмаған ой жоғалады).
- идеялар ережесі (идеяға тас лақтыруға батылым барма, тас лақтырсаң, идея болмайды).

6. Іс-шараларды жоспарлау

Жинақтың келесі кезеңі - жасақ жоспарын құру. Жоспарлауға жасақтың барлық мүшелері қатысқаны маңызды, әркім жасақ болашақта іске асыратын іс-шараны, акцияны немесе жобаны ұсына алады. Барлық ұсынылған идеялар бағаланады, барлық қатысушылар үшін ең қызықтысы таңдалады. Әрі қарай, жұмыс топтарын құру және әр қызмет саласына жауапты адамдарды тағайындау жүреді. Бөлімнің іс-әрекет жоспары мектептің жұмыс жоспарымен біріктірілуі керек [39].

7. Ұйымдастыру жарнасын аяқтау

Ұйымдастыру жиынының соңында қорытынды жасап, қысқаша конспект жасау керек. Мұндай жиналысты жарқын, эмоционалды оқиғамен аяқтау керек. Бұл жасақ құрамына кірудің, отряд шайын ішудің, жасақ кодын салтанатты түрде қабылдаудың, жасақтың туған күнінің әдемі рәсімі болуы мүмкін.

Мектептегі волонтерлер жасағын (алқасын) құру алгоритмі

ҚАДАМ 1. Ақпараттық науқан. Кіріспе сабақ

Мазмұны: білім алушыларға волонтерлер жасағын құру туралы ақпарат беру

Қызығушылық танытқан білім алушыларға жасақтың мүмкін болатын іс-әрекеттері туралы ойын айту, білім алушыларды волонтерлермен айналысуға ынталандыру

Нәтижелері: білім беру ұйымының барлық балаларне жасақ құрылып жатқандығы туралы ақпарат беріледі

Қызығушылық танытқан білім алушылар отрядтың мүмкін болатын қызметі туралы және волонтерлер қызметінің осы түрі туралы білді. Кейбір балалар мектептегі волонтерлер жасағының оқу-жаттығу жиынына тұрақты түрде баруға дайын.

ҚАДАМ 2. Ұйымдастыру жарнасы. Жинау - жоспарлау

Мазмұны: волонтерлер жасағының қандай болатынын анықтау, жасақтың миссиясы мен имиджін, өзін-өзі басқару органдарының құрылымын әзірлеу. Мұғаліммен бірге іс-әрекетті жоспарлау, жұмыстың негізгі бағыттарын анықтау, жауапкершілік

Нәтижелер: миссия, құндылықтар, мақсат, принциптер, атрибуттар және волонтерлер құрамы туралы ережелер жасалды, таңдау бойынша позициялар анықталды. Іс-шаралар жоспары жасалды, негізгі іс-қимылдардың тұжырымдамалары анықталды, жауапты адамдар тағайындалды

ҚАДАМ 3. Отрядтың ағымдағы қызметін ұйымдастыру. Жұмыс тобының қызметі. Істерді жүзеге асыру. Орындалған іс-шараларды талдау.

Мазмұны: жасақ мүшелеріне арналған білім беру бағдарламасын өткізу:

- волонтердің жалпы құзыретіне сәйкес: жобаларды басқару, коммуникативті дағдылар, уақытты басқару.

- волонтерліктің таңдалған бағытының ерекшелігі (мысалы, экология немесе салауатты өмір салты). Жұмыс топтарының волонтерлік акциялары мен жобаларын дайындауы.

Волонтерлердің акциялары мен жобаларын жүзеге асыру. Өткізілген іс-шаралар мен акцияларды талдау, қорытындылау (оң және теріс жақтарын көрсету).

Нәтижелері: сыныптарға арналған дәстүрлі күндер анықталды, оқу жоспары құрылды, сабақтар өткізілді, балалар өздерінің құзыреттіліктерін арттырды. Іс-шараларды өткізу жоспарлары дайындалып, жобалар жасалды, жоспарланған іс-шаралар мен жобалар іске асырылды. Акциялар мен іс-шаралардың оң және теріс жақтары көрсетілген. Ішкі командалық ынталандыру жүйесі бар: балалар ең белсенді жұмысы үшін атақтар, марапаттар алады

ҚАДАМ 4. Қолдау ортасын жасаңыз.

Мазмұны: волонтерлерге корпоративті сәйкестендіру және іс-әрекеттің мотивациясын құру бойынша іс-шаралар өткізу

Сыртқы серіктестермен серіктестікті қалыптастыру: БАҚ, ҮЕҰ, бизнес, мемлекеттік органдар, университеттер, волонтерлер орталықтары және жастар ұйымдары.

Нәтижелері: корпоративті сәйкестендіру және құру мақсатында корпоративтік іс-шаралар өткізілді. Сыртқы ұйымдармен серіктестік қатынастар құрды.

Мектептегі радио мен теледидар: волонтерлер жасағы туралы репортаж және сюжет дайындаңыз және оларды білім беру ұйымындағы қолжетімді ақпараттық арналар арқылы таратыңыз [41].

Волонтерлер қозғалысына арналған әлеуметтік-психологиялық тренинг

5 - 11 сыныптар

Тренингтер - бұл жеке өзін-өзі жетілдіруге арналған арнайы ұйымдастырылған тренинг түрі, оның барысында келесі міндеттер шешіледі:

- әлеуметтік-психологиялық білімді меңгеру;
- өзін және басқа адамдарды білу қабілеттерін дамыту;
- өзінің маңыздылығы, құндылығы туралы идеялар көтеру, позитивті өзіндік тұжырымдаманы қалыптастыру.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг тобының міндеті - білім алушыларға өз ойларын айтуға көмектесу, бұл үшін алдымен сіз өзіңізді қабылдауға және түсінуге үйренуіңіз керек.

Адамның өзін-өзі қабылдауы келесі негізгі тәсілдермен жүзеге асырылады:

1. Өзіңізді басқалармен корреляция арқылы қабылдау. анау. адам басқасын бақылау мен талдауға ыңғайлы модель ретінде қарастырады.

2. Өзіңді басқалардың қабылдауы арқылы қабылдау, яғни адам оған басқалар берген ақпаратты пайдаланады.

3. Өз қызметінің нәтижелері арқылы өзін қабылдау, т. адам өзі жасағанды бағалайды.

4. Өзінің ішкі күйін бақылау арқылы өзін қабылдау, т. адам өзінің тәжірибесін, эмоцияларын, сезімдерін, ойларын түсінеді, сөйлейді, басқалармен талқылайды.

Мектептегі тренингтік жұмысты ұйымдастыру оқушыға үнемі кері байланыс алуға мүмкіндік береді, яғни өз мінез-құлқы туралы, онымен қарым-қатынас жасайтын адамдардың басынан өткерген сезімдері туралы басқалардың пікірін білуге мүмкіндік береді.

Волонтерлікті оқытудағы мұғалімнің ұстанымы келесідей болуы керек:

- жұмыс ережелерін талқылауды және қабылдауды ұйымдастырған кезде, әр тренингте олардың орындалуын бақылау қажет, қажет болған жағдайда ережелерден осы немесе басқа ережелерді нақтылау қажет;

- Жаттығудың мақсатын түсіндіре отырып, келесі тапсырмаға немесе процедураға арналған нұсқаулықты егжей-тегжейлі баяндау маңызды; оқушылардың барлық сұрақтарына жауап беріңіз, содан кейін жаттығудың барысы мен дұрыстығын бақылаңыз.

- Келесі жаттығу немесе оқу барысында туындаған жағдайды бірлескен талқылау мен талдауды ұйымдастыру арқылы белгілі бір сабақтың мақсаттары мен міндеттеріне сүйене отырып, барлық тілек білдірушілерге өз ойларын айтуға мүмкіндік беру.

- Барлық оқушылардың және жалпы сыныптың эмоционалды жағдайын басқара отырып, психологиялық қолдау көрсету қажет.

- Әр жаттығу сабағын қорытындылау өте маңызды.

Оқу сабақтарының ережелері:

Әр жаттығу сессиясының өзіндік ережелері болуы мүмкін, бірақ келесілер осындай жұмыстың негізі болуы керек.

1. Айтылымдардың жекеленуі

Күнделікті қарым-қатынас кезінде адамдарға өз позицияларын жасыруға және жауапкершіліктен жалтаруға көмектесетін жеке сөйлеу түрлерінен біртіндеп бас тарту. Сондықтан біз келесі мәлімдемелерді ауыстырамыз:

- «Менің достарымның көпшілігі ... деп ойлайды»;

- «Кейбіреулер ойлайды ...»;

- «Бізге ұнамайды ...» т.б.

ойлану үшін:

- «Менің ойымша ...»;

- «Мен ойлаймын...»;

- «Маған ұнамайды ...» және т.б.

2. Жеке тұлғаның мықты жақтарын атап өту

Жаттығулар мен тапсырмаларды талқылау барысында әр оқушы сөйлеуші тұлғасының жағымды жақтарын атап өтуі керек. Мысалы, «Мен Сашаның дауласқанымен келіспеймін, бірақ маған оның қаншалықты сенімді сөйлегені қатты ұнады».

3. Адамды тікелей бағалауға жол бермеу

Сыныпта не болып жатқанын талқылау кезінде қатысушылардың тікелей бағалауына жүгінбеу керек. Бұл ережені балаларға түсіну әсіресе қиын,

сондықтан оны егжей-тегжейлі түсіндіріп, содан кейін оны бұзбау үшін мұқият қадағалау керек.

Сіз айта алмайсыз:

- «Сен маған ұнамайсың»;
- «Сіз дөрекі адамсыз»;
- «Сіз қиын адамсыз ба».

Сіз:

- «Менімен сөйлескенің маған ұнамайды»;
- «Сіз мұны өте дөрекі түрде айттыңыз»;
- «Бүгін сізбен сөйлесу қиын».

4. Қарым-қатынас кезіндегі шынайылық

Сабақ кезінде сіз шынайылық пен шынайылықты айтуыңыз керек, сондықтан біз тек сезінген немесе үнсіз болған нәрсені айтамыз. Біз басқа қатысушылардың іс-әрекеттеріне қатысты өз сезімдерімізді ашық білдіреміз.

5. «Осында және қазір» қатынасы.

Жалпы пікірлер аймағына, басқа адамдарда болған оқиғаларды талқылауға деген ұмтылыстың алдын алады, яғни «психологиялық қорғаныс механизмі» еңсеріледі. Сондықтан, біз негізінен дәл қазір оқушыларды не мазалайтыны туралы сөйлесеміз және олармен сыныпта не болып жатқанын талқылаймыз.

Оқыту формалары сыныптың психологиялық климатына, оқушылардың жас ерекшеліктеріне, қарастырылып отырған мәселені өзіндік қарауына байланысты таңдалады.

Ұсынылып отырған оқыту формаларының негізгі мақсаты - баланың жеке басының дамуы, оның басқаларды тыңдау және есту, сөйлеу және сендіру, азаматтық ұстанымын ашық көрсету қабілеттерін дамыту.

Жеке жаттығулардың бірінен бастаған жөн. Жеке дайындықты меңгерген балалар бірлескен жұмысқа - жұптық жаттығуларға да оңай қосыла алады. Содан кейін сіз 3 - 5 баладан немесе 5-8 микро топтарымен жұмысқа бара аласыз [42].

Қоғамдық қызметке арналған жеке оқыту сценарийі

9 - 11 сынып

Жеке жұмыс кезінде жеңіл немесе классикалық музыканы қосқан жөн, олар рефлексияларды тыныштандырады, шоғырландыруға көмектеседі, байсалды аналитикалық жұмыстардан алшақтатуы мүмкін бөгде шуды «басады».

Негізгі ұстаным - баланың өзі жұмыс істейді және оның жұмысын бағалауға асықпау керек. Мәселен, мысалы, қоғамға қызмет ету туралы ойлауға бағытталған тренингтің негізгі мақсаты - балаларға әлеуметтік мәселелерді түсінуге және жағдайды жақсартуға қандай әрекеттер көмектесе алатынын, қоғамдастыққа қолайлы жағдайлар жасауды үйрету. Осы бағыттағы тренингтердің бірі «Мен басқалар үшін пайдалы не істей аламын» тренингі болуы мүмкін. Жұмысты ұйымдастыру үшін мұғалім балаларды бірінші

бағанға оқушы белгілейтін арнайы кестені толтыруға шақырады: қызмет нені білдіреді қоғам, екінші бағанда: кім үшін пайдалы бола аламын.

Осы тренинг басталғанға дейін мұғалімнің оқушыларға деген қатынасы келесідей болуы мүмкін: «Сізге «Білім алушылар қоғамы» әлеуметтік жобасына қатысуға ұсыныс келді деп елестетіңіз». Сіз «қоғамға қызмет» тұжырымдамасын ашып, проблеманы атаңыз және оны шешуге арналған әрекеттер туралы ойлануыңыз керек.

Кәдімгі парақты алыңыз, оны тік сызықпен екі тең бөлікке бөліңіз. Сол жақта «Мен қоғамға қызмет етуді» қалай түсінемін, ал оң жақта - «Оқушылар қоғамға» акциясына қатысу арқылы не істей аламын» деген тақырыпты жасаңыз. Содан кейін әлеуметтік пайдалы қызметте қолдануға болатын тұжырымдамалық аппарат пен практикалық дағдылар мен дағдыларға назар аударып, әлеуметтік жобаның стратегиясын талдауға кірісіңіз.

Талдау кезінде өзіңізді әлеуметтік жобаның қатысушысы ретінде қарастыруға тырысыңыз. Сізге әлеуметтік жобаға қатысуға не себеп? Сіз әлеуметтік мәселелерді жақсы түсінесіз бе? Алдағы әлеуметтік іс-шараларда сіз өз біліміңізді, дағдыларыңызды, қабілеттеріңізді көрсете аласыз ба?

Барлық ойларыңызды қағазға түсіріңіз. Оларды маңыздылығына қарай ұйымдастырған жөн. Білім алушылар ұсынылған тақырып бойынша жұмыс жасағаннан кейін, олар талдау кестесінің екі бөлігін де толтырады. Мұғалім олардың жазбаларын оқып, түсініктеме бергісі келетіндерді шақыра алады. Егер балалардың бірі мұны шешсе, қалғандары «эксперттік комиссияның» рөлін атқарады, оның міндеті спикердің мүмкіндіктерін атап көрсету, жоспарланған іс-әрекеттің жағымды жақтарын нығайту. Сыныптағы кез-келген оқушы сөйлеушіге деген қатынасын тек жағымды жағынан көрсете алады.

Бұл тренингті тек негізгі кілтпен аяқтаған пайдалы. «Сарапшылар кеңесінің» мүшелері спикердің мүмкіндіктерін толықтыра алады. Сонымен бірге ол өзінің аналитикалық кестесіне барлық толықтыруларды жаза алады. Содан кейін сөз келесі адамға беріледі және т.б.

Миға шабуыл

Миға шабуыл-бұл өте қысқа мерзімде көптеген идеяларды шығаруға мүмкіндік беретін шығармашылық ізденіс әдісі. Оны белгілі бір мәселелерді шешу үшін немесе сұраққа жауап іздеу үшін пайдалануға болады. Мысалы, білім алушылардың «қоғамға қызмет ету» ұғымы бойынша жұмысын бастай отырып, сіз ми шабуылын жасай аласыз, оның барысында білім алушылар «біз қоғамға қызмет ету туралы сөйлескен кезде қандай қауымдастықтар пайда болады?».

Миға шабуыл әдісін мәселенің шешімін табу сияқты жағдайларда да қолдануға болады. Мысалы, қоғамдағы қызмет үшін сынып білім алушыларынан қоғамға қызмет ету акциясына қатысу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін барлық жоспарлар мен әрекеттерді талқылауды сұраңыз.

Жаңа қызмет түрімен танысу. Білім алушылардың осы қызмет түрі туралы не білетіні туралы ми шабуылын жасаңыз. Бұл білім алушылардың әлеуметтік жұмысқа деген қызығушылығын оятудың және ол туралы бұрыннан білетіндерін анықтаудың жақсы тәсілі.

Шығармашылық жаттығу. Мысалы, мұқтаж адамдарға көмектесу үшін мүмкін болатын іс-шаралар туралы ми шабуылын жасаңыз.

Миға шабуылды қалай жүргізу керек?

Жасаңыз да бір мәселе, ол бойынша сіз жұмсауға келсе, миға шабуыл жасады. Бұл мәселені әртүрлі жауаптар беруге болатын сұрақ түрінде ұсыныңыз. Барлық білім алушыларға көрінуі үшін сұрақты тақтаға жазыңыз. Мысалы: «әлеуметтік жобаға біз қалай қатыса аламыз?»

Білім алушылардан мүмкіндігінше көп идеялар айтуын сұраңыз. Идеяларды әркім көре алатындай етіп жазыңыз. Бұл жеке сөздер немесе қысқа тіркестер болуы керек.

Ескертіңіз білім алушылар, олар мүмкін емес пікір жазу идеялар бір-біріне соңына дейін ми шабуыл, сондай-ақ қайталауға идеялар, қазірдің өзінде басқа да айтылды.

Білім алушылардың ми шабуылына қатысуын ынталандыруға тырысыңыз, бірақ олардың әрқайсысынан жауап талап етпеңіз, яғни әр оқушыны өз идеясын айтуға мәжбүрлемеңіз, өйткені бұл шығармашылыққа ықпал етпейді.

Білім алушылардың идеяларын жазу кезінде білім алушылардың пікірлерін бағалауға және оларды талқылауға болмайды. Егер студент айтқан ой жеткілікті түсініксіз болса, айтылғанды түсіндіруді сұраңыз және оны тақтаға тиісті түрде жазғаннан кейін оқушының алынған тұжырыммен келісетінін тексеріңіз.

Әр жаңа сөйлемді жазыңыз. Барлық түпнұсқа шығармашылық ұсыныстар көбінесе пайдалы және қызықты.

Идеялар аяқталған кезде ми шабуылын аяқтаңыз. Енді сіз ұсыныстарды талқылап, түсініктеме беруді сұрай аласыз.

Миға шабуылдың негізгі ережелері

- Кез-келген идеялар олардың сапасына қарамастан құпталады.
- Бұрын айтылған идеяларды дамыту, өзгерту және біріктіру көтермеленеді.
- Кез-келген идеяны, әсіресе жаңа идеяларды сынауға жол берілмейді.
- Сындарлы сын кейінгі кезеңге ауыстырылады.

Сахна қойылымы

Сахналық қойылымды қолданатын сабақтар оқу процесіне көмектеседі. Кейде олардың мақсаты қатысушыларға бейтаныс жағдайды сезінуге мүмкіндік беру болуы мүмкін (мысалы., босқын, мүгедек ойнау) және әртүрлі көзқарастарды түсіну мен бағалау тәсілдерін дамыту (қудалаушы, куәгер, құқық қорғаушы рөлін ойнау). Басқа тұжырымдарды ұғымдарды түсіндіру үшін қолдануға болады (мысалы, ҚР Конституциясының немесе «бала құқықтары туралы» ҚР Заңының баптары бойынша қою) немесе балалар үйіндегі балалардың, құқық бұзушылардың балаларының, егде жастағы адамдардың әлеуметтік проблемаларын талдау.

Әртүрлі көріністерді қарастырыңыз:

Шара: топ болып жұмыс істей отырып, қатысушылар адам құқықтары жөніндегі халықаралық құжаттардың мақалаларынан көріністер ойнайды. Басқа

топтардың қатысушылары қандай құжат пен мақала туралы сөйлесетінін білуі керек. Мұндай көріністер заңның бұзылуын, адамның құқықты пайдалануын немесе құқықты қорғауды көрсетуі мүмкін.

Драмалық оқу: қатысушылар рөлдерді таңдап, белгілі бір тақырыптағы қойылымдардан, сценарийлерден, айғақтардан үзінді оқиды.

- Мылқау сахна: Сұраңыз қатысушы деп атауға проблемасын саласында көмек айналасындағыларға/оның өзінің жеке тәжірибесі. Содан кейін бұл қатысушы басқа мүшелерді осы жағдайдан үнсіз көрініс жасау үшін пайдаланады. Сахна жағдайды дұрыс білдіретіндігімен әркім келісуі керек. Содан кейін қатысушы – сахна авторынан оны мінсіз жағдайға (немесе оны көргісі келетін жағдайға) біртіндеп Өзгертуді сұраңыз. Топпен өзгеру мүмкіндігін талқылаңыз.

Сұрақтарды қолдану

Тәжірибе көрсеткендей, қоғамға қызмет етуге оқыту бойынша жұмысты ұйымдастыра отырып, пікірталасты ұйымдастыра білу маңызды, бұл білім алушылардың зерттелетін мәселелерді талқылауға және талдауға қатысуына ықпал етуі керек мәселелерді қолдануға ықпал етуі мүмкін.

Әр түрлі сұрақтарды қарастырыңыз:

Гипотетические (жіберетін) сұрақ: «сіз жасадық/шештік, егер...?». Мұндай сұрақтар білім алушыларға жағдайды елестетуге және ойды ынталандыруға көмектеседі.

Болжалды (алыпсатарлық) сұрақтар: «біз бұл мәселені шешуге қалай көмектесе аламыз?».

Ынталандырушы (қолдау көрсететін) сұрақтар: «тағы не қосуға болады?». Мұндай сұрақтар білім алушылардың өз тәжірибелері мен көзқарастарын анықтауға мүмкіндік береді.

«Сіз не ойлайсыз немесе не сезінесіз...?». Мұндай сұрақ білім алушыларға олардың пікірі сіз үшін маңызды және қызықты екенін айтады.

Зондтау (пальпация): «Сіз неге осылай ойлайсыз?». Егер мұндай сұрақ агрессивті болмаса, ол оқушыға өз пікірін ойлауға немесе негіздеуге/талдауға көмектеседі.

Түсініктеме/қорытындылау: «сіз не ойлайсыз деп айта аламын ба?». Оқушының айтқанын қорытындылайтын және сіздің айтқаныңызды түсінуіңізді тексеретін сұрақ басқа білім алушыларға айтылғанмен келісетіндерін ойлауға көмектеседі.

Келісімді анықтау: «сіздердің көпшілігіңіз келісесіз бе ...?». Мұндай сұрақ білім алушылардың одан әрі талқылауын тудыруы немесе талқылауды аяқтауы мүмкін.

Келісімді анықтау: «сіздердің көпшілігіңіз келісесіз бе ...?». Мұндай сұрақ білім алушылардың одан әрі талқылауын тудыруы немесе талқылауды аяқтауы мүмкін.

Көрмелер

Мектептерде, гимназияларда, лицейлерде, колледждерде көрсетілетін шағын жылжымалы көрме еріктілердің қызметі немесе әлеуметтік бағдарламаның аяқталуы туралы баяндайды. Стендтерге арналған материалдар

ретінде сіз бәрін дерлік пайдалана аласыз: фотосуреттер, плакаттар, газет басылымдары және т. б.

Жобалау жұмысы

Жоба бойынша жұмыс дегеніміз-белгілі бір уақыт ішінде білім алушылардың белгілі бір тақырыпты өз бетінше зерттеуі, ол соңғы өніммен және оның тұсаукесерімен аяқталады. Жоба бойынша жұмыс сізге мүмкіндік береді:

білім алушыларға мектепте оқыған нәрселері мен нақты өмір арасындағы байланысты көруге көмектесу;

ұжымдық іс-шараларға қатысу, жұмысты жоспарлау және кестеге сәйкес тапсырмаларды орындау тәжірибесін алу;

мұғалімнің басшылығымен жұмыстың орындалуын бақылау.;

мектептен тыс іс-әрекет процесінде бір-бірімен және басқа адамдармен өзара әрекеттесу;

- білім алушылардың жоба бойынша дайындалған материалдарды қорғау және көпшілік алдында таныстыру тәжірибесін қалыптастыру.

Жобалар бойынша жұмысты қалай ұйымдастыруға болады?:

Жобалардың нақты кезеңдері бар. Жобаның барлық кезеңдерінде білім алушылар зерттеуді өз бетінше жүргізе алатындығына баса назар аударылады.

Зерттеуге арналған тақырып немесе мәселе. Жоба тақырыптарын мұғалім ұсына алады, ал сынып олардың арасында оқығысы келетін тақырыпты таңдайды. Басқа жағдайда, ми шабуылынан кейін (жоғарыдан қараңыз) сыныптың өзі қандай тақырыпты зерттейтіндерін шешеді. Білім алушыларды қызықтыратын мәселе бойынша тікелей сұрақ қою ұсынылады. Мысалы, «біздің қалада босқындардың балалары жеткілікті медициналық көмекке ие ме? «немесе» ата-аналар балалар мен есірткіге қатысты неден қорқады?». Сұрақ білім алушылар тақырыпта «жоғалмауы» үшін қойылуы керек.

Жоспарлау. Мұғалімдер мен білім алушылар оның қанша уақыт алатынын, қандай ресурстар пайдаланылатынын, оларды қайдан таба алатынын, білім алушылар жеке немесе топта жұмыс істей ме және т.б. осы кезеңде жобаның қалай (немен) аяқталатынын талқылау өте маңызды.

Зерттеу жүргізу. Жобалық жұмыс көптеген дағдыларды тез дамытады. Мысалы, жергілікті медициналық көмекке арналған зерттеу жобасына сапарлар, сұхбат, материалдарды оқу, суретке түсіру, статистика жинау және деректерді талдау кіруі мүмкін. Шығармашылық жоба техникалық білімді, мысалы, бейнекамерамен қалай жұмыс істеу керектігін, сондай-ақ жалауша жасау сияқты көркемдік дағдыларды қамтуы мүмкін. Үздік жобалар барлық білім алушылардың қабілеттерін ашу үшін академиялық, Әлеуметтік және шығармашылық қабілеттерді біріктіреді. Бұл кезеңде мұғалім немесе ата-аналар білім алушылардың сұрақтарына жауап беріп, кеңес бере алады, бірақ білім алушылардың өздері жұмысты орындауға жауап береді.

Волонтерлер қозғалысының көшбасшысын таңдауға арналған бетте-бет тренингтің сценарийі. Жұптық жұмыс

Бұл жұмыс формасының негізгі міндеті - балаларды басқа адамды естуге және тыңдауға, серіктестің ерекшеліктерін, оның жағдайы мен көңіл-күйін ескере отырып, диалог жүргізуге үйрету; өз көзқарастарын ашық айту, қорытындыларын дәлелдеу, әңгімелесушінің дәлелдерін ескеру.

Бұл жұмысты ұйымдастыру үшін ең алдымен оқушыларды жұпқа біріктіру керек. Балаларға кіммен жұмыс істегісі келетінін және осы оқушымен бірге отырғысы келетіндігін өздері шешсін.

Осы жұмыстың ерекшеліктерін «Мен сізге дауыс беремін» тренингінің мысалын қолданып қарастырайық.

Тренингтің мақсаты - білім алушыларға серіктестің басты артықшылықтарын көруге және атап өтуге көмектесу, балаларды адамдар туралы өз пікірлерін ашық айтуға үйрету, қарым-қатынастың диалогтық стилін бекіту, адамға деген құрмет көзқарасын қалыптастыру.

Қатысушылар жұптасып, серіктестерінің басты артықшылықтарының тізімін жасайды. Жұмыс барысында серіктестер бір-бірімен байланысқа түспеуі керек, яғни олар сұрақ қоя алмайды, бір нәрсе туралы сұрай алмайды, өз ойларын растауын сұрай алмайды және т.б. Тізім бойынша жұмыс үнсіз жасалуы керек.

Содан кейін балалар бір-біріне жазбаларын оқып, оларға түсініктеме беріп, бірінші кезеңде не жазып үлгергендерін сөздермен толықтырды. Осы уақытта серіктес өзінің сұрақтарын қоюға, нақтылауға немесе естіген нәрсеге көзқарасын басқаша білдіруге құқылы.

Балаларды жиі таңқалдырады: «Неге сөйлей алмайсың? Мұндай болмайды! «Бұл арнайы техника және оқушылар жаттығудың міндеті әртүрлі болатынын түсіндіру керек - сұрамау (бұл өте қарапайым болар еді), керісінше жанында немесе қарама-қарсы отырған адамды түсінуге тырысу; оны түсініп, оның басты артықшылықтарын, атап айтқанда, бірлескен оқу барысында бір-бірінен байқай білгендерін көріңіз және атап өтіңіз».

Кейіннен, талқылау кезінде қатысушылардың жазбаларына байыпты түзетулер жиі енгізіледі. Бұл жұмыстың мақсаттарының бірі - бірінші кезекте өзімді түсінуге деген талпыныс - мен адамдарды қаншалықты жақсы түсінетінімді... Мұның бәрін балаларға түсіндіру керек, егер сұрақтар туындайтын болса, оларға қайта-қайта жауап беріңіз. олар мақсатты жақсы түсінеді.

Жұптық жұмыс нәтижелерін бірнеше жолмен қорытындылауға болады:

- тақырыпты (материалды) ерлі-зайыптылардың өз ішінде талқылауын шектеу; мұғалімнің немесе оқушылардың өздері ұсынған схема бойынша бір-бірінің серіктестерімен өзара бағалау жүргізу;

- тиімдірек жұмыс жасаған жұптың көшбасшысын анықтау немесе тиімді жұпты анықтау. Ол үшін әр қатысушы жұп бүкіл сыныпқа өздерінің жұмыстары туралы қысқаша әңгімелейді, содан кейін ең тиімді жұп туралы сұрақ қарапайым дауыс беру арқылы шешіледі.

«Волонтерлер тобының жетекшісін таңдау» тренингінің сценарийі.
Микротоптардың жұмысы (3 - 5 баладан тұратын микротоптар)

Оқытудың бұл формасының ерекшелігі - сізді қабылдайтын және түсінетін шағын топпен қарым-қатынас жасау, интимді нәрселермен бөлісу, сонымен қатар, ашық білім алу және сонымен бірге басқа адамдар алдында өз пікіріңізді сыпайы түрде қорғау мүмкіндігі. Әрбір микро топта, әдетте, сенімді және достық атмосфера құрылады, бұл ашық әңгімеге жағдай жасайды.

Микротопта жұмыс істеу үшін сіз жай ғана кестелерді жұпта жылжытуға және балаларды бір-біріне қарама-қарсы отыруға немесе бүкіл топты бір үстелге отыруға, бірақ әрқашан бір-біріне қарама-қарсы отыруға шақыра аласыз.

Осы жұмыс формасының ерекшеліктерін «Топ басшысын таңдау» тренингінің мысалында қарастырайық.

«Біз бүгін адамдарды сендіру практикасын жасаймыз. Мұны істеу үшін, басқа балаларға сіз олардың сенімді адамы ретінде қатысатын адам «Қоғамға қызмет ету» әлеуметтік жобасына қатысу үшін ең лайықты өтініш беруші екеніне көз жеткізу үшін сіз 3-4 минут ішінде сөйлем құрастыруыңыз керек.

Сіз өзіңіздің сыныбыңыздан кез-келген адамды осындай өтініш беруші ретінде таңдап алуыңыз керек, онымен ақылдаспай сөйлеу жоспарыңызды құрыңыз. Сонымен қатар, сыныптағы бірде-бір адам сіз кім туралы жазатындығыңызды тіпті болжай да алмайды. Сөйлеуді құрастыру кезінде әлеуметтік жобаға қатысушының іскерлік сипаттамаларын дәл атап өткен жөн, бірақ оның таза адами қасиеттері мен қадір-қасиетін ұмытпаған жөн. Бұл адамның «портреті» жеткілікті түрде толық болуы керек. Сіздің сөйлеуіңіз әсерлі екеніне көз жеткізіңіз. Ол үшін оның өмірбаянынан мүмкіндігінше көбірек дәлелдерді, іскерлік сапалардың мысалдарын, өзін лайықты деп таныған, өз позициясын қорғаған нақты жағдайларды және т.б. келтіру керек [19].

Қысқаша айтқанда, сіздің міндетіңіз - микротопты сіздің өтініш берушіңіз қоғамдық пайдалы қызметті ұйымдастырушының міндеттерін бәрінен де лайықты орындай алатындығына сендіру. Бұл жағдайда, әрине, нақты дәлелдер мен мәліметтерге сүйену керек. Қиялдамаңыз. Сіз өзіңіздің микро тобыңызға ұсынатын адамнан шынымен бар күшті және тартымдылықты табыңыз.

Сөйлеу құрғаннан кейін білім алушылар 3-5 адамнан тұратын микротоптарға біріктіріліп, мұғалімнің белгісі бойынша барлық топтарда бір уақытта ең сенімді адам туралы сөйлесіп, қалған адамдарға сендіре отырып, өз кезегінде сенімді адам бола бастайды. бұл микротоп. Әр қатысушының шектеулі уақыты 3 минут. Мұғалім мұны мұқият қадағалап отырады, мезгіл-мезгіл келесі студентке берілген 3 минуттың аяқталуын хабарлайды, бірақ ол микротоптардың жұмысына кедергі келтірмейді. Балалар сөзді бір-біріне сөйлеу үшін дербес беруі керек.

Микротоптың барлық мүшелерінің сөйлеген сөздерінен кейін түсіндіру және бір-біріне сұрақтар қою үшін, сондай-ақ өтініш беруші топ жетекшісі болуға кім лайықты екендігі туралы шешім қабылдау үшін тағы 5 минут беріледі. Сонымен бірге, жігіттер сөйлеген сөздерінің дәлелділігіне, спикерлер сөзінің дәлелділігіне, туындаған сұрақтарға қандай жауаптар берілгеніне және т.б.

Әр микротопта әлеуметтік жоба жетекшісі лауазымына үміткерлердің бірі таңдалуы керек. Микротопты сендіре алған сенімді адам жеңімпаз деп танылады. Осы жаттығу барысында екі немесе үш бала бірден бір өтініш берушіні сипаттайтын жағдай жиі туындайды. Мұнда ерекше ештеңе жоқ, және сіз қатысушыларды «сипаттама объектісін» өзгертуге мәжбүрlemeуіңіз керек. Олардың әрқайсысы өз позицияларынан дәл сөйлесін. Бұл адамда ол нені көрді және ерекше атап өтті, қандай мінез ерекшеліктерін ол ең тартымды деп санайды, қандай іскерлік қасиеттерді атап өтті және т.б.

Содан кейін сол өтініш берушінің екінші сенімді адамы өзінің көзқарасымен сөйлейді, бірақ, бәлкім, бұл қатысушы тағы бір нәрсені бөліп алып, баса назар аударған болуы мүмкін. Бірақ бұл жігіттер өздерін көптеген жолдармен қайталаса да, бәрібір. Өйткені, бастысы басқаша - олар сыныптасының, қоғам қайраткері ретінде сіңірген еңбегін көруді үйренеді және басқаларды бұған сендіруге тырысады.

Барлық басқа тренингтердегідей мұғалім де сол немесе басқа микротоптың жұмысына белсенді қатыспауы керек. Оқушылардың өздері сөйлесуіне, бір-біріне сұрақ қоюына, «өтініш берушілердің өмірбаянының» толық анық емес бөлшектерін нақтылауына мүмкіндік беріңіз. Мұғалімнің міндеті - балалардың біреуінің басшылығынан тыс жағдай туындауы мүмкін микро топтарға қолдау көрсету, яғни. микротоптың бір мүшесі берілген уақыттың барлығын дерлік сөйлей алады, ал қалғандары өз сөздерін бастауға тырыспай-ақ, қарсыласпай тыңдайды.

Сыныптың жалпы қатынасы ең пассивті баланы да жаттығуға белсенді қатысуға талпындырады.

Жоғарыда аталған барлық оқыту формалары сабақ барысында оқушылардың іс-әрекеті мен қарым-қатынасын ұйымдастырудың үлгісі, нақты моделі ретінде келтірілген.

Әр жеке жағдайда тренингтің мазмұнын мұғалімнің өзі осы сабақта шешілетін міндеттерге байланысты психологиялық дайындығына байланысты таңдап алуы керек. Оқу жаттығулары әртүрлі тақырыпта болуы мүмкін, мұғалім өз жұмысында қолдана алады, өзгертіледі, қажет болған жағдайда өзгертіледі.

Сабақтың сценарийі «Волонтерлер дегеніміз кім және олар не істейді?»

5 - 11 сыныптар

Ұсынылған жұмыс түрі - әңгімелесу-семинар. Ұзақтығы - 45 минут.

Сіз барлығына волонтерліктің мәні туралы жалпы түсінік қалыптастыра отырып, сабақты мұғалім мен білім алушылар арасындағы әңгімеден бастауға болады. Ол үшін мұғалім балаларға сұрақ қоя алады:

- Сіздердің араларыңызда волонтерлердің кім екенін білесіз бе?

Оқушылардың жауаптарын күту.

Балалар волонтерлердің басқа адамдардан қандай айырмашылығы бар екенін дұрыс түсінетіндігін білу үшін алдымен олармен бірге волонтерлік қызметтің қандай болатындығын анықтап алу керек.

Волонтерлік дегеніміз - азаматтардың өз қалауы бойынша жүзеге асырылатын, аудандық / қалалық, аймақтық немесе халықаралық деңгейлерде

әлеуметтік маңызы бар қызметтерді қызығушылықсыз көрсетуге бағытталған, жеке тұлғаның өсуіне және кәсіби өзін-өзі дамытуға ықпал ететін әлеуметтік қызмет түрлерінің бірі деп түсіну керек. осы қызметті жүзеге асыратын азаматтарды жүзеге асыру. Әрі қарай сабақтарда оларды волонтерлер деп атайды. Бұл жерде «волонтер» ұғымының француз тілінен «ерікті» мағынасымен алынған екендігі туралы ескерту жасау қажет.

Волонтер - бұл ақысыз және өз еркімен адамдарға мәселелерді шешуге көмектесетін, көмекке мұқтаж адамдармен жеке жұмыс жасайтын, сондай-ақ әлеуметтік маңызы бар іс-шараларға қатысатын адам.

Келесі сұрақ, оны басынан бастап талқылау да маңызды.

- Волонтердің бойында қандай қасиеттер болуы керек?

Бұл сұраққа жауап беру үшін мектеп оқушыларын бірнеше топқа бөліп, оларға мынадай тапсырма беру ұсынылады: «Фломастерлерді пайдаланып, 15 минут ішінде ватман парағында нақты волонтердің портретін жасаңыз, оның жанына ол үшін маңызды қасиеттер. Содан кейін нәтижелеріңізді сыныптастарыңызбен бөлісіп, неге бұл қасиеттер волонтерге тән болуы керек?»

Волонтердің қасиеттерінің қатарына:

Шын ниет дегеніміз - ресми шақыруды күтпей-ақ, өзіне пайдасын тигізіп, кез-келген адамға көмектесуге деген шынайы ниет.

Қатысу - волонтер мақсатқа жету үшін өзінің қажеттіліктерін ақылмен құрбан етеді. Мысалы, кейде ол жеделдетілген жұмысты аяқтау үшін жұмыс орнында кешіктіріледі.

Жауапкершілік - ол тапсырманың маңыздылығын және олар оған үміт артатындығын түсінеді, оған жұмыстың белгілі бір бөлігі сеніп тапсырылады. Осыған сәйкес, ол оны жібермеу үшін бәрін жасайды.

Байланыс пен жауаптылық - қарым-қатынас жасау мүмкіндігі және мұқтаж адамдарға уақытында көмектесу.

Өз пікірінен өзгеше пікірлерге төзімділік, егер бұл жалпы мақсатқа жетуге көмектессе.

Тиянақтылық - волонтердің тапсырмаларды нұсқауларға сәйкес және уақытында орындауға ұмтылысы.

Стресске қарсы тұру - қиын жағдайларды тиімді жеңе білу және мақсатқа жету және т.б.

Осы сабақтың маңызды элементі «волонтерлер қандай іс-шараларға қатысады?» Деген сұрақты талқылау бола алады.

- Бүгінгі таңда волонтерлердің келесі түрлері ең өзекті екені белгілі:

- қарт адамдарға әлеуметтік патронат;

- жетім балаларды, қиын өмірлік жағдайдағы балаларды әлеуметтік патронатқа алу;

- педагогикалық қолдау (балалар мен жасөспірімдерге білім беруді қолдау);

- әлеуметтік-психологиялық қолдау (волонтер психологиялық қызметтер);

- спорт және туризм жұмысы;

- бос уақытты өткізу (балалар, жасөспірімдер, жастардың бос уақытын ұйымдастыру);

- өлкетануды зерттеу, қалпына келтіру жұмыстары, жергілікті туризмді дамыту;

Әлеуметтік көмекке мұқтаж ұйымдарға кәсіби қызметтерді ұсыну (заңгерлік, қаржылық, басқарушылық және басқа да мамандардың қызметтері) және т.б.

Волонтерлердің барлық жұмыс түрлерін келесі бағыттар бойынша ұсынуға болады:

- әлеуметтік волонтерлік (әртүрлі санаттағы азаматтарға атаулы көмек көрсету)

- волонтерлік іс-шара (ірі қалалық / аудандық / облыстық іс-шараларға қатысу / келу)

- медициналық волонтерлік (кәсіби медициналық волонтерлік)

- мәдени-ағартушылық волонтерлік (мысалы, көрмелер, концерттер өткізуге қатысу арқылы халықты оқыту)

- төтенше жағдайларда волонтер болу (мысалы, төтенше жағдайлар қызметкерлеріне орман өрттерін немесе жер сілкінісінің салдарын жоюға көмектесу)

- корпоративті волонтерлік (компания қызметкерлерінің волонтерлікке қатысуы)

- күміс волонтерлік (55 жастан асқан адамдардың волонтерлікке қатысуы)

- инклюзивті волонтерлік (мүмкіндігі шектеулі адамдарды волонтерлікке тарту).

Білім алушылар болашақта оларды не күтіп тұрғанын жақсы түсінуі үшін, оларға волонтер бола отырып, сіз: арнайы дайындықтан өтуге, өз жобаңызды әзірлеуге, қорғауға және жүзеге асыруға, волонтерлікке байланысты түрлі іс-шараларға қатысуға болатындығын айтуыңыз керек.

Білім алушылармен волонтерлік туралы әңгімелесудің басты сәті - бұл волонтерліктің не үшін қажет екендігі туралы пікірталас. Сонымен, мұғалім балалармен келесі мотивтердің маңыздылығын атай алады және талқылай алады:

- досыңа көмектесу;

- айналадағы адамдардың өмірін жақсарту;

- жұмыс тәжірибесін жинақтау;

- пайдаланылмаған дағдыларды пайдалану;

- үйден шығу мүмкіндігі;

- қазіргі жағдайдың өзгеруі;

- белсенді және қатысуға мүмкіндік;

- басқа адамдармен кездесу мүмкіндігі;

- сізге біреу керек екенін сезіну мүмкіндігі;

- жаңа бизнесте өзіңізді сынап көру мүмкіндігі;

- кәсіби байланыс орнату мүмкіндігі;

- Әр түрлі өмір салтын байқап көруге мүмкіндік;

- өзіне деген сенімділік сезімін алу және т.б.

Сонымен қатар, білім алушылармен үнемі ресми шақырулар күтіп, өзіңізге пайда іздеп, сонымен бірге басқа адамдардың өтініштеріне назар аудармасаңыз, волонтер бола аласыз ба? күнделікті өмірде бейтаныс адамдар.

Әңгімелесу соңында волонтерлер туралы бейнежазба көрсетіңіз.

«Волонтерлік және білім алушы тұлғаны дамыту» сабағының сценарийі
5 - 11 сыныптар

Жұмыс формасы - оқыту. Ұзақтығы - 90 минут

Мұғалім сабақты:

- Неліктен волонтер болу қызықты әрі пайдалы?

Оқушылардың жауаптарын күту.

Соңғы жылдары Қазақстанда волонтерлік қызмет әр түрлі жастағы және әр түрлі мамандықтағы адамдар қатысатын қызықты және өзіндік тұрғыдан тіпті беделді әлеуметтік қызмет түріне айналды. Біздің елде ЭКСПО, Азиада және т.б. сияқты ауқымды іс-шаралардың ұйымдастырылуы мен өткізілуін волонтерлерді тарта отырып еске түсіру жеткілікті.

Жақсы істер жасау тек қажет емес, сонымен қатар пайдалы, өйткені волонтерлік көңіл-күйді көтеріп, жаңа достардың санын көбейтіп қана қоймайды, сонымен қатар жеке тұлғаның өсуіне ықпал етеді, шығармашылық қабілеттердің ашылуына әкеледі, өзін-өзі бағалауды жоғарылатады және әлауқатты жақсартады, болашақ мамандықты таңдауға, өз идеяларыңды жүзеге асыруға көмектеседі.

- Волонтер болу адамның дамуына қалай көмектеседі?

Содан кейін әңгіме өрбіді, оның барысында мұғалім волонтерліктің артықшылықтарын атап өтеді, ал білім алушылар осы тезистерді бейнелейтін мысалдар келтіреді.

Волонтерлік қызмет барысында сіз коммуникативті дағдыларды топтық жұмыс барысында жетілдіре аласыз. Мысалы, волонтерлердің коллорталығында жұмыс істеу немесе фестивальге сайтты бірлесіп дайындау.

Бұл әртүрлі қызмет түрлерін байқап көруге мүмкіндік (оқыту шеңберінде ұсынылатын мамандықпен ғана шектеліп қалмайды). Волонтерлік болашақ мамандығын таңдауға ықпал етеді. Мысалы, сіз жақсы сабақтар беретін мұғалім немесе волонтерлер шарасы туралы жаңалықтар жинайтын журналист болуға тырысыңыз. Осы рөлде өзін сынап көре отырып, студент өзінің тәжірибесіне сүйене отырып, мұндай болашақ мамандығының оған сәйкес келетін-келмейтіндігін тұжырымдай алады.

Уақытты жоспарлау мүмкіндігі волонтерлік - бұл оқу мен жеке өмірден басқа қосымша салмақ.

Волонтерлік қызмет кезінде сіз өзіңізге және айналаңызға деген көзқарастарыңызды қайта қарауға, не істей алатыныңызды және не істей алмайтыныңызды объективті түрде бағалай аласыз. Осыдан кейін өзіңізде нақты нені дамыту керек екендігі туралы шешім қабылдаңыз.

Бұл сіздің көкжиегіңізді кеңейту мүмкіндігі. Сіз өзіңіздің жеке жобаларыңызды құруды және жүзеге асыруды үйрене аласыз.

- Егер мен студент болсам, қалай волонтер болуға болады?

Егер мектепте волонтерлер қауымдастығы/ұйымы болса (бұдан әрі ВҚ/ВҰ)

1. Сынып жетекшісіне ВҚ/ВҰ волонтерсі болғым келетінін айту. Ол үшін не істеу керек, кімге бару керек екенін сұраңыз.

2. Волонтерлер жиналатын кеңсеге келіңіз немесе ВҚ/ВҰ басшысына барыңыз.

3. Егер ВҚ/ВҰ өкілдері сабаққа арнайы келсе, презентация жасаса, онда олардың қоңырауына жауап беріп, одан әрі қарайғы іс-шаралар туралы сұрауға қымсынбаңыз.

4. ВҚ/ВҰ басшысымен қысқа сұхбаттасу өткізіңіз, онда олар әдетте қандай мүмкіндіктер, хоббилер және қатысуға қызықты болатыны туралы сұрайды.

5. Уақытыңызды жоспарлауды үйреніңіз, өйткені волонтерлік әдетте оқудан тыс қосымша күш жұмсауды қажет етеді және бос уақыттың көп бөлігін алады.

6. ВҚ/ВҰ қызметі және жоспарланған іс-шаралар туралы көбірек білуге, басқа волонтерлермен танысуға болатын арнайы дайындықтан өтіңіз.

7. Ұсынылған ВҚ/ВҰ іс-шараларына үнемі жауапкершілікпен қатысыңыз және сабақта анықталған қасиеттерді дамытыңыз.

8. ВҚ/ВҰ басшысынан жеке волонтерлер кітабын алуға бола ма (волонтерлер тәжірибесі жазылатын жерде) және оны алу үшін не істеу керек екенін сұраңыз.

- Егер мектепте волонтерлік бірлестіктер болмаса

1. Сынып жетекшісіне волонтер болғыңыз келетінін айтыңыз. Ол үшін не істеу керек, кімге бару керек екенін сұраңыз. Мектепте қызметкерге әлі де болса көмек қажет (мысалы, таныс жазғы практика немесе отандық білім беру ұйымының қабырғасындағы басқа жұмыс). Мұғалімде ВҚ/ВҰ құру туралы ой пайда болуы мүмкін, егер мұндай өтініштер болмаса. Кез-келген жағдайда сіз мектеп қабырғасында ғана емес, оның сыртында да көмектесе аласыз. Мысалы, мұқтаж азаматтарға өз ауласындағы немесе шағын ауылдағы/қаладағы азаматтарға.

2. Егер мектепке мектепке дейінгі білім мен тәрбиенің өкілдері арнайы келсе, презентация жасаса, онда олардың қоңырауына жауап беріп, әрі қарайғы іс-шаралар туралы сұрауға қымсынбаңыз.

3. ВҚ/ВҰ қосылу арқылы жоғарыда көрсетілген нұсқауларды орындаңыз.

Сабақтың соңында сіз тапсырма бере аласыз: «Жұп волонтерлер және жеке қасиеттер туралы бір-біріне сұрақтар қойыңыз». Үйге тапсырма: идеядан тұжырымдамаға дейін шағын волонтерлік жоба құру

Ақылды волонтерлік моделі

7 - 11 сынып

Білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде танылған «ақылды волонтерлік» (Service-learning) жүйесі бірнеше жылдан бері шет елдерде сәтті жұмыс істеп келеді. «Ақылды волонтерлік» волонтерлік пен

практиканы біріктіреді: бұл синтез мектептердегі білім беру бағдарламаларын едәуір байыта алады [28].

Біз «ақылды волонтерлікті» әртүрлі мектеп пәндерінде қолданудың бірнеше мысалын ұсынамыз, бұл сізге жаңа әдістеменің мағынасын жақсы ашуға мүмкіндік береді, сонымен қатар «ақылды волонтерлер» әдістемесін қолдану бойынша көптеген жақсы идеялар бере алады. мұғалімдерге арналған [28].

Көміртегі тотығының шығарындыларын азайту бастамасы жобасы.

Тақырыбы: Химия / қоршаған ортаны қорғау

Қатысушылар: 7-8 сынып оқушылары

Жобаға қатысу арқылы оқушылар климаттың өзгеру проблемасы туралы көбірек біледі, мектеп ғимаратындағы көміртегі тотығы деңгейін өлшейді, содан кейін өз мектебінде энергия тұтынуды азайту жоспарын жасайды. Кейбір мұғалімдер энергияны тұтынуды азайту мақсатында күндізгі уақытта (көзге зиян келтірмей) сыныптағы жарық үнемдеуді және электрониканы үнемді пайдалануды тәжірибеге енгізді. Басқа мұғалімдер пайдаланылмаған кезде компьютерді толықтай өшіруге міндеттеме алды. Жобаның ақыры мектеп айналасын абаттандыру бойынша жұмыс болады. Жаратылыстану пәнінің мұғалімдері мектеп жанындағы бұрын пайдаланылмаған жер учаскелерінде бақ пен сәндік бақ құру үшін топтар құрады.

«Сыныптағы форель» жобасы

Пәні: Биология

Қатысушылар: 8-9 сынып оқушылары

8-9 сынып оқушылары биология сабақтарының шеңберінде балықтардың уылдырықтан қалай өсетінін зерттейді және іс жүзінде бақылайды, су қоймасындағы судың қасиеттерін бақылайды, жеке адамдардың тіршілік ету ортасын зерттейді, су көздеріне зерттеу жүргізеді. Жоба нәтижесінде білім алушылар табиғатты қорғаудағы жалпы күш-жігердің қажеттілігін түсінеді және іс жүзінде табиғаттағы процестердің экологиялық өзара байланысын көреді.

Жобаға қатысушылардың міндеті - кейінірек өзенге жіберу үшін форельдердің популяциясын көбейту үшін жұмыртқадан жас форель өскіндерін өсіру болды, бұл агрессивті түрлермен айтарлықтай азайды. Жобаны бастамас бұрын білім алушылар өзеннің экожүйесін, өзен организмдерінің омыртқасыздарының тіршілігін зерттеп, өзен жағасын жабдықтайды.

Жоба: СТАРТАПТАР

Таңдау курсы: Экономика, тақырыбы: «Шағын несиелер мен стартап қаржыландырудың әлемдік тәжірибесі»

Қатысушылар: 9-11 сынып оқушылары.

Білім алушылар жобаны өздерінің жеке таланттары мен хоббилерінің қайсысы бастапқы капиталы 200 мың теңгені құрайтын бизнестің негізін құра алатындығын талдаудан бастайды. Содан кейін олар әртүрлі елдердің дамуына үлкен үлес қосқан шағын кәсіпкерліктің сәтті мысалдарын сипаттайтын сәйкес

материалдарды зерттейді. Командаларға бөлінген білім алушылар табысты кәсіпкердің бір мысалын таңдап, жоба жүзеге асырылған елді (оның тарихы, экономикасы, саясаты, географиясы) зерттеп, олардың кәсіпкеріне не себепті қаржылық қолдау көрсету керектігін түсіндіретін презентация жасайды. Содан кейін оқушылар мектепте халықаралық кеш ұйымдастырады, мысалы, жергілікті кафеден тегін тамақ және басқа да ынталандыру шараларын алады.

Жоба: менің қалам/ауданымның тарихы

Пәні: Қазақстан тарихы

Қатысушылар: 6-8 сынып оқушылары

Жоба аясында білім алушылар өздерінің маңайының, қаласының/ауданының тарихын зерттейді. Оқушылар ата-аналарымен сұхбаттасады, қаланың/ауданның ескі адамдарымен шынайы сұхбаттасудың алдында жаттығады, сұхбаттасуды, iPad қолдануды үйренеді. Қала/аудан тұрғындарының ауызша әңгімелерін жинап болғаннан кейін, оқушылар өз қалаларының/аудандарының өміріндегі маңызды оқиғалар туралы бейнематериал жасайды.

Нәтижелер:

«Ақылды волонтерлік» балалар бойында азаматтық және әлеуметтік жауапкершілік сезімін дамытуға, сондай-ақ қажетті азаматтық дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі:

- Ақылды волонтерлік жобаларға қатысушы білім алушылар өздерінің маңайындағы проблемаларды тереңірек түсінетіндіктерін көрсетті және әрі қарайғы даму мен олардың өміріндегі өзгерістер олардың тәуелді екенін түсінді. Олардың көпшілігі өмір бойы өз мектебінің, туған жерінің өміріне белсенді қатысуға шешім қабылдады;

Жоғары сынып оқушылары қоғамдағы әлеуметтік және тарихи процестердің күрделілігін тереңірек түсінуге келеді. Олар әртүрлі әлеуметтік-саяси және этикалық тақырыптарда көбірек ойлана бастайды, әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу жолдары туралы ойлана бастайды;

- кіші және орта сынып оқушыларында азаматтық жауапкершілікті сезіну және көршісіне көмектесу этикасы қалыптасады;

- Ақылды волонтерлер жобаларына қатысушылар мемлекеттік басқару жүйесі туралы көбірек түсіне бастайды.

Ақылды волонтерлік тәжірибесінен алынған сабақ:

1-сабақ: Жоғары сынып оқушыларына арналған жүктеме күніне 7-8 сабақ болғандықтан, сабақтан кейінгі жұмыстарды ұйымдастыруды қиындататындығын ескере отырып, орта мектептен бастап ақылды волонтерлікті енгізу қиынға соғуы мүмкін. Сондықтан «ақылды волонтерлікті» жүзеге асыруды 6-8 сыныптардан бастаған дұрысырақ. Егер мектепте білім берудің барлық деңгейлерінде «ақылды волонтерлік» әдістемесін енгізу туралы айтатын болсақ, онда міндетті 4 жобаның жүйесі тиімді болып көрінеді: 1-5 сыныптар - 1 жоба, 6-8 сыныптар - 1 жоба, 9-11 сынып - 2 жоба. Дегенмен, егер мұғалімдер «ақылды волонтерлік» әдісін белсенді қолданса, жеткілікті тәжірибесі болса және білім алушыларға өздерінің волонтерлік жобаларын

жүзеге асыруға көмектесе, «ақылды волонтерлік» орта мектеп үшін айтарлықтай тиімді болады.

2-сабақ: Ақылды волонтерлік әдістемені тиімді пайдалану үшін мектептер мұғалімдерге арналған біліктілікті арттыру курстарын үнемі өткізіп отыруы керек. Осындай курстар мұғалімдерге сапалы, креативті және инновациялық ақылды волонтерлік жобалар мұғалімдерге оқу мақсаттарына жетуге қалай көмектесетінін көрсетуі керек. Көбіне ақылды волонтерлік әдіспен алғаш кездесетін мұғалімдер бұл әдістің мүмкіндігіне қатты шабыттанып, таңдануда. Мұғалімдерге арналған біліктілікті арттыру бағдарламалары «ақылды волонтерлікті» оқыту практикасына сәтті енгізу үшін өте маңызды: олар мұғалімдерді «ақылды волонтерліктің» мазмұны мен әдісімен таныстырады және мұғалімнің күнделікті жұмыс режимінен шығуға мүмкіндік береді. сол тақырыптар арқылы. сол тақтадағы оқулықтар, жатталған мәтіндер мен сызбалар.

3-сабақ: Оқытушылар мен білім алушылардың волонтер волонтерлік бағдарламаларды жүзеге асырудағы жетістіктерін атап өту маңызды. Қызметті танудың кішігірім іс-әрекеті мұғалімді көптеген жылдар бойғы адал еңбекке шабыттандыруы мүмкін. Арнайы марапаттау жүйесі немесе мектеп газетінде жазылуы мұғалімдерді волонтер волонтерлік бағдарламаларға белсенді қатысуға итермелейді, сонымен қатар оқушылар өз нәтижелерімен мақтануға мәжбүр етеді. Мектептерде эксперимент ретінде сіз «ақылды волонтерлік» бағдарламаларын іске асыруда сіңірген еңбегі үшін берілген «жолақтарды» енгізе аласыз.

4-сабақ: Мұғалімдер мен білім алушыларға әр түрлі жаңа ақылды волонтерлер модельдерін үнемі ұсынып отыру қажет. Мектеп басшылығы жаңадан бастаған мұғалімдерге де, қазірдің өзінде «ақылды волонтерлердің» «ардагерлеріне» де жаңа оқу бағдарламаларын, ұйымдардың байланысын және жаңа жобаларды жүзеге асырудың мүмкіндіктерін жасауда қажетті қолдау көрсетуі керек.

5-сабақ: Ақылды волонтерлерді қазірдің өзінде іске асырылып жатқан немесе жоспарланған білім беру бастамаларымен синхрондау арқылы үлкен тиімділікке қол жеткізуге болады. Мысалы, біз мектептерге «ақылды волонтерлік» тәжірибесін әлеуметтік-эмоционалды даму бағдарламаларын, азаматтық білім беру бағдарламаларын, шағын топтарда оқыту экспериментін және т.с.с. енгізуді ұсынамыз.

6-сабақ: Ақылды волонтерлік әдістемені тиімді қолдану үшін таулар / аудан басшылығы, үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық ұйымдар және т.б. басшылықтың қолдауы мен қызығушылығы маңызды болып табылады, сондықтан жергілікті билік пен тиісті ұйымдармен көпірлер салу қажет. білім алушылар қоршаған ортаны қорғау, балалармен және аға ұрпақпен жұмыс жасау және т.б. жобаларын жүзеге асыра алады.

Сонымен, оқу бағдарламасына енгізілген және сонымен қатар білім алушыларға өз жұмысын талдауға міндеттейтін волонтерлік тәжірибе мен азаматтық белсенділік тәжірибесін біріктіретін «ақылды волонтерлік» әдісі жас адамның дамуының келесі аспектілеріне оң әсер етеді :

- оқу үлгерімі, мәселелер мен мәселелерді шеше білу, сыни ойлау қабілеті;
- Адамгершілік дамуы және этикалық ойлау қабілеті;
- әлеуметтік және азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру;
- өзін-өзі бағалау және өзіне деген сенімділік, айналасындағыларға түсіністікпен қарау мүмкіндігі;
- Өзгелерге төзімділік пен төзімділік;
- болашақ мамандығын таңдау.

Ақылды волонтерлік жобалар әлеуметтік ғылымдар, әдебиет, тарих сияқты гуманитарлық пәндердің бағдарламаларына өте жақсы кіріктірілген және жаратылыстану ғылымдары - химия, физика, биологияны оқытудағы қуатты педагогикалық құрал бола алады. Алгебра және геометрия сияқты пәндер үшін «ақылды волонтерлікті» қолдану қиынға соғады, бірақ оларды жеңуге болады.

Зерттеулер көрсеткендей, «ақылды волонтерлік» жас адамның жеке және әлеуметтік дамуына оң әсер етеді; азаматтық және әлеуметтік жауапкершілік сезімін қалыптастырады, қоғамның дамуына үлес қосуға ұмтылған белсенді азаматтарды тәрбиелеуге ықпал етеді; мектеп бағдарламасын тиімді игеруге ықпал етеді. Ақылды волонтерлік жобаларға қатысатын оқушылар өздерінің оқуларына араласа бастайды және жаңа білім алуға ынталы болады. Сапалы «ақылды волонтерлік» жобалары білім алушыларға еңбек нарығымен танысуға және болашақ кәсібін анықтай бастауға мүмкіндік береді.

Ақылды волонтерлік әдістің бірегейлігі академиялық білім мен әлеуметтік мәселелерді шешуде практикалық дағдылармен және қоғам игілігі үшін нақты жұмыспен байланысты.

Жаңа стратегияның түпкі мақсаты - мектептер жас адамға жоғары оқу үлгеріміне қол жеткізуге көмектесетін, сонымен бірге қажетті әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін бірыңғай білім беру ортасын қалыптастыру [28].

ЕБҚ бар балаларды волонтерлік процеске тарту

1 - 11 сынып

Білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеуде ерекше білім беру қажеттіліктері (бұдан әрі - ЕБҚ) бар оқушылардың интеграциясы мен бейімделуін жеңілдетуге бағытталған психологиялық компонент ерекше орын алуы керек [43].

Интеграция - (біртұтас лат. Integratio қалпына келтіру, толықтыру), бұрын бір-біріне ұқсамайтын бөліктер мен элементтерді тұтастыруға байланысты даму процесінің жағы.

Бұл жағдайда интеграция деп біз ЕБҚ бар білім алушыны білім алушы ұжымға қосуды айтамыз, бірақ тәжірибе көрсеткендей, бір енгізу жеткіліксіз. *ЕБҚБ оқушының ішкі ыңғайсыздықты сезінбестен және қоршаған ортамен қайшылықсыз қоршаған ортаның әр түрлі талаптарына бейімделу қабілетін белсендіру қажет, яғни. белсенді бейімделу процесін бастаңыз.*

Мектептің бастауыш деңгейінің шеңберінде бастауыш мектептің жетекші іс-әрекетіне негізделген балаларды бейімдеу процестерімен (ұжымдық ойындар, КТК, спорттық шаралар және т.б.) әртүрлі жұмыс түрлері бар. Жас Орта мектепке ауысқан кезде ЕБҚ бар оқушының жетекші іс-әрекеті өзгереді, бұл адаптация процесінің активтендіру формаларының өзгеруіне әкелуі керек. ЕБҚ бар балаларға арналған жалпы білім беретін мектеп аясында құрдастарымен интимді-жеке қарым-қатынас жасау қиын.

Қазіргі уақытта қоғам инклюзивті оқиғалардың және жалпы инклюзивті мәдениетті дамытудың қажеттілігін мойындайды. Сонымен қатар, *инклюзивті волонтерлік, студенттік ұжымда бейімделудің тиімді әдісі ретінде, күнделікті өмірге енгізуді енгізудің тиімді тетігі*, ЕБҚ бар адамдарға қоғамдық көзқарасты өзгерту құралы, оларды өзін-өзі жүзеге асырудың құралы бола алады. және осы әлемдегі өздерінің рөлдері туралы түсініктерін қайта құру.

Сондықтан білім беру ұйымдарында ЕБҚ бар балаларды волонтерлікке тарту тетіктерін әзірлеу және оларға қол жетімді орта жағдайларын жасау қажет.

Инклюзивті волонтерлік дегеніміз не? Оның сипаттамалық ерекшеліктері қандай?

Инклюзивті волонтерлік волонтерліктің құбылысының бір бөлігі болып табылады, ол ЕБҚ бар балаларды волонтерлердің қызметіне қосуды, олардың волонтерлік бастамаларын қолдауды, олардың мүмкіндіктерінің әр түрлі шектеулі деңгейлерін ескере отырып, іріктеу мен оқытуды көздейді.

Волонтерлік - адамгершіліктің, немқұрайлылықтың, әлеуметтік көшбасшылықтың ерекше мектебі. Сондықтан балалардың жастайынан сауатты және жүйелі түрде көмектесуі өте маңызды. Инклюзивті волонтерлік - бұл екі есе инвестиция. Жақсы істерді тек дені сау адамдар ғана емес, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдар да жасай алатындығының өзі әлемді басқаша қабылдауға ықпал етеді.

ЕБҚ бар балалармен жұмыс жасау кезінде волонтер болуға ұсыныс жасау, яғни қайырымдылықтың «нысаны» емес, іс-шараның белсенді қатысушысы болу – ЕБҚ бар балалардың өздері үшін де, олардың отбасы үшін де күшті ынталандыру.

Инклюзивті волонтерліктің басты мақсаты - ЕБҚ бар балаларды волонтерлікке тарту.

Инклюзивті волонтерлік негізгі қағидаттарға негізделген:

- ЕБҚ бар адамның мәні оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес;
- ЕБҚ бар әр адам сезінуге және ойлануға қабілетті;
- ЕБҚ бар балаларды кез-келген адам сөйлесуге және оны тыңдауға құқылы.

Инклюзивті волонтерліктің құндылықтары:

- оптимизм (өмірге деген оң көзқарас);
- әлеуметтік жауапкершілік;
- әлеуметтік дағдылар - өз бетінше шешім қабылдау;
- Мейірімділік / қамқорлық;

- Адам өмірінің құндылығы («Біз сізді қалай болсаңыз, солай қабылдайсыз!»);

- Салауатты өмір салтының құндылықтары;
- Өзіңнің волонтер екендігіңе мақтан;
- қатысушы құндылығы.

Инклюзивті волонтерліктің негізгі миссиясы - білім алушыларды әлеуметтендіруге, кәсіптік бағдарлауға және ЕБҚ бар балаларн шығармашылықпен жүзеге асыруға бағытталған мамандандырылған бағдарламаларды іске асыру үшін инклюзивті кеңістікті қалыптастыру.

Инклюзивті волонтерлікті жүйелі қолдау және дамыту механизмдерінің басты мақсаты - азаматтық қоғамды дамытудың ресурсы ретінде волонтерліктің әлеуетін белсендіру.

Инклюзивті волонтерлік ЕБҚ бар білім алушыларды волонтерлер қызметіне қосуды көздейді және мыналарды қарастырады:

- ЕБҚ бар балалардың волонтерлік бастамаларын қолдау, оның ішінде олардың мүмкіндіктерінің әртүрлі шектеулі дәрежелерін ескере отырып, осындай волонтерлерді тарту, іріктеу және оқыту;

- волонтерлер қызметіне тартуға ықпал ете отырып, ЕБҚ бар балаларды жеке және қолдау бағдарламаларын жүзеге асыру;

- арнайы жабдықталған жұмыс орындарын, кедергісіз байланыс мүмкіндіктерін беру, алаңға көлікпен қамтамасыз ету және жұмыстың алғашқы кезеңдерінде қолдау көрсетуді қоса алғанда, ЕБҚ бар балалар үшін волонтер іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін қол жетімді ортаны қалыптастыру;

- волонтер қызмет саласындағы іс-шаралардың ұйымдастырушылары мен қатысушылары ретінде ЕБҚ бар балаларды тарту;

- инклюзивті волонтерліктің оң имиджін құру.

ЕБҚ бар балалардың волонтер болудың әр түрлі себептері бар:

- ішкі психологиялық қажеттілік қажет. Волонтерлер қозғалысы осы қажеттілікті жүзеге асыруға, оның пайдалы екендігін сезінуге мүмкіндік береді, әсіресе мүмкіндігі шектеулі жас буын арасында;

- байланысқа деген қажеттілік. Егер салқын, көңілді компания таңдалса және онда қызықты әрі жайлы болса, онда сіз сонда болғыңыз келеді. Қарым-қатынас шеңбері кеңейіп келеді. Бұл көбінесе волонтер ретінде жұмыс істеудің негізгі себебі болып табылады;

- пайыз. Волонтерлер көбіне стандартты емес тәсілдермен және өзін жүзеге асырудың жаңа мүмкіндіктерімен байланысты;

- айналасындағылар. Жаңадан бастаушыларға қозғалыстың визуалды тартымдылығы (бас киімдер, футболкалар, значоктар және т.б.) идеядан, мақсаттардан немесе түпкі нәтижеден гөрі қызықтырады, әсіресе ЕБҚ бар балалар мен жасөспірімдерге;

- бедел және өзін-өзі жүзеге асыру. Бұған олардың тұлғааралық саладағы әлеуметтік жағдайын жақсарту мүмкіндігі кіреді. Волонтер ретінде сіз жаңа байланыстар орнатып, жаңа нәрселер біліп, сол арқылы қоғамда құрмет пен салмақ жинай аласыз. Көбінесе волонтер қамту бойынша волонтер қозғалыста

ЕБҚ бар балалардың кейбір қабілеттері көрінеді, мысалы, көшбасшылық немесе ұйымдастырушылық;

- шығармашылық мүмкіндіктер. Сіз жасыңызға қарамастан әртүрлі іс-әрекеттерде өзіңізді дәлелдей аласыз;

- бос уақыт. Уақытты екі жолмен өткізуге болатын кезде - пайда мен пайдасыз. Бірінші нұсқа - инклюзивті волонтерлер қозғалысы.

ЕБҚ бар волонтер, ол қандай? Оның басқа волонтерлерден айырмашылығы неде?

Еркін шараларға ЕБҚ бар барлық балалар қатыса алады. Алғашқы сатысында ЕБҚ бар волонтердің басқаларға қарағанда жұмыс істеуге деген ынтасы төмен. Бұл психологиялық кедергілерге байланысты, мұндай жігіттермен қарым-қатынас жасау, бірлесіп бір нәрсе жасау қиынға соғуы мүмкін. Оны үйрену үшін уақыт қажет. Бұл ЕБҚ бар балалардың кінәсі емес. Олардың ашық, белсенді өмір барысында өзін көрсетуге мүмкіндіктері аз болды. Бірақ ЕБҚ бар волонтерлер қазірдің өзінде волонтерлердің іс-шараларына қосылып жатқанда, олар мұны қалай және не үшін жасайтындарын түсіне бастағанда, сіз одан да ынталы волонтерлерді таба алмайсыз [44].

Осылайша, ЕБҚ бар жұмыс жасайтын волонтерлердің денсаулыққа ешқандай шектеулер жоқ волонтерлерден айырмашылығы жоқ. Олар сондай-ақ өз уақыттары мен күштерін бөліскілері келеді, басқаларға көмектеседі, айналасындағы өмірді жақсы жаққа өзгертеді. Сонымен қатар, оларда мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қол жетпейтін мүлдем бірегей тәжірибе бар - физикалық шектеулер мен әр түрлі деңгейдегі әлеуметтік оқшаулау жағдайында өмір сүру тәжірибесі. Мұндай тәжірибе кез-келген бағыттағы волонтерлік қызметті жүзеге асыру кезінде оның мақсаттары мен міндеттеріне, аудиториясына, механизмдері мен нәтижелеріне деген қарапайым көзқарасты өзгертуге, қосымша аспектілері мен мағыналарын көруге мүмкіндік береді.

Балаларға арналған инклюзивті волонтерлер корпусын құру, мектептерде инклюзивті волонтерлік командалардың желісін құру туралы, волонтер қызметке ЕБҚ бар балаларды тартуға бағытталған жобаларды ұсынуға болады, мұнда инклюзивті волонтерлік мақсат, міндет және механизм, мысалы, «Өзіңе қанатың мен сеніміңді тап», «Әлемге береке бер», «Әлемге махаббат сыйла» және т.б. Мұндай жобалардың миссиясы - волонтерлікті кез-келген адамның өмірінің ажырамас бөлігіне айналдыру, волонтерлер арқылы әркім өз елінің жағымды дамуына қатыса алады.

Мысалы, «#МечтаАрман» шығармашылық волонтерлер жобасы, ол «Даун синдромы» диагнозы қойылған дизайнердің эскиздері негізінде дизайнерлік киімдер топтамасын құруды қарастырады, бұл психикалық дамуында ауытқуы бар адамдарды әлеуметтік-психологиялық бейімдеу және кәсіптік бағдарлау мақсатында. сән театрының қызметіне қатысу арқылы өзіндік болып көрінеді. Бұл жобада шығармашылық ынтымақтастық жүзеге асырылуда: ақыл-ойында кемістігі бар оқушы жоғары кутюрлы көйлектер коллекциясының волонтер дизайнері, ал театрдың немесе сән орталығының қызметкерлерімен серіктестікте волонтерлер волонтер орындаушылар ретінде қатысады.

Қоғамға толеранттылық идеяларын енгізуге, мүгедектік туралы түсінікті дамытуға және инклюзивті дамытуға бағытталған білім беру жобалары маңызды. Бұл ЕБҚ бар балаларға деген төзімділікті қалыптастыруға бағытталған «Мен өмірді жақсы көремін», «Достық пен қайырымдылық сабақтары» сияқты жобалар болуы мүмкін.

Сүйемелденетін волонтерліктің технологиясын тәлімгерлік іс-шаралар арқылы волонтер тәжірибеге ЕБҚ бар балалар мен жасөспірімдерді тартуға бағытталған «Ал мен жасай аламын» сияқты жобаларда қолдануға болады. Бірнеше жылдан бері ЕБҚ бар волонтерлері сау құрдастарының арасындағы тәлімгерімен бірге волонтерліктің әр түрлі бағыттарында жұптасып жұмыс істейді. Бірінші кезеңде жұптар құрылады: тәлімгер және тәлімгер. Содан кейін олар бірлесіп, өздеріне берілген тапсырманы қалай орындау керектігі туралы тренингтен өтеді (функционалдық дайындық), және тек үшінші кезеңде ғана олар волонтерлер іс-шаралары мен акцияларын өткізген кезде нақты волонтерлер позицияларын алады.

ЕБҚ бар волонтерлеріне көмек көрсету шеңберінде тұлғааралық қарым-қатынас, олардың денсаулығы мен қауіпсіздігі туралы қамқорлық және тағы басқа дағдыларды дамытуға бағытталған тренингтер өткізу қажет. Бұл бағдарламалар ЕБҚ бар волонтерлерінің әлеуметтік және еңбек дағдыларын жақсартады, қатысушыларға өздеріне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі және сайып келгенде өмірлерін өзгертеді.

«Қайырымдылық туралы» әлеуметтік жобасының сценарийі

5 - 11 сыныптар

«Қайырымдылық туралы» сияқты әлеуметтік жобалар инклюзивті волонтерлер тобын құруға мүмкіндік береді және басты идеяны жүзеге асырады - адамдарға құрметтеу принциптері бойынша адамдарға көмектесетін, түсінетін, қарым-қатынасын құра алатын ұрпақ тәрбиелеу. [44].

Жобаның қатысушылары басқа волонтерлермен бірге ЕБҚ бар балалар.

Мақсаты: ЕБҚ бар балаларды волонтерлікке тарту және оларға қолжетімді орта беру.

Жобаның мақсаты:

1. Адамдарға волонтер көмектің мәнін түсіне отырып, қазіргі қоғам дамуының маңызды факторы ретінде ЕБҚ бар балаларда әлеуметтік қызмет көрсету мәдениетін қалыптастыру.

2. Балаларды мейірімділікке баулу, толеранттылықты дамыту.

3. ЕБҚ бар балалар мен жасөспірімдерде, зейінділік, қарапайымдылық, көмекшілік және өзінің пайдалылығы туралы сана қалыптастыру.

Волонтерлер жұмысының нысандары мен әдістері:

- жалғызділікті қарттарға, Ұлы Отан соғысының және еңбек ардагерлеріне, жетім балаларға, мүгедектерге, қиын өмірлік жағдайдағы балаларға көмек көрсету;

- кіші жолдастарға көмек көрсету;

- іс-әрекеттер: гуманитарлық, еңбек, экологиялық;

- байқаулар, жарыстар;

- экскурсиялар;
- игі істер марафоны және т.б.

Қайырымдылық туралы жобасының мазмұнды бөлігі үш негізгі бағыттардың жиынтығынан тұрады

1. «Мен Қазақстан азаматымын!»

2. «Мен көмектесемін».

3. «Көрнекі үгіт».

«Қайырымдылық туралы» жобасының қызметі

Бағыт: «Мен - Қазақстан азаматымын!»

Мақсаты: ЕБҚ бар балалар мен жасөспірімдердің рухани-адамгершілік тәрбиесіне жағдай жасау.

Іс-шаралар:

- «Қауіпсіз жолдар» акциясы;

- «Көбірек жақсы істер» акциясы (балалармен сүйікті ойындар);

- «Жасыл планета» акциясы (ағаш отырғызу);

- «Өз мектебінді жақсарт» сенбілігі (орталықтың аумағын анаммен және әкеммен бірге тазарту);

- «Сіз Қарағандыды сүйесіз бе?» сауалнамасы. Қарағанды қаласының мерейтойына (көшеде қала тұрғындарының сауалнамасы)

Бағыты: «Мейірімділік»

Мақсаты: ең жақсы отандық дәстүрлерді жаңғырту, қайырымдылық, мейірімділікке, сезімталдыққа, жанашырлыққа тәрбиелеу.

Іс-шаралар:

«Жалғыздықсыз әлем» акциясы:

- Ұлы Отан соғысының ардагерлерін, тыл еңбеккерлерін Жеңіс күнімен құттықтаймыз;

- әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарына бару, мерекелерімен құттықтау, концерттер;

- ауыр науқас балалардың туған күнімен, балалық шақ мейрамымен құттықтау;

- «Ертегімен жақсы бол» акциясы (ауыр науқас балаларға бару, ертегілерді бірге қарау, ертегілерді оқу, соларға негізделген суреттер);

- «Книжкана ауруханасы» акциясы (балалар кітаптарын жөндеу);

- «Мектеп жасына дейінгі балаға сыйлық» акциясы (мектепке дейінгі жастағы ЕБҚ бар балаларға қарындаштар, түрлі-түсті кітаптармен, кітаптармен және т.б. тапсыру);

- «Балалық шақ - бәріне бірдей» акциясы (аурухананың балалар бөлімінде ойын бағдарламасын жүргізу);

- «Жазғы орындық» акциясы (серуендеуге арналған кітаппен, қызықты кітаптармен);

- Дүниежүзілік мейірімділік күніне қатысу;

- «Біз басқалар сияқтымыз, бірақ сәл күштіміз» - Халықаралық мүгедектер күніне арналған акция.

Бағыты: «Көрнекі науқан»

Мақсаты: қоғам назарын экология, адамгершілік, патриотизм, руханият, денсаулық, өзара көмек мәселелеріне аудару

Іс-шаралар:

- мектеп газетінде, веб-сайтта жоба қызметі туралы жазбаларды орналастыру;

- суреттер конкурстарын, плакаттарды ұйымдастыру;

- «Біз волонтерміз» ақпараттық стендін құру;

- «Волонтер кім?» буклетін әзірлеу және тарату.

- «Мен темекі шекпеймін және сізге кеңес бермеймін» ақпараттық-талдау кампаниясы (темекінің зияны туралы буклеттер тарату)

12) Күтілетін нәтижелер.

Бағдарламаны іске асыру нәтижесінде балалар мен жастардың жеке қасиеттері мен құзыреттіліктерінің дамуы күтіледі, мысалы:

- өзін-өзі тану мен өзін-өзі жетілдіруді жүзеге асыруға деген ұмтылыс;

- қоғамның игілігі үшін риясыз еңбек етуге ұмтылыс;

- өзінің және басқа адамдардың өмірін жақсарту жолдарын анықтау мүмкіндігі;

- жауапты көшбасшылық және әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдылары.

Нәтижелерді ұсыну формасы:

- білім беруді ұйымдастырудағы волонтерлер қозғалысының тәжірибесін нұсқаулықтармен, демалыс сценарийлерімен, тақырыптық сынып сағаттарымен, конференцияларымен қорытындылау бойынша жинақ шығару.

- волонтерлік топтың / жасақтың болуы, білім беру ұйымының волонтерлер қозғалысының атрибуттары

Балалық шақтың негізгі проблемаларының бірі - балалардың қоғамдық өмірге, оларға тікелей әсер ететін мәселелерді шешуге қатысуын қамтамасыз ететін тиімді тетіктердің болмауы. Волонтер балаларды білім беру ұйымдарындағы бітімгершілік қызметіне даярлау және олардың қатысуы жауапкершілікті мінез-құлықты қалыптастыру, балалардың мектеп ортасындағы қауіпсіздік пен психологиялық жайлылықты арттыру тетігі ретінде балаларды өзін-өзі басқарудың практикалық бағытын кеңейтеді.

Жоба: Волонтерлер ұйымындағы татуластыру қызметі

7 - 11 сынып

Жобаның өзектілігі мектептегі татуласу қызметтері қызметінің қазіргі кездегі жағдайлары жасөспірімдер арасында туындайтын жанжалды жағдайларды шешіп қана қоймай, сонымен қатар мектепте қолайлы жағдай жасау, қатысушыларға сабақ беру үшін профилактикалық жұмыстар жүргізуді талап ететіндігімен байланысты. білім беру процесінде өзара әрекеттесудің сындарлы тәсілдері.

Жобаның идеясы: мектепті татуластыру қызметінің (МТҚ) волонтерлері мектеп жағдайында қолайлы жағдай туғызу үшін профилактикалық жұмыстар жүргізу бойынша МТҚ жетекшілеріне арналған оқыту бағдарламасын жасайды және жүзеге асырады; оқытылған жасөспірімдер білім беру процесінде қатысушылардың сындарлы өзара әрекеттестігі үшін профилактикалық іс-

әрекеттің өзіндік стилін құра отырып, өздерінің білім беру мекемелерінде білім мен идеяны қамтиды.

Жобаның мақсаты - жасөспірімдерді мектеп өміріне қолайлы жағдай жасау үшін МТҚ көшбасшылары қызметі арқылы профилактикалық жұмыстарға бағытталған қоғамдық пайдалы іс-шараларға тарту.

Тәжірибелік маңыздылығы:

- мектептерде профилактикалық жұмыстар жүргізудің бағыттары әзірленді;

- Мектептерде профилактикалық іс-шаралар өткізуге арналған іс-шаралар банкісі - қысқаша мазмұны, презентациялары, бейнематериалдар жинақталды:

- жұмысқа волонтерлік топтарды қосу арқылы мектеп жағдайындағы құқық бұзушылық деңгейін төмендету;

- қалалық іс-шаралар мен волонтерлер жасөспірімдері өткізетін іс-шаралар шеңберінде жасөспірімдермен жұмыс жасаудың белсенді түрлерін жүзеге асыру арқылы жасөспірімдер арасындағы қылмысты азайту бойынша жұмыстың алдын-алу моделі жасалды;

Жоба жоспарланған аудитория: МТҚ-нің жасөспірім көшбасшылары, әлеуметтік қауіп бар жасөспірімдер, мінез-құлқында қиындықтарды сезінетін жасөспірімдер (агрессивті, қақтығыс), сондай-ақ бейімделу қабілеті төмен деңгейдегі жасөспірімдер (мазасыз және «қабылдамаған»), ересектер мен балалардың бірыңғай командасын құру үшін МТҚ басшылары қажет.

Жоба үш кезеңде жүзеге асырылуда:

1. *Дайындық.* Оқу іс-шараларын өткізудің бағыттарын, әдістерін, материалдарын анықтау. Келесі бағыттар ұсынылады:

- Команда құру технологиялары
- мектептегі акциялар
- Толеранттылық пен достық сабақтары
- жасөспірімдердің құндылық бағдары
- өмірге деген позитивті қатынас

Мектеп татуластыру қызметінің әрекетін ұйымдастырудағы негізгі міндеттердің бірі - волонтерлерді тарту. Оқу жылының басында мектеп шағын насихат тобының жарқын презентациялары мен сөйлеген сөздерінің көмегімен ақпараттық науқан өткізеді. Сондай-ақ, 10-11 сыныптардың волонтерлері білім алушыларға презентацияларға қатысады, олар қызмет туралы, оның мақсаттары мен міндеттері туралы, практикалық жұмыс, дәстүрлер мен нәтижелер туралы, волонтерлерге және жалпы мектепке қандай жақсы қызмет беретіні туралы және сонымен бірге балаларды қызметке шақыру.

Білім алушылар МТҚ жұмысына өз еркімен қатысады және қалаған уақытында қызметтен кете алады, бірақ бұл жұмыс өте жауапты болғандықтан, жаңа құрамды жалдау кезінде балаларға олардың олардың құрамында қалуы өте қажет екенін түсіндіру қажет. оқу жылы бойына қызмет көрсету. Білім алушыларға сабақтан кейін қалуға, татуластыру бағдарламаларының тәртібі үшін бірдененен бас тартуға тура келетінін және басқаларын тез арада түсіндіру керек, өйткені медиацияны оқыту үдерісі өте жоғары болған жағдайда композицияның ауысуы, жаңа келбеттерді үнемі даярлау қауіпі және

балалардың болмауы, татуластыру бағдарламаларын өздігінен жүргізуге қабілетті.

Сондықтан волонтерлердің қызығушылығын сақтау және олардың кетуін жеңу үшін баланста олардың өмірінің осы екі аспектілерін баланс формуласының екінші бөлігін сезінуге және түсінуге көмектесетін балалармен жиі талқылаған жөн (баладан қанағаттану олардың жұмысының нәтижелері және көпшілік мойындауы).

Барлық артықшылықтардың ішіндегі ең әсерлі сәттер медиатор бола алған волонтерлерге тиесілі. Медиаторлар өздерінің мектепте де, одан тыс жерлерде де қызмет ететін МТҚ-нен құнды дағдылар мен жаңа көзқарастарға ие болғанын түсінеді және бағалайды. Сонымен қатар, медиаторлар өздерінің қабілеттеріне деген сенімділікті арттыра отырып, олар өздерінің мектепте ерекше миссиясы бар екенін түсінеді және олардың өзін-өзі бағалауы жоғарылайды. Кез-келген жағдайда куратор волонтерлерге қызметке қатысудан алған білімдерін, әрекеттері мен сезімдерін талқылау (рефлексия) арқылы сезінуге көмектесуі керек.

МТҚ-да жұмысты жалғастыру үшін мықты ынталандырушы факторлардың бірі - рәсімдер мен дәстүрлерді құру және қолдау. Мысалы, шай ішу және волонтерлердің туған күндерін, Жаңа жылдарды және басқа да мерекелерді атап өту, «Бейбітшілік көгершіні», «Жанжалсыз күн», «Кел татуласайық» т.б арнайы іс-шаралар өткізу дәстүрге айналуы мүмкін. Сонымен қатар, МТҚ жұмысы жүйелі жарнаманы қажет етеді. Жарнамалық науқан неғұрлым күшті болса, білім алушылардың өздері МТҚ-да волонтер болып жұмыс істеуі соғұрлым беделді болады.

2. *Негізгі.* Мектептерде профилактикалық жұмыстар жүргізуге ShSP жетекшілерін жинау және оқыту. Жұмыс жетекшілер тәжірибе жинақтап, әдістемелік ұсыныстар жинап, идеялар жинақтап, осының барлығын мектептерде алдын-алудың жеке стилін дамыта отырып ұйымдастырды. Қалалық іс-шараларды ұйымдастыру: «МТҚ көшбасшысының жұмысында медиа технологияларды қолдану» және «МТҚ көшбасшысының қызметіндегі интерактивті әдістер» семинар-практикумдары, онда волонтерлер өз бағыттары бойынша шеберлік сыныптары, консультациялар және миға шабуыл жасайды.

3. *Қорытынды.* Қызмет нәтижелерін талдау және қорытынды іс-шараны өткізу, мысалы, «Өз траекториясы» идеялар фестивалі ретінде, мұнда қатысушылар өз мектептерінде профилактикалық шараларды жүзеге асыру бойынша тәжірибе алмасады. Жобаны іске асыру нәтижелері бойынша әдістемелік материалдар дайындау - іс-шараларды, ұсыныстарды, идеяларды әзірлеу және т.б.

Нәтижелері:

1. Жасөспірімдер мектептегі жайлы жағдай жасауға, білім беру ұйымдарындағы қақтығыстарды азайтуға бағытталған әлеуметтік маңызды істермен айналысады;

2. Мектепте қолайлы жағдай жасау бойынша профилактикалық жұмыстардың бағыттары әзірленді;

3. медиа-өнімнің, рефераттардың, жасөспірімдер мен ересектерге арналған оқу-профилактикалық іс-шараларда қолдануға арналған әзірлемелерді құру;

4. Волонтерлер өз тәжірибелерін мектеп аралық, аудан/қалалық конференциялар мен форумдарда сөз сөйлеп белсенді түрде насихаттайды, өз еңбектерін - жазбаларын, акцияларын әртүрлі деңгейдегі жинақтарда, интернет сайттарда жариялайды;

5. Білім беру ұйымдарында мектеп жағдайында жасалған құқық бұзушылықтар саны азайтылды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі заманғы балалар мен жастарға білім беру жүйесіндегі маңызды орынды мақсат, міндеттер, формалар мен әдістер оң рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған волонтерлер қызметі алады.

Волонтерлік бағдарламаларды, жобаларды іске асырудағы оң тәжірибе байыпты сараптамалық бағалауды қажет етеді, қазақ мектебінде «волонтерлік жолымен білім беруді» дамыта алатын тәжірибешілер санының көбеюін талап етеді. Волонтерлер бастамаларын әзірлеу, енгізу және тестілеу - бұл күрделі ғылыми және тәжірибелік қызмет. Ол балалар мен жасөспірімдерде (олардың белсенді қатысуымен) білім, қызығушылық, қажеттілік, құндылық бағдарлар жүйесін қалыптастыруды көздейді. Осындай мәселелерді шешу үшін волонтерлік құбылысының ғылыми негізделген сипаттамасы, оны ұйымдастыру және әдістемесі мәселелері қажет. Соңғы жылдардағы тәжірибені жүйелі талдау күн тәртібіне мектептегі барлық деңгейдегі волонтерлердің күш-жігерін дамытудың оптимистік футурологиялық болжамының қажеттілігі туралы мәселені қояды.

Жалпы білім беретін мектептегі волонтерлер қозғалысының дамуы, оқушыларды әлеуметтік бағдарланған жобаларға тарту (экологиялық, азаматтық-патриоттық, өлкетану, мәдени, денсаулықты сақтауға бағытталған жобалар, кедейлерге көмек көрсету және т.б.) сияқты қасиеттерді қалыптастырады. Отанға деген сүйіспеншілік, еңбексүйгіштік, парызды сезіну, берілгендік, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу. ХХІ ғасыр жағдайында нақты мазмұнымен және иерархиялық құрылымымен адами құндылықтар жүйесін қалыптастыратын волонтерліктің әртүрлі формалары. Тұлғаны дамытудың басым саласы құндылық-семантикалық сала болып табылады. Бұл дегеніміз, тұлғаның дамуын басқарамын деген тәрбиенің мақсаты мен баланың тәрбиелік іс-әрекетінің басты мәні, баланың құндылық-семантикалық дамуы болуы керек. Сонымен, тәрбиені мағынаны қалыптастыратын процесс ретінде қарау керек».

Қазіргі уақытта волонтерліктің дамуы мектептің әлеуметтік-педагогикалық жұмысының, мұғалімдердің, білім алушылардың және қоғамды қорғаудың дайындығының көрсеткіші болып табылады. Волонтерлер практикасы білім алушылар арасында белсенді азаматтық пен жауапкершілікті қалыптастырудың маңызды құралына айналуға.

Бүгінгі таңда білім берудің тиімділігі көбіне ақпараттық дәуірге сәйкес келетін интеллектуалды мәселелерді шеше білуімен ғана емес, сонымен қатар нақты практикалық мәселелерді шешу тәжірибесін игеруімен бағаланады. Балаларға ашық қоғамға енуге, коммуникативті дағдыларды дамытуға және жауапты көшбасшылық тәжірибе жинауға мүмкіндіктер ашылады.

Осылайша, білім беру ұйымдары үшін волонтерлер мен қайырымдылық шараларын қолдану балалардың бастамаларын іске асырудың жаңа форматтарын ұсынады, волонтерлік пен қайырымдылық құндылықтарын оқу-тәрбие жұмысында пайдалануға, сондай-ақ қызметтен синергетикалық нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндіктер ашады білім алушылар. Мұның бәрі бірлесіп, жастарға «енжарлыққа қарсы вакцинациялауға», қоғамға деген сенім

атмосферасын құруға, әлеуметтік мәселелерді тиімдірек шешуге, азаматтардың жас кезінен бастап әлеуметтік белсенділік мәдениетін және жауапкершілікті қалыптастыруға көмектеседі.

Білім алушылардың волонтерлер қозғалысына қатысуы білім алушылардың өзіндік көзқарасының өзгеруіне ықпал етеді және қоғамға да, волонтерлерге де пайдалы. Өзінің жеке әлеуетін жүзеге асыру, оның қабілеттері мен мүмкіндіктерінің көрінісі, адам тағдырының жүзеге асуы адамның қоғамға қызмет етуіне қатысуының жетекші мотивтері болуы керек.

Волонтерліктің көмегімен қозғалысқа қатысушылар өздерінің дағдылары мен қабілеттерін дамытады, қарым-қатынас пен өзін-өзі құрметтеу қажеттілігін қанағаттандырады, олардың пайдалылығы мен қажеттілігін сезінеді, іс жүзінде олардың адамгершілік қағидаларын ұстанып, өмірдің рухани жағын ашады.

Сонымен, волонтерлер қозғалысын жүйелі түрде дамыту және қолдау, әлеуметтік құндылық және сонымен бірге адам ресурстарын дамыту саласындағы білім мен технологияның бірегей жүйесі ретінде мәселелерді шешудің тиімді және тиімді құралдарының бірі болып табылады жастардың, барлық жастағы азаматтардың қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге белсенді түрде қатысуы үшін жағдай жасау.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Всеобщая Декларация Добровольчества, 2001. URL: <http://www.kdobru.ru/>
2. Всеобщая декларация прав человека, 1948. URL: <http://www.un.org/ru/documents/>
3. Козлова М.В. Обзорные материалы по волонтерству (добровольчеству) // Централизованная библиотечная система No 5 ЦАО. 2012.
4. <http://fb.ru/article/382264/volonterstvo-istoriya-vozniknoveniya-i-stanovleniya-meropriyatiya-volonterskogo-dvijeniya>
5. Официальный сайт благотворительной организации «Невский ангел» (презентация в Microsoft Office Power Point) [Элек-тронный ресурс]. URL: <http://www.kdobru.ru>
6. История волонтерского движения в мире // Волонтером на остров Валаам: URL: <http://volonter.valaam.ru/ru/volunteering.htm>.
7. Волкова СИ. Концепция и практика волонтерской деятельности в Японии/www.IVR.org. UK.
8. <http://fb.ru/article/382264/volonterstvo-istoriya-vozniknoveniya-i-stanovleniya-meropriyatiya-volonterskogo-dvijeniya>
9. Благотворительный фонд «Кто, если не Я?» // <http://ktoeslineya.ru/>.
10. 365info.kz/2020/07/volonterskoe-dvizhenie...glavnyh...
11. <http://comode.kz/post/what-where-when/volonterskie-organizatsii-v-kazahstane/>
12. caravan.kz/gazeta/god-volontera-tvori-dobro...vo...
13. [kazpravda.kz/Новости Казахстана.../volonterstvo--visshee...](http://kazpravda.kz/Новости_Казахстана.../volonterstvo--visshee...)
14. Асмолов А.Г. «Этюды оптимизма: ценностные горизонты оптимистической педагогики». «Образовательная политика», № 4, 2015ж.
15. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. – М., 2010 ж.
16. Корнетов Г.Б. Становление демократической педагогики: восхождение к общественно-активной школе. – М.; Тверь, 2009 ж.
17. Волонтерство и благотворительность в сфере образования и их роль в модернизации системы образования в современных условиях. Методические рекомендации.2019 ж.
18. <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=4583410>.
19. Служение обществу. Пособие по развитию волонтерской деятельности учащихся организаций образования. Алматы, 2009.
20. Арсеньева Т.Н. Виноградова Н.В., Пелевина И.М., Малоземов А.А. Волонтерские программы как ресурс развития и системной поддержки здорового образа жизни российской молодёжи. Научно-методическое пособие. – Тверь. 2012.
21. Матвеев П.Е. Моральные ценности — Владимир: Владим. гос. ун-т. Монография, 2004. — 190 б.
22. http://inductor1.ucoz.ru/publ/individualizacija_i_obedinenie/institut_volonterstva/42-1-0-48.

23. Соколова М.Ю. Добровольчество как средство формирования ценностных ориентиров у студенческой молодежи. // Социальная активность молодежи как условие развития современного общества. Сб. научных трудов. Ч.2, Екатеринбург. 2010. С.252.
24. Смит Д. Добровольцы – капитал будущего? // Курьер ЮНЕСКО. 2001. Июнь. С.28.
25. Сикорская Л.Е. Толерантность в представлениях молодых российских и немецких волонтеров социальной работы // Социологические исследования. № 9, 2007. Сентябрь. С.55.
26. Крутицкая Е.В. Компетентностный подход к организации волонтерской деятельности молодежи в высшей школе. «Волонтер», №1-2. 2013 год. Санкт-Петербург, 2013 год.
27. http://www.isbe.state.il.us/ils/social_emotional/standards.htm.
28. Шмидт Джон Дж., Агеева В. Программы «умного волонтерства» в школах США: новые перспективы для повышения эффективности образования и гражданского воспитания молодежи. «Волонтер», №1-2. 2013 год. Санкт-Петербург, 2013 год.
29. Тарасевич Г., Москвина Ж., Рубан А. Почему люди работают бесплатно. <http://www.ladoga-park.ru/a080731175950.html>.
30. Арсеньева Т.Н., Виноградова Н.В., Пелевина И.М., Соколов А.А. Инновационные проекты системной поддержки молодежного добровольчества. Научно-методическое пособие. – СПб.; Тверь, 2009.
31. Методическая разработка занятий по введению в волонтерскую (добровольческую) деятельность для учащихся образовательных организаций / Авторы-составители А.А. Соколов, А.В. Ковтун, А.П. Метелев / Под ред. Т.Н. Арсеньевой. Москва 2017.
32. Мотивация участия молодёжи в добровольческой деятельности // Интернет-ресурс: <http://semya-protiv-narkotikov.ru/motivaciya-uchastiya-molodezhi-v-dobrovolcheskoy-deyatelnosti>
33. Григорьев И.Н. Специфика организации волонтерства в молодежной среде // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2008. – № 12.
34. Арсеньева Т.Н., Загладина Х.Т. Проект методических рекомендаций по направлению деятельности «Гражданская активность». М: Общероссийская общественно-государственная детско-юношеская организация «Российское движение школьников», Московский педагогический государственный университет, 2016.
35. Салтыкова Т.А. Ресурсный центр по реализации волонтерских (добровольческих) практик на базе общеобразовательной школы: слагаемые успеха – Внешкольник.- 2016.- № 6(174).
36. Закон Республики Казахстан «О волонтерской деятельности», от 30 декабря 2016 г. № 42-VI.(с изменениями от 11.07.2017 г.), Закон Республики.
37. Абдалина Л.В. Психологические аспекты добровольческой деятельности в подростковом возрасте / Л.В. Абдалина, М.В. Григорович // Вестн. ТГУ. – Тамбов, 2011. – Вып. 7 (99)

38. Садчикова Т.А. Формирование гражданской ответственности старшеклассников в процессе волонтерской деятельности: дис. ... канд. пед. наук / Т.А. Садчикова. – Тамбов, 2009. – 227 б.
39. Шульгина И. Б., Шевченко И. В. – Добровольческие (волонтерские) программы во внеурочной деятельности современных школьников-Внешкольник.- 2018.- № 4 (184.)
40. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. – М.: «Ось-89», 1999.
41. PLANNING TOOL KIT. A Guide for Creating Effective Service Projects» (издание Youth Service America и Global Youth Action Network), 2004.
42. Сикорская Л.Е. Добровольческая деятельность как школа нравственного воспитания молодежи / Л.Е. Сикорская // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2009. – Т. 3.
43. Методические материалы по теме «Вовлечение в добровольческую (волонтерскую) деятельность людей с ограниченными возможностями здоровья, включая российский и зарубежный опыт». Москва 2020.
44. Портал инклюзивных практик. URL.: <https://inclusiacenter.ru/>
45. Арович, Я. Методы работы с волонтерами / под ред. М.Ю. Киселева, И.И. Комаровой//Школа социального менеджмента: Сборник статей. – Москва: Карапуз, 2004.
46. <http://fb.ru/article/382264/volonterstvo-istoriya-vozniknoveniya-i-stanovleniya-meropriyatiya-volonterskogo-dvijeniya>
47. Методическое пособие «Волонтерское (добровольческое) движение в общеобразовательной организации. // Ассоциация волонтерских центров URL: <http://авц.рф/media-files/documents/в школе.pdf>.
48. Типовые правила по ведению реестра учета волонтерской деятельности.– Утверждены приказом Министра по делам религий и гражданского общества Республики Казахстан от 22 февраля 2017 года № 16/ Электронный ресурс– <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015101>

Мазмұны

Кіріспе.....	233
«Қоғамға қызмет» жобасының шетелдік және қазақстандық тәжірибесі.....	235
«Қоғамға қызмет» жобасын іске асыруда волонтерлік қозғалысты қалыптастыру әдістемесі.....	171
Қорытынды.....	334
Пайдаланылған әдебиеттер.....	336

«ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ЖӘНЕ МЕКТЕПТЕГІ ТАТУЛАСУ ҚЫЗМЕТТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУ» ЖОБАСЫ

КІРІСПЕ

Білім беру реформасы мектеп жұмысын қоғамның шарттары мен қажеттіліктеріне сәйкес келетін сапалы жаңа деңгейге көтеруге бағытталған. Қазіргі мектептің үнемі жаңарып отыруы білімді адамды емес, белсенді және шығармашылық ойлауға және әртүрлі жағдайларда әрекет етуге қабілетті адамды дайындауға бағытталған. Бұл ретте білім алушының алған біліміне саналы көзқарасын, олардың қажеттілігі мен күнделікті өмірде қолданылуын дамытуға баса назар аударылады. Баланың жеке басы өзінің мақсаттары мен ұмтылыстары, өз бетінше білім алуға, болашаққа жоспар құруға және оларды сәтті жүзеге асыруға деген қабілеті мен қалауы бірінші орынға шығады. Тұлғаның қалыптасуының әр кезеңі әр түрлі жас кезеңдерінде тұлғаның қалыптасуы мен дамуының психо-физиологиялық заңдылықтарын және тиісті психологиялық қолдауды ескеруді талап етеді.

Қазіргі заманғы ғылым балалардың психикалық дамуының біркелкі еместігін, психо-физиологиялық бұзылулардың, білім берудің барлық деңгейіндегі балалардағы созылмалы аурулардың өсуін мойындайды. Қазіргі білім беру үшін әртүрлі қауіптер үлкен мәселе туғызады: құмар ойындар мен интернетке тәуелділіктің өсуі, зорлық-зомбылық, агрессия, бұзақылық, жеткіншектер қылмысы, қоғамға қарсы мінез-құлық және т. б.

Қазіргі уақытта Қазақстанның алдында балалар мен жеткіншектер қылмысы мен өзіне-өзі қол жұмсау мәселелерін шешу өзекті болып тұр. Жыл сайын ішкі істер органдарында 7 мыңға жуық кәмелетке толмаған және 10 мың қолайсыз отбасы тіркеледі. ЮНИСЕФ-тің [1], зерттеуіне сәйкес, 3000-нан астам бала қылмыс жасайды. 2018 жылы балалардың өз-өзіне қол жұмсау санының өсуі 2017 жылмен салыстырғанда 6,6% - ды құрады. Қазақстандағы оқушылардың үштен екісі оқушылардан немесе мұғалімдер тарапынан зорлық-зомбылықты бастан кешуде немесе оған куә болуда.

«Тәуекел тобындағы» балаларды ерте анықтау және оларға сонымен қоса олардың отбасыларына әлеуметтік-құқықтық және психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мақсатында психологиялық қызметтердің жұмысын күшейту және білім беру ұйымдарында мектептік татуласу қызметтерін құру, сондай-ақ басшылардың, басшының орынбасарларының, педагогтердің, психологтардың біліктілігін арттыру белгіленген. Мемлекеттік білім және ғылым департаментінің 2020-2025 жылдарға арналған деректері бойынша білім беру ұйымдары мектептердегі зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы іс-әрекет, сондай-ақ білім алушылар арасында зорлық-зомбылық туралы хабардар болуды арттыру мақсатында өмірлік дағдыларды қалыптастыру және суицидтің алдын алу жөніндегі бағдарламаларды іске асыратын болады [2].

Инклюзивті білім беру тұжырымдамасы психикалық және соматикалық аурулардың салдарынан әлеуметтік-психологиялық бейімделу мен оқуда

қиындықтарға тап болған ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды мектепте оқытуды болжайды. Сонымен қатар, жыл сайын нейропсихикалық бұзылулары бар жеткіншектер саны артып келеді. Бұл балаларға көмек керек. Біздің еліміздің әртүрлі аймақтарында психологтардың балаларды мектепке дайындауға, оқушылардың оқу жүктемесін жеңілдетуге, білім алушылардың жеке ерекшеліктері мен кәсіби бағдарлауға бейімділігін зерттеуге, оқыту мен тәрбиелеудің қиын жағдайларының себептерін анықтауға және т.б. қатысуының оң тәжірибесі жинақталған. Психологияда оқушылардың психикалық дамуының жас және жеке ерекшеліктері туралы ғылыми мәліметтер бар, осы дамуды диагностикалау мен түзетудің белгілі бір әдістемесі жасалды.

Оқушылардың зияткерлік және жеке дамуының оңтайлы жолдарын іздеу білім беру үрдісінің тиімділігін арттырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады. Бұл оқушылардың қабілеттері туралы, оның жеке басының негізгі қасиеттері туралы терең және жан-жақты білімді қажет етеді, олар әлі де жеткілікті зерттелмеген және оқу үрдісінде ескерілмеген. Мұғалімдер өздерінің тәжірибелік қызметінде бар психологиялық білімнің барлық спектріне сүйенуі керек.

Білім беру ортасы әрқашан бала өмірінің ең аз қорғалған салаларының бірі болды, бірақ қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда ықтимал тәуекелдер мен қауіптердің саны едәуір өсті. Соңғы жылдары білім беру ортасының қауіпсіздігі мәселесі өткір болып тұр. Ол күрделі, пәнаралық сипатқа ие. Ұйымдастырушылық аспектіде білім беру ортасына қатысушылардың денсаулығына қауіп психологиялық көмек жүйесінің дамымауы, білім беру жүйесіндегі қолдау әрекеті қызметінің тиімсіздігін тудырады. Тек әртүрлі профильдегі мамандардың бірлескен күш-жігері оң нәтижеге әкелуі мүмкін. Мектептерде қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыруға бағытталған жүйелі, мақсатты жұмыс қажет.

Осының барлығы Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесін психологиялық қызметпен қамтамасыз етіп, жетілдіруді талап етеді. Тиімді жұмыс тәжірибесінің сабақтастығына және қазіргі заманғы психологиялық ғылым мен тәжірибенің жетістіктерін біріктіруге негізделген психологиялық қызметті іске асыру үшін әдіснамалық негіз қажет.

Бұл жұмыстың мақсаты – Еліміздің білім беру жүйесінде психологиялық қызметті және мектептегі татуласу қызметін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

1 МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Мектепке келумен бала көптеген қиындықтарға кезігеді, бұл, ең алдымен, жаңа жағдайларға байланысты, баланың бұрын үйренгендерінен (балабақша, үй) айтарлықтай ерекшеленеді. Білім беру үрдісі әр түрлі жастағы адамдар арасында өзара әрекеттесу болатындай етіп ұйымдастырылған және білім беру үрдісінің әр қатысушысы өзінің әлеуметтік бейімделу деңгейіне, қарым-қатынас дағдыларына ие.

Қазіргі білім берудің мақсаты жас ұрпаққа білім беруді ғана емес, сонымен бірге оны әлеуметтік әділеттілік, бейбіт қатар өмір сүру, қоршаған ортаны қорғау рухында тәрбиелеуді де қамтиды; білім беру кеңістігі көп мәдениетті болады, онда білім алушылардың әртүрлі мәдениеттерге, ұлттарға, діндерге, құндылықтар жүйесіне жататындығына байланысты қақтығыстар мен қайшылықтар сөзсіз пайда болады. Тиісінше, оның кәсіби қызметіне әсер ететін өзгерістерге, кейде түбегейлі сипатқа байланысты өзін қауіпсіз сезінетін мұғалімнің рөлі де өзгереді. Білім алушылардың ата-аналары да білім беру үрдісіне жанама түрде қатысады, сондай-ақ мектептің барлық педагогикалық ұжымы мен психологтың назарын қажет етеді.

Қазіргі мектепте білім беру үрдісін тиімді жүзеге асыру үшін жеке тұлғаны қалыптастырудың теориялық негіздерін, ұжымның дамуын, танымдық үрдістердің жұмыс істеу заңдылықтарын біліп қана қоймай, сонымен қатар белгілі бір білім беру ұйымының жағдайларына, белгілі бір сынып пен белгілі бір баланың жеке басына қатысты осы үрдістердің шарттары мен ерекшеліктерін анықтау қажет. Бұл мәселелерді шешуге мектептің психологиялық қызметі көмектесуі керек.

Психология - бұл жан туралы, адамның ішкі әлемі туралы ғылым, әсіресе оның практикалық бөлігі адамға өмірлік маңызды мәселелерді шешуге көмектесуге арналған.

Психолог - бұл психикалық құбылыстарды бағалау әдістерін меңгерген және оларды бейімдей алатын негізгі психологиялық білімі бар маман.

Психологиялық қызмет - бұл психологиялық зерттеудің, диагностиканың, адам өмірінің әртүрлі салалары мен кеңес берудің жиынтық міндеттерін шешу үшін психологиялық білімдерді тәжірибе жүзінде қолдану жүйесі.

Мектептің психологиялық қызметі білім беру жүйесіндегі мамандандырылған бөлім болып табылады, оның негізгі міндеті әр баланың толыққанды психикалық және жеке дамуына ықпал ететін жағдайларды қамтамасыз ету болып табылады, олардың бұзылуы оқушылардың жас және жеке мүмкіндіктерін уақтылы жүзеге асыруға кедергі келтіреді және психологиялық-педагогикалық түзету қажеттілігіне әкеледі.

Халықаралық тәжірибе.

Психологиялық қызметті ұйымдастыру.

Мектептегі психологиялық қызметтер бүгінде әлемнің көптеген елдерінде бар. Қазіргі уақытта әлемде шамамен 76-87 мың мектеп психологы бар (48

елде): АҚШ-та-32 мың, Түркияда-11 мың, Испанияда-3,6 мың, Канада мен Жапонияда-3,5 мың [3].

Бір психолог жұмыс істейтін балалардың саны әртүрлі елдерде айтарлықтай ерекшеленеді, бұл, әрине, көрсетілетін психологиялық қызметтердің сапасы мен көлеміне әсер етеді. Шамадан тыс жүктемені болдырмау және тиісінше, психологиялық қолдаудың әсерін шектеу үшін психологтардың санын едәуір арттыру қажет.

Әр түрлі елдердегі мектеп психологиялық қызметтері әртүрлі формада болады. Бірінші нұсқа - мектеп психологы - арнайы психологиялық дайындықтан өткен мұғалім бір немесе бірнеше мектепке қызмет көрсетеді. Оның міндетіне оқушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша мектеп қызметкерлеріне кеңес беру кіреді. Ол (кейде көмекшімен бірге) білім алушыларды сынайды және балалармен немесе олардың ата-аналарымен өзара әрекеттесетін әртүрлі қызметтермен байланыс орнатады [4].

Швецияда психологтар мектепке келіп, мұғалімдер мен оқушылар қойған мәселелерді шешетін үш адамнан тұратын топ болып жұмыс істейді: психологиялық өлшеулер, сұхбаттар, кеңестер [5].

Психологиялық қызметтің тағы бір түрі кеңес беру орталығы болуы мүмкін. Мысалы, Америка Құрама Штаттарында психолог мектеп қызметкері бола алмайды. Ол топқа немесе мектептер желісіне қызмет етеді. Оның қызметі білім алушыларға, әсіресе мәселелі балаларға көмек көрсетуді қамтиды. Оқушыларға түрлі медициналық, психиатриялық, медициналық-психологиялық-педагогикалық орталықтар қызмет көрсетеді. АҚШ-та мектеп психологиясы мемлекеттік білім департаменті жанындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеуімен заңдастырылды [5].

Практикалық психологтың тікелей білім беру ұйымындағы жұмысы оған нақты білім беру ортасында болуға, мұғалімдермен, білім алушылармен, ата-аналармен тікелей байланыста болуға және олардың қарым-қатынасын білуге мүмкіндік береді. Мұндай жағдайда ол баланың жеке басы мен мінез-құлқын зерттеп, оның жеке ерекшеліктерін талдай алады. Бұл үлгі білім берудегі психологиялық қызмет мәселесін шешуге сәйкес келеді және келесідей қызмет түрлерін қарастырады: психологиялық алдын-алу, білім беру бағдарламаларын іске асыруды психологиялық қолдау, білім беру нәтижелерін бағалау.

Екінші үлгігі сәйкес, психологтар тобы мамандандырылған білім беру мекемесінде арнайы ғылыми-білім беру орталығы ретінде жұмыс істейді (облыстық білім беру басқармасында). Олар мұғалімдермен және ата-аналармен аудит түрінде, білім беру ұйымдарымен келісім-шарттар бойынша жұмыс ұйымдастырады. Зерттеу негізінде олар мұғалімге немесе ата-аналарға білім алушылармен әрі қарай жұмыс жасау бойынша ұсыныстар береді, балалар психологиясы, жас, педагогикалық, әлеуметтік психология, тұлға психологиясы және тұлғааралық қатынастар мәселелері бойынша тұрақты тренингтер мен ғылыми-тәжірибелік семинарлар ұйымдастырады.

80-ші және 90-шы жылдары көптеген Еуропа елдерінде құрылған жұмыс топтары педагог-психологтың функцияларын анықтады, оған сәйкес педагог-психолог баланың барлық психологиялық шыңдалуымен айналысады және

оның жеке басының барлық жақтарын дамытуға ықпал ете алады. Сонымен бірге, психолог мектеп пен отбасылық тәрбие жүйесіне қарсы тұра алады, егер ол баланың жеке басының прогрессивті дамуына кедергі келтіреді деп санаса, онда тәрбие стандарттарына өзгеріс енгізе алады.

Еуропа елдерінің 1996-1997 жылдардағы кәсіби психологтардың (ЕРРР) сауалнамасына сәйкес, көптеген Еуропа елдеріндегі мектеп психологтарының келесі дей міндеттері бірдей [6]:

- оқу немесе мінез-құлық мәселелері бар балаларды бағалау және тестілеу;

- оқушыларға, ата-аналарға және отбасыларға кеңес беру;

- мектеп үшін ұсыныстар әзірлеу;

- ағымдағы мектепшілік үрдістерді шешуге қатысу;

- инновацияларға және мектеп өмірін өзгертуге қатысу;

- мектеп қызметкерлерінің кәсіби өсуіне және ғылыми-зерттеу жобаларын жүзеге асыруға ықпал ету.

Еуропадағы педагог-психологтар көптеген міндеттерді орындайды, олардың негізгісі оқыту мен мінез-құлықта қиындықтары бар білім алушыларды зерттеу және мектеп пен отбасы үшін ұсыныстар әзірлеу. Мектептегі психологиялық қызметтер мен психологтарға қойылатын талаптар артып келеді, олар айтарлықтай күйзеліс жағдайында жұмыс істеуге мәжбүр. Сонымен қатар, менеджерлердің кейде өз жұмысына қоятын шектеулері үлкен мәселеге айналады. Сондай-ақ, кәсіби қызметтің рөлдік белгісіздігі оның жұмысының басқа мамандардың жұмысымен қиылысуымен байланысты, бұл түсінбеушілік пен наразылықты тудырады. Психологиялық қызмет әсіресе жоғары этикалық стандарттарға, әсіресе құпиялылық пен клиенттердің әртүрлі топтарының құқықтарын құрметтеуге мұқтаж.

Көптеген елдерде жеке адамдарға, топтарға және бүкіл мекемелерге көмектесуге бағытталған мектептегі психологиялық қызметтердің бірыңғай жүйесі құрылады. Мұндай жүйенің мақсаты - мектептегі сәтсіздіктің алдын алу, оқушылардың әлеуметтік оқуына және әлеуметтік бейімделуіне ықпал ету, ақыл-есі кем балаларға оқушылардың жалпы ағымына интеграциялануға көмектесу (бұрын алға қойылған мақсатқа тікелей қарама-қайшы-мұндай балаларды бөлу), оқушылардың жалпы білім алуы мен кәсіби өсуіне ықпал ету, мұғалімдердің, әлеуметтік қызметкерлердің, әкімшіліктің және басқа да білім беру саласындағы мамандардың біліктілігін арттыру.

Педагогикалық психология саласындағы маманның кәсіби қызметінің негізгі мақсаттары:

- білім алушылардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, жалпы, кәсіптік және қосымша кәсіптік білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қызмет көрсету;

- білім беру мекемелерінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға, сондай-ақ негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп жүрген білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қызмет көрсету.

Педагог психологтың қызметі екі жалпыланған жұмыс функциясын қамтиды:

1) жалпы, кәсіптік және жоғары білім беру ұйымдарында білім беру үрдісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, негізгі және қосымша білім беру бағдарламаларын сүйемелдеу;

2) ЕҚТА бар адамдарға, сондай-ақ негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп жүрген білім алушыларға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету [6].

Педагог-психологтардың еңбек функциялары арасында мыналар ерекшеленеді.

1. Жалпы, кәсіптік және қосымша білім беру ұйымдарында білім беру үрдісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, білім алушылардың жас ерекшеліктері мен жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, негізгі және қосымша білім беру бағдарламаларын сүйемелдеу:

1) білім беру үрдісі субъектілеріне психологиялық тәрбие беру;

2) білім беру үрдісі субъектілерінің мінез-құлқы мен дамуындағы ықтимал бұзушылықтардың психологиялық алдын алу;

3) білім беру үрдісі субъектілеріне психологиялық кеңес беру;

4) білім алушылардың психологиялық диагностикасы;

5) білім алушылармен түзету-дамыту жұмысы;

6) білім беру ұйымдарында сараптама мен жобалауды психологиялық сүйемелдеу;

7) өзінің кәсіби қызметін әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру.

2. ЕҚТА бар адамдарға, сондай-ақ негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын игеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындықтарға тап болған білім алушыларға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету:

1) білім алушылар мен педагогтерге психологиялық білім беру;

2) жалпы білімі бар адамдарды, негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамытуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп жүрген білім алушыларды қолдау бойынша білім беру ұйымдарындағы психологиялық алдын алу;

3) негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп отырған білім алушыларға, сондай-ақ ЕҚТА бар адамдарға психологиялық кеңес беру;

4) негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп жүрген білім алушыларды, сондай-ақ ЕҚТА бар адамдарды психологиялық түзету;

5) негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп отырған білім алушылардың, сондай-ақ ЕҚТА бар адамдардың психологиялық диагностикасы;

6) негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп жүрген білім алушыларға, сондай-ақ ЕҚТА бар адамдарға психологиялық-педагогикалық көмек көрсететін білім

беру ұйымдарында өзінің кәсіби қызметін әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру;

7) негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде қиындық көріп жүрген білім алушыларға, сондай-ақ ЕҚТА бар адамдарға психологиялық-педагогикалық көмек көрсететін білім беру ұйымдарында сараптаманы психологиялық сүйемелдеу және жобалау.

Педагог-психологтың міндеттері [7].

Педагог-психолог. Лауазымдық міндеттері. Білім беру ұйымдарында оқыту және тәрбиелеу үрдісінде білім алушылардың, тәрбиеленушілердің психикалық, соматикалық және әлеуметтік әл-ауқатын сақтауға бағытталған кәсіптік қызметті жүзеге асырады. Білім алушыларға, тәрбиеленушілерге, олардың ата-аналарына (оларды ауыстыратын тұлғаларға), педагогикалық ұжымға нақты міндеттерді шешуде кеңес беру және көмек көрсетеді. Заманауи білім беру технологияларын, оның ішінде ақпараттық және цифрлық білім беру ресурстарын пайдалана отырып, психологиялық диагностика жүргізеді. Педагогикалық және психологиялық ғылымдар, даму психологиясы және мектеп гигиенасы, сондай-ақ заманауи ақпараттық технологиялар саласындағы жетістіктерге сүйене отырып, диагностикалық, психокоррекциялық оңалту, кеңес беру жұмыстарын жүргізеді. Педагогикалық ұжымды, сондай-ақ ата-аналарды (оларды алмастыратын адамдарды) білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке және әлеуметтік даму мәселелеріне бағдарлау мақсатында зерттеу материалдарының негізінде психологиялық-педагогикалық қорытындылар жасайды. Оқушылардың, тәрбиеленушілердің әртүрлі өмірлік жағдайларда бағдарлауға және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығының дамуына ықпал етеді. Шығармашылық дарынды білім алушыларға, тәрбиеленушілерге психологиялық қолдау көрсетеді, олардың дамуына және даму ортасын ұйымдастыруға ықпал етеді. Оқушыларда, тәрбиеленушілерде дамудағы бұзылулардың (ақыл-ой, физиологиялық, эмоционалдық) дәрежесін, сондай-ақ әлеуметтік дамудың әртүрлі бұзылуларын анықтайды және оларды психологиялық-педагогикалық түзетуді жүргізеді. Білім алушылардың, тәрбиеленушілердің, педагог қызметкерлердің және ата-аналардың (оларды алмастыратын адамдардың) психологиялық мәдениетін, оның ішінде жыныстық тәрбие мәдениетін қалыптастыруға қатысады.

Біліктілікке қойылатын талаптар. Жоғары кәсіптік білім немесе орта кәсіптік білім, бірақ "Педагогика және психология" даярлау бағыты бойынша не жоғары кәсіптік білім немесе орта кәсіптік білім және "Педагогика және психология" даярлау бағыты бойынша қосымша кәсіптік білім.

Американдық ұлттық мектеп психологтарының қауымдастығы келесі міндеттерді басымдыққа алады [4]:

а) балалар мен жеткіншектердің "мектепте жұмыс істеуін" психологиялық және психологиялық-педагогикалық өлшеу және бағалау;

б) мектептің когнитивті, аффективті және әлеуметтік дамуына толыққанды әсерін қамтамасыз етуге бағытталған психологтың белсенді араласуы;

в) педагог қызметкерлер мен ата-аналарға, ең алдымен балаға қамқорлық жасау тұрғысында көмек көрсету; ол үшін мектеп персоналы мен ата-аналарды оқытудың арнайы бағдарламалары, оларға кеңестер және т. б. ұйымдастырылады;

г) мектеп персоналымен және ата-аналармен мектеппен байланысты оқушылардың мәселелері және кәсіби мамандар ретінде мектеп қызметкерлерінің мәселелері бойынша кеңес беру және бірлесіп жұмыс жасау.

Францияның психологиялық білім беру қызметі психологтардың алдына келесі міндеттерді қояды:

- мектептегі сәтсіздіктің алдын алу;
- балалардың әлеуметтік бейімделуі мен әлеуметтік оқуына ықпал ету;
- ақыл-есі кем балаларға оқушылардың жалпы ағымына интеграциялануға көмектесу (бұл бұрын алға қойылған мақсатқа қарама-қарсы - мұндай балаларды бөлу);

- оқушылардың жалпы білім және кәсіби өсуіне ықпал ету;
- мұғалімдердің, әлеуметтік қызметкерлердің, әкімшіліктің, білім беру саласындағы басқа да мамандардың біліктілігін арттыру.

Орталық және Шығыс Еуропаның көптеген елдеріндегі психологиялық білім беру қызметтерінің негізгі міндеттеріне мыналар жатады:

- салауатты тұлғаның дамуын қамтамасыз ету;
- оның дамуындағы қиындықтарды түзету;
- кәсіптік бағдарлау мәселелерін шешу.

Психолог-кеңесшінің қызметінде, мысалы, Чехия мен Словакияда психодиагностика басым. Орындалған жұмыс негізінде диагностикалық қорытынды жасалады, одан ұсыныстар алынады. Психолог ұйымдастыру шараларын ұсына алады - баланы арнайы немесе көмекші мектепке, бастауыш мектептегі арнайы сыныптарға, арнайы балабақшаға және т.б. қабылдау. Психолог отбасында және мектепте тәрбие мен оқытудың қолайлы әдістерін, психотерапияның әртүрлі нысандарын, медициналық тексеруді (психоневрологиялық, логопедиялық және т.б.) қолдануды ұсына алады.

Балалардың мектепте оқуға психологиялық дайындығын уақтылы бағалау-оқытудағы қиындықтардың алдын алу бойынша психолог қызметінің негізгі түрлерінің бірі. Баланың даму деңгейіне байланысты психолог тиісті ұсыныстар береді: алты жасқа толғанға дейін мектепке баруды бастау, әдеттегі уақытта бірінші сыныпқа түсу, бірінші сыныпта оқуды бастау, баланы мектепке бір жылға кейінге қалдыру, арнайы мектепке жіберу (мысалы, нашар сөйлейтіндер үшін). Ата-аналар мен балабақша тәрбиешілеріне мектепте оқуға дайындығы жеткіліксіз балаларды дамыту бойынша ұсыныстар беріледі.

Кеңес берулерде немесе орталықтарда мектепте оқуға байланысты әртүрлі қиындықтар диагноз қойылады. Оқу қиындықтары бар білім алушылар арасында ақыл-ой дамуының кідірісінің жеңіл түрлеріне негізделген бастапқы ауытқулары бар балалар бар. Бұл балалардың онтайлы дамуы көбінесе дұрыс психологиялық тексеруге байланысты, нәтижесінде білім беру мен оқытудың шарттары мен әдістері туралы тиісті ұсыныстар беріледі. Олар жеке сипаттағы мәселелері, мінез-құлқындағы, тәрбиесіндегі қиындықтары бар білім

алушылармен айналысады. Қиын және педагогикалық тұрғыдан қараусыз балаларды білікті психологиялық тексеру мұның себептерін анықтайды және олармен жұмыс жасауда белгілі бір ұсыныстарды анықтауға мүмкіндік береді.

Айта кететін жай, психологиялық кеңестер мен орталықтар негізінен ата-аналар немесе мұғалімдер жүгінетін нақты мәселелерді шешумен айналысады. Бұл әсіресе Венгрияда әзірленген білім беру мәселелері бойынша кеңес беру нұсқауларында нақты көрсетілген. Осыған сәйкес психолог баланың мінез-құлқындағы нормадан ауытқу мәселелерімен айналысады, (мысалы, агрессивті мінез-құлық, ұзаққа созылған мазасыздық, ұзақ уақыт байқалмаған) оны әдеттегі педагогикалық құралдармен түзету мүмкін емес. Мұндай психологиялық орталықтардағы Психолог баланың шамадан тыс сезімталдық, ұялшақтық, оқшаулану көріністерімен де жұмыс істейді. Ол мектептен қорқудың себептерін, сабақтағы жауаптарды түсінеді. Оның құзыретіне жүйелі тәртіп бұзуда, үйде немесе мектепте баланы өтірік айтуда, баланың үйден немесе мектептен қашуында, баланың эмоционалды жағдайындағы кенеттен өзгерістерде көрінетін мінез-құлықтағы ауытқуларды зерттеу кіреді. Психологтың көмегіне жүгінудің себептері жақсы оқушы нашар оқи бастаған жағдайлар болуы мүмкін: оқуда төмен нәтижелер көрсетеді, дегенмен ол өз қабілеттерінде жақсы нәтижеге қол жеткізе алады; оқу пәндерінің бірін меңгеруде қиындықтар туындайды; мектепте оқуға қызығушылық жоқ. Психолог сонымен қатар жүйке сипатындағы сөйлеу бұзылыстарын көрсететін балалармен жұмыс істейді (кекіру, сөйлеу), жүйелі бас ауруы, ұйқысыздық, себепсіз шаршау туралы шағымданады.

Қазіргі уақытта Ресейде білім беруді психологиялық қамтамасыз етудің басты мақсаты білім алушыларды оқыту мен дамыту үшін де, мұғалімдердің кәсіби өсуі үшін де қолайлы жағдай жасау болып табылады. Оқушылардың ата-аналарымен жұмыс істеу де педагог-психологтың міндетіне кіреді. Осылайша, білім беру үрдісін психологиялық қолдау бойынша жұмыстың мақсаты балалардың, мұғалімдердің және білім беру үрдісіне қатысушылардың психологиялық әл-ауқатын арттыру ретінде тұжырымдалады [7].

Ресейдегі білім беру жүйесін психологиялық қолдау және сүйемелдеу - бұл біртұтас психологиялық, педагогикалық және медициналық-әлеуметтік түзету және дамыту қызметі болып табылады. Әртүрлі бейіндегі мамандар (әлеуметтік педагогтар, дефектолог-дәрігерлер, әлеуметтік қызметкерлер, психологтар, психотерапевтер, логопедтер және т.б.) білім беру кеңістігінің барлық қатысушыларына іс жүзінде барлық мекемелер түрлерінде және білім берудің барлық деңгейлерінде көмек көрсетеді. Тәжірибе көрсеткендей, бұл қызмет және оның қызметін жүзеге асыратын тәжірибелік білім психологтары білім беру үрдісінің барлық қатысушылары (балалар мен олардың ата-аналары, педагогтары, білім беруді басқару органдарының басшылары) қажет және сұранысқа ие.

Ресей Федерациясында білім беруде психологиялық қызмет көрсетудің және білім беру үрдісін психологиялық қолдаудың көп деңгейлі жүйесі дамыды. Бірінші деңгей педагог-психологтармен, әлеуметтік педагогтармен (ішінара психолог қызметін жүзеге асыратын), мектептерде тікелей жұмыс

істейтін логопедтермен ұсынылған. Екінші деңгей-мектептерде жұмыс істейтін педагог-психологтарға әдістемелік жұмысты және кеңес беруді жүзеге асыратын әдістемелік кабинеттер мен аудандық (өңірлік) білім бөлімдеріндегі орталықтар. Осы деңгейге ерекше жағдайларда атаулы мамандандырылған көмекті және кеңес беруді жүзеге асыратын жекелеген орталықтар мен қызметтерді (мысалы, түзету және кәсіптік бағдарлау орталықтары, ӘМСҚ-орталықтар, медициналық-психологиялық кеңес берулер, дефектологиялық, психотерапевтік және психиатриялық қызметтер) жатқызуға болады. Үшінші деңгей - білім беру жүйесін психологиялық көмекпен қамтамасыз етумен айналысатын Білім Министрлігінің басқару органдары мен мамандандырылған қызметтері.

Ресейде білім беру үрдісін психологиялық қолдау және сүйемелдеу бойынша жұмыстың негізгі бағыттарының қатарына мыналар жатады.

1. Мектептегі бейімделу деңгейін төмендету бойынша жұмыс (баланың мектепке бейімделе алмауы, оның шарттары мен талаптары). Бұл мәселені шешу жолдары:

- мектепке келу кезінде балалармен жұмыс, олар мектептегі оқу ерекшеліктерімен, оның ережелерімен танысқан кезде, балалардың сыныптастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынасын орнатуға ықпал етеді;

- кез-келген жастағы балаларға оқуда немесе басқа балалармен немесе мұғалімдермен қарым-қатынаста қиындықтар туындаған кезде, мінез-құлқындағы ауытқуларға көмектесу.

2. Оқу және педагогикалық мотивациясын арттыру бойынша жұмыс. Егер бала мақсатты түрде оқыса, яғни дамыған мотивацияға ие болса, онда оның оқу мен оқу үлгеріміне қанағаттануы артады. Мұғалімдердің жұмысында да өзгерістер болады. Сондықтан мотивацияны дамыту педагог-психолог жұмысының ажырамас бөлігі болып табылады.

3. Болашақ алдындағы алаңдаушылықты азайту бойынша жұмыс. Мектеп түлектері барлық уақытта болашақ тәуелсіз өмір алдында белгілі бір алаңдаушылықты бастан өткерді. Әлеуметтік және экономикалық тұрақсыз қоғамда түлектердің алаңдаушылығы жоғарылайды. Оның төмендеуіне психологиялық кеңес беру және жастарға тәуелсіз өмір сүру үшін қажетті дағдыларды үйретуге ықпал етеді.

4. Мектеп және кәсіптік оқу орындары түлектерінің кәсіби хабардар болу, өмірлік және кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін арттыру, еңбек нарығында тиімді мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру.

5. Білім беру мекемелері басшыларының, педагог қызметкерлердің және ата-аналардың психологиялық құзыреттілігін арттыру.

6. Оқытуды дараландыруды ұйымдастырудағы педагогтарға көмек-балалардың жеке ерекшеліктерін диагностикалау және балалардың ерекшеліктері мен олардың даму деңгейін барынша ескеретін оқу жоспарлары мен тапсырмаларын құру мақсатында педагогтарға кеңес беру.

7. Оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу және білім алушы топтармен жұмыс жасау үрдісінде туындайтын мәселелерді шешуде мұғалімдерге көмек.

Жоғарыда аталған әртүрлі мәселелерді шешудің кезектілігі әр мектептегі нақты жағдайға, психологтың кәсіби дайындық деңгейіне байланысты. Мектеп психологының міндеттері мен жұмыс формаларының ерекшелігі оқу орнының түрімен және қазіргі уақытта мекеме алдында тұрған өзекті мәселелермен анықталады.

Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз, тәртіпті және жайлы орта құру балалар мен жастарды оқыту мен даярлау үшін өте маңызды, өйткені бұл олардың әлеуетін толық ашуға және жеке өсуге ықпал етеді.

Американдық мектеп кеңесшілерінің қауымдастығы (ASCA), Ұлттық мектеп психологтарының қауымдастығы (NASP), Американдық мектептердің әлеуметтік жұмыс қауымдастығы (SSWA), ұлттық бастауыш мектеп директорларының ұлттық қауымдастығы (NAESP), орта мектеп директорларының ұлттық қауымдастығы (NASSP) зорлық-зомбылықтың алдын алу, американдық мектептердегі қауіпсіздікті жақсарту, балалар мен жастарға арналған психологиялық көмек қызметтеріне қол жетімділікті арттыру бағдарламасы мен нұсқаулары. Бұл ұйымдар - балалардың қауіпсіздігін, олардың әл-ауқатын және білім сапасын жақсартуды қамтамасыз ету үшін жұмыс жасайтын тәрбиешілердің өкілдері болып табылады.

Американдық ұлттық ұйымдар ұсынған мектептердегі кейбір қауіпсіздік шараларын қарастырыңыз:

- бас басшылықтың белсенділігі;
- мектеп басшылары үшін білім беру үрдісі субъектілерінің сұраныстары мен қажеттіліктеріне ең жақсы түрде жауап беретіндей адами және қаржылық ресурстарды пайдалану мүмкіндігі;
- көрсетілетін қызметтер мен іс-шараларды тиімді үйлестіруге ықпал ететін командалық құрылым құру;
- физикалық және психологиялық қауіпсіздік қажеттіліктерін қанағаттандыру арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету;
- білім беру үрдісі субъектілерінің психологиялық қауіпсіздігін құру үшін мектептерді қажетті және дұрыс оқытылған қызметкерлермен қамтамасыз ету;
- білім беру қызметкерлерінің кәсіби өсуін ынталандыру, біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету;
- көп деңгейлі қолдау жүйесінде психологиялық денсаулықты қолдау континуумын ұйымдастыру;
- маңызды серіктестер ретінде отбасылар мен мектеп әкімшілігін тарту арқылы білім беру үрдісі субъектілерінің өзара іс-қимылын ұйымдастыру;
- мектептердің негізгі мақсаты мен міндеттерін орындау: оқыту және оқыту. АҚШ мектептеріндегі білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі келесі тәсілдерді жүзеге асыру арқылы жүзеге асырылады.

Ынтымақтастық арқылы кешенді қызмет көрсету.

Қауіпсіз және сәтті оқу ортасы мектеп қызметкерлері мен жергілікті психологиялық қызметтердің ынтымақтастығы арқылы құрылады және сонымен бірге мектеп қызметкерлерінің бастамасына байланысты болады. Тиімді мектептер мен оқыту ортасы мектеп моделіне әдістемелік құрылымды (мысалы, мұғалімдердің білім сапасы, жоғары академиялық стандарттар, оқу

жоспары), басқару құрылымын (мысалы, коалициялық үкімет, жауапкершілік, бюджетке қатысты мәселелер) және оқытуды қолдау құрылымын (мысалы, психологиялық көмек қызметтері) енгізуге мүмкіндік береді. Мектеп қауіпсіздігін тек мектеп қағидаттарына негізделген тәуелсіз автономды бағдарламаны немесе жоспарды көрсететін жалғыз нәтиже ретінде қарастырудың орнына, бұл модель балалар мен ата-аналарға арналған барлық қызметтердің интеграциясы екенін түсіну керек. Қажетті психологиялық, әлеуметтік қолдау көрсете отырып, кешенді қызметтер жұмсалған күштерді азайтуға ықпал етеді, бірақ мектепті басқарудың жоғары деңгейін талап етеді.

Мектеп қызметкерлерінің іс-әрекетін бақылаудың мектеп қауіпсіздігін көп деңгейлі қолдау жүйесіне біріктірудің бір бағыты-М-РНАТ моделі (суретті қараңыз) [8], оған мыналар кіреді:

– білім беру ортасының құрылымдарын интеграциялау арқылы білім беру үрдісінің барлық субъектілерінің өзара әрекеттесуі;

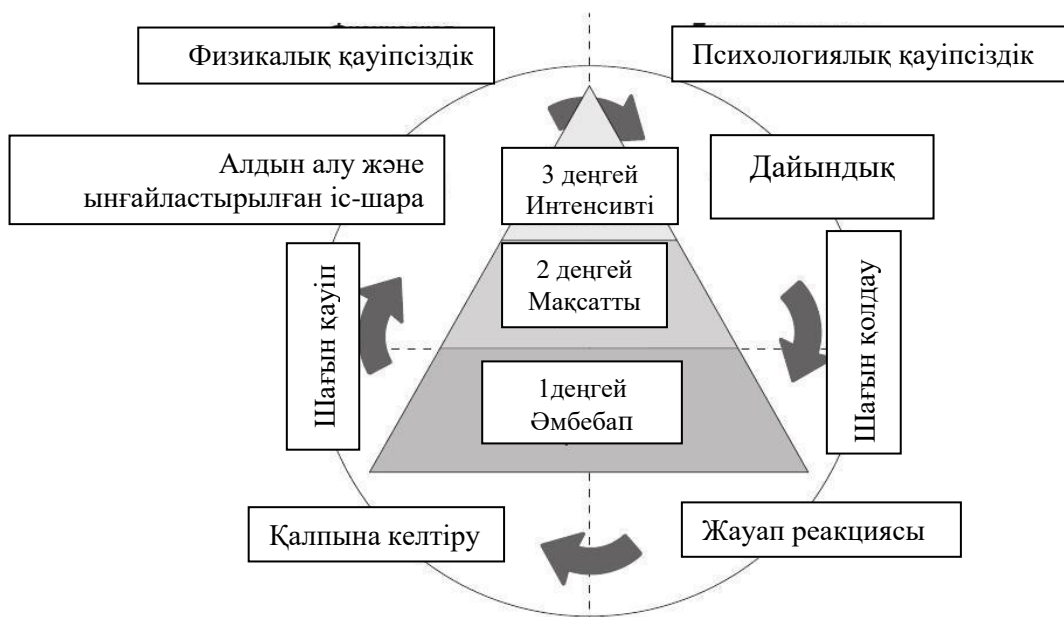
– көп деңгейлі көмек жүйесін (Multitiered System of Support-MTSS) пайдалану:

а) көп фазалы "Multi-Phase" (алдын алу, дайындық, жауап қайтару және қалпына келтіру);

б) "Multi-Hazard" көп қауіптілігі (кездейсоқ өлім, мектептегі зорлық-зомбылық, апттық жағдайлар, терроризм);

в) "Multi-Agency" мультиинституты (мектеп, полиция, өрт сөндірушілер, психологиялық қолдау қызметі);

г) мультипомощи "Multi-Help" (психологиялық көмек қызметтеріне еркін қол жеткізу; Мектеп қауіпсіздігі мен дағдарысты жоспарлау жоспарларын интеграциялау; физикалық және психологиялық қауіпсіздік арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету және оң ахуал жасау).

Сур.10. М-РНАТ – көп деңгейлі көмек жүйесінің моделі

Осылайша, мектептегі психологиялық білім беру практикасы ұйымның екі мүмкін моделінің негізінде құрылады, олардың түбегейлі айырмашылығы мектеп психологы жұмыс істейтін жерде - мектепте (білім беру ұйымында) немесе мектептен тыс жерде (кеңес берулерда, психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмек орталықтарында (ППМС орталығы), жергілікті өзін-өзі басқару органдарының аудандық немесе қалалық бөлімдеріндегі психологиялық кабинетте және т.б.). Бірінші модель - мектептегі психологиялық қызметтің моделі - практикалық психологтың тікелей білім беру ұйымында жұмысын қамтиды. Екінші модель мамандандырылған білім беру мекемесіндегі психологтар тобының арнайы ғылыми-білім беру орталығы ретіндегі жұмысын қамтиды (мемлекеттік немесе муниципалды білім беруді басқару кезінде).

Мектептегі татуласу қызметтерін ұйымдастыру

Медиация даулар мен жанжалдарды шешудің әмбебап балама түрі ретінде барлық дамыған елдерде - Солтүстік Америкадан Еуропаға дейін, Жапония мен Қиыр Шығыстан Австралия мен мұсылман шығысына дейін кеңінен таралды және құқықтық және қоғамдық практикада дамып бастау алды [9].

Медиация христиан және мұсылман мәдениетіне оңай бейімделді; ол буддисттік дін мен Конфуций дінінде қабылданды. Қазіргі уақытта медиация Германия, Ұлыбритания, Франция, Испания, Италия, Бельгия, Нидерланды, Австралия, Жапония, Канада және басқа елдерде танылған.

Шотландтық медиация желісінің ресми өкілі Лиз Лоуренстің есебіне сәйкес, Америка Құрама Штаттарында медиация еңбек дауларында пайда болғанын атап өтуге болады. 1972 жылы медиаторлардың алғашқы кәсіби ұйымы құрылды. Америка Құрама Штаттарында бүкіл құқықтық жүйе көптеген даулардың сотқа дейін өз еркімен шешілуін қамтамасыз етуге арналған. Тараптар медиаторға жүгіне алуы үшін сот талқылауы үзілуі мүмкін. Бұл елде экономика, саясат, бизнес саласында делдалдарсыз бірде-бір маңызды келіссөздер үрдісі өтпейді; Медиация мәселелерін көрсететін журналдар шығарылады; дауларды шешудің ұлттық институты, жеке және мемлекеттік делдалдық қызметтер бар. Американдық төрелік қауымдастығы үлкен әсер етеді.

1975 жылы АҚШ Конгресі азаматтық қоғам ұйымдарының қолдауымен түрлі әлеуметтік деңгейлердегі дауларды бейбіт жолмен шешу мәселелерін зерттейтін «Бейбітшілік және дауларды шешу» академиясын құрды. Медиация және дауларды басқару мәселелерін зерттеу американдық университеттердегі (мысалы, Мичиган университеті, Дж.Мейсон). Делдалдық келіссөздерді делдалдық комитет жүргізеді, еңбек қатынастары жөніндегі комиссия кәсіподақ, жұмыс беруші және жұртшылық өкілдерінен үш жақты негізде құрылады. Тараптар комитет әзірлеген ұсыныстарды қабылдауға немесе оларды қабылдамауға құқылы.

«Төрелік құрамына еңбек қатынастары жөніндегі комиссияның беделді мүшелері кіретін арнайы төрелік комитет арқылы жүзеге асырылады. Төрелік комитеттің шешімі даудың екі тарапы үшін де міндетті болып табылады».

Америка Құрама Штаттарында «бірнеше есігі бар сот» деп аталады: Медиацияның есігі; «төрелік соттың» есігі; сот талқылауының есігі. Американдық судьялар медиацияны осы «есіктердің» ішінен тандайды, өйткені олар дауларды балама шешу сотқа қарағанда тиімді деп санайды.

1970 жылдардан бастап АҚШ-та медиация білім беру ортасында кеңінен қолданыла бастады. Содан бері бұл әдісті мектеп кеңістігінде қандай-да бір түрде қолдану әлемнің көптеген елдерінде кеңінен қолданыла бастады. Қоғамдық медиацияның Ұлттық қауымдастығының (АҚШ) зерттеулері осындай бағдарламаларды мектептерде енгізу нәтижесінде мұғалімдердің 90%-ы жанжалдарды шешу құқығын өз оқушыларына беруге дайын екенін көрсетті, ал мектеп медиаторларының 80%-ы медиация үрдісі оларға әртүрлі құндылықтары бар адамдарды жақсы түсінуге көмектесті деп мәлімдеді. Көбінесе медиация бағдарламалары бар мектептер жанжалдарға сілтеме жасайтын мектеп әкімшілерінің 80%-ға азауы, оқушылар арасындағы төбелестің 80%-ға төмендеуі және сабақтан шығарылған оқушылар санының 75%-ға төмендеуі туралы хабарлайды. Америка Құрама Штаттарында Нью-Йорктегі мектеп делдалдары арасындағы дауларды шешу бағдарламаларына қатысқан 6 мектептің 5-інде бағдарламаның бірінші жылында төбелес үшін жаза 45-70% - ға азайды.

Нью-Йорктегі (АҚШ) 4 көп мәдениетті, көп ұлтты мектеп аудандарында жүзеге асырылған шығармашылық дауларды шешу бағдарламасының әсерін бағалау сауалнамаға жауап берген мұғалімдердің 84%-ы сыныптағы атмосфераның жақсарғанын, 71%-ы сыныптағы физикалық зорлық-зомбылық жағдайларының орташа немесе айтарлықтай төмендегенін және 66%-ы ауызша қорлаудың төмендегенін атап өтті. Респонденттердің 98%-дан астамы медиация бағдарламасы жанжалды жағдайлардан шығудың маңызды құралына айналғанын мойындады.

1980 жылдары АҚШ-та алғашқы медиация курстары ашылды. 1990 жылдары онлайн медиация өте танымал болды, әсіресе Домен дауларында. Содан бері дауларды шешудің жеке балама түрлері де кең таралды.

Америка Құрама Штаттарындағы медиация рөлдік ойындар түрінде оқытылады; нақты істерді зерттеу; бейне және нақты демонстрациялар; видео демонстрациялар және оларды талқылау; дәрістер және одан кейінгі пікірталастар.

АҚШ-тың Джорджия штатында 1994 жылдың күзінде келіспеушіліктердің 91% - ы делдалдық арқылы шешілді. Ұлттық тенденция мектептердегі құрдастардың медиациясының жетістігінің шамамен 90 пайызын көрсетеді. 1996 жылы нью-Йорктегі 5 мектепте мұғалімдердің 99% медиация бағдарламалары білім алушыларға күнделікті дауларды шешудің маңызды баламасын беретіндігімен келісті, 88% медиация білім алушыларға өз мәселелерін шешуге көбірек жауапкершілік алуға көмектеседі деп келісті.

Америка Құрама Штаттарында білім беру ортасындағы дауларды шешудің тәсілі ретінде медиацияны ұсынатын келесі ұйымдар бар:

Жанжалдарды шешу институты мектептерде құрдастарының медиациясын қолдануға мамандандырылған, бұл ұйым көптеген бағдарламалар

мен қызметтерді, сондай-ақ мектептегі дауларды барлық деңгейлерде шешуге арналған оқыту курстарын ұсынады: оқушылар, ата-аналар және бастауыш, орта және жоғары мектеп мұғалімдері.

Медиация бойынша ресурстық орталық Помона қ., Калифорния штаты, АҚШ орналасқан. Бұл ұйым құрдастарының «араласу» бағдарламаларының әртүрлі түрлерін жасайды, жүргізеді, қолдайды және дамытады, мысалы, «бірінші курс достары». Бағдарламаға қатысу — «құрдастардың көмегі».

«Оқушыларды қолдау ұсынады» - Солтүстік-Калифорния ұйымы мектепті барынша дамыту және құрдастардың тиімді медиациясын жүргізу үшін құрдастарға тренингтер ұсынады. Осы екі бағыттың толық курсына ересектерді оқыту, бағдарлама бойынша біршама өзгертілген оқыту курсы және жетекші білім алушыларға арналған тренинг кіреді.

Алдын-ала оқытудағы одақтастар-бұл құрдастарға көмектесу, құрдастардың медиациясы, өзара түсіністік курсы және аралас бағдарламалар сияқты мектептерде алдын-алу бағдарламаларын ұсынатын коммерциялық емес ұйым. Олар осы бағдарламалар бойынша мектеп оқытушыларына оқытуды, сонымен қатар білім алушыларға көмек көрсету бағдарламаларын және ұқсас бағдарламалар жетекшілерін оқытуды ұсынады.

Делдалдар, 1989 жылы құрылған коммерциялық емес ұйым, 2000-нан астам мектепке мұғалімдерді, ата-аналарды және балаларды Медиация әдістеріне үйрету арқылы қақтығыстарды азайтуға және дауларды азайтуға көмектесті.

Германияда Медиация Әділет жүйесіне үйлесімді түрде біріктірілген. Мысалы, делдалдар тікелей соттарда жұмыс істейді, бұл ықтимал сот істерінің санын едәуір азайтады. Неміс заң мектептерінің көпшілігінде тұрақты медиация курсы бар. Артур Троссен әлемнің 10-нан астам елінің медиаторларын біріктіретін халықаралық интеграцияланған Медиация қауымдастығын құрып, оны сәтті басқарады.

Австрия – «делдал» мамандығы кәсіптер номенклатурасына кіретін әлемдегі санаулы елдердің бірі. Австрия заңнамасында қазіргі сот талқылауына байланысты жүргізілген медиация нәтижелері туралы келісімді сот тануы мүмкін, ал сотқа дейінгі медиация нәтижесі сот қорғауын алмайды деп көзделген.

Үндістанда медиация барысында қол жеткізілген келісімдер, рәсім қолданыстағы сот талқылауы аясында басталған ба, жоқ па, төрелік шешімдермен бірдей күшке ие.

Қытайдағы даулардың шамамен 30% соттан тыс шешіледі. Бұл елде, сондай-ақ Венгрия мен Кореяда, егер тараптар медиация шеңберінде Келісімге қол жеткізсе және оны төрелік соттардың (төреліктің) қарауы үшін белгіленген тәртіппен мақұлдаса, мұндай келісім төрелік шешімнің (төреліктің) күшіне ие болады және тиісті тәртіппен орындалуға жатады.

Жапонияда медиацияны дауларды шешудің балама әдісі ретінде пайдалану дәстүрлі түрде этикалық тараппен - дауларды шешу әдісі ретінде мемлекеттік сотты таңдауға теріс көзқараспен байланысты.

«Германияда жанжалдарды бейбіт жолмен шешу жөніндегі кәсіпорынның Конституция туралы Заңы бейтарап Төраға басқаратын, кандидатурасын екі тарап бекітетін тепе-теңдік негізде (әдетте, әр тараптан екі өкілден) құрылатын келісу органының делдалдығын көздейді».

«Еңбек дауын келісу органы арқылы шешу рәсімі заңмен регламенттелмеген. Келісу үрдісінде шешуші рөл келісу органының төрағасына тиесілі. Татуласу үрдісінде ол қолданыстағы заңнама нормаларының және әділеттілік қағидаттарының сақталуын қадағалайды (мысалы, екі тараптың да өз көзқарасын егжей-тегжейлі баяндауға және өз ұстанымын негіздеуге құқығы бар және міндетті, Тараптар келісу органының барлық мүшелерінің қатысуымен тыңдалады). Егер Тараптар арасында келісімге қол жеткізілмесе, төраға өз пікірін білдіреді, содан кейін алдымен төрағаның қатысуынсыз дауыс беру өткізіледі. Бас тартылған жағдайда, бұл жолы төрағаның қатысуымен қайта дауыс беру өткізіледі. Егер Тараптар бұл туралы алдын ала уағдаласса немесе олар келісу рәсімін жүргізгеннен кейін шешіммен келіссе, келісу органының шешімі міндетті болып табылады».

Литвада, қолданыстағы заңнамамен бірге, дау жанжал тараптарының өкілдерінен тұратын татуласу комитетімен реттеледі (әр тараптан 5-ке дейін). Комитет дауды 7 күн ішінде қарайды.

«Эстонияда кәсіподақ дауды шешу үшін жоғары деңгейдегі ұйымға (мысалы, ұлттық деңгейдегі кәсіподақ) жүгінуге құқылы, ол 3 күн ішінде жұмыс берушілер мен кәсіподақтар өкілдерінен татуласу комиссиясын құрады. Егер татуласу жөніндегі комиссия келісімге келмесе, еңбек дауы мемлекеттік делдалға беріледі, ол істі жеке өзіне ала алады немесе жергілікті делдалды тағайындай алады. Медиация рәсімі кезінде тараптар барлық отырыстарға қатысуға міндетті»

«Венгрияда әлеуметтік - еңбек қатынастарының Медиация және Төрелік қызметі жұмыс істейді. Осы қызметтің құрамына кіретін делдалдарды әлеуметтік серіктестермен келісе отырып, еңбек министрі тағайындайды. Қызмет мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылады. Қызмет Өзінің жұмысы туралы жыл сайын мүдделерді татуластыру жөніндегі үшжақты ұлттық кеңеске есеп беруге міндетті».

«Польшада» ұжымдық еңбек дауларын шешу тәртібі туралы» Заңға сәйкес тараптар арасында келісімге қол жеткізу үшін делдал тарту көзделген.

Чехияда еңбек дауының тараптары 15 күн ішінде жанжалды шешу туралы жазбаша ұсыныс беруі керек делдалды таңдай алады. Мысалы, Словенияда мұндай сөйлемде: дау тараптарының нақты анықтамасы; тараптар келісе алмайтын фактілер мен сәттер; делдалдың ұсыныстары және олардың негіздемесі; делдалдың күні, қолы және толық аты-жөні болуы керек.

Хорватияда ұжымдық шартқа қол қоюға, өзгертуге немесе ұзартуға байланысты жанжалдарды шешуде медиация міндетті болып табылады. Егер тараптар осындай дауларды шешудің балама әдістері туралы уағдаласпаса, басқа өндірістік даулар да міндетті делдалдыққа жатуы мүмкін. Дау туындаған жағдайда делдалдар Кеңесі 3 мүшеден құралған: 1 қызметкерден, 1 жұмыс

берушіден және 1 делдалдан құрылады, ол экономикалық және әлеуметтік кеңес жасаған тізімнен тағайындалады. Медиация 5 күн ішінде аяқталуы керек.

Норвегияда 45 мектепте даулар мен жанжалдарды шешу жөніндегі 13 топ, сондай-ақ көшбасшылық дағдыларды, өзіне деген сенімділік пен өзін-өзі бағалауды дамытуға ықпал ететін оқу бағдарламасы құрылды. Ослода құрдастарының делдалдығын ұсынатын 48 мектептің желісі бар және құрдастарының делдалдық бағдарламасын пилоттық іске қосу жоғары бағаланды, нәтижесінде үкімет барлық мектептерде медиацияны қолдануды бастады.

Данияда (жеке мектептерде оқитын балалардың жалпы санының 25%) медиация шамамен 2000 мектептің 30-50 – да қолданылады. Сонымен, Дания мектептерінде олар 2004 жылдың көктемінен бастап делдалдықпен жұмыс істейді. Бұл идея білім алушылар кеңесінде пайда болды және оны мектеп мұғалімдері мен басшылығы жақсы қабылдады. Мектептің тәжірибесі әр түрлі қақтығыстар үшін медиаторларды таңдау кезінде белгілі бір ұсыныстарды орындау өте дұрыс екенін көрсетеді. Дат мектебіндегі медиацияның өзіне тән ерекшеліктері: 20 медиатор-құрдастар; медиаторлар командасы нақты жағдайдың қажеттіліктеріне қарай қалыптасады; 7-9 сынып оқушылары арасындағы дау-дамайды ересектер медиациялайды; көбінесе дау-дамайлар махаббат қарым-қатынасына, достыққа, бәсекелестікке немесе белгілі бір мәртебе үшін күреске байланысты күшті эмоциялармен байланысты; медиацияның нәтижесі даулардың ұзақтығын қысқарту болып табылады.

Мектеп оқушылары 4-ші сыныптан бастап медиатор болады, ал кейбіреулері жобаға 9-шы сыныпқа дейін қатысуды жалғастырады. Оның артықшылығы - білім алушылардың делдал ретінде үлкен тәжірибе жинауға мүмкіндігі бар. Бұл дегеніміз, олар жасына қарай кәсіби бола бастайды және уақыт өте келе өздерінің кеңестері мен ұсыныстарын жаңа делдалдармен бөлісе алады.

Медиаторлар-құрдастары әлеуметтік педагогтан оқудан өтеді. Ісін жаңа бастаған медиаторлар үшін, ішінара келесі жолы барлық медиаторлар үшін - ісін жаңа бастаған және медиацияда тәжірибесі бар медиаторлар-құрдастары үшін жыл сайын оқыту курстары өтеді. Бірінші күні әлеуметтік педагог медиация дегеніміз не, оның мақсаты не, медиатор қандай рөл атқарады және т.б. туралы теориялық сұрақтарға егжей-тегжейлі тоқталады. Келесі күні тек нақты мысалдар талданады.

Медиация мектептегі мәдениеттің бір бөлігіне айналды. Барлық оқытушылар мен білім алушылар медиация туралы дауларды шешудің ықтимал тәсілі ретінде біледі және көптеген адамдар осы әдісті қолданады. Мектептегі дауларды шешудің келесі тәжірибесі-Жаңа Зеландия мектептерінің тәжірибесі.

Жаңа Зеландияда Окландтың кейбір мектептерінде мектеп конференциялары өтеді. Сабаққа қатысу құқығынан ұзақ уақыт айыру немесе жеткіншекті мектептен шығару осы мектеп конференциясын өткізбестен орын ала алмайды. Мектеп конференциясының мақсаты - сабақтан шығару немесе шеттету туралы шешім қабылдағанға дейін жиналыс өткізу арқылы дұрыс емес шешімнің алдын алу; туындаған барлық қиындықтар мен мәселелерді

қарастырып, барлық қатысушылардың (білім алушы, мұғалім және бүкіл мектеп) мүддесі үшін олардан арылығын және жеткіншектің оқуын шектеп тоқтатпайтын етіп жасаңыз. Швецияда 280 мектептің 100-і құрдастарының делдалдық қызметін ұсынады. Финляндияда 2000 жылы финдік Қызыл Крест жанжалдарды шешудегі барлық мәселелер мен қиындықтарды шешуге және барлық қатысушылардың (оқушылар, мұғалімдер және бүкіл мектеп) мүдделері үшін олардан арылуға бағытталған құрдастарының делдалдық бағдарламасын бастады.

Ресейлік медиацияның тиімділігі оның қазіргі түрінде басқа елдердегі медиацияның тиімділігінен айтарлықтай ерекшеленбейді.

Айырмашылық медиация технологиясында емес, оны жүзеге асыру және орыс мәдениетіне бейімделу жүйесінде.

Ресейлік жағдайда ең үлкен қиындық-алдын-ала делдалдық (медиатордың тараптарды медиацияға дайындау әрекеттері). Батыс елдеріндегі сот талқылауларының жоғары құны мен ұзақтығы, дамыған Медиация институттары, мемлекеттер тарапынан заңнамалық қолдау және медиация туралы ұлттықтан жоғары еуропалық заңнама медиацияны дамытуды ынталандырады. Алайда Ресей медиацияны қолдану үрдісіне енді және ол бұл үрдісті ерекше түрде жүзеге асырады. Батыс медиациясының моделін өз мәдениетіне тікелей көшіру, бұл үлкен қиындықтармен бірге жүреді.

Балалар мен жеткіншектер арасындағы даулардың алдын-алуға байланысты мәселелер шеңбері жалпы мектептегі білім беру жүйесіндегі конфликтологиялық құзыреттілік пен мәдениет деңгейін арттыру тұрғысынан тереңірек ғылыми зерттеу мен тестілеуді қажет етеді. Ресей. Татуласу қызметінде білім алушылардың өздері ересек топ жетекшілерінің қолдауымен фасилитатор ретінде жұмыс істейді.

Бұл өте маңызды, өйткені жеткіншектер мектептегі жағдайды жақсы біледі; олар құрдастарына көбірек сенеді және оларға ешқашан ересектерге сенбейтіндіктерін айтады; көшбасшы ретіндегі іс-әрекеттер жеткіншектерді өзгертеді, өйткені олар шынымен төзімділік танытуы, әртүрлі көзқарастарды көруі, келіссөздер жүргізуге көмектесуі керек; бұл ересектердің өкілеттіктерінің бір бөлігі (дауларды шешу) балаларға берілген кезде шынайы өзін-өзі басқарудың элементі.

Татуласу қызметтерінің әлемдік тәжірибесін қорытындылай келе, мектеп медиациясының келесі міндеттерін бөліп көрсетуге болады:

- мектепте туындайтын жанжалдарды шешу және құқық бұзушылықтардың алдын алу;

- балаларды жанжалдарды сындарлы шешу және тұлғааралық өзара іс-әрекетті орнату мүмкіндіктері рухында оқыту және тәрбиелеу.

Татуласу қызметтерінің қызметіндегі жекелеген елдердің ерекшеліктерін келтірейік.

АҚШ

Мақсаты: қоғамдағы нәсілдік қақтығысты жеңу, диалог мәдениетін қалыптастыру.

Қызметі: құрдастарының делдалдығы.

Мүмкіндіктер: әлем мектептеріндегі медиацияның алғашқы тәжірибесі.

Ықпалы: екі ұрпақтан кейін Америка Құрама Штаттарындағы барлық қақтығыстардың 80% - ы келіссөздер мен медиация арқылы шешіледі, мәдениеттер арасында диалог атмосферасы құрылады.

Еуропа

Мақсаты: әртүрлі мәдениеттердің бейбіт қатар өмір сүруі.

Қызмет түрі: құрдастарының делдалдығы, тәжірибе алмасу бойынша Халықаралық жобалар, мәдениеттер диалогы.

Ерекшеліктер: Еуропадағы мектеп медиациясы бастапқыда жанжалға сындарлы жауап беруді үйрету мақсатында пайда болды, бірақ көші-қон мәселелеріне байланысты мақсат өзгерді: енді ең бастысы - әртүрлі мәдениеттердің қатар өмір сүруі болып саналды.

Тиімділігі: медиацияның мектеп бағдарламаларының нақты мектептер мен халықаралық мемлекеттер шеңберінен шығуы, оның ішінде қашықтағы жобалар, тәжірибе алмасу.

Финляндия

Мақсаты: құрдастар арасындағы қақтығыстардың алдын алу және шешу.

Қызметі: құрдастарының делдалдығы.

Ерекшеліктер: 2000 жылдан бастап Қызыл Крест бастамасы бойынша ұйымдастырылған.

Тиімділігі: 2010-2011 жылдары мектеп делдалдығы бағдарламасына 360 мектеп, 81 000 оқушы, 7 000 мектеп медиаторы, мұғалімдер қатарынан 1500 жаттықтырушы медиатор қатысты.

Австралия

Мақсаты: балаларға жанжалды пайдалы құбылыс ретінде түсінуге және бір-бірімен сындарлы өзара әрекеттесуге үйрету.

Қызметі: құрдастардың делдалдығы

Ерекшеліктері: мектеп ішіндегі көшбасшылар делдал ретінде таңдалады және олардан басқа балалар көмек сұрайды.

Әсері: мұғалімдерді мектептегі тәртіпті сақтау бойынша тұрақты жұмыстан босату-оқытуға назар аудару мүмкіндігі.

Канада

Мақсаты: балаларды жанжалға сындарлы жауап беруге және агрессивті емес мінез-құлыққа үйрету.

Қызмет түрі: тренинг.

Ерекшеліктері: «медиация» деген сөз жоқ және татуластыру рәсімдеріне баса назар аударылады.

Әсері: жоғары сынып оқушыларын (14-17 жас) ересектерге, ал бастауыш сынып оқушыларын тәжірибе алмасу жүйесіне үйрету.

Молдова

Мақсаты: мектептерде жанжалдардың алдын алу мен шешудің тиімді жүйесін құру.

Қызметі: құрдастарының делдалдығы.

Ерекшеліктері: әр 100 білім алушы үшін бір ересек үйлестіруші болуы керек.

Әсер: тараптар мен делдалдардың қабылданған шешімдері үшін жауапкершілікті мойындауы және қақтығыс жағдайында шығармашылық ойлауды дамыту.

Кемшілігі: бағдарлама қаржыландырудың жоқтығынан тоқтатылды.

Украина

Мақсаты: оқушылар арасындағы қақтығыстарды шешу, балаларға мінез-құлық дағдыларын үйрету, жанжалдарды тыңдау және сындарлы жауап беру.

Қызметі: құрдастарының делдалдығы.

Ерекшеліктері: мектеп оқушылары арасынан үйлестірушілерді және медиаторларды оқыту; білім алушы медиаторлар сертификатталған, құрдастарының делдалдығын жүргізеді және консенсус шеңберін басқарады.

Тиімділігі: 22 медиация қызметі құрылды және жұмыс істейді, 5000-нан астам оқушы, ата-аналар мен мұғалімдер жанжалдарды сындарлы шешу бойынша оқытудан өтті.

Қорытындылар:

1. Медиацияның халықаралық тәжірибесі құрдастарының делдалдығын пайдаланудың қуатты әлеуметтік әсерін көрсетеді.

2. Мектеп медиациясын енгізу мақсаты ретінде құқық бұзушылықтарды азайту декларацияланады, бұл медиацияны пайдалануды қатаң есеп алу мен статистикалық талдау қажеттілігіне әкеледі.

3. Мектеп медиациясын енгізу нәтижесі кем дегенде 5-10 жылдан кейін көрінеді және мектеп саласынан асып түседі; адамдар мектепте қателесуі мүмкін, бірақ кейіннен өмірдегі қақтығыстар барысында дұрыс шешім қабылдауы мүмкін.

4. Білім беру мен тәрбие мектеп медиациясының негізгі мақсаты ретінде қаржыландыру негізгі себебі болып табылады, оның мақсаты қылмыс деңгейін төмендету болып табылады.

Қазақстан мектебінде психологиялық қызметті ұйымдастыру.

Біздің еліміздің адами әлеуетін қалыптастыру білім алушылардың ерте жастан бастап жасөспірім жасына дейінгі толыққанды жан-жақты дамуы, олардың ХХІ ғасырда Қазақстан азаматтары ретінде ересек өмірге дайындалу үшін қажетті білім алуы үшін жағдай жасауды талап етеді. Бүкіл әлемде және біздің елімізде, атап айтқанда, бұл мәселені шешу кезінде жас ұрпақтың қауіпсіздігіне байланысты бірқатар мәселелер туындайды.

ЮНИСЕФ-тің зерттеуі бойынша балаларға қатысты зорлық-зомбылық кең таралған: 1 жастан 14 жасқа дейінгі балалардың 52,7% - ы ересек отбасы мүшелерінің тарапынан психологиялық немесе физикалық жазаның кем дегенде бір түрін бастан өткерді мектепке баратын балалардың 66,2% - ы мектептерде зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке ұшырады балаларға қарсы қылмыстардың 30% - дан астамы жыныстық зорлық-зомбылық жағдайлары болып табылады [10]. Әр түрлі салалардағы балаларды қорғау мекемелерінің көптігіне және мамандар даярлаудың төмен деңгейіне байланысты балаларға қатыгездік пен қадағалаусыздық жағдайларын анықтау және тіркеу нашар жолға қойылған, ал анықталған жағдайларда отбасыларға қолдау көрсету тетіктері жоқ.

Жыл сайын ішкі істер органдарында тәуекел тобындағы 7 мыңға жуық кәмелетке толмаған және 10 мың қолайсыз отбасы тіркеледі. 3 мыңнан астам бала қылмыс жасайды. 2018 жылы балаларға қатысты 2 125 қылмыс жасалды, 2 277 кәмелетке толмаған бала (2017 жылға қарағанда 5,5% - ға көп) құрбан болды [11].

Балалар суицидінің өсуі жалғасуда (2018 жылы балалар арасында жасалған суицидтер саны 178 жағдайды құрады, бұл 2017 жылмен салыстырғанда 6,6% - ға артық) [10].

Әлеуметтік жетімдік мәселесі әсіресе биологиялық ата-ана тірі болған кезде, бірақ баласын тәрбиелеу мен күтумен айналыспаған кезде өткір тұр: мысалы, 2017 жылы 16 218 әлеуметтік жетімдер болған.

Балалардың кейбір осал топтары мектепті тастап кету қаупі жоғары. Оларға мигранттар отбасыларының балалары, мүгедек балалар, осал отбасыларда тұратын балалар және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар жатады. Мектепті тастап кеткен балалардың 90% - ы кедей және нашар отбасылардан шыққан.

Ы.Алтынсарин Ұлттық білім академиясының әлеуметтік зерттеуі бойынша, ата - аналардың 62% - ы өз балаларына жеткілікті уақыт бөлмейді, 43%-ы олардың мәселелеріне аз қызығушылық танытады, 50% - ы мектеп ортасына деструктивті діни ағымдарды енгізудің алдын алу бойынша педагог-психологтың кеңес беру сына мұқтаж, 70% - ға дейін-балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша қосымша көмекті қажет етеді;

Балалардың, оның ішінде өмірлік қиын жағдайда жүрген балалардың құқықтарының бұзылуына уақтылы ден қою жүйесінің жеткіліксіз дамуы, инклюзивті білім беру үшін жағдайлардың және білім беру ұйымдарының едәуір бөлігінде қарапайым жайлылықтың болмауы балалардың қауіпсіз және жайлы өміріне қауіп төндіреді.

«Тәуекел тобындағы» балаларды ерте анықтау және оларға уақтылы көмек көрсету, қудалаудың алдын алу мақсатында білім беру ұйымдарының психологиялық қызметтерінің және мектептегі татуласу қызметтерінің жұмысын күшейту жоспарлануда.

Кеңес үкіметінен бастап Білім беру жүйесінде психологиялық қызмет ширек ғасырдан бері бар - психологтар мектеп штатына ресми түрде 1987 жылы енгізілді. Егер 2005 жылы республиканың білім беру мекемелерінде 900-ден астам психолог жұмыс істесе, 2010 жылға қарай олардың саны 7 570 болды (көрсеткіш 500 балаға 1 маманды құрады); 2011-2012 оқу жылында білім беру жүйесіндегі педагог-психологтардың саны 5770-ке дейін қысқарды [12].

Білім беру жүйесіндегі педагог-психологтар санының қысқаруы, бір жағынан, олардың қызметінің реттелуіне байланысты болды: 2009 жылы педагог-психологтың лауазымдық міндеттері мен біліктілігі нақты айқындалды; 2011 жылғы желтоқсанда жалпы білім беру ұйымдарында психологиялық қызметтің жұмыс істеу қағидалары бекітілді. Екінші жағынан, педагог-психологтар санының қысқаруы республиканың білім беру жүйесінде психологиялық көмекті ұйымдастыру тиімділігінің төмендігін объективті түрде мойындауға айналды.

Әлеуметтік сауалнамалар Қазақстан Республикасында жеткіншектерде психологиялық көмек туралы түсінік жеткіліксіз қалыптасқанын және соның салдарынан психологқа жүгінуге уәждеме жоқ екенін көрсетті; көп жағдайда мәселелерге тап болған олар құрбы-құрдастарына көмек сұрап жүгінеді [12]. Көбінесе олар құрдастарымен қарым-қатынасқа байланысты мәселелермен, алкогольді, есірткіні және темекі шегумен байланысты отбасылық мәселелермен психологиялық көмекке жүгінеді. Алынған көмек көп жағдайда тиімді, бірақ жеткіліксіз: олардың көпшілігі әртүрлі себептермен психологтың білікті көмегін ала алмады.

«Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» 2015 жылға міндеттер қояды:

1. жеке тәсілдерге негізделген «тәуекел тобындағы» оқушыларды психологиялық қолдау жүйесін әзірлеу, сынақтан өткізу және енгізудің нақты тетігін, әрбір мұқтаж баланың мектеп психологы мен әлеуметтік қызметкердің жоғары білікті қызметтеріне қол жеткізу жүйесін әзірлеу;

2. мектептерде балалар мен жеткіншектердің өзін-өзі бұзатын мінез-құлқының алдын-алуды психологиялық қолдау жүйесін құру, балалар мен жеткіншектерде суицидтік мінез-құлықтың қалыптасуы мен көрінуіне ықпал ететін психологиялық себептер мен жағдайларды әлсірету және жою.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің деректері бойынша республикада 168 балалардың қоғамдық қабылдау бөлмесі, 211 сенім телефоны, балаларға арналған 14 дағдарыс орталығы жұмыс істейді. Келесі бағыт - психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес берулерді (ПМПК) ұйымдастыру белсенді түрде енгізілді. 2012 жылға қарай Қазақстанның білім беру жүйесінде олардың 57-сі құрылды; 149 мыңнан астам мүмкіндігі шектеулі балалар мен жеткіншектер және олардың ата-аналары ПМПК-да көпбейінді көмек алды.

Алайда, «2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» қойылған міндеттерді тек психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес берулердің, қоғамдық қабылдау бөлмелері мен дағдарыс орталықтарының көмегімен орындауға бола ма? Әлбетте, жоқ. Кем дегенде, жеткіншектерді әлеуметтік-психологиялық қолдау тәжірибесінен (мысалы, Нұр-Сұлтан қаласындағы «Демеу» ПМПК орталығында) ПМПК штаттық психологы күніне 3-тен 5 адамға дейін қабылдай алады. Сондай-ақ, «психолог ПМПК» тек емдеуші дәрігердің жолдамасын алады [12].

Өкінішке орай, Денсаулық сақтау жүйесі жеткіншектерді психологиялық қолдау жүйесіндегі жетекші буын бола алмайды. Қазақстанның денсаулық сақтау жүйесінде психикалық денсаулықты қорғау іс жүзінде психохронды науқастарды медициналық-әлеуметтік мекемелерде стационарлық емдеуге және ұстауға келіп тіреледі. 2012 жылдың мамыр айында Алматы қаласында «Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтаудағы әлеуметтік-психологиялық қызметі: болу керек пе, жоқ па?!» тақырыбында халықаралық ғылыми-практикалық конференция өткізілді (қанша ғылыми конференция өз тақырыбын сұрақ белгісімен және леп белгісімен белгілейді?).

Оқушыларға психологиялық көмек көрсетуді ұйымдастырудың әлемдік тәжірибесі оны тек психологиялық білім беру қызметінің мамандары ғана толық көлемде көрсете алмайтындығын айқын көрсетеді [6].

Кешенді ведомствоаралық тәсіл қажет, оның ішінде бірыңғай ұйымдастырушылық құрылымға әртүрлі бөлімдерде жұмыс істейтін мамандардың білім беру жүйесін психологиялық қамтамасыз ету қажет: білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау, құқық қорғау органдары. Мектептің педагогикалық қызметінің жұмысын оқу-тәрбие ұйымында (балабақша, мектеп, кәсіптік училище, балалар үйі, мектеп-интернат) немесе аймақтың барлық білім беру ұйымдарына кеңес беру және көмек көрсетуді білім департаменті жанындағы психологиялық кабинетте жұмыс істейтін практикалық психолог жүзеге асырады.

Психологиялық білім беру қызметі практикалық психологтың әртүрлі жастағы балалармен, мұғалімдермен және ата-аналармен өзара әрекеттесуінің ерекше саласы ретінде қарастырылады. Дамып келе жатқан тұлғаның мүдделері осы өзара әрекеттестіктің орталығында. Мұғалімдер, мектеп әкімшілігі білім беру үрдісінің әлеуеті, психологиялық ресурстары туралы нақты түсінікке ие болуы керек және жеке тұлға мен ұжымға практикалық педагогикалық әсер ету үшін іргелі білімді, жұмыс тұжырымдамалары мен психологиялық ғылымның әдістерін іс жүзінде жүзеге асыра алуы керек.

Қызмет жұмысы балаларға, олардың отбасыларына, білім беру үрдісінің барлық қатысушылары мен субъектілеріне психологиялық көмек көрсетуді қамтиды. Қызмет өз қызметінде балалардың құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық актілерді, «Білім туралы» Заңды, республикалық және өңірлік заңнаманы, Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерін, қызметтің тиісті бөлімшелерінің қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді және жарғыларды басшылыққа алуға тиіс.

Психологиялық қызметтің негізгі идеясы-сәтті оқыту мен психологиялық даму үшін психологиялық жағдай жасауға бағытталған қолдау идеясы.

Психологиялық қызметті ұйымдастырудың негізгі қағидасы - бұл жүйелілік, яғни психолог барлық 5 функцияны жүйелі түрде орындауы керек (жұмыс жоспарын құру).

Психологтың жеке басына қойылатын талаптарда келесі негізгі сипаттамалар ерекшеленеді:

Психолог жоғары ақыл-ой қабілеттеріне, парасаттылыққа, қызығушылықтардың кеңдігіне және көзқарастардың объективтілігіне ие.

Психолог көпшіл, ол қарым-қатынасқа дайын және оларды қолдау қабілетімен ерекшеленеді, қарым-қатынаста сыпайы және дипломатиялық, адамдарды эмоционалды түрде тарта алады.

Психолог топты ұйымдастыра алады, жеке адамның мүдделерін топтың мүдделеріне бағындырады, практикалық мәселелерді тез шешеді, өз әрекеттерінің нәтижелерін болжай алады.

Психолог өзінің міндеті мен іс-әрекеті мен сөзі үшін жауапкершілікті сезінеді, өзінің кәсіби құзіреттілігінің шекарасын біледі.

Психолог эмоционалды түрде тұрақты, өзін-өзі басқарады, сабырлы, әртүрлі жағдайларда өзін-өзі ұстай алады, жағдайды шынымен өлшейді, стресске төзімді.

Педагогтармен жұмыста психолог педагогикалық іс-әрекеттің психологиясына, әртүрлі профильдегі мұғалімдердің профессиограммалары мен психограммаларына, білім беру және тәрбие психологиясына, ұжымның психологиялық ерекшеліктеріне, педагогикалық қарым-қатынас негіздеріне негізделуі керек. Мұғалімдермен жұмыс жасау кезінде өз іс-әрекеттеріңізге ерекше, жұмсақ өзін-өзі бағалау және мұғалімдердің кәсіби тәжірибесін беру өте маңызды. Бұған психологтың дипломатия, әдептілік, әріптесін түсінуге деген ұмтылыс, шыдамдылық, ұқыптылық, достық, жоғары кәсіби құзыреттілік және кең көзқарас сияқты кәсіби маңызды қасиеттері ықпал етеді.

Психолог оқу-тәрбие қызметінің ерекшеліктерін ескеруі, оқу пәндерінің психологиялық ерекшеліктерін және оларды оқытудың ерекшелігін, оқыту түрлерін, әдістерін, құралдары мен нысандарын түсінуі тиіс.

Психолог пен тәрбиешілер арасындағы жақсы түсіністік пен ынтымақтастық әрқашан балалармен және олардың ата-аналарымен байланысты оңтайландыруға көмектеседі.

Ата-аналар - бұл психологтың айналысатын ерекше санаты. Ата-аналармен жұмыстың негізгі міндеттері:

- жеке тұлғаны қалыптастырудағы отбасының рөліне педагогтар мен ата-аналардың психологиялық көзқарасын өзгерту;
- отбасының психологиялық диагностикасы, отбасылық тәрбие жағдайлары және ата-аналардың қажеттіліктері;
- ата-аналардың педагогикалық мүмкіндіктерін кеңінен қолдану;
- шұғыл психологиялық-педагогикалық көмекті ұйымдастыру;
- ата-аналармен жұмысты практика жүзінде ұйымдастыру.

Ата-аналар мен балалардың тиімді өзара іс-әрекетін ұйымдастырудың ең оңтайлы нысаны тренинг түрінде оқыту болып табылады. Бірақ қазіргі жағдайда ата-аналармен жұмыс істеудің оқыту формаларын қолдану мүмкін емес: әлеуметтік-экономикалық жағдай ата-аналардың уақыт жетіспеушілігін анықтайды, ал психологиялық-педагогикалық мәдениеттің төмен деңгейі психологиялық көмекке сұраныстың болмауына әкеледі. Сондықтан ата-аналармен жұмыс істеудің негізгі формасы психологиялық кеңес беру болып табылады.

Психолог жұмыс істейтін қиын категория – мұғалімдер болып табылады. Олар психологиялық қызметті басқаша қабылдайды: ынтымақтастық, қызығушылық, немқұрайлылық, сенімсіздік және скептицизм, тіпті ашық дұшпандық көрсетеді. Тек қана құзыреттіліктің жоғары деңгейі, психологтың объективтілігі, практикалық бағыттылығы және жұмыстың тиімділігі оған педагогикалық ұжымға деген сенімге қол жеткізуге көмектеседі. Жеке тұлғаның психодиагностикасынан бастаған дұрыс, өйткені әр адамның өзін-өзі тануға бейімділігі бар. Нақты диагноз қою үшін психолог мұғалімді балалармен және әріптестерімен қарым-қатынаста, әртүрлі іс-әрекеттерде бақылап, оқу үрдісін талдауы керек. Осы немесе басқа мұғалімнің ерекшеліктерін зерттей

отырып, кеңес беру керек: мінезіңіздің жағымды жақтарына сүйене отырып, педагогикалық жұмысты қалай оңтайландыруға болады.

Педагогикалық ұжымды зерттеу келесі параметрлерді қамтиды: психологиялық атмосфера, ұжымның даму деңгейі, топ мүшелерінің өзін-өзі бағалауы және өзара бағалауы, басқару стилі, "көшбасшы-бағынышты" қарым-қатынасы, ұжымдағы әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілік және тұлғааралық қатынастар деңгейі, мұғалімнің ұмтылыс деңгейі, балаларға деген эмпатия деңгейі, мұғалімдердің жеке мазасыздық деңгейі және т. б. Профессорлық-оқытушылық құрамды әлеуметтік-психологиялық зерттеу - бұл ерекше этикалық талаптарды қатаң сақтауды талап ететін рәсім: зерттеу жүргізудегі дәлдік және эксперименттік деректерді түсіндіру. Зерттеу материалдарына ешкім қол жеткізе алмауы керек, оларды психологтың өзі ғана сипаттай алады. Команда туралы мәліметтер жалпы жасырын түрде жасалады, ал оқытушылар үшін жеке кеңестер беріледі. Алынған мәліметтерді терең бастапқы талдаусыз және тиісті дайындықсыз психолог ешқандай нәтиже туралы есеп бермеуі керек. Сондай-ақ, ұжымға зерттеудің өзі мақсат емес, бірақ олардың жеке басын үйлестіру үшін адамдардың мүдделері үшін жүзеге асырылатындығы туралы көзқарасты жеткізу қажет.

Тәрбиешілер өздерінің жеке сипаттамаларын бағалауға өте сезімтал, өйткені олар басқаларды өздері бағалауға дағдыланған. Оларға педагогикалық жағдайдың қолайсыз дамуы өздерінің әлсіздіктерімен немесе кемшіліктерімен алдын-ала анықталған деген тұжырымдармен келісу өте қиын. Кейбір тәрбиешілердің жеке мазасыздығы жоғары, сондықтан олар оқиғаларды драматизациялауға бейім немесе психологтың тұжырымдарын қабылдамай немесе толығымен жоққа шығармай, бейсаналы түрде психологиялық қорғауға түседі.

Психологиялық қызмет моделінде мекеме әкімшілігімен жұмыс маңызды орын алады. Психолог басшыларға олардың жеке басының күшті және әлсіз жақтарын анықтауға, ұжымда қолайлы психологиялық микроклимат орнатуға, басқару мен қызметтің үлгілі стилін таңдауға, педагогикалық ұжымның ерекшеліктерін диагностикалауға, кадрларды дұрыс таңдауға, орналастыруға және аттестаттауға, өндірістік және тұлғааралық қақтығыстарды шешуге көмектесуге жұмылдырылады. Психологтың көмегімен басқарудың әлеуметтік-психологиялық аспектісінен басқа, басқарушылық қызметтің басқа аспектілері, атап айтқанда жоспарлау, педагогикалық үрдісті талдау, оның мақсаттары мен міндеттерін анықтау, оқу орнын дамытудың басым бағыттары оңтайландырылуы мүмкін.

Білім беру жүйесінде психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмекке мұқтаж балаларға арналған білім беру ұйымдары — ӘМСҚ-орталықтар маңызды орын алады. Бұл жыл сайын 3-тен 18 жасқа дейінгі 2 миллионнан астам балалар мен жеткіншектерге, олардың ата-аналарына (заңды өкілдеріне) кешенді көп бейінді көмек көрсететін 700-ден астам медициналық-санитарлық көмек орталығы болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, жыл сайын осы типтегі білім беру мекемелерінің түзету және дамыту ортасын ұйымдастырудағы, әртүрлі типтегі және басқа білім беру мекемелеріндегі білім

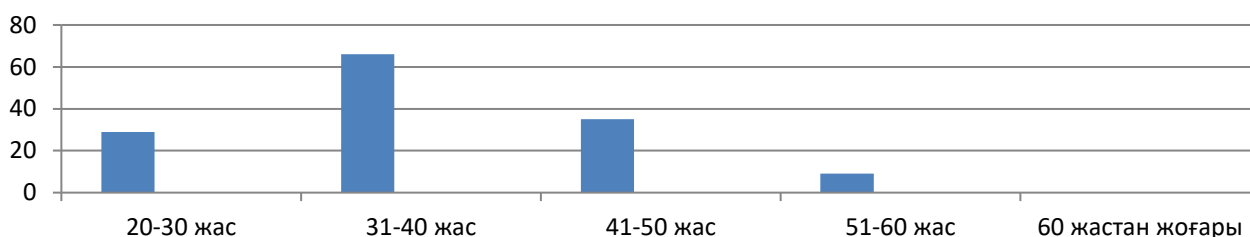
алушылармен, психопрофилактикалық жұмысты, сондай-ақ жастардың жеке, әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырудағы рөлі артып келеді.

Ұлттық білім академиясының осы әдістемелік ұсынымдарын дайындау аясында. Ы.Алтынсарин 2020-2021 оқу жылы кезеңінде Қазақстан Республикасының жалпы білім беру ұйымдарында психологиялық қызметті ұйымдастыру жағдайы бойынша мониторингтік зерттеу жүргізілді.

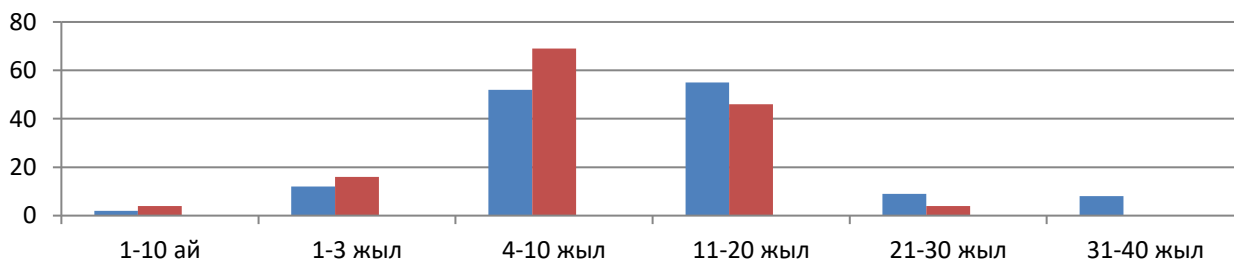
Сауалнамаға жалпы білім беретін мектептерден 139 педагог-психолог қатысты (оның ішінде әйелдер - 135 , ерлер –4) , оның ішінде 109 - қазақ тілінде, 30-орыс тілінде. Қазақ мектептері ұсынылған:

- 78 ауылдық (66- қазақ тілінде және 12 - орыс тілінде);
- 60 қалалық (42- қазақ тілінде және 18- орыс тілінде);
- 1 шағын жинақты (1 қазақ тілінде).

Сауалнамаға қатысқан психологтардың жас мөлшері 1-суретте көрсетілген, оның басым көпшілігі 31-40 жастағы психологтар екенін көруге болады.

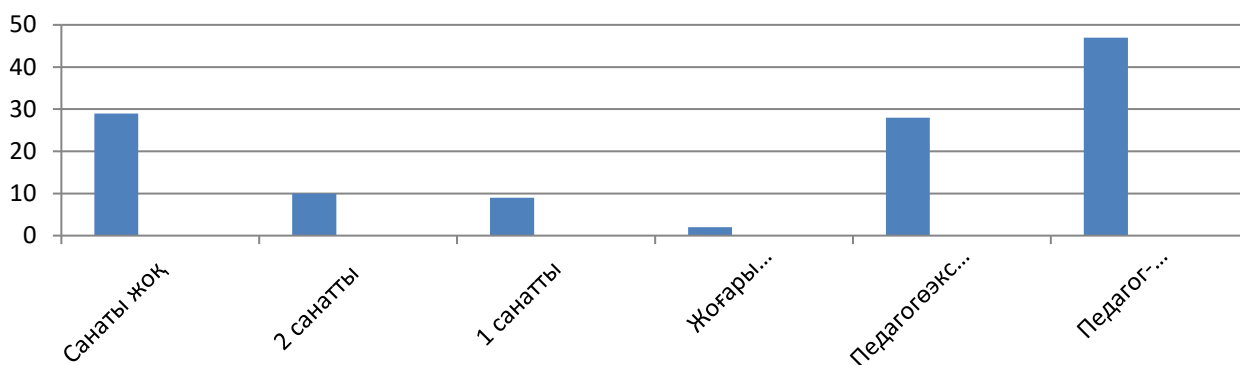
Сурет 1. Қазақстан мектеп психологтарының жас мөлшері

Сурет 2. Қазақстан мектеп психологтарының педагогикалық өтілі

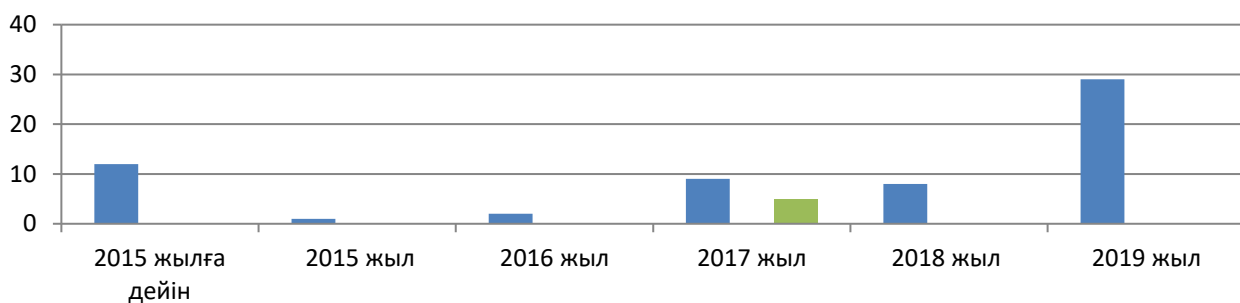
Қазақстан мектептеріндегі барлық тәжірибелі психологтардың жоғары білімі бар: психолог мамандығы бойынша – 16 адам, педагог-психолог – 119, практикалық психолог – 3, дефектолог-1.

2-суретте. респонденттердің педагогикалық тәжірибесі көрсетілген: мұғалімдердің көпшілігінде 4 жылдан 20 жылға дейін жұмыс өтілі бар.

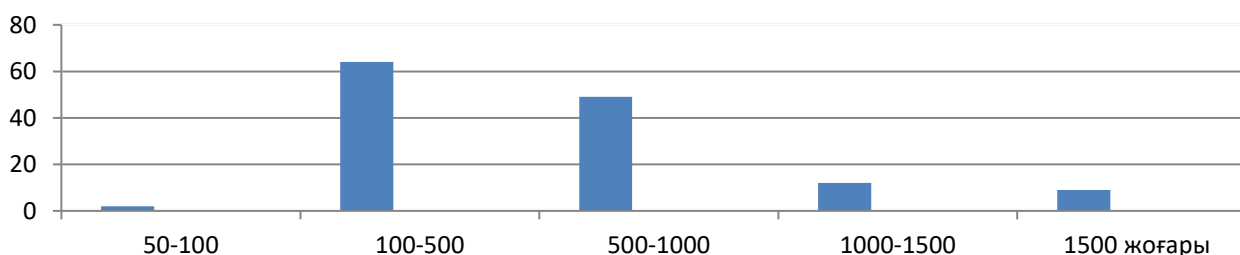
Сурет 3. Қазақстан мектеп психологтарының сапалық құрамы

Мектеп психологтарының сапалық құрамын талдау көрсетті (сурет.3) оның ішінде 20,9% санаты, 7,2% - II санаты, 6,5% - I санаты, 1,4% - жоғары санаты, 20,1% - педагог-сарапшы, 33,8% - педагог-модератор, 7,2%-педагог - зерттеуші және 2,8%-педагог-шебер жоқ.

Сурет 4. Біліктілікті арттыру курстарынан өткен мектеп психологтарының саны

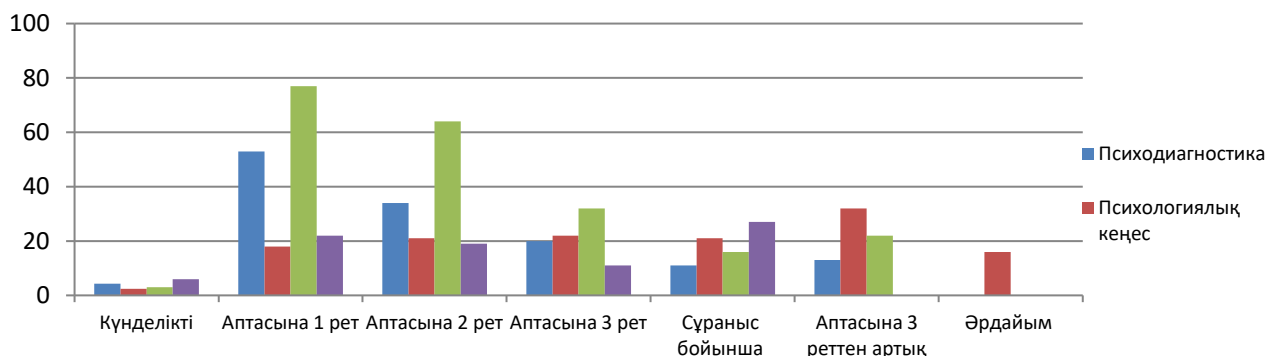
Мектеп психологтарының басым көпшілігі 2019-2021 жылдар аралығында біліктілікті арттыру курстарынан өтті: 20,9% - 2019 жылы, 39,6% - 2020 жылы және 16,5% - 2021 жылы. Бұл ретте педагогтердің 8,6% - ы курстармен қамтылмаған немесе 2015 жылға дейін курстан өткен.

Сурет 5. Қазақстан мектептерінде 1 психологқа есептегенде білім алушылар саны

5 - суретте оқушыларды психологтармен сандық қамту туралы мәліметтер ұсынылған. Психологтардың негізгі үлесі 100 - ден 500 - ге дейін баладан тұратын білім алушылар контингентімен жұмыс істейді-47,1% және

500-ден 1000-ға дейін-36,0%. Психологтардың 8,8% - ы 1000-нан 1500-ге дейін және 6,6% - ы 1500 және одан да көп оқушылармен жұмыс істеуге мәжбүр.

Сурет 6. Қазақстан мектептерінде психологтар өткізетін жұмыс түрлері

Сурет 7. Мектеп психологымен жұмыс істеу керек ең жиі кездесетін мәселелерді атап өтсек:

Психологтардың қызмет спектрі психодиагностика, түзету және дамыту сабақтарымен ұсынылған: жеке және топтық, психологиялық кеңес беру, психотерапия. Бұл жағдайда диагноз аптасына 1 немесе 2 реттен жиі кездеседі, түзету - дамыту сабақтары – сондай – ақ 1 немесе 2 рет, сирек-аптасына 3 рет, ал аптасына 1, 2 немесе 3 рет жүргізілетін психологиялық кеңес берулер мен психотерапиялардың саны шамамен тең дәрежеде көрсетіледі.

Көбінесе психологтар оқу үлгерімінің төмендеу себебінен оқушылармен жұмыс істеуге мәжбүр емтихандардан қорқу, құрдастарымен қақтығыстар, ұжымда бейімделу үрдістері, оқуға деген ынтаны төмендету, білім алушыларды жеке таңдау мәселелері көрініс тапқан. Ең аз дегенде, психологқа жүгіну құрдастар ұжымында қудалауға және білім алушылар тобында интеграцияға байланысты.

Сауалнама психологтардың кәсіби қызметінде мектепте және одан тыс жерлерде қандай мамандармен және қызметтермен ынтымақтастық жасайтындығын көрсетті:

Әлеуметтік педагог-21, Әлеуметтанушы-8, Жастар денсаулық орталығының психологтары -3, Ұйымдастырушы-Педагог -3, Мектеп ұжымы - 22, Мектеп инспекторы -25, Медбикелер-26, Жастар ұйымдары, Мобильді топ жетекшісі, Сынып жетекшілері-18, Мектеп әкімшілігі -35, Мұғалімдер -10, ПМПК-18, ИДН-10, Құқық қорғау органдары (ювеналды полиция, прокуратура, іздеу қызметі) -12, Денсаулық сақтау органдары (невропатологтар, ЖПД дәрігерлері, психиатр-дәрігерлер, наркологтар, емхананың ЖИТС орталығы, СӨС орталығы) -22, Мәдениет саласы, Өлкетану туризмі, Mental center-3, Жаттықтырушы, Коуч-психолог-6, ТарМУ, Қалалық аурухана-2, Жаннұр -3 Орталығы, «Жанұя Адам репродукциясы» орталығы-3, Ата-аналар комитеті-10, Аудандық мектеп-интернат Үміт, Қарттар үйі, Аудандық білім бөлімі -6, Жастар орталығы-8, Дін қызметкерлері, Аймақтық медициналық мекемелердің гинекологтары, Түзету орталығы-2, Мектеп серіктестері, ПВР-2, Басқа мектептер мен ұйымдардан әріптестер-6, Дефектолог.

Осылайша, психологтар өздерінің кәсіби қызметінде ынтымақтасатын мектептегі және одан тыс жерлердегі мамандар мен қызметтер шеңбері айтарлықтай кең: олардың ішінде мектептің бүкіл педагогикалық ұжымы, құқық қорғау органдары, әлеуметтік қорғау органдары және денсаулық сақтау жүйесі, қоғамдық ұйымдар және т. б.

Бірақ жеке психологтар ұсынған өзара әрекеттесу объектілері мен субъектілерінің жиынтығында айтарлықтай өзгеріс бар. Бұл таңқаларлық емес, өйткені бүкіл мектепке бір психолог, білім алушылардың үлкен контингентіне жауапты, үлкен міндеттер мен шамадан тыс жүктемелерге байланысты жоғарыда аталған барлық құрылымдармен байланыса алмайды. Бұл міндетті, сондай-ақ білім алушылармен толыққанды психологиялық жұмыс жүргізуді психологиялық қызмет атқара алады, ол үйлесімді командамен жұмыс істейтін мамандар (психологтар, әлеуметтанушылар және т.б.) тобы болып табылады.

Сауалнамаға қатысқан мектеп психологтары білім алушылармен жұмыс жасау кезінде қолданылатын негізгі әдістер мен тәсілдер атап өтті:

Сауалнама - 47, Сөйлесу терапиясы - 40, Психологиялық тесттер - 31, Темперамент түрін анықтау тесті, Диагностика - 29, Психокоррекция - 21, Бағалау - 26, Психодиагностика - 3, Тренинг-59, Тесттер - 4, Дәріс - 6, Ойын терапиясы - 15, Ата-аналар жиналысы - 3, Дөңгелек үстел - 2, Проективтік әдістер - 25, Кеңес беру - 35, Арт терапия - 51, Социометрия - 5, Құм терапиясы - 5, Кактус-1, Социометрия-3, Изотерапия-2, Психогимнатикалық жаттығулар - 5, Эксперимент, Релаксация - 6, Медитация - 4, Алдын алу - 11, Ертегі терапиясы - 8, Инсталляция, Тимбилдинг 1, Ашылу, Интерпретация, Отбасылық терапия, Голомшок Әдістері, С. Спилбергер, Сизонов, Эйзенк - 3, Тесті, Керн-Ирасек - 2, Талант картасы, Фототерапия 2, Семинарлар 8, Нейрогимнастика 1, Социометрия 1, НИП 1, Түзету 8, Ағарту-1, Линда-1 Терапиясы, Кванттық психология-1, Метафори - 1

Осылайша, мектеп психологтары өз жұмысында көптеген әдістер мен әдістемелерді қолданады. Бұл олардың шығармашылық әдіснамасын, білім алушыларға жеке көзқарасты қолдайды. Соған қарамастан, психологиялық жұмыстың барлық бағыттарының әдіснамасын әдіснамалық көмек ретінде

біріктірген жөн, сонымен қатар бізде ғана емес, бүкіл әлемде дәлелденген қосымша әдістерді ұсынған жөн.

Төменде Қазақстан мектептерінің психологиялық қызметінің қызметкерлерін басшылыққа алатын әдебиеттер тізімі келтірілген:

психодиагностика:

орыс тілінде оқытатын мектептердің психологтары: Мантьев Д.А., Л.Ф.Бурлачак, Р.С. Немов - 7, Р.С. Овчарова - 3, Жарынбаев, Королева З, Рогов-6, Рубинштейн, Ф.Бизакова-3, Жакыпов С., тест жинақтары, интернет-сайттар - 9, И.Н. Носс, Н.И. Шевандрин, Дубровина, Ховарт, Спильберг, Донцова, Кулагина, Богданова, Бакиева Т.А., Карелин А., О.Потемкина, В.В.Пономаренко, Балашова Е.Ю., Бодалев А.А., Сальвадор, Монтьев Д.А., Петровский В.А., Муканова М., Абрамова Д., бастауыш мектеп психологының анықтамалығы - 2;

қазақ тілінде оқытатын мектептердің психологтары: Жақыпов С.М.-5, Ф.А. Бизакова-52, Жарықбаев, Рогов-5, Немов-9, Усканов-2, Филипс, Гольентаг, Керн-Иераал, Көмекбаева Л.К.-3, Н. Тоқсанбаева-2, интернет желісі-10, Жұбаназарова Н.С. -2, Ускенбаева М.А., Төребаева К.Ж.-2, Есенғұлова М.Н.-2, Гильбух Ю.З.-2, Овчарова - 2, Дубровина, Коменская В.Г.-2, Истрапова О.Н., Карнегий Д., практическая психология, Шармуанбетова Ж.-2, Нұрахметова Қ.С.-2, Абрамова Г.С., Д. Голланд, А. Филлипс, Султанова Г.Т.-2, Жарықбаев Қ., Бекембекова Л.М., Сырғабаева Т., Бейсенбаев Г., Нұрахметов Қ.С.,

психологиялық кеңес беру:

орыс тілінде оқытатын мектептердің психологтары: Кошаникова Г.И., Немов-4, Абрамова Г.С.-3, Василюк Р.С., газет, журналы, Т.Р.Нурмухамбетова, интернет-сайты-9, Е.Д.Швап, Лопухова О.Г., Ролло Мэй, Рогов, Старшенбаун, Фридман Л.М., Макаренко;

қазақ тілінде оқытатын мектептердің психологтары:

Ф. Бизакова-29, Нұрмағанбетова Р-2, Цветкова, Шумаева, Ерментаева А.Р., Дворянский М.Д., Цветков А., Султанова Т., Нуржанова С. -2, Рогов-2 С.И.-2, интернет желісі-12, Мадалиева З.Б.-2, Жолдасова М.К.-3, Жақыпов С.М.-2, Обозов Н.Н., Абрамова Г.С.-2, Сапарова Л.К.-2, Сейталиев Қ., Ивин А., Гаврилова С.-2, Л. Айви, Әбиева Ә.Р., Әзбергенова Ж.С., Бегалиева Н., Жарықбаева К., Саңғылбаев О., Гулина М.А., Есеналиева М., Е.А.Маралова, Тәжібаев Т., Алексеева Л.С., Тәжібаев Т.Т.

психологиялық түзету:

орыс тілінде оқытатын мектептердің психологтары: А.И. Захаров-2, Осипова А.А.-2, Л.С. Выготская-3, И.В. Дуброва, С.М. Жакыпов, Бизакова-2, Югов, интернет-сайты-10, Е.Рогов-4, И.В.Гуреева, Д.А.Глазунов, Данилина Т.А., Рычкова Н.А., Шарохина В.Л., Горбушина, Моница;

қазақ тілінде оқытатын мектептердің психологтары:

Жақыпов С.М.-4, Ф.А. Бизакова-41, Лебедева, Намазбаева, Бейсенбаев Г., Жигитбекова Б., Солгимбаев О., Борелякова Ю.А., Ташкова, Буков Д.М., интернет желісі-9, Абрамова Г.С., Строгов И.А., Рогов Е.И., Выготский-1, Локалова Н., Капчук О.Н., Маркова А.К., Коррекциялық жұмыс, Көмекбаева

Л.К.-2, К.Роджерс, Сәбит бап-баба, Бұзаубаева Қ.Ж., Ускенбаева М.А., Леонтев А., Венгер А.А., Макаренко А.С.,

психотерапия:

орыс тілінде оқытатын мектептердің психологтары: Р.С.Овчарова-2, Дж.Вольт, М.Б. Шапиро, Павлов И.С., Линде Н.Д., интернет-сайты-9, Фрейд З., М.Эриксон, К.Юнг, Б.Хэллингер, Э.Берн, Самоукина Н.В., Копытин;

қазақ тілінде оқытатын мектептердің психологтары:

З. Фрэйд-1, Ф.А. Бизакова-15, Бегашова, интернет желісі-11, Бапаева Г., Мясицев В.И., Мадалиева З.Б., Сүлеймен М.М., Жақыпов С.М.-2, Эль Галина, Карвасарский-2, Маслоу А., Жантану әлемі, Прутникова Т.Г- 1. -2, К.Роджерс, музыка, М.Р.Битянова, М.А.Лабковский, Малкина Пых И.Г., Жарықбаев Қ., Сидеренко Е., Рубенштейн С.

Респонденттерден өздерінің әдістерін қолданатындығын көрсету ұсынылды:

психодиагностика:

орыс тілінде оқытатын мектеп психологтарының жауаптары: жоқ-16, тек сауалнамалар, Евгений Рогов, барлық мүмкін интернет-ресурстар-3, Иә-3;

қазақ тілінде оқытатын мектеп психологтарының жауаптары: "ИӘ" деп 8 адам жауап берді, Жоқ -14, жауапсыз 37 сауалнама қалды.

психологиялық кеңес беру:

орыс тілінде оқытатын мектеп психологтарының жауаптары: жоқ-15, Наталья Локалова, барлық мүмкін интернет-ресурстар-2, иә-5

қазақ тілінде оқытатын мектеп психологтарының жауаптары: жоспар бойынша жұмыстарды жүргізу -3, 6 адам "иә" деп жауап берді, 12 адам жоқ, 39 сауалнама жауапсыз қалды.

психологиялық түзету:

орыс тілінде оқытатын мектеп психологтарының жауаптары: жоқ-13, иә-6, Е. Рогов, барлық мүмкін интернет-ресурстар-3, авторлық бағдарлама-2, ертегі терапиясы;

қазақ тілінде оқытатын мектеп психологтарының жауаптары:

арт-терапия және сауалнама бойынша-6, жоқ -26, 41 сауалнама жауапсыз қалды.

Сауалнамаға қатысушылар өз жұмысында кездесетін қиындықтарды да атап өтті:

- сыныппен жеке сабақтар,
- жеке түзету және кеңес беру жұмысы үшін кабинеттің болмауы-3,
- қағазбастылық өте көп,
- әр түрлі отбасылық жағдайлар ,
- бір психологқа есептегенде оқушылардың үлкен контингенті-4,
- ата-аналарға сенімсіздік,
- ата-аналардың психологиялық сауатсыздығы,
- онлайн оқыту,
- психологияда практикалық курстар жоқ,
- уақыттың жетіспеушілігі,

- үлкен балалар саны және топтық сабақтарға арналған арнайы бөлменің болмауы-6,
- толып кетуден бас тарту,
- мектепте психодиагностика, түзету дамуы, оқушылармен кеңесуге белгілі бір уақыт қарастырылмаған-4,
- әр мектеп психологының жеке кабинеті жоқ-4,
- тәжірибенің болмауы-мәселе,
- қашықтықтан оқыту бойынша білім алушылармен -2,
- артық құжаттама,
- 9 сағаттан аз,
- топтық және жеке жұмыстың болмауы,
- жеке кабинет жоқ-5, кітапханада психологиялық материалдар жеткіліксіз -1,
- арнайы сыныптардың бөлінбеуі, оқушылардың көп саны,
- білім алушылардың тұрғылықты мекенжайларының болуы,
- курстан өту,
- ата-ананың төмен жауапкершілігі,
- сауалнамалық зерттеулер жүргізу кезіндегі қиындықтар.
- сонымен қатар, сауалнамаға қатысушылардың 29,5% - ы өз жұмысында ешқандай қиындықтар жоқ деп жауап берді.

"Сізге біліктілікті арттыру қажет пе?" Респонденттердің 85,6% - ы оң жауап берді, 10% - ы «жоқ» деді, 4,4% - ы жауап беруге қиналды. Психологтардың 72% - ы «сізге әдістемелік көмек қажет пе?», 18% - «жоқ», 4,3% - ы «жауап беруге қиналамын» деп жауап берді.

Сауалнама нәтижелері бойынша сауалнамаға қатысқандардың 75,5% - ы мектеп психологының жұмысына қанағаттанған, 1,4% - ы жоқ, 1,4% - ы мүлдем жоқ, 13,7% - ы жауапта анықталмаған.

Сондай-ақ, субъектілерге сұрақ қойылды: «сіздің ойыңызша, сіздің ұйымыңыздағы психологиялық қызмет қажет пе?» мұғалімдердің 71,2% - ы оң жауап берді, 13,6% - ы «жоқ» деп жауап берді, 10% - ы жауап беруге қиналды. «Сіздің ойыңызша, сіздің ұйымыңызда психологиялық қызмет қалай ұйымдастырылуы керек?» келесі жауаптар алынды:

- психологпен жұмыс істеу үшін жеткілікті уақыт бөлу-5,
- жүктемені азайту-2,
- кеңес алу үшін кабинет қажет-2,
- штат бірліктерінің санын арттыру-11,
- психологиялық қызметтің жұмысын ұйымдастыру үшін қажетті жағдайлар жасау-5,
- ұйым мамандарымен жұмысты ұйымдастыру-2,
- қажет болса, оны жоспарлы түрде ұйымдастыру керек-2,
- егер психологиялық қызметтегі балалардың нақты санын психолог анықтаса,
- білім алушылармен топтық диагностикалық және түзету жұмыстары үшін арнайы сағаттардың болмауы,

- мектеп психологына әр түрлі бағытта оқушымен жұмыс істеуге ерекше уақыт беріледі-3,
- үштіктің жұмысы басты назарда болуы керек, жұмыс жоспары болуы керек,
- отбасылық психологпен кеңесуді ұмытпаңыз,
- психология оқушыларға ашық-4,
- циклограмма бойынша психологиялық жұмыс,
- айлық жалақыны көтеру-3,
- егер арнайы сағат қосылса-15,
- егер жұмыс уақыты белгіленсе,
- психологиялық қызметті тиімді ұйымдастыру,
- демалу бөлмесі қажет,
- үлкен контингент,
- психологтардың санын арттыру 4,
- кабинет жоқ-4,
- шағымдар жоқ-10,
- психологиялық қызметтер жүйелі түрде ұйымдастырылуы керек,
- егер психологқа жеке кабинет берілсе, мамандардың санын көбейту керек, сонымен қатар 2 логопед қажет болады,
- арнайы түзету және дамыту үшін жабдықталған залдың болуы,
- құжаттар саны көп, сапасы нашар/

Осылайша, мектеп психологтарының қызметін бақылау, ең алдымен, олардың жауапкершілік аймағындағы білім алушылардың едәуір санына байланысты олардың толып кету мәселесін анықтады.

Психологтар өздерінің кәсіби қызметінде жұмыс істейтін мектепте және одан тыс жерлерде мамандар мен қызметтердің кең ауқымы көрсетілген. Бірақ мектептегі толыққанды өзара әрекеттесу үшін психологиялық қызмет қажет, бір психолог барлық қажетті байланыстарды жүзеге асыра алмайды.

Психологтар өз жұмысында қолданатын көптеген тәсілдер мен әдістер педагогикалық және психологиялық тәжірибеде заманауи дәлелденген әдістерді біріктіруді және толықтыруды қажет етеді.

2 ЖОБАНЫ ІСКЕ АСЫРУҒА АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

1. Жобаның мақсаты

Білім беру ұйымдарында қолайлы әлеуметтік-психологиялық ахуал жасау және білім алушылардың психологиялық денсаулығын сақтау мақсатында психологиялық қызметті және мектептегі татуласу қызметін ұйымдастыру.

2. Жобаның міндеттері

- Білім беру үдерісі субъектілерінің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру бойынша шараларды әзірлеу.

- Психологиялық қызмет пен мектептегі татуласу қызметінің моделін құру;

- Білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың әлеуметтік бейімделуіне, олардың тұлғалық және зияткерлік дамуына жәрдемдесу, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыру.

- Білім алушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту және кәсіби анықтау бойынша ұсыныстар әзірлеу;

- Ұсыныстар әзірлеу;

- психологиялық ағарту,

- психологиялық алдын алу,

- психологиялық кеңес беру,

- психологиялық диагностика,

- психологиялық түзету.

- Психологиялық мәселелерді шешуде және оқу-тәрбие жұмысының оңтайлы әдістерін таңдауда ата-аналар мен педагогтарға кеңес беру және көмек көрсету бойынша ұсынымдар әзірлеу;

3. Жобаның жаңалығы.

Қазіргі уақытта Қазақстанның алдында балалар мен жеткіншектер қылмысы мен өзіне-өзі қол жұмсау мәселелерін шешудің өткір мәселесі тұр. Жыл сайын ішкі істер органдарында 7 мыңға жуық кәмелетке толмаған және 10 мың қолайсыз отбасы тіркеледі. ЮНИСЕФ-тің зерттеуіне сәйкес, 3000-нан астам бала қылмыс жасайды. 2018 жылы балалардың өз-өзіне қол жұмсау санының өсуі 2017 жылмен салыстырғанда 6,6% - ды құрады. Қазақстандағы оқушылардың үштен екісі білім алушылар немесе мұғалімдер тарапынан зорлық-зомбылықты бастан кешуде немесе оған куә болуда.

Зерттеу қазақстандық мектептердің білім алушыларды психологиялық сүйемелдеу жөніндегі қызметі бірінші кезекте үлкен жүктемемен (бір психологқа кейде 2000 білім алушыға дейін келеді) сипатталатын, осыдан туындайтын салдарлармен: жүйелілік пен кешенділіктің жеткіліксіздігімен, білім беру үрдісінің барлық субъектілерімен өзара әрекеттесудің жеткіліксіздігімен сипатталатын жалғыз психологтардың жұмысына келіп тірелетінін көрсетті. Қазіргі уақытта мектептерде татуласу қызметтері мүлдем жоқ.

Инклюзивті білім беру тұжырымдамасы психикалық және соматикалық аурулардың салдарынан әлеуметтік-психологиялық бейімделу мен оқуда қиындықтарға тап болған ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды мектепте оқытуды болжайды. Сонымен қатар, жыл сайын нейропсихикалық бұзылулары бар жеткіншектер саны артып келеді. Бұл балаларға көмек керек.

«Тәуекел тобындағы» балаларды ерте анықтау және оларға және олардың отбасыларына әлеуметтік-құқықтық және психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мақсатында білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында (БҒДМБ) психологиялық қызметтердің жұмысын күшейту және білім беру ұйымдарында мектептік татуласу қызметтерін құру, сондай-ақ директорлардың, директорлар орынбасарларының, педагогтердің, психологтардың біліктілігін арттыру белгіленген. Мемлекеттік білім және ғылым департаментінің 2020-2025 жылдарға арналған деректері бойынша білім беру ұйымдары мектептердегі зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы іс- әрекет, сондай-ақ білім алушылар арасында зорлық-зомбылық туралы хабардар болуды арттыру мақсатында өмірлік дағдыларды қалыптастыру және суицидтің алдын алу жөніндегі бағдарламаларды іске асыратын болады.

4. Бұл жобаның бағытталған өзекті мәселелері:

- Білім беру жүйесіндегі психолог қызметінің нормативтік құқықтық базасының жеткіліксіз әзірленуі;

- Мектеп психологтары қызметінің олардың жауапкершілік аймағындағы білім алушылардың едәуір санына байланысты шамадан тыс жүктелуі;

- Диагностикалық құралдарды қолдану стандартын қоса алғанда, психологиялық көмек көрсету стандарттарының болмауы;

- Білім беру ұйымдарында татуласу қызметін құру алгоритмі мен әдіснамасының болмауы;

- Психологтар өздерінің кәсіби қызметінде жұмыс істейтін мектепте және одан тыс жерлерде мамандар мен қызметтердің кең ауқымы көрсетілген. Бірақ мектептегі толыққанды өзара әрекеттесу үшін психологиялық қызмет қажет, бір психолог барлық қажетті байланыстарды жүзеге асыра алмайды.

- Психологтар өз жұмысында қолданатын әдістер мен әдістемелердің алуан түрлілігі педагогикалық және психологиялық тәжірибеде заманауи дәлелденген әдістерді біріктіруді және толықтыруды қажет етеді.

5. Тұжырымдамалық негіздер

- Психологиялық білім беру қызметі-бұл ғылыми, қолданбалы, практикалық және ұйымдастырушылық аспектілердің бірлігі. Оның құрамдас бөліктерінің әрқайсысының өз міндеттері бар, оларды шешу орындаушылардан арнайы кәсіби дайындықты талап етеді.

- Мектептегі психологиялық қызметтің мақсаттары мектептің қазіргі кезеңдегі басты мақсатына сәйкес келуі керек: әр оқушыны білімді, мәдени, жоғары адамгершілік, шығармашылық белсенді және әлеуметтік жетілген тұлға тәрбиелеу.

- Психологиялық қызметтің негізгі идеясы-мектептегі өзара әрекеттесу жағдайында баланың сәтті оқуы мен психологиялық дамуы үшін әлеуметтік-

психологиялық жағдай жасауға бағытталған қолдау идеясы.

- Дамудың психологиялық қолдау негізіне өзекті мәселені шешу үшін білім алушының максималды еркіндігі мен жауапкершілігін сақтау жатады.

- Психологиялық сүйемелдеу педагогтердің, психологтардың, әлеуметтік және медициналық қызметкерлердің күш-жігерін біріктірумен қамтамасыз етіледі.

- Түрлі ведомстволарда: білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау, құқық қорғау органдарында жұмыс істейтін мамандардың білім беру жүйесін психологиялық қамтамасыз етудің бірыңғай ұйымдастырушылық құрылымына кіретін кешенді ведомствоаралық тәсіл қажет.

- Білім беру ұйымының психологиялық қызметінің жұмысы келесі принциптерге негізделуі керек:

- жүйелік принципі;

- құпиялылық принципі;

- кері байланыс;

- құзыреттілік принципі (тек сенімді және жарамды әдістерді қолдану)

- этикалық және құқықтық заңдылық принципі (заңнамаға және кәсіби талаптарға сәйкес зерттеу жүргізу)

- психологияны білікті насихаттау принципі (қазіргі кездегі ғылымның жағдайына сәйкес психология жетістіктерін насихаттау)

- клиенттің әл-ауқатының қағидасы (Клиентті психологиялық жарақаттардан қорғау, адамның жеке басын құрметтеу)

- кәсіби ынтымақтастық қағидаты (басқа мамандарға және олардың жұмыс әдістеріне өз қалауына қарамастан құрмет көрсету)

- Клиентті зерттеу мақсаттары мен нәтижелері туралы хабардар ету принципі.

- Психологтың кәсіби іс-әрекеттерінің моральдық-жағымды әсерінің принципі (Зерттеу жеке ерекшеліктерге ауыр әсер етпеуі керек).

6. Әлеуметтік серіктестер және жобаны іске асыру.

7. Жоба бағытталған халықтың санаттары.

• мектептің білім алушылары;

• ата-аналар;

• мұғалімдер;

• мектеп әкімшілігі.

8. Жобаны іске асыру кезеңдері.

I кезең-Дайындық

1. Психологиялық қызметті және мектептегі татуласу қызметін ұйымдастыруға қатысты нормативтік-құқықтық базаға өзгерістер енгізу.

2. Мектептің психологиялық қызметінің құрылымын, оның мақсатын, міндеттерін, принциптерін, жұмыс бағыттарын, қызметтік міндеттерін, құжаттамасын анықтау.

3. Мектептегі татуласу қызметінің құрылымын, оның мақсатын, міндеттерін, принциптерін, жұмыс бағыттарын, қызметтік міндеттерін, құжаттамасын анықтау.

4. Білім беру ұйымдарында психологиялық қызмет моделін құру.

5. Білім беру ұйымдарында татуласу қызметінің моделін құру.

6. Мәселе бойынша бірыңғай әдіснамалық құралдарды әзірлеу және енгізу:

- психологиялық ағарту,
- психологиялық алдын алу,
- психологиялық кеңес беру,
- психологиялық диагностика,
- психологиялық түзету,
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен жетімдерді психологиялық қолдау,
- әлеуметтік, девиантты мінез-құлықтың алдын-алу, қорқыту,
- суицидтің алдын алу.

7. Өзара әрекеттесу алгоритмін жасау:

- психолог-оқушы
- психолог-сынып жетекшісі
- психолог-ата-ана
- психолог-педагог
- психолог-әлеуметтік педагог
- психолог-инспектор
- психолог-мектеп әкімшілігі.

8. Мектептен тыс құрылымдармен және ведомстволармен психологиялық қызмет пен татуласу қызметінің өзара іс-әрекет ұсынымдарын әзірлеу.

II кезең – Мазмұнды

Мектептің психологиялық қызметінің жұмысы

Білім берудегі психологиялық қызмет сапалы психологиялық қызмет көрсету үшін нақты ұйымдастырушылық құрылымды, құқықтық базаны және қажетті құралдарды қажет етеді.

Психологиялық қызмет моделі:

1. Қызметкерлер: практикалық педагогикалық психология қызметі - бұл жетекші және кемінде 1 психолог болуы керек білім беру мекемесінің бөлімі (егер мекемеде 500-ден астам білім алушы болса). Сондай-ақ қызметтің құрамына дефектолог, әлеуметтік қызметкер, логопед-дәрігер, психиатр кіруі мүмкін.

2. Миссиясы-оқу үрдісінде білім алушылардың психикалық денсаулығын сақтау және қолдау.

3. Білім алушылардың толыққанды тұлғалық зияткерлік дамуына ықпал ететін, олардың оқу және кәсіби қызметін сүйемелдейтін, қауіпсіз білім беру ортасын құратын міндеттерді шешеді.

4. Психологиялық қызметке арналған жұмыс кеңістігі: психологиялық кеңес беруге, диагностикалауға, түсіруге және өзара іс-әрекеттің белсенді топтық нысандарына арналған кабинеттер.

5. Қызмет мамандарының қызметін регламенттейтін ішкі құжаттама (қызметтің этикалық кодексі, қызмет туралы ереже, қызметкерлердің лауазымдық нұсқаулықтары, перспективалық, күнтізбелік жоспар, аптаға арналған жоспарлар, психологтың күнделікті жұмыс жоспары, жұмыс кестесі,

психодиагностикалық тексерулер нәтижелері бойынша қорытындылар, жекелеген тексерілушілердің психологиялық сипаттамалары, психологтың кеңес беру журналы, жұмыстың топтық нысандарын есепке алу журналы, топпен жұмыс істеу бағдарламалары, түзете-дамытушылық сабақтар бағдарламалары және т. б.)

6. Қызмет бағыттары - психологиялық алдын-алу және ағарту, психодиагностика, психологиялық түзету және дамыту, психологиялық кеңес беру. Психолог қызметінің моделін, жоғарыда айтылғандай, психологтың қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық құжаттарға, Білім беру мекемесінің Жарғысына, сондай-ақ психологтың жеке көзқарасы мен жұмыс стратегиясына сәйкес таңдауға болады.

Жұмыс бағыты.

Психологиялық алдын-алу және ағарту. Осы бағыт аясында психологиялық жеңілдету бойынша сабақтар, әртүрлі тақырыптардағы семинарлар мен пікірталас алаңдары өткізіледі, олардың мақсаты адамның психологиялық сауаттылығы мен мәдениетін дамыту болып табылады.

Психодиагностика. Жұмыстың осы бағыты бойынша білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуін, психоэмоционалды жағдайын, білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін, нейропсихикалық тұрақтылықты бақылауға мүмкіндік беретін бірқатар әдістер қажет. Бұдан басқа, сынып жетекшісінің, білім алушының немесе оның ата-анасының сұрауы, жеке өтініші бойынша жеке диагностика жүргізіледі.

Психологиялық кеңес беру. Жеке немесе топтық (ата-анасымен, сынып жетекшісімен). Өтініштердің бірнеше түрі бар: бетпе – бет – психологпен жеке кездесу, сырттай-сайт арқылы оффлайн-өтініш, телефон арқылы кеңес беру.

Психологиялық түзету және дамыту. Жеке және топтық дамыту және түзету жұмыстары жүргізіледі. «Рулева» оқу топтарының старосталарына арналған Көшбасшылық мектебі іске асырылуда, оның мақсаты – старостаны білім алушы ұжыммен сындарлы жұмысқа үйрету, топты дамыту және біріктіре білу, білім алушылардың өзара іс- әрекеті мен оқу қызметі үшін қолайлы эмоционалды ахуал жасау. Кураторлар үшін тренингтік жұмыс элементтері бар семинарлар, топпен өзара әрекеттесу мәселелері бойынша мастер-кластар өткізіледі.

Әдістемелік жұмыс. Сынып жетекшілері мен білім алушылар үшін басқаның ықпалына қарсы тұру тақырыптарына жадынамалар, кітапшалар, жанжал жағдайынан конструктивті шығу жолдары, мектеп ортасында білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық бейімделу кезеңдері, суицидтік мінез-құлық маркерлерін диагностикалауға арналған чек-парақтар әзірленеді, еңбек ұжымында эмоционалды күйзелістің алдын алу бойынша ұсынымдар жасалады және т.б. сынып жетекшілері үшін мектеп ұжымымен өзара іс-әрекеттің түрлі тақырыптарында тақырыптық семинарлар немесе мастер-кластар өткізу қажет. Мысалы, мектеп ортасында суицидті анықтау және алдын алу тақырыбында мастер-класс. Сондай-ақ, сынып жетекшілеріне психологиялық қызметтің ұсыныстары бар жадынамаларды қолдана отырып, өз лауазымы мен мәртебесі деңгейінде шешуге тырысуы керек өзін-өзі бұзатын

мінез-құлық жағдайлары бар жағдайларды ұсынуға болады. Психологиялық қызметтің маңызды бағыты жоғары сынып оқушылары арасында кәсіптік бағдарлау жұмысы, диагностика және профилді таңдауға кеңес алу.

Бұдан басқа, диспетчерлік-ақпараттық функцияны орындайтын, атап айтқанда білім алушыға және оның ата-анасына кімге жүгінетіні туралы хабарлайтын сынып жетекшілерімен өзара іс- әрекетді жолға қою қажет. Жағдайларда суицидтік ойлар – бұл сигнал ата-аналар отбасы, онда сондай-ақ, түзілуі мүмкін бағдарламасы бойынша олардың бала.

Сондай-ақ, психологиялық қызметтің жұмысына білім алушылар мен мектеп қызметкерлерінің психологиялық сауаттылығын арттыру мақсатында түрлі тақырыптарға арналған тренингтер кіреді.

Кабинет жұмыс істеу үшін. Психологиялық көмек көрсету үшін клиентке психологиялық жайлылық тудыратын атмосферада жеке және топтық кеңес беруге арналған кабинеттер қажет. Кабинет психологтың осы қызмет түріне қойылатын талаптарды белгілейтін дизайнда жасалуы керек. Онда келесі аймақтар сақталуы керек: клиенттің кездесу аймағы, психологтың жұмыс орны және кеңес беру аймағы, жайлы атмосфера және шуылдан оқшаулау. Кабинет жеке баламен, сондай-ақ білім алушылар тобымен жұмыс істеу үшін барлық қажетті дидактикалық материалдармен, жиһазбен және жабдықпен жарақтандырылуы тиіс. Топтық жұмыс және кабинетте өзара әрекеттесу үшін жылжымалы жылжымалы жиһаз, үстелдер мен орындықтар, жүргізушіге көрнекі материал беруге мүмкіндік беретін жабдықты ұсынған жөн: проектор, магниттік-маркер тақтасы, флипчарт. Жұмсақ кілем мен османдықтар, егер мүмкін болса, үйде жайлы жағдай жасайды.

Психологиялық диагностика үшін деректерді өңдеудің бағдарламалық жүйелерінің арқасында тез нәтиже алуға мүмкіндік беретін компьютерлер қажет.

Мектеп психологына диагностикалық үрдіті және оның қызметіндегі құжаттаманы оңтайландыру үшін компьютерлік және бағдарламалық қамтамасыз ету қажет.

Әр оқушының мәліметтер базасы мыналарды қамтуы керек:

- психологиялық тестілеу нәтижелері: кіріс, аралық, нәтижелі;
- педагогтардың, сынып жетекшісінің, әлеуметтік педагогтың, инспектордың сипаттамалары;
- білім алушымен әңгімелесу және/немесе жеке байқау негізінде қорытындылар;
- білім алушының отбасымен өзара іс-қимыл жасау негізіндегі қорытындылар;
- алдыңғы тармақтарда көрсетілген диагностика нәтижелері негізінде психологиялық қорытындылар,
- білім алушылармен психологиялық-педагогикалық жұмыс жөніндегі стратегиялар мен жоспарланған іс-шаралар;
- білім алушылармен өткізілген іс-шаралар;
- білім алушының даму серпіні және жоспарланған іс-шараларды түзету.

Мектеп психологының құжаттама пакетіне нормативтік ережелер, жұмыс

жоспарлары, мектептегі педагогикалық топпен және мектептен тыс құрылымдармен өзара әрекеттесу және алдын-алу жұмыстарының нәтижелері кіреді.

Шұғыл психологиялық көмек қажет болған жағдайда - өз-өзіне қол жұмсау, қарым-қатынастың бұзылуы, депрессиялық күйлер, отбасы мүшесінің қайтыс болуы туралы ойлар-қызмет қызметкерлері эмоционалды жағдайын реттеу және жеке кездесуді ұйымдастыру. Мүқият ұсыну үшін дереу жауап беріп, өтініш берушімен байланыс орнатуы керек. Егер сұрау салуда өмір мен денсаулыққа зиян келтіру аспектілері (зорлық-зомбылық, ұрып-соғу, қылмыс және т.б.) қамтылса, онда психолог мектеп әкімшілігі мен білім алушының ата-анасын хабардар етуі тиіс. Бұл жағдайда психологтың этикалық кодексінің құпиялылық принципі бұзылмайды, өйткені, адамға психологиялық және құқықтық, медициналық және басқа да қолдау көрсетілуі керек. Кез келген білім алушы өз қалауы бойынша диагностика нәтижелері бойынша психологиялық қорытынды ала алады және психологпен сөйлесе алады.

Өтініштер жағдайлардың екі түрінде түседі: ауыр эмоционалды жағдайды жеңілдету үшін шұғыл психологиялық көмек қажет – қысқа мерзімді кеңес беріледі (20-40 минут). Шұғыл көмек қажет емес жағдайлар – клиент ыңғайлы уақытта жазылады.

Көптеген адамдар психологпен жеке кездесуді қалайды. Кеңес берудің бұл форматы 1-1,5 сағатты алады. Кездесу жиілігі бойынша сұраулардың түрлері: қарама-қарсы жыныспен қарым-қатынас, эмоционалды бұзылулар, өз-өзіне күмәндану, қорқыныш, жоғары алаңдаушылық, реніш/кінә сезімі, кәсіптегі көңілсіздік, өмірлік мақсаттардың болмауы, коммуникативті әлеуеттің төмендігі, құрдастар арасындағы қақтығыстар, отбасы, өзін-өзі бұзатын мінез-құлық, жақын адамның жоғалуы және т. б.

Өтініштердің бір түрі-сынып жетекшісінің өтініші. Ол білім алушыны қолдау жөнінде өтініш білдірген жағдайда, мынадай сұрақтар туындайды:

1) Егер білім алушы қаламаса, оны кеңес беруге қалай шақыруға болады?

2) білім алушымен жұмыс істегеннен кейін сынып жетекшісіне хабарлаудың қандай үлесі бар?

Бұл жағдайда психологиялық қызмет «Тәкаппар» білім алушыны психологқа апарған кезде "жазалаушы орган" ретінде әрекет етпеуі керек. Сонымен қатар, қызмет қызметкерлері этикалық кодексті бұзбауы керек: клиентпен оның еркіне қарсы жұмыс жасау, манипуляциялық сұрауларға жауап беру, сынып жетекшісіне немесе басшылыққа ақпараттың белгілі бір бөлігін хабарлау арқылы құпиялылық қағидатын бұзу. Сондықтан мұндай сұраулармен жұмыс істеу схемасы ұсынылады:

1) сынып жетекшісіне психологтың жұмыс қағидаттары туралы хабарлау, кеңес берудің ерекшеліктерін (білім алушыны психологиялық көмекті пайдалануға қалай сауатты шақыруға болады; білім алушының мәселесі бойынша психологқа жүгінуде сынып жетекшісінің мақсаты қандай; психологтан қандай ақпарат ала алады);

2) білім алушылармен кеңес беруде кездесу;

3) құпиялылық қағидатын бұзбай, білім алушымен жұмыс бойынша сынып жетекшісіне ұсынымдар.

Денсаулыққа зиян келтіруге, құқық бұзушылықтарға немесе психикалық ауытқуларға байланысты мәселелер кеңес беруде анықталған жағдайларда психолог клиентті құзыретті маманға бағыттайды. Психологиялық қызметтің қызметкерлері өз жұмысында психологтың этикалық кодексін, психологиялық қызметтің ережесін, лауазымдық нұсқаулықтарды, мектеп жарғысын басшылыққа алады.

Психологиялық қызметтің жұмысы оқу жылына жасалған және нұсқаулықпен бекітілген жұмыс жоспарына сәйкес құрылады. Оны іске асыру барысында жұмыс көлеміне, іс-шаралар санына, мерзімдерге толықтырулар болуы мүмкін.

1. Психологиялық ағарту және алдын-алу;

2. Жетімдер мен мүгедектердің білім беру үрдісін психологиялық сүйемелдеу, мәселелік жағдайларды тиімді шешу, шешім қабылдау үрдістері, жобалар мен бағдарламаларды іске асыру;

3. Психологиялық диагностика;

4. Жеке психологиялық кеңес беру;

5. Психобелсенді жұмыс;

6. Психологиялық түзету;

7. Білім алушыларды бейімдеу

8. Психологиялық тренингтер мен ұйымдастырушылық іс-әрекет ойындарын өткізу;

Кестеде оқытудың барлық кезеңдерінде білім алушыларды сүйемелдеу бойынша психологиялық қызметтің міндеттері ұсынылған.

Қызметтің барлық түрлері психологиялық қызметтің қызметкерлері құрайтын және басшылықты бекітетін бір жылға арналған жұмыс жоспарына сәйкес орындалады.

Тәуекел тобына кірген білім алушыларды психолог кеңес беруге шақырады. Психологқа бару туралы шешім білім алушылардың өзінде қалады. Егер сынып жетекшісі оқушыға жүгінсе, онда онымен кеңесуге шақырудың ерекшеліктері талқыланады. Егер білім алушы бас тартса, онда психолог сынып жетекшісіне оқушымен өзара әрекеттесу бойынша ұсыныстар береді.

Психологиялық қызметтің жұмысына көмектесу үшін сіз тек ақпараттық функцияны ғана емес, сонымен бірге кері байланыс, клиентпен байланыс, клиенттің кеңес алуға тәуелсіз тағайындау функциясын қамтитын сайт жасай аласыз.

Психологиялық қызметтің кез-келген бағыты бойынша жүргізілген жұмыстың нәтижелері бойынша қорытынды жазу қажет: оқушы үшін жеке психологиялық қорытынды, сынып жетекшісінің өтініші бойынша қорытынды (оқушылармен өзара әрекеттесу мәселелері бойынша немесе балаға психологиялық көмек көрсету өтініші бойынша), директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары үшін қорытынды (қоршаған ортаның немесе мектеп климатының психологиялық қауіпсіздігін диагностикалау жағдайында, оқушылардың әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейі және т.б.). Ол үшін

алынған нәтижелерге көп деңгейлі талдау жүргізу, құпиялылық принципіне назар аудару және мектеп әкімшілігіне қажетті тұжырымдар мен ұсыныстар беру қажет, бұл білім алушыларға өз тарапынан көмек көрсетеді (материалдық қолдау, әлеуметтік мәселелер, құжаттама мәселелері, денсаулық және т.б.).

Мектептегі психологиялық жұмыс стратегиясы

Жалпы алғанда, мектептегі психологтың міндетін педагогикалық іс-әрекеттің психологиялық қолдауы ретінде анықтауға болады. Мұндай қауіпсіздікті қалай құруға болады? Мектептегі психологиялық қызметтің екі стратегиясын, екі негізгі бағытын бөліп көрсетуді ұсынамыз. Оларды психологиялық кеңес беру және жобалау (немесе «құрылыс») деп атауға болады.

Жобалау қызметі (алдын алу) .

Психологтың кәсіби қызметінің бұл түрі болашақ жағдайды болжау және онда белгілі бір әлеуметтік қызметтің оңтайлы бағытын қамтамасыз ететін психологиялық жағдайлар жасау мақсатында басқа мамандықтардың өкілдерімен (біздің жағдайда, ең алдымен, мұғалімдер) кешенді өзара әрекеттесу болып табылады.

Алдын алу қазіргі уақытта мектеп психологтары үшін маңызды рөл атқарады. Алдын алу шаралары енді психикалық денсаулықпен немесе әлеуметтік - эмоционалды араласумен синоним болмайды; Академиядағы алдын - алу-мектеп психологиясының тез дамып келе жатқан рөлі.

Мектеп психологтары алдын алу іс-шараларды олардың дағдылары мен практикасына қалай біріктіру керектігін түсінуі керек. Шектеулі ресурстар мәселесінен басқа, мектеп жасындағы балалардағы академиялық, әлеуметтік және мінез - құлық мәселелерінің алдын алу мектеп психологтары үшін тартымды идея болып табылады. Егер көптеген балалар сапалы ерте білім беру тәжірибесі мен эмоционалды қолдай ала алса, түзету тәсілдерінің қажеттілігі азаяды.

Алдын алуға бағытталған бағдарламалар үлгерімнің төмендеуін болдырмауда, балаларды арнайы мекемелерге орналастыруда және мектепті тастап жатқан оқушылар санының тиімділігін дәлелдеді. Кейбір әлеуметтік құзыреттілік бағдарламалары сонымен қатар мамандандырылған қызметтерге бағытталуы мүмкін білім алушылардың жұмысын күрт жақсартады.

Мектеп психологтары жеке диагностикалық бағалауға ерекше назар аударады, әдетте, бұзылулардың таралуы белгіленуі керек, сондықтан мектеп психологының жұмысы осы бұзушылықтарды анықтау болып табылады.

Кесте

Білім беру ұйымының психологиялық қызметінің жұмысын ұйымдастыру

Жұмыс бағыты	Іс-шаралар	Мақсат	Материал
Психологиялық диагностика	<p>Топтық</p> <p>1) 1-сынып білім алушыларының алғашқы психологиялық диагностикасы;</p> <p>2) Әлеуметтік - психологиялық деңгейдің диагностикасы;- Білім беруге бейімдеу;</p> <p>3) білім алушыларға арналған мектептің білім беру саласының психологиялық қауіпсіздігі деңгейін диагностикалау;</p> <p>4) «білім алушылардың көзімен оқыту» сауалнамасы»;</p> <p>5) социометриялық зерттеулер (сынып жетекшілерінің сұрауы бойынша).</p> <p>6) диагностикаға жеке сұраулар (танымдық сала, IQ деңгейі. кәсіби бағдар, жеке сауалнама (темперамент, мінез, эмоционалды-ерікті т.б.).</p>	<p>1) жеке тұлғаның бейімделу әлеуетінің деңгейін анықтау.</p> <p>2) деңгейін анықтау білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуі, тәуекел тобындағы білім алушылардың бейімделу әлеуетінің даму серпіні.</p> <p>3) білім алушылардың әл-ауқатына және олардың оқу қызметіне теріс әсер ететін факторларды анықтау болып табылады</p> <p>4) оқу пәндерін оқыту сапасын анықтау;</p> <p>5) әлеуметтік мәртебелердің бөлінуіне және сыныптардың бірлігіне талдау жасау.</p> <p>6) жеке тұлғаның психологиялық портретін құрастыру, жеке тұлғалық ерекшеліктерін анықтау.</p>	<p>1) А. Г. Маклаковтың «бейімделу» көп деңгейлі жеке сауалнамасы, С. В. Чермянина.</p> <p>2) сауалнама сауалнама</p> <p>3) и. А. баеваның әдістемесі (бейімделген);</p> <p>4) Социометрия;</p> <p>5) Йовайши Л. А. Әдістемесі,</p> <p>6) Климовтың Сауалнамасы Е.,</p> <p>7) Векслер тесті (балалар мен ересектер),</p> <p>8) Кетелл Сынағы,</p> <p>9) «менің өмірлік жолым» көркем метафоралар әдістемесі»,</p> <p>10) СМИЛ (тест ММРІ),</p> <p>11) Леон - гарда-Шмишек сынағы,</p> <p>12) Эйзенк темпераментіне арналған Тест,</p> <p>13) САН әдістемесі,</p> <p>14) жеке және ситуациялық мазасыздық шкаласы</p> <p>15) м. в. Чумаковтың эмоционалды-сауық саласын диагностикалау сауалнамасы,</p> <p>16) Розенцвейгтің бұзылу сынағы,</p> <p>17) нейропсихикалық тұрақтылық әдістемесі «болжам»,</p> <p>18) Кетелл тесті Р. Б</p>
Психологиялық түзету және дамыту	<p>Психологиялық тренингтер, түзету-дамыту сабақтары(жеке/топтық))</p>	<p>Дамыту белгілі бір жеке қасиеттерді, деструктивті бейімділіктерді, эмоционалды бұзылуларды, мінез-құлықты және т. б. түзету.</p>	<p>Бірінші сынып оқушыларының әлеуметтік-психологиялық бейімделуі, «коммуникативтік дағдыларды дамыту», «тиімді қарым-қатынас тренингі», «өзін-өзі ынталандыру», «креативті оқыту тренингтері»</p>

			«басқалардың ықпалына қарсы тұру», «команда құру, топты біріктіру», «қақтығыстар», «жанжалдарды шешу стратегиялары», «Өзіне деген сенімділікті дамыту», «уақытты ұйымдастыру, «Таймменеджмент» арт-терапия түзету әдістері, проективті әдістер және т. б.
Психологиялық кеңес беру	1) Оффлайн-өтініштер 2) сенім телефоны 3) бетпе-бет жеке кеңес беру; 4) бетпе-бет топтық кеңес беру 5) ұйымдастырушылық кеңес беру (сынып жетекшісінің сұранысы)	1) кейіннен жеке кездесуге шақырумен психологқа жүгінуге қысқаша жауап 2) мақсаты-ауыр эмоционалдық жай – күйді жеңілдету болып табылатын шұғыл психологиялық көмек 3) қиын өмірлік жағдайларда психологиялық қолдау, клиенттің мәселелерін талқылау барысында туындайтын қайшылықтарды шешу 4) жекелеген білім алушылармен өзара қарым-қатынас сипаты, топты біріктіру, жанжалдарды реттеу бойынша кураторға ұсынымдар беру	Эмоционалды-бейнелі танымдық-мінез-құлық жорығы, гештальт терапиясы
Психологиялық ағарту және алдын алу	Семинарлар, пікірталастар, мастер-кластар, психологиялық үйірмелер, тренинг элементтері бар семинарлар, әлеуметтік сауалнамалар (брошюралар, жадынамалар) ақпараттық стенділер, әлеуметтік желілердегі топтар жүргізу.	Білім алушылардың психологиялық мәдениеті мен сауаттылығын дамыту	«Білім алушының мектеп ортасына бейімделуі. Барлық кезеңдерді қалай жақсы өтуге болады?», «Жанжалдарды шешу стратегиялары», біреудің ықпалына қалай қарсы тұру керек, «психикалық денсаулық күні» (разл. тақырыптар), «дүрбелең шабуылдары алдын алу және көмек», «сыныптан қалай команда құруға болады?», «мотивация». «өзіңе көмектес және т.б. қызметкерлер үшін», «суицид». «Анықтау және алдын алу», «эмоционалды күйіп кету». «Психологтардың ұсыныстары».
ЕҚТА бар адамдарды,	Әр түрлі тақырыптағы психологиялық тренингтер	Білім алушылардың сұранысына және қажеттіліктерінің ерекшелігіне	«Коммуникативтік дағдыларды дамыту», психологиялық жеңілдету сабағы, «уақытты

жетімдерді психологиялық сүйемелдеу	(қоғамдық дағдылар, өзіне сенімділік, мақсат қою)	байланысты білім алушыларға психологиялық қолдау көрсету	ұйымдастыру», «өзіне деген сенімділікті дамыту», «уақытша перспектива».
Ынтымақтастық	xxx	Клиенттерді басқа маманға сұрау түрлері бойынша қайта бағыттау, клиенттерді басқа мамандармен қолдауды бірлесіп ұйымдастыру.	Жеке клиентпен мамандардың жұмыс істеу әдістері

Алдын алу стратегияларын немесе бағдарламаларын жоспарлау және таңдау.

Мәселелерді шешу моделін қолдану. Тәжірибені таңдауда ескеру керек бірінші және маңызды нәрсе-алдын-алу стратегиялары мен бағдарламаларын мектеп психологтары араласуды әдеттегідей жоспарлағандай мұқият жоспарлау. Яғни, мәселелерді шешу моделінің жалпы қадамдары алдын-алу бағдарламасын мақсаттар мен өлшенетін нәтижелерді анықтау, бағдарламаны таңдау немесе әзірлеу. Бағдарламаны іске асыру және бағдарламаны бағалау арқылы бастау керек пе, жоқ па, соны қарастырудың басынан бастап қолданылуы керек. Мектеп психологиясындағы алдын-алудың әрбір танымал жақтаушысы алдын-алу шаралары мұқият және әдейі жоспарлануы, жүзеге асырылуы және бағалануы керек екенін атап өтті.

Қажеттіліктерді бағалау және бағдарламаға сәйкестік. Кез-келген алдын-алу бағдарламасын тиімді қабылдаудың маңызды алғашқы қадамы-мектептің қажеттіліктерін түсіну және / немесе жүйесі. Алдын алу бағдарламасының қандай түрі белгілі бір мектепке сәйкес келетінін толық түсіну үшін алдымен мектеп психологы қажеттіліктерді бағалауды жоспарлап, жасауы керек. Қажеттіліктерді бағалау дегеніміз - қандай мәселелерді шешу керектігін анықтау үшін деректерді жүйелі түрде жинау және бағалау әдісі екенін көрсетеді. Бағалау қажеттіліктері бейресми әдістерден тұрады, мысалы, мектепте психолог мектептегі қорлаудың көптеген жағдайларынан кейін қорлаудың алдын-алу бағдарламасының қажеттілігін түсінеді, қажеттіліктерді бағалаудың формальды әдісіне дейін, мысалы, мектептегі негізгі мәселелік бағыттар туралы ақпарат берушілерді арнайы зерттейтін құрылымдық сауалнама. Мектеп әкімшілігінің қажеттіліктерін бағалау тұжырымдамасын алға жылжытуға тырысқанда, бағалау, зерттеу және бағалау әдістері бойынша мектеп психологының белгілі бір ортадағы қажеттіліктерді бағалау үшін жоғары біліктілігі бар екенін көрсету пайдалы болуы мүмкін. Бұл мектеп қызметкерлеріне мектеп психологының құзіреттілігінің көптеген салаларын тануға көмектесетін жақсы әдіс болуы мүмкін.

Мектеп жағдайында жасалуы мүмкін қажеттіліктерді бағалаудың көптеген түрлері бар. Сауалнамалар - мектеп психологтары мақсатты ортаның этникалық және мәдени әртүрлілігін есте ұстауы керек

Көшбасшылық мәселелері. Егер мектеп психологы алдын-алу бағдарламалары енгізілген және мектеп тәртібінің бөлігі болып табылатын мектептерде жұмыс істемесе, алдын-алу мектеп психологы рөлінің жалпы қабылданған бөлігі болған жағдайда, алдын-алуға көшу айтарлықтай басшылықты қажет етеді.

Біріншіден, ынтымақтастық өте маңызды болғанымен, бастапқыда бір немесе екі адам күшті көшбасшылық үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы керек. Ерте кезеңдерде мықты және танымал басшылық тұрақты және сәтті бағдарламаға әкелуі мүмкін.

Екіншіден, ең дұрысы, бұл көшбасшылар мектептің қызметкерлері болуы керек және басқаларды бағдарламаны жүзеге асыруға шабыттандыруы керек.

Үшіншіден, кәсіпқойлардың бірде-бір санаты мұндай көшбасшылыққа қатысты бірегей біліктілікке ие емес. Мектеп психологтары мұндай көшбасшылық үшін жақсы жағдайда болуы мүмкін, өйткені олардың жиі белгіленген көшбасшылық рөлдері бар, бірақ бұл артықшылық шектеулі болуы мүмкін, өйткені мектеп психологының бағалау моделіндегі рөлі көбінесе дағдарыс болып табылады.

Осылайша, алдын-алу шаралары:

- (а) нақты сәйкестендірілген қажеттіліктер негізінде қабылдануы,
- (б) мектептің миссиясына сәйкес мақсаттарды қамтиды,
- (с) мұқият және әдейі жоспарланған және
- (d) орындалудың белсенді мониторингін қоса алғанда, жоспарланғандай іске асырылуы тиіс.

Бағдарламаны бағалау да маңызды. Қазір мәселелерді шешудің жалпы моделі мектеп психологтарының алдын-алу жұмыстарын басқарудың бірыңғай негізін қамтамасыз етеді. Мәселе енді мектеп психологтары алдын-алуды өз жұмысына қосуы керек пе, жоқ па, бұл күш-жігердің тиімділігі мен қолайлылығын арттыру үшін алдын-алуды қалай жүргізу керек.

Көптеген мектеп психологтары үшін салыстырмалы түрде жаңа рөл ретінде алдын-алу бағалаудан немесе жеке білім алушыларға араласудан гөрі аз таныс әрекет болуы мүмкін. Алайда алдын-алу Кең перспективаларды ашады. мектеп өміріне қатысу және көптеген балалар мен жеткіншектердің өміріне оң әсер ету мүмкіндігі.

Кеңес беру.

Кеңес беру арқылы біз қолданыстағы жағдайдың түзету мәселелерін шешуді (кең мағынада) түсінеміз, яғни, басқаша айтқанда, психолог клиентке (жеке адамға, топқа, ұйымға) қазіргі жағдайларға бейімделуге көмектесуі керек.

Егер кеңес беру кезінде психологтың мақсаты белгілі бір жағдайға барынша ену және оны түзетудің психологиялық тетіктерін іздеу болса, онда Жобалық іс-әрекетте оның міндеті белгілі бір жағдайдың психологиялық мазмұнын анықтау болып табылады деп айта аламыз. Толыққанды жобалық қызмет үшін психологтың басқа мамандармен өзара әрекеттесуі қажет.

Психологиялық мектеп орталығының жұмысы. Қазіргі уақытта мектептегі психологиялық орталық өсіп келе жатқан "дағдарыстық қызметтерді" орындайды және оны мектеп қауымдастығындағы эмоционалды дағдарыстың кез-келген түрін бастан кешіретін қатысушылар қолданады. Оны кейінге қалдыруға болмайтын мектеп жанжалына қатысушылармен жұмыс жасау кезінде шұғыл психо-профилактикалық көмек ретінде анықтауға болады.

Мектептегі психологиялық орталықтың ересектермен және мектеп жанжалындағы балалармен жұмыс жасаудағы маңызды артықшылықтары:

- қол жетімділік;
- ақысыз: мектеп психологиялық орталығындағы кеңес берулер дәстүрлі түрде тегін;
- анонимділік: психологиялық көмекке жүгінген адамға психологпен қарым-қатынастың толық анонимділігі мен құпиялылығына кепілдік беріледі, психологтар әңгіме басында таныстыруды талап етпейді;

- жою, жасырын: қауіпсіздік сезімін және өзін-өзі бағалауды арттырады (мысалы, өзіне-өзі қол жұмсау қаупі бар адамдарда);

- бақылау: психологиялық көмекке жүгінген адамның әрдайым және кез келген уақытта психологпен байланысын үзуге мүмкіндігі бар.

Бұл аспект психологиялық қауіпсіздігіне өте сезімтал және/немесе қарым-қатынас жағдайын барынша бақылауды ұнататын адамдар үшін өте тартымды;

- «шектеулі байланыс тиімдісі»: байланыс жалғыз, акустикалық арна арқылы жүзеге асырылады, бұл жағдайдың вербализациясын күшейтеді және осылайша аффективті реакцияға ықпал етеді, аландаушылық сезімін азайтады, психологты белгілі бір дәрежеде идеализациялауға мүмкіндік береді, бұл психологтың тиімділігін арттырады;

- «сенімділік әсері»: кеңес беруші мен психологтың жақын дауыстары сенімді әңгімелесудің тез қалыптасуына ықпал етеді;

- тиімділік: психологиялық кеңес беру мектеп жанжалына қатысушыларға эмоционалды сөйлеуге, эмоцияларын тастауға толық мүмкіндік береді;

- жайлылық.

Оқушылардың мектептің психологиялық орталығына жүгінуі стресстік жағдайлардың кең спектріне ие, олардың ішінде: мектеп ортасындағы қарым-қатынас; өзіне наразылық, өзін-өзі өзгертуге деген ұмтылыс; соматикалық және психикалық денсаулық мәселелері; оқушылардың ата-аналарымен, мұғалімдермен, құрдастарымен қақтығыстар; кәсіби және оқу мәселелері; референттік топқа сәйкестік мәселелері; әкімшілік-құқықтық мәселелер; бос уақытты ұйымдастырудың тәсілдері мен құралдары туралы жеткіліксіз хабардар болуына байланысты бос уақытын ұйымдастыра алмау және т. б.

«Тәуекел тобы» білім алушыларына жеке кеңес беру.

Қашықтықтан кеңес беру

Тәуекел тобы. Бұл білім алушылар суицидтік қауіп-қатерге немесе кез келген басқа психологиялық күйзеліске байланысты психолог пен мұғалімнің ерекше назарын талап ететін білім алушылар.

Диагнозсыз кімді тәуекел тобына жатқызу керек

- Суицидтік ниеттер туралы айту;
- Өзіне зиян келтіретін жарақаттар;
- Мұғалімдерден белгі;
- Сыртқы түрінің күрт өзгеруі;
- Психологиялық жарақаттың болуы;
- Білім алушының өзгергенін байқайтын психологтың интуициясы.

Тәуекел тобына кеңес берудің этикалық аспектілері

- «Тәуекел тобы» деп жабысып алмау керек;
- Жеке консультацияға шақырыңыз;
- Құпиялылық;
- Еріктілік.

Кеңес берудің нақты ұйымдастырылуы

- Кеңес берудің ұзақтығы - 60 минут;
- Әдетте аптасына бір рет: белгілі бір күн мен уақытты келісу;
- Академиялық кезеңнің соңына дейін (тоқсан / семестр);

- Психологтың кенеттен кездесуді тоқтатпауы және оның күшін жою немесе кейінге қалдыру туралы алдын-ала ескерту тілегі талқыланады;

- Байланыс алмасу;

- Кеңес беруді аяқтауға деген ниет соңғы кездесуде талқыланады (келу және талқылау).

Психологтың құқықтық негіздері мен жауапкершілік шектері

- 15 жасқа дейінгі балалар үшін ата-аналарға жазбаша хабарлама қажет. 15 жастан бастап білім алушының психологпен жұмыс істеуге келісімі жеткілікті

- Суицидтік қауіп туындаған жағдайда: психиатрдан / клиникалық психологтан кеңес алу үшін жолдамамен 3 данада психологтың қолтаңбасы

- ата-аналардың психиатрмен байланысудан келіспеген жағдайда жазбаша түрде бас тартуы. Егер бала жетілмеген болса, КТІК тарту

- білім алушымен кеңес жүргізу арасындағы мерзімге суицидке қарсы келісімшарт: егер ол оны бере алмаса, ауруханаға жатқызу қажет.

Кеңес беру процесі

Шақыру

• этикалық

• Құпия

• Ерікті түрде

Байланыс және сенім орнату

• Ең маңызды кезең

• Ақпараттандыру

• Қарсылықты жеңу

Кеңес алу үшін бірлескен сұраныстың анықтамасы

Жеке көзқарас

«Тәуекел топтарына» кеңес берулеріндегі мүмкін сұрақтар

Жанашырлық пен қолдау;

Эмоцияны көрсету мүмкіндігі;

Біреумен немесе өзіңізмен жанжалды шешуге көмектесу;

Мүмкін сізге басқа мамандардың көмегі қажет шығар:

а) өзіне-өзі қол жұмсау қаупінің жоғарылауына күмәнданған немесе ықтимал психопатологиясы бар, оның ішінде тәуелділікті сезінетін психиатр;

б) соматикалық аурулар болған кезде невропатолог немесе терапевт;

Психотерапияны ұзақ уақыт жүргізетін психотерапевт.

Білім алушының қалауы бойынша кеңестерді аяқтау

- Жеке консультациялардың «ерте үзілуі» де пайдалы болуы мүмкін: білім алушы өзінің психолог кабинетінде шынымен де өз еркімен бар-жоғын тексеруге мүмкіндік алады, ал жағдайды білім алушы өзі басқарады

- Бірнәрсені талқылауға саналы түрде ұмтылыс болған кезде кеңес беруге қайта оралу маңызды.

Сурет . Білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызмет моделі

- Психолог тек клиент келісетін деңгейде жұмыс істеуі керек. Сенім мен байланыс көбінесе мазмұннан гөрі маңызды. Жылдам өзгерістерді талап етпеңіз.

ОО-дағы қашықтағы кеңес беру

- ZOOM бейнесі;
- Whatsapp видео және аудио;
- телефон арқылы сөйлесу;
- В Контакте байланыс;
- Бейне қоңырау шалу;
- Хат алмасу.

Білім алушылармен қашықтықтан бейне кеңес берулерді ұйымдастырудың аспектілері

- нақты жоспарлау және жүйелілік;
- Ыңғайлы бағдарлама және гаджет;
- Камераны бекіту;
- Киім түрі мен сыртқы келбеті туралы сөйлесіңіз.

Жалпыланған түрде мектептегі психологиялық қызмет жұмысының үлгісі 2 суретте көрсетілген. Оны жүзеге асыру білім беру процесінің барлық қатысушыларымен: оқушылармен, мұғалімдермен және ата-аналармен тығыз өзара әрекеттесуге негізделген. Жұмыс бірнеше бағытта жүзеге асырылады: психопрофилактика, психодиагностика, психоконсультация және психокоррекция. Мектеп психологының қызметі мектеп әкімшілігінің, сынып жетекшілерінің, әлеуметтік педагогтың, сондай-ақ балалардың денсаулығын сақтау, тәрбиелеу және мінез-құлық ауытқуларының алдын алуға байланысты мектептен тыс кәсіби мекемелердің жұмысымен тығыз байланысты. Бұл жұмыс кешенді және тұрақты түрде жүргізілуі керек.

Білім беру ұйымдарында психологиялық қызметті құру.

Кәсіби мамандардың мектеп құрамына енуі ресурстарды тиімді кеңейтуге мүмкіндік береді, барлық құрылымдардың өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді, олардың тиімділігін бағалайды және оқушылар мен мұғалімдердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға қолдау көрсетеді. Мектеп психологтары, мектептің әлеуметтік қызметкерлері - олардың барлығы біртұтас кешенді бағдарламаны құрайтын бірегей жеке бағдарламаларды ұсынады, дегенмен жұмыс әр оқушымен жеке жүзеге асырылады. Ынтымақтастық қызметтердің кең спектрін ұсынады, мысалы:

- психологиялық қызметтің қолжетімділігі мен тиімділігін арттыру үшін деректерді жинау, талдау және интерпретациялау;
- байланысты салалардың мамандарын әзірлеу және енгізу;
- сыртқы қызметтер мен құралдарды белсендіру;
- топтық және жеке консультациялар беру;
- кейіннен мектептегі тәртіптің, оқушылардың мінез-құлқы мен психикалық денсаулығының қалыптасуына әсер ететін мектеп ұжымының жеке және кәсіби дамуын қамтамасыз ету;
- кеңес беру және өзара әрекеттесу арқылы мұғалімдерге қолдау көрсету;

- аймақтық қызметтермен өзара байланыс және сабақтас салалардың қызметкерлерін оқу үдерісіне енгізу.

Мектептер тиімді, интеграцияланған және жан-жақты қызметтерді толық ұсыну үшін, мектепте жұмыс істейтін психикалық денсаулық саласындағы мамандарды кадрлық қамтамасыз етудің тиісті деңгейін сақтауы керек. Мектеп психологтары, мектептің әлеуметтік қызметкерлері және мектеп дәрігерлері көбінесе студенттер мен мамандар санының жеткіліксіз арақатынасына ие, бұл олардың тиісті кәсіби ұйымдары ұсынған ұсыныстардан әлдеқайда жоғары. Бұл арақатынас осы мамандарды маңызды бастамаларға, соның ішінде жалпы мектептік профилактикалық қызметтерге, қауіпсіздікті насихаттауға және мектепті үнемі жетілдіруге уақыт бөлу қабілетін шектейді. Қызмет жеткізушілермен серіктестік (психологиялық, медициналық, әлеуметтік) жеке студенттер үшін маңызды ресурстар бере алады. Алайда, қызмет көрсетушілер кейде оқыту мен оқытудың нақты үрдістерімен, сондай-ақ мектептегі оқытудың жүйелік аспектілерін біле бермейді. Мектеп пен қауымдастық арасындағы сәтті серіктестік қоғамдастық қолдауын қолданыстағы мектеп бастамаларына біріктіреді.

Мектепте психологиялық қауіпсіз білім беру ортасын құру

Психологиялық қауіпсіздік-бұл психологиялық сау тұлғаның дамуына ықпал ететін шарт. Психологиялық қауіпсіздік деңгейін арттыру оқу-тәрбие үрдісіне қатысушылардың: оқушылардың, мұғалімдердің, ата-аналардың жеке дамуына және психикалық денсаулығын үйлестіруге ықпал етеді.

Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз орта деп қатысушылардың көпшілігі оған оң көзқараспен қарайтын, өзара әрекеттесуге қанағаттану индексінің жоғары көрсеткіштері және психологиялық зорлық-зомбылықтан қорғалған ортаны қарастыруға болады.

Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін құру білім берудегі практикалық психология қызметінің басты міндеттерінің бірі бола алады. Бұл қоршаған ортаны өзара әрекеттесудегі психологиялық зорлық-зомбылықты жоюды қамтамасыз ететін және оқу үрдісінің барлық қатысушыларына бағытталған бағдарламалармен, технологиялармен қанықтыру арқылы мүмкін болады. Жедел диагностика негізінде білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін үнемі бақылау психологиялық жағдайлардың сапасын бақылауға мүмкіндік береді, онда оқыту жүзеге асырылады. мектепте психологиялық қауіпсіз білім беру ортасын құру үшін білім беру технологиясын енгізу қажет:

1. Мектеп пен оқушылардың әлеуметтік-психологиялық портретін диагностикалау.

2. Психологиялық-педагогикалық және білім беруді қолдауды қамтамасыз ету (мысалы, мінез-құлықты реттеу, психикалық денсаулықты қолдау және әлеуметтік қызметтер), коучинг және мектепті басқару пәнаралық ынтымақтастықты жеңілдететін кешенді, келісілген тәсіл аясында.

3. Алдын алу шараларын қамтитын көп деңгейлі қолдау жүйесін қолдану, психологиялық жағдайды жақсарту, оқушылардың сұранысы негізінде жедел және қарқынды қызметтер көрсету, мектеп пен түрлі ұйымдар арасында тығыз ынтымақтастықты қамтамасыз ету.

4. Білім беру үрдісіне профилактикалық және жедел қызметтерді енгізуге және мектеп серіктестері ұсынатын қызметтерді қолданыстағы мектеп жүйесіне біріктіруге қабілетті тиісті жоғары білікті мамандарды тарту арқылы мектептегі психологиялық денсаулықты қолдаудың қолжетімділігін арттыру.

5. Қолайлы атмосфераны үнемі сақтау және дағдарыстық жағдайлардың алдын алу үшін қауіпсіздік шараларын сақтау. Дағдарысқа қарсы оқыту және жоспарлар:

- А) мектеп стандарттарына сәйкес келу;
- б) оқу үрдісін жандандыру;
- в) бар персоналды барынша пайдалану;
- г) түрлі қауіптерді тиімді бағалауға ықпал ету;
- д) үнемі қайта қаралу және тәжірибеде қолдану.

6. Қолайлы мектеп ахуалын, сенімін құру, сондай-ақ білім алушылар мен олардың ата-аналарына ықтимал қатерлер туралы хабарлағаны үшін сыйақы беру жөніндегі іс-шаралармен үйлесе отырып, дене қауіпсіздігінің ақылға қонымды шараларын жасау (есіктерді жабу, мемлекеттік мектептердің үй-жайларын бейнебақылау камераларымен, дабыл түймелерімен жарақтандыру).

7. Тиімді мектеп тәртібін қамтамасыз ету:

а) қауіпсіз білім беру ортасының негізгі бағыттарына сәйкес жұмыс істеуі тиіс;

- б) жазалаушы, төзімсіз болуға тиіс емес;
- в) нақты, дәйекті және әділ болуы керек;
- г) оң мінез-құлықты күшейтуі керек.

8. Психологиялық қауіпсіз ортаны жоспарлау аймақтық контексте қарастырылуы керек, оқушылардың мәдени ерекшеліктерін ескеретін ең танымал қызметтерді ұсынады.

Біз білім беру үрдісіне қатысушыларды сүйемелдеудің ұсынылған психотехнологияларын жүзеге асырудың негізгі әдістемелік және ұйымдастырушылық жағдайларын анықтаймыз.

1. Психологиялық қолдау мектептің білім беру ортасының барлық қатысушыларымен: оқушылармен, мұғалімдермен, ата-аналармен психологиялық сабақтар мен тренингтер жүйесін жүргізуді қамтуы тиіс.

2. Оқу үрдісінің әр субъектісі үшін психологиялық қолдау бағдарламасы қауіпсіз психологиялық өзара әрекеттесу, зорлық-зомбылықсыз қарым-қатынас, жеке өсу үшін психологиялық зорлық-зомбылықтың салдары туралы топтық пікірталастар мен жаттығуларды қамтуы керек.

3. Нақты қолдау бағдарламасының мазмұны оның қатысушыларының жас және кәсіби даму мәселелеріне байланысты болуы керек.

4. Бағдарламалардың әрқайсысында мазмұнды міндеттерден басқа, серіктестіктің психологиялық дағдылары, диалогтық қарым-қатынас, қауіпсіз психологиялық өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық құру әдістері жойылуы керек, топтық тәжірибені талқылау кезінде жоғарыда аталған аспектілер ескерілуі керек.

5. Оқу психологиялық циклінің соңында оқу үрдісінің барлық субъектілері қатысатын Имитациялық-рөлдік оқиға, іскерлік ойын түрінде

бірлескен сабақ өткізілуі керек. Нәтиже білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін сақтау ережелері мен шарттары туралы бірлескен келісім болуы керек. Психологиялық қауіпсіздік оны қамтамасыз ететін шаралар жүйесінде және оны бұзатын қауіптердің алдын-алу жүйесінде нақтылануы керек.

6. Мектептің қауіпсіз білім беру ортасын құру және қолдау бойынша сүйемелдеу бағдарламасы оқу жылы бойы жүзеге асырылуы тиіс.

Мектептегі дағдарысты және төтенше жағдайларға дайындықты оқыту мыналарды қамтуы керек:

- алдын алу/жеңілдету, ерте араласу (бұл мектептің тұрақты қауіпсіздігінің бөлігі),
- жедел әрекет ету/араласу
- ұзақ мерзімді қалпына келтіру.

Мектептер жалпы мектеп климатына, сондай-ақ дағдарыстар мен төтенше жағдайларға, реакцияға және қалпына келтіруге дайындыққа назар аударатын белсенді қауіпсіздік тобын құруға қолдау алуы керек. Қауіпсіздік және дағдарыс тобының құрамына кем дегенде мектеп директорлары, психикалық денсаулық мамандары, мектептің қауіпсіздік қызметкерлері, тиісті мүдделі тараптар (мысалы, жергілікті құқық қорғау органдарының өкілдері және жедел жәрдем қызметкерлері), сондай-ақ мектептің басқа да қызметкерлері кіруі керек. Дағдарыстар мен төтенше жағдайларға дайындық жоспарлары мектепті кең қоғамдастықпен байланыстыратын белсенді жұмыс жасайтын топтың көмегімен үнемі қаралып, іс жүзінде қолданылуы керек.

Психологиялық қауіпсіз білім беру ортасын жобалаудың жоғарыда аталған аспектілері, оны қолдау бойынша психотехнологияларды құрудың принциптері мен ұйымдастырушылық негіздері мамандарға оны диагностикалау және бақылау кезінде алынған білім беру ортасының нақты психологиялық параметрлеріне сәйкес психологиялық әдістер мен жаттығуларды таңдауға мүмкіндік береді [14].

Төменде білім беру ортасының қауіпсіздігін диагностикалаудың ең танымал әдістері келтірілген.

Әл-ауқат, белсенділік және көңіл-күй әдістемесі және диагностикасы (сан) (авторлар: В. А. Доскин, Н. А. Лаврентьева, В. Б. Шарай, М. П. Мирошников, 1973 ж.)

САН әдісі-көңіл-күй сауалнамаларының бір түрі. Техниканы әзірлеу кезінде авторлар функционалды психоэмоционалды күйдің үш негізгі құрамдас бөлігі – әл-ауқат, белсенділік және көңіл-күйді полярлық бағалаулармен сипаттауға болады, олардың арасында аралық мағыналардың үздіксіз тізбегі бар. Алайда, САН шкаласы тым жалпыланған екендігі туралы мәліметтер алынды. Факторлық талдау «Әл-ауқат», «Шиеленіс деңгейі», «Эмоционалды фон», «Мотивация» сараланған шкалаларын анықтауға мүмкіндік береді. (А. Б. Леонова).

Санитарлық дизайнның жарамдылығы психофизиологиялық әдістердің нәтижелерін жыпылықтаудың критикалық жиілігінің көрсеткіштерімен, дененің температуралық динамикасымен, хронорефлексометриямен салыстыру негізінде орнатылды. Ағымдағы жарамдылық қарама-қарсы топтардың

деректерін салыстыру арқылы, сондай-ақ жұмыс күнінің әртүрлі уақыттарындағы субъектілердің нәтижелерін салыстыру арқылы орнатылды. Әдістемені стандарттау 300 студенттің іріктемесін зерттеу материалы бойынша жүргізілді.

САН ауру мен сау адамдардың психикалық жағдайын, жүктемеге психоэмоционалды реакцияны, психофизиологиялық функциялардың жеке ерекшеліктері мен биологиялық ырғақтарын анықтауда кең таралған.

Әл - ауқат-бұл адамның жай-күйінің физиологиялық және психологиялық жайлылығының дәрежесін, ойлардың, сезімдердің бағытын және т.б. көрсететін субъективті сезімдер кешені. Әл-ауқат кейбір жалпылама сипаттама түрінде ұсынылуы мүмкін (нашар/жақсы әл-ауқат, көңілділік, әлсіздік және т. б.), сонымен қатар сезімнің белгілі бір формаларына қатысты локализациялануы мүмкін (дененің әртүрлі бөліктеріндегі ыңғайсыздық сезімі).

Белсенділік-1) тірі заттардың жалпы сипаттамасы, олардың динамикасы өзінің иерархиясы бар қоршаған ортамен өмірлік маңызды байланыстарды өзгерту немесе сақтау көзі ретінде: химиялық, физикалық, жүйке, психикалық белсенділік, сананың, жеке тұлғаның, топтың, қоғамның белсенділігі. Белсенділік ортадағы оқиғалардың дамуын ықтималды болжауға және ондағы ағзаның жағдайына сәйкес құрылады; 2) адамның физикалық және әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуінің қарқындылығы мен көлемімен анықталатын темперамент көрінісінің бір саласы. Бұл параметр бойынша адам инертті, пассивті, тыныш, белсенді, белсенді немесе жылдам болуы мүмкін.

Көңіл-күй - бұл адамның салыстырмалы түрде ұзақ, тұрақты жағдайы, оны келесідей ұсынуға болады: 1) эмоционалды фон (көтеріңкі, депрессиялық көңіл-күй), яғни эмоционалды реакция нақты оқиғалардың тікелей салдарына емес, олардың жалпы өмір жоспарлары, қызығушылықтары мен үміттері контекстіндегі субъект үшін маңыздылығына; 2) нақты анықталатын жағдай (зерігу, қайғы, аңсау, қорқыныш, қызығушылық, қуаныш, ләззат және т.б.). Көңіл-күй, сезімдерден айырмашылығы, әрқашан бір немесе басқа объектіге бағытталған. Анықталған себеп, нақты себеп туындаған көңіл-күй адамның кез-келген табиғаттың әсеріне эмоционалды реакциясының ерекшеліктерінде көрінеді.

Филлипстің мектептегі мазасыздық деңгейін диагностикалау әдістемесі (авторы – Philips J. E., 1987 ж.) [14].

Филлипстің мектептегі мазасыздық сауалнамасы стандартталған психодиагностикалық әдістердің сапасына жатады және мектептегі мазасыздықтың жалпы деңгейін ғана емес, сонымен қатар мектеп өмірінің әртүрлі салаларымен байланысты мазасыздық тәжірибесінің сапалық ерекшелігін бағалауға мүмкіндік береді.

Тапсырмалардың біркелкілік дәрежесі бойынша бұл біртекті тест, тапсырмаларға жауаптардың сипаты бойынша – белгіленген жауаптармен, тақырып жұмыс істейтін материал бойынша – бланк.

Әдістеменің мақсаты-бастауыш және орта мектеп жасындағы балалардағы мектепке байланысты мазасыздықтың деңгейі мен сипатын

зерттеу (Д. Я. Райгородский). Әр синдромның (фактордың) мазмұндық сипаттамасы (Е. В. Руденский):

Мектептегі жалпы мазасыздық-оқушының жеке басын мектептің білім беру үрдісіне қосу сипатын анықтайтын бейімделу қабілетінің жетіспеушілігін көрсететін шешімнің жалпы эмоционалды жағдайы.

Әлеуметтік күйзелісті бастан кешіру-бұл оның әлеуметтік байланыстары дамитын (ең алдымен құрдастарымен) эмоционалды жағдайы. Оқушының жеке басының коммуникативті бейімделу қабілетінің жетіспеушілігімен анықталады.

Табысқа жету қажеттілігінің бұзылуы-бұл баланың табысқа жету, жоғары нәтижеге жету және т. б. қажеттіліктерін дамытуға мүмкіндік бермейтін қолайсыз психикалық фон.

Өзін – өзі көрсетуден қорқу-өзін-өзі ашу, өзін басқаларға көрсету, өз мүмкіндіктерін көрсету қажеттілігімен байланысты жағдайлардың теріс эмоционалды тәжірибесі. Оқушының өзін-өзі бағалауының жетіспеушілігін көрсетеді.

Білімді тексеру жағдайынан қорқу - теріс көзқарас және білімді, жетістіктерді, мүмкіндіктерді тексеру жағдайларында (әсіресе көпшілік алдында) алаңдаушылық. Бұл бастапқы әлеуметтенудің жетіспеушілігінің күрделі үйлесімі, бұл құндылық бағдарлары жүйесіндегі оқу іс-әрекетінің барабар жағдайларының жетіспеушілігін және оқу мотивациясының жетіспеушілігін, сонымен бірге өзін-өзі бағалаудың және оқушының жеке басының әлеуметтік құзіреттілігінің жетіспеушілігін көрсетеді.

Өзгелердің үміттерін қанағаттандырмаудан қорқу-басқалардың нәтижелерін, іс-әрекеттері мен ойларын бағалаудағы маңыздылығына назар аудару, басқалардың берген бағалары туралы алаңдаушылық, теріс бағалауды күту. Студенттің жеке басының өзін-өзі бағалау жетіспеушілігімен бірге құндылық бағдарларының жетіспеушілігінің болуы.

Күйзеліске физиологиялық қарсылықтың төмендігі-баланың күйзелістік жағдайларға бейімделуін төмендететін, қоршаған ортаның алаңдаушылық факторына жеткіліксіз, деструктивті реакция ықтималдығын арттыратын психофизиологиялық ұйымның ерекшеліктері.

Мұғалімдермен қарым – қатынастағы мәселелер мен қорқыныш-бұл мектептегі ересектермен қарым-қатынастың жалпы жағымсыз эмоционалды негізі, баланың білім алу сәттілігін төмендетеді (Д.Я. Райгородский). Бейімделу қабілеттерінің тапшылығы кешенінің болуын және ең алдымен оқушының жеке басының коммуникативті қабілеттерінің жетіспеушілігін анықтайды (Е.В. Руденский).

Тесттің қолданылу аясы: бастауыш және орта мектеп жасындағы балалар.

Балалар ұжымындағы психологиялық атмосфераны бағалау әдістемесі (авторы – Л.Г. Жедунова, 2004 ж.)

Әдістеме балалар командасындағы психологиялық климатты зерттеуге бағытталған. Барлығына ұжымдағы психологиялық атмосфераны сипаттайтын полярлық қасиеттерді 9 баллдық жүйе бойынша бағалау ұсынылады.

Кесте 2. Балалар ұжымындағы психологиялық атмосфераны бағалау сауалнамасы

Достық	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Қастық
Келісім										Келіспеу, келіспеушілік
Қанағаттанарлық										қанағаттанарлықсыз (іс-әрекетпен, қарым-қатынаспен)
Іспен айналысу										Көңілсіздік
Жұмыс нәтижелілігі										Нәтижесіздік
Достық байланыстың жылы қатынасы										Суық, достық байланыстың болмауы
Ынтымақтастық										Ынтымақтастықтың болмауы
Өзара көмек										Дұшпандық
айналысу, қызығушылық										Зерігу

Ұжымдағы психологиялық климатты зерттеу әдістемесі

Нұсқаулық: төменде келтірілген психологиялық климаттың қасиеттері сіздің командаңызда қалай көрінетінін бағалаңыз, сіздің ойыңызша, шындыққа сәйкес келетін бағаны қойыңыз.

Бағалау: 3 – сапа әрдайым ұжымда көрінеді; 2 – сапа көп жағдайда көрінеді; 1 – сапа сирек көрінеді; 0-екі қасиет бірдей дәрежеде көрінеді.

Кесте 3. Ұжымдағы психологиялық климатты зерттеу сауалнамасы

№	А психологиялық климат қасиеті	Баға	В психологиялық климат қасиеті
1	Басым сергек, жарқын үн, көңіл-күй	3210123	Көңіл-күйдің нашарлауы
2	Қарым-қатынастағы ізгілік өзара жанашырлық	3210123	Қатынастардағы жанжал, антипатия
3	Топтар арасындағы қатынастарда сіздің командаңыздың ішінде өзара орналасу, түсіністік бар	3210123	Топтар арасындағы өзара қақтығыстар
4	Топ мүшелері бірге уақыт өткізуді, бірлескен қызметке қатысуды ұнатады	3210123	Тығыз қарым-қатынасқа немқұрайдылық танытады, бірлескен қызметке теріс қатынасты білдіреді
5	Жолдастардың жетістіктері немесе сәтсіздіктері эмпатияны, шынайы қатысуды тудырады топтың барлық мүшелері	3210123	Жолдастардың жетістіктері немесе сәтсіздіктері, олар бей-жай қалдырады және қызғаныш, ашуланшақтық тудырады
6	Басқалардың пікіріне құрметпен қараңыз	3210123	Әркім өз пікірін дұрыс дейді және жолдастарының пікіріне дұрыс қарамайды
7	Топтың жетістіктері мен сәтсіздіктері Өздерінікі сияқты қарау	3210123	Топтың жетістіктері мен сәтсіздіктері оның мүшелеріне жауап табыңыз
8	Қиын күндерде топ үшін эмоционалды бірлік пайда болады: "барлығы үшін және бәрі үшін"	3210123	Қиын күндерде топ абыржиды, шатасады, жанжалдасады, өзара айыптаулар болады
9	Егер оның еңбегі атап өтілсе, топ үшін мақтаныш сезімі	3210123	Топ мақтау мен мадақтауларға немқұрайлы қарайды
10	Топ белсенді, энергияға толы	3210123	Топ инертті, пассивті

11	Жаңадан келгендерге жақсы қарайды және оларға ұжымға үйренуге көмектеседі	3210123	Жаңадан бастаушылар өздерін бейтаныс сезінеді, олар жиі дұшпандық танытады
12	Топта барлық мүшелерге әділ көзқарас бар, әлсіздерді қолдайды, оларды қорғайды	3210123	Топ айтарлықтай «артықшылықты» және «қараусыз» болып бөлінеді, әлсіздерге дұрыс қарамау
13	Бірлескен бизнес барлығына қызықты, ұжымда жұмыс істеуге деген үлкен ықылас	3210123	Топты көтеру мүмкін емес, бірлескен іс үшін әркім өз мүдделері туралы ойлайды

Қорытынды (сапалы талдау): жалпы баллдардың ең көп саны мектепті таңдаудың ең танымал мотивіне, ең азы – ең аз танымал мотивке келеді

Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін диагностикалау әдістемесі (авторлары: В. В. Ковров, Г. С. Кожухарь, 2008 ж.)

Оқу орнының білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін бағалау кезінде өзара әрекеттесудің маңызды түрлері ретінде:

- оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасы;
- педагогтардың өзара қарым-қатынасы;
- мұғалімдер мен оқушылардың қарым-қатынасы.

Диагностика өзара әрекеттесудің тек екі түрін зерттеумен шектеледі: оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасы және мұғалімдер мен студенттердің қарым-қатынасы. Бұл мұғалімдер арасындағы өзара іс-қимыл оқу орнының білім беру ортасының қауіпсіздігінің маңызды құрамдас бөлігі болса да, оқушылардың қауіпсіздігіне әсер ететін жанама фактор ретінде әрекет етеді.

Белгіленген қарым-қатынас түрлері сабақтарда, оқу үрдісінде, оқу үрдісіне қатысушылардың бос уақытында жүзеге асырылады. Өзара іс-қимылдың осы салаларында білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігінің неғұрлым маңызды критерийлері (сипаттамалары) ретінде:

- тұлғааралық қатынастардың сапасы;
- психологиялық қауіпсіздік;
- психологиялық жайлылық;
- білім беру ортасына қанағаттану.

Дәл осы білім беру жүйесіндегі қауіпсіздік көрсеткіштері сауалнама шкаласы үшін негіз болды. Диагностикалық құралдар блогын жасау кезінде келесі әдістердің кейбір мәселелері қолданылды және өзгертілді:

- 1) Розенбергтің «Сенім шкаласы» (В. В. Ковров, Г. С. Кожухарь);
- 2) Кэмпбеллдің «Мейірімділік шкаласы»;
- 3) Кук-Медлейдің «Дұшпандық шкаласы»;
- 4) Феяның «Қабылдау шкаласы»;
- 5) «Коммуникативтік төзімділік» тесті (В. В. Бойко);
- 6) Бантаның «Манипуляциялық қатынас шкаласы» ;
- 7) «Білім беру ортасы қауіпсіздігінің психологиялық диагностикасы»

сауалнамасы (И.А. Баева).

Әдістемеге төрт сауалнама кіреді: жеткіншектерге арналған сауалнама «Білім беру ортасындағы тұлғааралық қатынастардың сапасы (ОС-тағы КМЛО)»; мұғалімдерге арналған сауалнама «Білім беру ортасындағы

тұлғааралық қатынастардың сапасы (ОС-тағы КМЛО)»; жеткіншектерге арналған сауалнама «Психологиялық қауіпсіздік, жайлылық, қанағаттану»; мұғалімдерге арналған сауалнама «Психологиялық қауіпсіздік, жайлылық, қанағаттану».

Мектептегі татуласу қызметінің жұмысы

Қақтығыстар мен проблемалық жағдайларды шешуге арналған рәсімдерді жүзеге асырудың екі моделі бар: олар қиын жағдайларды бейбіт жолмен шешуге, жағдайларды шешу үшін жауапты шешімдер қабылдауға, ынтымақтастық және өзара түсіністікке бағытталған медиациялық және қалпына келтіру. Медитация мен қалпына келтіру модельдерін енгізу рәсімдері тәуелсіз үшінші тұлғаның қатысуын көздейді, оның міндеті сындарлы диалогты ұйымдастыру.

Білім берудегі медиация және қалпына келтіру тәжірибелері диалог мәдениетін, адамдардың бір-бірін түсіну және қиын жағдайларды шешуде келіссөздер жүргізу қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді. Коммуникативті қысым (қорлау, қоқан-лоқы, манипуляция, бағаламау және басқалар), қабылдамау (бұзақылық, сыныптан қуу, білім беру ұйымынан шығару) және жазалау немесе жазалау қаупі сияқты қақтығыстарда жиі кездесетін реакциялар балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтенуі мен білім беруді ұйымдарындағы атмосфераға әсер етеді.

Бұл модельдер білім беру ұйымдарында жасалуы мүмкін қызметтердің екі түріне сәйкес келеді:

- 1) медиация моделі - мектептегі медиация қызметі;
- 2) қалпына келтіру моделі - мектептік татуласу қызметі.

Қалпына келтіру тәсілін жүзеге асыру үшін мектептегі татуласу қызметтерін (бұдан әрі - МТҚ) құру ұсынылады - бұл жетекші қалпына келтіру бағдарламаларының (ересектер мен оқушылар-волонтерлер) ресімделген бірлестігі, ол білім беру ұйымында қалпына келтіру бағдарламаларын жүргізеді, сонымен қатар білім беру ұйымындағы қақтығыстардың, қиын жағдайлардың, деструктивті мінез-құлық пен кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың өршуіне жол бермеу мақсатында қалпына келтіру тәсілі шеңберінде басқа да қызмет түрлерін жүзеге асырады. Татуласу қызметтерін құру, бір жағынан, қалпына келтіру тәсілі бойынша мамандар даярлауды, ал екінші жағынан, олардың қызметі үшін, оның ішінде құқық қорғау және сот органдарымен бірлесіп ұйымдастырушылық жағдайлар жасауды қажет етеді.

Оқу орындарының көпшілігі маман қиын жағдайда клиентке қатысты білімдер мен ұсыныстар көзі ретінде әрекет еткенде, сараптамалық жағдайда жұмыс істеуге машықтанады. Сараптамалық тәсіл, егер клиент өзінің проблемалық жағдайға тап болғанын мойындаса, оны шешуге белгілі бір деңгейде ынтасы болса және маманның өзін орган ретінде таныса нәтиже береді. Алайда, күрделі жанжалдармен және жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтармен жұмыс жасау тәжірибесінде, қиын жағдайдағы және әлеуметтік қауіпті жағдайдағы отбасыларымен жұмыс істеген кезде маман сенімсіздікке (кейде агрессияға), проблемаларды мойындамауға, өзара

әрекеттесуден бас тартуға, ақтауға жауапкершілік, келісімдерді сақтамау т.б. тап болады. Сараптамалық позицияда маман жағдайды типтік деп түсіндіреді, жіктейді, оны кәсіби тілде білдіреді, ұсыныстар береді және олардың орындалуын күтеді немесе талап етеді, кейде оған билік өкілдері қатысуға тартады.

Қалпына келтіру тәсілі саласындағы маман жағдайды «басқа қырынан» түсіну (сарапшы емес) позициясынан қарайды. Ол қатысушыларға шешім табуға мүмкіндік беру мүмкіндігін көреді. Түсінетін позицияда ол жағдайды ерекше деп қабылдайды (оның сыртқы түрі емес, оның басқалардан ерекшелігі, ол адамның өзі үшін маңызды), адамдар тілімен білдіреді, жауапты қызметке шақырады, адам үшін маңызды және жағдайды шешуде ол құрметтейтін адамдар қауымдастығының үлес қосуын қолдайды.

Қалпына келтіру тәсілі қақтығыстарға қатысушыларға келісілген заңды шешімді өз бетінше және кек, стигма, қоғамнан шығарусыз немесе жазасыз іздеу мүмкіндігін қалпына келтіреді. Сонымен бірге жетекші жағдай тудырады және қатысушыларға көмектеседі:

- бір-бірін тыңдау және түсіну, қарым-қатынасты, қарым-қатынас пен сенімді қалпына келтіру;

- олар жағдайды және оның салдарын қалай түзететіні туралы келісу, егер біреу зиян шеккен болса, онда оны қалай қалпына келтіру керек;

- жағдайға байланысты дұшпандық пен жағымсыз сезімдерден арылуға;

- қылмыскердің күшімен мүмкіндігінше қылмыскердің және жәбірленушіге келтірілген зиянның орнын толтыру;

- зардап шеккендердің, реніштің, агрессияның немесе әділетсіздіктің құрбанының күйінен шығу;

- әр қатысушыны қанағаттандыратын жалпы шешімдерге дербес келу;

- жауапкершілікті қабылдап, жағдайдың қайталануын болдырмау үшін болашақта әрқайсысының мінез-құлқын талқылау;

- шешімдерді жүзеге асыруда және оң өзгерістер енгізуде қоғамдастықтың қолдауына ие болу;

- жағдайды бақылауды қалпына келтіру (ата-аналық, педагогикалық, басқарушылық);

- Ата-аналарға баласына қатысты білім беру жағдайын қалпына келтіру.

Бұл оқушылардың, олардың ата-аналарының және мектептегі мұғалімдердің арасындағы қарым-қатынасты нығайтады, бұл психологиялық ахуалды, өзара сыйластық пен сенімділікті жақсартады, бұл өз кезегінде білім беру процесіне оң әсер етеді.

Қалпына келтіру тәсілінің ерекшеліктері, ДШАӨ (дауларды шешудің альтернативті әдісі) медиациясынан, психологиялық әлеуметтік және басқа тәжірибелерден айырмашылығы:

1. Қалпына келтіру тәсілі жұмыс істейтін жағдай түрі. Көп жағдайда бұл тең құқықты субъектілер арасындағы дау емес, бастапқыда «теңгерімсіз» болатын зиян келтіретін жағдай (қылмыстық жағдай, бұзақылық пен қуғындау жағдайлары, балаға деструктивті әсер ететін отбасылық жағдайлар және т.б.). Кейде бұл жағдайлар күшті күйзелістермен: алдын ала сену, жеккөрушілік, ұят,

кек, әділетсіздік сезімі, «күш қолдану құқығында болу» сезімі және т.б. қаныққан.

2. Кез келген шешім емес, қалпына келтіретін құндылықтар шеңберінде қабылданады. Егер адамдар арасында араздық болса, зиян азайтылмаған болса, келешекте бұған жол бермеу үшін әрекеттер келіспеген болса және т.б. - тараптардың мұндай шешімін, тіпті тараптардың өздері қанағаттанған болса да, толық қалпына келтіретін деп атауға болмайды (мысалы, ата-аналар өтемақы алу туралы келіссөздер жүргізді).

3. Сарапшылар мен мамандар емес, жақындарыңыз бен қоғамдастықтың басымдығы. Тарихи тұрғыдан қалпына келтіру тәсілі қауымдастық пен қақтығыстарды шешудің дәстүрлі тәсілдерінен және дос, көрші немесе қоғамдастық мүшесі кездесуді ұйымдастырушы және келіссөз жүргізуші болған кезде, қауымдық медиация, көршілік медиацияға жақын болады. Ол тренингтен өтеді (кейбір елдерде шамамен 80 сағат), бірақ заңгер, психолог, мұғалім немесе басқа сарапшы бола алмайды. Нәтижесінде адамдар одан ақыл мен кеңес күтпейді, көбіне өздеріне арқа сүйейді. Бұған мектептердегі «құрдастар медиациясы» идеясы кіреді. Оң өзгерістерді қолдау ретінде қалпына келтіру тәсілі мамандардың кеңесі мен жұмысына емес, жақындары мен қоғамдастық мүшелерінің қатысуына көп көңіл бөледі.

Төменде қалпына келтіру бағдарламасының жетекшісінде болуы керек кейбір қабілеттер келтірілген. Көп жағдайда, білім берудегі қалпына келтіру бағдарламаларының жетекшісі жұмыс істеуге адамдар екінші тарапқа қарсы тұрғылары келмегенде немесе кейде олар жағдайды талқылауды және шешуді қаламайтын кезде жұмыс істей бастайды (өйткені мектепте жасағысы келетіндер бейбітшілік және сөйлесуге дайын, олар әдетте өздігінен және медиаторсыз). Тараптар шағымданғысы келеді, қоқан-лоққы жасағысы келеді, әлеуметтік желілерде басқалардың беделін түсіреді және т.б. Сондықтан, көшбасшыға адамдарды өз өмірінде болып жатқан оқиғалар үшін жауапкершілікке және проблемалық жағдайлардан шығудың жолын іздеуге қайтаратын қабілеттер қажет. Бұл қабілет:

- кез келген адаммен, соның ішінде эмоционалды күйзеліспен сенімді байланыс орнату;
- рефлексік жағдайды ұйымдастырады,
- адамдарды жауапты қызметке шақыру, олардың мәселені шешуге қосқан үлестерін қолдау;
- көптеген қатысушыларды тарта отырып, қиын және шиеленісті жағдайда көпжақты байланысты ұйымдастыруға,
- нәтижелер мен келісімдердің анықтығы мен нақтылығын қамтамасыз ету;
- жақын және құрметті адамдардың ресурсын қосу, қоғамдастық құру;
- тараптардың шешімдерін қалпына келтіруші құндылықтармен сәйкестендірудің маңыздылығын сақтау (жоғарыда айтылғандай);
- тараптардың ешқайсысы үшін айыптаушы, қорғаушы, кеңесші, талаптардың орындаушысы және т.б. болмай, бейтарап позицияны сақтау, яғни қатысушыларды бірдей қолдау. Бұл тізім толық емес, бірақ біз оған сенеміз

жетекші қалпына келтіру бағдарламаларының позициясы туралы түсінік береді. Толығырақ ақпаратты «Қалпына келтіретін медиация стандарттарынан» [7] және К «Сот-құқықтық реформа» әдебиеттерінен табуға болады.

Қалпына келтіру бағдарламаларының жетекшісі:

- кез-келген адам қысымсыз, қоқан-лоққысыз, бас тартусыз, жазасыз, айла-шарғы жасамай жақсы жаққа өзгере алады...

- қауіпсіз ортада жиналып, жайбарақат сөйлесу, адамдар өздерінің кез-келген мәселелеріне шешім таба алады ...

- олардың шешімдері ең жақсы, әділ және өз еріктерімен жүзеге асырылады .

- ешкімді шығарып жіберуге және жазалауға болмайды, өйткені бұл тәрбие процесініңқұндылықтары мен қатысушылардың қажеттіліктерін жүзеге асыруға ықпал етпейді.

Ұран түрінде сіз оны былай білдіре аласыз: «Мен сіздің ақылыңыз бен күшіңізге сенемін және сіздің өзбетіңізше келісімге келуіңізге көмектесемін». Осы сенімділік болмаса, жетекшінің жағдайға бейтарап позициядан қарауы мүмкін емес.

Педагогикалық практикада қалпына келтіру тәсілі біздің елде өткен ғасырдың 80-ші жылдарында дамыған «ынтымақтастық педагогикасы» идеяларына жақын. Бұл құндылықтар келесі:

- балаларды сәттілік, алға жылжу, даму сезімдерін тудыра отырып, жалпы білім беру жұмысына тарту;

- мұғалім мен балалардың бірлескен жұмысы,

- ата-аналармен ынтымақтастық. Ынтымақтастық педагогикасы балалар мектепте және отбасында ересектермен ашық, сенімді қарым-қатынаста болады деп болжайды.

- мұғалімдердің ынтымақтастығы.

Мектеп бітімгершілік қызметі жұмыс істейтін типтік жағдайлар:

- олар бастапқыда өздерін татуластырғысы келмейтін мектеп оқушылары арасындағы шиеленістер мен қақтығыстар;

- ата-аналар шағымдануға және жанжалдасуға бейім болған кезде ата-аналарының қатысуымен мектеп оқушылары арасындағы қақтығыстар;

- оған сыныптағы оқушылардың көпшілігі қатысқан топтағы қақтығыстар немесе сынып жауласқан, соның ішінде бұзақылық/қорқыту жағдайлары бойынша топтарға бөлінген;

- сынып ата-аналары мен мұғалімдер және ата-аналар арасындағы қақтығыстар;

- ашық түрдегі қақтығыс әлі жоқ, бірақ бұл болашақта мүмкін немесе оның алғышарттары сезіледі;

- зиян келтірумен жасөспірімдер арасындағы қылмыс (оның ішінде қылмыстық іс қозғау кезінде);

- мұғалімдер арасындағы шиеленісті және қайшылықты қатынастар - педагогикалық ұжымдағы сәйкессіздік;

- білім беру үдерісіне әсер ететін балалар мен ата-аналардың қақтығыстары.

Татуласу қызметтерінің тәжірибесінде қалпына келтіру тәсілі қалпына келтіру бағдарламалары түрінде жүзеге асырылады:

- татуласу бағдарламасы (жанжалды жағдайлар үшін/келтірілген зиянның орнын толтыратын бағдарлама (құқық бұзушылықтар үшін). Онда қалпына келтіру бағдарламасының жетекшісі қалпына келтіру құндылықтарын ескере отырып, медиация процесін ұйымдастырады;

- топтық қақтығыстармен жұмыс істеуге арналған «Қоғамдық шеңбер» бағдарламасы: мысалы, мектеп сыныбы немесе сыныптың ата-аналары. Бағдарламаны жетекші көмекшілерімен жүргізеді және олар топтың бөлігі болып табылады, олардың позициясы медиацияға қарағанда қиынырақ. Бағдарламаның түрлері - профилактикалық үйірмелер (әлі айқын қақтығыс болмаған кезде, бірақ қатысушылардың өздері алдын-алу жоспарын құруы маңызды), ал мектеп-ата-аналар кеңесіне - көп деңгейлі қақтығыстармен жұмыс істеуге арналған білім алушылардың ата-аналары, мұғалімдер, мамандар, әкімшіліктер, бөгде ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары, құқық қорғау органдары қосылады;

- отбасылық конференция (отбасылық кеңес) - отбасылық жанжалдар туралы және отбасы құқық бұзушылық жасайтын немесе әртүрлі деструктивті әрекеттер жасаған балаға қатысты өзінің тәрбиелік әлеуетін жоғалтқан кезде. «Отбасылық кеңесте» жетекші рөлі - отбасын, туыстарын және жоғары сападағы жақын топты бірлескен отырысқа қатысуға дайындау. Жиналыстың өзінде жүргізуші мен жиналысты ашатын мамандар кетіп қалады, ал кәмелетке толмаған бала отбасымен және туыстарымен бірге болып, проблемалық жағдайдан шығу жоспарын жасайды. Қорытындылай келе, көшбасшы отбасымен бірге жағдайды Отбасы кеңесіне жіберген мамандармен және органдармен жоспарды үйлестіреді, бірақ мүмкіндігінше отбасының өзі ұсынған ұсыныстарға басымдық беріледі.

Түзету бағдарламалары.

Түзету бағдарламасы ретінде медиацияны қолдану ұсынылады, оған жетекшілерден басқа, әдетте 2-ден 6 адамға дейін қатысады. Топтармен жұмыс істеу үшін (сынып, ата-аналар жиналысы) отбасылық кеңес және қоғамдық үйірмелердің технологиялары қолайлы болып табылады. Төменде олар қолданылатын негізгі бағдарламалар мен типтік жағдайлар келтірілген.

Аумақтық татуласу қызметтерімен бірлесе отырып бірлескен кәсіпорын мамандарына кестеде көрсетілген жағдайлармен жұмыс жасау ұсынылады.

ТҚ жұмысында қолданылатын қалпына келтіру бағдарламаларының ұсынымы

Кесте 4.

Жағдай	Қалпына келтіру бағдарламасы
Оқушылар арасындағы, оның ішінде олардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) қатысуымен қақтығыс. Мысал: Білім алушылар мен олардың ата-аналары (заңды өкілдері) бастапқыда келісімге келгісі келмейді, шағымдануға, жауласуға және т.б. ұмтылады.	Қалпына келтіру медиациясы

Оқушының ата-анасы мен мұғалім арасындағы жанжал.	Қалпына келтіру медиациясы
Сыныптағы оқушылардың көпшілігінің қатысуымен көпжақты жанжал. Сыныптағы ата-аналар тобы арасындағы жанжал. Сыныпты жауласушы топтарға немесе сыныптың басым бөлігі бір адамға қарсы біріккен.	Қауымдастық топ
Мектеп пен ата-ана арасындағы серіктестіктің болмауы. Сыныпты команда ретінде дамыту. Ықтимал қақтығыстардың алдын алу. Жаңа сыныпты қалыптастыру, сыныптарды біріктіру және т.б.	Профилактикалық қалпына келтіру бағдарламасы
Мұғалімдер арасындағы жанжал.	Қалпына келтіру медиациясы.
Қатысушылардың көптігімен шиеленісіп бара жатқан жанжал. Қақтығыс студенттердің ата-аналарының топтарын, білім беру ұйымы әкімшілігінің, БАҚ өкілдерін, кейде бала құқықтары жөніндегі ұйымдар және құқық қорғау органдарын қамтиды.	Мектептік- ата-аналар кеңесі
Отбасындағы қақтығыстар.	Қалпына келтіру медиациясы.
Ата-ана мен бала арасындағы түсінушіліктің болмауы, бала құқық бұзушылыққа барады, білім беру ұйымындағы жүйені құрметтемейтін себептермен сабақтан босатады, әлеуметтік және т.б. қауіпті жағдайда болады.	Отбасылық кеңес (отбасы конференциясы).
Кәмелетке толмағандардың қоғамдық қауіпті және заңға қайшы іс-әрекеті, оның ішінде қылмыстық іс қозғауымен немесе оны қозғаудан бас тартуымен, кейіннен жағдайды өмірлік қиын жағдайда тұрған кәмелетке толмағандар мен кәмелетке толмағандарды қорғау жөніндегі комиссияның отырысында жағдайды қарастырады.	Қалпына келтіру медиациясы. Отбасылық кеңес (отбасы конференциясы).
«Педагогикалық ұжымдағы» шиеленісті қатынастар (әртүрлі педагогикалық ұжымдарды бірыңғай оқу кешеніне біріктіру, білім беру ұйымына жаңа директор тағайындау және т.б.).	Қауымдастық топ

Сонымен қатар, қалпына келтіру бағдарламаларының кешенін пайдалануға болады. Қалпына келтіру әдісі сыныптағы бақылауды қоғамдастық шеңбері арқылы жоғалтқан кезде сыныптағы тәртіпті басқаруға көмектеседі. Сонымен қатар: қалпына келтіретін тәсіл шеңберінде білім алушылар арасындағы қақтығыстарды азайту, маман мұғалімдердің біліктілігін арттыру, оқушылардың ата-аналары мен мұғалімдері (сынып жетекшілері) арасында сындарлы серіктестік кеңістігін құру, білім беру саласындағы ынтымақтастық атмосферасын қолдау жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыру ұйымдастыру, қоғамдастықтағы байланысты нығайту.

Келісу бағдарламасының үлгілік кезеңдері:

- оқиға немесе сұрау туралы ақпарат алу;
- тараптардың әрқайсысы үшін жеке/алдын-ала кездесу (немесе бірқатар кездесулер) өткізу;
- жағдайды талқылау, шешімдер іздеу және келісілген шешім, келісім немесе жоспар әзірлеу үшін барлық мүдделі қатысушылардың жалпы бірлескен жиналысын өткізу;
- қатысушылардың шешімдерінің орындалуы туралы кері байланысы.

ТҚ-ны қалпына келтіру бағдарламаларының түрлері

- Қалпына келтіру медиациясы;

- Бағдарламаларды қалпына келтіру;
- Қоғамдық үйірмелер.
 - ✓ түсіністік шеңбері
 - ✓ татуласу шеңбері
 - ✓ түзету шеңбері
 - ✓ Жәбірленушілерді қолдау үйірмесі
 - ✓ емдеу шеңбері
 - ✓ жауапкершілік/мәселелерді шешу шеңбері
 - ✓ профилактикалық шеңбер
- мектеп конференциясы
- Отбасылық конференция
- мектеп-ата-аналар кеңесі
- Шатл-медитация (соның ішінде жабық мекемелер үшін)
- Профилактикалық қалпына келтіру бағдарламасы

«ТҚ жұмысында қолданылатын ұсынылған техникалар мен құралдар»

Кесте 5

Білім беру қатынастарына қатысушылармен жеке кездесулер (кеңес беруге, бірлескен кездесулерге дайындық)	Білім беру қатынастарына қатысушылармен бірлескен кездесулер			«Тең топта» оқыту
	Тәрбиелік қатынастардың жеке қатысушылары (мысалы: оқушы мен оқушылар, мұғалім мен оқушы, оқушының ата-анасы (занды өкілі) және сынып жетекшісі, тәрбие ісі жөніндегі орынбасар және білім беру ұйымының маманы және басқалар)	Білім алушының әлеуметтік ортасындағы отбасылар, жақын туыстар, мүдделі адамдар	Білім беру қатынастарына қатысушылардың топтары (топтар: ата-аналар, сыныптастар әріптес-тер және басқа)	
белсенді тыңдау техникасы (түсіну, қорытындылау, жалпылау, қайта жоспарлау циклі); қызығушылықпен жұмыс істеу техникасы; сезіммен жұмыс істеу техникасы; сұрақ қою техникасы; делдалдық әңгіме; қалпына келтіретін әңгіме	белсенді тыңдау техникасы; сұрақ қою техникасы; қызығушылықпен жұмыс істеу техникасы; сезіммен жұмыс істеу техникасы; делдалдық әңгіме; қалпына келтіретін әңгіме	белсенді тыңдау техникасы; сұрақ қою техникасы; қызығушылықпен жұмыс істеу техникасы; сезіммен жұмыс істеу техникасы; отбасылық конференция	белсенді тыңдау техникасы; сұрақ қою техникасы; қызығушылықпен жұмыс істеу техникасы; сезіммен жұмыс істеу техникасы; қоғамдастық үйірмелері	белсенді тыңдау техникасы; сұрақ қою техникасы; қызығушылықпен жұмыс істеу техникасы; сезіммен жұмыс істеу техникасы; қоғамдастық үйірмелері

Отбасылық конференция жағдайлары

Отбасылық конференциялар кәмелетке толмағандардың әлеуметтік қолайсыздығы жағдайларының әртүрлі санаттары бойынша өткізілуі мүмкін:

- жанжалдар, ұрыс-керіс, тұрмыстық зорлық-зомбылық, бала мен туыстар арасындағы бұзылған қатынастар мен байланыстар;

- баланың девиантты мінез-құлқы (келмеу, үйден қашу, қоғамға жат қылықты топтар, психоактивті заттарды қолдану, суицидтік мінез-құлық, үйден тыс түнеу);

- кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығы - зиянды қалпына келтіру және кәмелетке толмағанның мінез-құлқындағы оң өзгерістерді қолдау мақсатында;

- балаға қауіп төнген кезде, ата-аналарды ата-ана құқығынан айыру қауіпі туындайды - жағдайды бірлесіп ше жолдарын іздеу;

- кәмелетке толмаған адамның патронаттық отбасындағы оның заңды өкілдерімен қарым-қатынасында проблемалар туындаған кезде - жанжалдарды шешу және қатынастарды қалпына келтіру.

АТМҚҚ түлегі тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолданғаннан кейін ол оң әлеуметтендіру мақсатында негізгі тұрғылықты жеріндегі отбасына оралады.

ТҚ ға тән жағдайлар болып табылады:

1) білім беру ұйымдарындағы шиеленісу кезеңіндегі күрделі көп деңгейлі қақтығыстар («ыңғайсыз» балаға және оның ата-анасын қорқыту);

2) өмірлік қиын жағдайға тап болған кәмелетке толмағандар мен олардың отбасылары (заңға және қоршаған ортаға қайшылық, бұзылған отбасылық байланыстар, қараусыздық, жанжалдар және отбасындағы зорлық-зомбылық).

Төменде пилоттық эмпирикалық зерттеуде тексерілген жағдайлардың жоғарыда аталған екі негізгі санаты үшін күрделі қалпына келтіру жұмыстарының мүмкін алгоритмдері келтірілген.

Бірінші санаттағы типтік жағдай - бұл білім беру ұйымындағы шиеленісу кезеңіндегі көп деңгейлі қақтығыс: қақтығыс бастапқы жағдайынан н асқынып кетті, оған бірнеше тараптар кіреді, оған білім алушылар, ата-аналар, мұғалімдер, мамандар қатысады, ол қазірдің өзінде білім беру ұйымының шегінен шыққан (полицияға арыз, білім беру басқармасына шағымдар, прокуратураға шағым). Әдетте «ыңғайсыз» балаға және оның ата-анасына қатысты сынып, ата-аналар қауымдастығы, мұғалімдер, тіпті мектеп әкімшілігі деңгейінде буллинг орын алады, мұғалімдерге мұндай балаға көзқарас табу, оған қосылуға көмектесу қиын құрдастар қоғамдастығына қосылуының жолдарын табу қиын:

- ортаңғы буында - ұялшак/тұйық бала, отбасының әлеуметтік және немесе қаржылық жағдайы басқа балаларға қарағанда төмен немесе құрдастары қабылдағысы келмейтін басқа мәдениеттегі бала;

- жоғарғы деңгейде - басқалардың фонында ерекшеленетін, «ақылды» болатын, тым арандатушылық сұрақтар қоятын, «құқығын айтатын», мұғалімдерге ескертулер жасайтын ерекше бала;

- ата-анасы «өз құқықтарын айтатын» бала мектептен ерекше қарым-қатынасты талап етеді, директорға және жоғары органдарға шағымдар жазады [2].

Әкімшілік пен мұғалімдер сыныптағы және мектептегі жағдайды әдеттегі әдістерімен жеңе алмаған кезде, олар жасырын түрде балаға «команда арқылы қысым жасауды» және осы баланың ата-анасына «ата-ана арқылы қысым жасауды» ұйымдастырады. олар үшін төзгісіз жағдай және баланы сыныптан және мектептерден «шығару» жағдайын жасайды.

Қиын жағдайларда ТҚ тәжірибесін талдау және жалпылау қалпына келтіру бағдарламасын жобалаудың келесі компоненттерін анықтауға мүмкіндік берді: жағдайдың шекаралары (қалпына келтіру медиаторлары жұмыс істейтін әлеуметтік шындықтың пәндік аймағы); қалпына келтіру бағдарламасына қатысушылар; қалпына келтіру жұмыстарының реттілігі мен кезеңдері (моделі); нақты байланысты қалпына келтіру бағдарламаларының түрлері; қалпына келтіруші медиаторлар тобы және олардың позициясы; қалпына келтіру жұмыстарын ұйымдастырушылықты қамтамасыз ету; жағдайға сәйкес қалпына келтіру жұмыстарын басқару (кейс-менеджмент); іс бойынша жұмысты нормативті-құжаттық қамтамасыз ету [2].

Жағдайдың шекараларын және қалпына келтіру жұмыстарының моделін анықтау үшін медиаторлар алдын ала кездесулерді келесі тәртіпте: мектеп мамандарымен; қақтығыс алғаш пайда болған сыныптың сынып жетекшісімен; сыныпта жұмыс істейтін мұғалімдермен; баланың ата-анасымен / қорлық көрген / кемсітілген балалармен; сыныптың қалған ата-аналарымен; қорлаушы, кемсітушілікке ұшыраған немесе қарсы тұрған баламен/балалармен; сыныптағы балалармен, мүмкін бөлек топтарда өткізеді.

Әр кездесудің басында қатысушыларға қақтығыстық жағдайлардағы қайта құру жұмыстарының мәні мен принциптері, ТҚ медиаторларының рөлі және жағдайды шешуге қатысушылардың жауапкершілігі түсіндіріледі. Содан кейін қатысушыларға: проблемалық жағдайды және олардың өздері үшін және осы жағдайға қатысқан басқа адамдар үшін оның салдары туралы көзқарасы туралы; олар үшін жағдайдағы ең маңызды нәрсе, олар үшін не өзгерту немесе шешім қабылдау маңызды екендігі туралы; жағдайды ықтимал шешуге деген көзқарасы, бұл үшін не істеуге дайын екендіктері туралы әңгімелеуге мүмкіндік беріледі.

Қорытындылай келе, қалпына келтіру тәсілімен - қалпына келтіру бағдарламасына қатысу арқылы жағдайды бейбіт жолмен шешуге қатысу ұсынылады, барлық қатысушылар мен медиаторлардың рөлі, қатысу ережелері мен тәртібі түсіндіріледі, қажет болған жағдайда жазбаша келісім жасалады.

Алдын ала кездесулер өткізгеннен кейін медиаторлар жағдайды шешудің дәйекті қадамдарын, ТҚ мен мектептің әр пункт үшін жауапкершілігін сипаттайтын іс бойынша қалпына келтіру жұмыстарының жоспарын жасайды, оған СП басшысы мен мектеп директоры қолын қояды.

Мектептегі күрделі көп деңгейлі жанжал бойынша жұмысты құжаттық қамтамасыз ету мыналарды қамтуы мүмкін:

1. қалпына келтіру жұмыстарының жоспары;

2. медиация рәсімдеріне қатысуға жазбаша келісім немесе жазбаша бас тарту (қажет болған жағдайда);

3. нақты оңалту бағдарламаларының нәтижелері туралы келісімдер - қоғамдастық үйірмелері, медиация, мектеп-ата-аналар кеңесі;

4. жүргізілген қалпына келтіру жұмыстарының хаттамасы (күпия ақпаратсыз).

Күрделі көп деңгейлі қақтығысты қалпына келтіру бойынша жұмыс моделі (әдістемелік материалдар негізінде Н.В.Путинцева мен А.Ю. Коновалов әзірлеген, Мәскеу [15]), келесі компоненттерге негізделген:

- мектеп мамандарымен бірлестік үйірмесі;
- мектеп директорының қатысуымен «проблемалық» сынып мұғалімдерімен бірлестік үйірмесі;
- «проблемалы» сыныптың ата-аналарымен бірлестік шеңбері;
- «проблемалық сынып» оқушыларымен бірлестік үйірмесі;
- Қалпына келтіретін медитация - шеңберлерге қарамастан және кез келген кезеңде - бір-біріне жеке қарсы тұратын жағдайдың нақты қатысушылары арасында;
- мектеп-ата-аналар кеңесі;
- Отбасылық медитация немесе отбасылық конференция (егер баланың отбасында қиын жағдай болса);
- Оқушыларға арналған сындарлы коммуникативті дағдылар және мұғалімдерге арналған сындарлы педагогикалық коммуникативті дағдылар бойынша сабақтар циклі (мектептің психологтары жүргізе алады) [2 бойынша].

Мектептегі қиын жағдайлардағы жұмыс үлгісінің бөлігі бола алатын кейбір қалпына келтіру бағдарламаларының мәнін сипаттайық.

Қоғамдық үйірмелер - көптеген халықтардың мәдениетінде кездесетін қақтығыстарды шешудің ғасырлық тәсілі: жанжалға немесе қылмыстық жағдайға қатысушылар, татуласу дәстүрлеріне жүгіне отырып, жағдайды бәрінің мүддесіне қарай қалай өзгерту керектігін бірлесіп шешеді, осылайша бұл адамгершілік құндылықтарды жүзеге асыруға ықпал етеді. Үйірмелердің маңызды ерекшелігі - барлық мүдделі адамдарды мәселені талқылауға тарту, бұл олардың шешім қабылдауға белсенді қатысуын және оны жүзеге асыру үшін жауапкершілікті бөлуді қамтамасыз етеді. Үйірме процесі қақтығыстар мен қылмыстық жағдайларға қатысушылардың едәуір санын тартуға мүмкіндік береді. Әдеттегі ұйым бірнеше айналымнан тұрады:

- құндылықтарды жаңарту (сұрақ қатысушылар санатына байланысты);
- қатысушылардың жағдайды көруі («мәселе адамдардың дауыстарымен сөйлеседі»);
- шешім іздеу (жағдайдан шығу нұсқалары);
- жауапкершілік (жағдайды шешу үшін барлығы жасауға дайын).

Үйірменің шешімдері ватман қағазына жазылады, оған қатысушылар қол қояды, суретке түседі, содан кейін хаттамаға енгізіледі.

Мектеп-ата-аналар кеңесі, СГД - жанжалға қатысатын барлық тараптар қатысатын тұлғааралық, отбасылық, басқару проблемаларына әсер ететін жағдай туралы қоғамдық үйірменің нұсқасы: әкімшілік, мұғалімдер, мамандар,

ата-аналар, оқушылар және егер жағдай мектептерден, содан кейін профилактика жүйесінің мамандарынан асып түсті. Белгілі бір жанжалды жағдайды шешуден басқа, сыныптың мұғалімдері мен ата-аналарымен бірге SDC және Қоғамдық үйірмелер:

- барлық манипуляцияларға, қоқан-лоққыларға, моральдық, қысымшылыққа, бопсалауға, стигматизацияға және басқа да деструктивті әсерлерге жол бермейтін барлық ашық қатысушыларды жағдайға қосу;
- сынып балаларына арналған білім беру стратегиясын бірлесіп анықтау;
- мұғалімдер мен мектеп мамандарының жауапты ата-аналық позициясы мен кәсіби позициясын, олардың іс-әрекеттерінің реттілігін қалыптастыру;
- мектеп кеңістігінде балалардың, ата-аналардың, мұғалімдердің, әкімшілік пен мамандардың тату болу дәстүрлерін қалыптастыру [15].

Қалпына келтіру медиациясы - бұл медиатор адамдардың бір-бірін түсіну қабілетін қалпына келтіруге жағдай туғызатын және жанжал немесе қылмыстық жағдайлар кезінде өздері үшін қолайлы проблемаларды (егер қажет болса, келтірілген зиянның орнын толтыру үшін) шешудің нұсқаларын қалпына келтіретін процесс. Тараптардың жағымсыз жағдайлардан арылуға және осы жағдайдан шығудың жолын бірлесе іздеуге ресурс табуға мүмкіндігі болуы маңызды. Медиатордың тараптардың әрқайсысымен алдын ала кездесулерін және медиатордың қатысуымен тараптардың жалпы жиналысын қамтиды. Бірлескен отырыстың күн тәртібіне тараптар үшін маңызды және олармен келісілген мәселелер кіреді. Аяқталған кездесудің нәтижелері бойынша медиациялық келісім жасалады. Білім беру қатынастарына қатысушылар арасындағы қақтығыстарда, зиян келтіру жағдайларында тиімді болады [15].

ТҚ медиаторларының нақты қақтығыстарды қалпына келтіру жұмыстары аяқталғаннан кейін, мектеп «сабақ алды», директор ұйымдағы жағдайды басқарушылық бақылауды қалпына келтіруі маңызды, сынып жетекшісі - сыныптағы жағдайды педагогикалық бақылау, ата-аналар - баламен қарым-қатынасын бақылау. Сондай-ақ - жағдайдың барлық қатысушылары болашақта мұндай жағдайлар қайталанбауы үшін мінез-құлқын өзгерту үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы керек. Кездесудің басында әр қатысушыға отбасындағы қиын жағдайлар мен кәмелетке толмағанның заңмен және қоғаммен қақтығыс жағдайлары бойынша қалпына келтіру жұмыстарының мәні мен принциптерін жағдайды шешуге қатысушыларға ТҚ медиаторларының рөлі және жауапкершілікті түсіндіреді. Одан кейін жиналысқа қатысушылармен бөлісу мүмкіндігі беріледі:

Қорытындылай келе, күрделі өмірлік жағдайды қалпына келтіруге - қалпына келтіру бағдарламасына қатысу арқылы (отбасылық конференцияға, отбасылық үйірмеге, қалпына келтіретін отбасылық медитация) қатысуға ұсынылады, оның ережелері мен тәртібі түсіндіріледі, барлық қатысушылардың рөлі және медиаторлар қабылданады, жазбаша келісім алынады.

Осыдан кейін ТҚ мамандары технологияны таңдайды және барлық қатысушылармен бірлескен жұмыс моделін жасайды (отбасы мүшелерімен де, жағдайды шешуге қатысуы маңызды адамдармен де), бірлескен отырыстың күні мен уақытын анықтайды. Белгілі бір жағдай бойынша қалпына келтіру

жұмыстарының ұзақтығы істің күрделілігіне, қатысушылар санына, қалпына келтіру бағдарламаларының түрлеріне байланысты болады.

Жағдайға байланысты ТҚ мамандары отбасымен келесі оңалту бағдарламаларын орындай алады:

Отбасылық конференция, ТҚ - өмірлік қиын жағдайға тап болған отбасылармен (оның ішінде девиантты мінез-құлыққа, қараусыздыққа және жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылыққа байланысты) жұмыспен қалпына келтіру бағдарламасы. ТҚ - бұл отбасының өзі проблеманың қожайыны болып қалатын процесс, оған консенсус негізінде шешім қабылдауға және қажет болған жағдайда мамандары (жақын әлеуметтік орта өкілдерін қоспағанда, әлеуметтік қызметкерлерді қоспағанда) және алдын-алу жүйесінің өкілдері қатыса отырып жүзеге асыруға мүмкіндік беріледі. ТҚ бала үшін маңызды және отбасы үшін жақын адамдар мен оның оқуына, емделуі мен бос уақытын ұйымдастыруға көмектесетін балаға қатысуы өте маңызды. ТҚ отбасындағы дағдарыстық жағдайдан шығу үшін тәуелсіз шешімді әзірлеу үшін отбасының әлеуетін және жақын әлеуметтік ортаны белсендіруге мүмкіндік береді.

Отбасылық медитация - кәмелетке толмаған бала мен оның ата-анасы/занды өкілдері, бауырлары мен әпкелері арасындағы, ата-аналардың өздері арасындағы жанжалды шешуге мүмкіндік береді. Қатысушылардың жеке қажеттіліктері мен сезімдеріне назар аударуға, олардың қарым-қатынасы болашақта құрылатын схема жасауға көмектеседі [15].

Оңалту бағдарламасы барысында жасалған келісімдерді, шешім немесе отбасылық кеңесте жасалған жоспарды бірлескен кәсіпорын мамандары қатысушылардың өз тілдерінде түсінікті формулаларда жазады.

БК мамандарының табысты жұмысының шарттары мыналар: ТҚ-ның тәуелсіз позициясы; қалпына келтіру тәсілінің принциптерін сақтау; жұмыстың белгілі бір кезеңдерін орындау; өзінің кәсіби позициясын сақтау және жанжалды жағдайға эмоционалды түрде қатысатын адамдар арасындағы жағдайдың дамуын басқару; белгілі бір кәсіби дағдылар - қарым-қатынасты ұйымдастыру және жүргізу, жауапкершілікті жағдайға қатысушыларға беру және т.б.

III КЕЗЕҢ

Бұл жоба ғылыми-зерттеу жұмыстарымен, оның ішінде оқушылардың, олардың ата-аналарының, сынып жетекшілерінің, мұғалімдердің, мектеп әкімшілігінің оқу процесінің субъектілеріне сұрақ қою, іс-шараларды жүзеге асырудың басында және соңында білім беру процесін психологиялық қолдау бойынша көрсетілетін қызметтердің сапасына қатысты психологиялық жағдайын диагностикалауды қосады.

Зерттеу нәтижелері бойынша мектептердегі психологиялық қызмет пен салыстыру қызметін ұйымдастыру әдістемесіне, мазмұны мен формаларына қажетті түзетулер енгізіледі.

1. Жобаны іске асыру нысандары:

- Интерактивті: сұрақ қою, диагностика, ашық есік күні.

- дәстүрлі емес: пікірталастар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, сұрақ-жауап кештері, викторина, сарапшылардың кеңестері және т.б.

- Дәстүрлі: ата-аналар жиналысы (жалпы сынып бойынша), ата-аналар клубы, отбасылық спорт және зияткерлік жарыстар, шығармашылық байқаулар және т.б.

- Тәрбиелік: БАҚ-ты балаларды тәрбиелеу және оқыту, ата-аналық тәрбиені ұйымдастыру, ақпараттық парақтарды шығару, ата-аналарға арналған стендтер мен бұрыштарды безендіру, білім беру порталы мәселелерін жариялау үшін пайдалану.

- мемлекеттік-қоғамдық: құқық бұзушылықтардың алдын алу кеңесін құру, республикалық кеңес құру және т.б.;

- басқалар.

2. Жобаны іске асыру кезіндегі жұмыстың негізгі бағыттары

2.1. Білім беруді ұйымдастырудағы психологиялық қызмет моделін жүзеге асыру.

2.2. Білім беру ұйымында салыстыру қызметі моделін енгізу.

2.3. Бірыңғай әдістемелік құралдың орындалуы:

- психологиялық білім,

- психологиялық алдын алу,

- психологиялық кеңес беру,

- психологиялық диагностика,

- психологиялық түзету,

- студенттерге кәсіби бағдар беруді психологиялық қолдау,

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға және жетім балаларға психологиялық қолдау,

- қоғамға жат қылық, девиантты мінез-құлықтың, бұзақылықтың алдын алу,

- суицидтің алдын алу.

2.4. Өзара әрекеттесу алгоритмін жүзеге асыру:

- психолог - студент

- психолог - сынып жетекшісі

- психолог - ата-ана

- психолог - мұғалім

- психолог - элеуметтік педагог

- психолог - инспектор

- психолог - мектеп әкімшілігі.

2.5. Психологиялық қызмет пен татуласу қызметінің мектептен тыс құрылымдармен және бөлімдермен өзара әрекеттесуі бойынша ұсыныстар әзірлеу.

3. Іске асыру механизмдері

3.1. Облыстық білім басқармасы деңгейіндегі шаралар;

- Психологиялық қызметті ұйымдастыруға қатысты нормативтік-құқықтық базаға түзетулер. Мектептің психологиялық қызметінің құрамын, оның мақсаттарын, міндеттерін, қағидаларын, жұмыс бағыттарын, қызметтік міндеттерін, құжаттамасын нормативті анықтау.

- Мектеп бітімгершілік қызметін ұйымдастыруға қатысты нормативтік-құқықтық базаға енгізілген өзгерістер. Мектеп бітімгершілік қызметінің құрамын, оның мақсаттарын, міндеттерін, принциптерін, жұмыс бағыттарын, қызметтік міндеттерін, құжаттамасын нормативті анықтау.

- Мектеп психологтарының, әлеуметтік педагогтардың қауымдастығын құру.

- Облыстық білім басқармасы және кәмелетке толмағандарға арналған аймақтық қызметтер негізінде аймақтық татуласу қызметін құру. Аймақтық татуласу қызметінің міндеті - мектептердегі келісім қызметтерін қолдау.

- Салыстыру қызметі кураторларының қауымдастығын құру.

- Мектептердегі психологиялық қызмет жұмысын ұйымдастыру бойынша аймақтық конференциялар өткізу.

- Мектеп бітімгершілік қызметін ұйымдастыру бойынша аймақтық конференциялар өткізу.

- Мектептегі психологиялық қызметті ұйымдастыру бойынша мектеп психологтары, әлеуметтік педагогтар, мектеп әкімшілігі үшін біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру.

- Кураторларға, мектеп психологтарына, әлеуметтік педагогтарға, мектеп әкімшілігіне мектептерді салыстыру қызметін ұйымдастыру бойынша біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру.

- Мектептердегі психологиялық қызметтің қызметін бақылау.

- Мектеп бітімгершілік қызметтерінің қызметін бақылау.

- Психологиялық қызметтің мектептен тыс психологиялық қызметтермен, қадағалаусыздық, панасыздық және кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қорғаншылық пен қамқоршылықтың, қосымша білім беру, еңбек және жұмыспен қамтудың, құқық қорғау органдарының, денсаулық сақтаудың алдын алу жүйесінің жүйесі мен мекемелерімен өзара әрекеттестігін үйлестіру. мекемелер.

- Мектептің татуласу қызметінің қараусыздық, панасыздық және кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қорғаншылық пен қамқоршылықтың, қосымша білім беру, еңбек және жұмыспен қамту, құқық қорғау органдары, денсаулық сақтау мекемелерінің алдын-алу жүйесінің органдары мен мекемелерімен өзара әрекеттестігін үйлестіру.

- Психологиялық көмек сайттары мен сенім телефондарын ұйымдастыру.

3.2. Аудандық / қалалық білім бөлімі деңгейіндегі шаралар:

- Мектептерде психологиялық қызмет жұмысын ұйымдастыру бойынша аудандық конференциялар өткізу.

- Мектеп бітімгершілік қызметін ұйымдастыру бойынша аудандық конференциялар өткізу.

- Мектептегі психологиялық қызметті ұйымдастыру бойынша мектеп психологтары, әлеуметтік педагогтар, мектеп әкімшілігі үшін біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру.

- Кураторларға, мектеп психологтарына, әлеуметтік педагогтарға, мектеп әкімшілігіне мектептерді салыстыру қызметін ұйымдастыру бойынша біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру.

- Мектептердегі психологиялық қызметтің қызметін бақылау.

- Мектеп бітімгершілік қызметтерінің қызметін бақылау.

- Психологиялық қызметтің мектептен тыс психологиялық қызметтермен, қадағалаусыздық, панасыздық және кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қорғаншылық пен қамқоршылықтың, қосымша білім беру, еңбек және жұмыспен қамтудың, құқық қорғау органдарының, денсаулық сақтаудың алдын алу жүйесі мекемелерінің өзара әрекеттестігін үйлестіру.

- Мектептің татуласу қызметінің қараусыздық, панасыздық және кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қорғаншылық пен қамқоршылықтың, қосымша білім беру, еңбек және жұмыспен қамту, құқық қорғау органдары, денсаулық сақтау мекемелерінің алдын-алу жүйесінің органдары мен мекемелерімен өзара әрекеттестігін үйлестіру.

- Психологиялық көмек сайттары мен сенім телефондарын ұйымдастыру.

3.3 Балалардың психологиялық және жас ерекшеліктерін, мүмкіндігінше оқыту тілін ескере отырып, мектептің 1-11 сыныптарынан бастап әр сынып деңгейіндегі іс-шаралар:

- директорлар мен директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарлары үшін:

- Психологиялық қызмет туралы ереженің бұйрығымен бекіту (Ережелер жобасы - 1 қосымша)

- Мектеп бітімгершілік қызметі туралы ереженің бұйрығымен бекіту (Ереже жобасы - 2-қосымша).

- Мектептің келісім қызметі құрамы бұйрығымен бекіту, оның басшысын тағайындайды.

- Психологтың, әлеуметтік педагогтың функционалдық міндеттерін анықтау (3, 4 қосымшалар)

- Психологиялық қызметтің (кеңселер, жиһаз, оргтехника және басқа жабдықтар, жабдықтар, ресурстар) қызметіне жағдай жасау.

- Мектептің келісім қызметі үшін жағдай жасау (үй-жаймен, кеңсе тауарларымен, кеңсе жабдықтарымен және басқа жабдықтармен қамтамасыз ету).

- Мектеп бітімгершілік қызметі мүшелерінің конференциясын, дөңгелек үстелдерді, білім алушылардың кездесулерін өткізу;

- Қалпына келтіру технологияларын енгізу бойынша курстарды ұйымдастыру (мектептегі медитация әдісі), сондай-ақ медиатор-кұрдастарды оқыту.

- Мектеп психологтарын, әлеуметтік педагогтарды мектепте психологиялық қызметті ұйымдастыру бойынша оқытуды ұйымдастыру.

- Кураторларға, мектеп психологтарына, әлеуметтік педагогтарға мектепті келісу қызметін ұйымдастыру бойынша тренингтер ұйымдастыру.

- Мектептегі психологиялық қызметтің жұмысын бақылау.

- Мектептің татуласу қызметі жұмысын бақылау.

Мектептің психологиялық қызметінің мектептің барлық құрылымдық бөлімшелерімен, мектептен тыс психологиялық қызметтермен, қадағалаусыздық, панасыздық және кәмелетке толмағандар арасындағы құқық

бұзушылықтың, қорғаншылық пен қамқоршылықтың алдын алу жүйесінің органдары мен мекемелерімен өзара әрекеттестігін, қосымша білім беру, еңбек және жұмыспен қамту, құқық қорғау органдары, денсаулық сақтау мекемелері, ата-аналар мен ата-аналар кеңесі жұмысын үйлестіру.

Сенім телефондары мен пошта жәшіктерін ұйымдастыру.

Мектептегі психологиялық қызметтің жұмысы:

1. Психологиялық диагностика (қосымша)
2. Психологиялық түзету және дамыту
3. Психологиялық кеңес беру
4. Психологиялық ағарту және алдын алу
5. ЕББҚ бар балаларды, жетім балаларды психологиялық қолдау
6. Асосиялық құбылыстардың, суицидтердің алдын-алу (Қосымша)

Мектептердің психологиялық қызметі мектептің барлық құрылымдық бөлімшелерімен, мектептен тыс психологиялық қызметтермен, қадағалаусыздық, панасыздық және кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қорғаншылық пен қамқоршылықтың, қосымша білім беру, еңбек және жұмыспен қамтылудың алдын алу жүйесінің жүйесі мен мекемелерімен өзара әрекеттеседі. , құқық қорғау органдары, денсаулық сақтау мекемелері, ата-аналар мен ата-аналар кеңесі жұмысын жүзеге асырады

Мектеп татуласу қызметінің жұмысы (Қосымша):

Мектеп татуласу қызметі Ережеге сәйкес ұйымдастырылған (2 қосымшаны қараңыз).

Мектеп татуласу қызметі мектептің барлық құрылымдық бөлімшелерімен, қадағалаусыздық, панасыздық және кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қорғаншылық пен қамқоршылықтың, қосымша білім беру, еңбек және жұмыспен қамтудың, құқық қорғау органдарының, денсаулық сақтау мекемелерінің, ата-аналар мен ата-аналар кеңесі жұмысын жүзеге асырады.

Сенім телефондары мен пошта жәшіктерін ұйымдастыру.

Күтілетін нәтижелер.

инновациялық әлеует

1. Білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызмет пен мектепті келісу қызметін құру және жұмыс істеуі үшін нормативтік-құқықтық база әзірленеді.

2. Мектептің психологиялық қызметі мен мектептегі келісім қызметі құрылымы, олардың мақсаттары, міндеттері, принциптері, жұмыс бағыттары, қызметтік міндеттері, құжаттамасы анықталады.

3. Білім беруді ұйымдарында психологиялық қызмет пен мектептің татуласу қызметінің модельдері құрылып, іске асырылатын болады.

4. Бірыңғай әдістемелік құрал әзірленеді және іске асырылады:

- психологиялық білім,
- психологиялық алдын алу,
- психологиялық кеңес беру,
- психологиялық диагностика,
- психологиялық түзету,
- білім алушыларға кәсіби бағдар беруді психологиялық қолдау,

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға және жетім балаларға психологиялық қолдау,

- антисоциалды, девиантты мінез-құлықтың, бұзақылықтың алдын алу,
- суицидтің алдын алу.

5. Өзара әрекеттесу алгоритмі әзірленеді және жүзеге асырылады:

- психолог - студент
- психолог - сынып жетекшісі
- психолог - ата-ана
- психолог - мұғалім
- психолог - әлеуметтік педагог
- психолог - инспектор
- психолог - мектеп әкімшілігі.

6. Психологиялық қызмет пен татуласу қызметінің сыныптан тыс құрылымдармен және бөлімдермен өзара әрекеттесуіне арналған ұсыныстар әзірленеді.

Қазіргі кезде Психологиялық қызмет әр түрлі ұйымдарда біртіндеп дамып келеді. Жалпы білім беру ұйымдарында Психологиялық қызмет қазіргі кезде ерекше қажет. Жасөспірім шағында тұлғаның алдында тұлғаның одан әрі дамуын анықтайтын екі маңызды міндет тұр - кәсіби және жеке өзін-өзі анықтау.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі кезде Психологиялық қызмет әртүрлі ұйымдарда біртіндеп дамып келеді. Жалпы білім беру ұйымдарында Психологиялық қызмет қазіргі кезде ерекше қажет. Жасөспірім шағында тұлғаның алдында тұлғаның одан әрі дамуын анықтайтын екі маңызды міндет тұр - кәсіби және жеке өзін-өзі анықтау. Осы міндеттерді шеше отырып, адам жалғыздық сезіміне, эмоционалдық бұзылуларға (апатия, депрессиялық бұзылулар, эмоционалдық иеліктен кету), өмірдің мәнін жоғалтуға, жетекші мақсаттан айырылуға, білім беру және кәсіптік қызметке деген ынталардың төмендеуіне және ұмтылыстар деңгейінің төмендеуіне тап болуы мүмкін. Мұның салдары мүлде өзгеше: мамандықты игергісі келмеу, достықты бұзу, тәуелділіктің пайда болуы (әлеуметтік желілер, алкоголь, есірткі, компьютерлік ойындар және т.б.), тіпті суицид. Дамудың осы кезеңіндегі адамды психологиялық қолдау маңызды және мәнді, өйткені қазіргі білім беру жүйесі оқушының білім деңгейіне ғана емес, оның жеке басының даму деңгейіне де жоғары талаптар қояды. Бұл қиын жағдайларда шешімді өз бетінше қабылдау, өз іс-әрекетіне жауапкершілікті сезіну, өзін-өзі реттей білу қабілеті. Осыған байланысты мұғалімдердің осы мәселелерді шешуге дайындығын, сондай-ақ оқушылардың өз қалауы мен мүмкіндіктерін ескеру қажет. Мұның бәрі оқушылардың мектептегі білім беру және кәсіби іс-әрекеттерін психологиялық қолдаудың маңыздылығын көрсетеді.

Психологиялық мектептегі білім беру практикасы бүкіл әлемде бар. Ол ұйымдастырудың екі мүмкін моделі негізінде құрылды, олардың негізгі айырмашылығы мектеп психологы жұмыс істейтін жерде - мектепте (білім беру ұйымында) немесе мектептен тыс жерлерде (консультацияларда, психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмек орталықтарында) (PPMS орталығы), жергілікті өзін-өзі басқарудың аудандық немесе қалалық бөлімдеріндегі психологиялық кабинет және т.б.). Бірінші модель - мектептегі психологиялық қызметтің моделі - тікелей білім беру ұйымында практикалық психологтың жұмысын көздейді. Екінші модель арнайы ғылыми және білім беру орталығы ретінде мамандандырылған білім беру мекемесіндегі психологтар тобының жұмысын (мемлекеттік немесе муниципалдық білім беру басқармасы бойынша) қарастырады.

Білім беру ұйымдарының түрлеріне қарай өзіндік ерекшеліктері бар және соған сәйкес практикалық психологтың қызметіне ерекше талаптар қояды. Бұл талаптар әрдайым психологтың кәсіби деңгейдегі дайындығы мен бағыттылығымен, оның тұлға ретіндегі ерекшеліктерімен, қазіргі қоғамдық өмір мен мәдениетке араласуымен байланысты. Психологқа үлкен білім қоры мен түрлі психологиялық тәсілдерді, әдістерді, диагностикалық құралдарды, ойлаудың жан-жақты мәдениеті қажет. Білім беру мекемесінің психологиялық қызметінің жұмысына тек балалармен ғана емес, ересектермен, ата-аналармен, мұғалімдермен, білім беру мекемесінің әкімшілігімен жұмыс кіреді.

Психологтың кәсіби дайындығы ерекше маңызға ие. Психолог ғалым мен практиканы біріктіреді: ол құзыретті зерттеуші болуы керек, бала туралы жаңа

білім алуға үлес қосуы және осы білімді практикада балалардың мәселелерін шешуде қолдана білуі керек. Ол психологияны және онымен байланысты пәндерді терең біліп қана қоймай, сонымен қатар әртүрлі типтегі мекемелерде тәрбиеленетін немесе оқитын балалардың өмірін сауатты түсінуі керек.

Қазақстан Республикасының Психологиялық қызметінің жағдайын зерттеу көрсеткендей, психологтар көбіне білім алушылармен оқу үлгерімі, емтихандардан қорқу, құрдастарымен жанжалдар, топтағы бейімделу процестері, оқуға деген ынталардың төмендеуі, проблемалар білім алушылардың жеке таңдауымен жұмыс жасайды. Психологқа құрдастар тобындағы бұзақылықпен және білім алушылар тобындағы интеграциямен байланысты ең аз жүгінеді. Соңғы дәлел жәбірленушілердің проблеманы айтуға және оны қоғамдық талқылауға шығаруға құлықсыздығы мен қорқуымен байланысты болуы мүмкін.

Психологтар өздерінің кәсіби қызметінде ынтымақтастық жасайтын мектепте және одан тыс жерлерде мамандар мен қызметтердің айтарлықтай кең спектрі көрсетілген. Бірақ мектепте өзара әрекеттесу үшін психологиялық қызмет қажет, психолог жалғыз өзі барлық қажетті байланыстарды орындай алмайды.

Қазақстандық мектептердің психологтары өз жұмыстарында сан алуан әдіс-тәсілдерді қолданады. Сонымен қатар, олардың көпшілігі өзінің жасаған әдістемелерін сәтті қолданады. Бұл олардың шығармашылық әдіснамасының, білім алушыларға деген жеке көзқарасының пайдасына айналады. Осыған қарамастан, психологиялық жұмыстың барлық бағыттарының әдістемесін әдістемелік көмек көрсету ретінде бірыңғайлау, сонымен қатар тек біздің елде ғана емес, бүкіл әлемде ұсынылған қосымша әдістер ұсынған жөн болар еді.

Қазақстандық мектеп психологтары өз жұмысында кездесетін маңызды қиындықтар анықталды: бірінші кезекте білім алушылардың үлкен контингенті, тиісті жұмыс жағдайының болмауы, шамадан тыс жүктеме және көптеген құжаттар, әдістемелік база жеткіліксіз және т.б. біліктілікті арттыру мен әдістемелік көмекке мұқтаж.

Заманауи білім беру жүйесі үшін даулы және жанжалды жағдайларды уақытында шешу ерекше маңызды. Жұмыста салыстыру қызметін ұйымдастырудың міндеттері мен қағидалары, медиациядағы қалпына келтіру тәсілінің ерекшеліктері келтірілген. Салыстыру қызметін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар, қалпына келтіру бағдарламаларының мысалдары келтірілген. Келісу процедураларының барлық кезеңдерін өткізуде мектеп оқушылары арасынан шыққан еріктілер жұмысының маңыздылығы көрсетілген.

Қазақстанның орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызмет жұмысын ұйымдастыру бойынша ұсыныстар берілген. Психологиялық қызметтің жекелеген салаларында жұмыс жүргізу: психодиагностика, психологиялық кеңес беру, психологиялық түзету, психотерапия бойынша әдістемелік кеңес беріледі.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Анализ положения детей в Республике Казахстан», сентябрь 2019 года. Доклад ЮНИСЕФ
2. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>
3. Jimerson S. R., Steward K., Skokut M., Cardenas S., Malone // How many school psychologists are there in each country of the world? International estimates of school psychologists and school psychologist-to-student ratios // School Psychology International. 2009. № 30. P. 555-567
4. Кала У. В., Раудик В. В. Психологическая служба в школе. С. 13.
5. Oakland T. D., Cunningham J. A survey of school psychology in developed and developing countries // School Psychology International. 1992. Ms 13. Б. 99—129.
6. Catterall, C.S. (ed.) (1977-9) Psychology in the Schools in International Perspective, Vols 1-3. Columbus, OH: International School Psychology Steering Committee.
7. https://studme.org/85639/psihologiya/zadachi_prakticheskikh_psihologov_sfer_e_obrazovaniya
8. Rossen, E. A framework for school-wide bullying prevention and safety/ E. Rossen, K. C. Cowan.— Bethesda, MD: National Association of School Psychologists, 2012.
9. Степанова Л.А., Батарчук Д.С., Батарчук Е.А. Служба примирения: переговоры и решения конфликтов в образовательной среде. Народное образование, 2017, 1-2, б.111-120
10. Документ по страновой программе. Казахстан. Вторая очередная сессия ООН 8-11 сентября 2020 года E/ICEF/2020/P/L.17
11. Данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан (2018 жыл).
12. Намазбаева Ж.И. Состояние и перспективы развития психологической службы в образовательных учреждениях Казахстана// Материалы Республиканской научно-практической конференции «Состояние и перспективы развития социально-психологической службы в системе образования РК» Астана 10. 02. 2012 // Официальный сайт Министерства образования и науки РК (URL: www.edu.gov.kz/)
13. Об утверждении Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011 - 2020 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118. Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205 (Утративший силу) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118/links>
14. Основы проектирования психологически безопасной образовательной среды в современной школе: Учеб. пособие / И. Л. Федотенко, А. В.

Сергеева, Т. В. Губарева, Д. В. Малий; Под ред. И. Л. Фе-дотенко. – Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2013. – 132 б.

15. Коновалов А.Ю. Школьная служба примирения и восстановительная культу-ра взаимоотношений: практическое руководство. /под общей редакцией Кар-нозовой Л.М. – М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2012. – 256 б.

Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу ережелері.

20.12.2011жылдан бастап 17.01.2021 жылы 528 ӘМ-де №7380 тіркелді. Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу ережелері туралы бекіту

1. Жалпы ережелер

1. Осы Ережелер орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің (бұдан әрі - психологиялық қызмет) жұмысын реттейді.

2. Психологиялық қызмет Қазақстан Республикасының Конституциясы, "Білім туралы" 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы, Бала құқықтары туралы конвенция, сондай-ақ осы Ережелер шеңберінде жүзеге асырылады.

3. Психологиялық қызметтің құрылымы білім беру ұйымының тұрпатына, түріне және қажеттілігіне және педагог-психологтардың штат бірліктерінің санына қарай айқындалады.

4. Психологиялық қызметтің құрамына педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, сынып жетекшілері және ата-аналар комитетінің өкілдері кіреді.

2. Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің мақсаттары мен міндеттері

1. Психологиялық қызметтің мақсаты-білім алушылардың психологиялық денсаулығын сақтау, білім беру ұйымдарында қолайлы әлеуметтік-психологиялық жағдай жасау және білім беру процесіне қатысушыларға психологиялық қолдау көрсету.

2. Психологиялық қызметтің міндеттері:

1) білім алушылардың тұлғалық және зияткерлік дамуына ықпал ету, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыру;

2) тез дамып келе жатқан ақпараттық қоғам жағдайында білім алушыларға олардың табысты әлеуметтенуіне психологиялық көмек көрсету;

3) әрбір білім алушыға оның жеке басын психологиялық-педагогикалық зерделеу негізінде жеке көзқарасты қамтамасыз ету;

4) психологиялық диагностика жүргізу және білім алушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту;

5) білім алушылардың психологиялық қиындықтары мен проблемаларын шешу бойынша психологиялық түзету жұмыстарын жүзеге асыру;

6) білім алушылардың психикалық денсаулығын қорғау;

7) психологиялық мәселелер шешімін табу үшін ата-аналар мен педагогтарға жеке кеңестік көмек көрсету және оқу-тәрбие жұмысының оңтайлы әдістерін таңдау;

8) білім беру процесі субъектілерінің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру.

3. Психологиялық қызмет жұмысының негізгі бағыттары мен мазмұны

1. Психологиялық қызмет өз қызметін психодиагностикалық, консультациялық, ағартушылық-профилактикалық, түзету-дамыту және әлеуметтік-диспетчерлік бағыттарда жүзеге асырады.

2. Психодиагностикалық бағыт мыналарды қамтиды:

1) білім алушылардың психикалық дамуын анықтау мақсатында оларды психологиялық диагностикалау;

2) білім алушыларды бейімдеу, дамыту және әлеуметтендіру мақсатында оларды кешенді психологиялық тексеру;

3) білім алушылардың қабілеттері, қызығушылықтары мен бейімділіктерін психологиялық диагностикалау;

4) психологиялық диагностиканың қорытындылары бойынша қорытындылар мен ұсынымдар дайындауды қамтиды.

4. Консультативтік бағыт мыналарды қамтиды:

1) білім алушыларға, ата-аналар мен педагогтерге олардың сұрау салулары бойынша консультация беру;

2) білім алушыларға, ата-аналар мен педагогтерге жеке, кәсіби өзін-өзі анықтау проблемалары және айналадағылармен өзара қарым-қатынастар бойынша жеке және топтық консультация беру;

3) стресс, жанжал, күшті эмоционалдық күйзеліс жағдайындағы білім алушыларға психологиялық көмек көрсету;

4) тұлғааралық және топаралық жанжалдарды шешуде делдалдық жұмысты ұйымдастыру болып табылады.

5. Ағартушылық-профилактикалық бағыт:

1) білім алушылар мен педагогтердің кәсіби өсуіне, өзін-өзі анықтауына жәрдемдесу;

2) білім алушылардың бейімсіздігінің алдын алу;

3) білім алушылардың бейәлеуметтік мінез-құлқының алдын алу;

4) педагогтерді аттестаттауды әлеуметтік-психологиялық сүйемелдеу;

5) әдістемелік бірлестіктер мен педагогикалық кеңестің және медициналық-психологиялық-педагогикалық консилиумдардың жұмысына жәрдемдесу.

6. Түзету және дамыту бағыты мыналарды қамтиды:

1) тұлғалық өсу тренингтерін өткізу;

2) білім алушылар мен педагогтердің тұлғалық, зияткерлік, эмоционалды-ерік, шығармашылық дамуын үйлестіру бойынша психокоррекциялық және дамыту сабақтарын ұйымдастыру;

3) жанжалды тұлғааралық қатынастарды түзетуді жоспарлау.

7. Әлеуметтік-диспетчерлік бағыт мыналарды қамтиды:

1) Педагог-психологтың және кең ауқымды мамандардың қатысуын талап ететін функционалдық міндеттері, кәсіби құзыреттілігі шеңберінен шығатын проблемаларды шешу бойынша аралас-мамандармен (Дәрігерлермен, дефектологтармен, логопедтермен, тифлопедагогтармен және басқалармен) өзара іс-қимылды жүзеге асыру;

2) әлеуметтік-медициналық - психологиялық қызметтер туралы деректер банкіні қалыптастыруды қамтиды;

3) шұғыл жағдайларда көмек көрсету бойынша аралас мамандармен және мүдделі органдармен өзара іс-қимыл мониторингін жүргізу.

8. Психологиялық қызмет жеке немесе топтық форматта білім алушылар мен педагог қызметкерлермен жұмыстың диагностикалық, дамытушылық, түзету және профилактикалық түрлері кешенін жүргізу үшін жеке үй-жайда орналасқан және қажетті жағдайлармен қамтамасыз етілген педагог-психолог кабинеті базасында жұмыс істейді.

9. Психологиялық қызметтің жұмысын білім беру саласындағы орталық атқарушы орган, ал өңірлік деңгейде - аудандық, қалалық, облыстық білім беру органдары үйлестіреді.

10. Психологиялық қызметтің жұмысы педагогикалық және медициналық қызметкерлермен, оның ішінде денсаулық сақтау жүйесімен, қамқоршылық және қорғаншылық органдарымен, ата-аналар қауымдастығымен тығыз қарым-қатынаста жүзеге асырылады.

10. Психологиялық қызмет педагог-психологтардың әдістемелік бірлестігімен, психологиялық орталықтармен, практикалық психологтар кафедралары мен қауымдастықтарымен және білім бөлімдерінің әдістемелік кабинеттерімен өзара іс-қимыл жасайды.

11. Психологиялық қызметтің жұмысын бақылауды білім беру ұйымының басшысы қамтамасыз етеді.

4. Педагог-психологтың құқықтары мен міндеттері

1. Педагог-психолог міндетті:

1) өз қызметінде осы Ережені басшылыққа алуға міндетті;

2) өзінің кәсіби құзыреті және біліктілік талаптары шеңберінде шешімдер қабылдауға міндетті;

3) жалпы психологияны, педагогикалық психологияны және жалпы педагогиканы, тұлға психологиясын және дифференциалды психологияны, балалар және жас психологиясын, әлеуметтік психологияны, медициналық психологияны, балалар нейропсихологиясын, патопсихологиясын, психосоматикасын, Дефектология негіздерін, психотерапияны, сексологияны, психогигиенаны, кәсіптік бағдар беруді, мамандану мен еңбек психологиясын, психодиагностиканы, психологиялық консультация беруді білу психопрофилактика, психологиялық ғылымның жаңа жетістіктері әлеуметтік, практикалық және даму психологиясы саласында;

4) диагностикалық, дамытушылық, әлеуметтік-психологиялық, психокоррекциялық және консультациялық-профилактикалық жұмыстардың ғылыми негізделген әдістемелерін қолдануға міндетті;

5) белсенді оқыту, қарым-қатынастың әлеуметтік-психологиялық тренингі әдістерін; жеке және топтық консультацияның, білім алушылардың қалыпты және аномальді дамуын диагностикалау мен түзетудің заманауи әдістерін білу;

6) оқудың барлық кезеңі ішінде білім алушылардың жеке-психологиялық ерекшеліктерінің психологиялық диагностикасын жоспарлауға міндетті;

7) білім алушылар тұлғасының қалыптасуы мен дамуындағы бұзушылықтарды анықтау және олардың алдын алу;

8) білім алушыларға, педагогтерге, ата-аналарға жеке, кәсіби және басқа да мәселелерді шешуде психологиялық көмек көрсету және қолдау көрсету;

9) стресс, жанжал, күшті эмоциялық күйзеліс жағдайындағы педагогтерге, білім алушыларға психологиялық көмек пен қолдауды жүзеге асыруға міндетті;

10) білім алушылардың бейәлеуметтік әрекеттерінің алдын алуға және оларды уақтылы түзетуді жүзеге асыруға;

11) өзінің кәсіби құзыреттілігі мен біліктілігін арттыруға міндетті;

12) тиісті кәсіптік даярлығы жоқ адамдардың білім беру ұйымында психодиагностикалық, психокоррекциялық жұмыстар жүргізуіне кедергі келтіруге;

13) білім беру ұйымының әлеуметтік саласын үйлестіруге ықпал ету және әлеуметтік бейімсіздіктің туындауының алдын алу бойынша алдын алу іс-шараларын жүзеге асыру;

14) зерттеу жұмыстарының материалдары бойынша психологиялық-педагогикалық қорытындылар жасауға міндетті;

15) дамыту және түзету бағдарламаларын жоспарлауға және әзірлеуге қатысуға құқылы;

16) білім алушылардың, тәрбиеленушілердің дамуында ауытқу (ақыл-ой, эмоционалды), сондай-ақ әлеуметтік дамуының әртүрлі бұзылу дәрежесін айқындауға және оларға психологиялық-педагогикалық түзету жүргізуге міндетті;

17) білім алушылардың, тәрбиеленушілердің, педагог қызметкерлер мен ата-аналардың (оларды алмастыратын адамдардың) психологиялық мәдениетін қалыптастыруға міндетті.

5. Педагог-психолог құқығы бар:

1) психодиагностикалық, консультациялық формаларды және әдістерді таңдау,

балалармен, оқушылармен, ата-аналармен ағарту-профилактикалық, түзету-дамыту және әлеуметтік-диспетчерлік жұмыс және педагогтармен;

2) оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру жөніндегі құжатпен, білім алушылар мен педагогтердің жеке істерімен танысуға міндетті;

3) түзету және дамыту бағдарламаларын және психологиялық жұмыстың жана әдістемелерін құруды талқылауға қатысу;

4) ЖОО-лардың психология кафедраларымен және практикалық психологтар қауымдастықтарымен байланыс жасау;

5) психологиялық қызметтің жұмысын жақсарту мәселелері бойынша білім беру органдарына ұсыныстармен шығу;

6) Педагогикалық және әдістемелік кеңестің, пәндік кафедралардың және медициналық-психологиялық-педагогикалық консилиумның жұмысына қатысу.

6. Білім беру ұйымының Педагог-психологының "Психология және педагогика" мамандығы бойынша жоғары білімі немесе "Практикалық психология" мамандығы бойынша қайта даярлаудың арнайы факультетінде

алынған қосымша білімі бар педагогикалық білімі, "Психология" қосымша мамандығы бар жоғары педагогикалық білімі болуы тиіс.

7. Лауазымдық жалақы, еңбек демалысының ұзақтығы, тарифтелетін педагогикалық жүктеменің көлемі "білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын және педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген адамдар лауазымдарының тізбесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 шілдедегі № 77 қаулысына сәйкес белгіленеді.

8. Педагог-психологтың жауапкершілігі

Педагог-психолог дербес жауапты болады:

1) психологиялық диагностикалау нәтижелерінің дұрыстығы, пайдаланылатын диагностикалық және түзету әдістерінің барабарлығы, ұсынымдар мен қорытындылардың негізділігі, психологиялық ақпараттың құпиялылығы үшін;

2) психологиялық қызметтің есептік-есептік құжаттамасын жүргізу және сақтау;

3) кәсіптік психологиялық әдепті сақтағаны үшін;

4) психологиялық қызметтің жұмысы үшін өзіне сеніп тапсырылған материалдық-техникалық құралдардың сақталуына құқығы бар.

9. Педагог-психолог әкімшілік желі бойынша білім беру ұйымының басшысына, кәсіби желі бойынша - аудандық (қалалық) бөлімдер мен облыстық білім басқармаларында психологиялық қызметтің жұмысына жетекшілік ететін мамандарға бағынады.

10. Психологиялық қызметтің құжаттамасы

Психологиялық қызметте келесі құжаттама болуы керек:

1) орта білім беру ұйымдарында психологиялық қызметтің жұмысын ұйымдастыру ережелері;

2) білім беру ұйымының басшысы бекіткен психологиялық қызмет жұмысының перспективалық жоспары;

3) психологиялық диагностикалау, психологиялық тренингтер, дамыту және түзету жұмыстарының бағдарламалары;

4) психологиялық сабақтардың, тренингтердің және психологиялық жұмыстың басқа да нысандарының әдістемелік әзірлемелері;

5) психодиагностикалық әдістемелердің тізбесі және деректер бланкі;

6) білім алушылардың психологиялық дамуының жеке карталары; топтық психологиялық портреттер;

7) психологиялық тексеру нәтижелері, қорытындылар мен ұсынымдар;

8) психологиялық қызметтің жұмыс түрлерін (психодиагностикалық, дамытушылық, түзету, ағартушылық, сараптамалық, әдістемелік жұмыстарды, жеке және топтық консультацияларды, психологиялық қызметтерге сұраныстарды) есепке алуды тіркеу журналы);

9) белгіленген кезеңдердегі (тоқсан, жартыжылдық, жыл) психологиялық қызметтің жұмысы туралы талдамалық есептер.

10. Психологиялық қызметтің есебі білім беру ұйымының есептік құжаттамасына енгізіледі.

Әлеуметтік педагогтің қызметтік сипаттамасы
<https://biznesinfo.kz/docs/doljnostnyeInstruksii/522>

«Бекітемін»
Орта мектебінің директоры

(хаттама № _____
бастап _____ 2021 г.

Мектептегі татуласу қызметі туралы ереже

1. Жалпы ережелер

1.1. Осы Ереже мектептегі татуласу қызметін құру тәртібін және оның қызметін реттейді.

1.2. Мектептегі татуласу қызметін құрудың және оның қызметінің құқықтық және әдістемелік негізі:

- ҚР Конституциясы 1995 ж. (II бөлім. 12 бап)
- "Медиация туралы" заң 28.01.2011 ж.
- 2016 жылғы Азаматтық кодекс
- Азаматтық іс жүргізу кодексі 2015 ж.
- Қылмыстық кодекс 2014 ж.
- Қылмыстық іс жүргізу кодексі 2014 ж.
- Бала құқықтары туралы Конвенция;
- 1980, 1996, 2007 жылдардағы Гаага қаласында жасалған балалардың құқықтарын қорғау және ынтымақтастық туралы конвенциялар;
- "Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы" ҚР Заңы»
- "Білім туралы" ҚР Заңы»;
- "Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы" ҚР Заңы»

1.3. Татуластырудың мектептегі қызметі (бұдан әрі – МТҚ) жанжалдарды шешуге және білім беру мекемесінде қалпына келтіру медиациясын дамыту практикасын дамытуға мүдделі білім алушыларды, педагогтарды және білім беру процесінің басқа да қатысушыларын біріктіреді.

1.4. МТҚ кәмелетке толмағандардың дауларына, жанжалдарына, құқыққа қарсы мінез-құлқына немесе құқық бұзушылықтарына жауап берудің басқа тәсілдеріне балама болып табылады. Мектептегі Медиация әдісі білім беру ұйымы мен отбасына бір-бірін бір мақсатқа ұмтылатын серіктес ретінде қабылдауға және баланың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін күш біріктіруге мүмкіндік береді.

2. МТҚ мақсаттары мен міндеттері

2.1. МТҚ құрудың мақсаты-балалар мен жасөспірімдердің толыққанды дамуы мен әлеуметтенуі үшін, оның ішінде өмірлік қиын жағдайлар туындаған кезде, олардың жанжалдарға кірісуін қоса алғанда, қолайлы, ізгілікті және қауіпсіз кеңістік (орта) қалыптастыру.

2.2. МТҚ міндеттері:

- Мектеп медиациясы әдісі және қалпына келтіру тәсілі арқылы барлық жастағы және топтағы балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, оларға көмек көрсету және олардың кепілдіктерін қамтамасыз ету жүйесін құру;
- медиация рәсімін және қалпына келтіру тәсілін пайдалана отырып, қиын өмірлік жағдайға тап болған және әлеуметтік қауіпті жағдайдағы балалармен, тұрмысы қолайсыз отбасылардан шыққан балалармен, девиантты мінез-құлықты балалармен профилактикалық және түзету жұмыстары жүйесін құру;
- жанжалдарды бейбіт жолмен шешу үшін жұмыстың жаңа нысандарын, технологиялары мен әдістерін енгізу;
- Мектеп медиациясы әдісін білім беру процесі мен тәрбие жүйесіне интеграциялау, балаларға көрсетілетін әлеуметтік және психологиялық көмектің тиімділігін арттыру;
- медиация рәсімін күнделікті педагогикалық практикада қолдану мәселелері бойынша мектеп педагогтерінің біліктілігін арттыру.

3. *МТҚ қызметінің қағидаттары*

3.1. Білім алушылардың қызмет жұмысын ұйымдастыруға ерікті түрде қатысуын, сондай-ақ жанжалға тартылған тараптардың татуластыру бағдарламасына қатысуға міндетті келісімін көздейтін еріктілік қағидаты. Жанжал тараптарын және олардың заңды өкілдерін медиатормен алдын ала кездесуге жіберуге жол беріледі, содан кейін тараптар жанжалды қалпына келтіру бағдарламасына қатыса алады немесе қатыса алмайды;

3.2. *Татуласу қызметінің татуласу шартын қоспағанда*, Медиация процесінде алынған мәліметтерді жария етпеу міндеттемесін көздейтін құпиялылық қағидаты (кездесуге қатысушылармен келісім бойынша және олар қол қойған). Сонымен қатар медиаторға дайындалып жатқан қылмыс туралы белгілі болған ақпарат та ерекшелік болып табылады;

3.3. Татуласу қызметіне жанжалдың қандай да бір қатысушысының (оның ішінде әкімшіліктің) жағын қабылдауға тыйым салатын бейтараптық қағидаты. Бейтараптық татуласу қызметі белгілі бір Тараптың кінәсі немесе кінәсіздігі туралы мәселені анықтамайды, бірақ тараптарға өз бетінше шешім табуға көмектесетін тәуелсіз делдал болып табылады. Егер медиатор қатысушылардың қандай да біреуімен жеке қарым-қатынасы салдарынан бейтараптықты сақтай алмайтынын түсінсе, ол медиациядан бас тартуға немесе оны басқа медиаторға беруге тиіс.

3.4. *Медиатордың тараптарға медиацияның мәні*, оның процесі және ықтимал салдары туралы барлық қажетті ақпаратты беру міндеттерінен тұратын тараптардың хабардар болу принципі.

3.5. *Тараптар мен медиатордың жауапкершілік қағидаты.* Медиатор кездесуге қатысушылардың қауіпсіздігіне, сондай-ақ қағидаттар мен стандарттардың сақталуына жауап береді. Медиацияның нәтижесі үшін медиацияға қатысатын дау тараптары жауапты болады. Медиатор тараптарға жанжалдың мәні бойынша қандай да бір шешім қабылдауға кеңес бере алмайды

3.6. *Тәуелсіздік принципі.* МТҚ қызмет нысандарын таңдауда және медиация процесін ұйымдастыруда дербес.

4. МТҚ қызметін ұйымдастыру.

4.1. МТҚ ұйымдастыру үшін мектеп директоры бұйрықпен шок құрамын бекітеді, оның ішінде шок басшысын тағайындайды.

МТҚ құрамына мыналар кіреді:

- "Мектеп медиациясы" бағдарламасы бойынша оқудан өткен педагог қызметкерлер»;

- «тең топта» Мектеп медиациясы әдісі бойынша оқытудан және дайындықтан өткен 5-11 сынып оқушылары;

- жоғары білімі бар және мектеп медиациясы мәселелері бойынша семинар-тренингтер циклына қатысқан және шок жұмысына қатысуға өз келісімін берген білім алушылардың ата-аналары (өзге де заңды өкілдері).

4.2. Мектеп әкімшілігі шок қызметін қамтамасыз ету үшін қажетті жағдайлар жасайды: үй-жайларды, кеңсе керек-жарақтарын, ұйымдастыру техникасын және өзге де жабдықтарды ұсыну.

4.3. МТҚ басшысы ұйымдастырады:

- МТҚ мүшелерін "мектеп медиациясы" әдісіне, медиативтік және қалпына келтіру тәсілдерін қолдануға оқыту;

- мектептің педагог қызметкерлері, білім алушылар мен олардың ата-аналарына арналған МТҚ мақсаттары, міндеттері, құрамы және жұмыс тәртібі туралы таныстыру семинарлары;

- медиаторлардың бірімен нақты дауды немесе жанжалды шешу мәселесі бойынша МТҚ шешімін келісу;

- МТҚ-тың мектептің барлық құрылымдық бөлімшелерімен, кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз, панасыз қалуының және құқық бұзушылығының, қорғаншылықтың және қамқоршылықтың, қосымша білім берудің, еңбек пен жұмыспен қамтудың профилактикасы жүйесінің органдарымен және мекемелерімен өзара іс-қимылы;

- егер Тараптардың бірі құқық бұзушылыққа байланысты жағдайды сотқа дейін реттеу мақсатында әкімшілік немесе қылмыстық құқық бұзушылық жасаған білім беру ұйымының білім алушысы болып табылса, кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиямен, полиция органдарымен, сотпен өзара іс-қимыл жасау.

4.4. МТҚ жүзеге асырады:

- мұғалімдер, оқушылар, ата-аналар, мектеп әкімшілігі, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз, панасыз қалуының және құқық бұзушылығының алдын алу жүйесінің органдары мен мекемелерінен алынған ақпарат негізінде оқушылар, ата-аналар, педагогтар, педагогтар мен оқушылар,

ата-аналар мен оқушылар, ата-аналар мен мұғалімдер арасында туындайтын даулар мен жанжалдарды шешу _____;

- тараптар медиация рәсімін қолдану арқылы дауларды немесе жанжалдарды шешуде оң нәтижелерге қол жеткізген жағдайда Тараптармен медиация рәсімін және медиативтік келісімді (татуластыру шартын) қолдану туралы келісім (қажет болған жағдайда - жазбаша нысанда) жасасу;
- тараптардың медиативтік келісімді (татуластыру шартын) орындауын бақылау және талдау);
- мектепте жанжалдардың туындауының алдын алу, олардың ушығуына жол бермеу жөніндегі іс-шаралар;
- білім беру ұйымындағы жанжалды азайту бойынша ұсыныстарды мектеп әкімшілігінің қарауына енгізу;
- мектепте «тең топтар» қалыптастыру және оқыту;
- Медиация туралы білімді тарату және мектеп оқушылары арасында оң қарым-қатынас негіздері бойынша жұмыста "тең топтар" қатысушыларының іс-қимылын үйлестіру;
- педагог қызметкерлер, білім беру ұйымының білім алушылары және олардың ата-аналары арасында дауларды немесе жанжалдарды сындарлы шешу қажеттілігі туралы ағарту жұмыстарын жүргізу;
- МТҚ-та өтініштерді тіркеу журналдарын жүргізу және шок қызметі туралы есептерді дайындау, МТҚ-қа жүгінген педагог қызметкерлерден, білім алушылардан және ата-аналардан «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» ҚР Заңына сәйкес деректерге сәйкес олардың дербес деректерін өңдеуге рұқсат алу (02.01.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен);
- МТҚ қызметінің тиімділігін талдауды жүзеге асыру.

4.5. МТҚ мүшелерінің құрамына кіретін медиаторлар мыналарға құқылы::

- тараптарға дауды немесе жанжалды медиация рәсімінің көмегімен шешуді ұсыну;
- медиация рәсімінің нәтижесіне жеке қызығушылық танытқан жағдайда оны жүргізуден бас тарту;
- даудың немесе дау-шардың күрделілігін және кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз, панасыз қалуының және құқық бұзушылықтарының профилактикасы жүйесі органдары өкілдерінің медиация рәсіміне қатысуын ескере отырып, медиация рәсіміне қатысу, медиация рәсімін және медиативтік келісімді (татуластыру шартын) қолдану туралы келісім жасасу туралы ұсыныспен тараптарға жүгіну туралы шешімді дербес қабылдауға міндетті.

4.6. МТҚ мүшелерінің құрамына кіретін медиатордың құқығы жоқ:

- қандай да бір тараптың өкілі болу;
- егер медиация рәсімін жүргізу кезінде оның нәтижесіне өзі (тікелей немесе жанама) мүдделі болса, оның ішінде тараптардың бірі болып табылатын тұлғамен туыстық қатынастарда болса, медиатордың қызметін жүзеге асыруға;

- даудың мәні бойынша тараптардың келісімінсіз жария мәлімдемелер жасау.

4.7. Медиация рәсімін жүргізу туралы келісімге қойылатын талаптар:

- медиатор мен тараптар арасында жасалады (қажет болған жағдайда - жазбаша түрде);
- даудың мәні, медиатор, медиация рәсімінің тараптары мен мерзімдері туралы мәліметтерді қамтиды.

4.8. Медиативтік келісімге (татуластыру шартына) қойылатын талаптар):

- медиатор мен тараптар арасында жасалады (қажет болған жағдайда - жазбаша түрде);
- медиатор, тараптар, даудың нысанасы, жүргізілген медиация рәсімі, тараптармен келісілген міндеттемелер, оларды орындау шарттары мен мерзімдері, міндеттемелердің орындалуын бақылау мерзімдері туралы мәліметтерді қамтиды;
- ерікті негізде орындауға жатады.

4.9. МТҚ білім беру ұйымында жұмысты ұйымдастыру кезінде медиативтік тәсілді пайдалануды жүзеге асырады:

- білім беру ұйымының білім алушылары болып табылатын кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз және панасыз қалуының, нашақорлықтың, маскүнемдіктің, темекі шегудің, құқық бұзушылықтарының алдын алу;
- әлеуметтік қауіпті жағдайдағы білім беру ұйымдары білім алушыларының отбасыларымен жұмысты жүзеге асыру;
- білім беру ұйымының білім алушыларында дауларда немесе қақтығыстарда сындарлы мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу және шиеленіс және күйзеліс жағдайларында мінез-құлықтың зорлық-зомбылықсыз стратегияларын таңдау үшін жағдай жасау;
- білім беру ұйымының білім алушылары болып табылатын кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың девиантты мінез-құлқын түзету, оның ішінде құқық қорғау органдары мен кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия өкілдерінің қатысуымен.

4.10 мектеп қоғамдастығының кез келген қатысушысы білім беру, тәрбие, моральдық-этикалық сипаттағы шиеленісті жағдайды (жанжалды) шешу үшін қызметке, оның ішінде білім беру мекемелеріне, жұртшылық пен қоғамдық ұйымдардың өкілдеріне жүгіне алады.

4.11 ересектер мен балалар арасындағы жанжалды жағдайлар кезінде жанжалға қатысушы баланың ата - анасын (немесе оларды алмастыратын адамдарды) міндетті түрде хабардар ету және олардың медиация рәсімін жүргізуге келісімі қажет.

4.12 татуластыру рәсімін өткізу туралы келісімге, 14 жасқа толмаған баланың татуластыру рәсіміне қатысқан жағдайда татуластыру келісіміне оның ата-анасының (немесе оларды алмастыратын адамдардың) бірі қол қояды.

4.13 балалар арасындағы жанжал жағдайларында жанжалға қатысушы білім алушылардың ата - аналарын (немесе олардың орнындағы адамдарды) міндетті түрде хабардар ету және олардың рәсімді өткізуге келісімі, сондай - ақ

егер жанжалға қатысушы балалар 10 жасқа толмаған болса, МТҚ қызметкері болып табылмайтын мекеме өкілінің келісімі қажет.

4.14 татуластыру рәсімін өткізу туралы келісімге, 14 жасқа толмаған баланың татуластыру рәсіміне қатысқан жағдайда татуластыру келісіміне оның ата-анасының (немесе оларды алмастыратын адамдардың) бірі қол қояды.

4.15 егер жетім бала мен ересек адам арасында жанжал туындаса және жанжал жағдайы баланың осы мекемеде болуына әсер етсе, онда рәсім кезінде қорғаншылық және қамқоршылық органдары маманының міндетті түрде қатысуы қажет.

4.16 егер жетім бала мен басқа бала арасында жанжал туындаса және жанжал жағдайы жетім баланың осы мекемеде болуына әсер етсе, қорғаншылық және қамқоршылық органдарына міндетті түрде хабарлау қажет.

4.17 МТҚ қызметі туралы ақпарат мектеп сайтында, әлеуметтік желілерде, блогтарда, Wiki, әлеуметтік бетбелгілерде, Youtube, ақпараттық стенділерде орналастырылады, ол жүйелі түрде жаңартылып отырады, сондай-ақ білім алушыларға сынып сағаттарында және тарату материалдарында ұсынылады.

4.18 МТҚ жұмыс жоспары және қызметкерлердің жұмыс режимі жыл сайын әзірленеді, педагогикалық кеңеске ұсынылады, білім беру мекемесінің сайтында орналастырылады.

4.19 тоқсанына бір рет әкімшілік пен МТҚ арасында қызмет жұмысын және оның мұғалімдермен өзара іс-қимылын жақсарту бойынша көптеген тілек білдірушілердің татуласу кездесулеріне қатысу мүмкіндігін беру мақсатында кеңестер өткізіледі

5. Медиация рәсімін жүргізу тәртібі

5.1. Медиация рәсімі бірнеше кезеңде жүзеге асырылады: Дайындық, негізгі, қорытынды.

5.2. Дайындық кезеңі мыналарды қамтиды:

- білім беру ұйымында болып жатқан дау немесе жанжал туралы ақпарат алу;
- дау немесе жанжал туралы ақпаратты МТҚ журналына тіркеу (Тараптар туралы деректер, дау немесе жанжалдың мәні, күні мен орны, даудың немесе жанжалдың қатысушылары мен өзге де мән-жайлары туралы қосымша ақпарат);
- МТҚ басшысының нақты дауды немесе жанжалды шешу үшін медиаторды белгілеуі;
- тараптардың әрқайсысының кездесуді өткізу күнін, уақытын және орнын көрсете отырып, медиация рәсімінің көмегімен дауды немесе жанжалды шешуге қатысуға ұсынысы (қажет болған кезде - жазбаша нысанда) ;
- тараптардың келісімі бойынша медиация рәсімін өткізу туралы келісім жасасу (қажет болған кезде) ;
- дау немесе жанжалдың кәмелетке толмаған қатысушысының ата-аналарын (заңды өкілдерін) және қажет болған жағдайда кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі

комиссияның, полиция органдарының өкілдерін медиация рәсіміне қатысуға шақыру.

5.3. Негізгі кезең мыналарды қамтиды:

- а) әрбір тараппен кездесу өткізу:
- медиатордың Тараптармен байланысқа қол жеткізуі негізінде дауды немесе жанжалды шешу мақсатында қалпына келтіру тәсілін қолдану ұсынысымен тараптарға жүгіну;
- МТҚ жұмысының қағидаттарын және эмоциялар мен талаптарды сындарлы білдіру тәсілдерін Тараптардың әрқайсысына түсіндіру;
- тараптар тұрғысынан маңызды даудың немесе қақтығыстың егжей-тегжейлері мен барысын және МТҚ принциптерін талқылау;
- тараптардың әрқайсысымен болған оқиға туралы (жанжалды жағдайға дейін, дау немесе жанжал кезінде, одан кейін, қазіргі уақытта, басқа қатысушылар, жәбірленуші, Тараптардың әрқайсысының достары, олардың жағдайы мен сезімдері, болған оқиғаға және оның салдарына қатысты) нақтылайтын мәселелерді қолдана отырып әңгімелесу жүргізу, тараптардың әрқайсысы баяндаған оқиғаларды қайта қалыптастыру, нақтылау;
- тараптардың әрқайсысының көзқарасы бойынша дауды немесе жанжалды шешудің мүмкін жолдары мен салдарын, оның ішінде жәбірленушінің алдында кінәні тегістеудің нұсқаларын талқылау;
- дауды немесе жанжалды шешу үшін тараптардың әрқайсысының жауапкершілік сезімін қалыптастыру;
- даудың немесе жанжалдың барлық тараптарының жоспарланған кездесуін тараптардың әрқайсысымен талқылау оларды шешуге бағытталған іс-әрекеттің ықтимал нұсқасы ретінде (үлгі жоспар, болашақ кездесуге қатысушылардың тізімі, кездесудің қолайлы уақыты мен орны);
- тараптардың әрқайсысына медиативтік келісімді (татуластыру шартын) орындаудың күтілетін нәтижелері туралы хабарлау);
- б) тараптардың кездесуін өткізу:
- ЖММ жұмысының қағидаттарын ескере отырып, тараптардың кездесуін өткізу орнын дайындау;
- медиатордың тараптар мен шақырылған тұлғаларды қарсы алуы, кездесудің мақсатын, медиация рәсімінің қағидаларын, медиатордың ұстанымын, тараптардың кездесу жоспарын жариялауы;
- медиатордың әрбір Тарапқа дау немесе жанжал, оларды шешу жолдары туралы, тараптардың кездесуінде естігенге Тараптардың әрқайсысының қатынасы туралы өз пікірін білдіруге ұсынысы;
- тараптардың өзара сыйластығы мен эмоцияларды басқару негізінде дау немесе жанжал және олардың салдары бойынша Тараптар арасындағы диалогты жүзеге асыру;
- тараптардың сындарлы диалогы мен ынтымақтастығын жүзеге асыру мақсатында медиатордың тараптардың теріс пікірлерін бейтараптандыруы;
- тараптардың өз кінәсін мойындауын және бір-бірін кешіруін медиатордың қолдауы;

- тараптар үшін дауды немесе жанжалды шешудің оңтайлы нұсқаларын, тараптардың кездесуі барысында қабылданған шешімдерді іске асыру тетігін талқылау және бекіту және медиативтік келісім (татуластыру шарты) жасасу салдарын талдау);
- тараптардың қайта кездесуі қажеттілігін нақтылау;
- тараптардың кездесуіне қатысушылардың эмоционалды жағдайының көрінісі;
- тараптардың келісімін ескере отырып, медиативтік келісім (татуластыру шарты) жасасу (қажет болған жағдайда - жазбаша нысанда).

5.4. Қорытынды кезең-медиативтік келісімнің (татуластыру шартының) орындалуын талдау мыналарды қамтиды:

- медиативтік келісім (татуластыру шарты) жасалғаннан кейін 2-3 аптадан соң тараптардың кездесуін медиатормен ұйымдастыру);
- медиативтік келісімді (татуластыру шартын) орындау бойынша өткізілген іс-шаралар туралы Тараптардың әрқайсысын хабардар ету);
- медиатордың медиативтік келісімді (татуластыру шартын) орындау көлемін бағалауы);
- медиация рәсімін өткізудің орындылығы мен нәтижелілігін және дауды немесе жанжалды шешу кезінде қалпына келтіру тәсілін іске асыруды талқылау;
- болашақта даулар мен жанжалдардың алдын алу бойынша ұсыныстарды талқылау.

6. МТҚ қызметінің тиімділік көрсеткіштері

МТҚ қызметінің тиімділігі:

- педагог қызметкерлер мен ата - аналарды медиация негіздеріне, білім алушыларды-медиативтік тәсілге және "тең топтар" жағымды қарым-қатынас технологияларына оқыту арқылы білім беру процесіне қатысушылар арасында туындайтын сөзсіз даулар мен жанжалдардың деструктивті әсерін бейтараптандыру»;
- білім беру ұйымының білім алушылары арасында агрессиялық, зорлық-зомбылық және бейәлеуметтік көріністер деңгейінің төмендеуі;
- кәмелетке толмағандар жасайтын құқық бұзушылықтар санын қысқарту;
- білім беру ұйымының әрбір білім алушысының қолайсыз даму траекторияларын болдырмау үшін жағдай жасау;
- білім беруге қатысушылардың барлығының әлеуметтік құзыреттілік деңгейін арттыру процесі.

Педагог-психологтың лауазымдық сипаттамасы
<https://biznesinfo.kz/docs/doljnostnyeInstruksii/521>

Бекітемін

(директор, ұйым басшысы, өзге тұлға,
лауазымдық нұсқаулықты бекітуге уәкілетті)

(қолы) (қолды таратып жазу)
М. П.

1. Жалпы ережелер

1.1. Педагог-психолог техникалық орындаушылар санатына жатады.

1.2. Педагог-психолог мекеме директорының бұйрығымен қызметке тағайындалады және қызметтен босатылады.

1.3. Педагог-психолог тікелей мекеме директорына бағынады.

1.4. Педагог-психолог болмаған уақытта оның құқықтары мен міндеттері басқа лауазымды тұлғаға ауысады, бұл туралы ұйым бойынша бұйрықта жарияланады.

1.5. Педагог-психолог лауазымына мынадай талаптарға жауап беретін адам тағайындалады: "Психология" қосымша мамандығы бар жоғары психологиялық немесе жоғары педагогикалық білім, жұмыс өтілі 2 жылдан бастап.

1.6. Педагог-психолог білуі керек:

- ҚР Заңдары, ҚР Үкіметі мен білім беру мәселелері жөніндегі басқару органдарының қаулылары мен шешімдері;

- білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) еңбегін қорғау, денсаулық сақтау, кәсіптік бағдар беру, жұмыспен қамту және оларды әлеуметтік қорғау мәселелерін реттейтін нормативтік құжаттар;

- жалпы психология, педагогикалық психология және жалпы педагогика, тұлға психологиясы және дифференциалды психология, балалар және жас психологиясы, әлеуметтік психология, медициналық психология, балалар нейропсихологиясы, патопсихология, психосоматика;

- дефектология, психотерапия, сексология, психогигиена, кәсіптік бағдар, мамандану және еңбек психологиясы, психодиагностика, психологиялық кеңес беру және психопрофилактика негіздері;

- жеке және топтық кәсіби кеңес берудің, диагностиканың және баланың қалыпты және қалыптан тыс дамуын түзетудің заманауи әдістері.

1.7. Педагог-психолог өз қызметінде басшылыққа алады:

- ҚР заңнамалық актілерімен;

- Компания Жарғысымен, ішкі еңбек тәртібі ережелерімен, компанияның басқа да нормативтік актілерімен;

- басшылықтың бұйрықтарымен және өкімдерімен;

- осы лауазымдық нұсқаулықпен.

2. Педагог-психологтың лауазымдық міндеттері

Педагог-психолог келесі лауазымдық міндеттерді орындайды:

2.1. Тәрбиелеу және оқыту процесінде білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) психикалық, соматикалық және әлеуметтік салауаттылығын сақтауға бағытталған кәсіптік қызметті жүзеге асырады.

2.2. Мекеменің әлеуметтік саласын үйлестіруге ықпал етеді және әлеуметтік бейімделудің пайда болуының алдын-алу шараларын жүзеге асырады.

2.3. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке басының дамуына кедергі келтіретін факторларды айқындайды және әртүрлі психологиялық көмек (психокоррекциялық, оңалту және консультациялық) көрсету бойынша шаралар қабылдайды.

2.4. Әртүрлі бейіндегі және арналымдағы психологиялық диагностиканы жүргізеді.

2.5. Педагогикалық ұжымды, сондай-ақ білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке және әлеуметтік даму проблемаларына ата-аналарды (оларды алмастыратын адамдарды) бағдарлау мақсатында зерттеу жұмыстарының материалдары бойынша психологиялық-педагогикалық қорытындылар жасайды.

2.6. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке және жыныстық-жас ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру қызметінің дамыту және түзету бағдарламаларын жоспарлауға және әзірлеуге қатысады, олардың өмірлік және кәсіби өзін-өзі анықтаудың әртүрлі жағдайларында бағдарлауға дайындығын дамытуға ықпал етеді.

2.7. Шығармашылықпен дарынды білім алушыларды (тәрбиеленушілерді) психологиялық қолдауды жүзеге асырады, олардың дамуына және ізденуіне жәрдемдеседі.

2.8. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) дамуындағы ауытқулар (ақыл-ой, физикалық, эмоционалдық) дәрежесін, сондай-ақ әлеуметтік дамуының әртүрлі бұзушылықтарын анықтайды және оларға психологиялық-педагогикалық түзету жүргізеді.

2.9. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің), педагог қызметкерлердің және ата-аналардың (оларды алмастыратын адамдардың) психологиялық мәдениетін, оның ішінде жыныстық тәрбие мәдениетін қалыптастырады.

2.10. Білім беру мекемесінің қызметкерлеріне осы мекемені дамыту, білім алушылардың (тәрбиеленушілердің), педагог қызметкерлердің, ата-аналардың (оларды алмастыратын адамдардың) әлеуметтік-психологиялық құзыреттілігін арттыруға бағытталған психологияны іс жүзінде қолдану мәселелері бойынша консультация береді.

3. Құқық

Педагог-психолог құқығы бар:

3.1. Мекеме басшылығының оның қызметіне қатысты шешімдерінің жобаларымен танысу.

3.2. Өз құзыретіндегі мәселелер бойынша мекеме басшылығының

қарауына мекеме қызметін жақсарту және жұмыс әдістерін жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізуге; мекеме қызметкерлерінің қызметі бойынша ескертулер; мекеме қызметіндегі кемшіліктерді жою нұсқалары.

3.3. Өз өкілеттіктері шеңберінде педагогтар мен білім алушыларға міндетті өкімдер беру.

3.4. Басшылықтан қызметтік міндеттерін орындау үшін қалыпты жағдай жасауды талап етіңіз.

3.5. Өз құзыреті шегінде шешім қабылдау.

4. Жауапкершілік

Педагог-психолог жауапты:

4.1. Өз лауазымдық міндеттерін орындамағаны және/немесе уақтылы орындамағаны үшін.

4.2. Құпия ақпаратты сақтау жөніндегі қолданыстағы нұсқаулықтарды, бұйрықтар мен өкімдерді сақтамағаны үшін.

4.3. Ішкі еңбек тәртібі ережелерін, еңбек тәртібін, қауіпсіздік техникасы және өртке қарсы қауіпсіздік қағидаларын бұзғаны үшін.

Лауазымдық нұсқаулық _____
(құжаттың атауы, нөмірі және күні)

Құрылымдық бөлімшенің басшысы _____
(қолы) (қолды таратып жазу)

Нұсқаулықпен таныстым: _____
(қолы) (қолды таратып жазу)

Қосымша 4

Әлеуметтік педагогтың лауазымдық сипаттамасы
<https://businessinfo.kz/docs/doljnostnyeInstruksii/522>

Бекітемін

(директор, ұйым басшысы, өзге тұлға,
лауазымдық нұсқаулықты бекітуге уәкілетті)

(қолы) (қолды таратып жазу)

1. Жалпы ережелер

1.1. Әлеуметтік педагог мамандар санатына жатады.

1.2. Әлеуметтік педагог мекеме директорының бұйрығымен қызметке тағайындалады және қызметтен босатылады.

1.3. Әлеуметтік мұғалім тікелей мекеме директорына есеп береді.

1.4. Әлеуметтік педагог болмаған кезде (демалыс, ауру, т.б.) оның міндеттерін мекеме директорының бұйрығымен тағайындалған адам орындайды.

1.5. Әлеуметтік педагог лауазымына мынадай талаптарға сай келетін адам тағайындалады: "Әлеуметтік педагогика" мамандығы бойынша жоғары білім немесе кейіннен қайта даярлаумен және "әлеуметтік педагог" біліктілігін берумен жоғары педагогикалық білім.

1.6. Әлеуметтік педагог білуі керек:

- ҚР Заңдары, ҚР Үкіметі мен білім беру органдарының қаулылары мен шешімдері;

- әлеуметтік саясат, құқық және мемлекеттік құрылыс, Еңбек және отбасы заңнамасы негіздері;

- жалпы және әлеуметтік педагогика;

- педагогикалық, әлеуметтік, жас және балалар психологиясын ; ;

- әлеуметтік-педагогикалық және диагностикалық әдістер.

1.7. Әлеуметтік педагог өз қызметінде басшылыққа алады:

- ҚР заңнамалық актілерімен;

- Мекеменің Жарғысымен, ішкі еңбек тәртібі ережелерімен, мекеменің басқа да нормативтік актілерімен ; ;

- басшылықтың бұйрықтарымен және өкімдерімен;

- осы лауазымдық нұсқаулықпен.

2. Лауазымдық міндеттері

Әлеуметтік педагог мынадай лауазымдық міндеттерді орындайды:

2.1. Мекемелерде және білім алушылардың (тәрбиеленушілердің, балалардың) тұрғылықты жері бойынша жеке тұлғаны тәрбиелеу, білім беру, дамыту және әлеуметтік қорғау жөніндегі іс-шаралар кешенін жүзеге асырады.

2.2. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің, балалардың) жеке басының психологиялық-медициналық-педагогикалық ерекшеліктерін және оның микроорталарын, өмір сүру жағдайларын зерделейді.

2.3. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің, балалардың) мүдделері мен қажеттіліктерін, қиындықтары мен проблемаларын, жанжал жағдайларын, мінез-құлқындағы ауытқуларды анықтайды және оларға әлеуметтік көмек пен қолдауды уақтылы көрсетеді.

2.4. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің, балалардың) жеке басы мен мекеме, отбасы, орта, түрлі әлеуметтік қызметтердің, ведомстволар мен әкімшілік органдардың мамандары арасында делдал болады.

2.5. Әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың міндеттерін, нысандарын, әдістерін, жеке және әлеуметтік проблемаларды шешу тәсілдерін айқындайды, әлеуметтік қорғау және әлеуметтік көмек, білім алушылардың (тәрбиеленушілердің, балалардың) жеке басының құқықтары мен бостандықтарын іске асыру жөнінде шаралар қабылдайды.

2.6. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің, балалардың) және ересектердің әртүрлі әлеуметтік құнды қызметін, әлеуметтік бастамаларды дамытуға, әлеуметтік жобалар мен бағдарламаларды іске асыруға бағытталған іс-шараларды ұйымдастырады, оларды әзірлеуге және бекітуге қатысады.

2.7. Білім алушылардың (тәрбиеленушілердің, балалардың) жеке басының психологиялық жайлылығы мен қауіпсіздігі жағдайын жасауға жәрдемдеседі, олардың өмірі мен денсаулығын қорғауды қамтамасыз етеді.

2.8. Жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған білім алушыларды (тәрбиеленушілерді, балаларды) жұмысқа орналастыру, патронат, тұрғын үймен, жәрдемақымен, зейнетақымен қамтамасыз ету, жинақ салымдарын ресімдеу, бағалы қағаздарын пайдалану жөніндегі жұмысты жүзеге асырады.

2.9. Қамқоршылыққа және қорғаншылыққа мұқтаж, дене мүмкіндіктері шектеулі, девиантты мінез-құлықты, сондай-ақ төтенше жағдайларға тап болған білім алушыларға (тәрбиеленушілерге, балаларға) көмек көрсетуде мұғалімдермен, ата-аналармен (оларды алмастыратын адамдармен), әлеуметтік қызметтердің, отбасылық және жастардың жұмыспен қамту қызметтерінің мамандарымен, қайырымдылық ұйымдарымен және т.б. өзара іс-қимыл жасайды.

2.10. Ата-аналарға, педагогтарға, басқа мекемелердің қызметкерлеріне консультациялық әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсетеді.

3. Құқық

Әлеуметтік педагог құқығы бар:

3.1. Өз құзыреті шегінде мектеп атынан білім беру, Спорт, денсаулық сақтау, мәдениет, құқық тәртібі, әлеуметтік қорғау мекемелерімен, балалар және жастар ұйымдарымен, психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық көмек қызметтерімен, жергілікті өзін-өзі басқару және билік органдарымен, бұқаралық ақпарат құралдарымен оқушыларға әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсету, олардың құқықтарын, денсаулығы мен өмірін қорғау мақсатында іскерлік қатынастар орнатуға.

3.2. Өз құзыретіндегі мәселелер бойынша мекеме басшылығының қарауына мекеме қызметін жақсарту және жұмыс әдістерін жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізеді; мекеме қызметкерлерінің қызметі бойынша ескертулер; мекеме қызметіндегі кемшіліктерді жою нұсқалары.

3.3. Өз өкілеттіктері шеңберінде педагогтар мен білім алушыларға міндетті өкімдер беру.

3.4. Басшылықтан қызметтік міндеттерін орындау үшін қалыпты жағдай жасауды талап етіңіз.

3.5. Өз құзыреті шегінде шешім қабылдау.

4. Жауапкершілік

Әлеуметтік педагог жауапты:

4.1. Өз лауазымдық міндеттерін орындамағаны және/немесе уақтылы орындамағаны үшін.

4.2. Құпия ақпаратты сақтау жөніндегі қолданыстағы нұсқаулықтарды, бұйрықтар мен өкімдерді сақтамағаны үшін.

4.3. Ішкі еңбек тәртібі ережелерін, еңбек тәртібін, қауіпсіздік техникасы және өртке қарсы қауіпсіздік қағидаларын бұзғаны үшін.

Лауазымдық нұсқаулық _____

(құжаттың атауы, нөмірі және күні)

Құрылымдық бөлімшенің басшысы _____

(қолы) (қолды таратып жазу)

Нұсқаулықпен таныстым: _____

(қолы) (қолды таратып жазу)

7-11 сынып оқушыларының аутодеструктивті көріністері бойынша дағдарыстық жағдайлардың даму қаупінің факторларын диагностикалау бойынша ұсыныстар

Жеке тұлғаның бұзылуының сауалнамасы (PDQ-IV, 3 таразы: нарциссистік, шекаралық және негативтік, Nyer, 1987).

Нұсқаулық: Төменде 25 мәлімдеме берілген. Жауап алу үшін бағандағы әр сөйлемнің қарсы жағына, егер сіз бұл пікірмен келіссеңіз «+», ал келіспесеңіз «-» белгілерін қойыңыз.

№	Тұжырымдама	Шкала	иә	жоқ
1	Мен басқалар ойлағаннан да жақсымын.	N		
2	Мен жақын адамымның кетуіне жол бермеу үшін шектен шығуға дейін барамын	P		
3	Басқалар мен оқуыммен жақсы айналыспайтыныма шағымданды.	Neg		
4	Мен қазір қандай ұлы адам екенімді немесе болашақта болатынымды жиі ойлаймын.	N		
5	Мен басқаларға тек сүйіспеншілікпен немесе жек көрушілікпен қараймын.	P		
6	Басқалар мені түсінбейтінін немесе бағаламайтынын сеземін.	Neg		
7	Мені өте аз адамдар ғана бағалай алады және түсінеді.	N		
8	Мен шынымен кім екенімді жиі ойлаймын.	P		
9	Көптеген адамдар мені бірбеткей және қызуқанды деп санайды	Neg		
10	Басқа адамдардың маған назар аударғанын немесе мақтағанын қатты қалаймын	N		
11	Өзіме физикалық зиян келтірген кездерім болды	P		
12	Мұғалім, ата-ана маған өз жұмысымды қалай орындауым керек екенін айтқанын ұнатпаймын.	Neg		
13	Адамдар мен туралы жақсы ниетте болғанын қалаймын, мен оларға онша мейірімді болмасам да	N		
14	Мен көңіл-күй адамымын.	P		
15	Мен өзіме қарағанда адамдарға жаман қараймын.	Neg		
16	Кейбіреулер менің басқа адамдарға қарағанда артықшылықтарым бар деп ойлайды	N		
17	Мен кейде өмірімнің мәңгі және мағынасыз екенін сеземін.	P		
18	Адамдар көбінесе оларға қиын болған кезде менің түсінбейтініме шағымданады.	N		
19	Мен өз өміріме жиі шағымданамын.	Neg		
20	Маған өзімнің ашу-ызамды және мінезімнің көріністерін ұстау қиын.	P		
21	Көптеген адамдар маған қызғанышпен қарайды.	N		
22	Мен біреумен дауласып қалып, біраз уақыттан кейін кешірім сұрай бастаймын.	Neg		
23	Басқалары мені тәкаппар деп ойлайды.	N		
24	Қатты күйзеліс кезінде мен өзімді жынды сезінемін немесе одан кейін не болғаны есімде қалмайды.	P		
25	Мен кейде, еш ойланбастан, маған жаман аяқталуы мүмкін нәрселерді (төменде келтірілгендер сияқты) жасадым (2 оң	P		

	<i>жауап 1 ұпай береді</i>			
	Өзімде бар ақшадан көп ақша жұмсадым			
	Алкоголь іштім.			
	Тамаққа нысапсыз болдым			
	Пайымсыз тәуекел еттім			
	Дүкендерде ұсақ ұрлық жасадым			
	Құмар ойындар ойнадым			

Интерпретация:

N шкаласы - нарциссизм, осалдық - (акцентуация үшін 5 ұпай немесе одан да көп жинау керек);

R шкаласы - Эмоционалды тұрақсыздық - (акцентуация үшін сізге 5 ұпай немесе одан көп ұпай жинау керек);

Neg шкаласы - негативизм - (акцентуация үшін сізге 4 ұпай немесе одан көп ұпай жинау керек).

Бөлек шкала бойынша 5 баллдық белгіден асып кетуі мүмкін

Акцентуация сипаттамасының болуы туралы. Депрессиялық көріністермен үйлесімділік, жалғыздық сезімдері, үмітсіздік суицид қаупін күрт арттыратын және психологтың жеке кеңесін қажет ететін декомпенсация реакциясы туралы. Міндетті және маңызды-11 сұраққа оң жауап берген жеке әңгіме: «Мен өзіме физикалық зиян келтірдім». Бұл сұрақ әлеуметтік-психологиялық бейімделудің басқа көріністерімен байланысты.

Автодеструктивті мінез-құлық:

- жалғыздық

- үмітсіздік

депрессия және жабығу

мінездің акцентуациясы, агрессия

Қазіргі қауіп факторлары қазіргі уақытта қолданыстағы әлеуметтік психологиялық нашарлаудың көріністері болып табылады, оның құрылымында өзіне-өзі қол жұмсау тенденциялары антивитальды тәжірибелерден және жеке аутоагрессивті әрекеттерден бастап шартты өзін-өзі өлтіру әрекеттеріне, елеулі талпыныстарға және аяқталған суицидке дейін жетекші орын алады (Plutchik et al., 1989).

Депрессиямен ауыратын науқастарда суицид қаупі 8% - дан 30% - ға дейін ауытқиды. Балалардағы депрессиялық жағдай суицидтік мінез-құлықтың дамуының жетекші факторларының бірі ретінде қарастырылады. Күрделі клиникалық синдром болғандықтан, әсіресе жасөспірімдерде оны тану және саралау қиын. Депрессия адам өмірінің барлық салаларына әсер етеді – эмоционалды-саулық, когнитивтік, өмірлік, мінез-құлық, бірақ кейбір зерттеушілер депрессия мен суицид арасындағы тікелей байланыстың болуына күмән келтіреді.

Депрессияға ұшыраған жасөспірімнің өз-өзіне қол жұмсау қаупі, егер оның құрылымында үмітсіздік тәжірибесі болса және отбасында дисфункционалдылықтың барлық белгілері болса, айтарлықтай артады. Скрининг жағдайында аффективті бұзылулардың белгілерін диагностикалаудың мүмкін құралы ретінде Дүниежүзілік денсаулық сақтау

ұйымының «жақсы сезіну шкаласы» әдісі ұсынылады (жақсы сезіну шкаласы, WHO-5, Well Being Index) (Bech, 2001; Бек, Ольсен, Нимеус, 2005). Бұл шкала субъективті бейтарап сұрақтардан тұрады, субъектілерге теріс әсер етпейді және теріс реакциялар туғызбайды (Henkel et al., 2002; Bech, et al., 2002).

WHO-5 Well-Being индексі (1998) әл-ауқат индексі

Нұсқаулық: Соңғы екі аптаның ішінде сіздің денсаулығыңыз туралы ең қолайлы жауапты бес мәлімдеменің әрқайсысын белгілеңіз.

№ п/п	Соңғы екі апта	Барлық уақытта 5	Уақыттың көп бөлігі 4	Барлық уақыттың жартысынан көбі 3	Барлық уақыттың жартысынан азы 2	Кейде 1	Ешқашан 0
1	Менде жақсы көңіл-күй мен сергектік сезімі болды						
2	Мен өзімді тыныш және жайлы сезіндім						
3	Мен өзімді белсенді және жігерлі сезіндім						
4	Мен сергектік пен тыныштық сезімімен ояным						
5	Менің өмірім мен үшін қызықты оқиғаларға толы болды						

Жақсы сезіну шкаласының нәтижелерін түсіндіру (WHO-5 Well Being Index): егер сома 12 балл және одан төмен болса, депрессияға күдік. Егер № 1 «менде жақсы көңіл-күй мен сергектік сезімі болды» және № 5 «менің өмірім мен үшін қызықты оқиғаларға толы болды» сұрақтарына 0 немесе 1 балл алынса, онда жеке кеңес қажет.

А. Бек үмітсіздікті болашаққа пессимистік көзқарас ретінде анықтайды, онда адам өмірінде ештеңе жақсы жаққа өзгермейді деп ойлайды (Бекк 1985). Өз-өзіне қол жұмсауға тырысқан жасөспірімдер үмітсіздіктің бірқатар дисфункционалды жеке сипаттамаларымен (Миллонның клиникалық көп осьтік сауалнамасы бойынша «тежелу» және «сезімталдық» шкаласы), олардың әсерін реттеу қабілетінің төмендеуімен (шекаралық спектрдің бұзылуына арналған диагностикалық сұхбат шкаласы) және барлық жеке параметрлер бойынша өзін-өзі теріс бағалау (Fritsch et al., 2000). Үмітсіздік күйі екі негізгі компоненттен тұрады: болашаққа деген пессимистік көзқарас және күтілетін жағымсыз оқиғалар алдындағы дәрменсіздік сезімі. Бұл өз-өзіне қол жұмсауда жиі кездесетін үш механизмнің бірі, проблемаларды шешу дағдыларының жетіспеушілігі және жалпыланған естеліктерге бейімділік, яғни өмірлік тәжірибеге сене алмау (Салковскис, 2005). Үмітсіздік суицидтің маңызды психологиялық болжамдарының бірі және суицидтік ниеттердің болуымен, суицидтік идеялар мен суицидтердің қалыптасуымен байланысты мінез-құлықтың ілеспе формалары ретінде қарастырылады.

Үмітсіздік депрессиядан гөрі өзіне-өзі қол жұмсау ниетінің маңызды болжаушысы болуы мүмкін (Бекк, 1995). Ұлдарда өзіне-өзі қол жұмсау мінез – құлқының психологиялық болжамдары-үмітсіздік, тәуелділік және әлеуметтік-психологиялық бейімделудің бұзылуы, қыздарда-отбасындағы алауыздық, отбасылық-рөлдік киімдердің бұзылуы және, тиісінше, олар туралы идеялар, ерте мінез-құлықтың бұзылуы (Lewinsohn et al., 1995). Суицидтік әрекеттері бар жасөспірімдер, тек суицид туралы ойлайтындардан айырмашылығы, үмітсіздікпен байланысты терең тәжірибелермен сипатталады, суицидтік ойларды талқылауға ниет білдірместен суицидтік ойлардың болуымен оқшауланады (Расселл, 1996).

А. Бектің үмітсіздік шкаласы болашақ туралы ойлар мен оған жүктелген үміттерді талдау негізінде суицидтік мінез-құлықты дамыту мүмкіндігін болжауға арналған. Бұл әдіс депрессиядан зардап шегетін адамдарда, сондай-ақ бұрын өзін-өзі өлтіруге әрекет жасаған адамдарда суицид қаупінің қосымша көрсеткіші ретінде қызмет етеді. Әдістеме жеке немесе топтық тәртіпте ұсынылуы мүмкін.

Үмітсіздік шкаласы (hopeless Scale, Beck et al. 1974)

Нұсқаулық: Төменде сіздің болашағыңыз туралы 20 мәлімдеме берілген. Егер сіз пікірмен келіссеңіз немесе келіспесеңіз, сөз дұрыс емес болса, сөзді дұрыс шеңберге салыңыз.

1	Дұрыс	Қате	Мен болашақты үмітпен және ынта-жігермен күтемін
2	Дұрыс	Қате	Маған бас тартатын кез келді, өйткені мен ештеңені жақсы жаққа өзгерте алмаймын
3	Дұрыс	Қате	Жағдай нашар болған кезде, бұл әрдайым жалғаспауы мүмкін деген ой маған көмектеседі
4	Дұрыс	Қате	10 жылдан кейін менің өмірім қандай болатынын елестете алмаймын
5	Дұрыс	Қате	Менің көп істегім келетін жұмыстарымды аяқтауға жеткілікті уақытым бар
6	Дұрыс	Қате	Болашақта мен өзіме ұнайтын нәрсеге қол жеткіземін деп үміттенемін
7	Дұрыс	Қате	Болашақ маған қараңғылықта көрінеді
8	Дұрыс	Қате	Мен өмірде орташа адамнан гөрі жақсы нәрсе аламын деп үміттенемін
9	Дұрыс	Қате	Менің өмірімде ойықтар жоқ және олардың болашақта пайда болатынына сенуге негіз жоқ
10	Дұрыс	Қате	Менің өткен тәжірибем мені болашаққа жақсы дайындады
11	Дұрыс	Қате	Менің алдағы уақытта көретінім - қуаныштан гөрі қиындықтар секілді
12	Дұрыс	Қате	Мен шынымен қалаған нәрсеге қол жеткіземін деп үміттенбеймін
13	Дұрыс	Қате	Болашаққа көз жүгіртсем, мен қазіргіден гөрі бақытты боламын деп үміттенемін
14	Дұрыс	Қате	Жағдайлар мен қалағандай болып жатқан жоқ
15	Дұрыс	Қате	Мен өз болашағыма қатты сенемін
16	Дұрыс	Қате	Мен ешқашан өзім қалаған нәрсеге жете алмаймын, сондықтан бір нәрсені қалау ақымақтық
17			Болашақта нақты қанағаттана алуым екіталай

18	Дұрыс	Қате	Болашақ маған түсініксіз және шексіз болып көрінеді
19	Дұрыс	Қате	Болашақта мені жаман күндерден гөрі жақсы күндер күтеді
20	Дұрыс	Қате	Мен қалаған нәрсені алуға тырысудың пайдасы жоқ, өйткені мен оны ала алмаймын.

Ұпайларды санау:

1	Қате	1	11	Дұрыс	1
2	Дұрыс	1	12	Дұрыс	1
3	Қате	1	13	Қате	1
4	Дұрыс	1	14	Дұрыс	1
5	Қате	1	15	Қате	1
6	Қате	1	16	Дұрыс	1
7	Дұрыс	1	17	Дұрыс	1
8	Қате	1	18	Дұрыс	1
9	Дұрыс	1	19	Қате	1
10	Қате	1	20	Дұрыс	1

Интерпретация:

Ең жоғары балл саны – 20 балл; 0-3 балл – үмітсіздік анықталған жоқ; 4-8 балл – жеңіл үмітсіздік; 9-14 балл – орташа үмітсіздік; 15-20 балл- ауыр үмітсіздік.

2, 9, 12, 20 сұрақтарға назар аударыңыз. Егер осы мәлімдемелерден кем дегенде 3 жауап байқалса (әсіресе 2 тұжырымға оң жауап – «Маған бас тартатын кез келді, өйткені мен ештеңені жақсы жаққа өзгерте алмаймын»), осы мәселелер бойынша жеке әңгіме қажет.

Жалғыздық шкаласы (UCLA Russell D., 3-нұсқа) тексерісте әлеммен өзара әрекеттесудің сипаты мен ауырлығын, оның қажеттілігін бағалау үшін ұсынылады.

Түсіндіру: бірінші кезекте сұрақтарға жауаптар ескеріледі 3, 4, 11, 19, 20. Егер көрсетілген тармақтар бойынша кілтпен кем дегенде үш сәйкестік болса (әсіресе 4 және 11), жеке әңгімелесу қажет.

Суицидтік мінез-құлықты дамыту механизмдерінде жетекші орындардың бірін агрессия алады.

Басс-Перридің агрессияға бейімділік сауалнамасы (Buss-Perry Aggression Questionnaire, BPAQ-24) 1992 жылы американдық психологтар А.Басс пен М. Перри (Buss, Perry, 1992) агрессияға бейімділікті диагностикалау үшін сауалнама жасаған. Бөлінген үш факторлы құрылым авторлар тұжырымдамасының агрессияның үш компоненті туралы теориялық ережелерге сәйкес келеді: физикалық агрессия, ашу, дұшпандық.

Басса-Перри агрессиясына бейімділік сауалнамасы «BPAQ»

Нұсқаулық: ұсынылған мәлімдемелерді оқып шығыңыз және оларды 5 балдық шкала бойынша 1-ден («маған қатты ұқсамайды») 5-ке дейін («маған өте ұқсас») бағалаңыз. Тандалған жауап нұсқасына сәйкес келетін санды қоршаңыз. Мұнда дұрыс немесе бұрыс, жақсы немесе жаман нұсқалар жоқ. Сіздің ойыңызға бірінші болып келетін жауап нұсқасын көрсетіңіз. Мәлімдемелерді өткізіп алмастан жауап беріңіз!

№	Тұжырым	Бал				
1	Кейде мен басқа адамды ұруға деген құлшынысымды ұстай алмаймын	1	2	3	4	5
2	Егер мен олармен бірдеңеге келіспесем, достарыма тікелей айтамын	1	2	3	4	5
3	Мен тез ашуланамын, бірақ тез суып кетемін	1	2	3	4	5
4	Менің жәй ғана қызғаныштан жынды болып кететін кезім болады	1	2	3	4	5
5	Егер мені арандатса, мен басқа адамға соққы бере аламын	1	2	3	4	5
6	Мен басқа адамдармен жиі келіспеймін	1	2	3	4	5
7	Менде бірдеңе болмаған кезде мен ашуланамын	1	2	3	4	5
8	Кейде менің ойымша, өмір маған бірнәрсе бермей қалған секілді	1	2	3	4	5
9	Егер мені біреу ұрса, мен оған қарсы тұрамын	1	2	3	4	5
10	Мені ашуландыратын адамдарға мен олар туралы ойлағанның бәрін айтамын	1	2	3	4	5
11	Кейде мен жарылып кететіндей сезімде боламын	1	2	3	4	5
12	Басқалар үнемі бақытты болып жүреді	1	2	3	4	5
13	Мен басқаларға қарағанда жиі қақтығысамын	1	2	3	4	5
14	Мен әрқашан менің пікіріммен келіспейтіндермен дауласа бастаймын	1	2	3	4	5
15	Менің сабырлы мінезім бар	1	2	3	4	5
16	Мен кейде неге өзімді соншалықты жаман сезінетінімді түсінбеймін	1	2	3	4	5
17	Егер менің құқықтарымды қорғау үшін физикалық күш қолдану керек болса, мен солай істеймін	1	2	3	4	5
18	Достарым мені дауласқыш адам ретінде көреді	1	2	3	4	5
19	Кейбір достарым мені тез ашуланшақ деп санайды	1	2	3	4	5
20	Менің достарым мен туралы өсек айтатындығын білемін	1	2	3	4	5
21	Кейбір адамдар маған деген ара-қатынасы арқылы мені төбелеске әкелуі мүмкін	1	2	3	4	5
22	Кейде мен еш себепсіз ашуланамын	1	2	3	4	5
23	Мен тым мейірімді адамдарға сенбеймін	1	2	3	4	5
24	Мен басқа адамға соққы беру үшін жеткілікті себептерді елестете алмаймын	1	2	3	4	5
25	Маған тітіркенуді тоқтату қиын	1	2	3	4	5
26	Кейде адамдар менің көзімше мені мазақ етеді деп ойлаймын	1	2	3	4	5
27	Менің достарыма қауіп төндірген кезім болды	1	2	3	4	5
28	Егер адам менімен тым жақсы араласатын болса, онда ол менен бір нәрсе қалайды	1	2	3	4	5
29	Кейде мен қатты ашуланып, заттарды сындыруға дейін барамын	1	2	3	4	5

Басс-Перридің бейімделген нұсқасының кілттері:

Physical Aggression (физикалық агрессия)	тікелей	1,5,9,13,17,21,27,29
	кері	24
Anger (ашу-ыза)	тікелей	3,7,11,19,22,25
	кері	15
Hostility (дұшпандық)	тікелей	4,8,12,16,20,23,26,28
	кері	

С.Н. Ениколопов бойынша нормалар

Шкалалар	Ерлер (424 с.)	Әйелдер (290 с.)
Физикалық агрессия	M=26,49 SD=6,22	M=21,53 SD=6,49
Ашу-ыза	M=20,29 SD=5,67	M=22,62 SD=5,66
Дұшпандық	M=22,08 SD=5,21	M=22,81 SD=5,66

Түсіндіру: жеке әңгіме қажет болатын негізгі сұрақтар 1 – « кейде мен басқа адамға соққы бергім келмейді» және «кейде мен өзімді қатты ашуландырып, заттарды сындырамын» (4-5 ұпай). 8 және 16 сұрақтар депрессиялық жағдайға жауап береді. Сұрақтарға жауаптар да маңызды: 3, 5, 11, 25.

Стресстік жағдайды жеңу стратегиялары

Тиімді алдын - алу принциптерінің бірі - қауіп факторлары мен қорғаныс факторларына бағытталған араласудың үйлесімі (Romano, 2013), жасөспірім кезінде не нәрсеге сенуге болатындығын, оның ресурстары қандай екенін түсіну қажет. Күресу стратегиясы жасөспірімнің психологиялық жағдайын көрсетеді және оның психикалық денсаулығына айтарлықтай әсер етеді (Миллеретал. 1998 Yao et al., 2014). Белсенді күресетін стилі бар адамдар теріс эмоциялардың тәжірибесін болдырмауға және жұмсартуға қабілетті, бұл өз кезегінде стрессті азайтуға және ішкі және сыртқы дағдарыс оқиғаларына жауап ретінде девиантты реакцияларды болдырмауға көмектеседі. Сонымен қатар, пассивті түрдегі күрес стратегиялары жасөспірімдер мен жастар арасындағы суицидтік мінез-құлықтың қауіп факторы болып табылады (Geng & Zhang, 2008 Yao et al., 2014).

Осылайша, өз – өзіне қол жұмсау қауіп факторы ретінде қарастыруға болатын күрес стратегиясының үлгісі, ең алдымен, болдырмау - ұшу параметрінің жоғары көрсеткіштерін, сондай-ақ проблеманы шешуді жоспарлау, оң бағалау, өзін-өзі бақылау және әлеуметтік қолдауды іздеу шкалаларының төмендеуімен бірге қарсыласу мен алыстау шкалаларының өсуін қамтиды.

Осыған байланысты скринингтік бағдарлама Р.Лазарус пен С. Фолкманның (WOCQ, coping Questionnaire Ways) психологиялық күрес әдістерінің сауалнамасымен толықтырылды (Лазарус, Фолкман, 1988).

Бұл диагностикалық құралды қосу, бір жағынан, қауіп факторларын ғана емес, сонымен қатар қорғаныс факторларын да қамтуға мүмкіндік береді, бұл алдын-алу бағдарламаларын жасау үшін өте маңызды қолданбалы мәнге ие болуы мүмкін, екінші жағынан, жасөспірімнің қоғамдағы жұмыс сипаттамаларына, оның өзін-өзі реттеу стратегияларына қатысты, тұлғааралық және жеке жанжалдарды шешу, сондай-ақ стрессті басқару материалдарын ұсынады.

Диагностиканың екінші кезеңін (жеке жартылай құрылымдалған сұхбат) өткізу үшін мамандарды шақырмас бұрын мектептің педагог-психологы алдын ала бөлінген тәуекел тобына түскен білім алушылар бойынша педагогтерден ақпарат жинайды. Мұғалімдердің түсіндіру сұрақтары оқу, отбасылық қарым-қатынас, сыныптағы қарым-қатынас және жасөспірімнің көңіл-күйі туралы болады.

Төменде отбасының дисфункциясы мен тұрақсыздығының жиі кездесетін белгілері және балалар мен жасөспірімдердің суицидіне әсер ететін жағымсыз өмірлік оқиғалар келтірілген (ДДҰ, 2000):

- психикалық ауытқулар, әсіресе аффективті бұзылулар (депрессия) немесе басқа психикалық аурулар; алкогольді мөлшерден тыс пайдалану,

нашақорлық немесе отбасы мүшелеріндегі қоғамға қарсы мінез-құлықтың басқа түрлері; өзін-өзі өлтіру тарихы және отбасындағы суицид әрекеттері;

- отбасындағы зорлық-зомбылық (балаға физикалық және жыныстық зорлық-зомбылықты қоса алғанда); отбасындағы балаларға қамқорлықтың болмауы, отбасы мүшелері арасындағы жанжал, отбасылық мәселелерді нәтижелі талқылау мүмкін еместігі; ата-аналар/қамқоршылар арасындағы жиі жанжал, тұрақты эмоционалды шиеленіс және отбасындағы агрессияның жоғары деңгейі; ата-аналардың ажырасуы, олардың біреуінің отбасынан кетуі немесе оның қайтыс болуы;

- тұрғылықты жерін ауыстырумен жиі көшу;

- ата-аналардың/ қамқоршылардың балаларға деген тым жоғары немесе тым төмен үміттері; ата-аналардың/қамқоршылардың шамадан тыс авторитаризмі;

- ата-аналарда / қамқоршыларда уақыттың болмауы және соның салдарынан баланың жағдайына жеткіліксіз назар аудару, олардың стресс көріністерін, баланың эмоционалды жағдайының бұзылуын және қоршаған ортаға теріс әсер ету белгілерін уақтылы анықтай алмауы;

- отбасы мүшелерінің икемділігінің болмауы (қатаңдығы) ;

- асырап алушы ата-аналардың немесе қамқоршылардың тәрбиесі.

Педагогтерден ақпарат жинау нәтижелері бойынша диагностиканың екінші кезеңінен өту үшін скрининг нәтижелері бойынша алдын ала бөлінген тәуекел тобына түспеген білім алушылар да іріктелуі мүмкін.

Төменде диагностиканың екінші кезеңін жүзеге асыруға үйретілген маман жүргізген әңгімелесудің шамамен құрылымы келтірілген. Сұхбат жүргізер алдында интервьюер білім алушыға оның мақсатын түсіндіреді: «Мен саған мектепте өткізілген тестілеу бойынша бірнеше нақтылаушы сұрақтар қойғым келеді. Сен қарсы емес? Бұл бізге бес минуттан жарты сағатқа дейін созылады. Егер сенде тестілеу сұрақтары болса, мен оларға жауап беруге қуаныштымын». Сұхбат жүргізер алдында қауіпсіздікке деген сенім ахуалын қалыптастыру маңызды. Диагностикалық сұхбат барысында білім алушыларға төменде берілген сауалнамалардың тармақтарына оң жауаптар бойынша нақтылайтын сұрақтар беріледі (бұл сұрақтар «білім алушыларда суицидтік және өзіне-өзі зиян келтіру мінез-құлқының даму қаупінің мониторингі» бағдарламалық өнімін тестілеу нәтижелерінің қорытынды кестесінде автоматты түрде қызыл түспен ерекшеленеді).

А. Бектің үмітсіздік шкаласы

Бекітулермен келіскен немесе келіспеген жағдайда (кері тармақтар бойынша):

«Менің бас тартатын кезім келді, өйткені мен ештеңені жақсы жаққа өзгерте алмаймын»;

«Менде ол қылықтар жоқ және олардың болашақта пайда болатынына сенуге негіз жоқ»;

«Менің өткен тәжірибем мені болашаққа жақсы дайындады»;

«Мен шынымен қалаған нәрсеге қол жеткіземін деп үміттенбеймін»;

«Мен қалаған нәрсемді алуға тырыспаймын , өйткені мен оны алмайтын шығармын».

Білім алушылар туралы анықтайтын сұрақтар қою керек:

«Қазір солай ма?», «Не айтып тұрғаныңызды түсіндіріп беріңізші».

Болашақтың бейнесін бағалауға бағытталған қосымша сұрақтар да қойылуы мүмкін, мысалы: «Мектептен кейін не істемексің?»; «Сен өзіңнің болашағыңды қалай көресің?» және т.б.

Д. Расселдің жалғыздық сауалнамасы

Расселдің жалғыздық сауалнамасы (3 нұсқа, 1996 ж.)

Нұсқаулық: төмендегі әрбір тармақта сипатталған жағдайды қаншалықты жиі бастан өткеретініңізді көрсетіңіз. Ол үшін әр тармақ үшін ұпай шеңберін белгілеңіз.

№	Тұжырым	Ешқашан	Сирек	Кейде	Жиі
1	Айналаңыздағы адамдармен қаншалықты жиі «бір толқынды» сезінесіз?	0	1	2	3
2	Сіз қаншалықты жиі достық қарым-қатынаста болмайсыз?	0	1	2	3
3	Сіз жүгінуге болатын ешкім жоқ екенін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
4	Сіз өзіңізді қаншалықты жиі жалғыз сезінесіз?	0	1	2	3
5	Сіз достар тобының бір бөлігін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
6	Айналаңыздағы адамдармен көп нәрсе бар екенін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
7	Сіз енді біреуге жақын болмағандай қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
8	Сізді қызықтыратын адамдар сіздің қызығушылықтарыңыз бен идеяларыңызбен бөліспейтінін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
9	Сіз қарым-қатынасқа қаншалықты ашық және достық сезінесіз?	0	1	2	3
10	Сіз басқа адамдармен жақындықты, бірлікті қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
11	Сіз өзіңізді қаншалықты жиі тастап кеткендей сезінесіз?	0	1	2	3
12	Сіз басқалармен қарым-қатынасыңыз қаншалықты үстірт деп ойлайсыз?	0	1	2	3
13	Сізді шынымен ешкім түсінбейтіндігін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
14	Сіз басқалардан қаншалықты жиі оқшауланасыз?	0	1	2	3
15	Егер сіз қаласаңыз, өзіңізді түсінетін орта таба алатындай қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
16	Сізді шынымен түсінетін адамдар бар екенін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
17	Сіз өзіңізді қаншалықты ұялшақ сезінесіз?	0	1	2	3
18	Айналаңыздағы бар адамдардың сізбен емес екенін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
19	Сіз сөйлесе алатын адамдар бар екенін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3
20	Сіз жүгінуге болатын адамдар бар екенін қаншалықты жиі сезінесіз?	0	1	2	3

Сұрақтар 1, 5, 9, 10, 15, 16, 19, 20 – керісінше: керісінше деп саналады, егер «3» болса, онда «0» балл қойылады.

Түсіндіру: бірінші кезекте сұрақтарға жауаптар ескеріледі 3, 4, 11, 19, 20. Егер осы мәлімдемелерден кем дегенде 3 жауап байқалса (әсіресе 4 – «мен өзімді жалғыз сезінемін» (жауап – «жиі») және 11 – «мен өзімді тастап кеткендей сезінемін» (жауап – «жиі»)), осы мәселелер бойынша жеке әңгіме қажет.

Автор мен басқа зерттеушілер жалғыздық шкаласының градация дәрежесін бөлмейді, оның жалпы факторлық құрылымымен шектеледі.

Жеке сөйлесуді қажет ететін негізгі мәселелер-1 және 29 (4-5 балл). 8 және 16 сұрақтар депрессиялық жағдайға жауап береді.

Бекітулермен келіскен немесе келіспеген жағдайда (кері тармақтар бойынша):

«Сіз өзіңізді қаншалықты жиі жалғыз сезінесіз?»;

«Сіз жүгінетін ешкім жоқ деп қаншалықты өзіңізді жалғыз сезінесіз?»;

«Сіз өзіңізді қаншалықты жиі тастап кеткендей сезінесіз?»;

«Сізбен сөйлесе алатын адамдар бар екенін қаншалықты жиі сезінесіз?»;

«Сіз жүгінуге болатын адамдар бар екенін қаншалықты жиі сезінесіз?»

олар бойынша нақтылаушы сұрақтар қою қажет: «Дәл қазір солай ма?», «Өтінеміз, нені ойлап тұрғаныңызды түсіндіріңізші».

Басс-Перри агрессиясының сауалнамасы мәлімдемелермен келіседі:

«Кейде мен басқа адамға соққы бергім келмейді»; «Мен тез ашуланамын, бірақ тез суып кетемін»; «Егер мені арандатса, мен басқа адамға соққы бере аламын».

«Менде кейде сындырған заттарыма байланысты нақтылайтын сұрақтар туындайды:

«Дәл қазір солай ма?», «Өтінеміз, нені ойлап тұрғаныңды түсіндірші», «Осы жағдайлар туралы толығырақ айтып беріңізші».

Сондай-ақ, импульсивтілікті, дұшпандықты және агрессивтілікті бағалауға бағытталған қосымша сұрақтар қойылуы мүмкін: «сіз эмоционалды шиеленісті қалай шешесіз?» және т. б.

4. «Жеке құндылықтар» сауалнамасы

Алынған жауаптардың мағынасын түсіндіру үшін қосымша нақтылаушы сұрақтар қойылуы мүмкін.

Нұсқаулық: Ұсынылған мәлімдемелерді оқып шығыңыз және бес мәлімдеменің әрқайсысында таңдалған жауапқа сәйкес келетін санды белгілеңіз. Мұнда дұрыс немесе бұрыс, жақсы немесе жаман нұсқалар жоқ. Сізге бірінші болып келетін жауап нұсқасын көрсетіңіз.

Мәлімдемелерді жіберіп алмастан жауап беріңіз!

№	Тұжырым	Толық қолдаймын	Жалпы келісемін	Таңдау жасау қиын	Жалпы келіспеймін	Толығы мен келіспеймін
1	Әр ұлт өз аумағында өмір сүруі керек	1	2	3	4	5
2	Кез-келген дін-бұл наным	1	2	3	4	5

3	Мен елдегі және әлемдегі жағдаймен келіспейтін, өз қағидаттары үшін кез-келген тәсілмен күресуге дайын адамдармен жиі сөйлесемін	1	2	3	4	5
4	Менің ойымша, адамның басты құндылығы - оның өмірі	1	2	3	4	5
5	Жақында мен виртуалды топ менің іс-әрекеттеріме, сезімдеріме, ойларыма айтарлықтай әсер ететінін сездім	1	2	3	4	5
6	Менің адамға деген көзқарасым оның сеніміне, нәсіліне немесе ұлтына байланысты	1	2	3	4	5
7	Мен адамдарға маған ұқсамайтындығы үшін ашуланамын (басқа ұлт, мәдениет адамдарына)	1	2	3	4	5
8	Мені әлеуметтік желілердегі өлім тақырыбына арналған топтар қызықтырады	1	2	3	4	5
9	Белгілі бір жағдайларда басқа адамға қорлау мен агрессияға жол беріледі	1	2	3	4	5
10	Менің кейбір достарым мен таныстарым дәстүрлі құндылықтарды жоққа шығаратын топтарға кіреді, (отбасы, махаббат, өмір)	1	2	3	4	5
Әрі қарай, мүмкін болатын жауаптардың бірін таңдаңыз...						
11	Сіз қалай ойлайсыз, дәстүрлі құндылықтарды қабылдамауға немесе сынауға бағытталған топтардың, қауымдастықтардың пайда болуы мыналармен байланысты... 1. Ерекшелену ниеті 2. Билікке және адамдарды басқаруға деген құштарлық 3. Қоғамның негіздерін жоюға бағытталған агрессия 4. Ақша табу ниеті 5. Жалғыз қалған және депрессияға түскен жасөспірімдерге көмектесу ниеті					

5. Шағымдармен келіспеген кездегі әл-ауқат индексі:

«Менің көңіл-күйім жақсы менде сергектік сезімі болды»;

«Менің өмірім мен үшін қызықты оқиғаларға толы болды» олар бойынша нақтылаушы сұрақтар қою қажет:

«Дәл қазір солай ма?», «Өтінеміз, нені ойлап тұрғаныңызды түсіндіріңізші».

6. Тұлғалық бұзылулар сауалнамасы (PDQ-IV)

Бұрын өзіне-өзі зиян келтіру/өзіне-өзі қол жұмсау әрекеттерінің болуын растаған жасөспірімдермен жеке сұхбаттасуға арналған сұрақтар.

Бұл сұрақтар жеке тұлғалық бұзылулар сауалнамасының 11-сұрағына оң жауап берген субъектілерге ғана қойылады (PDQ-IV, 3 шкаласы: нарцисстикалық, шекаралық және негативті (Хилер, 1987).

1. Не болды, сіз не шештіңіз ... [қолымды кесемін]?
2. Сіздің өлгіңіз келді ме?
3. Өзіңізге қалай зиян келтірдіңіз? Қандай жағдайларда?
4. Сіздің сол кездегі жай-күйіңіз есіңізде ме? Қандай сезім болды?

5. Бұл әдіс сізге жағдайды жеңуге қаншалықты көмектесті? Тағы не істедіңіз?

6. Өзіңіздің алдын-алу әрекеттеріңіз туралы тағы кім біледі (ата-аналар, достар)?

7. Олар бұған қалай қарайды?

8. Сіз қазір өз әрекеттеріңізге қалай қарайсыз?

9. Бұл істе тағы не істеуге болады деп ойлайсыз?

7. *FACES-3 отбасылық икемділік пен үйлесімділік шкаласы*

Тармақтарға теріс немесе оң (кері мәселелер бойынша) жауаптар болған кезде:

«Отбасы мүшелері көмек алу үшін бір-біріне жүгінеді»;

«Біздің отбасымыздың мүшелері бір-біріне қарағанда бөтен адамдарға жақын»; «біздің отбасымыздың мүшелері бір-бірін өте жақын сезінеді»; «біздің отбасымыз үшін бірлік өте маңызды» олар туралы нақты сұрақтар қою керек:

«Дәл қазір солай ма?», «Өтінеміз, нені ойлап тұрғаныңызды түсіндіріңізші». Отбасылық эмоционалды байланыстарды бағалау үшін қосымша сұрақтар қойылуы мүмкін.

Р. Лазарустың «күресу тәсілдері» сауалнамасы

Дезаптивтік қиындықтармен күресу стратегияларын анықтаған кезде, жағымсыз жағдайларды қалай жеңуге болатындығы туралы анық сұрақтар қою керек. Әңгімелесу нәтижелері бойынша «Дағдарыстың мемлекеттік картасы» толтырылады, мәліметтер жиынтық кестеге енгізіледі. Респонденттер үш топқа бөлінеді: өзіне-өзі қол жұмсау мінез-құлқының даму қаупі бар, өзіне-өзі қол жұмсау мінез-құлқының ықтимал қаупі бар және өзіне-өзі қол жұмсау тәуекелінің болуын растамаған адамдар.

«Күйзеліске бейімделу» сауалнамасы (Лазарус тесті)

Нұсқаулық: Қиын жағдайдағы мінез-құлқыңызды/сезімдеріңізді сипаттаңыз. Келесі мәлімдемелерді оқып, оларды 0-3 балл қою арқылы бағалаңыз.

№	Қиын жағдайда қалған кезде, мен ...	ешікпен	сирек	кейде	жиі
1	... мен келесі қадамда не істеуім керек екеніне назар аудардым	0	1	2	3
2	... ол әлі жұмыс істемейтінін біле отырып, бірдеңе жасай бастадым, бастысы-кем дегенде бірдеңе жасау	0	1	2	3
3	... жоғары тұрған адамдарды өз ойларын өзгертуге көндіруге тырыстым	0	1	2	3
4	... жағдай туралы көбірек білу үшін басқалармен сөйлестім	0	1	2	3
5	... өзімді сынап, қорладым	0	1	2	3
6	... өзімнің артымдағы көпірлерді өртемеуге тырыстым, барлығын сол күйінде қалдырдым	0	1	2	3
7	... мен ғажайыпқа үміттендім	0	1	2	3
8	... мен тағдырды қабылдадым: бұл менің сәттілігім емес деп ойладым	0	1	2	3
9	... ештеңе болмағандай әрекет еттім	0	1	2	3
10	... өз сезімдерімді көрсетпеуге тырыстым	0	1	2	3
11	... мен жағдайдан жағымды нәрсені көруге тырыстым	0	1	2	3

12	... әдеттегіден көп ұйықтадым	0	1	2	3
13	... маған қиындықтар туғызғандарды ашуландырдым	0	1	2	3
14	... біреуден жанашырлық пен түсіністік іздедім	0	1	2	3
15	...менде өзімді шығармашылықпен білдіру қажеттілігі туындады	0	1	2	3
16	... мұның бәрін ұмытып кетуге тырыстым	0	1	2	3
17	... мамандардан көмек сұрадым	0	1	2	3
18	... жеке тұлға ретінде оң бағытта өзгердім немесе өстім	0	1	2	3
19	... кешірім сұрадым немесе бәрін тегістеуге тырыстым	0	1	2	3
20	... іс-қимыл жоспарын жасадым	0	1	2	3
21	... мен өз сезімдеріме жол беруге тырыстым				
22	... мен бұл мәселені өзім тудырғанымды түсіндім				
23	... бұл жағдайда тәжірибе жинадым				
24	... бұл жағдайда нақты көмектесе алатын адаммен сөйлестім				
25	... өз жағдайымды тамақпен, ішімдікпен, темекі, немесе дәрі-дәрмекпен жақсартуға тырыстым				
26	... абайсызда тәуекелге бардым				
27	... мен бірінші импульске сеніп, асығыс әрекет етпеуге тырыстым				
28	... бір нәрсеге жаңа сенім таптым				
29	... өзім үшін маңызды нәрсені қайта аштым				
30	... мен бәрін түзететін етіп бір нәрсені өзгерттім				
31	... жалпы, адамдармен араласудан аулақ болдым				
32	...мен бұған жол бермедім, әсіресе бұл туралы ойламауға тырыстым				
33	... құрметті туысқанынан немесе досымнан кеңес сұрадым				
34	... жағдайдың қаншалықты жаман екенін басқаларға білдіртпеуге тырысты				
35	... мен оны тым байсалды қабылдаудан бас тарттым				
36	... мен не сезінетінім туралы сөйлестім				
37	... өз айтқанымнан қайтпай, қалаған нәрсем үшін күрестім				
38	... оны басқа адамдарға шығардым				
39	... бұрынғы тәжірибені қолдандым - мен бұған дейін осындай жағдайларды басымнан кешіріп көрдім				
40	... не істеу керектігін білдім және жағдайды түзету үшін күш-жігерімді екі еселендірдім				
41	... бұл шынымен болды деп сенуден бас тарттым				
42	... мен келесі жолы бәрі басқаша болады деп уәде бердім				
43	... мәселені шешудің бірнеше басқа жолын таптым				
44	... менің эмоцияларым басқа мәселелерде маған кедергі келтірмеуі үшін тырыстым				
45	... мен өзімнен бір нәрсе өзгерттім				
46	... мен мұның бәрі қалай болғанда да аяқталғанын қаладым				
47	... мен мұның бәрі қалай болатынын елестетіп, қиялдадым				
48	... дұға еттім				
49	.. не айтуым керек, не істеуім керек деп санамда ойландым				
50	... мен бұл жағдайға таңданатын және оған еліктеуге тырысқан адам қалай әрекет ететіні туралы ойладым				

Ұпайлар кілті:

қарама-қайшылықты жеңу нүктелері: 2, 3, 13, 21, 26, 37;

қашықтық-нүктелері: 8, 9, 11, 16, 32, 35;
 өзін-өзі бақылау-тармақтары: 6, 10, 27, 34, 44, 49, 50;
 элеуметтік қолдауды іздеу ұпайлары: 4, 14, 17, 24, 33, 36;
 жауапкершілікті қабылдау-5, 19, 22, 42-тармақтар;
 ұшу-қашу-нүктелері: 7, 12, 25, 31, 38, 41, 46, 47;
 мәселені шешуді жоспарлау тармақтары: 1, 20, 30, 39, 40, 43;
 оң қайта бағалау тармақтары: 15, 18, 23, 28, 29, 45, 48.

Түсіндіру: стресске қарсы күрес стратегиясының артықшылық дәрежесі келесі шартты ереже негізінде анықталады:

40 балдан төмен көрсеткіш - тиісті стратегияны сирек қолдану;

40 балл ≤ көрсеткіш ≤ 60 балл-жауап беретін стратегияны қалыпты пайдалану;

60 балдан жоғары көрсеткіш-тиісті стратегияның айқын артықшылығы.

Дағдарыс жағдайының картасы (суицидтік тәуекел)

Жасөспіріммен скринингтің (жартылай құрылымдалған сұхбаттың) екінші кезеңін жүргізу кезінде маман (қажет болған жағдайда баланың жедел дағдарыс жағдайында қосымша) толтырады. Білім беру ұйымының педагог-психологы үшін суицидтік мінез-құлық қаупіне қатысты болжамдық маңызы бар Қосымша ақпарат болуы мүмкін.

Консультанттың аты-жөні _____

Сұхбат алушының коды _____ жынысы _____ сыныбы _____

Сұхбат алушының жасы _____

0-симптом жоқ;

1-әлсіз көрінеді (психологиялық тұрғыдан өзекті жағдаймен байланысты, процесс оңай кетуі мүмкін);

2-орташа (симптом тұрақты, адам үшін айқын ауырады);

3 - өте айқын (адам тәжірибеге батырылады, мүмкін емес және жиі одан басқа нәрсеге ауысқысы келмейді).

I. Симптомдары	Таныту/үйлесім	0	1	2	3
Қарқынды мазасыздық, қорқыныш қозғалмайды, түзетілмейтін қиындықты күту	Бұл депрессиямен, өз сезімдерін бақылауды жоғалту қорқынышымен үйлеседі.				
Депрессия, үмітсіздік, қуанышсыздық	Пайдалану сөздер мен өрнектер «мен өмір сүруден шаршадым», «мен енді ондай емеспін» көбінесе үмітсіздік, жалғыздық, үмітсіздік, кінә сезімдерімен байланысты.				
«Жан ауруы»	Омырау артындағы ауырлық сезімі - «жан ауырады». Адам төзгісіз азап әкеледі, беру кезінде жиі байқалады ессіздік, үмітсіздік.				
«Туннельді қабылдау»	Олардың тәжірибелеріне, жағдайға байланысты ойларына бекіту. Басқа ештеңе туралы сөйлесу мүмкін емес. Сендіру қиын				
Аутоагрессивті	Өзіңізге физикалық зиян келтіргіңіз келеді				

тенденциялар	ауырсыну, алкогольді шамадан тыс пайдалану, есірткі, экстремалды түрлер саналыға байланысты мінез-құлық өмірге қауіп, сөйлеу кезінде өзін қорлау.				
Тітіркену, агрессивтілік	Ренішті сүйемелдеу, басқаларды кінәлау				
Эмоционалды тұрақтылық, импульсивтілік	Эмоционалды фонның тәуелділігі сөйлесу мазмұны, тақырыптан тақырыпқа өткізіп жіберу, жиі асығыс шешім қабылдау, нашар бақыланатын әрекеттер.				
Немқұрайлылық, эмоционалды салқындық	Сөздер мен өрнектерді қолдану - «іш пысарлық», «өмір сүру қызық емес», «бәрінен шаршадым»				
Үмітсіздік, әлсіздіктің үмітсіздігі	Пайдасыздық, түсінбеушілік сезімі, тұйық, ,әдетте, құмарлықпен, жабырқаулықпен тығыз байланысты.				
Жалғыздық	Өзіңден бас тартқаныңызды сезіну, өзіңді жақын адамдарыңызға ауыртпалық ретінде қабылдау				
<i>II. Суицидтік үрдістердің көріну дәрежесі</i>	Көріністердің ерекшеліктері	Шкаласы			
Антивиталды уайымы	Өз өлімі туралы нақты идеяларсыз өмірдің мағынасыздығы (пайдасыздығы) туралы ойлар. Бұл тәжірибелерде нақты аутоагрессивті (суицидтік) бағыт жоқ. Көбінесе травматикалық жағдаймен байланысты, мүмкін психофизикалық сарқылудың жоғарылауымен өзектендіріледі.	иә/жоқ			
Пассивті суицидтік ойлар	Олар өздерінің қайтыс болу тақырыбы бойынша өкілдіктермен (ойлармен) сипатталады, бірақ олар өздігінен өмір сүрудің нұсқасы ретінде өмірден өтуге деген саналы ұмтылыстар қалыптаспайды.	иә/жоқ			
Өлім туралы жабысқақ ойлар	Мезгілімен пайда болады, өлім, суицид туралы тұрақты ойлар аз болады. Адам оларды бөтен тәжірибе ретінде қабылдайды және олармен күресуге тырысады.	иә/жоқ			
Жоғары деңгейдегі өлім туралы ойлар (суицидтік ниеттер)	Өлім мен өз-өзіне қол жұмсау туралы ойлар тұрақты болып табылады, адам оларға батырылады, олармен күреспейді, өз-өзіне қол жұмсау жоспарын жасайды, оны жеңу қиын, көбінесе әлемді тонналық қабылдау жүреді.	иә/жоқ			

Сұхбат алушының жағдайы келесі жағдайларда дағдарыс ретінде бағаланады (4 нұсқа):

1 нұсқа: бір симптом 3 баллмен көрсетілген;

2 нұсқа: үш симптом 2 баллмен көрсетілген;

3 нұсқа: жалпы балл 12 және одан жоғары;

4 нұсқа: өлім туралы пассивті, обсессивті немесе жоғары құнды ойлардың болуы.

7-11 сынып оқушыларында суицидтік үрдістері бар дағдарыстық жағдайлардың даму қаупінің әлеуетті және өзекті факторларын анықтауға арналған скринингтің екінші кезеңін жүргізу нәтижелері бойынша жиынтық кесте.

Педагог-психолог тексерудің 2 кезеңін өткізгеннен кейін толтырады
Білім беру ұйымы _____ сынып _____

№ п/п	Білім алушының коды	Алдын ала нәтижелер (1 кезең)	Жеке сұхбат жүргізілді	Өзін-өзі зақымдайтын мінез-құлықтың болуы расталды	Әлеуметтік психологиялық бейімсіздік белгілерінің бар екендігі расталды	Ұсынымдар	
1							
2		Өзіне зиян келтіру қаупі бар топ					
3							
4							
5							
6		Дағдарыс жағдайының белгілері бар акцентуацияланған жеке адамдар тобы: үмітсіздік, жалғыздық, депрессия					
7							
8							
9			Акцентуациясыз дағдарыс жағдайының белгілері бар топ (үмітсіздік, жалғыздық, депрессия)				
10							
11							
12		Акцентуацияланған агрессия көрсеткіштері бар жасөспірімдер тобы					
13							
14							
15							

Респонденттерді өзіне-өзі қол жұмсау/өзіне-өзі зиян келтіру мінез-құлқының даму қаупінің өзектілігіне қарай топтарға бөлу және оларды одан әрі сүйемелдеу

Кесте 2

Тексеріс нәтижелері бойынша кіші топтар	Шығару белгілері	Әрі қарай қолдау
«Норма»	Сауалнамалардың жалпы және	Қосымша сұхбатты қажет

	негізгі көрсеткіштері қалыпты.	етпейді
Өзекті факторлар		
«Қасақана өз-өзіне қандай да бір жарақат салу»	Бұрын өзін-өзі зақымдайтын мінез-құлық эпизодтарының болуын атап өтті. Әдетте барлық масштабтағы негізгі мәселелер бойынша жоғары көрсеткіштермен бірге жүреді.	Бірінші кезекте жеке диагностикалық сөйлесуді қажет етеді. Денсаулық сақтау жүйесінен мамандарды тартуға болады.
«Екпін +дағдарыс жағдайы»	PDQ жеке басының бұзылуы сауалнамасының ең болмағанда бір шкаласы бойынша жоғары көрсеткіш және үмітсіздік, жалғыздық, депрессия, агрессия шкаласы бойынша жоғары балл (шкалалардың біріне сәйкес келмейді).	Жеке диагностикалық сөйлесуді қажет етеді. Сауалнама нәтижелерін растау кезінде кешенді психологиялық-педагогикалық қолдау.
«Депрессия»	Үмітсіздік, жалғыздық, депрессия шкаласы бойынша жоғары көрсеткіштер.	Жеке диагностикалық сөйлесуді қажет етеді. Өзіне-өзі қол жұмсау үрдістері бар білім алушылар тобының бейініне үлкен ұқсастығына байланысты мамандардың ерекше назарын талап етеді. Денсаулық сақтау жүйесінен мамандарды тартуға болады.
Ықтимал факторлар		
«Дағдарыс жағдайынсыз екпін» «отбасылық құрылымның теңгерімсіздігі»	PDQ жеке басының бұзылуы сауалнамасының кем дегенде бір шкаласы бойынша жоғары көрсеткіш. Отбасылық икемділік пен үйлесімділік шкаласы бойынша отбасылық құрылымның теңгерімсіздігі.	Микроәлеуметтік қақтығыс туындаған кезде және дағдарыс жағдайында мектеп психологының бақылауы қажет.

Өзіне-өзі зиян келтіретін мінез-құлықтың болу фактісі суицидтік мінез-құлықтың өзекті және ықтимал қауіп факторларын біріктіреді және ең қолайсыз болып табылады.

Одан әрі психологиялық және әлеуметтік қолдау мыналарды қамтуы мүмкін:

- ата-аналарды суицидтік мінез-құлықтың даму қаупінің болуы туралы құлақтандыру және медициналық ұйымдарға жіберу бойынша ұсынымдар;
- баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке жоспарын жасау (мектеп психологиялық қызмет мамандарымен бірлесіп);
- шұғыл психологиялық көмек орталығы базасында отбасы құрамында білім алушыға консультация беру;
- мектептің педагог-психологын әдістемелік қолдау, оның ішінде күрделі жағдайлар супервизиясы...

Мазмұны

	Кіріспе.....	339
1	Мектептегі психологиялық қызметтің қазіргі жағдайы.....	341
2	Жобаны іске асыруға арналған әдістемелік ұсынымдар.....	373
	Қорытынды.....	415
	Пайдаланылған әдебиеттер	417
	Қосымша.....	419

«МЕКТЕП ӨМІРІНІҢ БІР КҮНІ» ЖОБАСЫ

КІРІСПЕ

2020-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының Білім беру мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасының [1] міндеттері мен білім беруді жаңғырту, 2016 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат Тұжырымдамасының мәнмәтінінде [2] мектептің тәрбие жұмысында ата-аналар комитеттері, қамқоршылық кеңестер, әкелер мектебі, аналар мектебі және басқа да қоғамдық бірлестіктер форматында ата-аналармен өзара іс-қимыл арқылы отбасылық тәрбие ерекше өзектілікке ие болады. Бұл органдардың маңызы мұғалімдерге оқушылар, сынып жетекшісі, ата-аналар арасындағы делдалдықты ұйымдастыруға, қоғамдық ұйымдардың өкілдерімен, ҮЕМ-мен қарым-қатынасты сақтауға көмектесу болып табылады. Мектеп пен отбасын осы бағытта жақындастыру өскелең ұрпақты тәрбиелеудің тиімділігін, оның мынадай басым мақсаттары іске асырудағы әлеуетін арттырады:

- мектеп біліміне әлеуметтік және моральдық сын-тегеуріндер;
- сенім мен әлеуметтік ынтымақтастық деңгейін арттыру;
- ұрпақтар сабақтастығын қалпына келтіру;
- бәсекеге қабілетті тұлға құндылықтарының жүйесі ретінде азаматтық, патриоттық сана-сезім мен сындарлы қоғамдық мінез-құлық, өнімді еңбек, ғылым, шығармашылық және білім беру құндылықтарын, білім алушылардың дене, әлеуметтік және психикалық денсаулығын қалыптастыру;
- ұлттық рухани дәстүрлер мен мәдени тәжірибені таратудың әлеуметтік тетіктерін әзірлеу;
- мемлекет пен қоғам талап ететін негізгі жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар.

Қазіргі кезеңде мектептердің білім беру процесін неғұрлым толық іске асыруға мүмкіндік беретін қоғамдық ұйымдармен және әртүрлі құрылымдармен, ҮЕМ-мен бірыңғай іс-қимыл стратегиясын тұжырымдау мектептер үшін өзекті болып табылады.

«Мектеп өмірінің бір күні» жобасы аясында әр түрлі формаларды, әдістерді, технологияларды қолдануды байланыстыратын және белгіленген мәселелерді шешуде тәжірибені жүйелі жетілдіруді көздейтін бірыңғай әдістемелік күн технологиясы қарастырылған.

Жоғарыда келтірілген мәселелер «Мектеп өмірінің бір күні» жобасының тақырыбын таңдауға негіз болып табылады.

1 ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Жапонияда барлық ата-ана ата-аналар ассоциациясына мүшелікке енеді және барлығы жарна төлейді. *Ата-аналар комитеті (ағылшынша РТА -Parent-Teacher Association деп аталады)*, ассоциацияның құрылымдық бөлімі болып табылады. Ата-аналар комитетінің жұмысына белсене араласатын, құрамына бірнеше ата-аналар кіретін топ ата-аналар комитеті деп аталады. Жұмыс жауапкершілігін әділ бөлісу үшін оның құрамы жыл сайын өзгеріп отырады. Ата-аналар комитетінде жұмыс көп: мектептегі түрлі іс-шараларды өткізуге көмектесуден басқа да, маңызды рәсімдер, мектеп газетінің шығуы, тәрбиелік іс-шараларды дайындау және өткізу кезінде маңызды қонақтарға «шай құю», аналар үшін ағартушылық іс-шараларға (аналарға арналған клубтар), облыстық мерекелерге қатысу, музыкалық концерттер, спорттық жарыстар, ашық сабақтар және т.б. Барлық жиналыстар тек күндізгі уақытта өткізіледі, бірақ ата-аналар оларға демалыс есебінен күн алса да қатысады. Түстен кейінгі отырысқа қатыспағаны үшін «сөгіс» алуы мүмкін. Ата-аналар комитетіне сайлау ешбір отбасылық жағдайға қарамастан, барлық ата-аналардың қатысуымен өтеді, оған барлық ата-ана кезектесіп мүше болуы ескеріледі. Әдетте, ата-аналар комитетінде тек әйелдер ғана мүше болады. Бірақ бұған қарамастан мектеп комитетінің төрағасы әрқашан ер адам болады. Ер адамның жұмысы негізінен өкілдік болып табылады - ол мектепте және басқа да іс-шараларда сөз сөйлейді, қалған істерді әйелдер жүргізеді. Ата-аналар комитетінің сайланған құрамы өз жұмысын аяқтаған соң жұмысты жаңадан сайланған келесі құрам жалғастырады. Бұл дәстүр Жапонияда әйелдердің көпшілігі үй шаруасында болған кезеңмен байланысты. Бүгінде олар ата-аналар комитетіне сайлауды ерікті түрде өткізуге тырысады, бірақ әйелдердің ата-аналар комитетіне қатысу дәстүрі өзгеріссіз қалған [3].

Ата-аналар комитеті сынып жетекшісіне қолдау жасайды. Жапон мектептері оқушының анасы мектепке хабарласып, олардың жұмысына араласуға ынталы болғанын жақсы қабылдайды және өз кезегінде мектеп мұғалімі де оқушының ата-анасына кез келген уақытта хабарласа алады. Жапон мектептерінде жалпы ата-ана жиналысы деген болмағандықтан, ата-ана комитетінің рөлі маңызды. Әр тоқсан соңында әр ата-анаға мұғаліммен сөйлесу үшін шамамен 15-20 минут уақыт бөлінеді. Бұл әңгімелесу екеу ара өтеді. Мұғалімдер баланы көбірек мақтауға тырысады, мақтай отырып баланың кемшін тұсын ескерте отыруды ұмытпайды.

Мектептен тыс күндер арқылы оқушылардың демалыс күндерін ұйымдастыруға ата-аналар комитеті тартылады. Ата-ананың назары үнемі баласы мен оның мектебінде болуы тәрбие нәтижесіне жақсы ықпал етеді. Жапония әлемдегі өмір сүрудің ең жоғары деңгейі және қылмыстың ең төмен көрсеткіші жағынан озық тұрған мемлекет.

Жапонияда ата-аналар комитеті тәртіпті ұжымды түрде орындауға және кестеге бағынған, өйткені тапсырма қаншалықты күрделі және шығармашылықты талап етсе де, оқушының оны орындау кезеңдері және нормалары дәл анықталған, ешбір сылтауға қарамастан уақытылы орындалады.

Егер ата-аналар мектептегі бейсбол командасын басқа аймақтағы ойынға апаратын болса, онда сапардың шығу уақыты, оралу уақыты және сапардың ұзақтығы көрсетілген сапар тәртібінің кестесі егжей-тегжейлі жасалады. Әдетте, топ мүшелерінде бос уақыт болмайды.

Ата-аналарды ынталандыру үшін мектеп түрлі іс-шаралар ұйымдастырады, мысалы, дене шынықтыру мұғалімінің басшылығымен мектеп спорт залында денсаулық гимнастикасы курстары болуы мүмкін. Мектепте сабақ болмайтын кездерде де, мәселен сенбі күндері балалар бірге ойнағысы келсе, ата-аналар комитетінің мүшелері мектепте болып балаларға қарайды. Жапондықтардың сенімдері бойынша балалардың көшеде өз бетінше ойнауы - бұл жағымсыз құбылыс, сондықтан демалыс күндері мектеп балаларға алаңдар мен құралдарды бар ықыласпен ұсынады, тек ата-аналар комитетінің бақылауымен ғана. Классикалық педагогика ересектердің тәрбие ісін үздіксіз және мақсатты түрде басқаруын талап етеді.

Егер жексенбіге мектеп экскурсиясы жоспарланған болса, онда таңғы сағат 6-да мектеп ғимаратында ақ ту көтеріледі, ол экскурсияға шығу үшін жиналуды білдіреді немесе қызыл түсті ту көтеріледі, бұл – ауа райына байланысты экскурсия болмайтынын білдіреді. Көшенің қай қиылысында жол қозғалысы көбейгені немесе қай жерлер бала өміріне қауіпті екені немесе басқа да ақпараттар туралы ата-аналар жазбаша хабарламалар алады. Демалыс кезінде де мектеп ата-аналар комитеттері арқылы оқушыларды бақылауды жалғастырады, мысалы, таңертеңгі сағат 10-ға дейін бірлескен ойындарға жиналудың қажет еместігін, немесе қай жерде суға шомылу (жүзу) қауіпті екені ескертілген жадынама таратады. Сонымен қатар, жаз мезгілінде оларға келесі оқу жылының басына дейін аяқталуы керек тапсырмалардың ұзақ мерзімді тізімі беріледі (гербарийлер жинау, ауа райы туралы есептер, мектептегі міндетті әдебиеттерді оқу және т.б.) [4].

АҚШ-да ата-аналар комитетінің негізін 1897 жылы 18 ақпанда дәстүрі Элис Бирн и Фиби Херст қалады. Олар өздерінің қауіптің алдын алып, оны болдырмау туралы миссияларын ең алдымен аналар қолдайды деп есептеді. Дәл 1897 жылдың басында сол аналардың балалары жалпыұлттық компаниялар құра бастаған еді.

Сол кезде компания құрамына 2000 адам енген еді, негізінен оқушылардың ата-анасы, мұғалімдер, жұмысшылар мен заңгерлер бірінші шақырудан бастап белсенді болды, олар Коллумбия аймағында, Вашингтонда Аналардың Ұлттық конгресстің бірінші отырысынан-ақ аналар белсенділік танытты, 20 жылдан соң Штаттық деңгейде 37 конгресс өтті.

Соңында мекеме арнайы Ата-аналар мен мұғалімдер Конгресі деп қайта аталды. 1970 жылы ата-аналар мен мұғалімдердің Ұлттық Конгресі (National PTA) және Джорджия штаты Атлантадағы Селена Слоан Батлер негізін қалаған түрлі ата-аналар мен мұғалімдер Ұлттық Конгресі (NCCPT) бүкіл әлемнің балаларына қызмет ету үшін бірікті.

АҚШ-ның көпшілік мектептерінде, тіпті кейбір мектепке дейінгі және орта мектеп мекемелерінде де ата-аналар комитеті бар. Жергілікті ата-аналар комитетіне адам қосылғанда ол бірден ата-аналардың штаттық комитетіне де

ата-аналар мен мұғалімдер Ұлттық Конгресіне де мүше болады. Жергілікті ата-аналар комитеті көбіне ата-аналар мен педагогикалық мекеме деп те аталады.

Ата-аналар Ұлттық комитеті ата-аналарды, мұғалімдерді, оқушыларды, әкімшілікті және қоғамдық және бизнес көшбасшыларын біріктіреді. Бұл балалардың білім алуын, денсаулығы мен қауіпсіздігін жақсартуды мақсат еткен балалар құқын қорғау бойынша елдің білім беру саласындағы ең ірі еріктілер мекемесі.

Елдегі ең ірі еріктілер мекемесі ретінде Ата-аналардың Ұлттық комитеті – елдің балалар мен жас-өспірімдер ісіндегі ар-ожданы болып табылады. Ата-аналардың Ұлттық комитеті ақпараттық-насихаттау мен отбасылық және қоғамдық білім бірлестіктерінің қызметі арқылы бағдарламалар жасап, АҚШ-тағы балалар өмірін жақсарту үшін Заң қабылдауға шақырды, мысалы:

Балалақшада сынып ашу

Балалар еңбегі туралы Заң

Қоғамдық денсаулық сақтау қызметі

Пайдалы және ыстық түскі ас бағдарламалары

Ювеналды әділет жүйесі

Міндетті иммундау

Білім берудегі өнер

Мектеп қауіпсіздігі

Қазіргі кезде АҚШ-та 17 ақпан – АҚШ-тағы ата-аналар комитеті құрылғанының Ұлттық күнін атап өтеді (National Parent Teacher Association Founders' Day). Бұл мейрам Ата-аналар мен мұғалімдердің Ұлттық ассоциациясын құрған Фиби Элизабет Аппертон Херст, Алиса МакЛеллан Бирни және Селена Слон Батлерге арналады [5].

АҚШ мектептерінде ата-аналар комитетіне немесе мектеп кеңестеріне үлгілі оқушылардың ата-аналары ғана алынады. Қиын балалардың ата-аналары мектеппен жиі байланыста болмайды. *АҚШ* –тың көптеген ірі мектептерінде ата-аналар мен мұғалімдердің жалпыұлттық ассоциациясының филиалы бар. Ата-аналар – мектеп реформаларының белсенді қатысушылары. Көптеген мектептерде ата-аналар комитетінің пікірі оқу процесін ұйымдастыруда, бағдарлама бекіту мен оқыту әдістерін таңдағанда да шешуші рөл атқарады.

Мектеп пен ата-ананың ынтымақтастық дәстүрі ежелден берік. Мектеп – әлеуметтік өмірдің эпицентрі: ата-аналар комитетінің мәжілістері, ата-аналар жиналыстары, жеке ата-аналарды мұғалімдердің және әкімшіліктің қабылдауы үнемі өткізіліп тұрады; ата-аналарға арналған оқушылар папкалары сақталады, мұнда оқушы кездесетін проблемалар туралы ақпарат жинақталады. Бірақ көптеген мектептер ата-аналармен өзара әрекеттесуді одан әрі күшейтуге тырысады: мысалы, жедел әңгіме мен кеңеске мұқтаж ата-анамен сұқбаттасу үшін олардың тәжірибелі мұғалімдері мектеп телефонында кезекшілік етіп, ыстық телефон байланысын орнатады.

АҚШ–та ата-аналар комитеті білім мекемесінің жұмысын, балалармен жүргізілетін әр түрлі іс-шараларды жоспарлауға (сабақ өткізу, музейге немесе

кітапханаға бару, қойылымға дайындалу т.б.) және оны жүзеге асыруға ерікті көмекші немесе еңбек ақы алатын қызметкер ретінде қатысады [3].

Ата-аналар комитеті ата-аналарға арналған мысалы, сабақ өткізуге немесе концерт дайындауға көмектесу керек болса еріктілер мәселелерін шешеді. Бұл ассоциация әр түрлі қажеттіліктер үшін: мектеп үшін немесе мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасылар үшін қаражат жинау шараларын ұйымдастырады.

АҚШ-та ата-аналар комитетіне мүше ана болу өте беделді. Мұндай аналар әкімшіліктегі кездесулерге барады, олар бәрін біледі, мектепті дамыту туралы шешім қабылдауда олардың салмағы бар. Жыл соңында директор ата-аналар комитетіне істеген жұмысы үшін алғыс білдіріп, бүкіл мектеп ұжымы алдында дипломмен және басқа да сияпаттармен марапаттайды. Әрине, мұндай жұмыстарға көбіне жұмыс істемейтін аналар қатысады. Бірақ олар мұндай «әлеуметтік жұмысты» бар ынтасымен орындайды. Қоғамда бұл жұмыс ретінде де қабылданады [4].

Америка Құрама Штаттарының тәжірибесінен мектептегі ата-аналар комитеттерінің, оның ішінде жергілікті серіктестік қоғамдастықтың жұмыс жүйесін түсіну үшін өткен жылдардағы зерттеулер маңызды. Брик пен оның Чикагодағы әріптестері жүргізген оқу орнының тиімділігін зерттеу еңбегінде (Вгук, 1998) олар анағұрлым табысты болған мектептердің «ата-аналар мен қоғамдық ресурстарды тартуға бейім мектептерді» анықтады. Олардың пікірінше «клиентке бағытталған» мектептер жүйелі мақсатты көздейді. Олар ата-аналардың мектеп өміріне және балалардың оқуына қатысуын күшейтуге үнемі назар аударады. Сонымен бірге жергілікті қоғамдастықпен, әсіресе балалармен жұмыс жасайтын элементтермен байланысты нығайтуға белсендікпен ұмтылады. Осы жеке қарым-қатынастар кеңейіп, мектеп өмірі институционалды сайын жергілікті мамандар мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың сапасы өзгереді. Бұл өзара іс-қимыл сенімділік пен өзара міндеттемелермен сипаттала бастайды. Керісінше, бастамалары шоғырланбаған мектептер қоғам арасында тек нақты шекаралар орнатады. Бұл қатынастардағы проблемаларды тікелей шешу мүмкін емес. Мектептегі оқуды жақсартуға көмектесетін қоғамдастықтың кеңірек ресурстарын анықтау да мүмкін емес. Бұл мектептер оқушылардың ата-аналарынан да, қоғамның өзінен де оқшауланған болып қалады [5].

Эпштейн мектептің алты түрін және ата-аналардың/қоғамның қатысуын анықтады, олар мектеп оқушыларын оқытуды жақсартады және ересектердің балаларының білім алуына назар аударады: 1-ші түрі – ата-ана дағдылары; 2-ші түрі – байланыс; 3-ші түрі – ерікті жұмыс; 4-түрі – үйде оқыту; 5-ші түрі – мектепте шешім қабылдау; 6 – шы түрі-қоғамдық делдалдармен ынтымақтастық [6].

Сонымен қатар мектептің жоғарғы сыныптарына орта мектеп пен орта буынға қарағанда мектеп, отбасы және серіктес қоғамдастықтарға қатысты кең қолдау табу әлдеқайда қиын екені зерттеулерден анықталды. Жоғары сынып оқушылары Ұлттық желі сияқты ұйымдардың, сондай-ақ аудандық және мемлекеттік білім беру басшыларының қосымша көмегіне мұқтаж болып

шықты. Мұндай көмек оларға серіктестік бағдарламалардың сапасы мен сәттілігіне ықпал ететін маңызды қолдау алуға көмектеседі (Sanders, Epstein, 2000, с. 72).

Мектеп кеңестерінің немесе қамқоршылар кеңесінің (АҚШ-та олар әдетте округ аумағындағы барлық мектептерді қадағалап отыруы тиіс жергілікті сайланған жеті қамқоршылардан тұрады) рөлін түсіну қиын. Данцбергер (1987) және оның әріптестері басқаруды «білім беру командасының ұмытылған ойыншылары» деп атайды. Олар АҚШ-тағы жергілікті мектеп кеңестеріне ұлттық сауалнама жүргізді, онда 450 қалалық және 50 ауылдық кеңестің төрағалары қатысты және әртүрлі жергілікті басшыларға сауалнама жүргізілді. Данцбергер және оның әріптестері мемлекеттік басқарудың күн санап күшейіп келе жатқандығын, жергілікті кеңестердің рөлі түсініксіз болғанын, басқарма мүшелері өз рөлдерін орындау үшін жеткіліксіз дайындық пен білім алғандығын және қаралған кеңестердің тек үштен бірінде ғана кеңестің рөлін бағалаудың кез келген түрі болғанын немесе оны бақылауды анықтады. Олар кеңестер негізінен мектепті жетілдіру үдерісінде маңызды делдал бола алатындығын анықтады және жарияланған реформаларға жергілікті кеңестердің білім беру саласындағы өзгерістерді бастау және бақылау мүмкіндіктерін күшейтуге, сонымен бірге кеңестердің өздері ішкі өзін-өзі басқаруы керектігі, жетілдіру және өзіндік тиімділікті бағалау жүйесін құруға кеңес беруді ұсынды.

Мектептегі кеңестер іс-әрекет түріне байланысты бір-бірінен өте өзгеше болуы мүмкін. Ларок пен Колеман (Ларокке, Колеман, 1989) салыстырмалы түрде сәтті аудандардағы мектеп кеңестерінің рөлін зерттеп, оларды Британдық Колумбияның он округінің аз жетістіктерімен (оқушылардың үлгерімі бойынша) салыстырды. Сыртқы жағынан көптеген реформалар мен бастамалар барлық кеңестерде бірдей болып көрінді. Ларок пен Коулман сауалнама жүргізу және олардың нақты жұмысын тексеру арқылы қамқоршылар басқаруда сенімді адамдар екенін анықтады:

а) аймақ бағдарламалары мен әдістемесі бойынша барынша ақпараттанған;

ә) орныққан құндылықтар мен сенімдер жиынтығына негізделген не істегісі келетіндігі туралы нақты түсініктері бар;

б) олар осы құндылықтар мен сенімдерді айтуға мүмкіндік беретін іс-шаралармен айналысады (15-бет).

Табысқа ие болған кеңестер округтік білім басқармасының басшыларымен және әкімшілігімен белсенді және интерактивті түрде жұмыс жасады.

Сенджге сілтеме жасаған Грили өз кітабында (Senge, 2000, с. 432), «өзі оқитын мектеп кеңесі» туралы жазады. Ол біздің назарымызды оқыту жолында осындай кіріктірілген кедергілер бар екендігіне аударады:

- Аймақтардан сайланған кеңестің жекелеген мүшелері кейде жалпы қоғамның мүддесін қорғай алмайды.

- Мамандар көптеп кетуде: кеңестің негізгі мүшелері әр 2-4 жылда ауысып отырады.

- Мектеп кеңесінің мүшелері көпшілік алдында және саяси себептермен тағайындалатындықтан, оларға біртұтас топ ретінде оқу өте қиын.

- Грили осы күштерге қарсы тұру үшін көптеген пайдалы ұсынымдар келтіреді.

- Қоғам үшін ашық түрде барлық жеке байланыстар тізімі жүйесін құрыңыз.

- Бизнес әлемінен мысал келтіріп азғыру күшіне қарсылық жасаңыз.

- Әрқашан да эмпирикалық мәліметтерге қайта оралып отырыңыз.

- Кездесулердің баламалы түрлерін орнатыңыз.

- Құндылықтар туралы айтуға машықтаныңыз.

- Өз мінез-құлқыңызбен мектептерден қалайтын мінез-құлық үлгісін жасаңыз (цит. по: Senge et al., 2000, с. 436-438).

Бүгінгі күні барлық деңгейде қала – қоғам – мектептің кәсіби педагогикалық қауымдастығының қамқоршылар кеңесінде өзгерістер болып жатыр [4].

Европа елдерінің мемлекеттерінде 1990 жылдардан бері қарқынды дамып келе жатқан Басқарушылық кеңестер арқылы білім беру мен басқаруда қоғамның қатысу тәжірибесі өзінің тиімділігін көрсетті. Олардың дамуының жалпы теңгерімі – «кеңес беруден бастап шешім қабылдауға дейін» ісіне көшу. Бұл түбегейлі өзгерісті мектептің өзі күткенін көрсетеді. Дәстүр бойынша мемлекеттік және әкімшілік модельдер қазіргі заманда мектептің азаматтық қоғамына ауысып барады.

Елдердің басым көпшілігінде мектептерде түрлі кеңестер құрылады (комитеттер, форумдар, комиссиялар және т.б.). Олардың міндеттері мен өкілеттіктері әр түрлі, бірақ Кеңестердің екі санатын бөлуге болады:

1. Мектеп басшысына ұсыныстар жасайтын және көмектесетін, сондай-ақ мектептің түрлі іс-шараларына қатысатын консультативтік-кеңес қызметіндегі Кеңестер (Бельгия, Голландия, Норвегия, Люксембург, Германия, Австрия);

2. Мектеп директорымен бірге мектептің жұмысына жауап беретін шешім қабылдау бойынша нақты өкілеттіктері бар Кеңестер (Греция, Франция, Италия, Дания, Испания, Португалия, АҚШ және Англия)[9].

Еуропадағы мектеп кеңестері білім беру ұйымын бірлесіп басқару моделі аясында құрылады (participate — участвовать) – бұл басқару менеджментті әзірлеу, құру және жүзеге асыру рәсіміне білім беру қоғамдастығының барлық субъектілерін басқарушылық шешімдеріне қосуға, қатыстыруға негізделген. Осы пәндердің барлығының білім беру мекемесін басқаруға қатысуы жеке тұлғаның өзіндік белсенділігі мен оның әлеуметтік белсенділігінің негізінде жатқандығы анық. Қатысу, мектепшілік басқару жағдайындағы демократияның бір түрі ретінде, мектеп ішіне инновацияларды енгізуді, қатысушыларға оларды ашық пікірталастарда талқылауға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы мектепті басқаруға қоғамның қатысуын (қатысуын) өзектендіру мемлекеттік мектептің дәстүрлі моделі өркениеттің күрделі әлемі алдына қойған міндеттерді шеше алмауымен байланысты. Ресми білім беретін мектептің әсері қоршаған ортаның әсеріне қарағанда әлсіз болып шықты. Білім берудің тиімділігін арттыру үшін қоғамды қатыстыру мәселелері өзекті болды.

Осы басқару моделі үшін зерттеушілер атап көрсеткендей мына мәселелер тән:

- мектепшілік басқарудың әртүрлі органдарына мұғалімдерді, ата-аналарды, оқушыларды түрлі мекемелерді тарту;
- басшылардың сайлануы;
- басқарудың алқалық мекемелерінің болуы;
- дауыс беру тәсілінің кеңінен қолданылуы;
- шешім қабылдаудағы дауысқа салу мен ашықтық;
- басқарушылық құжаттар мен ақпараттардың барлық қатысушыларға қолжетімділігі;
- білім беру процесінің қатысушыларына адам құқықтары бойынша уәкіл институтының болуы;
- білім беру процесінің барлық қатысушыларының көмегімен әзірленген тиімді жергілікті нормативтік-құқықтық базаның болуы.

Партиципативті басқару екені анық:

- мектепті басқаруда білім беру процесіне қатысушылардың субъективтілігін арттыруға ықпал етеді;
- құқықтық білім беру процесін, білім беру процесі субъектілерінің құқықтық мәдениеті мен азаматтылығын қалыптастыруды оңтайландырады;
- жергілікті деңгейде заң шығару қызметін белсендіреді, оның тиімділігін арттырады;
- білім беру процесінің барлық қатысушыларының құқықтарын сақтау және қызмет нәтижелері үшін жауапкершілікті арттыру шарты болып табылады;
- заманауи мектепті демократияландыру процесіне жәрдемдеседі.

Мектеп кеңестері: мақсаты мен міндетті

Көптеген кеңестердің жалпы белгілері бар. Әдетте, олардың барлығы өте кең өкілеттіктерге ие, оған педагогикалық және көмекші персонал өкілдері, әкімшілік, оқушылардың ата-аналары, білім алушылардың өздері және өз аумақтарындағы қоғам өкілдері кіреді. Оқу орнының басшысы мұндай кеңестің мүшесі болса да, көбінесе жергілікті өзін-өзі басқару өкілі немесе оқу орнының мүліктік кешенінің заңды иесінің өкілі төраға болып сайланады. Мектеп кеңестерінің практикалық қызметін талдау олардың қызметінің төрт басым саласын: миссияны әзірлеу; барлық оқушыларға, оқытушыларға (мұғалімдерге) және басқа қызметкерлерге ортақ қағидаларды айқындау; академиялық мәселелер; материалдық ресурстарды басқаруды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Мектеп кеңестері сонымен бірге әлеуметтік-экономикалық қатынастардағы тараптардың құзыреттерін, өзара құқықтарын, міндеттері мен жауапкершілігін біржақты анықтайтын заңнамалық негізде ғана нәтижелі дамиды әлеуметтік серіктестіктің институты мен тетігі болып табылады.

Дамудың осы бағытының заңдылығын негіздеу үш негізгі бағытта жүреді: құқықтық, экономикалық және педагогикалық. Құқықтық бағыт азаматтық қоғам мен демократия идеясымен байланысты, дәстүрлі құқықтар мен бостандықтарға негізделген. Экономикалық желі мектепті қызмет көрсету

кәсіпорны ретінде қарастырады және автономды мектептен азаматтардың (тұтынушылардың) нақты қажеттіліктеріне бағдарлануды күшейтеді деп күтеді, дегенмен білім беру саласындағы ғалымдар мен практиктердің көпшілігі мектепті тек ақылы білім беру қызметтерін ұсыну арқылы қамтамасыз ету идеясымен келіспейді. Сонымен, педагогикалық бағыт мектепті мемлекет иелігінен шығаруды және оған мұғалімдердің жауапты жұмысының шарты ретінде еркіндік беруді қамтиды.

Муниципалитет мүшелерінен құрылған мектеп кеңестері жергілікті қажеттіліктер мен талаптарды басшылыққа ала отырып, білім беру қызметін ұйымдастыруда өте маңызды рөл атқарады.

Барлық еуропалық елдерге тән демократиялық өзін-өзі басқару органдарының іс-әрекеті әр түрлі және өзіндік мемлекеттік-ұлттық сипаттарға ие. Жалпы тенденцияларға мыналар жатады:

- Мемлекеттік органдардың құқықтары, өкілеттіктері мен міндеттері негізінен республика, жер, муниципалитет деңгейінде қабылданған заңдармен реттеледі.

- Мұғалімдер де, сайлау рәсімінен өткен басқа да адамдар мектеп кеңесінің мүшелері бола алады. Кеңестер саны 3-тен 24 адамға дейін өзгереді; кеңес төрағасы әрқашан мүліктік кешеннің иесі, көбінесе оқу мекемесінің басшысы болып табылады.

- Педагогикалық ұжымдар мен қоғамдық бірлестіктер әрекетінің негізінде тәрбиенің мәселесі көбірек алға тартылады.

Мектептегі білім беруді демократияландырудың жаңа бағыты – мектеп кеңестерін құру – Еуропадағы білім беруді дамытудың жалпы тенденциясымен байланысты – жаңа, Азаматтық мектепке бағдарлау, онда білім беру қызметін «төменнен жоғары» және керісінше ұйымдастырудың демократиялық

принципі жүзеге асырылады және автономияның едәуір мөлшері қамтамасыз етіледі.

Еуропалық Одақ елдеріндегі білім беру саласындағы ең жаңа реформалар мемлекеттік білім беру органдарымен қоғаммен бірлесе жүргізілсе, сәтті болары анық. Осындай өзара әрекеттесу нәтижесінде білім беру жүйесінің тиімді ашық жүйесі ретінде дамуы білім беру саясатының субъектілері арасындағы жауапкершілікті бөлуге және білім беру процесіне барлық қатысушылардың рөлін арттыруға негізделген. Сонымен қатар қазіргі әлемдегі дамудың жалпы векторы бірыңғай құқықтық кеңістікті сақтай отырып, басынан бастап көтермелеу екенін атап өткен жөн. Бұл аймақтардың мәдени ерекшелігі мен экономикалық сипаттамаларына назар аударып, жергілікті өзін-өзі басқаруды қолдай отырып, оның жекелеген бөліктерінің әртүрлілігін дамыта отырып, жалпы елдің бәсекеге қабілеттілігін «арттыруға» мүмкіндік береді.

Ұлыбритания. Мектепті қоғамдық басқару мекемелері – мектептің басқару кеңестері — Ұлыбританияда 1986 жылы құрылды, бірақ екі жылдан кейін ғана заңдастырылды. Ал 1987 жылы мектепті басқару кеңестерінің ассоциациясы құрылды. Сонымен бірге өзгерістердің бүкіл кезеңі шамамен 15 жылға созылды, кейде ол өте қарма-қарсы қайшылықта болды.

1988 жылғы мектеп реформасының қорытындысы бойынша Ұлыбританиядағы мектепті басқару кеңесіне білім беру мекемелерін басқару жауапкершілігі де жүктелді. Олар мектеп мекемесін басқарудағы демократиялық үрдістерді жүзеге асыруға арналған. Мектеп Кеңестері өздерінің іс-әрекеттері туралы ақпаратты мектеп инспекциясы органдарының алдында, жыл сайынғы есеп беру процесінде мектептің ата-аналар алдындағы жұмысының нәтижелері үшін жауап береді. 1995 жылы Стандарттар бойынша басқарма мектеп басқару кеңестерінің рөлін анықтайтын құжаттар жариялады. Осылардың біріншісінде мектеп жұмысын жетілдіру мен стандарттарды көтеруде мектеп кеңестерінің үш негізгі рөлі анықталды:

- 1) мектеп қызметін стратегиялық тәсілмен қамтамасыз ету;
- 2) мектеп жетістіктерін бағалау үшін мектеп кеңестерінің мүшелерінің жауапкершілігі;
- 3) мектеп жұмысын жетілдіруді мақсат еткен мектеп ұжымының жұмыс жасауға қолайлы жағдайын туғызу.

Басқару органдарының өкілеттіктері директорды тағайындаумен және білім беру мазмұнына қатысты кеңес беру функцияларымен шектелді. 1993-1998 жылдар аралығындағы кезеңде қоғамдық басқару органдары тікелей мемлекеттен тікелей қаржыландыру құқығын пайдаланды. Алайда осы мәселедегі жергілікті білім беру органдарымен келіспеушіліктерге байланысты бұл өкілеттікті үкімет жойды.

2002 жылы Ұлыбритания Парламенті мектептің басқару органы қосымша өкілеттіктер алатын заң жобасын қабылдады. Енді мектептің ең сәтті жұмыс істейтін басқару органдарына бір емес тіпті бірнеше мектептің қызметі үшін жауапкершілік алуға рұқсат етіледі.

Бүгінгі таңда іс жүзінде әрбір ағылшын мектебінде бар мектеп кеңесінің Қоғамдық басқаруына ата-аналар, мұғалімдер (өз топтары сайлайтын), директор, жергілікті басқару органдарының осы білім беру мекемесіндегі мұғалімдер мен оқушылардың санына байланысты барлығы 15-тен 20 адамға дейін тағайындалған өкілдері кіреді. Кеңес мектеп директоры немесе мұғалім емес төрағаны сайлайды және барлық мұғалімдерді бекітеді (әдетте директор мұғалімдер корпусын таңдайды), мектептің оқытушылар құрамы үшін жұмыс беруші ретінде әрекет етеді.

Оқу процесін жоспарлау мәселелерімен байланысты мектеп саясатын әзірлеу барысында мектеп кеңестері мектеп директорымен, жергілікті білім беру органдарының өкілдерімен өзара әрекеттеседі, бірақ мектеп кеңестері қоғамның, ең алдымен ата-аналардың пікірлерін ескеру үшін жауап береді.

Мектептің басқарушы кеңесі мектеп бюджетін бөлуге жауап береді, мұғалімдер мен басқа жұмысшыларды қанша қабылдау керектігін, оқу және басқа әдебиеттерді сатып алуды, мектепке қандай техниканы сатып алуды, жөндеуге және мектептің басқа қажеттіліктеріне қандай қаражат бөлуді шешеді. Кеңес мектеп ғимаратының иесі бола алады, күрделі инвестициялардың көп бөлігін тартуға жауап береді.

Кейбір баптар бойынша (атап айтқанда капитал салымдары, ерекше қажеттіліктерге байланысты шығындар кіретін баптар бойынша) мектептер қаражатты өз бетінше жұмсай алмайды. Сонымен қатар бюджет қаражатының

кемінде 85% - ын тікелей нақты мектептерге беру міндетті шарт болып табылады. Ең бастысы, әр мектептің басқарушы органы өз бюджетін мектептің қажеттіліктеріне сәйкес қалай жұмсау керектігін өз бетінше шешуге құқылы.

Мектеп кеңесінің жұмысын қоғам бақылайды. Жыл сайын оның мүшелері мектептің қызметі туралы жарияланған жылдық есепті, оның ішінде мектепте өткізілген Білім беру тестілеуінің нәтижелерін ұсынуға міндетті. Содан кейін жалпы мектептік жиналыс өткізіледі, онда оқушылардың ата-аналары дайындалған есептік баяндаманың мазмұны бойынша сұрақтар қоя алады. Қолда бар мәліметтерге сүйене отырып, кеңес мектептің білім беру қызметінің перспективаларын, оның материалдық базасын нығайту мәселелерін, мектептің болашақтағы қызметін жетілдіру жолдарын көрсетеді. Барлық белгіленген көрсеткіштер (мақсаттар) жариялануы тиіс.

Мектеп Кеңесінің көптеген қызметі мектеп саясатын қалыптастыруда ең ықпалды дауыс беру құқығына ие директордың тікелей қатысуымен жүзеге асырылады. Жергілікті билік мектеп қызметін тікелей басқармайды, бірақ олар оқушылардың үлгеріміне мониторинг жүргізеді және қаржы шығынын бақылайды.

Мектептерге өкілеттік беру – оларды өзін-өзі басқаруға, автономды және тәуелсіз режимге ауыстыру – олар белгілі бір шарттарды орындаған кезде ғана жүзеге асырылады. Егер мектепті басқару тиімсіз болса, егер оқушылардың ата-аналарында теріс пікірлер болса немесе академиялық көрсеткіштер жеткіліксіз болса, онда жергілікті билік араласуға құқылы және міндетті. Бұл билік заңмен бекітілген.

Ең алдымен, жергілікті билік жазбаша түрде мектеп директоры мен мектептің басқару органына (мектеп Кеңесі) ескерту жібереді. Онда мектеп жағдайды түзету үшін қандай әрекеттер жасау керектігі туралы айтылады. Мектепті бюджеттен айыру немесе басқару органдарын ауыстыру ең соңғы шаралар болуы мүмкін. Бірақ мұндай шаралар қабылданған кезде олар дәлелді түрде негізделген болуы керек.

Осылайша шешімдер жергілікті жерлерде қабылданатындықтан, директор мен мұғалімдер корпусының өкілдері өз қызметін басқаруға көбірек қатысады. Мектеп жеткілікті түрде материалдық тұрғыдан қамтамасыз етілген, тіпті мектептер өздері үшін жауап береді деп айтуға болады. Сонымен қатар олардың қоғамға есеп беруі, олардың жағдайын неғұрлым жауапты етеді. Мектептің Басқарушы кеңесінің өкілдері үлкен жауапкершілікке ие болса да, олар іс жүзінде ақысыз жұмыс істейді және бұл олардың ынтасын төмендетеді.

Франция. Өзекті жаңалық ретінде, мектеп кеңестері қазіргі Францияда да кеңінен таралды. 80-жылдардың ортасынан бастап Францияда мемлекеттік басқару реформасы аясында жүзеге асырылатын білім беруді басқару жүйесін орталықсыздандыру процесі жүріп жатыр. Бұл реформаны жүргізу жаңа аумақтық-әкімшілік бірлікті – аймақты енгізумен және өкілеттіктердің бір бөлігін жергілікті билік органдарына берумен байланысты. Халықтық білім беру саласында өкілеттіктердің ауысуы төмендегі принциптерге негізделген:

- оқу орындарының әртүрлі типтері аумақтық басқарудың белгілі бір органдарына бағынышты болды: бастауыш мектептер – коммуналарға, колледждер – департаменттерге, ал лицейлер – аймақтарға бағынады;

- әрбір аумақтық-әкімшілік бірлік өзіне бағынысты оқу орындарына қатысты бірыңғай өкілеттіктер жиынтығын алды: оқу орындарын салу, оларды реконструкциялау, күрделі жөндеу, жабдықтау және ағымдағы қызмет туралы мәселелерді шешу. Бұл колледждер мен лицейлердің қызметін қаржыландыратын өңірлер мен департаменттер үшін жаңалық болып табылады;

- өкілеттіктердің берілуінің өз нақты шегі болған: осылайша, мемлекет әлі де кейбір педагогикалық шығыстарды жүзеге асырған, кадрларды басқару және оқу процесін реттеу мәселелері оның құзыретінде қалды.

- негізгі қағида мемлекеттің бүкіл қоғамдық білім беру секторы үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы болды – француз Конституциясында «барлық деңгейдегі тегін зайырлы оқытуды ұйымдастыру мемлекеттің міндеті» деп нақты айтылған.

Жергілікті әкімшіліктің мектепке қатысты шешімдер қабылдауға белсенді қатысуы оқу орындарында және департамент пен оқу округі деңгейінде құрылған кеңестерде қамтамасыз етілген. Орталықсыздандыру туралы заңдар жергілікті билік пен білім беру жүйесі арасындағы жаңа қатынастарды анықтайды.

Францияның «Білім туралы» заңымен құрылған Лицейдің әкімшілік немесе басқарушы кеңесі (немесе бастауыш және бастауыш сыныптарға арналған мектеп конференциясы) – бұл кеңесші алқалы орган, онда тең дауыс саны үш тараптан тұрады: жергілікті сайланған билік өкілдері мен мектеп әкімшілігі, оқытушылар мен техникалық қызметкерлер, оқушылар мен олардың ата-аналары. Төрағасы мектеп директоры болып табылады.

Әкімшілік кеңес (немесе басқарушы кеңес) кеңес беру қызметін ғана атқармайды, шешім қабылдауға да құқылы. Ол мектеп ішінде ақсүйектік қағидат қалыптасуы, плюриализм, айналасындағыларға сабырлықпен қарым-қатынаста болу, білім алушылардың біртіндеп дербестік дағдысын қалыптастыруы үшін ішкі тәртіп Ережелерін де бекітеді. Кеңес мектеп бюджетін бекітеді және сол бюджетті мектеп өз еркімен жұмсауы үшін шарттарын белгілейлі. Білім беру мекемелерінің әлеуметтік жағдайы ескеріле отырып, білім алушылардың саны, қолданыстағы білім беру тәсілдері, қаражатының болуы, тиімді әдістер, оқушының кәсіби бейініне тиімді бағытталу әрекетін де, келесі жылы қайта оқуға қалмау үшін оқушылардың үлгерімі мен техникалық білімнің жетілдірілуін т.б. жобалардың мақсатын анықтайды, жұмысын бақылайды.

Білім беру мекемесіне арналған жобаны әзірлеу кезінде оның әлеуметтік ортасы, студенттер құрамы, практикада қолданылған оқыту әдістері, қаражаттың қол жетімділігі және озық тәжірибе ескеріле отырып, Кеңес мақсаттарды тұжырымдайды және студенттерге тиімді кәсіптік бағдар беруге, қайталануды жеңуге, техникалық жетілдіруге бағытталған әрекеттерді бақылайды. білім беру және т.б.

Кеңестің барлық шешімдері мемлекеттік органдардың, жергілікті әкімшіліктің және білім беру ауданының өкілдеріне беріледі, осылайша олар оның қызметін басқара алады. Әкімшілік кеңестердің (мектептің басқарушы кеңестері) жұмысын зерттеу нәтижесінде, жалпы, олардың қызметінің нәтижелері өте қарапайым екендігі анықталды. Көбінесе Кеңестер өздері қабылдаған және олардың қатысуынсыз қабылданған шешімдерді тіркейді. Бұл кеңестерге кім төрағалық етуі керек деген сұрақ түсініксіз болып қалады, дегенмен білім министрлігі оны мектеп директорының пайдасына шешті. Ауылшаруашылық мектептерінде әкімшілік кеңестер өз мүшелерінен төраға сайлайды.

Сонымен қатар директор болып жатқанның бәрінен хабардар болып отырады және ол мемлекеттің өкілетті өкілі болғандықтан, Әкімшілік кеңес оны өз өкілеттігінен айыра алмайды. Сонымен мұндай жағдайда директор Кеңес төрағасына істің жай-күйі туралы хабарлауға және осылайша мектеп істері туралы өзіндегі ақпараттар мен ақпараттарды рәсімдеуге міндетті.

Орталықсыздандыру туралы заңдар жергілікті өзін-өзі басқаруды нығайту және оларға осы уақытқа дейін орталық органдарға тиесілі өкілеттіктерді беру мақсатында қабылданды. Бұл жергілікті жерлерде демократия мен тиімділікті қамтамасыз етеді деп күтілген. Алайда білім беру мекемелерінің басшылары министрлердің қамқорлығын жою мектептердің орталықпен қарым-қатынасында айтарлықтай өзгерістерге әкелген жоқ деп санайды. Жаңа қызметтен тым көп нәрсе күткендер (мысалы, министрлік қызметкерлері) мектеп басшылары өздеріне берілген тәуелсіздікті толық пайдалана алмады деп санайды.

Қазіргі француз мектебінде мұғалімдер мен ата-аналардың өзара іс-қимылына көп көңіл бөлінетіндігі назар аудартады: заңнамалық тұрғыдан да, шын мәнінде де ата-аналар білім беру қоғамдастығының ажырамас бөлігі болып табылады. Ата-аналардың мектеп өміріндегі рөлі мен орнын қоғам мойындайды және олардың құқықтарын мемлекет 28.07.2006 жылғы No 2006-935 Декретпен, 25.08.2006 жылғы No 2006-137 циркулярмен және білім беру заңнамасында мемлекетпен бекітеді.

Декретте, атап айтқанда, көрсетілген ережелерге сәйкес, ата-аналар мектеп өмірінің әртүрлі салаларында ақпаратқа қол жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар мектептегі басқару кеңестері, ата-аналар қауымдастықтары және т.б. арқылы белсенді түрде қатыса алады.

Франциядағы ата-аналар мен оқушылардың қоғамдық ұйымдары отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықтың белсенді жақтаушылары болып табылады. Жалпы білім беру ұйымдары ата-аналарының төрт ұлттық бірлестігі бар: үшеуі халықтық білім беру саласында және біреуі жеке білім беру саласында.

1. Қоғамдық мектеп оқушылары ата-аналарының федерациясы (PEEP) қауымдастықтардың ішіндегі ең көнесі. Карно лицейінде 1905 жылы құрылған ол 1910 жылы федерацияға айналады, ал 1926 жылы ресми мәртебе алады. Қазіргі уақытта Федерация мектепке дейінгі мекемелерден бастап жоғары оқу орындарына дейінгі барлық оқушылардың ата-аналарын біріктіреді.

2. Ең салмақты және ықпалдысы – 1946 жылы құрылған, құрамында миллионға жуық мүшесі бар қоғамдық мектеп оқушыларының ата-аналарың кеңестерінің федерациясы (FCPE).

3. Қоғамдық мектеп оқушыларының ата-аналары ассоциациясының ұлттық федерациясы (FNAPE) 1932 жылдан бері жұмыс істейді және кәсіптік лицей студенттерінің ата-аналарын біріктіреді.

4. 1930 жылы құрылған еркін мектеп оқушылары ата-аналарының Ұлттық одағы шіркеудің бақылауындағы жеке оқу орындарына несие беруді қолдайды.

Аталған жалпыұлттық қауымдастықтардан басқа, соңғы онжылдықтарда ата-аналардың басқа бірлестіктері пайда болды, олардың арасында 1968 жылы құрылған барлық типтегі оқушылардың автономды қауымдастықтарының ұлттық одағы (UNAAPE) (оның басты міндеті-тәрбие мен оқытудың зайырлылығын қорғау), сондай-ақ мұғалімдер мен ата-аналарға педагогикалық білім беретін ұлттық ата-аналар мен мұғалімдер мектебі федерациясын (1970 жылы құрылған) атап өтуге болады.

Ата-аналар мен оқушылардың барлық бірлестіктері әлі күнге дейін өз жұмыстарын жалғастырып келеді және мектеп тек қана білім алу мекемесі емес, сонымен қатар тәрбие бесігі болу керек деген пікірді ұстануда. Қоғамдық мектеп оқушыларының ата-аналар федерациясы мектеп басшыларымен диалогқа кіре алады. Оның мүшелері білім берудің әртүрлі құрылымдарына кіреді: мектеп және сынып кеңестеріне, комиссияларға, білім беруді қосымша қаржыландыру талаптарын талап ете отырып, мемлекеттік мекемелерге де әсер етеді. Кей мектептерде ата-аналар балалар үйірмелерін, клубтарды, мектеп кітапханаларын басқарады, факультатив немесе спорттық сабақтарды жүргізеді, экскурсия т.б. ұйымдастырады.

Осылайша, Францияда мектеп пен қоғамның өзара әрекеттесуі, қоғамның мектеп істеріне қатысуы үшін көп күш жұмсалады, сондықтан француздар өздерінің білім беру жүйесін ұлттың маңызды жеңістерінің бірі және француздың әлемдік өркениетке қосқан үлесінің бір бөлігі деп санайды.

Германияда, мысалы, Мектеп конференциясы мектеп өмірі мен оқытушылықтың әр түрлі (бағдарламалармен, бөлмелердің бөлінуімен, мектеп іс-шараларымен, сақтық шараларымен т.б.) қырымен айналысады, бұдан да басқа үй тапсырмасын орындау немесе тәжірибе жасау сияқты жалпы мәселелермен да айналысады.

Австрияда мектеп форумы (кіші мектеп) және мектеп қауымдастығы мектеп дербестігінің жалпы тенденцияларын күшейту арқылы мектептегі сыныптар саны, қаржының шығынтары сияқты мектептің білім бағдарламаларына қатысты мәселелерді шешуде дауыс құқығына ие.

Шотландияда мектеп басқару кеңестері (School Boards) 1988 жылдан бері білім басқармасы аймақтық органдарының әкімшілік міндеттерін шешуде жылдан жылға белсенді араласып келеді [10].

Солтүстік Еуропа елдерінде мектеп кеңестерін құрудың негізінде партиципативті демократия идеясы жатыр. Солтүстік Еуропа елдеріндегі (Швеция, Дания, Норвегия, Финляндия, Исландия) жалпы және арнайы білім беру жүйесінің көптеген ортақ белгілері бар. Бұл, ең алдымен, қолайлы

экономикалық жағдай, оларды күтіп-ұстауға жұмсалатын шығындардың жартысына жуығын алып отырған жергілікті коммуналдық билік тарапынан үлкен назар мен қамқорлық. Муниципалитет мүшелерінен құрылған мектеп кеңестері жергілікті қажеттіліктер мен мүмкіндіктерді басшылыққа ала отырып, білім беру қызметін ұйымдастыруда өте маңызды рөл атқарады. Қазіргі Швециядағы коммуналдық биліктің қамқорлығымен мектепті басқаруды қарастыралық.

Швеция. Бұл ел батыс еуропа елдерінің арасында алғашқылардың бірі болып түбегейлі реформалар жолына түсті. Өзгерістер, ең алдымен, жаппай мектепке әсер етті. Елдегі мектеп және мектептен тыс мекемелердің ерекшелігі, басқа Солтүстік елдердегідей, қаржыландыру мен басқарудың сипатына байланысты. Жеке тұлғалардың салықтарының жартысына жуығы коммуналдық болып табылады. Олардан түсетін түсімдер негізінен жергілікті қажеттіліктерге жұмсалады, сондықтан мектеп тағдырындағы коммуналдық биліктің рөлі өте маңызды.

1991 жылы Швецияның Білім туралы Заңына мектептегі білім беру жүйесін демократияландыруға байланысты өзгерістер енгізілді. Мектептегі білім беруді қамтамасыз етудің негізгі жауапкершілігі мемлекеттен муниципалды өзін-өзі басқару органдарына өтті. Орталықсыздандырудың белсенді процесі басталды, ол мектепке де әсер етті-жергілікті мектеп кеңестерін құру 1996 жылы басталып, 2001 жылға дейін жалғасты. Мектеп кеңестерін құрудағы инновациялық жоба 2009 жылы аяқталды.

90-шы жылдары Швецияда парламенттік және үкіметтік деңгейлерде мектепті басқару жүйесін өзгертетін бірқатар шешімдер қабылданды. Олардың өзегі сыртқы басқару бақылау функцияларын (дәстүрлі түрде, көптеген басқа елдерден айырмашылығы, өте қатал) коммуналдық биліктің басшылығымен оқу орындарының қызметіне беру болды. Бүгінде олар материалдық қамтамасыз ету бойынша негізгі шығыстарды көтереді, ал мемлекет директорлар мен мұғалімдердің еңбегін ғана төлейді. Бұл ретте оқыту, оқу құралдары, мектепте тамақтану, балаларды тасымалдау, оларға медициналық қызмет көрсету – тегін.

Парламенттік деңгейде білім берудің жалпы мақсаттары тұжырымдалады, үкіметтік деңгейде мектептерді басқару арқылы оқу жоспарлары мен бағдарламалары, жалпы әдістемелік ұсынымдар әзірленеді. Олардың жүзеге асырылуын бақылау толығымен жергілікті билікке жүктеледі. Оқу орындарына тікелей басшылықты коммуналардың мектеп басқармалары жүзеге асырады. Алайда жергілікті сұраулар мен бастамалар мемлекеттік деңгейде оқу процесін, сондай-ақ мектеп пен оның қызметкерлерінің күнделікті жұмысының мазмұны мен әдістері «жоғарыда» жасалған құжаттарға байланысты.

Жергілікті өзін-өзі басқару депутаттарымен бірлесіп, мектеп басқармасы осы коммуна шегінде жұмыс істейтін барлық оқу орындары үшін жұмыс жоспарын әзірлейді және бекітеді. Ол, әдетте, үш жылға мектептердің мүмкіндіктерін, ата-аналардың жалпы және арнайы білім беру перспективаларына қойылатын талаптарын мұқият зерттеу негізінде жасалады. Түлектерді жұмысқа орналастыру мүмкіндіктері де ескеріледі. Әр мектептің өз

жұмыс жоспары бар, ол қойылған мақсаттарды іске асыру жолдарын және мектепті құру және ұйымдастыру тәсілдерін көрсетеді.

Көптеген муниципалды басқару органдары ата-аналардың басқаруға қатысуын қамтамасыз ететін түрлі кеңестер (қамқоршылық, мектеп басқару кеңестері) құрды. Құрылған кеңестердің міндеттері әртүрлі коммуналарда әр түрлі. Ата-аналардың қатысуының маңызды функциясы – ата-аналар кеңесі. Басқару кеңестеріндегі мұғалімдер мен ата-аналардың (білім алушылар мен ата-аналардың) сандық қатынасы айтарлықтай өзгереді. Құрамы коммунаға (муниципалитет, оның аумағы және оның аумағындағы мектептер саны) байланысты өзгереді.

Мектепті басқару міндеттерін шешуде мектеп директорларының басқарушылық дайындығына көп көңіл бөлінеді. Мұндай дайындық тек мектепті басқаруды ғана емес, сонымен қатар директордың әр түрлі тараптардың өкілдерімен: мұғалімдермен, оқушылардың ата-аналарымен, жергілікті қоғамдастық мүшелерімен және оқушылармен тиімді ынтымақтастығын (өзара әрекеттесуін) қамтиды.

Коммунаның мектеп басқармасы мектептердің күнделікті қызметін басқару қалай жүзеге асырылатыны туралы көрнекі түсінік беретін жоспарды бекітеді. Бұл жүйеде бірінші тұлға – барлық оқу орындарын тікелей басқаратын коммуна мектептерінің директоры. Ол олардың жұмысын оқу жоспарлары мен бағдарламаларына сәйкес бақылайды, ағымдағы және перспективалық қызмет бойынша, материалдық-техникалық жабдықтау бойынша ұсыныстар жасайды, бюджеттің жұмсалуына жауап береді. Оның міндеттеріне жұмыстың әр түрлі формаларын үйлестіру және бағалау, қызметкерлер жиналыстары мен мектеп конференцияларын өткізу, кәсіби бағдар беруді ұйымдастыруға қатысатын компаниялармен және мекемелермен келісімдерге қол қою кіреді.

Соңғы онжылдықтар ішінде Швеция мектеп ісінде өте маңызды сандық және сапалы дамуды қамтамасыз етті. Сонымен бірге, орталық және жергілікті билік оқушы жастардың қазіргі ересектер әлеміне кірігу процесінің қаншалықты күрделі және қайшылықты екенін біледі. Швецияда да, Еуропалық Одақ пен АҚШ-тың басқа елдерінде де қазіргі бұқаралық мектеп жаңа әлеуметтік ерекшеліктерге ие болуы кездейсоқ емес.

Осылайша Еуропалық Одақ елдеріндегі мектеп кеңестерін мектептерді басқарудағы демократиялық тенденцияларды жүзеге асыратын орган ретінде қарастыруға болады. Олар мектеп жұмысына мүдделі негізгі тараптардың – оқушылардың, ата-аналардың, педагогтардың, жергілікті қоғамдастық өкілдерінің мүдделерін, сондай-ақ жергілікті іскерлік қоғамдастықтың мүдделерін ескереді. Мектеп кеңестері қоғамның және ең алдымен ата-аналардың пікірлерін ескеру үшін жауап береді. Сондай-ақ, кеңес мүшелері мектептің даму стратегиясын жасауға көмектесе алады деп болжанады. Айта кету керек, ЕО елдеріндегі мектеп кеңестері іс жүзінде мектептегі басты атқарушы орган болып табылады, өйткені олардың қызметі тиісті заңдар мен заңнамалық ережелермен қамтамасыз етілген. Олар қоғамдық топтардың мүдделерін білдірудің сипаты мен нормаларын, осы процеске қатысушылардың

барлығының мектептің жұмысын жетілдіруге деген ұмтылысын нақты анықтайды [11].

Ресейде әр түрлі аймақтар мен қалалардағы ата-аналар қауымдастығын біріктіретін «*Ресей ата-аналар комитетінің ассоциациясы*» (АРКР) құрылды. Ресей ата-аналар комитетінің ассоциациясы қызметінің негізгі бағыттары – отбасын, балалық шақты және адамгершілікті қорғау, салауатты ұрпақ; отбасылық білім және халықтық университет; Көшбасшылық мектеп пен өзін-өзі дамыту; аз қабатты Ресей; экологиялық таза тамақ; отбасылық шипажай; отбасы мен Отанның қорғаушысы; бірыңғай ақпараттық кеңістік; бақытты туылу; шығармашылық шеберхана; ата-бабалардың мәдени мұрасы [12].

2016 жылы «Отбасын қолдау және әлеуметтік бастамаларды дамыту жөніндегі ұлттық ата-аналар комитеті» өңіраралық қоғамдық қозғалысы тіркелді, Орталық кеңестің негізін қалаушы және төрағасы қоғамдық-саяси қайраткер И.В. Волынец Заңды тіркеуге дейін қозғалыс белсенді жұмыс жүргізді.

Ұйым заң шығару, құқық қорғау қызметімен айналысады, басты миссия-қоғам мен мемлекеттің күштерін біріктіру арқылы отбасын қорғау және дәстүрлі құндылықтарды сақтау. Жұмыстың мақсаты – отбасылық-демографиялық саясат саласында әлеуметтік сұранысты қалыптастыру және қоғам мен билік арасындағы диалогты қамтамасыз ету.

Ата-аналардың ұлттық комитетінің міндеті: Ресейдің жас ұрпағын қалыптастыру және дамыту; орыс балаларының құқықтарын қорғау, қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ету; балалық шақ институттарын, отбасы мен ата-ана институтын іске асыру; тиісті мекемелердің, ұйымдардың және қоғамдық құрылымдардың сапалы жұмыс істеуі; бастамаларды жинау және әлеуметтік сұранысты қалыптастыру; ата-аналар қауымдастығы мен билік арасындағы диалогты қалыптастыру [13].

2004 жылдың сәуірінен бастап Ресей Федерациясындағы Білім және ғылым министрлігінің тапсырысы бойынша мемлекеттік-қоғамдық басқарудың әртүрлі формаларын дамыту, атап айтқанда Ресейдің алты пилоттық аймағында (Карелия Республикасында, Ярославль, Мәскеу, Тамбов облыстарында, Красноярск өлкесінде және Мәскеудің Оңтүстік округінде) басқару кеңестерін құру бойынша тәжірибелік жұмыс ұйымдастырылды. Бүгінгі таңда мектептің басқарушы кеңесі оқушылардың саны 100-ден асатын мектеп жұмысын және оны басқаруды реттейтін нормативтік-құқықтық базаға тиісті өзгерістер енгізілгеннен кейін жаңа мемлекеттік-қоғамдық басқару органы ретінде құрылады. Басқарушы кеңестің ерекшелігі – оның ата-аналар мен қамқоршылар кеңестеріне қарағанда әлдеқайда үлкен өкілеттіктері бар, оның шешімдерін мектеп әкімшілігінің мүшелері орындауға міндетті. Бұл мектеп жарғысында белгіленген өкілеттіктері бар мектептің өзін-өзі басқарудың алқалы органы. Басқарушы кеңестер әдетте мынадай міндеттерді шешеді:

а) Жалпы білім беру мекемесін дамытудың негізгі бағыттарын айқындайды;

ә) жалпы білім беру мекемесінің қаржы-экономикалық қызметінің тиімділігін арттырады;

б) мектеп қызметкерлерінің еңбегіне ақы төлеудің ынталандырушы бөлігін бөлуге қатысады;

в) жалпы білім беру мекемесінде білім беру процесін ұйымдастырудың оңтайлы шарттары мен нысандарын жасауға жәрдемдеседі;

г) жалпы білім беру мекемесінде оқытудың, тәрбие мен еңбектің тиісті жағдайларының сақталуын, білім алушылардың;

д) ата-аналардың ерікті қайырмалдықтарын қоса алғанда, қосымша көздерден бюджеттен тыс қаражатты тарту тәртібін айқындайды;

е) жалпы білім беру мекемесінің қаржы қаражатының мақсатты және ұтымды жұмсалуды бақылайды [14].

Білім беруді модернизациялау жағдайында қалыптасқан Ресей қалалары мен аймақтарындағы ата-аналар қауымдастығымен тиімді жұмыс тәжірибесі қызықты. Мысалы, Орынборда ата-аналар қауымдастығымен жұмыс келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады: білім беру мекемелерінің аккредитациясына қатысу; мемлекеттік қортытынды аттестаттауға бақылаушы ретінде қатысу; БҰБЖ іске асыру шеңберінде ақшалай көтермелеу алуға үміткер мұғалімдердің конкурсына қатысу критерийлері бойынша құжаттарды техникалық сараптау жөніндегі комиссиялардың жұмысына қатысу; «Жыл мұғалімі», «Педагогикалық дебют», «Жылдың үздік отбасы» шығармашылық конкурстарына қазылар алқасының құрамында қатысу; мектептердің жаңа оқу жылына дайындығын қабылдау бойынша комиссия жұмысына қатысу; «Дөңгелек үстел», семинарлар, конференциялар, тақырыптық ата-аналар жиналыстарына қатысу; Ата-аналар қоғамдастығының қалалық кеңесі құрамындағы қызмет;

Мектеп пен ата-аналар қоғамдастығының өзара әрекеттестігі «Әлеуметтік нәтиже» тармағы» мәселесі және мемлекеттік - қоғамдық басқару нысандарын дамыту бойынша жалпымектептік ата-аналар комитеттері директорлары мен төрағаларының бірлескен есептері. Атқарылған жұмыстың нәтижелері:

- ата-аналар қауымдастығымен тұрақты және дамып келе жатқан өзара іс-қимыл жүйесі құрылды және жұмыс істейді;

- ата-аналардың мектеп өміріндегі белсенділігі және қалалық іс-шараларға қатысуы артты;

- мемлекеттік-қоғамдық басқарудың әртүрлі нысандары қалыптасты: ата-аналар қоғамдық ұйымдары, мектеп кеңестері, Қамқоршылық кеңестер, басқарушы кеңестер, Ата-аналар қоғамдастығының қалалық кеңесі, Орынбор қаласының Ата-аналар қоғамдастығының одағы, Жалпы мектептік ата-аналар комитеттері төрағаларының үлкен ата-аналар жиналысы және т. б.;

- білім беруді дамытуға ықпал ететін басқарудың қалыптасқан нысандары жұмыс істеп тұрған әлеуметтік институтқа айналған қолайлы орта қалыптасты;

- балаларды тәрбиелеу мәселелерінде неғұрлым тиімді өзара іс-қимыл жасалды;

- денсаулық сақтау жағдайларын және тәрбиелеу ортасын құру, білім беру сапасын арттыру бойынша бірлескен іс-әрекеттегі ата-аналардың белсенділігі артты;

- мектептердегі жанжалды жағдайлар мен білім басқармасына шағымдармен жүгіну саны айтарлықтай азайды және ортақ міндеттерді шешу тетіктері жұмыс істейді;

- ата-аналар қоғамдастығымен жұмыс істеуде назарды материалдық қамтамасыз ету мәселелерінен білім беру сапасын арттыру, тәрбие проблемалары, әлеуметтік мәселелерді шешу мәселелеріне ауыстыру орын алады [15].

Соңғы жылдардағы маңызды жетістік тек мекеме деңгейінде ғана емес, сонымен қатар білім беруді басқарудың барлық деңгейлерінде: муниципалды, аймақтық деңгейде қоғамдық қатысу тетіктерін қалыптастыру болды. Өңірлік деңгейде білім беру жөніндегі өңірлік кеңестердің сынақтан өткен нысаны барынша қызығушылық тудырады. ХМАО-Уграда 2007 жылы аймақтық заң негізінде және автономиялық округ Үкіметінің қаулысына сәйкес Ресейдің алғашқы аймақтық мемлекеттік-қоғамдық кеңесі құрылды. Бүгінгі таңда аймақтық деңгейдегі кеңестер Ресей Федерациясының субъектілерінің 50% - дан астамында құрылды, бірақ олардың модельдері, нақты мәртебесі және аймақтық білім беру саясатындағы әсері айтарлықтай ерекшеленеді.

Мектептердің ата-аналар комитеттері мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес балалардың сапалы білім алуға конституциялық құқықтарын іске асыруда мектептің ата-аналар мен педагогикалық ұжымдарының күш-жігерін біріктіруді басты мақсаттар мен міндеттер деп санайды. Комитет қызметінің негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- мектептің оқу жылы мен келешекке арналған даму стратегиясын анықтауға қатысу;

- оқу жоспарларын, бағдарламаларды, оқулықтар мен оқу құралдарын талқылауға және таңдауға қатысу;

- педагогикалық кадрларды, мектептің қосалқы персоналын іріктеуге және орналастыруға қатысу;

- білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекетін жоспарлауға қатысу (тәрбие және);

- бірлескен (ата-аналардың балаларымен) сынып және жалпы мектеп мерекелерін, танымдық іс-шараларды, ойындарды, жорықтарды, сапарлар мен экскурсияларды ұйымдастыру;

- қолайсыз отбасыларды, сондай-ақ әлеуметтік қолдауға мұқтаж отбасыларды анықтауға қатысу;

- «қиын» ата-аналарға қоғамдық ықпал ету шаралары арқылы отбасыларда бұзылған балалардың құқықтарын қорғауға қатысу, КДН, қорғаншылық және қамқоршылық органдарымен, әлеуметтік қорғау және т.б. ынтымақтастық;

- асханада тегін тамақтану жеңілдіктерін, концерттерге, қойылымдарға, көрмелерге тегін қатысуды ұсыну үшін білім алушылардың тізімдік құрамын анықтау;

- білім алушылардың тамақтану сапасын бақылауға, медициналық қызмет көрсетуге, қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысу;

- білім алушылардың ата-аналарының қайырымдылық акцияларына қатысуын ұйымдастыру;
- қосымша білім беру қызметтеріне сұранысты анықтау және қалыптастыру;
- білім алушыларды, олардың ата-аналарын (заңды өкілдерін) және педагогтерді әртүрлі көтермелеуге ұсыну;
- халықтың білім беру қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыру мақсатында ата-аналар мен педагогикалық ұжымдардың қызметін үйлестіру;
- сынып комитеттерінің қызметін үйлестіру;
- ата-аналар лекторийлерін, жиналыстарды, денсаулық сақтау, құқық қорғау органдарының мамандарымен кездесулерді дайындауға және өткізуге қатысу; қаланың, өңірдің ата-аналар конференцияларының жұмысына қатысу.

Ата-аналар комитеттері «Ең белсенді ата-аналар комитеті» өңірлік конкурсында жұмыс тәжірибесін ұсынады» [16].

Ресейде 2018 жылы федералды әкелер кеңесі құрылды, олар қоғамдық негізде отбасылық құндылықтарды қорғау және әкесінің отбасы мен қоғамдағы рөлін күшейту бойынша маңызды әлеуметтік маңызды мәселелерді шешумен айналысады.

Қазақстанда 2005 жылы ҚР БҒМ 2005 жылғы 7 ақпандағы №70 бұйрығы негізінде Республикалық қоғамдық ата-аналар кеңесі құрылды, сәйкесінше алғашқы ата-аналардың аймақтық қоғамдық кеңесі республиканың барлық облыстарында және Астана, Алматы қалаларында да құрылды.

Ата-аналардың қоғамдық кеңестері бірінші кезеңде ата-аналар кеңестерінің, комитеттердің, қауымдастықтардың, қорлардың қызметін үйлестіруді жүзеге асыру бойынша ата-аналар қоғамдастығы өкілдерін біріктірді. Осылайша ата-аналардың білім беру ұйымдарын қоғамдық басқаруға қатысу құқықтарын іске асыру үшін жағдайлар жасалды.

Қоғамдық кеңестердің міндеттеріне:

- Білім алушылардың мүдделерін қорғау мақсатында ынтымақтастық педагогикасын дамытудың тиімді жүйесін қалыптастыру;
- ата-аналар қоғамдастығын мектеп өміріне белсенді қатысуға, мектептен тыс және сыныптан тыс жұмыстарды, сондай-ақ білім алушылардың тұрғылықты жері бойынша тәрбие жұмысын ұйымдастыруға тарту;
- оқушылардың өзін-өзі басқаруын дамытуға жәрдемдесу;
- білім беру ұйымдарының толық және орталықтандырылған қауіпсіздік жүйесін дамыту бойынша мемлекеттік органдармен ынтымақтастықты жүзеге асыру;
- қоғамдық санада отбасы мен неке құндылықтары мен негіздерін нығайтуға бағытталған отбасылық тәрбиеге қоғамдық қолдауды қамтамасыз ету;
- отбасылық тәрбиенің оң тәжірибесін насихаттау;
- білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасын нығайтуға, оқушылардың демалысын ұйымдастыруға және сауықтыруға көмек көрсету;
- ата-аналардың педагогика және психология мәселелерінде құзыреттілігін арттыру мақсатында өңірлік ата-аналар университеттерінің ағартушылық

қызметіне, конференцияларға, дөңгелек үстелдерге, дәрісханаларға, жиналыстарға қолдау көрсету;

- ата-аналар қоғамдастығының алдында мұғалімдердің, мектеп басшыларының, білім беру жүйесі қызметкерлерінің қоғамдық маңыздылығына жәрдемдесу;

- педагогикалық жұртшылықты, бұқаралық ақпарат құралдарын тарта отырып, ата-аналар қоғамдық ұйымдарының қызметі туралы оң қоғамдық пікір қалыптастыру.

Қамқоршылық кеңес – мектеп пен отбасының өзара әрекет ету міндеттерін шешуге құрылған алқалы орган. «Қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастырудың үлгілік қағидаларын және оны білім беру ұйымдарында сайлау тәртібін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 шілдедегі № 355 бұйрығы негізінде құрылды (02.04.2018 ж. жағдай бойынша өзгерістермен). *Қамқоршылық кеңесті ұйымдастыру* Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 шілдедегі № 355 бұйрығымен бекітілген «Білім беру ұйымдарында қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастырудың және оны сайлау тәртібінің үлгілік қағидалары» құжатына сәйкес жүзеге асырылады.

Қамқоршылық кеңестің құрамы Қамқоршылық кеңестің мүшелігіне кандидаттардың жазбаша келісімімен алынған ұсыныстар негізінде қалыптастырылады және ұсыныстарды қабылдау аяқталғаннан кейін үш жұмыс күні ішінде тиісті саланың уәкілетті органы немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы орган бекітеді.

Қамқоршылық кеңестің құрамына:

- 1) жергілікті өкілді, атқарушы және құқық қорғау органдарының өкілдері;
- 2) жұмыс берушілер мен әлеуметтік әріптестердің өкілдері;
- 3) коммерциялық емес ұйымдардың өкілдері (бар болса);
- 4) ата-аналар комитеті ұсынған қатар сыныптардың, курстардың осы білім беру ұйымында білім алушылардың бір ата-анасынан немесе заңды өкілінен;
- 5) қайырымдылық жасаушылар (бар болса) кіреді. Қамқоршылық кеңес құрылатын білім беру ұйымының басшысы немесе оның орынбасары оның отырыстарына қатысады.

Білім беру ұйымының Қамқоршылық кеңесі:

- 1) білім беру ұйымының білім алушылары мен тәрбиеленушілерінің құқықтарының сақталуына, сондай-ақ білім беру мекемелерінің шотына түсетін қайырымдылық көмектің жұмсалуына қоғамдық бақылауды жүзеге асыруға;
- 2) білім беру ұйымының Жарғысына өзгерістер және/немесе толықтырулар енгізу туралы ұсыныстар әзірлеуге;
- 3) білім беру ұйымын дамытудың басым бағыттары бойынша ұсынымдар әзірлеуге өкілетті;
- 4) жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қазақстандық азаматтардың отбасына орналастыру мәселелері бойынша шараларды жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеуге;

5) білім беру ұйымына қайырымдылық көмек түрінде түскен қаржы қаражатын бөлуге қатысуға және оны нысаналы жұмсау туралы шешім қабылдауға;

6) білім беру ұйымының бюджетін қалыптастыру кезінде ұсыныстар әзірлеуге;

7) тиісті саланың уәкілетті органына немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы органға Қамқоршылық кеңестің білім беру ұйымының жұмысында анықтаған кемшіліктерді жою туралы ұсыныстар енгізуге;

8) орта білім беру ұйымы басшысының бос лауазымына орналасуға кандидаттармен әңгімелесу қорытындылары бойынша хаттамалық шешімді келісуге және шығаруға құқылы;

9) білім беру ұйымы басшысының білім беру ұйымының қызметі туралы, оның ішінде білім беру қызметтерін сапалы көрсету туралы, қайырымдылық көмекті пайдалану және жетім балаларды, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қазақстандық азаматтардың отбасына орналастыру бойынша қабылданатын шаралар туралы есептерін тыңдауға;

10) білім беру ұйымдары қызметінің мәселелері бойынша конференцияларға, кеңестерге, семинарларға қатысуға құқылы;

11) білім беру ұйымының қызметімен, білім беру ұйымының білім алушылары мен тәрбиеленушілеріне берілген жағдайлармен танысуға, олармен білім беру ұйымы психологының қатысуымен әңгімелесу жүргізеді; білім беру ұйымының қызметкерлері (құрылымдық бөлімшелер) Қамқоршылық Кеңестің құзыретіне жататын мәселелер бойынша ақпарат беруге жәрдемдеседі [18].

Ата-аналар комитеттері «Білім туралы» ҚР Заңының «Ата-аналардың және өзге де заңды өкілдердің құқықтары мен міндеттері» туралы 49-бабына сәйкес құрылады [19], онда ата-аналардың білім беру ұйымдарын басқару органдарының жұмысына ата-аналар комитеттері арқылы, мектеп бұйрықтарына және мектеп Жарғысына сәйкес қатысу құқықтары мен міндеттері айтылады. Ата-аналар комитеті қызметі туралы мектепте әзірленген Ереже негізінде белгілі бір функцияларды орындайды. Мектеп деңгейіндегі ата-аналар комитетінің құқықтары: мектеп әкімшілігіне, өзін-өзі басқару органдарына ұсыныстар енгізу және оларды қарау нәтижелері туралы ақпарат алу; мекемелер мен ұйымдардан түсініктеме алу; мектеп әкімшілігінен, оның өзін-өзі басқару органдарынан ақпарат тыңдау және алу; сынып ата-аналар комитеттерінің ұсыныстары (шешімдері) бойынша оқушылардың ата-аналарын (заңды өкілдерін) өз отырыстарына шақыру; мектептің жергілікті актілерін талқылауға қатысу; қаралатын өтініштер бойынша түсініктемелер беру; балаларды отбасында тәрбиелеуден жалтарған ата-аналарды қоғамдық айыптау; білім алушылардың ата-аналарын (заңды өкілдерін) комитеттегі белсенді жұмысы, жалпымектептік іс-шараларды өткізуге көмек көрсеткені және т. б. үшін көтермелеу; өз функцияларын орындау үшін Комитет мүшелерінің басшылығымен тұрақты немесе уақытша комиссиялар ұйымдастыру; жергілікті актілерді әзірлеу және қабылдау (сыныптық ата-аналар комитеті туралы, комитеттің тұрақты және уақытша комиссиялары); комитет төрағасы Комитеттің құзыретіне жататын мәселелер бойынша педагогикалық кеңестің,

басқа да өзін-өзі басқару органдарының жекелеген отырыстарына (кейіннен Комитетті хабардар ете отырып) қатыса алады.

Бүгінгі таңда *Әкелер кеңесі* мектеп пен ата-аналардың өзара әрекеттесуінің тиімді формасына айналууда. «*Әкелер Одағы*» республикалық қоғамдық бірлестігі Қазақстан астанасында 2012 жылғы тамызда құрылды. «*Әкелер одағының*» негізін қалаушы отағасы, 3 баланың әкесі, меценат, бизнесмен, қоғам қайраткері Қуаныш Жұматаев. Ұйымның негізгі қызметі әкелердің балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеуге белсенді қатысуын насихаттау және әкелерді білім беру мекемелерінің қызметіне белсенді қатысуға тарту, сондай-ақ әке беделін нығайту мақсатында іс-шаралар өткізуге бағытталған. Бүгінгі таңда одақ құрамына 1 000-нан астам белсенді қатысушылар тіркелген, өңірлік өкілдері бар. Одақ әрекет ету кезеңінде іс-шараларды, конкурстар мен қайырымдылық акцияларын өткізу және қоғамдық, қалалық және әлеуметтік маңызы бар іс-шараларға қатысу арқылы белсенді қызмет жүргізеді. Одақтың негізгі іс-шаралары: «Отбасы және мектеп» интерактивті және диалог алаңын құру; білім алушылардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау; мектептің басқару органдарымен, әкімшілікпен білім беру және тәрбие процестерін жетілдіру, оқушылардың сабақтан тыс уақытын ұйымдастыру мәселелері бойынша ынтымақтастық жасау болды. Аудандар мен қалаларда әкелер кеңесін құруға үлкен мән беріледі. Кеңеске тартылған әкелер-бұл сынып, мектеп, аудан, қала, аймақ, республика сияқты әртүрлі деңгейдегі өзара әрекеттесу бойынша мектептің серіктестері [20].

2020 жылғы 28 қазанда Нұр-сұлтан қаласында ҚР Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияның қолдауымен офлайн және онлайн форматында «Бүгінгі Әкелер» атты V Республикалық Әкелер форумы өткізілді» [21].

Мектептің, ата-аналар мен балалардың өзара әрекетін ұйымдастыруда шетелдік және қазақстандық тәжірибеде балалардың қоғамдық ұйымдарының өз орны бар.

Мысалы, қазіргі Ресейдегі барлық балалар ұйымдары –18 жасқа дейінгі Ресей Федерациясы азаматтарының әртүрлі қоғамдық ұйымдарының, бірлестіктерінің және бейресми қауымдастықтарының жиынтығы. Бүкілодақтық пионер ұйымының орнына «Жас Ресей» балалар ұйымдарының федерациясы құрылды, ол әртүрлі деңгейдегі 72 балалар қоғамдық бірлестіктерін (бастапқы бірлестіктерден бастап одақтарға, қауымдастықтарға дейін) біріктіреді. Сондай-ақ Ресейдің жастар және балалар бірлестіктерінің ұлттық кеңесі құрылды. Балалар қозғалысының суреті өте әдемі (пионерлер, Скауттар, жас экологтар және т.б.). Балаларды әлеуметтік қатынастардың кең спектріне қосу және олардың мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру жолдарына байланысты балалар мен жасөспірімдер бірлестіктерінің үш тобын бөлуге болады.

I топ: негізгі міндеті жасөспірімдердің мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру, оларға білім, білік және дағдыларды беру және сол арқылы оларды әлеуметтік практикаға енгізу болып табылатын бірлестіктер. Бұл топтың бірлестіктеріне қарым-қатынас клубтары кіреді; жасөспірімдерді қазіргі

экономикалық қатынастарға енгізетін клубтар; әуесқой қасиеттерге ие болған және өз дағдыларын басқа адамдарға белсенді түрде жеткізетін шығармашылық топтар.

II топ: жасөспірімдерге әр түрлі қызмет түрлерін ұсынатын және оның көмегімен балаларды әлеуметтік тәжірибеге енгізетін бірлестіктер. Бүгінгі таңда бұл топ үшін әскери-патриоттық және әскери-спорттық, туристік және өлкетану, юнкорлық, экономикалық, бітімгершілік және қайырымдылық бағыттағы мамандандырылған балалар бірлестіктері тән. Бұл топтың бірлестіктерінің көпшілігі кез-келген ересек бірлестіктердің негізінде жұмыс істейді немесе олармен тығыз байланысты.

III топ: балаларға құндылықтар жүйесін ұсынатын ұйымдар мен бірлестіктер, олардың негізінде іс-шаралар құрылады және іс-әрекет пен қарым-қатынас процесінде балалар мен ересектер арасындағы белгілі бір қатынастарды қалыптастыруға негіз болады. Мұндай құндылықтар жүйесін дамыту оңай емес, бірақ бұл жасөспірімнің жеке басының қалыптасуына белсенді әсер етеді. Бұл топтың бірлестіктері деп санауға болады: Діни балалар бірлестіктері, ұлттық балалар ұйымдары, скаут ұйымдары мен бірлестіктері, коммуналдық топтар, пионер ұйымдары мен бірлестіктері [23].

«Татарстан Республикасының балалар ұйымдарының кеңесі» аймақтық қоғамдық ұйымы келесі бағыттар бойынша жұмыс істейді: әлеуметтік қорғау және волонтерлік қызмет; патриоттық тәрбие; балалар бұқаралық ақпарат құралдары; балалар спорты және туризм; жасөспірімдердің мәдениеті мен шығармашылық дамуы; балалар мен жастарды құқықтық қорғау, білім беру; экологиялық тәрбие, балалар кәсіпкерлігі және жұмысқа орналастыру [24].

Беларуссиядағы балалар мен жастар парламенттері үшін қосымша «Әлеуметтік лифтілер» ретінде аймақтарда облыстық және қалалық жастар парламенттік қозғалысын белсенді түрде дамыта бастады. Ал 2020 жылы Беларусь Республикасының Ұлттық Жиналысы жанынан Жастар парламенті құрылды. Оның жұмысы аймақтық балалар мен жастар парламенттерінің қызметін үйлестіруге ғана емес. Ол жас азаматтарды қоғамдық-саяси процестерге тарту үшін қосымша мүмкіндіктер жасайды [25].

АҚШ-та балалар қозғалысы екі қосымша түрдің ынтымақтастығымен ұсынылған: жас ұрпақты АҚШ-тың ауылдық қауымдастығындағы жұмыс пен өмірге дайындаудың құралы ретінде «4-Эйч» клубтары және «Американың Болашақ фермерлері» кәсіби ұйымы. Бұл ретте микросоциумның мәдени-этникалық дәстүрлеріне және балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес балалар қоғамдық ұйымында тәрбиенің мазмұнын, нысандары мен әдістерін саралау жүргізіледі [26].

Германия елінің төрттен бір бөлігін біріктірген 90-ға жуық жастар ұйымы бар. Бүкіл елде жұмыс істейтін жастар ұйымдарының көпшілігі жастар ұйымдарының федералды одақтарына біріктірілген, мысалы, Евангелистік Жастар Одағы, Германияның жас католиктер Одағы, жас кәсіподақтар бірлестіктері, жер мәселесіне қатысты жастар ұйымы және неміс Скауттар Одағы. Германияда ең көп таралған ұйым – Германияның спортшы жастар ұйымдары. Жасы 18-ге толмаған 2 миллионға жуық адам футбол қоғамдарында

тіркелген, олардың ішінде шамамен 180 000 қыз бала 7-ден 14 жасқа дейінгі топты құрайды. Спорттың басқа да қолайлы (мүшелер саны бойынша) түрлері: гимнастика, теннис, гандбол, жүзу, жеңіл атлетика, үстел теннисі, волейбол, баскетбол, бадминтон, шаңғы спорты. Ұйымдастырылған спорттан тыс Германиядағы жастар велосипедпен көп жүреді және онлайн-скейтингпен айналысады. «Түн ортасындағы баскетбол», «Зорлық-зомбылықтың алдын-алу» немесе «Халықаралық мәдени спорттық жұмыс» сияқты бастамалар арқылы DSJ балалар мен жасөспірімдерге өздерінің спорттық жетістіктерімен жұмыс күндері жиі кездесетін қиындықтарға қарсы тұруға мүмкіндік береді.

Олардың қызығушылық саласына байланысты жастар өздерінің құзыреттілігі мен өзін-өзі көрсету мүмкіндігін көрсете алатын ұйымды таңдайды. Адамның мәселелерін неғұрлым жақсы шеше алатын, оның проблемаларына мүмкіндігінше жақын ұйым. Бұл жастар одағы. Сонымен қатар дәл осындай одақтар адамның өзекті мәселелерін шешеді, ал жастардың мәлімдемелері ешқашан қағаз жүзінде қалмайды.

Жастар Одақтары балалардың, жастардың және жас ересектердің бірлестіктері ретінде қабылданады және мемлекеттің ықпалынсыз өз бетінше жұмыс істейді. Олар мемлекеттік көздерден қаржылық қолдау алады. Олардың жұмысы қызметкерлердің қоғамдық қызметіне негізделген. Ең алдымен тәрбие мен білім беру бойынша жұмыс Жастар одақтарының басты жұмысы болып табылады [27].

Поляк харцерлерінің одағы – 1909-1910 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін үзіліссіз жұмыс істейтін поляк ұлттық скаут ұйымы. Одақ 8-11 жас арасындағы балалардың зух отрядтарынан тұрады (*польск. Zuch* - Батылдар), кіші харцерлер (12-14), үлкен харцерлер (16 жасқа дейінгілер) және вендрліктер (*польск. Wędrowiec*-саяхатшылар) 21 жасқа дейінгілер. Негізгі бірлігі 20 адамнан құрылатын жасақ.

Скаутингтегі білім *скаут әдісі* арқылы жүзеге асырылады. Скаут әдісінің негізі келесідей: уәде негізінде білім беру. Әрбір қатысушы өз еркімен уәделер мен заңдарда белгіленген бейнеге сәйкес келуге міндеттеме алады. Атап айтқанда, Құдай алдындағы парызын, азаматтық парызын және өзінің алдындағы борышын түсіну.

Патрульдік жүйе немесе шағын топ жүйесі. Қатысушылардың жеке өсуі (ынталандырушы және дамытушы бағдарламалар) – қатысушыларды дамыту, азаматтық және рухани борышын орындау арқылы, жергілікті, өңірлік ұлттық және халықаралық жобаларға қатысу арқылы өзін-өзі жетілдіруге шақыратын арнайы бағдарламалар. Мамандықтар, разряд жүйесі, дизайн қызметі, цикл ойындары және т.б. сияқты *жаңа және ескі формаларды* қолдану. Табиғатта белсенді іс-әрекеттің көмегімен өзін-өзі растау мен дамытудың тұрақты тәжірибесі, әр түрлі бір реттік формаларды, дәстүрлі, пионер-зерттеу жұмыстарын жүргізу.

Дәстүрлер (қозғалыстың басында енгізілген, қатысушылардың өздері толықтырады). «Іс бойынша оқыту» – бұл өткен ғасырдың басында педагогикадан енгізілген әдіс, оқытудың негізі теорияны практикаға міндетті түрде енгізу болып табылады.

Ересектеді қолдау. Басты міндет ұйымға қарқынды дамып келе жатқан және қоғамдық сипат беру үшін. Халықаралық тәжірибе алмасу, менеджерлерді ауыстыру, өсу кезеңдері, атақтар, лауазымдар, шығын топтарды және әртүрлі деңгейдегі курстарды басқару жүйесі [28].

Қазақстанда «Жас Ұлан» бірыңғай балалар мен жасөспірімдер ұйымы» республикалық қоғамдық бірлестігі («Жас Ұлан» ББЖҰ РҚБ) 2011 жылғы 6 шілдеде құрылды. Бірыңғай қозғалысты құрудың басты миссиясы өскелең ұрпақты қазақстан халықына, мәдениетке, толеранттылық пен бітімгершілік дәстүрлеріне, ұлттық құндылықтарға деген сүйіспеншілік пен адалдыққа, білімге, өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысқа негізделген Отанының патриоттары ретінде тәрбиелеу болып табылады. «Жас Ұлан» – аға буын мүшелері 5-10 сынып оқушылары, «Жас Қыран» - кіші буын мүшелері 1-4 сынып оқушылары болып табылады. Балалар ұйымының дербес құрылым ретінде қалыптасуы мен дамуына балалар мен жасөспірімдерді мектептің тәрбие өміріне, өзін-өзі басқаруға қосу, оларды ұжымдық шығармашылық істерді жоспарлауға, әзірлеуге және өткізуге тарту ықпал етеді.

«Жас Ұлан» ББЖҰ РҚБ-не кіру оқушылардың және олардың ата-аналарының қалауы бойынша ерікті негізде өтеді. Оның мүшесі болу мақтануға тұрарлық және құрметті болып саналады. Бірінші кезекте «Жас Ұлан» қатарына оқуда жетістіктері бар және белсенді азаматтық ұстанымға ие мектеп оқушылары қабылданады.

«Жас Ұлан» қызметінің негізгі бағыттары»:

1. «Зерде» – білім алушылардың құзыреттілігін, интеллектісі мен шығармашылық қабілеттерін, проблемаларды шешу қабілеттерін қалыптастыруға және дамытуға, балаларды зияткерлік ойындарға, дебаттарға, олимпиадаларға, конференцияларға, жобаларға және зерттеулерге қатысуға тартуға ықпал етеді. Жасұланшылар өзінің танымдық белсенділігін, интеллектісін, ақыл-ой еңбегінің мәдениетін, жеке әлеуетін үнемі дамытып отырады, түрлі шығармашылық бастамаларға ұмтылады және қоршаған өмірді жақсарту бойынша өзінің шығармашылық қабілеттерін жауапкершілікпен көрсетеді.

2. «Руханият» – ұйым мүшелері өмірінің адамгершілік, моральдық-этикалық, көркемдік-эстетикалық негіздерін дамытуға және қалыптастыруға, өз отбасының, балалар қоғамдастығының, өз халқының және басқа халықтардың мәдени мұрасын игеруге және көбейтуге, өз ұмтылыстарын басқа адамдар мен әлеуметтік топтардың мүдделерімен байланыстыра білуге, қоғамның қазіргі құрылымын түсінуге және рухани-адамгершілік құндылықтар мен әлеуметтік бағдарлар негізінде өз бетінше әрекет етуге ықпал етеді. Жасұланшылар өзіне қатысты адал және шынайы болуға, жалпыадамзаттық мораль нормаларына сәйкес әрекет етуге, үлкендерді құрметтеуге, кішілерге қамқорлық жасауға, жақындарының, достарының пікірлерін құрметтеуге тиіс.

3. «Отан» – ұйым мүшелерінің бойында қазақстандық өзіндік сана мен мәдени бірегейлікті, азаматтық жауапкершілікті, толеранттылық пен

патриотизмді, өз халқы үшін мақтаныш сезімін, Мемлекеттік рәміздер мен мемлекеттік тілді құрметтеу сезімін қалыптастыруға, өзін Отан игілігі, ізгілік пен әділеттілік үшін барынша іске асыруға ұмтылуға ықпал етеді. Жасұландық Отанды сүю, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу, мемлекеттің, туған өлкенің тарихын, құрметті азаматтар мен туған жер батырларының өмірі мен ерліктерін білуі, белсенді туристік, іздестіру-экспедициялық және өлкетану жұмыстарын жүргізуі, өз елін шетелде лайықты танытуы тиіс.

4. «Жеті жарғы – «Бала құқықтары туралы» БҰҰ-ның Конвенциясын, өзінің азаматтық құқықтарын, міндеттерін, заң алдындағы жауапкершілік сезімін білу арқылы Қазақстан жас азаматтарының құқықтық мәдениетін, жеке, әлеуметтік, құқықтық құзыреттерін, саяси сауаттылығын қалыптастырады. Жасұландық Қазақстан Республикасының лайықты азаматы болуға, Қазақстан Республикасының Конституциясын, қолданыстағы заңнамасын, жасұландықтардың салтанатты уәдесін құрметтеуге және сақтауға, жалпыға бірдей қабылданған мінез-құлық ережелері мен нормаларын ұстануға, борыш, ар-ождан және ар-ождан бойынша өмір сүруге тиіс.

5. «Салауат» – ұйым мүшелерінің және қоршаған ортаның салауатты өмір салтын қалыптастыруға, денсаулықты сақтайтын түрлі бастамалар, спорттық, туристік, іздестіру-экспедициялық және өлкетану бағдарламаларын ұйымдастыру арқылы бұқаралық дене шынықтыру мен спортты дамытуға ықпал етеді. Жасұландық салауатты өмір салтын белсенді түрде жүргізеді және насихаттайды, өз денсаулығына қамқорлық жасайды, дене бітімін жақсы ұстайды, түрлі спорттық-бұқаралық іс-шараларға қатысады.

6. «Еңбек» – Жас техниктер, өнертапқыштар мен рационализаторлар клубтарын, бизнес-мектептерді, холдингтерді, қоғамдық академияларды, конкурстарды, кәсіби шеберлік форумдарын және т. б. құру жолымен ұйым мүшелерінің ерте кәсіби бағдарлануына және кәсіп таңдауына, құзыреттілігі мен функционалдық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Жасұландық еңбек адамдары мен еңбегін құрметтейді, бағалайды, өзі еңбектенуді жақсы көреді, отбасына үй шаруашылығында көмектеседі, қолданбалы өнермен айналысады, конструкцияларды модельдейді, мамандықты саналы түрде таңдауға жауапты болады, Еңбек және кәсіби акцияларға, елдің балалары мен жастарының техникалық, ауыл шаруашылық, шығармашылық жетістіктері көрмелеріне қатысады, отбасының, өз ауылының, қаласының, облысының, ұйымының, елінің еңбек дәстүрлерін көбейтеді.

7. «Экоәлем» – балалардың экологиялық мәдениетін, материалдық құндылықтарды қорғауға, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға және табиғатқа ұқыпты қарауға бағытталған қоршаған ортаға саналы қамқор көзқарасын қалыптастырады. Жасұландық қоршаған табиғатпен, өз-өзімен үйлесімдікте өмір сүреді, табиғатты сүйеді және қорғайды, табиғи ресурстарды сақтайды және ұтымды пайдаланады

Мектеп комитеті – «Жас Ұлан»- ның бастаушы ұйымы болып табылады [29].

Балалар мен жастар құрылымдарын ерікті негізде біріктіретін көптеген үкіметтік емес қоғамдық ұйымдардың бірі – бұл «Жұлдыз» балалар қоғамдық ұйымдарының одағы («Жұлдыз» ҚҰ БҚҰО).

Қоғамның негізгі мәні қоғамға қызмет ету. Ең маңызды жүзеге асырылатын жобалар: «Көшбасшы», «Юнкор», «Тәлімгерлік шеберлік мектебі», «Жастардың агрофорумы», «Профи», «Мектептік Одиссея», «Оқжетпес достарын шақырады», «Гурман», «Әлем» КТК, «Мен әлемге керекпін! Маған отбасы керек!», «Балаларды құтқару қызметі», «Біз өмірді таңдаймыз». «Біз – әлем балалары», «Москов және Мен», «Санкт-Петербург: армандар орындалады!» халықаралық жобаларына қатысу. Балалардың халықаралық саммиттерін өткізу: «XXI ғасыр балалары: уақыт пен өзі туралы диалог» (2004), «XXI ғасыр балалары: әлемдік мәдениетке жол» (2006), «XXI ғасыр балалары: Жер - біздің ортақ үйіміз» (2008). Қызмет бағыты: балаларды қорғау және олардың заңды қызығушылықтары; Қазақстан Республикасында қоғамдық балалар қозғалысын қолдау; балалар қоғамдық ұйымдарының халықаралық ынтымақтастығын дамыту; балалардың қоғам мен мемлекет өміріне қатысуы, олардың азаматтық қалыптасуы үшін жағдайлар жасау; балалардың әлеуметтік бастамаларын және балалар қоғамдық қозғалысының жетістіктерін іске асыруды ақпараттық қамтамасыз ету [30].

Үкіметтік емес ұйымдар (бұдан әрі мәтін бойынша - УЕМ) мемлекет пен қоғам өмірінде өте маңызды орын алады.

Америка Құрама Штаттарында УЕМ-бұл бүкіл ел бойынша және тіпті одан тыс жерлерде әртүрлі бағыттар бойынша жұмыс істейтін қауымдастықтар мен ұйымдардың кең желісі. «Іс-әрекетпен оқыту» және жастар еріктілігі. АҚШ-та «Әрекетпен оқыту» (service learning) оқу пәндерін меңгеруді қоғам игілігі үшін ерікті қызмет етумен ұштастыратын практикалық оқыту нысандарының бірі болып табылады. «Іс-әрекетпен оқыту» оқушыларға, оқытушыларға, білім беру мәселелерімен айналысатын мемлекеттік мекемелердің өкілдеріне және қоғамдық ұйымдарға мұқият ойластырылған іс-қимыл жоспарын басшылыққа ала отырып, өзара тиімді ортақ мақсатқа жету үшін бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. «Іс-әрекетпен оқыту» жастарға өздерінің азаматтық жауапкершілігі мен мектептегі білімнің маңыздылығы туралы хабардар болуға көмектеседі. «Іс-әрекетті оқыту» Ұлттық ақпараттық ресурсы (NSLC) service learning-ті қоғамдық жұмысты оқушының оқуы мен рефлексиясымен үйлестіретін стратегиялар мен бастамалардың әр түрлі жиынтығы ретінде сипаттайды [31].

Америкада есірткіге қарсы күшті қоғамдық қозғалыс бар. Ол 3,5 мыңнан астам қоғамдық бірлестікті қамтиды. Есірткіні, әсіресе жастар арасында қолдануды азайту мақсатында бұл бірлестіктер жергілікті топтармен және мемлекеттік білім беру мекемелерімен ынтымақтасады. Есірткіге қарсы қозғалысты ұйымдастыруға Денсаулық сақтау және Білім беру жөніндегі жергілікті комитеттер жәрдемдеседі. Мұғалімдер мен ата-аналар үшін белгілі бір күндері осы науқанның мақсаттары мен міндеттері туралы түсінік беретін арнайы сабақтар өткізіледі, сонымен қатар әдістемелік көмек көрсетіледі [32].

«Autism speaks» («Аутизм дейді»), аутизм мәселесімен айналысатын ең ірі үкіметтік емес ұйым. Ұйымның Штаб-пәтері Нью-Йоркте орналасқан, әр штатта кеңселер бар. Аутизм спектрі бұзылған балалар саны көбейе түсуде. АҚШ-та 68 баланың біреуі аутизммен ауырады. «Autism speaks» - те олар бұл мәселені жан-жақты қарастырады: олар ғылыми зерттеулерді қолдайды, жедел желі арқылы отбасыларға заңды және ақпараттық қолдау көрсетеді, фандрайзингпен және осындай балалармен жұмыс істейтін мамандардың мәліметтер базасын құрумен айналысады. АҚШ-та аутизммен ауыратын барлық балалар, басқа мүмкіндігі шектеулі балалар сияқты, қарапайым мектептерге барады (заңды түрде-бұл міндетті және бұл тегін), онда олар оңалту, білім беру және әлеуметтік бейімделу үшін қажетті мамандардың қосымша қолдауын алады. Бірақ мәселе бар: мектептер қызмет көрсетпеу үшін диагноз қоюға мүдделі емес. Сондықтан ұйымның ұраны «Autism speaks. It's time to listen» - расында да, бұл балалар біздің жанымызда, оларды тыңдайтын кез келді!

Орталық Флорида мектеп округінде 7 мектеп UCP-United Cerebral Palsy (Біріккен церебральды сал ауруы) бағдарламасы бойынша жұмыс істейді. Бағдарламаны ұйымдастырушылар бұл кедергілерді жойып қана қоймай, жас кезінен бастап балаларға айырмашылықтарды қабылдауға үйрету мүмкін деп санайды. Мысалы, Орlandoдағы мектеп UCP бағдарламасы бойынша жұмыс істейді. Бұл дегеніміз, мұнда тек церебральды сал ауруы ғана емес, Даун синдромы, аутизм және басқа да бұзылулары бар балалар оқиды. Олар дені сау балалармен бір сыныпта оқиды. Ал сыныпта олар шамамен 50/50. Олар үшін оңалту тегін, оны бала сабақтан кейін алады. Сонымен қатар, баланы мектепке жібермеген ата-ана түрмеге отырғызуға дейін жазалануы мүмкін.. Оңалту әдістері әртүрлі. Соның ішінде канистерапия. Мектептің «штатында» 2 ит бар. Мектепте инклюзивті театр, музыка, ЕДШ және логопед бар [33].

Польшада 250 үкіметтік емес әйелдер ұйымы жұмыс істейді, олардың ішіндегі ең ірісі – ауылдағы үй шаруасындағы әйелдер қауымдастығы және поляк әйелдері лигасы (екі ұйым да 1 миллионға жуық мүшені біріктіреді). Неғұрлым белсенділер әйелдер ұйымдарын қолдау орталығы, сондай-ақ әйелдер құқықтарын қорғау орталығы.

Польшада нашақорлыққа қарсы күрес жөніндегі жастар қозғалысы – «Монар» жұмыс істейді, штаб пәтері Варшавада орналасқан. Принцип – «Басқалар үшін жаныңды бер». «Монар» нашақорлыққа қарсы үлкен жұмыс атқаруда. Бұл қозғалыстың белсенділері-оқушылар, студенттер, жұмысшы жастар. «Монарды» Денсаулық сақтау министрлігі мен әлеуметтік қамсыздандыру органдары қаржыландырады. Орталықта өзін-өзі басқару жұмыс істейді. Оқушылар мен жастардың зиянды әдеттерінің алдын алу бойынша жұмыста сараланған тәсіл жүзеге асырылады [34].

Қазақстандағы ең қарқынды дамушы сектор - мемлекеттік емес сектор. МЕҰ ұғымы ҚР «Мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты іске асыру, мемлекеттік гранттар ұсыну және сыйлықақылар беру үшін көзделген бюджет қаражаты» Заңында анықталған: 1-бап, 7-тармақ:

7) Мемлекеттік емес ұйым – коммерциялық емес мекеме (саяси партияларды, діни ұйымдар мен профсоюз одағын есептегенде) Қазақстан Республикасы Заңына сәйкес олардың ортақ мақсатқа жетуі үшін ерікті түрде құрылған мемлекеттік емес жеке адамдар тобы [35].

Бүгінгі күні Қазақстанда 22 мың мемлекеттік емес мекеме тіркелген, олардың 12 мыңнан астамы белсенді жұмыс жасап тұр. Құрылған ҮЕҰ әртүрлі бағыттарға бөлінеді: медициналық, балалар мен жастар, құқық қорғау, қоғамдық бастамаларды қолдау, мүгедектер қоғамы, мүгедек балаларды оңалту, әлеуметтік қорғау, Білім және ғылым, спорт және дене шынықтыру, СӨС насихаттау саласында, гендерлік мәселелерді шешу, қоршаған ортаны қорғау және мәдениет пен өнерді дамыту саласында жұмыс істейтін, сондай-ақ қызметі қоғамдық келісім мен ұлттық бірлікті нығайтуға, тарихи-мәдени құндылықтарды қорғауға, мемлекеттік тілді дамытуға бағытталған ұйымдар, демографиялық проблемаларды шешу және қазақстандықтардың тыныс-тіршілігінің түрлі салаларына тартылған басқа да ұйымдар.

Жұмыс істеп тұрған ҮЕҰ қызметінің бағыттары әлеуметтік саланың барлық спектрін қамтиды. Олардың қатарында жастар саясаты және балалар бастамалары, халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдау, Білім және ғылым, спорт және дене шынықтыру, СӨС насихаттау және азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, заңды мүдделерін қорғау, Гендерлік проблемаларды шешу, қоршаған ортаны қорғау және мәдениет пен өнерді дамыту саласында жұмыс істейтін ұйымдар, сондай-ақ қызметі қоғамдық келісім мен ұлттық бірлікті нығайтуға, тарихи-мәдени құндылықтарды қорғауға, мемлекеттік тілді дамытуға, демографиялық проблемаларды шешуге бағытталған ұйымдар бар.

Қазақстандағы үкіметтік емес сектор өзінің даму кезеңінде мемлекетке нақты қоғамдық күш және маңызды ресурстық қолдау болды. Бұдан әрі тығыз қарым-қатынас орнату және қоғамдық даму мақсатында мемлекет тарапынан гранттық қолдау тетігі іске асырылуда. Елдің жұмыс істеп тұрған азаматтық орталықтары бұған дәлел, олар әдістемелік және консультациялық көмекті қамтамасыз етеді, үкіметтік емес ұйымдар мен қоғамдық бірлестіктер қызметінің әлеуетін нығайту үшін білім беру бағдарламаларын ұйымдастырады. Білім беру бағдарламаларын ұйымдастыру ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің және Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Қорының қолдауымен «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ гранттық қолдауы есебінен жүзеге асырылады.

Қазақстанда «үшінші сектордың» (ҮЕҰ) дамуына ілесе жүретін белгілер мыналар болып табылады: елеулі белсенділік, қоғам өміріне тартылу, үкіметтік емес ұйымдардың жалпы қоғамның дамуына маңызды оң ықпал ете алатындығы фактісінің артып келе жатқан мойындалуы.

«Әйелдер көшбасшылығы қоры» ҚҚ 2015 жылдан бастап Қазақстан мектептерінің психологтарымен бірлесіп, өзіне-өзі қол жұмсау және деструктивті мінез-құлықтың көп факторлы проблемасымен жұмыс істейді. Қор Израиль сарапшыларының қатысуымен «Ата-аналар топтарын жүргізу және жасөспірімдермен жұмыс» бағдарламасын құрды, ол балалардың қажеттіліктерін негізге ала отырып және олардың құқықтарын толыққанды іске

асыруға ықпал ете отырып, жан-жақты қолдауды қамтамасыз ете отырып, әртүрлі күрделілік деңгейіндегі жағдайлардың алдын алуды жүргізуге және жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Бағдарламада бірнеше блок бар: ата-аналарға арналған сабақ блогы және жасөспірімдерге арналған сабақ блогы. Ата-аналармен жұмыс ата-аналар тобы түрінде жүргізіледі. Яғни, бұл 6-10 кездесулерден тұратын сабақтар циклі, онда ата-аналар мектепте әдістеме бойынша арнайы дайындалған маманның басшылығымен жиналады (бұл педагог-психолог немесе әлеуметтік педагог болуы мүмкін) және ата-ана болу негіздерін үйренеді, балалармен қарым-қатынаста туындаған кейбір ішкі қиындықтар мен мәселелерді пысықтайды. Оның ішінде олар әр ата-ана әр стильдің әрекетін сезіне алатын кезде ата-ана стилінен өтеді. Сонымен қатар жасөспірімдер үшін өзекті тақырыптарды талқылаудан тұратын балалармен топтық сабақтар өткізіледі – бұл жасөспірімдердің агрессиясы, қайтыс болуы, ұжымдағы қарым-қатынас мәселелері туралы тақырыптар болуы мүмкін. Сонымен бірге мұғалімдермен жұмыс жүргізілуде, олар барлық мәселелерді талқылап, балалармен қарым-қатынас орнатуы керек. Бұл жағдайда әдістемелік әдебиеттер, арнайы тесттер және т.б. қолданылады.

2017 жылы бағдарлама Алматы қаласының 15 мектебінің базасында апробацияланып аса тиімділігін көрсетті. Бағдарламаға қазақ және орыс тілдерінде оқытатын мектептер, гимназиялар, лицейлер, жалпы білім беретін мектептер, тіпті ментальды дамуы бұзылған балалар интернаттары да қатысты. Нәтижесінде кейбір балалар мектепшілік және ювеналды полиция есебінен шығарылды, балалардың үлгерімі өсіп, кейбір мінез-құлық көрсеткіштері жақсы жаққа өзгерді. Қор Алматы қаласының білім басқармасымен бірлесіп жұмыс істейді, ол бағдарламаны бейімдеуге және таратуға көмектеседі [36].

Қазақстан жас көшбасшылар ассоциациясы. ҚЖКА бағдарламасы 1992 жылы жылы Ресейде Калифорния студенттер кеңесінің Ассоциациясы (CASC) бағдарламасын бейімдеу және меңгеру кезінде пайда болды. 1994 жылы 3 мамырда Алматыда бірінші Қазақстан жас көшбасшылар ассоциациясының бірінші конференциясы өтті. Қазақстандық жас көшбасшылар қауымдастығының ресми тіркеуі 1995 жылдың шілдесінде өтті.

Миссиясы: Оқу бағдарламалары арқылы жасөспірімдер мен жастардың көшбасшылық қабілеттерін және әлеуметтік дағдыларын дамыту. Қазақстан жастарын қоғамды демократиялық қайта құруға білім беру және тәрбиелеу бағдарламалары арқылы тарту, көшбасшылық пен азаматтық дағдыларды дамыту, сондай-ақ әлеуметтік маңызды іс-шаралар өткізу.

Құндылықтар: «Тең теңімен» (Жастарды жастар оқытады. Ұйымды жастар құрды және дамытып жатыр. Жұмыс «Тең оқыту» принципіне негізделген; әр адамның даралығы (жеке бостандық, таңдау бостандығы, тұлға аралық қатынас бостандығы, ерікті қатысу принципі); Ынтымақтастық және өзара іс-қимыл (Қауіпсіздік пен ынтымақтастық атмосферасы. SLA-ның барлық

іс-шараларында өз пікіріңізді ашық айтуға және тыңдауға, өз бойыңызда жаңа қасиеттерді ашуға мүмкіндік беретін атмосфера құрылады); Эмоционалды жайлылық пен қауіпсіздік; Белсенді азаматтық ұстаным (біз өз елімізде болып жатқан оқиғаларға қатыстылықты сезінеміз және белсенді азаматтардың жаңа ұрпағын қалыптастыру арқылы оң өзгерістердің мүмкіндігіне сенеміз); Жасыл көшбасшылық; тұлғалық өсу мотивациясы (біз өзін-өзі дамытуға көп көңіл бөлеміз және бағдарламаларымызға қатысушыларды жаңа білім, білік және тәжірибе алуға ынталандырамыз); Позитивті қатынас (өмірге, айналасындағы адамдарға, болашаққа деген оң көзқарас. Әр адам айналасындағыларды өзгерте алады деген сенім).

Барлық бағдарламалар 2 негізгі блокқа бөлінеді: негізгі дағдылар және тиімді дағдылар. Барлық бағдарламалардың бірнеше қиындық деңгейі бар. Қатысушылар өз шеберліктерін өсіре алады және жетілдіре алады, бағдарламаға ену деңгейі олармен бірге өседі. Әлеуметтік дағдылар (SOFT SKILLS) - бұл жасөспірімге / жас адамға әр түрлі әлеуметтік топтардың толыққанды мүшесі болуға, оларда өзін еркін сезінуге, дамуға, қарым-қатынас жасауға және мақсатына жетуге көмектесетін білім мен дағдылардың кешені.

Жұмыс бағыттары: көшбасшылық бағдарламасы, азаматтық білім және тәрбие, мектеп кеңестері, экологиялық білім және салауатты өмір салты, қоғамға қызмет, БҰҰ GA моделі.

1) *Көшбасшылық бағдарламасы.* Балаларға қарым-қатынас жасау, топпен және жеке адамдармен жұмыс жасау, жоспарлау, басқару және іс-шараларды басқару дағдыларын үйрету, жеке тұлғаның өсуіне қол жеткізу, кешендер мен стереотиптерден арылуға көмектесу.

2) *Азаматтық білім мен тәрбие.* Белсенді азаматтық позицияны, азаматтықты тәрбиелеу. Адам құқығы туралы практикалық білім беру.

3) *Мектеп кеңестері.* Бағдарлама: Сіздің мектебіңізде оқушылардың өзін-өзі басқару органын қалай ұйымдастыруға болады, құрылымды қалай құруға болады, Жарғы жазу, сайлауды қалай өткізесіз деген сұрақтарға жауап береді. Сонымен қатар мектеп кеңесінің жұмысын жеңілдететін арнайы құралдар, мектеп кеңесінің рөлдерінің әрқайсысы бойынша ұсыныстар.

4) *Экологиялық бағдарлама.* Жастарға экологиялық мінез-құлық дағдыларын алуға, экологиялық проблемалар туралы ақпарат жеткізуге, осы мәселелерді шешуге үйретуге және экологиялық іс-шараларды ұйымдастыруға көмектесу.

5) *«БҰҰ Бас ассамблеясының моделі» бағдарламасы.* БҰҰ қағидаттары мен механизмдерін іс жүзінде көрсету. БҰҰ қызметі туралы теориялық және практикалық білімдер жиынтығын беру. Жастардың бойында Дүниежүзілік қауымдастыққа кіру сезімін қалыптастыру. Мектеп оқушыларына мектептің өзін-өзі басқаруын дамытуда оны одан әрі қолдану үшін парламенттік рәсімдердің негіздерін үйрету. Консенсус негізінде шешім қабылдаудың маңыздылығын көрсету[37].

Қазақстан Жастар Конгресі – бұл конгресстің барлық мүшелерінің тәуелсіздігін сақтайтын ерікті ұйым. Бұл жастар ұйымдарының елдегі ең ірі желісі. Бүгінде жастар конгресі республиканың барлық аймақтарындағы 250-

ден астам жастар ұйымдарын біріктіреді, оның ішінде 16 аймақтық балалар мен жасөспірімдер ұйымдарының бірлестіктері, 15 республикалық жастар қоғамдық бірлестіктері. Бұл ұйым жалпы саны 2 миллионнан астам жастарды қамтиды. Ұйымның құрылымы басқа ұйымдардағыдай *пирамидалық*, яғни орталық аппарат арасындағы қатынастар *менеджер-бағынушы* принципінде емес, серіктес пен серіктес ретінде құрылады.

Мақсаттары мен міндеттері: - мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыру және мемлекеттік институттар мен жастардың үкіметтік емес бірлестіктері арасындағы ынтымақтастық;

- жастардың коммерциялық емес ұйымдарының қызметін шоғырландыру, үйлестіру және қолдау; жастардың елдің әлеуметтік, экономикалық және мәдени өміріне белсенді қатысуы үшін жағдайлар жасау;

- жастарға арналған әлеуметтік маңызы бар жобаларды әзірлеу және жүзеге асыру; жастардың бастамаларын қолдау [38].

Қазақстан жастарының конгресі қатысып жатқан ауқымды жобалардың бірі – жастарды жан-жақты дамытуға бағытталған ұлттық деңгейдегі жалғыз бағдарлама - «Елбасы медалі» жобасы. Бағдарлама негізгі 7 бағыттан тұрады: спорт, дарындар мен дағдылар, кітап оқу, ұлттық мұра, еріктілер, экспедициялар мен жорықтар, еңбек практикасы. Бағдарлама 14 пен 29 жас аралығындағы жастарға арналған. Оған қатысу арқылы жастар өз уақыттарын басқаруға, мақсат қойып, оларға жүйелі түрде жетуге, салауатты өмір салтын ұстануға және өзін-өзі үнемі дамытып отыруға үйренеді. 2020 жылы «Елбасы медалі» бағдарламасы 11 мыңнан астам қатысушыны, 600 тәлімгерді, 17 аймақтық үйлестірушілер мен сарапшыларды қамтыды. Жоба 2020 жылдың шілдесінде басталды. 2020 жылдың 9 желтоқсанында «Елбасы медалі» бағдарламасының қатысушыларын марапаттау жөніндегі комиссияның бірінші отырысы өтті. Комиссия құрамына Нұрсұлтан Назарбаев қорының, «Елбасы» академиясының, Қазақстан Республикасы Ақпараттық және әлеуметтік даму министрлігінің, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің, Қазақстан Жастар Конгресінің, бұқаралық ақпарат құралдарының және қоғамның өкілдері кірді. Бағдарламаны іске асыру нәтижелерін қарастырған комиссия 1000 қатысушыны 2020 жылы Елбасының қола медалімен марапаттау туралы шешім қабылдады.

«Елбасы» медалінің иегерлері білім беру гранттарын тағайындау кезінде заңнамада белгіленген тәртіппен артықшылыққа ие болады [39].

Білім беру жүйесін жетілдіруге үлес қосатын психологтар, дәрігерлер, мұғалімдер, талдаушылар, әлеуметтанушылар мен бағдарламашылардан тұратын қоғамның рухани, эмоционалдық, ақыл-ой және физикалық салауаттылығын сақтау мен нығайтуға үлес қосуды білім беру саласының «*Bilim Foundation*» қоғамдық қоры жүзеге асырады. Қордың миссиясы: ХХІ ғасырға лайықты және болашақта өзін-өзі дамытуға қабілетті, рухани құндылықтарға ие Қазақстанның салауатты жас ұрпағын қалыптастыру, сақтау және өсіру. «*Bilim Foundation*» қорының негізгі жобасы – «Денсаулық және өмірлік дағдыларды қалыптастыру, сондай-ақ кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтің алдын-алу» бағдарламасы. Бұл Бағдарламаның өзіне

жүктелген міндеттерді тиімді жүзеге асыруға жағдай жасайтын www.zhastar.org электрондық ресурсы бар. Бағдарлама Қызылорда, Ақтөбе, Атырау және Ақмола облыстарында аймақтық биліктің тікелей қолдауымен жүзеге асырылуда. Қор «Өзгерістер саруарлары» әлеуметтік жобаларының акселераторына қатысты; АҚДМ қолдауымен әлеуметтік даму орталығының гранты аясында «Әкелік институтын қолдау және іске асыру жөніндегі шаралар кешені» жобасын сәтті жүзеге асырды. Бүгін «Bilim Foundation» ҚҚ Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ мемлекеттік гранты аясында «Жастар арасында суицидтік мінез-құлықтың алдын алуға бағытталған іс-шаралар кешені» әлеуметтік жобасын іске асыруға кірісті. Мақсаты – жастардың эмоционалды жағдайын жақсарту. Мамандар көмегіне жүгіну деңгейін жоғарылату, сондай-ақ ақыл-есті сақтау мен дамытудың маңыздылығын түсіну арқылы нәтижеге қол жеткізу жоспарланып отыр [40].

«Қазақстан әкелері» республикалық әкелер қоғамдастығы 2020 жылы құрылды. «Қазақстан әкелері» әкелер қауымдастығының басты мақсаты– әкелік институтты дамыту, отбасылық құндылықтарды нығайту, гендерлік теңдік және жас ұрпақты ұлттық құндылықтарға тәрбиелеу мәселелері бойынша мүдделі тараптар үшін диалог алаңын құру. Әкелер қоғамы Қазақстан Республикасының Білім министрлігімен, Ақпараттық даму министрлігімен, Қазақстандағы *НКО UNPFAKazakhstan* үкіметтік емес ұйымдарымен, РӘК қызметін, оның мақсаттарын танымал ету үшін мемлекеттік органдармен, ҰЕҰ және басқа кәсіпорындармен, ұйымдармен ынтымақтасады, мақсаты – халықаралық деңгейдегі беделін көтеру және басқа елдердің қоғамдастықтарымен байланыс орнату. Мектептерде «Қазақстан әкелері» жанынан әкелер қауымдастықтары құрылуда. «Қазақстан әкелері» әкелер қоғамдастығы білім беру мекемелерінде ата-аналардың қатысуымен «Саналы әке мен отбасы туралы түсінік», «Өмір кезеңдері» онлайн тренингтерін өткізеді. «Әкенің балаға әсер етуінің 7 аспектісі», «Саналы әке және отбасы туралы түсінік» вебинарлары, «Саналы әке және жанұя», «Әке болу құндылығы», «Саналы әке болу» тақырыптарында тікелей эфирлер. «Отбасындағы қарым-қатынас», «Әке мен бала» арасындағы негізгі қатынастар», «Баланы тәрбиелеудегі әкенің рөлі патронажы», «Дәстүрлі қолөнер» және т.б. [41].

Қарағанды қаласындағы «Дарынды ана – дарынды бала» аналар бірлестігі – бұл бала тәрбиелеу айналасындағы үлкендерді біріктіру бойынша тұжырымдама. 2020 жылдан бастап әлемнің кез-келген жерінен педагогтар, оқушылар, ата-аналар да онлайн форматта білім жобаларына рұқсат ала алады. 2010 жылдан бері «Талант менеджмент» бағдарламасы жүзеге асырылуда және ғылыми зерттеулер жүргізілуде, 2014 жылы жыл сайынғы «Психологтар чемпионаты» байқауы бекітілді. Сол жылы білім беру процестеріне сапаны «ендіру» бойынша жұмыс басталды. Кайдзен технологиясы қолданылды және 100-ден астам жақсарту пункттері табылды, «Дарынды Ана» әлеуметтік жобасы іске қосылды және форум өткізілді, оған 500-ден астам әйел қатысты. Іс-шара «Дарынды Ана» әлеуметтік жобасын одан әрі дамытуға серпін берді, ол өз балаларының үйлесімді дамуына жағдай жасауда әйелдер мен аналарды

біріктіруге, отбасы институтын нығайтуға және ұлттық дәстүрлер мен құндылықтарды беруге бағытталған. «Дарынды ана – дарынды бала» аналар бірлестігі өңір ұйымдарымен тығыз байланыста жұмыс істейді және 2020 жылы «Дарынды Ұстаз» жобасы іске қосылды, оның шеңберінде өңірдің 4,5 мың педагогы оқытылды, 9 онлайн марафон мен курс өткізілді, Телеграмм арна құрылды. 2020 жылы «Daryndy Ana әлемі» YouTube арнасы іске қосылды [42].

Нұр-сұлтан қаласындағы «Отбасы тәрбиесі институты» ҚР Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен құрылды. Оның қызметіне: жоғары базалық білімі болған жағдайда «Отбасылық тәрбие жөніндегі психолог-кеңесші» біліктілігін алу үшін психологтар мен педагогтерді оқыту; педагогтар мен ата-аналар үшін отбасылық тәрбие жөніндегі оқулықтарды әзірлеу; білім берудің барлық деңгейлеріндегі педагогтер мен отбасылық тәрбие жөніндегі психологтарды қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру; ата-аналар қоғамдастығы үшін отбасылық тәрбие жөніндегі кең ауқымды күндізгі тегін консультациялар өткізу кіреді; ата-аналар үшін әртүрлі тақырыптар бойынша ашық сабақ-тренингтер өткізу, мысалы, «Отбасының тарихын зерттей отырып қалай біріктіруге болады?», «Азаматты тәрбиелеу: Отбасы. Мектеп. Қоғамдық ұйымдар»; мұғалімдермен және ата-аналар қауымдастығымен әртүрлі кездесулерде, көрмелерде, конференцияларда және т. б. жұмыс. 2019 жылы отбасылық тәрбие институты (Нұр-сұлтан қ.) Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің тапсырмасы бойынша сынып жетекшілерін онлайн оқыту дәрістерінің практикалық-бағдарланған ата-аналармен және оқушылармен жұмыс істеу үшін нақты әдістемелері бар бағдарламасын әзірледі, [43].

Осылайша, шет елдердің тәжірибесі және білім алушылармен тәрбие жұмысына ата-аналарды, жұртшылықты, ҮЕҰ-ны тартудың қазақстандық теориясы мен практикасын талдау білім беру ұйымын мемлекеттік-қоғамдық басқару нысандарының алуан түрлілігін көрсетті. Тәжірибенің айырмашылығы-шетелде ата-аналар мен ҮЕҰ білім алушылармен жұмыс жасау бойынша әртүрлі бағдарламаларға белсенді қатысады. Сондай-ақ, бүгінгі таңда ең жақсы тәжірибелер білім беру қатынастарының барлық қатысушылары белгілі бір дәрежеде сұранысқа ие екенін атап өткен жөн. Бірақ біздің ойымызша, қазақстандық мектепте кәмелетке толмаған білім алушылардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) білім беруді басқаруға қатысуының түрлі рәсімдері мәселелері бойынша педагогтерге әдістемелік қолдау көрсету қажеттілігі қалып отыр. Бұған сондай-ақ Қамқоршылық кеңес, ата-аналар комитеті мүшелерінің білім беру ұйымы қызметі мәселелеріндегі құзыреттілік деңгейін арттыру мәселелерінің жеткіліксіз пысықталғанын жатқызуға болады.

Білім беруді жаңғыртудың қазіргі заманғы жағдайларын ескере отырып, мектептерде нұсқаулық-әдістемелік базаны жаңарту қажеттілігіне ерекше назар аударамыз.

2 «МЕКТЕП ӨМІРІНЕН БІР КҮН» ЖОБАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАРЫ

Жобаның мақсаты: Ата-аналардың (заңды өкілдердің), қоғамдық бірлестіктердің, үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) қатысуымен мектептердің сапалы тәрбие қызметі үшін жағдай жасау.

Жобаның міндеттері:

- педагогтерді ата-аналар қоғамдастығының алқалы органдарымен, қоғамдық бірлестіктермен, үкіметтік емес ұйымдармен (ҮЕҰ) бірлесіп мектепті басқару базасы ретінде ғылыми, нұсқаулық-әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету;

- шетелдік және қазақстандық тәжірибенің үздік теориялық тұжырымдамалары мен тәжірибелері арқылы білім беруді басқарудың алқалы органдары қызметінің мәселелері бойынша мұғалімдердің құзыреттілік деңгейін арттыру;

- сапалы тәрбие қызметі мақсатында мектептің, ата-аналардың (заңды өкілдердің), қоғамдық бірлестіктердің, ҮЕҰ өзара іс-қимылын оңтайландыру;

- білім беру мен тәрбиелеу сапасын қамтамасыз ету үшін педагогтерді, ата-аналарды, білім алушылар мен әлеуметтік әріптестерді мектепті басқаруға белсенді енгізуге ынталандыру;

- ата-аналардың қатысуымен алқалы органдардың беделін арттыру (Қамқоршылық кеңес, ата-аналар комитеті жұмыс тәжірибесін тарату арқылы).

Жобаның жаңашылдығы.

«Мектеп өмірінен бір күн» жобасы педагогтарды ата-аналар қоғамдастығының алқалы органдарымен, қоғамдық бірлестіктермен, үкіметтік емес ұйымдармен (ҮЕҰ) бірлесіп мектепті басқару базасы ретінде ғылыми, нұсқаулық-әдістемелік құралдармен қамтамасыз етуге бағытталған, бір күн режимінде тәрбиенің алуан түрлі модельдерімен әзірленген.

Жобаның бірегейлігі білім беруді жаңғыртудың қазіргі заманғы жағдайларын ескеретін ата-аналардың, жұртшылықтың, ҮЕҰ-ның қатысуымен алқалы органдарда жұмыс істейтін басқару рәсімдерінің кең спектрі арқылы білім беруді басқарудың алқалы органдарының, ҮЕҰ-ның қатысуымен мектептің тәрбие қызметін ұйымдастыру болып табылады.

Осы жоба бағытталған негізгі проблемалары:

- ата-аналардың, қоғамдық құрылымдардың, ҮЕҰ білім беру ұйымын мемлекеттік-қоғамдық басқаруға қатысу дәрежесінің жоғары болмауына байланысты тәрбие қызметі сапасының жеткіліксіздігі;

- ата-аналарды (заңды өкілдерді), қоғамдық бірлестіктерді, ҮЕҰ-ды мектептің жұмыс істеуінің кең ауқымды жергілікті мәселелерін шешуге қосуға педагогтердің төмен уәждемесі;

- ата-аналардың (Қамқоршылық кеңестің, ата-аналар комитетінің және т.б.), ҮЕҰ қатысуымен алқалы органдармен жұмыста басқарушылық рәсімдерді қолдануда педагогтердің құзыреттілігінің жоғары емес деңгейі.

Жобаның тұжырымдамалық негіздері.

Жоба тұжырымдамасы бірыңғай әдістемелік күн әдістемесіне негізделген, ол мектептерде кеңінен таралған, бірақ жұртшылық өкілдеріне, оның ішінде білім беру ұйымын басқарудың алқалы қатысушылары ретінде ата-аналарға (заңды өкілдерге), ҮЕҰ-ға баса назар аудара отырып, сапалық жағынан өзге деңгейде пайдаланылатын болады. Бүгінгі таңда білім беру саласының алдында тұрған балаларды тәрбиелеу, оқыту және дамыту сапасын арттыру міндеттері әрбір білім беру ұйымында оқу-тәрбие процесінің нәтижелілігі үшін ата-аналардың (заңды өкілдердің) жауапкершілігін де арттырады.

Жобаның әлеуметтік серіктестері мен қызметкерлері.

Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың білім басқармалары

Аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың білім бөлімдері

Ата-аналар қоғамдық басқармасы

ҮЕҰ өкілдері

Мектеп әкімшілігі

Мұғалімдер

Жоба бағытталған қоғамның санаты.

Барлық типтегі мектептердің оқушылары

Ата-аналар (заңды өкілдер)

Жобаны іске асыру кезеңдері.

I кезең – дайындық (қыркүйек).

- Ортақ мақсаттарды анықтау;

- Ата-аналар сұраныстары мен ресурстарының мониторингі;

- Жоба командаларын құру, әр команда үшін іс-қимыл аймағын белгілеу мақсатында диагностикалық жұмысты жүргізу.

- Ақпарат жинау және жобаның іс-шаралар жоспарын қалыптастыру.

Кезеңнің негізгі қорытындысы жобаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары болуы тиіс.

II кезең – негізгі

Жобаға қатысушы мектептердің жобаны іске асыруы. Бірлескен қызмет, жобаның негізгі іс-шараларын дайындау және өткізу.

Кезеңнің негізгі қорытындысы ата-аналардың (заңды өкілдердің) білім беруді басқарудың алқалы органдарына қатыса алуы және мектептің жұмыс істеуінің жергілікті мәселелерінің кең ауқымын шеше алуы болуға тиіс. Педагогтар өзара жауапкершілік негізінде ата-аналарды, ҮЕҰ-ды бірлескен қызметке қосудың ғылыми, нұсқаулық-әдістемелік құралдарын меңгерді.

III кезең – жалпылама. Жұмыс нәтижелерін жалпылау. Қызметті талдау. Қамқоршылық кеңеспен, ата-аналар комитетімен, ҮЕҰ-мен жұмыстағы басқару рәсімдерінің сипаттамасы. Презентация. Барлық қатысушылардың нәтижелеріне қанағаттануы.

Жобадан күтілетін нәтижелер:

- ұсынылатын іс-шаралардың барлық түрлеріне қатысу арқылы ата-аналардың (заңды өкілдердің), қоғамдық бірлестіктердің, ҮЕҰ-ның мектепті басқаруға қатысуы үшін жағдайлар жасалды, барлық субъектілердің білім алушыларды тәрбиелеуге ықпал ету мүмкіндіктері кеңейтілді;

- педагогтар жобаны іске асыруға жұмылдырылған және әдістемелік білімді пайдалана отырып, ата-аналармен, мектеп серіктестерімен ынтымақтастықта нақты көмек көрсетеді;

- алқалы басқару органдарымен бірлесіп, білім беру процесін басқаруды реттейтін мектепшілік рәсімдер, құралдар, тетіктер: қамқоршылық кеңес, ата-аналар комитеті, мектеп кеңесі, педагогикалық кеңес, жалпы мектеп конференциясы әзірленді.

2.10. Жобаны іске асыру нысандары.

Жұмыстың тақырыптық бағытының әдістемелік күндері. Ата-аналардың тікелей дидактикалық дайындығы. Жобаның түйінді мәселелері бойынша тренингтер өткізу).

Әкелер кеңесінің бірыңғай әдістемелік күні.

Бірыңғай әдістемелік күн

2.11. Жобаны іске асыру барысындағы жұмыстың негізгі бағыттары.

Ата-аналармен (заңды өкілдермен), қоғамдық бірлестіктермен, ҮЕҰ-мен оларды мектепті басқаруға тарту үшін жұмыстың негізгі бағыттары мыналар болып табылады:

- функциялары, құқықтары және міндеттерімен танысу мақсатында мектепте алқалы органдарды ұйымдастыру жөніндегі нормативтік базаны зерделеу;

- әлеуметтік әріптестік тетіктерін әзірлеу;

- басқарушылық қызметті оқыту мақсатында мектептің ата-аналар комитеті мен қамқоршылық кеңесі үшін тақырыптық семинар-практикумдар, коучингтер өткізу;

- сыныптың ата-аналар комитетін келесі функцияларды орындау үшін тренингтік оқыту: оқу-тәрбие (оқуға және сыныптан тыс жұмыстарға көмек көрсету), мәдени-бұқаралық (экскурсиялар, сапарлар, театрларға, мұражайларға, көрмелерге бару және т.б. ұйымдастыру), спорттық-туристік, кәсіптік бағдар беру (кәсіптер туралы әңгімелер, кәсіпорындарға экскурсиялар өткізуге көмектесу), отбасылық тәрбиені түзету функциялары (тұрмыс жағдайы қолайсыз отбасылармен жұмыс істеу қажет болған жағдайда);

- ата-аналармен жұмыстың түрлі форматтарын меңгеру үшін мұғалімдердің біліктілігін арттыру: ата-аналар кештері, ата-аналар оқулары, ата-аналар рингтері, ата-аналар тренингтері және т. б.;

- ата-аналардың, қоғамдық бірлестіктердің, ҮЕҰ қатысуымен басқару моделін құру үшін бірыңғай әдістемелік күндерді әзірлеу және өткізу;

- мектептің әлеуметтік әріптестігінің үздік тәжірибесін тарату;

- ата-аналарға педагогикалық білім беру;

- құқықтық жаппай оқыту;

- ата-ана-әкелермен ынтымақтастықтың әртүрлі формаларын қолдану, олардың беделін арттыруға бағытталған бірлескен шығармашылық, әлеуметтік маңызды іс-шараларға тарту;

- ата-аналарға отбасының салауатты және адамгершілік өмір салтын қалыптастыруға, нашақорлықтың алдын алуға, балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқындағы басқа да жағымсыз көріністердің алдын алуға көмек көрсету;

- ата-аналарға балалардың әлеуметтік тәжірибесін, қарым-қатынас дағдылары мен дағдыларын дамытуға, жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге дайындауға көмек көрсету;

- оқушылардың ата-аналарымен бұқаралық іс-шаралар жұмыс жүйесін ұйымдастыру;

Жұмыстың кең таралған бағыттарының бірі – алқалы органдардың дұрыс өзара іс-қимылын ұйымдастыру, олардың жұмысын үйлестіру және осы органдар мен бөлімшелердің әрқайсысының көшбасшылық қызметінің негізгі қағидаттары негізінде өзіндік функцияларын тиімді орындау. Оларға мыналар жатады:

- алдағы жұмысты жоспарлау, оның жетекші міндеттерін анықтау және оларды тиімді шешу кезінде мектептегі барлық басқару органдарының шешімдерін үйлестіру, келісу және іскерлік ынтымақтастық;

- мектептің барлық лауазымды тұлғаларының өздерінің басқарушы функцияларын жүзеге асырудағы демократизм мен жариялылық;

- мұғалімдер мен оқушылардың, сондай-ақ ата-аналардың қоғамдық пікіріне сүйену;

- басқару органдарын сайлау;

- мектептің барлық басшы тұлғаларының, мұғалімдердің, сынып жетекшілерінің лауазымдық қызметтерін табысты атқарғандары үшін дербес жауапкершілігі;

- мектеп жұмысындағы басты мәселелерді ажырата білу және мұғалімдер мен оқушылардың күш-жігерін оларды шешуге шоғырландыру;

- жоғары жауапкершілікке, шығармашылық бастамаға, принциптілікке және әркімнің өз жұмысына саналы көзқарасына негізделген мектепте мейірімді психологиялық микроклиматты сақтау;

- жоғары тұрған органдардың нұсқаулары мен мектепте оқу-тәрбие жұмысын жетілдіру бойынша қабылданған шешімдердің орындалуына әдепті және жүйелі түрде жүзеге асырылатын бақылау;

- оқу-тәрбие процесінің сапасын арттыруда педагогикалық шығармашылықты және инновациялық ізденістерді көтермелеу.

2.12. Іске асыру механизмдері (сценарий, сабақ жоспарлары және т.б.)

2.12.1. Облыстық деңгей. Бұл деңгейде жоба аясында басқару саясаты жүзеге асырылады

Облыстық білім басқармасының қызметі:

- Білім беру ұйымдарының облыстық аумақтағы барлық әлеуметтік институттармен ынтымақтастық пен жедел өзгерістер үшін өзгермелілік, ашықтық мақсатында өзара іс-қимылын кеңейту және нығайту;

- Барлық білім беру ұйымдарындағы басқа әлеуметтік құрылымдармен жұмысты талдау және бақылау;

- Облыстық деңгейде де, білім беру ұйымы деңгейінде де Үйлестіру кеңесі арқылы оқу-тәрбие және инновациялық білім беру қызметінің негізгі бағыттарын іске асыруға ата-аналар қауымдастығын белсенді тарту. Кеңес педагогикалық және ата-аналар қоғамдастығының үздік өкілдерінің,

оқушылардың, білім беруді басқару және басқа да әлеуметтік құрылымдар мамандарының қатысуымен білім беруді жаңғырту мәселелерін шешеді.

2.12.2. Аудандық/қалалық деңгей. Бұл деңгейде мамандар, әдіскерлер ата-аналарға ақпараттық-консультациялық қолдау көрсетеді.

Аудандық / қалалық білім бөлімінің қызметі:

- Қамқоршылық кеңес және ата-аналар комитетінің қызметі бойынша мемлекеттік саясатты іске асыру;

- Заң шығарушы және атқарушы билік органдарымен диалог арқылы аудан/қала көлемінде ата-аналар қоғамдастығының мүдделерін үйлестіруді қамтамасыз ету.

- Ата-аналардың қатысуымен алқалы және өкілді басқару органдарын құрудың және ұйымдастырудың табысты практикаларының тәжірибесін трансляциялауға жәрдемдесу;

- Мектептің, ата-ананың, ҮЕҰ-ның әлеуметтік әріптестік жүйесін дамыту жөніндегі шаралар;

- Ата-аналардың қатысуымен органдар мен ұйымдарды құруға жәрдемдесу, БАҚ арқылы кең ата-аналар жұртшылығын олардың жұмысы, оларға деген сенімді нығайту, олардың жұмысына қатысуға деген ынтаны арттыру үшін тигізетін әсері туралы хабардар ету.

2.12.3. Мектеп деңгейі. Мектепті басқаруда алқалы органдармен бірлесіп 4 деңгей бөлінеді:

1 – деңгей-директор; алқалық басқару органдары: жалпымектептік конференция, Қамқоршылық кеңес, педагогикалық кеңес, ата-аналар комитеті, ата-аналар жиналысы;

2-деңгей-әлеуметтік әріптестікті дамыту стратегиясын айқындаудың сараптамалық-консультативтік қызметі; бағыттар бойынша директордың орынбасарлары;

3 – деңгей-білім беру үдерісін басқаруға білім алушылардың ата-аналарын, әлеуметтік серіктестерді, ҮЕҰ-ды қосуды реттейтін үйлестіру-әдістемелік кеңес;

4 деңгей – пән мұғалімдерінің ӘБ басшылары, психологиялық-педагогикалық қызметтің басшысы, тәрбие жұмысының ұйымдастырушылары, IT маманы ата-аналармен өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді.

Қамқоршылық кеңестің құрылымы, құрылу тәртібі, өкілеттік мерзімі және құзыреті, оның шешімдер қабылдау және мектеп атынан сөз сөйлеу тәртібі Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес оның Жарғысында белгіленеді.

Алқалық басқару органдары қабылданған шешімдердің орындалуын да бақылай алады, бұл жұмыстың теріс нәтижесінің қаупін барынша азайтуға мүмкіндік береді.

Мектепті басқаруда оқушылардың өзін-өзі басқару органдары мен оқушылардың қоғамдық ұйымдарының қызметіне көмек үлкен орын алады. Бұл көмек келесі жолдармен жүзеге асырылады:

- мектеп директоры, оның орынбасарлары және педагогикалық ұжым жалпы оқушылар комитетінің құрамына сайлану үшін үміткерлерді іріктеуге қатысады. Бұл мұғалімдер белсенділерімен бірге белгілі бір оқушыларды оқушылардың өзін-өзі басқару құрамына сайлаудың орындылығы туралы ұсыныстарды талқылайды, оларға өз кеңестерін береді, алайда олардың ерік-жігерін салмай және оқушылардың пікірін ескеріп отырады;

- мектеп директоры өзінің орынбасарларымен, сондай-ақ сынып жетекшілерімен бірге көшбасшыларға тапсырылған қоғамдық жұмысты орындауға үйретеді, осы мәселелер бойынша нұсқаулық-әдістемелік кеңестер («Көшбасшылардың міндеттері туралы», «Оқушылар жиналысын қалай дайындау және өткізу», «Оқушылардың қоғамдық жұмысын қалай ұйымдастыру керек» және т. б.) өткізеді, жұмыс тәжірибесімен алмасуды жолға қояды;

- мектеп директоры, оның орынбасарлары мен мұғалімдер оқушылар комитеті мен басқа да өзін-өзі басқару органдарының жұмысын жоспарлау туралы өз кеңестерін береді, белгіленген іс-шараларды бірлесіп талқылайды;

- мектеп басшылығы, сынып жетекшілері және мұғалімдер оқушылардың басқа қоғамдық ұйымдарының (спорт клубы, экологиялық қоғам және т.б.) іс-шараларын дайындауға және өткізуге көмек көрсетеді, олардың жұмысына қатысады.

Сынып жетекшісі осы сыныпта сабақ беретін мұғалімдер ұжымының уәкілі ретінде:

- мектепке көмектесу үшін ата-аналар қауымдастығын тартады (мектеп және сынып ата-аналар комитеттерінің жұмысы);

- ата-аналар үшін жеке мәселелер бойынша дәрістер үнемі өткізіліп тұрады, онда отбасы мектепке білім беру, адамгершілік, еңбек, эстетикалық тәрбие, балалардың денсаулығын нығайту мәселелерін шешуге көмектесетін құралдар мен әдістер туралы айтылады;

- ата-аналарды мектеп үйірмелерін басқаруға, экскурсиялар мен ұжымдық сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге, сондай-ақ оқушыларды әртүрлі мамандықтармен таныстыруға тартады ; ;

- Ашық есік күндерін өткізеді;

- ата-аналардың бастамасы бойынша іс-шараларды үйлестіреді.

Білім берудегі тұжырымдамалық өзгерістер қазіргі уақытта білім беру жүйесінің өзгеруін қамтамасыз ету үшін ғана емес, сонымен бірге жас ұрпақтың қалыптасуы мен дамуының негізін қалауға, маңызды әлеуметтік-жаңа институттардың қалыптасуына үлес қосуға ықпал жасау сияқты маңызды міндеттерді шешуге арналған. Бүгінгі күні мектеп басшыларына бұрынғыдан да жүйелі және озық сипаттағы, орта және ұзақ мерзімді перспективада білім беру ұйымдарының тұрақты дамуын қамтамасыз етуге қабілетті ғылыми әзірлемелер қажет. Ішкі және сыртқы байланыстардың әртараптануын ескере отырып мектепті басқару модельдерін жобалау өзекті болып отыр.

Біздің ойымызша, әртүрлі тақырыптағы менеджменттің ішкі жүйесі мен жобалық топтарын біріктірген мектептің басқару моделі қазіргі заманғы мектеп алдында тұрған әр түрлі міндеттерді шешуде ең тиімді болып көрінеді және көп

бағытты сыртқы әсерлерге қатысты тұрақты болып табылады. Модельді жобалау кезінде оның сыртқы өзгерістері (мемлекеттік білім беру саясатының өзгеруі, әлеуметтік-экономикалық дағдарыстар және т.б.) мен мектептің ықтимал ішкі қайта құруларына (қайта құру, басшының өзгеруі және т.б.) байланысты, оның тұрақтылығын қамтамасыз ету қажеттілігін ескеру қажет. Модель мазмұны кеңейтілген бағыттар бойынша мектепті басқаруды қамтамасыз ететін бірнеше өзара байланысты құрылымдарды қамтуы керек: білім беру процесі, кадр саясаты, қаржылық және материалдық-техникалық қамтамасыз ету, сыртқы өзара іс-қимыл және әлеуметтік серіктестік.

Осыған байланысты біз үлгі ретінде мектептерді алқалы басқарудың үлгілі модулін жасадық, онда объектілер, пәндер деңгейлік иерархиялық құрылым форматында ұсынылған. Басқару деңгейлері бойынша модуль құрылымында педагогикалық мәселелерді шешу үшін мұғалімдер, әкімшілік, ата-аналар, серіктестер, оқушылар арасынан құрылған және жұмыс істейтін, мүшелерінің саны шектеулі шағын топтар тұратын командалар кіреді. Басқарушылық шешімдер басқарудың тиісті деңгейлерінде қабылданады.

Мектепті басқарудың иерархиялық құрылымы

- білім беру мақсаттарын үйлестіру және педагогикалық мәселелерді сараптамалық шешуге; көшбасшыларды ұсыну кезінде құнды және мақсатты келісімі орын алған командалар иерархиясына;

- көшбасшылыққа негізделген басқарудың өзара әрекетіне бағытталған.

Әдістемелік күнді өткізу әдістемесі (ұйымдастырушылық және әдістемелік аспектілер)

Әдістемелік күн негізгі үш кезеңді қамтиды:

1. Дайындық. Әдістемелік күн мен әр іс-шараны өткізудің жоспарын құру. Әдістемелік күнді өткізу туралы бұйрық шығарылады, қажет болған жағдайда кейбір іс-шараларды өткізу күні туралы қағидалар әзірленеді.

Әдістемелік күнді жоспарлау кезінде ата-аналар мен мұғалімдердің қажеттіліктері ескеріледі. Осы мақсатта ата-аналарға, мұғалімдерге сауалнама жүргізіледі, оларды іс-шараларды өткізуге қойылатын талаптарымен, әдістемелік күннің жоспарымен таныстырады.

2. Әдістемелік. Әдістемелік күннің жоспарланған іс-шараларын өткізу. Әр кезеңнің міндеті - әріптестер арасындағы өзара әрекеттесудің белсенділігін қамтамасыз ету.

3. Барлық іс-шараларға аналитикалық және қорытынды талдау жүргізу және әдістемелік күннің материалдарын рәсімдеу.

Әдістемелік күнді өткізу үшін ұйымдастыру комитеті, сонымен қатар әр кезеңге арналған шығармашылық топтар, оның ішінде баспасөз тобы құрылады (күннің әр шарасы баспасөз парағында көрсетіледі).

Безендіруге ерекше назар аудару керек.

Үстелдерді, кеңсе тауарларын, іс-шараға қатысушылардың тізімдерін, көрме стендтерін немесе сөрелерді дайындау, оларды қалай орналастыруын туралы ойластыру керек.

Іс-шараларды өткізу кезінде көптеген ұйымдастырушылық мәселелерін шешуді қарастыру қажет.

Іс-шараны дайындау және өткізу тізімінің үлгісі келесідей болуы мүмкін:

- Қонақтар тізімі;
- Журналистер тізімі;
- Іс-шараны өткізу залы;
- Баспасөз конференциясына арналған зал (дөңгелек үстел);
- Іс-шара сценарийі: қойылымдардың тәртібі мен ұзақтығы, музыкалық көркемдеу жабдықтары және т.б.;
- Шақыру қағаздарын, брошюраларды, баннерлерді көркемдеу, аудиовизуалды қолдау, залды безендіру;
- Кезекшілік кестесі, маңдайшалар, сценарий жоспары (сахна артында), залдағы орындарды бөлу, үстелдерді орналастыру, аппаратура жабдықтарды және т.б.;
- Қонақтарға шақыруларды жіберу;
- Қонақтар тізімін анықтау және оған соңғы түзетулерді енгізу;
- Әдістемелік күннің қорытындылары бойынша баспасөз парағын, баспасөздегі мақалаларды, мектеп газетіндегі шолуларды дайындау және тарату.

Әдістемелік күнді жоспарлау кезінде келесі принциптерді басшылыққа алу керек:

- тұтастық – әдістемелік күндердің басталуы мен аяқталуы мерзімі белгілі, тұтас және біткен іс болу керек, негізгі идеясы мен ұранды ұсынуға болады;

- жүйелілік - әр күн (немесе оқиға) келесі күнге біртіндеп өтуі керек;

- қол жетімділік - барлық іс-шаралар белгілі бір жас ерекшелігіне бағытталған болуы керек;

- кешендік - іс-шаралар бүкіл мектепті, білім беру процесінің барлық қатысушыларын қамтуы керек;

- белсенділік пен хабардарлық - іс-шаралар тек ойын-сауық сипатында болмай, қатысушылардың танымдық процестерін жандандыруы керек.

Ұйымдастырушылар алдындағы тапсырма оңай емес – оларға қабылдау стандартын «бұзып», қатысушыларға белгісіз жақтан белгілі нәрсені көрсету керек: олар ережелер, догмалар жиынтығы ретінде емес, үнемі жетілдіріліп тұратын жүйе ретінде ұсынылуы қажет.

«Ата-аналармен ынтымақтастықта» әдістемелік күні

(Қамқоршылар кеңесінің және ата-аналар қоғамдастығының, алқалы органдарының және мектептің ата-аналар комитетінің қатысуымен)

Ата-аналар қауымдастығының алқалы органдарының қатысуымен өтетін әдістемелік күн дегеніміз - қоғамда мектеп атынан өкіл ретінде шығатын ата-аналарға, бизнеспен байланыс орнатқан ата-аналарға, сондай-ақ солар арқылы мемлекеттік органдармен жұмыс істей алатын адамдарға арналған кешенді жұмыс түрі. Жұмыс оқытушылар құрамы мен мекемені алға тартатын белсенді адамдарның қатысуымен ұйымдастырылады. Ол үшін мүдделі тараптарды тартып, сол тараптардың өкілдерінен алқалы органды құру қажет.

Сарапшылар атап көрсеткендей, егер ұжымда осындай белсенді бір адамды сәтті таңдау мүмкіндігі бар болса, онда ол міндетті түрде беделді оқытушылар құрамын құра алады.

Кеңесте белсенді жұмыс істей алатын орталықтары болуы керек. Осы орталықта қарама-қарсы енжар топтар да болуы керек, бұл топтар нақты жұмысқа ең аз қатысатын мүшелерді қамтиды. Белсенді топ білім беру ұйымының даму стратегиясын жоспарлау, БАҚ-пен өзара әрекеттесуді өз жауапкершілігіне алады және өз салалары бойынша барлық іс-шараларға қатысады.

Ата-аналар қоғамдастығының алқалы органдарының қатысуымен әдістемелік күнді дайындау және өткізу кезеңдері:

1. Тақырыпты, мақсатты, міндеттерді анықтау.
2. Өткізетін орынды анықтау (мектеп базасында өткізілуі немесе жылжымалы болуы мүмкін).
3. Өткізу жоспарын / бағдарламасын құру.
4. Ұйымдастырушылардың, қатысушылардың, шақырылған қонақтардың тізімін жасау.
5. Модераторлар мен негізгі спикерлерді анықтау.
6. Іс-шараның безендіруін (соның ішінде бейне мазмұнын), бағдарламалық буклеттерді, қонаққа шақыру қағаздарын әзірлеу.
7. Циклограмма бойынша дайындықты ұйымдастыру.

Кері байланыс үшін сауалнама дайындауға болады.

Сауалнаманы өткізу формаларына: әдістемелік алаң, ата-аналар комитеттерінің сайысы, директормен сұхбат, ашық идеялар марафоны, брифингтер (сұрақ-жауап), конференциялар, тәрбиелік ринг, микротоп жұмысы (проблемалық жағдайдан шығу жолын іздеу) және басқа инновациялық форматтарды ұсынуға болады. Іс жүзінде жедел «көмекшісін» жеке үлгі ретінде сипаттайық.

Әдістемелік платформа деп – іс-шараның ұсынылған форматтағы барлық қатысушыларға практикалық көмек көрсететін нақты үйлестірілген жалпы әдістемелік жұмыстың үлгісін айтады.

Қамқоршылар кеңесінде талқылауға болатын сұрақтар:

1- блок - Қамқоршылар кеңесі туралы сұрақтар

- Қамқоршылар кеңесі дегеніміз не және оны құру туралы шешімді кім қабылдайды?

- Республикадағы қамқоршылық кеңестің қызметін қандай құжат реттейді?

- Қамқоршылар кеңесінің басшысы кім? Мектептің қамқоршылар кеңесінде құрамына кім кіреді?

- Қамқоршылық кеңестің қызметі қандай міндеттерге бағытталған?

- Қамқоршылар кеңесінің қаражаттары қалай құрылады? және т.б.

2 - блок - білім беру және денсаулық сақтау мәселелері

3 - блок - қаржы саласындағы сұрақтар

- оқушылардың түрлі зияткерлік, спорт, өнер жарыстарына қатысуы;

- аз қамтылған ретінде ресми түрде өтпеген, бірақ атаулы көмекке мұқтаж отбасылардың балаларына тегін тамақ ұйымдастыру;
- әдістемелік, оқу және көркем әдебиеттерді сатып алу;
- кеңселік керек-жарақтарды, тазалағыш, жуғыш және дезинфекциялық заттарды, электр шамдарын және басқа да тұрмыстық заттарды сатып алу;
- мектеп ішін жөндеу және әрлеу үшін құрылыс материалдарын, тоқыма бұйымдарын, шамдарды және басқа тауарларды сатып алу;
- шағын спорттық құрал-жабдықтар, коньки сатып алу;
- хоккей алаңын жұмыс күйінде ұстау;
- жасанды төсеніші бар футбол алаңын орнату;
- келісімшарттық клуб құру үшін қосалқы бөлмені жөндеу;
- кеңсе техникасын жөндеу және сатып алу;
- стендтер шығару және т.б.

Сондай-ақ Қамқоршылар кеңесі өзінің мүшелерінің білім беру ұйымы имиджіне қосқан үлесі, мектепті дамыту бағдарламасын іске асыруы, инновациялық жобаларды іске асыруы бойынша және т.б. жұмысының нәтижелерін талқылайды.

Ата-аналар комитетінің сайысы – бұл ата-аналар комитеттері жұмысының белсендігін көрсету, олардың жұмыс тәжірибесін танымал ету форматы. Өзірленген ережеге сәйкес ата-аналар комитеттерінің конкурсы өткізіледі. Регламентке мақсаттар мен міндеттер, конкурстық жұмыстардың мазмұны мен безендірілуіне қойылатын талаптар, бағалау критерийлері, байқау нәтижелерін шығару шарттары кіреді. Мысалы, біз орыс мектептерінің тәжірибесіндегі жағдайдың үлгісін ұсынамыз.

«Сыныптың ең үздік ата-аналар комитеті» мектеп байқауының
ЕРЕЖЕСІ

1. Мақсаты: Сыныптағы ата-аналар комитеттерін қызметін жандандыру.

2. Міндеттері:

- білім беру мекемесінің өміріне белсенді қатысатын ата-аналар комитеттерін анықтау;
- ата-аналардың бастамаларын ынталандыру және қолдау;
- сынып ата-аналарының белсенділігін арттыру, сынып ұжымдарын жинау, сынып оқушылары арасында жақсы қарым-қатынас орнату, сыныптардың қоғамдық өмірінің белсенділігін арттыру бойынша оң тәжірибені жинау және тарату.

3. Байқауды ұйымдастырушылар:

Мектепті басқару кеңесі

4. Байқауға қатысушылар

Байқау 1-4 сынып, 5-9 сынып, 10-11 сынып ата-аналар комитеттерінің арасында өткізіледі.

5. Байқау материалдарын бағалау критерийлері:

	Көрсеткіштер	Мерзімі	Басқарушы кеңестің негізгі	Байқау материалдары

			мушелері	
	Ата-аналар комитеті туралы ереже	Қараша		Ата-аналар комитетінің (АК) төрағасы куәландырған көшірме
	Ата-аналар комитетінің жұмыс жоспары	Қараша		Ата-аналар комитетінің (АК) төрағасы куәландырған көшірме
	Сыныптың өзекті тақырыбы бойынша презентация материалдары	Қаңтар	Сынып ұжымы ақасынан	Байқауға тұсау кесер мен қатысу
	Мектептегі іс-шараларға қатысу	Жыл бойы		Фото, видео материалдар, қабырға газеттері
	Сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру сағатын өткізу	Жыл бойы		Оқушылар мен сынып жетекшілерінің пікірлері

6. Қорытындылау, жеңімпаздарды марапаттау.

Мектепшілік байқаудың қорытындылары бойынша анықталады:

- «1-4 сыныптардың үздік ата-аналар комитеті»;
- «5-9 сыныптардың үздік ата-аналар комитеті»;
- «10-11 сыныптардың ең үздік ата-аналар комитеті».

Барлық финалға шыққан жеңімпаздар дипломдармен марапатталады. Жеңімпаздар дипломдар және кубоктармен марапатталады [46].

1-кезеңде – аймақтық (сырттай) кезеңде келесі тапсырмалар ұсынылады:

- «Біздің ұйымшыл комитет!» электронды портфолиосы;
- «Біздің ұйымшыл комитет!» бейне визиткасы;
- «Отбасы және мектеп: балаларды дұрыс тәрбиелеу» тақырыбында бейнеклип немесе флеш-презентация.

2- кезең – Бүкілресейлік (сырттай):

- «Біздің ұйымшыл комитет!» электронды портфолиосы;
- ұжымдық - шығармашылық жұмыс (қайырымдылық, көркемдік-эстетикалық, танымдық, экологиялық, өлкетану);
- «Отбасы және мектеп: балаларды дұрыс тәрбиелеу» тақырыбында бейнеклип немесе флеш-презентация;
- «Біздің ұйымшыл комитет!» бейне визиткасы;
- Есте сақтау және Даңқ жылына орайластырылған акцияның флеш-презентациясы.

Директормен сұхбат дегеніміз – бір-біріне деген құрметке, тек өзін ғана емес, басқаны тыңдау деген ұмтылысына негізделген байланыс.

Әлеуметтік рөлдермен алмасу, өзін басқа адамның имиджін немесе оның орнында сынап көру мүмкіндігі.

Сұхбат әңгімелесу-эмпатияны жүзеге асыруға көмектеседі.

Сезімнің эмпатиясы әңгімелесушінің көзқарасын қабылдауға мүмкіндік береді.

Нәтижесінде проблемалық көріністі қабылдау кеңейеді.

Директордың сұхбатты қалай бастауына және ата-аналарды сөйлесуге қалай тартуға болады?

- электронды тақтада көрсетілген дәйексөздерді, эпиграфтарды қолдану;
- ата-анамен амандасу және алғыс айту;
- лирикалық бастау (өлеңдер, аспаптық музыка);
- ата-аналарды проблемамен және диалог ережелерімен таныстыру;
- ата-аналарды арнайы (ерекше) тәсілмен отырғызу;
- педагогикалық әдебиеттің жарнамасы;
- мектеп өмірі туралы бейнеролик;
- сұхбатты оқушылардың немесе ата-аналардың сауалнамасының нәтижелерімен бастау;
- жалпы мектептегі ата-аналар комитетінің, Қамқоршылар кеңесінің жұмысын атап өту;
- сұхбат тақырыбына назар аудару үшін цифрлар мен фактілерді қолдану;
- ата-аналармен және олардың балаларымен сөйлесу қуанышын білдіру.

Сұхбат сұрақтары:

- Сіздің мектебіңіздің басқалардан ерекшелігі неде?
- Мектеп оқушыларына қандай құндылықтарды сіңіреді?
- Сыныпта қанша бала бар және әр оқушыға қандай жеке көңіл бөлінеді?
- Оқу бітіргеннен кейін оқушылардың қанша пайызы беделді ЖОО-на түседі?
 - Мектептің ЖОО-мен және әр түрлі мамандық мамандарымен байланысы бар ма?
 - Мектеп қандай сыныптан тыс жұмыстар мен ойын-сауықтарды ұсынады?
 - Мектепте қандай қызықты дәстүрлер бар?
 - Мектепке қабылдау қалай жүріп жатыр?
 - Сыныптағы балалардың еркелігінің себебі неде деп ойлайсыз?
 - Сынып жетекшісінің сыныптағы оқушыларға қатысты қандай құқықтары мен міндеттері бар?
 - Дене шынықтыру сабағы кезінде оқушы денсаулығына байланысты бірнеше күн сабақтан босатылса және оны растайтын медициналық анықтама болса, спорт залында отыруға міндетті ме?
 - Оқушы бір сыныптан екінші параллель сыныпқа немесе топтан топқа ауысуға құқылы ма?
 - Мұғалім ата-анасына оқушының мектептегі дұрыс емес әрекеті туралы хабарлау керек пе?

- Сіздің ойыңызша, оқушылардың бойында сабақ барысында және олармен жай ғана сөйлесу барысында не дамыту керек?

- Оқушылар қандай «екінші» шет тілін таңдай алады және қандай сыныптан бастап және басқалары [47].

Ашық идеялар марафоны – бұл ата-аналардың ойлары мен проблемаларын тыңдау, мүмкін болатын шешімдерді табу және мектепті дамыту векторы мен тенденцияларын анықтау мүмкіндігі. Ең үздік ұсыныстар мектепті дамыту бағдарламасына енгізіледі.

Брифинг (ағылшынша briefing, ағылшынша brief – қысқа, ұзақ емес сөзінен шыққан) - бір тақырыпқа арналған, белгілі бір мәселе бойынша ресми позиция айталатын қысқа-конференция.

Брифинг дегеніміз қысқа сұрақтар мен жауаптар. Бұл жерде «сұхбат» ұғымы орынды емес. Сондықтан бұл іс-шара жиі жүргізіліп тұрады. Конференцияны сәтті өткізу үшін жақсы дайындық қажет.

Егер бұрын ешқашан брифинг жүргізбеген болсаң, онда бірнеше сараптамалық ұсыныстарды зерделеу маңызды. Көп жағдайда бірінші брифинг ұйымның қызметіне қатысты мәселеге байланысты өткізіледі, мұнда келесілерді ескеру қажет:

- ең алдымен, пресс-конференцияның өткізу ұзақтығын қалай шектеу туралы ойлау керек. Егер өткізу сұлбасы алдын-ала жасалмаса, онда ол белгісіз уақытқа созылуы мүмкін;

- брифингті ұйымдастырмас бұрын, қатысатын адамдардың санаттарын зерттеу қажет. Бұған жасы үлкен қатысушылар, олардың көзқарастары, білімі, саяси бейімділігі және т.б. жатады. Жиналған ақпаратқа сәйкес, кіріспе сөз дайындай бастау керек. Сондай-ақ жиналысқа қатысушылардың қоя алатын сұрақтарды алдын-ала білуге тырысу керек;

- ұйымдастырушының басты міндеттерінің бірі – баспасөз конференциясына қатысушылардың бәрінің көзайымына айналу. Бұл жағдайда тәжірибелі мамандар түрлі риторикалық сұрақтарды, тапқыр әзілдерді немесе халық арасында кең таралған және жалпыға ортақ құрметке ие болған арнайы сөз тіркестерін дайындайды;

- брифингтің сәтті өту ерекшелігінің бірі – белсенді қатысушылардың болуы. Сөйлейтін сөзді қатысушылар тарапынан көптеген сұрақтарын тудыратындай етіп ойластыру керек. Ең нашар кездесу – бұл тыныштықта, ешқандай пікір-талас туындамаған кездесу;

- брифингті ашу сөзі тым ұзақ және «мылжың» болмауы керек. Қатысушылар өздері қойған сұрақтардың аясында негізгі нақты ақпараттың көпшілігін алу керек. Жауап беру барысында баспасөз-конференциясына қатысқандардың әрқайсысына жеке-жеке жакап беріп қажеті жоқ. Брифинг барысында жарияланған тақырыптан ауытқымай, тақырыптың аясында нақты ұстану керек;

- брифингтің аяқталуына 3-5 минут қалғанда, сол уақытты қорытынды сөзге жұмсауға болады. Онда негізгі тақырыпқа негіздеме болатын негізгі ойлар мен мәселелерді көрсету керек. Соңында тыңдаушыларға назар аударғаны үшін алғыс айту керек.

Ата-аналарға арналған брифинг (сұрақ-жауап) қашықтықтан білім беруге қатысты жалпы білім берудің негізгі мәселелері бойынша өткізілуі мүмкін.

- Пандемия жағдайында білім беру мекемелерінде оқу процесі қалай ұйымдастырылатындығы туралы;

- Электронды оқыту түріндегі балаларды аттестаттау (1 триместр) қалай өтеді? Мектепте белгілі бір күндері пәндер бойынша қорытынды бақылау жұмыстарын жүргізуге бола ма?

- Үй тапсырмасын жариялау ережелері бар ма: мұғалім оны қашанға дейін жазуы керек? Мұғалім тапсырманы демалыс күндері бере алады ма?

- 20 минуттық онлайн сабақтың ұзақтығы өте қысқа, уақытты ұлғайтуға бола ма және т.б.

Әдістемелік күнді жоспарын қарастыру маңызды болып табылады. Төменде әдістемелік күнді өткізу жоспарының үлгісі ұсынылаған.

«Ата-аналармен ынтымақтастықта» әдістемелік күнді өткізу жоспары

(қамқоршылар кеңесі, ата-аналар қоғамдастығы, алқалы органдар мен мектептің ата-аналар комитетінің қатысуымен)

Уақыты	Іс-шаралар	Жауаптылар
8.00 – 8.40	<u>Әдістемелік кеңес</u> Қамқоршылар кеңесі дегеніміз не? Мектепке қамқоршылар кеңесі не үшін қажет? Оқытушылар мен ата-аналар комитетінің арасындағы айырмашылық неде? <u>Ата-аналарға арналған нормативтік кейс</u> «Қамқоршылар кеңесінің жұмысын ұйымдастырудың стандартты ережелері және оны білім беру ұйымдарында сайлау тәртібі» <u>Нормативтік кейс</u> «Мектептің ата-аналар комитеті туралы ереже»	Мектеп директоры Қамқоршылар кеңесінің төрағасы Ата-аналар комитетінің төрағасы
8.40-9.00	<u>Практикум</u> «Мектепте қамқоршылар кеңесін қалай құруға болады?» Бақылау тізімімен жұмыс	Директордың ғылыми-зерттеу жұмыс жөніндегі жөніндегі орынбасары
9.10 – 13.10	Мектеп мұғалімдері мен оқушылардың ата-аналары арасындағы ынтымақтастық стратегиясы Ашық сабақтар, сынып сағаттары	Әдістемелік құрылымның меңгерушісі
13.10-14.00	«Әдебиет аралы» кафетерийі (мәнерлер оқу байқауларының жеңімпаздарының, балалардың қатысуымен)	Директордың тәрбие жөніндегі орынбасары
14.00 – 14.40	Әдістемелік платформалар жұмысы	
	1- ойын алаңы 1-4 сынып мұғалімдері кітапхана меңгерушісі Кітапханадағы интерактивті дәріс залы	Директордың тәрбие жөніндегі орынбасары

	2- ойын алаңы 5-11 сыныптардың сынып жетекшілері, мұғалімдер - пән мұғалімдері, мектеп психологы, әлеуметтік педагог Құқық саласындағы мамандарды шақырумен мәжіліс залында интерактивті құқықты дәріс	Мектеп психологы Әлеуметтік шығармашылық топ
14.50 – 15.30	Қорытынды жасау, рефлексия. Сауалнама	Директор

Нормативтік кейс

Қамқоршылық кеңесінің жұмысын ұйымдастырудың үлгілік қағидалары
білім беру ұйымдарында оны сайлау тәртібі

1 тарау. Жалпы ережелер

1. Қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастырудың және оны білім беру ұйымдарында сайлау тәртібінің үлгілік қағидалары (бұдан әрі - қағидалар) 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 44 – бабының 9-тармағына сәйкес әзірленді және қамқоршылық кеңестің (бұдан әрі-Қамқоршылық кеңес) қызметін ұйымдастыру және оны білім беру ұйымдарында сайлау тәртібін айқындайды.

2. Қамқоршылық кеңес Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік органдарына, Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігіне, Қазақстан Республикасының прокуратура органдарына, Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігіне және Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігіне ведомстволық бағынысты әскери, арнаулы, медициналық және фармацевтикалық оқу орындарын, мемлекеттік емес білім беру ұйымдарын, сондай-ақ акционерлік қоғам нысанында құрылған мемлекеттік коммерциялық емес білім беру ұйымдарын қоспағанда, білім беру ұйымдарында құрылады.

3. Қамқоршылық кеңес білім беру ұйымының әкімшілігімен, ата-аналар комитетімен, жергілікті атқарушы органдармен, мүдделі мемлекеттік органдармен және өзге де жеке және/немесе заңды тұлғалармен өзара іс-қимыл жасайды.

4. Қамқоршылық кеңес мүшелерінің өз өкілеттіктерін орындауы өтеусіз негізде жүзеге асырылады.

2 тарау. Қамқоршылық кеңесті сайлау тәртібі және құрамы

5. Тиісті саланың уәкілетті органы немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы орган Қамқоршылық кеңесті қалыптастыру және оның құрамы бойынша ұсыныстарды қабылдау туралы хабарландыруды өзінің интернет-ресурсында және/немесе тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктің аумағында таратылатын мерзімді баспасөз басылымында қазақ және орыс тілдерінде орналастырады. Ұсыныстарды қабылдау хабарландыру жарияланған күннен кейін он жұмыс күні ішінде жүзеге асырылады.

6. Қамқоршылық кеңестің құрамы Қамқоршылық кеңестің мүшелігіне кандидаттардың жазбаша келісімімен алынған ұсыныстар негізінде қалыптастырылады және оны тиісті саланың уәкілетті органы бекітеді

немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы орган ұсыныстарды қабылдау аяқталғаннан кейін үш жұмыс күні ішінде береді.

7. Қамқоршылық кеңестің құрамына:

1) жергілікті өкілді, атқарушы және құқық қорғау органдарының өкілдері;

2) жұмыс берушілер мен әлеуметтік әріптестердің өкілдері;

3) коммерциялық емес ұйымдардың өкілдері (бар болса);

4) ата-аналар комитеті ұсынған сыныптардың, курстардың әрбір қатарласынан осы білім беру ұйымында білім алушылардың бір ата-анасынан немесе заңды өкілінен;

5) қайырымдылық жасаушылар (бар болса) кіреді. Қамқоршылық кеңес құрылатын білім беру ұйымының басшысы немесе оның орынбасары оның отырыстарына қатысады.

2007 жылғы 27 шілдедегі Қамқоршылық кеңестің құрамына Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 51-бабы 1-тармағының 2) және 3) тармақшаларында көрсетілген адамдар кірмейді.

8. Қамқоршылық кеңес мүшелерінің саны тақ болып табылады және бір-бірімен және осы білім беру ұйымының басшысымен жақын туыстық және жекжаттық қатынастарда болмайтын кемінде тоғыз адамды құрайды. Қамқоршылық кеңес мүшелерінің өкілеттік мерзімі үш жылды құрайды. Қамқоршылық кеңестің мүшелері осы білім беру ұйымы қызметкерлерінің штатына кірмейді. Тірек мектепте (ресурстық орталықта) құрылған Қамқоршылық кеңестің өкілеттіктері оған бекітілген шағын жинақталған мектептерге де қолданылады.

9. Қамқоршылық кеңес құрамындағы Мемлекеттік органдардың өкілдері болып табылатын мүшелердің саны үш адамнан аспайды.

10. Қамқоршылық кеңестің отырысында ашық дауыс беру жолымен көпшілік дауыспен сайланатын (қайта сайланатын) оның төрағасы Қамқоршылық кеңестің басшысы болып табылады. Мемлекеттік органдардың өкілдерін Қамқоршылық кеңестің төрағасы сайламайды және оның міндеттерін атқармайды.

11. Қамқоршылық кеңестің төрағасы болмаған жағдайда, оның функцияларын Қамқоршылық кеңестің құрамына кіретін мемлекеттік органдардың өкілдерін қоспағанда, Қамқоршылық кеңестің шешімі бойынша Қамқоршылық кеңес мүшелерінің бірі жүзеге асырады.

12. Төраға Қамқоршылық кеңестің атынан әрекет етеді және осы Ережеге сәйкес оның қызметін қамтамасыз етеді.

13. Қамқоршылық кеңестің хатшысы Білім беру ұйымы қызметкерлерінің қатарынан тағайындалады және қамқоршылық кеңестің мүшесі болып табылмайды. Қамқоршылық кеңестің хатшысы Қамқоршылық кеңес отырыстарының материалдары мен хаттамаларын дайындауды, өткізуді, ресімдеуді қамтамасыз етеді.

3 тарау. Қамқоршылық кеңестің өкілеттіктері

14. Білім беру ұйымының Қамқоршылық кеңесі:

1) білім беру ұйымының білім алушылары мен тәрбиеленушілерінің құқықтарының сақталуына, сондай-ақ білім беру мекемелерінің шотына түсетін қайырымдылық көмектің жұмсалуына қоғамдық бақылауды жүзеге асырады;

2) білім беру ұйымының Жарғысына өзгерістер және/немесе толықтырулар енгізу туралы ұсыныстар әзірлейді;

3) білім беру ұйымын дамытудың басым бағыттары бойынша ұсынымдар әзірлейді;

4) жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қазақстандық азаматтардың отбасына орналастыру мәселелері бойынша шараларды жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлейді;

5) білім беру ұйымына қайырымдылық көмек түрінде түскен қаржы қаражатын бөлуге қатысады және оны мақсатты жұмсау туралы шешім қабылдайды;

6) білім беру ұйымының бюджетін қалыптастыру кезінде ұсыныстар әзірлейді;

7) тиісті саланың уәкілетті органына немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы органға Қамқоршылық кеңестің білім беру ұйымының жұмысында анықтаған кемшіліктерді жою туралы ұсыныстар енгізеді;

8) орта білім беру ұйымы басшысының бос лауазымына орналасуға кандидаттармен әңгімелесу қорытындылары бойынша хаттамалық шешім қабылдайды және шығарады;

9) білім беру ұйымы басшысының білім беру ұйымының қызметі туралы, оның ішінде білім беру қызметтерін сапалы көрсету туралы, қайырымдылық көмекті пайдалану және жетім балаларды, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қазақстандық азаматтардың отбасыларына орналастыру бойынша қабылданатын шаралар туралы есептерін тыңдайды;

10) білім беру ұйымдары қызметінің мәселелері бойынша конференцияларға, кеңестерге, семинарларға қатысады;

11) білім беру ұйымының қызметімен, Білім беру ұйымының білім алушылары мен тәрбиеленушілеріне берілген жағдайлармен танысады, олармен білім беру ұйымы психологының қатысуымен әңгіме өткізеді; білім беру ұйымының қызметкерлері (құрылымдық бөлімшелер) Қамқоршылық Кеңестің құзыретіне жататын мәселелер бойынша ақпарат беруге жәрдем көрсетеді.

4 тарау. Қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастыру тәртібі

15. Қамқоршылық кеңестің отырысын оның төрағасы өз бастамасы бойынша, Қамқоршылық кеңес мүшелерінің жалпы санының үштен екісінің бастамасы бойынша шақырады.

16. Қамқоршылық кеңестің отырысын шақыру туралы хабарламаға Қамқоршылық кеңестің төрағасы қол қояды және қамқоршылық кеңес жұмыс істейтін қамқоршылық кеңес пен білім беру ұйымының мүшелеріне қажетті материалдармен бірге отырыс өткізілетін күнге дейін жеті жұмыс күнінен кешіктірілмейтін мерзімде жіберіледі. Хабарламада отырыстың өткізілетін күні, уақыты және орны қамтылады. Хабарламаға баяндамашы көрсетіле отырып, отырыстың күн тәртібі, аталған мәселелерді күн тәртібіне енгізу уәждерін көздейтін анықтамалық материалдар, Қамқоршылық кеңестің мүшелеріне отырысқа ұсынылатын қажетті құжаттар қоса беріледі.

17. Қамқоршылық кеңестің отырысын өткізу туралы хабарлама алған Қамқоршылық кеңестің мүшесі ол өткізілетін күнге дейін бір жұмыс күнінен кешіктірмей Қамқоршылық кеңестің хатшысын өзінің қатысуымен немесе қатыспауымен хабардар етеді.

18. Қамқоршылық кеңестің төрағасы шақыру туралы ұсыныс келіп түскен күннен бастап бес жұмыс күнінен кешіктірмей Қамқоршылық кеңестің отырысын шақырады.

19. Қамқоршылық кеңестің отырыстары қажеттілігіне қарай, бірақ тоқсанына кемінде бір рет өткізіледі. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің аумақтық департаменттерінің өкілдері оның отырыстарына дауыс беру құқығынсыз байқаушы ретінде қатысуға жіберіледі.

20. Егер қамқоршылық кеңестің барлық мүшелері оның өткізілетін уақыты мен орны туралы хабардар етілсе және отырысқа оның мүшелерінің жалпы санының кемінде үштен екісі қатысса, Қамқоршылық кеңестің отырысы заңды болып табылады. Қамқоршылық кеңес мүшесінің өз дауысын Қамқоршылық кеңестің басқа мүшесіне не сенімхат бойынша адамға беруіне жол берілмейді.

21. Білім беру ұйымы Қамқоршылық кеңесінің әрбір мүшесі дауыс беру кезінде оны беру құқығынсыз бір дауысқа ие болады.

22. Қамқоршылық кеңестің шешімі оған қатысқан мүшелердің көпшілік дауысымен ашық дауыс беру арқылы қабылданады. Дауыстар тең болған кезде Қамқоршылық кеңестің төрағасы, ал ол болмаған жағдайда Қамқоршылық кеңестің төрағасы функцияларын жүзеге асыратын адам дауыс берген шешім қабылданады.

23. Қамқоршылық кеңестің шешімі хаттамамен ресімделеді, оған отырысқа қатысқан Қамқоршылық кеңестің барлық мүшелері қол қоюға тиіс.

24. Хаттама Қамқоршылық кеңестің отырысы өткізілгеннен кейін үш жұмыс күнінен кешіктірілмейтін мерзімде тиісті саланың уәкілетті органына немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы органға жіберіледі.

25. Тиісті саланың уәкілетті органы немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы орган Қамқоршылық кеңес қабылдаған шешімдер туралы ақпаратты өзінің интернет-ресурсында орналастырады.

26. Білім беру ұйымына қайырымдылық көмек ерікті түрде өтеусіз негізде көрсетіледі және осы Қағидаларда көзделген тәртіппен Қамқоршылық кеңестің шешімі бойынша ғана жұмсалады.

27. Білім беру ұйымы қабылдаған қайырымдылық көмектен түсетін кез келген түсімдер:

1) бюджетті атқару жөніндегі уәкілетті органның аумақтық бөлімшесінде ашылған қайырымдылық көмектің қолма-қол ақшасының бақылау шотына мемлекеттік мекеме ұйымдық – құқықтық нысанында құрылған білім беру ұйымдары үшін-Қазақстан Республикасының бюджет заңнамасында;

2) Өзге де ұйымдық – құқықтық нысандарда құрылған білім беру ұйымдары үшін-екінші деңгейдегі банкте ашылған шот.

28. Қайырымдылық көмектен түсетін түсімдер мынадай мақсаттарға жұмсалады:

1) білім беру ұйымдарының білім алушылары мен тәрбиеленушілерін әлеуметтік қолдау;

2) білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасын жетілдіру;

3) спортты дамыту, дарынды балаларды қолдау;

4) білім берудің мемлекеттік жалпы білім беру стандарттарының талаптарынан тыс білім беру процесін ұйымдастыруға арналған шығыстарды жүзеге асыру.

29. Білім беру ұйымы жыл сайын қаржы жылының қорытындылары бойынша осы білім беру ұйымының, тиісті саланың уәкілетті органының, білім беру саласындағы жергілікті атқарушы органның интернет-ресурсында тиісті есепті орналастыру арқылы қайырымдылық көмек қаражатының қозғалысын пайдалану жөніндегі қызметтің нәтижелері туралы жұртшылықты хабардар етеді.

5 тарау. Қамқоршылық кеңесінің жұмысын тоқтату

30. Қамқоршылық кеңестің жұмысын тоқтату:

1) тиісті саланың уәкілетті органының немесе білім беру саласындағы жергілікті атқарушы органның бастамасы бойынша;

2) білім беру ұйымын тарату және қайта ұйымдастыру кезінде жүзеге асырылады.

31. Қамқоршылық кеңестің мүшесі:

1) жеке бастамасы бойынша;

2) отырыстарда дәлелсіз себептермен қатарынан үш реттен артық болмау себебінен Қамқоршылық кеңестің құрамынан шығарылады.

ЧЕК-ПАРАҚ

Қамқоршылық кеңесін құру тәртібі

Сіздің мектебіңізде Қамқоршылық кеңес құру үшін не қажет?

Әрекеттер.

1. Қамқоршылық Кеңес туралы ережені әзірлеу»

«Қамқоршылық Кеңес туралы ережені» әзірлеу кезінде оның қызметі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 шілдедегі № 355 бұйрығымен бекітілген «Қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастырудың және оны білім беру ұйымдарында сайлау тәртібінің үлгілік қағидалары» құжатымен регламенттелетінін ескеру қажет.

2. Қамқоршылық кеңестің құрамын анықтау

Әдетте, жиналыстарда ата-аналар қамқоршылық кеңеске кіргісі келетін топтың немесе сыныптың өкілдерін таңдайды.

3. Қамқоршылық Кеңесінің Төрағасын Таңдау

Қамқоршылық кеңестің мүшелері жиналыс өткізеді, онда Қамқоршылық кеңестің төрағасы сайланады және «Қамқоршылық Кеңес туралы ереже» бекітіледі.

4. Мектеп Жарғысына түзетулер енгізу (егер онда Қамқоршылық кеңестің жұмысы көрсетілмесе).

Мектеп басшысымен келісілгеннен кейін мектеп Жарғысына түзетулер енгізіледі, онда Қамқоршылық кеңестің функциялары, оны қалыптастыру тәртібі айтылады және қызметі регламенттеледі.

Мектептің Қамқоршылық кеңесі туралы ереже келесі бөлімдерден тұруы тиіс:

- Жалпы ережелер, Қамқоршылық кеңестің құрамы, Қамқоршылық кеңестің міндеттері, оның құқықтары, жауапкершілігі, іс жүргізу.

- Қамқоршылық кеңестің сандық және дербес құрамы туралы мектеп директорының өкімі.

- Мектепті дамыту үшін Қордың Қаржы-шаруашылық қызметін және мақсатты қаржы қаражатын пайдалануды бақылауды жүзеге асыру үшін мектептің Қамқоршылық кеңесі жанындағы уақытша комиссиялар туралы ереже.

- Мектептің Қамқоршылық кеңесі қорының қаржысынан қызметкерлердің лауазымдық жалақыларына үстемеақылар мен қосымша ақылар белгілеу туралы ереже.

- Мектептің Қамқоршылық кеңесі қорының қаржысынан білім алушыларға арналған стипендиялар туралы ереже.

- Білім алушылар, тәрбиеленушілер, педагог қызметкерлер үшін жүлде қоры бар конкурстарды, жарыстарды және басқа да мектептен тыс бұқаралық іс-шараларды ұйымдастыру туралы ереже.

- Халықаралық мәдени алмасуды, оның ішінде кәсіби алмасуды ұйымдастыру туралы ереже.

Қамқоршылық кеңес - бұл алқалы орган мектеп пен отбасының өзара іс-қимылы міндеттерін шешу үшін ол Қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастырудың үлгілік қағидаларын және оны білім беру ұйымдарында сайлау тәртібін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 шілдедегі № 355 бұйрығы негізінде құрылады (02.04.2018 ж.жағдай бойынша өзгерістермен). Қамқоршылық кеңесті ұйымдастыру Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 шілдедегі № 355 бұйрығымен бекітілген «Білім беру ұйымдарында қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастырудың және оны сайлау тәртібінің үлгілік қағидалары» құжатына сәйкес жүзеге асырылады.

Қамқоршылық кеңес мүшелігіне, ата-аналар комитетінің мүшелігіне үміткер болуға келісімге қол қою міндетті алгоритм болып табылады.

ҚАМҚОРШЫЛЫҚ КЕҢЕС МҮШЕЛІГІНЕ КАНДИДАТТЫҢ КЕЛІСІМІ

үлгісі

Мен,

(Аты-жөні)

(сынып, білім беру ұйымының өкілі)

мен қамқоршылық кеңестің жұмысын ұйымдастырудың үлгілік қағидаларымен және ҚР БҒМ 27.07.2017 ж. № 355 бұйрығымен бекітілген Білім беру ұйымдарында оны сайлау тәртібімен таныстым және осы Қағидаларға 2-қосымшаға сәйкес нысан бойынша келісім беремін.

- қамқоршылық кеңестің мүшесі ретінде өз өкілеттіктерін 20__/20__ оқу жылы кезеңінде өтеусіз негізде орындау;

- әкімшілікпен өзара іс-қимыл;

- мектептің ата-аналар комитеті, жергілікті атқарушы органдар, мүдделі мемлекеттік органдар және өзге де жеке және-немесе заңды тұлғалар.

Қолы

Күні «__» _____ 20__ ж.

Соңғы жылдары мектептің ата-аналар комитеті сияқты қоғамдық басқару органы арқылы ата-аналардың (заңды өкілдердің) мектепті басқарудағы рөліне үлкен көңіл бөлінді.

Ол мектеп бұйрығына сәйкес және мектеп Жарғысына сәйкес құрылады. Ата-аналар комитеті оның қызметі туралы мектепте әзірленген Ереже негізінде белгілі бір функцияларды орындайды. (Төменде қараңыз)

Нормативтік кейс

Мектептің ата-аналар комитеті туралы
ЕРЕЖЕ

I. Жалпы ережелер.

1.1. Мектеп Жарғысына сәйкес мектепте мемлекеттік - қоғамдық басқару органы ретінде жалпы мектептік ата-аналар комитеті жұмыс істейді, ол жарты жылда кемінде бір рет шақырылады. Мектептің ата-аналар комитетінің құрамына ата-аналар комитеттерінің, сыныптардың өкілдері кіреді. Ата-аналар комитетінің мүшелерінен төраға сайланады.

1.2. Ата-аналар комитетін (бұдан әрі мәтін бойынша — комитет) Төраға басқарады. Комитет жалпы мектептік ата-аналар жиналысына бағынады және есеп береді. Комитеттің өкілеттік мерзімі-бір жыл (немесе комитет құрамын ротациялау жыл сайын 1/3 жүргізіледі).

1.3. Ата-аналар комитетінің шешімдері отырыста оның мүшелерінің тізімдік құрамының 2/3-і болған кезде жай көпшілік дауыспен қабылданады. Ата-аналар комитетінің шешімдері оларды мектеп әкімшілігі міндетті түрде қарастыра отырып, ұсынымдық сипатта болады.

II. Негізгі міндеттері.

Комитеттің негізгі міндеттері:

2.1. Мектеп әкімшілігінің көмегі:

- білім беру процесін жүзеге асыру, білім алушылардың өмірі мен денсаулығын қорғау, жеке тұлғаның еркін дамуы үшін жағдайларды жетілдіруде;

- білім алушылардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғауда;

- жалпымектептік іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу.

2.2. Мектеп оқушыларының ата-аналарымен (заңды өкілдерімен) олардың құқықтары мен міндеттерін, баланы отбасында жан-жақты тәрбиелеудің маңыздылығын түсіндіру бойынша жұмысты ұйымдастыру.

III. Жалпы мектептік ата-аналар комитетінің қызметі.

Мектептің ата-аналар комитетінің құзыретіне мыналар жатады:

3.1. Білім алушыларды әлеуметтік қорғау.

3.2. Мектеп жұмысын жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізу.

3.3. Білім беру және тәрбие процесінің барысымен және мазмұнымен танысу.

3.4. Ерікті қайырымдылықтар мен мектепті дамытуға арналған мақсатты жарналарды бекіту және бақылау.

3.5. Білім беру процесін ұйымдастыру үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етуге жәрдемдесу (оқулықтар сатып алуға, көрнекі әдістемелік құралдарды дайындауға көмек көрсету).

3.6. Сыныптық ата-аналар комитеттерінің қызметін үйлестіру.

3.7. Білім алушылардың ата-аналары (заңды өкілдері) арасында олардың құқықтары мен міндеттері туралы түсіндіру және консультациялық жұмыс жүргізу.

3.8. Жалпы мектептік іс-шараларды өткізуге көмек көрсету.

3.9. Мектепті жаңа оқу жылына дайындауға қатысу.

3.10. Мектеп әкімшілігімен бірлесіп білім алушылардың тамақтану, медициналық қызмет көрсету сапасын ұйымдастыруды бақылау.

3.11. Мектеп әкімшілігіне жалпы мектептік ата-аналар жиналысын ұйымдастыруға және өткізуге көмек көрсету.

3.12. Өз атына келіп түскен өтініштерді, сондай-ақ мектеп директорының тапсырмасы бойынша осы Ережемен Комитет құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша өтініштерді қарау.

3.13. Комитеттің құзыретіне кіретін мәселелер бойынша мектептің жергілікті актілерін талқылау.

3.14. Білім беру процесінің қауіпсіз жағдайларын қамтамасыз ету, санитарлық-гигиеналық ережелер мен нормаларды сақтау бойынша жұмысқа қатысу.

3.15. Мектеп дәстүрлерін, мектеп өмірінің регламентін насихаттау мәселелері бойынша қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл жасау.

3.16. Кәмелетке толмаған білім алушылар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың алдын алу мәселелері бойынша педагогикалық ұжыммен өзара іс-қимыл жасау.

3.17. Жалпы мектептік іс-шараларды өткізу және Комитеттің құзыретіне жататын басқа да мәселелер бойынша мектептің басқа өзін-өзі басқару органдарымен өзара іс-қимыл жасау.

4. Ата-аналар комитетінің құқықтары.

Осы Ережеде белгіленген құзыретке сәйкес Комитеттің:

4.1. Мектеп әкімшілігіне, өзін-өзі басқару органдарына ұсыныстар енгізу және оларды қарау нәтижелері туралы ақпарат алу.

4.2 түсіндіру үшін мекемелер мен ұйымдарға жүгіну.

4.3. Мектеп әкімшілігінен, оның өзін-өзі басқару органдарынан ақпаратты тыңдау және алу.

4.4. Сынып ата-аналар комитеттерінің ұсыныстары (шешімдері) бойынша білім алушылардың ата-аналарын (заңды өкілдерін) өз отырыстарына шақыру.

4.5. Мектептің жергілікті актілерін талқылауға қатысу.

4.6. Қаралатын өтініштер бойынша түсініктемелер беру және шаралар қабылдау.

4.7. Отбасында бала тәрбиелеуден жалтарған ата-аналарға қоғамдық сөгіс шығару.

4.8. Білім алушылардың ата-аналарын (заңды өкілдерін) комитеттегі белсенді жұмысы, жалпымектептік іс-шараларды өткізуге көмек көрсеткені және т. б. үшін көтермелеу.

4.9. Өз функцияларын орындау үшін Комитет мүшелерінің басшылығымен тұрақты немесе уақытша комиссияларды ұйымдастырады.

4.10. Жергілікті актілерді әзірлеу және қабылдау (сыныптық ата-аналар комитеті туралы, комитеттің тұрақты және уақытша комиссиялары туралы).

4.11. Комитет төрағасы Комитеттің құзыретіне жататын мәселелер бойынша педагогикалық кеңестің, басқа да өзін-өзі басқару органдарының жекелеген отырыстарына (кейіннен Комитетті хабардар ете отырып) қатыса алады.

5. Ата-аналар комитетінің жауапкершілігі. Комитет:

5.1. Жұмыс жоспарын орындау.

5.2. Комитеттің шешімдерін, ұсынымдарын орындау.

5.3. Мектеп әкімшілігі мен білім алушылардың ата-аналары (заңды өкілдері) арасында отбасылық және қоғамдық тәрбие мәселелерінде өзара түсіністік орнату.

5.4. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес сапалы шешім қабылдау.

5.5. Комитеттің немесе бүкіл комитеттің жекелеген мүшелерінің әрекетсіздігі.

5.6. Комитеттің жұмысына қатыспайтын, бірақ комитет төрағасының ұсынымын сайлаушылар кері қайтарып алуы мүмкіндігіне жауап береді.

6. Іс қағаздарын жүргізу.

6.1. Комитет өзінің отырыстарының және жалпы мектептік ата-аналар жиналыстарының хаттамаларын білім беру ұйымында іс жүргізу туралы нұсқаулыққа сәйкес жүргізеді.

6.2. Хаттамалар мектеп кеңсесінде сақталады.

6.3. Комитетте іс жүргізу үшін жауапкершілік Комитет Төрағасына немесе хатшыға жүктеледі.

6.4. Осы Ереженің қолданылу мерзімі шектелмеген.

Ата-аналар комитетінің мүшелігіне кандидаттың келісімі

Үлгі

Мен, _____
(Аты-жөні)

(сыныптың, білім беру ұйымының өкілі)

Мектеп Жарғысымен таныстым және

- ата-аналар комитетінің мүшесі ретінде 20__/20__ оқу жылында өз өкілеттіктерімді өтеусіз негізде орындауға;
- әкімшілікпен өзара іс-қимыл жасауға;
- сыныптардың ата-аналар комитеттерімен өзара іс-қимылды және жұмысты үйлестіруге;
- мектептің өзін-өзі басқару органдары: мектеп кеңесі, оқушылардың өзін-өзі басқаруы, жергілікті атқарушы органдар, мүдделі мемлекеттік органдар және өзге де жеке және/немесе заңды тұлғалармен іс-қимыл жасауға келісім беремін.

Қолы

Күні «__» _____ 20__ ж.

Ата-аналар комитеті мен қамқоршылар кеңесі – айырмашылығы неде?

Ұғымдар жиі шатастырылады.

Қамқоршылық кеңес (бұдан әрі – ҚК) – бұл материалдық-техникалық базаны дамытуға көмектесу, қаржыландыруды тарту және оқу мен еңбек жағдайларын жақсарту үшін мектепте құрылатын өзін-өзі басқару органы. Кеңестің құрамына білім алушылардың ата-аналары, педагогтар, қоғамдық бірлестіктер мен басқа да ұйымдардың өкілдері, сондай-ақ өзге де адамдар кіруі мүмкін.

Заманауи ҚК мектепті дамыту стратегиясы, білім беру мазмұны, білім алушыларды кәсіптік бағдарлау, педагогикалық кадрларды іріктеу мәселелерін шешуге қатысуға ұмтылады. Ол мектептің әлеуметтік-педагогикалық, экономикалық, халықаралық байланыстарын қамтамасыз етуге; оқу процесін тікелей ұйымдастырудан тыс, мысалы, дарынды балаларды қолдау, әлеуметтік қорғалмаған отбасыларға көмек көрсету, спорт залдары мен алаңдар ашу, түрлі конкурстар мен жарыстар өткізу тәрізді мәселелерді шешуге қатысады.

Қамқоршылық кеңес – бұл жай ғана қолдау және қаржыландыру емес, мектеп атынан билікпен және азаматтық қоғам атынан мектеппен диалог жүргізу болып табылады.

Ата-аналар комитеті – бұл білім алушылардың ата-аналарының арасынан құрылған және педагогикалық ұжыммен өзара әрекеттесу арқылы

жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алумен, мектеп дәстүрлерін насихаттаумен, ең жақсы отбасылық тәжірибені таратумен және т.б. байланысты бірқатар міндеттерді орындайтын өзін-өзі басқару органы.

Сонымен қатар, ата-аналар комитетінің мүшелері, мектеп басшылары қамқоршылық кеңестің қаражатын жұмсауды, мөлшерін және пайдалану тәртібі бойынша өзара келіседі.

Әдетте, комитеттерде тәуелсіздік болмайды, олар мектеп әкімшілігіне бағынады, мұғалімдердің тапсырмаларын орындайды немесе өз қызметін ағымдағы материалдық және экономикалық мәселелермен шектейді. «Басқару жүктемесінің» бұл түрі басқарудың директивалық түріне сәйкес келеді.

Әдістемелік күн рефлексиямен аяқталады. Рефлексия дегеніміз жүзеге асырылған әрекеттердің зерттеуді, оның нәтижелерін бекіту және тиімділігін одан әрі арттыру мақсатын қамтиды.

Қамқоршылық кеңестің және мектептің ата-аналар комитетінің алқалы органдарының қатысуымен өтетін «Ата-аналармен серіктестікте» атты әдістемелік күнінің қорытындысы бойынша кері байланыс сауалнамасы

Құрметті ата-аналар, біздің іс-шараға қызығушылық танытқандарыңыз үшін, оның іс-шараларына нәтижелі қатысқаныңыз үшін алғыс айтамыз. Ынтымақтастықта кәсіби болуға көмектесу үшін сізден бірнеше сұрақтарға жауап беруіңізді сұраймыз

*Міндетті

Достарыңызға және әріптестеріңізге біздің іс-шараға қатысуға кеңес береруіңізді 1-ден 10-ға дейінгі шкала бойынша бағалаңыз.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Жоқ / иә

Біздің іс-шара барысында алынған ақпарат сіз үшін қаншалықты жаңа болғанын бағалаңыз? * «иә»

Немесе барлық ақпарат ескірген «жоқ»

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Жоқ / иә

Мен үшін жаңа жолдар ашылды.

Біздің іс-шарамыздың жаңа форматтары сіз үшін қаншалықты жаңа болғанын бағалаңыз? *

Жаңалық көп болды «иә», барлық осы формалар ескірген «жоқ»

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Жоқ /
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	-------

										иә

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Жоқ / иә

Осыған дейін тіпті естімеген белсенділік түрлері болды

Сіздің ойыңызша, мұндай іс-шараны біз неден бастауымыз керек? *

1-2 ұсыныс беріңіз

Менің жауабым _____

Сіздің ойыңызша, біз мұндай оқиғада не істеуді тоқтатуымыз керек? *

1-2 ұсыныс беріңіз

Менің жауабым _____

Сіздің ойыңызша, біз мұндай іс-шарада не істеуді жалғастыруымыз керек? *

1-2 ұсыныс беріңіз

*Бос микрофон **

Бұл жерде сіз біздің сауалнама қамтылмаған нәрселер туралы айта аласыз

Әдістемелік күн

Мектеп басқармасындағы «Әкелер кеңесінің» қатысуымен

«Әкеден ұлға дейінгі» әкелік бастамалар фестивалі»

Өзектілігі. Отбасы – адам тұлғасының қалыптасуында үлкен маңызы бар маңызды қоғамдық институт. Әке баланың өмірі мен дамуында маңызды рөл атқарады. Әкемен өткізген бір күн басқа күндерден өзгеше, көбінесе ол ерекше қуанышқа, басқа ережелерге, күлкі мен әзілдерге толы болады.

Фестиваль отбасылық құндылықтарды нығайту, әлеуметтік жетімдіктің алдын алу, жауапты ата-ананы қалыптастыру саласындағы әлеуметтік серіктестіктің ажырамас бөлігі болып табылатын әкелік қозғалысты қалыптастыру және нығайту үшін маңызды болып табылады.

Әкелердің қатысуымен фестивальдар өткізу жақсы дәстүрге айналуы тиіс.

Мақсаты: әкелер кеңесін тарту арқылы мектепті мемлекеттік-қоғамдық басқару органдарының қызметін жетілдіру. Отбасындағы және қоғамдағы әкенің мәртебесін арттыру.

Фестивальдің міндеттері:

- білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) әкелерін білім беру үрдістеріне қатысуға ынталандыру және оларды білім беру ортасын дамыту процесіне тарту;

- білім беру жүйесінде отбасы мен мектептің өзара іс-қимылының озық тәжірибесін анықтау және тарату;

- ата-аналардың мектепті басқаруға қызығушылықпен қатысуына жағдай жасау және олардың педагогикалық құзыреттілігін арттыру.

Фестивальдің қатысушылары:

фестивальге оқушылардың ата-аналарының сынып ұжымдары әкелерінің бастамашыл топтары қатысады.

Дайындық барысы.

1. Ата-аналарды фестивальге қатысуға шақыру мақсатында мектеп сайтындағы түрлі-түсті посттар арқылы шағын топтардың жиналыстарында «Әкеден ұлға» әкелік бастамалар фестивалінің өткізілетіні туралы хабардар ету.

2. Фестиваль бағдарламасын дайындауға және ұйымдастыру мәселелерін шешуге жауапты 15 адамнан тұратын әкелердің жобалық тобын қалыптастыру.

3. Фестивальге дайындық жоспарын әзірлеу. Белсенділікті іріктеу.

Назар аударыңыз!!! Әкелердің қатысуымен әдістемелік күннің форматын таңдағанда, фестивальге баса назар аудару қажет. Өйткені бұл технология бір жағынан көп уақытты, еңбекті, жауапкершілікті, уақытты, екінші жағынан түрлі-түсті болуды, көптеген қонақтар мен қатысушылардың болуын қажет етеді.

Сондықтан Фестивальді ұйымдастыру барысында келесілерді қамтамасыз ету маңызды:

- фестивальді дайындау және өткізудің нақты жоспары;
- Әкелер кеңесіне көмек ретінде ұйымдастыру тобын құру;
- әкелер арасында міндеттерді тиімді бөлу, әкелерге көмекті ұйымдастыру тобы – дайындықтың әрбір кезеңіне жауапты тұлғаларды тағайындау;
- өкімдердің орындалуын және жоспар тармақтарының іске асырылуын қатаң бақылау;
- қажетті техникалық базаны дайындау;
- фестиваль ережесін әзірлеу.

Ереже – бұл фестивальдің ұйымдастырушылық сәттерін реттеуге бағытталған құжат.

Ереженің келесі шарттардан тұрады:

- 1) Фестивальдің атауы (тақырыбы).
- 2) Фестивальдің мақсаты және өткізілу реті.
- 3) Өткізу мерзімі мен шарттары.
- 4) Қатысушылардың, белсенділіктің немесе тапсырманың сандық және сапалық құрамы.
- 5) Нәтижелерді бағалау критерийлері.
- 6) Қазылар алқасының құрамы.
- 7) Жеңімпаздарға ұсынылатын марапаттар анықталады.
- 8) Ұйымдастыру мәселелерін шешу немесе әдістемелік көмек көрсету үшін ұйымдастырушылардың деректемелері.

Ережені мектеп әкімшілігі немесе директоры бекітеді. Ұсынылған нөмірлердің, бағдарламалардың, жұмыстардың сапасын бағалау үшін құзыретті қазылар алқасы құрылады. Оның қаралған нөмірлері бойынша қорытындылары

ұйымдастыру комитетінің жүлделі орындарды бөлу және жеңімпаздарды марапаттау туралы шешімінің негізіне алынады.

Фестивальді ұйымдастыру және өткізу бойынша іс-шаралар кешені келесі кезеңдерді қамтиды:

1. Мақсаттар мен міндеттерді, тақырыптар мен идеяларды анықтау.

2. Фестивальдерді өткізу бойынша бастамашыл топ немесе ұйымдастыру комитетін құру.

3. Фестивальді дайындау және өткізу жоспарын барлық деңгейлерде әзірлеу және бекіту:

а) өткізу мерзімін анықтау;

б) фестивальді өткізуге дайындық бойынша жоспар жасау;

в) фестиваль бағдарламасын жасау;

г) фестивальдің әр компонентіне жауапты тұлғаларды тағайындау.

4. Қазылар алқасын құру.

5. Техникалық қамтамасыз ету:

а) фестиваль өткізілетін ғимаратты тиісті тәртіпке келтіру;

б) көлікпен қамтамасыз етуді ұйымдастыру;

в) фестивальді өткізу кезінде техникалық қызметтердің жұмысын ұйымдастыру;

г) концерттік бағдарламалардың дыбыстық және жарықтық безендірілуін қамтамасыз ету;

д) фото және бейнетүсірілімді қамтамасыз ету.

6. Фестиваль қатысушыларын ақпараттық және құқықтық қамтамасыз ету:

а) құжаттық қызмет көрсетуді ұйымдастыру (бұйрықтар, өкімдер, хаттар, шақырулар, өтінімдер, бағыт парақтары және т. б.);

б) қонақтарға шақыру хаттарын тарату;

в) ведомстволық ұйымдармен және әлеуметтік әріптестермен ақпараттық байланыс.

7. Қатысушылар туралы мәліметтер құрастыру:

а) қатысушылардың санын анықтау.

8. Іс-шара сметасын жасау.

а) конкурстық бөлікті ұйымдастыруға жұмсалатын шығындар көлемін айқындау (залдарды ресімдеу, жүлделер, кубоктар сатып алу және т. б.).

9. Фестивальді техникалық және кәсіби қамтамасыз ету бойынша бөгде заңды және жеке тұлғалармен шарттар жасасу:

а) фестивальдің эмблемасы бар кәдесыйларды, сондай-ақ кубоктарды, дипломдарды және грамоталарды дайындауға және сатып алуға шарт жасасу.

10. Іс-шараны қаржыландырудың қосымша құралдарын іздеу:

а) жеке және заңды тұлғаларға фестивальді өзара тиімді шарттармен ішінара демеушілік ету мақсатында ақпараттық хаттар тарату;

б) құрылтайшылар мен ведомстволық мекемелерге фестивальді үлестік қаржыландыру туралы өтініш хаттар жіберу.

11. Жарнамалық науқан:

а) БАҚ-та жарнаманы қамтамасыз ету;

- б) фестивальді өткізу кезеңіне баспасөз жұмысын қамтамасыз ету;
- в) фестиваль қарсаңында қайырымдылық іс-шараларын өткізу;
- г) фестиваль афишалары мен буклеттерін дайындау және тарату;
- д) фестиваль бағдарламасын, буклеттер, шақыру билеттерін, аккредиттеу карточкаларын, бейдждер, дипломдар, марапат қағаздарын дайындау.

12. Іс-шара барысындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету:

- а) жедел кезекшілердің жұмысын ұйымдастыру;
- б) құқық қорғау органдарының жұмысын ұйымдастыру;
- в) алғашқы медициналық көмекті қамтамасыз ету.

13. Фестивальді өткізу.

14. Фестивальді қорытындылау.

Фестивальді өткізгеннен кейін қателерді қайталамау және ең сәтті сәттерді бекіту үшін талдау және талқылау жүргізіледі.

Мерекенің бағыты бойынша фестивальдің ашылуы оның алғы сөзі болып табылады. Пікірталастың барлық қатысушыларының алғашқы рет кездесуі болғандықтан, ыңғайлы қарым-қатынас жағдайын жасау қажеттілігі ашылу рәсімін дайындау мен өткізудегі ең қиын міндеттердің бірі болып саналады. Егер бұған қол жеткізілсе, онда фестивальдің мәні, мағынасы мен мазмұны пікірталасқа қатысатын барлық тараптардың алдында толығымен (деректі және көркем материалды қолдана отырып) ашылады.

Фестиваль қатысушыларының байқау жұмыстарын бағалау үшін білікті қазылар алқасы қажет. Әртүрлі адамдардың санаттарды түсінуі әртүрлі болғандықтан, объективті бағалау мүмкін емес. Нәтиже әрқашан белгілі бір дәрежеде біреудің субъективті пікіріне, жеке талғамына байланысты болады. Дегенмен, бұл қауіпті азайтудың жолдары бар. Ол үшін:

1. Бағдарламаға төрешілік жасауды ешқашан бір адамға тапсыруға болмайды, қазылар алқасының саны 3 адамнан 7 адамға дейін болуы тиіс.

2. Қазылар алқасына бағалануы тиіс салада тәжірибесі жоқ адамдарды шақыруға болмайды.

3. Нәтижеге жеке қызығушылық танытатын адамдарды қатыстыруға болмайды.

Осы үш ережені сақтау бағалаудың объективтілігін едәуір арттыруы мүмкін.

Конкурстық бағдарламаның өткізуі туралы шешімді жоспарлар мен нәтижелерге талдау жүргізілгеннен кейін ғана шығаруға болады.

Фестивальді дайындау және өткізу алгоритмін сақтау істі сәтті аяқтаудың кепілі болып табылады [48].

Іс-шаралар жоспары

№	Іс-шаралар	Жауаптылар
Дайындық кезеңі		
1	«Ең жақсы күн – әке болу!» фотосуреттер көрмесі	Сынып жетекшілері, ұйымдастыру комитеті
2	Әкелер туралы мультфильмдер	Жоғары сыныптардың

		парламенті
3	Бейне-сұхбат	Жоғары сыныптардың парламенті
4	Жабдықтарды дайындау: ноутбук, мультимедиялық проектор, экран, колонкалар, микрофондар, отбасылардың тұсаукесерлері, үлестірме материалдар	IT-маман, сынып жетекшілердің ӘБ жетекшісі
5	«Әкеден ұлға» тақырыбында әлеуметтік жоба дайындау	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, Әкелер кеңесінің төрағасы
6	Әкелердің мектеп кеңесі төрағасының сөзі үшін тұсаукесер дайындау	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
Негізгі кезең – Фестиваль		
7	Фестивальдің Ашылуы. Қонақтың сөзі (қоғамдық ұйымнан – отбасы институты, балалар ұйымы, аналар кеңесі және т. б.) Әкелердің мектеп кеңесі төрағасының жұмыстың сәттілігі туралы сөзі	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары Әлеуметтік серіктестер
8	Әдістемелік секция «Әкеден ұлға» әлеуметтік жобаларын қорғау, оң тәжірибені беру (еңбек десанттары және т. б.).	Директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары Сарапшылар
9	Секция «Мен сені мақтан тұтамын, әке!» спорттық нормативтерді тапсыру бойынша: жүгіру, гранат лақтыру, ұзындыққа секіру	Психолог, әлеуметтік педагог
10	Мастер-класс «Папа Робот» Робот құрастыру	Сынып жетекшілер
11	«Әкелер мектебі». Химиялық, физикалық, биологиялық тәжірибелер; дене шынықтыру – спорттық эстафета	Бастамашыл әкелер тобы
12	Фотосуреттер көрмесі	
13	Жоспарлау бойынша мастер-класс. Әкелер қозғалысының болашағы	Мектеп директоры Әкелер кеңесінің төрағасы
14	Балалар шеберханасы «Әкелерден балалардың күтетіні» тақырыбындағы коллаж, «Әкелердің миссиясы, мақсаты мен міндеттері» плакаты	Психолог
15	Кері байланыс	Психолог

Әкелер кеңесі туралы ЕРЕЖЕ

I. Жалпы ережелер.

Осы Ереже әкелер кеңесінің мәртебесін, мақсаттарын, міндеттері мен жұмыс нормаларын айқындайды.

Әкелер кеңесі – мектептің өзін-өзі басқару нысандарының бірі.

Мектептің әкелер кеңесі (бұдан әрі – әкелер кеңесі) мектептің алқалы басқару органы болып табылады, өз қызметінде бала құқықтары туралы конвенцияны, Қазақстан Республикасының Конституциясын, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын басшылыққа алады, мектеп жарғысына және осы Ережеге сәйкес әрекет етеді.

Әкелер кеңесі білім беру процесін ұйымдастыруда, сабақтан тыс уақытта және білім алушыларды әлеуметтік қорғауда педагогикалық ұжымға көмек көрсету мақсатында құрылады.

II. Әкелер кеңесінің міндеттері

2.1 Әкелер кеңесі отбасылармен, оның ішінде қолайсыз отбасыларымен профилактикалық жұмыстарды жоспарлайды және ұйымдастырады. Балаларды тәрбиелеу және оқыту бойынша өз міндеттерін орындамайтын ата-аналардың мінез-құлқын талқылайды. Қажет болған жағдайда мемлекеттік ұйымдардың алдына осындай ата-аналарды Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген жауапкершілікке тарту туралы мәселе қояды.

2.2 Сынып жетекшілеріне сыныптан тыс іс-шараларды өткізуге, профилактикалық есептің барлық түрлерінде есепте тұрған оқушылармен және ата-аналармен профилактикалық жұмыс жүргізуге көмек көрсетеді.

2.3 Мектеп әкімшілігіне дәрістер, пікірталастар, бұқаралық іс-шаралар, кәметке толмағандармен және отбасылармен түсіндіру әңгімелерін, құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алуға бағытталған басқа да топтық және жеке іс-шаралар өткізуге көмектеседі.

2.4 Проблемалық мәселелерді мектеп басшылығы мен ата-аналар қоғамдастығы шешім қабылдауы үшін педагогикалық кеңестің, жалпы мектептік ата-аналар жиналысының талқылауына шығарады.

2.5 Мектеп әкімшілігі ұйымдастыратын профилактикалық рейдтік іс-шараларды өткізуге қатысады.

2.6 Ерекше тәрбиелік-педагогикалық назар аударуды талап ететін білім алушылардың және олардың ата-аналарының жеке істерін қарайды.

2.7 Қажет болған жағдайда профилактикалық есепте тұрған ата-аналармен, білім алушылармен жүргізілетін жеке жұмыстарға қатысады.

2.8 Әкелер кеңесі кемінде тоқсанына бір рет өтетін өз отырыстарында өзінің құзыретіне кіретін мәселелерді қарайды.

2.9 Әкелер кеңесінің жұмысы оқу жылына жоспарланған. Жұмыс жоспары әкелер кеңесінің отырыстарында талқыланады және мектеп директорымен бекітіледі.

2.10 Әкелер кеңесі өз жұмысын басқа құрылымдық бөлімшелермен тығыз байланыста жүргізеді.

2.11 Алдын-алушылық сипаттағы барлық рейдтік іс-шараларға қатысады.

2.12 Тәртіпті сақтау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жалпымектептік және бұқаралық іс-шараларды өткізу кезінде ата-аналар қоғамдастығының кезекшілігін ұйымдастырады.

III. Әкелер кеңесінің функциялары

3.1 Мектепті басқаруға қоғамдық қатысуды жетілдіру.

3.2 Білім беру процесінің барлық қатысушыларының білім сапасын бақылау қызметтерін жетілдіру.

3.3 Отбасы институтын нығайту, отбасылық қатынастардың рухани-адамгершілік дәстүрлерін жаңғырту және сақтау.

3.4 Балалы отбасылардың әлеуметтік қолайсыздығының алдын алу және баланың құқықтары мен мүдделерін қорғау.

3.5 Балалар мен жасөспірімдер арасындағы қадағалаусыздық пен құқық бұзушылықтың алдын алу.

3.6. Мазмұнды және қызықты отбасылық бос уақытты ұйымдастыру.

3.7 Білім алушыларды тәрбиелеуде әкелердің рөлін арттыру.

IV. Әкелер кеңесінің құқықтары

4.1 Әкелер кеңесі оқу-тәрбие процесін, сабақтан тыс уақытты және білім алушыларды әлеуметтік қорғауды жақсарту бойынша өз ұсыныстарын енгізуге құқылы.

4.2 Әкелер кеңесі мектеп әкімшілігінен қажетті ақпаратты талап ете алады.

4.3 Әкелер кеңесінің төрағасы мектептің педагогикалық кеңесінің отырыстарына қатысуға құқылы.

4.4 Әкелер кеңесінің мүшелері отырыстарға және оның қызметіне белсенді қатысуға міндетті.

4.5 Әкелер кеңесі мектеп әкімшілігін өзінің жұмысы туралы хабардар етуге міндетті.

V. Әкелер кеңесінің қызметін ұйымдастыру.

5.1 Әкелер кеңесінің активі 10-11 адамнан тұрады және жыл сайын мектептің ата-аналар комитеті мектептің ең белсенді, зиялы, білімді, беделді әкелері қатарынан сайланады.

5.2 Әкелер кеңесінің мүшелері тоқсанда кемінде бір рет жиналады. Әкелер кеңесінің кезектен тыс отырыстары қажеттілігіне қарай өткізіледі.

VI. Басқа бөлімшелермен байланыс

6.1. Әкелер кеңесі мектеп әкімшілігімен және өзін-өзі басқару органдарымен, билік органдарымен және қоғамдық ұйымдармен өзара іс-әрекеттестікте алады.

VIII. Әкелер кеңесінің құжаттамасы.

	Әкелер кеңесін құру туралы директордың бұйрығы.
	Оқу жылына арналған жұмыс жоспары.
	Әкелер кеңесі отырыстарының хаттамалары.

Жалпы білім беретін орта мектептің

20.-20.. оқу жылына арналған

Әкелер кеңесінің жұмыс жоспары

Мақсаты мен міндеттері:

- мектепті басқаруға қоғамдық қатысуды жетілдіру;
- білім беру процесінің барлық қатысушыларының білім сапасын бақылау функцияларын жетілдіру;
- отбасы институтын нығайту, отбасылық қарым-қатынастардың рухани-адамгершілік дәстүрлерін жаңғырту және сақтау;
- балалы отбасылардың әлеуметтік қолайсыздығының алдын-алу және баланың құқығы мен мүдделерін қорғау;
- балалар мен жасөспірімдер арасындағы қадағалаусыз қалушылықтың және құқық бұзушылықтың алдын-алу;

- отбасылық бос уақытты мазмұнды және қызықты ұйымдастыру;
- білім алушыларды тәрбиелеуде әкелердің рөлін арттыру.

№	Іс-шаралар	Мерзімі	Өткізілу орны	Жауапты
1	Жұмыс жоспарын әзірлеу және бекіту	Қыркүйек	Акт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы
2	Теріс әдеттердің алдын алу бойынша жұмысты жоспарлау, қызметтер мен жүйелер ведомстволарының өзара іс-қимылын ұйымдастыру	Қыркүйек	Акт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
3	Сынып жетекшілеріне сыныптан тыс іс-шараларды өткізуге, білім алушылармен және барлық ата-аналармен профилактикалық жұмыс жүргізуге көмек көрсету	Жыл бойы	Акт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
4	Профилактикалық есепте тұрған ата-аналармен және білім алушылармен оқушылармен жеке жұмыс	Жыл бойы	Акт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
5	Тәртіпті сақтау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жалпымектептік бұқаралық іс-шараларды өткізу кезінде ата-аналар қоғамының кезекшілігі	Жыл бойы	Мектеп аумағы бойынша	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
6	Мектеп әкімшілігі ұйымдастыратын алдын-алушылық рейдтік іс-шараларды өткізуге қатысу	Жыл бойы	Мектеп аумағы бойынша	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
7	Дәрістер, пікірталастар, бұқаралық іс-шаралар, кәмелетке толмағандармен және отбасылармен түсіндіру әңгімелерін, құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алуға бағытталған басқа да топтық және жеке іс-шаралар өткізуге жәрдемдесу	Жыл бойы	Акт залы Спорт залы Оқу кабинеттері	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
8	Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу жөніндегі Кеңестің	Жыл бойы	Акт залы Спорт залы Оқу кабинеттері	Әкелер кеңесінің төрағасы және

	отырыстарына қатысу			мүшелері
9	Мектептің педагогикалық кеңесінің отырысына қатысу	Жыл бойы	Акт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
10	Мектепте қосымша білім беру жүйесін дамыту. Жаңа үйірмелер мен секциялар ашу	Жыл бойы	Спорт залы	Спорт жұмысына жауапты адам
11	Үстел теннисі, волейбол және шахмат бойынша жолдастық кездесулер ұйымдастыру	Қараша, қаңтар, наурыз	Шахмат клубы	Спорт жұмысына жауапты адам
12	Табиғатқа бірлескен экскурсиялар ұйымдастыру	Жыл бойы	Жергілікті табиғат нысаны	Спорт жұмысына жауапты адам
13	Қорғаныс-бұқаралық жұмыс айлығы - әкелер конференциясы; - кәсіптік бағдар бойынша сынып сағаттары; - сынып ұжымдарын сап пен әнді көруге дайындау; - оқушылар мен ата-аналар командалары арасында баскетбол мен волейболдан достық кездесулер	Ақпан	Акт залы Спорт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
14	Білім алушылардың жазғы демалысын ұйымдастыру	Мамыр	Акт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері
15	Жасөспірімдерді жаз мезгілінде еңбекке орналастыру	Мамыр	Акт залы	Әкелер кеңесінің төрағасы және мүшелері

Әдістемелік күн

«Біз біргеміз!» форумы»

(балалардың қоғамдық ұйымдары мен бірлестіктерінің қатысуымен)

Серіктес мектептермен бірге мектеп деңгейі / қалалық

Қазіргі балалар қозғалысын дамытудың өзектілігі біздің еліміздің нақты әлеуметтік – саяси, экономикалық жағдайларына сәйкес келетін жаңа білім беру кеңістігін құруда жаңартылатын қоғамдық құрылымдардың рөлі мен орнын анықтау қажеттілігімен байланысты. Бұл әлеуметтік маңызы бар

қажеттілік қазақстандық білім беру жүйесі мен жастар саясатын тәрбиелеу және дамыту туралы мемлекеттік құжаттарда айқындалған.

Форумның мақсаты:

Балалар ұйымдары мүшелерінің өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тану қажеттіліктерін қалыптастыру, олардың әлеуметтік және азаматтық жауапкершілікті арттыру процесінде өзін-өзі жетілдірудің практикалық дағдыларын игеру, қоғамның өмірлік проблемаларын көру және сезіну қабілетін дамыту және балаларды қоғам өміріне қатысуға ынталандыру үшін жағдай жасау.

Форум ұйымдастырушылары: мектептің өзін-өзі басқаруы, «Жас Ұлан» балалар мен жасөспірімдер ұйымы

Форумға қатысушылар: мектептің «Жас Ұлан» балалар-жасөспірімдер ұйымы және серіктес мектептердің өкілдері, сондай-ақ ынтымақтастыққа мүдделі қоғамдық ұйымдар мен қорлар.

Форум бағдарламасында:

Менің әлеуметтік бастамам «Тәжірибелік конференциясы»
Әлеуметтік жобаларды құру бойынша оқыту тренингтері;
5 маңызды іс «Әлеуметтік бастамалар жәрмеңкесі»;
Көшбасшылық активтердің шеберлік сыныптары;
«Мінсіз ұйымдастыру» Форсайт – ойыны;
«Қазақстандағы балалар қоғамдық қозғалысы: болмысы мен даму болашағы» атты дөңгелек үстел.

Күтілетін нәтижелер:

Балалардың әлеуметтік белсенділігін, азаматтық өзіндік сана-сезімін артады;

Балалардың қоғамдық ұйымдары мен бірлестіктерінің дамуы мен ынтымақтастығына мүдделілікті артады;

Балалар бастамалары мен педагогикалық технологияларды дамытудың заманауи тиімді нысандарын меңгереді;

Балалардың қоғамдық ұйымдары мен бірлестіктерінің қызметін ұйымдастыру мәселелерінде педагогтердің кәсібилігін арттырады.

Балалар мен жасөспірімдер ұйымдарының форумы аясында

«Менің әлеуметтік бастамам» атты практикалық конференциясы

өткізу туралы

ЕРЕЖЕ

1.Жалпы ереже:

Мақсаты: балалардың әлеуметтік бастамаларын дамыту бойынша ұсыныстармен балалар қозғалысына қатысушыларды ғылыми-әдістемелік сүйемелдеуге жағдай жасау.

Міндеттері:

Балалардың әлеуметтік бастамаларын дамыту тетіктерін апробациялау нәтижелерін қорытындылау;

Мектеп деңгейінде балалардың әлеуметтік бастамаларын жобалау және іске асыру тетігін құру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Балалардың әлеуметтік бастамаларын дамыту жөніндегі бағдарламаның мониторингін жүзеге асыру.

2. Конференцияны ұйымдастырушылар

Конференцияны ұйымдастыру комитеті.

3. Конференцияға балалар қоғамдық ұйымының, серіктес мектептердің мүшелері қатысады.

4. Конференцияға сынып/ серіктес мектептер деңгейіндегі турға қатысқан үздік жобалар жіберіледі

5. Конференцияға қатысуға өтінім баспа және электрондық нұсқада мектептің электрондық мекен-жайына жіберіледі

Өтініш формасы: жобаны ұсынатын мектеп, телефон

Жоба ұсынылатын секция (міндетті түрде көрсетілуі керек)

Жоба атауы

Автордың аты-жөні

Сыныбы, мектебі

Жетекшінің аты-жөні

6. *Келесі бағыттар ұсынылады:*

-Экологиялық

- Әлеуметтік ынтымақтастық

- Оқыту

7. *Жұмысқа қойылатын талаптар:*

3 баспа беттен аспайтын (14 кегль, бір жарым аралық) жобалар қабылданады. Жұмысты қорғау тиісті секцияда 5-7 минут ішінде жүзеге асырады.

Жұмыстың композициялық құрылысы мыналарды қамтуы тиіс:

1. Жоба атауы

2. Автордың/авторлық ұжымның аты-жөні

3. Аталған жобаға қатысушылар

4. Серіктес ұйымдар

5. Бастапқы жағдайдың сипаттамасы

6. Жобаның негізгі мақсаты

7. Жобаның міндеттері
8. Жобадан күтілетін нәтижелер
9. Жобаны қаржыландыру мүмкіндігі
10. Жобаның сипаттамасы және іске асыру бағдарламасы
11. Жоба жұмысының тиімділігін ықтимал бағалау, оның нәтижелілігін

талдау

Әлеуметтік белсенділікті дамытатын іс-әрекет көріністерінің бірі – жобалық қызмет.

Әлеуметтік жобаларды құру бойынша оқыту тренингтер Бағдарламасы

Модуль	Мазмұны
1- модуль «Бағдарламаға ену»	- Шағын – командаларын құру - Танысу - Шағын командалардың тұсаукесері - Жоба идеясын іздеу - Жағдайдың сипаттамасы - Тәжірибелік тапсырма
2 - модуль «Талдау кезеңі. Мәселелерді талдау»	- Мәселелерді талдаудың мәні - Мәселелер ағашы - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
3 -модуль «Талдау кезеңі. Мақсаттарды талдау»	- Мақсатты талдаудың мәні - Мақсат ағашы - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
4 -модуль «Талдау кезеңі. Баламаларды талдау»	- Баламаларды талдаудың мәні - Жоба стратегиясын таңдау - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
5- модуль «Талдау кезеңі. Мүдделі тараптарды талдау»	- Мүдделі тараптарды талдаудың мәні - Жобаның мүдделі тараптарын талдау - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
6-модуль «Жобаны жоспарлау кезеңі. Жоба логикасын құру»	- Жобаны жоспарлау құралдары. Жоба матрицасы – 1 бөлім - Жоба стратегиясын әзірлеу - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
7 -модуль «Жобаны жоспарлау кезеңі. Жобаның	- Жобаны жоспарлау құралдары. Жоба матрицасы-2 - бөлім - Жобаның табыстылық индикаторлары

табыстылығын тексеру»	- Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
8-модуль «Жобаны жоспарлау кезеңі. Тәуекелдерді талдау және алдын ала шарттар»	- Жобаны жоспарлау құралдары. Жоба матрицасы-3 бөлім - Жоба тәуекелдерін талдау - Жобаның алдын ала шарттарын тұжырымдау - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
9-модуль «Жобаны жоспарлау кезеңі. Күнтізбелік жоспар»	- Жобаны жоспарлау құралдары. Жобаның күнтізбелік жоспары - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
10-модуль «Жобаны жоспарлау кезеңі. Жоба сметасы»	- Жобаны жоспарлау құралдары. Жоба сметасы - Тәжірибелік тапсырма - Қатысушылар рефлексиясы
11-модуль «Қорытынды жоба»	- Қорытынды жобаны пысықтау - Кеңес беру. - Қатысушылар рефлексиясы
12 -модуль «Қорытынды жобаның тұсаукесері»	- Қорытынды жобаның тұсаукесері - Қорытынды жобаларды бағалау - Қорытынды жобаны талқылау. - Қатысушылар рефлексиясы

Әлеуметтік жобаны әзірлеу кезінде бірқатар қателіктерден сақ болуы керек:

1. Жобаның өзектілігін сипаттауда жалпылама бұлыңғыр, көмескі тіркестерден;
2. Іс-шараның жоба мақсаттары мен міндеттеріне байланыспауынан;
3. Аймақ немесе ел үшін маңызды болмауынан;
4. Өте үлкен шығындар, нәтижелердің өлшенбеуімен;
5. Шағын жобада үлкен масштабта болуынан;
6. бюджетті асыра сілтеуден;
7. Ұжым үлесінің болмауынан;
8. Тәжірибенің болмауынан;
9. Дәлелденбеген серіктестерден;
10. Ақпараттық ағыннан тыс ұйымдардан.

Кез-келген жобаны жүзеге асыруда белгілі бір тәуекелдер тән және бұл туралы жоба қатысушылары ұмытпауы тиіс. Тәуекелдер:

1. Ұсынылған идеяны түсіну мен қолдаудың болмауы, яғни сіз үшін маңызды нәрсе басқалар үшін маңызды емес;
2. Серіктестердің болмауы немесе олардың жобаны іске асыруды қаржыландырғысы келмеуі;

3. Қатысушылардың ынтасын төмендету және соның салдарынан жобалардан кету;

4. БАҚ тарапынан жобаларға ақпараттық қолдаудың жетіспеуі;

5. Санитарлық-эпидемиологиялық талаптар нормалары, заңнамалық және нормативтік актілер және т. б.

Қызықты әлеуметтік жоба төмендегідей жасалады:

1. Мәселені шешудегі жаңашылдық..

2. Сауалнама және сұрақ-жауап әдістерін қолдану (қоғамдық пікірдің маңыздылығы).

3. Мәселе бойынша сарапшылардың қорытындылары (көбінесе бұл жеке шығындар, бірақ мамандардың қорытындылары болса, конкурста жеңіске жету мүмкіндігі артады).

4. Жобада көрсетілген мақсаттар, міндеттер, гипотезалар мен іске асыру әдістері, ресми-іскер дизайн стилі.

5. Жобада өзінің құндылығын дәлелдеген, басқа жүзеге асырылған жобалармен ұқсастықтың болуы[49].

Оқушыларға арналған әлеуметтік жобалардың өзекті тақырыптары:

Үлгілер

Әлеуметтік жоба – әлеуметтік саланы дамытуға, тиімді әлеуметтік жұмысты ұйымдастыруға, әлеуметтік проблемаларды шешуге (кедейлікті еңсеру, білім деңгейін арттыру және т.б.) бағытталған қызмет түрі. Егер әлеуметтік – экономикалық жоба пайда табуға бағытталған болса, онда әлеуметтік жобаның мақсаты – өмірдің кез-келген әлеуметтік аспектісін жақсарту: білім беру, денсаулық сақтау жүйесі, қарт адамдардың өмірін ұйымдастырушылардың ешқандай материалдық пайдасыз жақсартуы.

Идея, әдетте, қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында кемшіліктер мен проблемалар анықталған кезде пайда болады. Сыртқы бақылаушылар немесе әртүрлі ұйымдардың қызметкерлері оларды зерттейді, әлеуметтік маңызды жобаларды құру арқылы оларды шешуге бастама көтереді.

Қандай әлеуметтік жобалар болады:

1. Ғылыми-техникалық, әлеуметтік жобаның қолданылу саласында технологиялар әзірлеуді қамтитын;

2. *Білім беру*, дәрістер өткізу, әдістерді, түрлі құралдарды, дамыту ойындары және дидактикалық материалдарды әзірлеу;

3. *Қорғаныс-құқықтық*, қиын өмірлік жағдайларға тап болған адамдарға көмек, сондай-ақ жануарларды қорғау іс-шаралар ұйымдастыруды қамтитын;

4. *Тәрбиелік*, адам тұлғасының жан-жақты және үйлесімді дамуына ықпал ететін;

5. *Қайырымдылық*, материалдық жағдайы төмен адамдарға қолдау көрсетуді, сондай-ақ жануарларды қорғауды жүзеге асыратын;

6. *Мәдени*, мәдени дәстүрлерді және өнердің түрлі бағыттарын сақтау мақсатында іске асырылатын жобалар.

Егер біз әлеуметтік жобалардың тақырыптарын қарастыратын болсақ, мектептегі жалпы зерттеулердің арасында экологиялық тақырыпты бөліп көрсетуге болады. Мысалы, мектеп аумағын, жеке учаскелерді абаттандыруға қатысты түрлі әлеуметтік жобалар практикалық бағытқа ие. Мұндай зерттеулерге қатысушылар сұлулық пен жайлылықты қалыптастырып қана қоймай, өсімдіктер, гүлдер, жасыл желектерге күтім жасау шарттары туралы теориялық білім алады. Әрине, мұндай жобалармен жұмыс барысында алынған тәжірибе балалар үшін пайдалы. Сондай-ақ оқушылардың қатысуымен құрылатын және іске асырылатын әлеуметтік жобалардың үлгілерін келтіре отырып, егде жастағы адамдарға қамқорлық көрсетуді бөліп көрсетуге болады. Балалар соғыс ардагерлеріне үй-жайларды тазартуға, отын төсеуге, бақшадағы төсек арамшөптерінен арылтуға көмектеседі. «деструктивті мінез-құлықты жасөспірімдердің» осындай іс-шараларға қатысуы оларға ересектерге деген жақсы қарым-қатынастың мәні мен маңыздылығын түсінуге көмектеседі. Жалғыз басты қарт адамдарға көмектесетін балалар өмірге деген көзқарастарын өзгертеді, мейірімді болады, заңсыз әрекеттер жасаудан аулақ болады.

Түрлі әлеуметтік жобалар идеялары ұсынып көрейік.

«Салауатты өмір салты» әлеуметтік жобасы

Біздің әлемде тамақтану ерекше тәсілді қажет етеді, көшеде зиянды тағамдарды тұтыну (хот-дог, гамбургер) өмір сүру нормасы болып табылады және денсаулығында түрлі ауытқулары бар семіздікке шалдыққан халықтың үлес саны жыл сайын артуда. Сонымен бірге қазіргі адамдар көп тамақ ішіп, аз қозғалады. Жастар үшін салауатты өмір салтын ұстану және қолдау бағытындағы әлеуметтік маңызы бар жобалар аса өзекті – бұл бізге және ұрпақтарымызға деген қамқорлық.

Денсаулықты сақтау және салауатты өмір салты саласындағы әлеуметтік жоба көптеген бағыттар бойынша өзіндік аспектілерді қамтуы тиіс және бірнеше міндеттерді шешуді мақсат етуі керек:

- адамдардың денсаулығына ұқыпты қарауды қалыптастыру;
- ауырудың алдын алуға және денсаулықты нығайтуға үйрету;
- зиянды әдеттердің алдын алу орталықтарын, кабинеттерін құру, темекі шегу, алкоголь, есірткі тұтынуға құмар жастармен жұмыс жасау;

- оқу ұйымдарында спорт секцияларының барлық түрлерін өтеусіз негізде ұйымдастыру;

- мектептердің білім беру бағдарламаларына салауатты, теңдестірілген тамақтану туралы, СӨС негіздері туралы аңгімелер енгізу.

«Экология» тақырыбындағы әлеуметтік жоба.

Экологиялық бағыттағы алдыңғы қатарлы әлеуметтік жобалар, шын мәнінде іске асырыла отырып, табиғи эко-жүйелерді қолдайды, дегенмен мұны жасау жыл сайын қиынға соғып келеді. Бұл әр түрлі факторларға байланысты, мысалы, экологияның бұзылуы, өндіріс кезінде пластиктің көп бөлігі, атмосферадағы оттегінің азаюы, жаппай орман кесу салдары, өнеркәсіптік кәсіпорындардың салынуы, өндірістегі улы қалдықтардан су мен ауаның ластануы. Біздің жеріміз өмір сүретін және қолайлы планета емес, сонымен қатар үлкен қоқыс полигоны болып қалуы мүмкін

Осы жағдайларға байланысты әлеуметтік экологиялық жобалардың міндеттері мен мақсаттары:

- галамның жаппай ластануы, жануарлардың, өсімдіктер мен балықтардың жойылуы, тұтынуға жарамды су қорының азаюы тұрғысынан проблеманың ауқымы туралы халықты хабардар ету;

- мемлекеттік билікті экологиялық мәселелерді шешуге тарту;

- тұрғындармен бірлесіп аумақты жинау бойынша іс-шараларды ұйымдастыру;

- жас ұрпақтың табиғи ресурстарға адамгершілік қатынасын қалыптастыру;

- бұталар мен ағаштардың жаңа көшеттерін отырғызу.

Қарт адамдарға арналған әлеуметтік жоба.

«Қарт адамдарға көмек» тақырыбындағы әлеуметтік жоба қоғам үшін айтарлықтай маңызды. Әсіресе зейнетке шыққан адамның әлеуметтік өмірден алшақтауы жиі кездеседі. Бұл әсіресе жалғыз басты, баласыз немесе балалар болса да, өздерінен алыста тұратын және қарт ата-аналарын сирек көретін адамдарға әсер етеді. Егде жастағы адамдардың едәуір бөлігі қарттар үйлерінде тұрады. Көптеген зейнеткерлер емхана мен дүкенге барудан басқа, бос уақыттарын қалай өткізуге болатындығы туралы білмейді.

Осыған байланысты қарт адамдарға арналған әлеуметтік жобалардың міндеттері мен мақсаттары:

- қарт адамдарға әлеуметтік көмекті өтеусіз негізде ұйымдастыру;

- психологиялық тұрғыда түрлі көмек көрсету;

- қатысушы ретінде де, тапсырыс беруші ретінде де қарт адамдарға шеберлік-сынып мен оқыту курстарын ұйымдастыру;

- мәдени ұйымдардың зейнет жасындағы адамдарға тақырыптық іс-шаралар өткізу, сондай-ақ оларды қоғамдық өмірге тарту.

«Үйсіз жануарларға көмек» тақырыбындағы әлеуметтік жоба.

Бұл әлеуметтік жобалар жас ұрпаққа өздерін танытуға және біздің қоғамымыз бен елімізге пайдалы болуға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта жастар көшеде жүрген және адамдар алдында қорғансыз болған, табиғи апаттарда жалғыз қалған, жолдағы автомобильдер ағынына түскен жануарларды қорғауға арналған қозғалыстар мен акциялар бастамасын қолдайды. Үй жануарларына көшеде өмір сүруге бейімделу қиын. Сонымен қатар олар, адам сияқты, стрессті сезінеді, ауыра бастайды және әсіресе иесінің сатқындықтарын қатты сезінеді. Қыс мезгілі әсіресе жануарлар үшін қиын. Тамақтану көбінесе тапшы, ал қолайсыз ауа-райында одан әрі әлсірейді.

Үйсіз жануарларды қорғауға арналған акциялар мен жобаларды ұйымдастырудың міндеттері мен мақсаттары:

- қоғамның назарын жануарлардың өмір сүру қиындықтары мен қажеттіліктеріне аудару;

- үйсіз жануарларға қажетті азық-түлікпен, медициналық көмекпен қамтамасыз ету үшін қоғам мен қайырымдылық ұйымдары, сондай-ақ ветеринарлық медициналық мекемелер арасындағы ынтымақтастықты ұйымдастыру;

- баспанадан жануарларға арналған көрме жобаларын ұйымдастыру, келушінің үлкен сомаға сатып алудың орнына өзіне ұнаған жануарды тегін алуға мүмкіндігі болуы үшін; үйсіз жануарларға арналған түрлі мекемелерге көмек көрсетуде қайырымдылық акцияларын, қойылымдар мен концерттерді, флеш-мобтарды ұйымдастыруда танымал актерлерді, орындаушыларды, блогерлерді, өнер қайраткерлерін тарту;

- мектеп жасындағы балаларды жануарлардың қажеттіліктері туралы хабардар ету және мектеп оқушыларын тәрбиелеуде дәрменсіз, әлсіз жануарларға деген жанашырлық сезімі мен жауапкершіліген арттыру.

«Жетім балаларға көмек» әлеуметтік жобасы

Ең табысты және тартымды қоғамдық жобаларды мемлекеттік билік органдары халық үшін аса маңызды жобаларды іске асыруға гранттар бөлу арқылы қолдауы мүмкін. Көбінесе мұндай нысан жетім балалар болып табылады. Бұл дегеніміз – ата-анасының қамқорлығынсыз қалған немесе ата-анасы бар, бірақ олар зиянды әдеттерге немесе психологиялық сипаттағы ауруларға байланысты балаларына қамқорлық жасай алмайды. Осылайша, олар қоғамның ең қорғансыз мүшелерінің бірі.

Осы балалар тобына арналған жобалардың мақсаттары мен міндеттері:

- отбасында өмір сүруге мүмкіндігі жоқ немесе ата-ананың тиісті сүйіспеншілігінсіз, қамқорлықсыз қалған баланың мәселелері туралы қызығушылықты арттыру және жұртшылықты хабардар ету;

- балалардың материалдық игіліктерге қажеттілігін азайту мақсатында қайырымдылық бағыттағы қорлармен жұмысты ұйымдастыру;

- сапалы және қол жетімді білім беру процесін ұйымдастыру, балалардың таланттарын ашу, мұндай балаларды қоғамда әлеуметтендіру, олардың жан-жақты өзін-өзі жүзеге асыруы мен жетілуі үшін жағдай жасау;

- жетім балалар тұратын мекемелерді мейірімді тәрбие персоналымен қамтамасыз ете отырып, оларды психологтардың қызметіне тарту, балаларға неғұрлым қолайлы жағдай жасау;

- ата-анасының қамқорлығынсыз қалған баланы сапалы медициналық көмекпен және ауруларды уақтылы диагностикалаумен қамтамасыз ету.

«Отбасы» тақырыбындағы әлеуметтік жоба

Отбасы тақырыбы әртүрлі болуы мүмкін, отбасылық өмірдің түрлі компоненттері қарастырылады. Бірақ, әдетте, іске асырылатын жобаның түпкі мақсаты – отбасы институтының құндылығын сақтауға, жас ұрпақтың саналы тәрбие процесіне, ата-аналар мен балалар арасында, ерлі-зайыптылар арасында және жалпы ұрпақтар арасында тығыз және терең байланыстар орнатудың маңыздылығын түсінуге ұмтылу, отбасылық байланыстардың беріктігін жариялау, балалар мен ата-аналардың адамгершілік қасиеттерін дамыту, мемлекеттің дәстүрлері мен қағидаларын сақтау.

Отбасы жобаларының мақсаттары мен міндеттері:

- әлеуметтік институттардың бірі ретінде отбасын сақтауға, көбейтуге, біріктіруге үнемі назар аудару;

- жастар үшін отбасылық өмір салтын насихаттау;

- ерлі-зайыптылардың отбасын құрғаннан кейінгі проблемалары мен қиындықтарын шешуде мамандардың, мекемелердің, ұйымдардың қызметтерді жүзеге асыруын ұйымдастыру;

- әлеуметтік бағыттағы мекемелерді материалдық қиындықтарға тап болған отбасыларға көмек ретінде тарту [50].

7-11 сыныптарға арналған төмендегі әлеуметтік жобалар тақырыптарын ұсынамыз

1. «Қамқорлық» (жануарларға арналған питомник құру идеясы);

2. «Барлығына арналған уақыт» (қарым-қатынас жасауда мектеп аумағында абаттандырылған алаң құру идеясы);

3. «Ұрпақтар бағы» (тұрғындардың бірнеше ұрпағын қуантатын және олар үшін демалыс орнына айналатын саябақ құру идеясы);

4. «Мектеп учаскесінің ландшафты дизайны» (идеяның атауы атынан белгілі);

5. Антикафе «Жылулық» (ауылдық клуб қабырғасында жасөспірімдерге арналған қарым-қатынас жасау орнын ашу идеясы);

6. «PLAY GROUND» (аумақты ұтымды пайдалану үшін мектептің жанында тартымды кеңістік құру идеясы);

7. «Жарқын қала – жарқын болашақ» (қаланы жарқын безендіру идеясы);

8. «Иппотерапия-денсаулыққа жол» (балалар мен ересектерді атпен серуендеу сауықтыру идеясы);

9. «Дөңгелектегі квест» (велосипедтерде белсенді және зияткерлік демалыс құру идеясы);

10. «Жағымды күту» (қаланың аялдама павильондарын жобалау идеясы);

11. «Беби-ситер» «Қуанышқа кенелу» (халықтың түрлі топтарына көмек бюросын құру идеялары);

12. «Болашақ мектебі» (мектептің сыртқы келбеті мен кеңістігін өзгерту идеясы);

13. «ИНФО автобус» (қала автобустарында пайдалы ақпаратты орналастыру идеясы);

14. «Ата-аналар бәрін жасай алады!» (бүкіл отбасы қатысатын ойын, спорттық іс-шаралар өткізу арқылы отбасылық байланыстарды біріктіру идеясы);

15. «Мектеп ауласын безендіру – қызықты әрі, маңызды іс» (идеяның атауы атынан белгілі);

«Балаларға арналған қала» (балалар алаңдары аумағына, асфальтқа классика, ұлулар, дартс, лабиринт, твистер және т.б. суретін салу – балалар ойындарының идеясы).

«Мінсіз ұйым» Форсайт-ойыны

Форум қатысушыларына 8 командаға бірігуді және мектепті басқарудағы мінсіз балалар ұйымының рөлін қарастыратын «Жол картасын» жасауды ұсынуға болады. Форсайт оқушылардың пайдалы белсенділігін дамытуға ықпал етеді.

ЧЕК – ПАРАҚ

Форсайт технология дегеніміз не?

1. Теорияға қысқаша шолу

Форсайт сөзінің шығу тегі қандай және ол нені білдіреді?

«Форсайт» сөзі ағылшын тілінің «foresight» сөзінен шыққан. Аударғанда «болашаққа бағдар» деген мағынаны білдіреді. Аталмыш ұғымды алғаш рет ХХ ғасырда фантаст-жазушы Герберт Уэллс «болашаққа көз тастау» жолдарын білдіру үшін пайдаланды.

Форсайт терминінің білдіретін мағынасы көп. Сөздіктерде бұл терминге қатысты нақты анықтама берілмейді. Азаматтық ұстанымдағы анықтамалардың бірі: «адамның қоғам өміріне саналы қатысуы. Ол жеке және қоғамдық қызығушылықтарының дұрыс арақатынасы негізінде адамның қоғамдық құндылықтарды жүзеге асыруға бағытталған жеке және қоғамдық сипаттағы саналы шынайы әрекеттерін бейнелейді. Бұл жас жеткіншектің өз елінің азаматы болып, лайықты орынды иеленуі үшін өтуі қажет жол болып табылады».

Азаматтық ұстаным еңбек, қоғамдық, рухани-өнегелік секілді адам іс-әрекетінің кез келген аясында көрініс табады. Белсенділік деп практикалық іс-әрекеткен дайындық түсініледі [51].

Форсайт қайда және не үшін қолданылады?

Бүгінгі күні форсайт – экономика, ғылым, технологиялар және қоғам саласында басымдықтарды қалыптастыру үшін қолданылатын ең тиімді әдістердің бірі.

Бұл әдістеме қазіргі уақытта қабылданатын шешімдердің сапасын жақсартуға және күтілетін нәтижеге сәйкес жетістіктерді жылдамдатуға бағытталған. Ол заманауи педагогтің іскерлік ойын, тренинг, ұйымдастыру-іс-әрекеттік ойын, ұжымдық-шаруашылық іс, ой-талқы секілді әдістемелер жиынтығымен үйлеседі.

Форсайт – болашақтың келісілген бейнесін қалыптастыруға бағдарланған болжау технологиясы. Форсайт – топтық технология, оның шеңберінде сарапшылардың анықталған құрамы қандай да бір әлеуметтік жүйенің (әлем, ел, кәсіби ая, ұйым) 5-50 жыл аралығындағы ықтимал дамуын анықтайды.

Форум тұрғысынан «Балалар форсайты» – білім алушыларды өздерінің балалар ұйымының келешегін жобалауға тарту технологиясы.

Жасөспірімдерді стратегиялық жоспарлауға тарту мектепті басқаруға жас жеткіншектер мен мектеп жастарының көптеп қосылуына алып келеді. Көптеген психологиялық зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, жасөспірім субъектілі позицияға ауысқан кезде; өзіне, өз отбасына, оқу орнына, тұратын жеріне қатысты жауапкершіліктің айтарлықтай үлесін өз мойнына алған кезде туған жеріне ақылмен қарап бастайды, проблемаларды ғана емес, өзін-өзі жүзеге асыру үшін қажет мүмкіндіктерді де көре бастайды. Бұл өз кезегінде дарынды, әлеуметтік және азаматтық тұрғыда белсенді жастардың бір бөлгінің

өңірде қалып, жергілікті университетте білім алып, оқуды аяқтаған соң өз қаласына немесе ауылына қайтып барып, әлеуметтік және/немесе кәсіпкерлік жобалар форматында аймақты қайта құру бойынша бастамаларды жүзеге асыруды жалғастыруға алғышарт болады.

Форсайттың негізгі элементтері

Форсайттың негізгі элементі – қарастырылып жатқан жүйенің өзгеруіне ықпал ететін (оң және теріс) басты тенденцияларды анықтау және сипаттау. Тенденциялар – уақыт бойынша дамитын және болашаққа әсер ететін нақты құбылыстар немесе процестер. Болашақты болжау процесінде көбіне тенденцияның үш тобы ерекшеленеді:

1. Технологиялық;
2. Әлеуметтік;
3. Саяси.

Тенденциялар адамдардың нақты тобы үшін мүмкіндік те, қауіп те тудыруы мүмкін. Мұндайда мүмкіндіктер мен қауіптер адамдар ұстанатын көзқарас тұрғысынан анықталады. Мысалы, роботтандырудың дамуын адамдар қатарынан жұмыссыздар көбейеді деп қауіп ретінде қарастыруға болады. Бірақ, екінші жағынан, қосымша адами ресурсты босату мүмкіндігі, мысалы, оны креативті экономиканы дамытуға бағыттау мүмкіндігі секілді қарастыруға болады.

Тенденциялардың жиынтығы болашақ сценарийлерінің қатарын қалыптастырады. Сценарий – қандай да бір әлеуметтік жүйе болашағының кешенді сипаттамасы. Тенденциялар мүмкіндіктермен қатар қауіп тудыруы мүмкін болғандықтан, сценарийлердің саны да әртүрлі болуы мүмкін.

Форсайттың маңызды элементі – ұнамды сценарийді анықтау, яғни форсайт-сессия қатысушыларына ұнайтындай жағдайлардың дамуын болжау. Мысалы, мінсіз ұйым туралы айтатын болсақ, ұнамды сценарий – адамның жұмыс істегісі, көшбасшылық дағдыларын көрсеткісі келетін ұйым бейнесі. Ұнамды сценарийді анықтай келе, форсайт қатысушылары болашақтағы жобалық жұмыстары үшін мақсатты жолды қалыптастырады. Ұнамды сценарийді таңдаған соң форсайт қатысушылары қандай да бір проблемаларды шешуді жобалау стадиясына көше алады. Мұндайда олардың жобалары болашақтағы ұнамды бейнелерімен байланысты болады және оған жақындай түсу үшін бағытталады.

Әлбетте, форсайттың маңызды элементі мектептің жобалық командаларының өздері әзірлеген әлеуметтік жобаларын іске асыруы болуы тиіс. Білім алушылардың мектептегі балалар ұйымына қатысты өз рөліне қатынасын өзгерту үшін жай жобаны әзірлеу жеткіліксіз, практикада іске асу

нәтижелерін көру маңызды, мектептегі өмірді өзгертетін позитивті әлеуметтік өзгерістер процесін іске асыру үшін күш салу маңызды.

Жобалар сапасының жоғарылауы, бірінші кезекте, мектеп қызметіне әлеуметтік жобалауды кіріктірудің мектеп командалары қатысушылары болып табылатын оқытушылардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз етуімен, екінші жағынан, өз жобаларын іске асыруда тәжірибесі бар білім алушыларды тәрбиелеуімен байланысты. Аталмыш білім алушылар тәлімгерлер ретінде жаңа жобалық командалар жұмысына қатыса алады, осылайша әлеуметтік жобалау жөнінде жобалық команда білімдерінің бастапқы деңгейін жоғарылата түседі [52].

Нақты іс-әрекеттер

1. «Уақыт картасында» қатысушылардың бірлескен жұмысы, балалар-жасөспірімдер ұйымы жөнінде мәтінмен емес, бейнелер және сызбалармен жұмыс істеу.

1-кезең: Болашаққа көшеміз. Яғни қатысушыға қалаған болашағына көшіп (ойша), оны шынайы ретінде қабылдау ұсынылады. «Көшу» шағын бейнероликтер, музыка арқылы жүзеге асады. Кез келген болашаққа: бір сағатқа, тәулікке, айға, жылға, ғасырлармен ілгерілеп көшуге болады.

2-кезең: Болашақтың дизайнын бекітеміз. Қатысушылар жеке және ұжым болып (жазбаша, ауызша, аудио немесе бейнежазба негізінде) құрылған болашақ жөнінде арнайы сұрақтарға жауап береді. Кез келген идеялар құпталады. Топ бойынша жұмыс істеуге болады.

3-кезең: Осы шақты түзетеміз. Қатысушылар осы шаққа қайтып келеді және болашақтағы жауаптарын талдайды (жазбаша және ауызша). «Уақыт өткеншегінде» осы шаққа қайтып келуді тіркеу маңызды, яғни не болды, не бар және ненің болатынын түсіну қажет.

Одан кейін біз жол картасының суретін саламыз, қандай шешімдерді қабылдау, ресурстарды қай жерге шоғырландыру қажет екендігін белгілейміз. Жол картасы – оңтайлы маршрут. Ол белгіленген мақсатқа ең тиімді жолмен жетуге мүмкіндік береді.

Шешімдер:

1. Форсайт –әдіс келесі сұрақтарға жауап беруге көмектеседі: біз нені қалаймыз (жобаның шынайы қатысушылары), болашақта неге қол жеткізгіміз келеді, немен жұмыс істейміз, неге күш саламыз?

2. Форсайт – әдістің негізгі принциптері:

Болашақты жасауға болады – ол неге күш салуымызға байланысты. Болашақ вариативті – оның бірнеше нұсқасы болуы мүмкін. Болашақты болжау мүмкін емес, оған дайын болуға болады.

ШЕБЕРЛІК-СЫНЫП ҮШІН БЕЛСЕНДІЛЕР КАСКАДЫ

«Көшбасшы имиджі»

«Көшбасшы» ұғымына анықтама беріңіз, тұлғалық және кәсіби қабілеттерге, сырт келбетке, жүріс-тұрысына, киіміне, ерекшелейтін белгілеріне және т.б. сөзбен сипаттама жасау негізінде көшбасшы бейнесін құраңыз.

«Шынайы көшбасшы» портреті («ақыл картасы»)

Шағын топтарда жұмыс (4-5 адамнан).

Әрбір топқа «Шынайы көшбасшы – ...» тақырыбында «ақыл картасын» құру қажет. Ол үшін пайдаланатын қажетті материалдарды аласыз. Жұмыс уақыты шектеулі (15 минут), сол себепті жылдам әрі келісілген түрде жұмыс жасауға тырысыңыз.

Жасалған жұмыстарды ұсыну және қарау. Бір-бірімен кері байланыс жасау (10-15 минут).

«Көшбасшы – команда» шағын дебаттары, 8 минут

Не маңызды? Көшбасшы ма әлде команда ма? Осы сұраққа жауап беру үшін өздеріңізге бөлінген шағын топтармен жұмыс істеп көрейік.

Нұсқаулық. 1 минуттың ішінде сізге модель-парақтарда (қызылдары – көшбасшыны, қызғылт сарылары – команданы) «қолдаймын» деп негізгі аргументтерді жазып шығу қажет. Тұлғаның коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру және әлеуметтік белсенділігін дамыту мәселелеріндегі әлеуметтік институттың басым рөліне аргументтер келтіру керек. Топтан бір өкіл 1 минут ішінде жауап береді. Қарсыластары 1 арандатушылық сұрақты қоя алады.

Қорытынды: Тұлғаның коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру және әлеуметтік белсенділігін дамыту мақсатында біз тұлғаның көшбасшылық қабілеттерін дамыту, сонымен қатар бірлесіп қызмет жасауы бойынша қатар жұмыс жүргіземіз. Бұл «жұлдыз ауруына» байланысты шиеленістердің алдын алуға мүмкіндік береді.

«Жағдайлар рингі»

Команданы екі топқа бөлу ұсынылады. Бірінші топқа шиеленісті жағдайды ойлап табуға, ал екінші топқа оны шешуге тапсырма беріледі. Мұндайда оппозиционермен ынтымақтаса біліп, екінші тарапты ренжітпей, өз қозғалысын қорғау қажет.

«Отырушы топ»

Қатысушылар шеңбер құрайды, бір-біріне иық тіресіп, жақын тұрады. Содан кейін жүргізуші балаларды әрбір қатысушы өзіне дейін тұрған адамның желкесін көре алатындай бұрылуды сұрайды. Сосын шеңбердің ішіне қадам

жасауды сұрайды. Келесі тапсырма – сөз ойлап табу немесе қандай да бір әнді еске түсіріп, айтып беру. Бірақ, бірінші кезекте, қатысушылар сөзді немесе ән айтуды бастамастан бұрын, барлығы үшке дейін санап, сосын бір-бірінің тізесіне отырып, сол күйде шеңбер бойымен жүру сұралады.

«Көпшілік алдында сөйлеу»

Қатысушыларға аудитория алдында «Заманауи жасөспірім және қоғам», «Бақытты адам кім?», «Мен және менің достарым», «Қазақстанның болашағы» тақырыптарының бірінде сөз сөйлеу ұсынылады.

«Ойын тренингі»

«Түлкілер – мысықтар» ойыны, 7 минут

Көшбасшылық жөнінде сөз қозғағанда, топтағы көшбасшының белгілі бір беделге ие екендігін және өз ісімен өзгелерді жігерлендіретінін еске түсіреміз. Ұжым ішіндегі өзара ықпалдастықты дамыту үшін жаттығулар сериясынан тұратын ойын тренингтерін пайдалануға болады. Мысалға, бейвербал қатынасты дамытуға бағытталған жаттығуды алып көрейік.

Нұсқаулық. Өз командаларыңыздың визиткаларымен мұқият танысыңыз. Қызылдар түлкі болады, қызғылт сарылары мысық болады. Көшбасшылардың көзін байлайды. Олардың міндеті – ұжымды жинау. Барлығы ұжымның «мяу» немесе «тяф» секілді дыбыстарды ғана шығаратындығымен күрделенеді. Көзі ашық қатысушылардың көшбасшыларына әдейі жақындауына тыйым салынады. Көшбасшы оларды өзі жинайды (қолынан ұстап және т.б.).

Қорытынды: Нәтиже ұжымның ұйымшылдығына, ортақ нәтижеге жетуге талпынуына байланысты. Жүргізушіге біреулерінің дыбыспен шақыруын, екіншілерінің оған баруын, басқаларының белсенділер есебінен қосылуын бақылау қызық болады. Ойын аяқталған соң ойынға қатысушылардың стратегияларын талқылаған жөн.

«Қысқа жіп» ойыны, 10 минут

Мінсіз команда қажетсіз сынға ілінбейді. Әрқайсы бір-бірінің жетістіктеріне бірдей мүдделі. Өзара қолдау рухын және командада жұмыс істеу үйлесімділігін дамыту амалының бірі келесідей.

Нұсқаулық. Команда бір-бірінің қолын ұстап, шеңберге тұрады. Шеңберге сақинамен байланған жіп тасталады. Ойынға қатысушылардың міндеті – қолдарын ажыратпай, жіпті еденге түспейтіндей беріп жіберу. Мұндайда әрбір ойынға қатысушы жіп сақинасынан өтуі тиіс. Рухтандырып, кеңес беріп, жіпті ұстап тұруға болады.

Қорытынды: Нәтиже команда ұйымшылдығына, ортақ нәтижеге талпынуына, ортақ міндеттің тиімді шешімдерін таба білуіне, бір сөзбен айтқанда, команда үйлесімділігіне байланысты болады.

«Паровоз» ойыны (шағын топтарда)

Сіздердің әрқайсыларыңыз «локомотив» және «вагон» боласыздар. Командамен келісіп, кім бірінші, кім екінші және әрі қарай «локомотив» болатынын анықтаңыздар.

Өткізу шарттары: бір уақытта бірнеше «локомотив» қозғалады.

«Локомотив» болатындар үшін өз артынан көздері жабық болатын «вагондарды» мұқият, қақтығыссыз жеткізу қажет болады. Әр қатысушының міндеті: «вагон» және «локомотив» рөлінде өз сезімдерін есте сақтау.

Талқылау:

«Локомотив», «вагон» болғанда қандай сезімде болдыңыз?

Неден қиналдыңыз?

Маған қай рөл көбірек ұнады, неге?

«Телехабар жүргізушісі» ойыны

Ойын мақсаты: жауапкершілікті өз мойнына алу қабілетін дамыту. Топта жұмыс істей отырып, қойылған мақсаттарды жоспарлау және іске асыру қабілеті. Шығармашылық қызмет арқылы өзін-өзі аша түсу.

Жүргізуші: қазір біз ерекше телестудияға барамыз, онда сіз өзіңізді әртүрлі бағдарламалардың тележүргізушісі ретінде көре аласыз.

Біз «паравоздағыдай» шағын топтар құрамында қаламыз (әрқайсысы 5-6 адам). Сіз бірнеше бағдарламаға қатысасыз. Әр бағдарлама үшін команда қатысушыларды қайталамай, тележүргізушіні таңдауы керек.

Бірінші бағдарлама – «Жаңалықтар»

Екінші бағдарлама – «Спорт»

Үшінші бағдарлама – «Ең ақылды»

Төртінші бағдарлама – «Жануарлар туралы»

Бесінші бағдарлама – «Мәдениет»

Ойын нәтижелерін талқылау (10-15 минут).

1. Тележүргізуші рөлі (өз сценарийлерін ойластыру, ұйымдастыру және іске асыру) қиын болды ма?

2. Тележүргізушілердің қайсысы сізге ұнады және не себепті?

3. Сценарийді талқылау және жоспарлау кезінде өзара келісу қиын болды ма?

4. Топта ынтымақтастық пен өзара түсіністікке жету үшін не істедіңіз?

2.12.8 Дүниежүзілік ҮЕҰ күні шеңберінде

(ҮЕҰ (үкіметтік емес ұйымдардың) мектеп басқаруына қатысуымен)

TEDx форматындағы үшінші сектордың әдістемелік күні

Мақсаты: үкіметтік емес ұйымдардың мектеппен тиімді өзара іс-әрекетті дамыту мәселелері бойынша әлеуетін арттыру.

Міндеттері:

- ҮЕҰ жаһандық құндылықтарымен танысу;
- білім беру саласының, сондай-ақ мектептер қатыса алатын басқа да салалардың әлеуметтік жобалары арқылы мектепті басқару міндеттерін шешуге ҮЕҰ үлесін көрсету.

Конференция форматы: 1 күн, баяндамашыға 5 минуттан питч-сессия форматындағы 10 (15) әлеуметтік жоба марафоны; TED 18 минуттан баяндамамен 10 (20) спикер; TED білім алушылардың пікірталас клубтары; сондай-ақ көптеген қысқа тұсаукесерлер – музыка, театрландырылған қойылымдар.

Белсенділіктер: жобалар марафоны, питч-сессиялар, дискуссиялық клубтар.

Іс-шараларға мектептің белсенді балалары өз идеяларымен қатысады. Дайындық барлық аудандарда, облыстарда, республикалық маңызы бар қалаларда таратылған Қазақстан пікірсайыс лигасының пікірсайысшылары көмегімен TED клубында өтеді.

Үлгі бағдарлама:

1-бөлім. TED конференциясы

Үзіліс: музыка, театрландырылған қойылымдар

2-бөлім. Питч-сессия форматындағы әлеуметтік жобалар марафоны

Үзіліс: музыка, театрландырылған қойылымдар

3-бөлім. білім алушылардың ted пікірталас клубтары

Үзіліс: музыка, театрландырылған қойылымдар.

Сондай-ақ питч-сессияда келесі мәселелерді талқылау жоспарлануда:

- ҮЕҰ қатысуымен мектептің білім беру қоғамдастығын дамыту стратегиясын қалыптастыру;

- мектептің білім беру жобаларының үкіметтік емес ұйымдардың күн тәртібіне ену мүмкіндігі;

- мектепті алқалық басқаруды кеңейту үшін «Білім беру және үкіметтік емес ұйымдар» бағыты бойынша сараптамалық топ құру;

- «Білім беру және үкіметтік емес ұйымдар» бағыты бойынша сараптама тобының қызметін жоспарлау.

Негізгі спикерлерге арналған тапсырмалар:

- келесі тақырыптарды қамтитын конференцияның негізгі мазмұнын қолдау: мектепке қажет әлеуметтік жобалар; сондай-ақ ғылым, бизнес, өнер, адамзатқа кездесіп қалып жатқан жаһандық тақырыптар;

- TED форматына сәйкес өз баяндамаңызды дайындау.

TEDx бағдарламасы жергілікті қауымдастықтарға, ұйымдарға және жеке тұлғаларға пікірталас тудыруға және TED-тің «Таратуға лайықты идеялар» басты миссиясы бойынша адамдарды біріктіруге көмектесу үшін жасалған. TEDx конференциялары TED-тен тегін лицензия алуға қол жеткізген энтузиастардың тәуелсіз жұмысының арқасында пайда болады. TED бағдарламасының жалпы нұсқаулығын ұсынады, мұнда x = тәуелсіз ұйымдастырылған Ted оқиғасы.

TEDx форматы ауызша баяндамалар мен бейнероликтерді (TEDxTalks) білдіреді, олар бір-бірінің негізінде жасалады және кейіннен пікірталас пен белсенді қоғамдастық құру үшін желіде таратылады.

TED конференциясы 1984 жылы жанды және шабыттандыратын форматта идеялармен алмасу алаңы ретінде пайда болды – бір адамның баяндамасы 18 минуттан аспауы тиіс және дәріске қарағанда жеке қойылымға ұқсайды. TED – Технология (Technology), Ойын-сауық (Entertainment) және Дизайн (Design), әзірлеушілердің пікірінше, болашақтың қандай болатынын анықтайтын үш үлкен сала. Қазіргі уақытта TED кез келген шеңберден бас тартты және ғылымнан бизнеске дейін, өнерден адамзаттың жаһандық проблемаларына дейін кез келген тақырыпты қозғайды. Бұл «Таратуға лайықты идеялардың» шексіз ағымы — Ideas Worth Spreading. Ted сиқыры бүкіл әлемдегі миллиондаған адамдарды біріктіріп, оларға шабыт пен жаңа ұлы ойлар сыйлайды («big thoughts»). Барлық баяндамалардың видеолары TED.com сайтында тегін қолжетімділікте орналастырылады.

Әр уақытта TED спикерлері АҚШ-тың бұрынғы вице-президенті Альберт Гор, кинорежиссер Джеймс Кэмерон, Microsoft корпорациясының негізін қалаушы Билл Гейтс, БҰҰ-ның ғылыми және бейбітшілік елшісі Джейн Гудолл, кино сыншысы және тележүргізуші Эберт Роджер, жазушы Элизабет Гилберт, Нигерияның қаржы министрі Нгози Оконджо-Ивеала, математик Бенуа Мандельброт, физик Стивен Хокинг, Ұлыбританияның бұрынғы премьер-министрі Гордон Браун және т.б. болды.

Көптеген адамдарды «неге 18 минут?» деген сауал мазалайды. Сұраққа TED кураторы Крис Андерсон жауап берді:

- Неліктен TEDTalk тек 18 минут немесе одан аз уақытқа созылады?
- Бұл байсалды болу үшін жеткілікті мөлшерде ұзақ және адамдардың назарын аудару үшін жеткілікті мөлшерде қысқа деген сөз.

TED әлемді өзгертуді армандайтын көрнекті тұлғаларға өз идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жыл сайынғы Сыйақы ұйымдастырды. TEDx форматы жеке адамдарға немесе топтарға бүкіл әлемде жергілікті, өздігінен ұйымдастырылған іс-шараларды ұйымдастыруды ұсынады, Tedfellows

бағдарламасы бүкіл әлемдегі жаңашылдарға TED қауымдастығының құрамына кіруге және оның көмегімен одан да үлкен жетістіктерге жетуге көмектеседі.

TED компаниясының медиа бастамалары TED.com веб-сайтын қамтиды, мұнда күн сайынғы жаңа TEDTalks пікірталастары, сонымен қатар бүкіл әлем бойынша еріктілердің tedtalk кез келген пікірталасын аударуға мүмкіндік беретін және субтитрлерді ұсынатын «Ашық аударма» жобасы (Open Translation Project) қамтылған.

TED-тің жақын арадағы күнтізбесі: www.ted.com/registration, бүкіл әлемдегі TEDx оқиғалары: <https://www.ted.com/tedx/events>, TED твиттері: www.twitter.com/TEDTalks, TED фейсбүгі: www.facebook.com/TED [53].

Чек – парақ

TED форматында баяндама жасап үйренгісі келетіндерге

Назар аударыңыз!

TED Talks көпшілік алдында сөйлеу эталоны деп есептеледі. Бірақ сәл кеңірек қарастырып көрейік.

Біріншіден, егер сіз дайындыққа 1 ай уақыт бөлсеңіз, TED спикерлері 6 айлық дайындықтан өтеді. Осы уақыт ішінде спикер баяндама мәтінін мұқият дайындап, баяндамасын әзірлеп, оны жеткізу бойынша дайындалып үлгереді.

1. Іс-шарадан 6 ай бұрын: негізгі тезистер мен баяндама идеясын жазады.
2. 5 ай бұрын: сценарий немесе жоспар егжей-тегжейлі дайындалады.
3. 4 ай бұрын: екінші жоба және алғашқы дайындық.
4. 3 ай бұрын: соңғы жоба және тағы бір дайындық.
5. 2 ай бұрын: екі дайындық.
6. 1 ай бұрын: апта сайынғы дайындықтар.
7. 2 апта бұрын: үзіліс.
8. 1 апта бұрын: дайындық.
9. 2 күн бұрын: басты дайындық.

Крис Андерсон (TED кураторы) спикер дайын болмаған кезде және белгіленген уақыт ішінде идеясымен бөлісе алмаған уақытта олардың сәтсіздікке ұшырағандары туралы айтады. Содан кейін «спикерді сахнадан түсіруге» тура келген.

Маңыздысы!

«TED TALKS. Сөздер әлемді өзгертеді: көпшілік алдында сөйлеуге арналған алғашқы ресми нұсқаулық» кітабында Крис Андерсон: Мінсіз баяндамаларды дайындаудың формуласы жоқ екендігін, бірақ кейбір жалпы элементтер барын айтады.

Жалпы элементтер:

1. Біріншісі және ең бастысы: баяндама жасауға дайындықты бастамас бұрын табуды қажет ететін нүкте, идея бар.

Баяндама жасауда «Өтпелі жолақ» бар. Бұл айтылғанның көбі идеяны қандай да бір жолмен қолдайтындығын білдіреді. Мұны оқиға арқылы жасауға болады.

Бұл міндетті түрде өзіңіздің бастан кешкен оқиға болуы шарт емес. Әріптестеріңіздің, клиенттеріңіздің, достарыңыздың немесе туыстарыңыздың бастан кешірген оқиғасы. Немесе сіз қандай да бір жағдайға куә болған шығарсыз.

Егер сіз спикерлер сахнада импровизация жасайды деп ойласаңыз — қателесесіз. Ted баяндамалары – мұқият ойластырылған баяндамалар, мұқият ойластырылған құрылым.

2. Баяндамаңыздың логикалық құрылымы туралы ойланыңыз. Баяндаманың кең таралған құрылымы:

- Кіріспе
- Мәселе
- Шешім
- Қорытынды

Баяндама көбінесе ұзақ кіріспеден және қорытындының болмауынан зардап шегеді. Сол себепті баяндаманың жақсы басталуы мен аяқталуы туралы ойланыңыз және практикада жаттығып, дайындалыңыз.

Гарвардтық зерттеуші, доктор Джил Болте Тейлор Ted-тегі баяндамасына 200-ден астам рет жаттыққан. Мәлиемелер жоғары болған кезде толыққанды тұсаукесер бойынша бірнеше мәрте жаттығыңыз.

3. Бизнес-спикерлердің көпшілігі өз сөздерін айту үшін жазбаларды пайдаланады. Өкінішке орай, бұл жазбалар слайдтарда жиі кездеседі.

Ted презентациясы – жазбалар емес, ойдың визуализациясы. Көбінесе спикерлер сахнада – жұмсақ ойыншық аю; шабадан; немесе невропатолог Джилл Болт Тейлор миды пайдаланады.

Мұны «жоғары өндірістік құндылықтар» деп атайды.

4. Егер дайындыққа бір-екі апта ғана болса ше?

Кеңес

- Сіз сарапшы болып табылмайтын тақырыптарға сөз сөйлемеңіз.

- Логикалық түрде құрылатын тірек ойларды құраңыз. Бұл сізге негізгі ойдан алшақтамауға көмектеседі (егер олар 5-тен аспаса жақсы). Егер шатасып жатқаныңызды түсінсеңіз, баяндаманы еске түсіруге көмектесетін карталарды жасаңыз. Егер уақыт болмаса, сөзіңізді жаттауға тырыспаңыз, бірақ танысып

шыққаныңыз жөн. Баяндамаңызды дауыстап айтыңыз: кем дегенде үш-бес рет, ал дұрысы – 10 рет. Әр жолы сіз өз баяндамаңызды өзгертіп отырасыз.

- Бос бөлмені тауып, телефонға өзіңізді жазып көріңіз. Бұл ыңғайсыздық тудыруы мүмкін, бірақ соған тұрарлық.

- Достарыңыздың алдында жаттығыңыз, олардың сын-пікірлерін тыңдаңыз және қайтадан жаттығыңыз. Жаттығуды жалғастырыңыз және сөйлеуге назар аударыңыз, бір адамға бір жақты әңгімеде айтып бергендей сезініңіз.

- Уақыт. Уақыт бойынша жаттығыңыз. Сағатты алдыңызға қойыңыз. Уақытына баяндама жасап үйренгенше жаттығу жасаңыз.

Өз сөзіңізді оқымаңыз. Мәтіннің артына жасырынбаңыз. Сахнада өз әрекеттеріңізді жоспарлаңыз: қозғалыстар мен дене тілі, қадамдар.

- Тұрыс. Баяндама кезіндегі өз тұрысыңызды реттеңіз. Сіз сахнаның бір жерінде сенімді тұруыңыз керек. Досыңыздан сізді бақылауын сұраңыз. Артқа шегініп, салмақты бір аяқтан екінші аяққа түсіріп тұрмаңыз.

- Ым-ишарат – TED спикерлерінің ең күшті қаруы. Адамдарға оларды таңғалдырғыңыз келгеніңізді көрсетіңіз. Экспрессивті болыңыз, ым-ишарат пайдаланыңыз.

- Әзілдер. Баяндамамен қатар жүретін әзілдер өте маңызды, өйткені олар көрермендерге презентация рухын есте сақтауға көмектеседі.

5-TED қойылымына дайындалуға не көмектеседі?

Баяндамаларды сайттан тегін қарауға, HD сапасында компьютерге жүктеуге немесе бейне жазба жазуға болады. Сондай-ақ бейнежазбалар YouTube арқылы, iPad қосымшасы арқылы қолжетімді.

TED-баяндамаларын орыс тілінде қалай көруге болады? www.ted.com/talks кіріңіз және тілді таңдаңыз.

Оқиға, ұзақтығы, тақырыбы бойынша да таңдауға болады.

20 үздік сөйлеу сөздері

- Сэр Кен Робинсон «Как школы убивают креативность»
- Джилл Бойт Тейлор «Мой мозг после инсульта»
- Пранав Мистри «Захватывающий потенциал Шестого чувства»
- Дэвид Галло «Подводные существа»
- Пэтти Маес и Пранав Мистри «Как развить Шестое чувство»
- Антони Роббинс «Почему мы делаем то, что мы делаем»
- Саймон Синек «Как великие лидеры вдохновляют к действию»
- Стив Джобс «Как нужно жить перед тем, как умереть»
- Ханс Рослинг «Лучшая статистика, которую вы когда-либо видели»
- Брене Браун о «Энергия уязвимости»

- Дэниел Пинк «Мотивационный пазл»
- Артур Бенджамин «Перформанс «Матемагии»
- Элизабет Гилберт «Ваш неуловимый творческий гений»
- Дэн Гилберт «Почему человек всегда одинаково счастлив»
- Стивен Хокинг «Вопросы о Вселенной»
- Джефф Хан «Радикальное обещание multi-touch»
- Джонни Ли «Бесплатные хаки Wii Remote для преподавателей»
- Кейт Берри «Магия мозга»
- Мэри Роач «10 вещей, которые вы не знаете об оргазме»
- Виджей Куман «Роботы, которые летают и сотрудничают»

Барлық дәрістерге арналған орыс транскрипциясы бар. PLAY батырмасын басқан кезде субтитр тілін таңдауға болатын бейне астында жолақ пайда болады.

Дереккөз: <https://mariyaleontieva.com/post/ted-konferenciya-cto-ieto-takoe>

6- Мен 18 минутта шыға аламын ба? Жоқ, онда ол басқа форматта болады. Уақыт бойынша шектеу - TED TALKS табысының құпиясы.

Есіңізде болсын, қысқа тұсаукесер оның мағынасы аз екенін білдірмейді. 5 минуттың ішінде сіз керемет және мағыналы баяндама жасай аласыз (мысал: Джо Смит: Қағаз сүлгіні қалай пайдалануға болады).

7- Идеяны қалай жасауға болады?

Сіздің идеяңызды жақсы тұсаукесер ететін нәрсені көру маңызды ма? Сіздің идеяңыз жақсы журнал мақалалары сияқты «жаңа», таңқаларлық немесе күтпеген болуы керек немесе аудитория сенетін құндылықтарды көрсетуі керек.

Ол сіз қызықты дәлелдермен дәлелдейтін керемет негізгі идея болуы мүмкін.

Идея дегеніміз тек оқиға немесе фактілер тізімі ғана емес. Жақсы идея дәлелдеуді немесе бақылауды қажет етеді және қорытындылардан тұрады.

Сізге әлемдік деңгейдегі маман болу шарт емес, бірақ сіз өз салаңызда маман болуыңыз керек.

Есіңізде болсын, аудитория сіз нақты ақпарат береді деп қолдайды, сондықтан сіз не айтсаңыз да, фактілерді: барлық статистиканы, тарихи фактілерді және ғылыми статистиканы тексеріңіз.

Егер сіз өзіңіздің білім салаңыздан емес мысалды қолдансаңыз, әйгілі және жалпы қабылданған дереккөзді қолданыңыз немесе осы саладағы маманмен тікелей кеңесіңіз.

Өмірден алынған оқиғаларды азырақ қолданып, неғұрлым эмпирикалық (деректерге негізделген) дәлелдемелерді алыңыз.

Көп түсініксіз сөздерді қолданбаңыз. Сіздің идеяңыз бойынша аудиторияда туындайтын күмәндар немесе қателесу себептерін тудыратын кез-келген қарама-қайшы көзқарастарды қарастырыңыз.

Сіз түсіндіруді дәйексөздермен тоқтата алмайсыз. Оларды кейінірек ойыңызды аяқтаған кезде сақтаңыз.

Көрнекі түрде түсіндіруге болатын нәрсені анықтап, слайдтарды тұсаукесердің жоспарына сәйкес жоспарлаңыз.

Қорытындыны бұрын айтылған мәселелердің қысқаша мазмұны ретінде көрсетпей, сіздің идеяңыздың адамдардың өміріне қалай әсер ететінін түсіндіріңіз.

Сөзіңізді жарнамамен аяқтамаңыз - ақша сұрамаңыз, корпоративті логотиптерді, кітап мұқабалары және т.б. насихаттамаңыз. Қажет болса, тыңдаушыларыңызды іс-әрекетке шақырыңыз.

Менің идеям дайын ба? Идеяны бір немесе екі сөйлеммен сипаттаңыз және өзіңізге үш сұрақ қойыңыз:

1) Менің идеям жаңа ма? Сіз адамдарға, бұрын естімеген нәрсені айтып жатырсыз ба?

2) Бұл қызық па? Басқа адамдармен толтырылған аудитория сіздің идеяңызды қалай қабылдайтындығы туралы ойланыңыз. Бұл идея кімді қызықтыруы мүмкін?

3) Сіздің идеяңыз заманға сай және шынайы ма?

Егер сіз жаңа зерттеулер ұсынатын болсаңыз, онда идеяңыз фактілер және сараптамалық бағамен қолдау тапқанын көрсетіңіз. Егер сіз іс-шараға шақырсаңыз, онда оған аудиторияңыздың қабілетті екеніне көз жеткізіңіз.

Егер сіз үш сұрақтың кем дегенде біреуіне жоқ деп жауап берсеңіз, идеяңызды қайта қарастырыңыз.

Сіздің идеяңыз туралы осы сұрақтарды сіз өз пікіріңізді құрметтейтін, сіздің салаңызда жұмыс істемейтін адамға қойыңыз - егер ол осы сұрақтардың біріне жауап бермесе, онда өз идеяңызды қайта қарастырыңыз. Егер TED тобы олардың біреуіне ЖОҚ деп жауап берсе, онда оларды қайта қарастырыңыз.

8- Баяндамаңыздың слайдтарын қалай дайындауға болады?

Алдымен слайдтар тыңдаушыларға баяндаманың мазмұнын түсінуге және нақтылауға көмектесе ме деп өзіңізден сұраңыз. Барлық слайдтардың ең маңызды ережесі - оларды қарапайым ету.

Екіншіден, деңгейіңізді бағалаңыз. Сіз жай ғана суреттерді бір шетінен екінші шетіне дейін түсіре аласыз және оларды айналдыра аласыз. Егер материал неғұрлым күрделі болса және онда мәтін болса, сіз дизайнермен байланыса аласыз. Іс-шараны ұйымдастырушымен тексеріңіз. Ол сізге көмектеседі.

Үшіншіден, слайдтарда не көрсететіндігіңізді шешіңіз? Суреттер мен фотосуреттер. Егер сіз аудиторияңыздың бір нәрсені немесе біреуді жақсырақ есте сақтауын қаласаңыз, оны слайдқа салыңыз. Жүз рет естігенше, бір рет көрген жақсы!

Төртіншіден, егер сіз диаграммалар мен инфографиканы қолдансаңыз, диаграммалар күрделі мазмұн болса да, визуалды түрде таза болуы керек екенін түсіну маңызды. Әрбір кесте тек бір ғана идеяны атап өту керек.

Слайдта бойынша бір ойды ғана көрсету керек! Екінші ой үшін келесі слайдты құрастырыңыз.

Кеңес. Мәтінді мүмкіндігінше аз қолданыңыз - егер адамдар оқып жатса, олар тыңдамайды. Қара нүктелердің тізімін пайдаланбаңыз. Әр идеяны бөлек слайдқа салған дұрыс.

Бесіншіден, формат слайдтарын анықтап алыңыз. Ұйымдастырушымен кеңескен дұрыс. Күмәндансаңыз, 1920 x 1080 ажыратымдылықтағы слайдтар жасаңыз, слайдтардың шетіне ақпарат қоймаңыз.

Қаріптің өлшемін 42 немесе одан жоғары етіп қолданыңыз. Helvetica немесе Verdana сияқты әдеттегі sans serif қаріптерін немесе Times сияқты Serif қаріптерін қолданыңыз.

9- Баяндама жасайтын күн. Дайындық. Ұйымдастырушыдан сөйлейтін сөздеріңіздің алдында құрал-жабдықтармен, монитормен, кликермен және т.б. таныстыруды сұраңыз. Сонда сөз сөйлеу өнімділігінің өзі техникалық ақаусыз жүретін болады..

10 - Сіз өзіңізге қандай пайда әкеле аласыз?

1. Көпшілік алдында сөйлеуді үйреніңіз.
2. Ағылшын тілінде жаттығу жасаңыз.
3. Сізді қызықтыратын тақырыптар бойынша көптеген идеялар алыңыз.
4. Мотивацияны жақсарту

TED әңгімесінің үлгісі: Тристан Харрис әлеуметтік медиада

(Тристан Харрис TED дәрісінде көрермендердің назарын аударудағы технологиялық компаниялардың Snapchat балалардың бос уақытын қалай алады, Facebook неге хайп пен қиындықтардан пайда көреді, YouTube автоматты ойын қайдан алды және ұйқы неге Netflix-тің басты бәсекелесі негізгі айла-тәсілдері туралы айтты).

Миллиардтаған адамдардың ойлары мен сезімдерін қалыптастыратын жүздеген адамнан тұратын диспетчерлік бөлмені елестетіп көріңізші. Бұл ғылыми фантастика емес, бұл шындық.

Мен осы басқару бөлмелерінің бірінде жұмыс істедім, өйткені мен Google-да дизайнерлік этика бөлімін басқардым және адамдардың ойларын этикалық тұрғыдан қалай басқаруға болатындығын зерттедім.

Біз көп жағдайда бұл туралы айтпаймыз, бірақ бірнеше технологиялық компаниялардың біршамасы бүгінгі таңда миллиардтаған адамдар не ойлайтынын өз таңдауымен басқарады.

Осы адамдар жасаған сіздің телефондарыңыздағы барлық хабарландырулар сіздің басыңызда аз уақытты алады және сіз жоспарламаған нәрселер туралы ойлауға мәжбүр етеді.

Бұл шын нақты нәрсе және ол тектен текке жәй дамымайды. Мұның барлығының жасырын мақсаты - сіздің назарыңызды аудару. Кез-келген жаңа сайт - TED, сайлау, саясат, ойындар, тіпті медитация қосымшалары - тек сіздің назарыңыздың бәсекелесі.

Адамның назарын аударудың ең жақсы тәсілі - оның миының қалай жұмыс істейтінін түсіну. Мен Стэнфорд колледжіндегі сендіру технологиясы зертханасында осы тақырып бойынша көптеген әдістерді білдім.

Қарапайым мысал - өз веб-сайтында өткізген уақытыңызды барынша көбейтуді қалайтын YouTube. Ол үшін олар келесі бейнені автоматты түрде ойнатуды ойлап тапты және іске қосты.

Бұл шынымен жақсы жұмыс істейді және сіздің аздаған уақытыңызды алады. Бұған Netflix қарапайым түрде былайша жауап береді: жарайды, бұл менің нарықтағы үлесімді азайтады, содан кейін мен келесі эпизодты автоматты түрде шығарамын.

Жақында Netflix-тің бас директоры: «Біздің ең үлкен бәсекелестеріміз - Facebook, YouTube және Sloop», - деді.

Адамның мүмкіндіктері шектеулі, біздің белгілі бір шекараларымыз бен өлшемдеріміз бар және оларды құрметтеуін қалаймыз. Бұған белгілі бір технологиялар көмектесе алады.

Бірақ сіз Facebook-те болсаңыз ше? Пайдаланушы «Play» батырмасын басқанға дейін, сіз тек арнаның ішіне бейне баянды автоматты түрде жібере аласыз.

Көріп отырғаныңыздай, интернет кездейсоқ дамымайды. Ол сіздің назарыңызды аударатындай дамиды. Тек технологиялық компаниялардың қайсысы сіз үшін бәсекеде әдеттегі сызықтан төмен түсетіні туралы мәселе туындайды.

Мысал ретінде Snapstreaks-ті алайық. Бұл Америка Құрама Штаттарындағы жасөспірімдер арасындағы байланыс арнасы.

Олар екі күн қатарынан екі адамның бір-бірімен сөйлескенін көрсететін Snapstreaks сияқты функцияны ойлап тапты. Яғни, олар қолданушы бөлгісі келмейтін нәрсені ойлап тапты.

Егер сіз жасөспірім болсаңыз және 150 күн қатарынан біреумен араласып жүрсеңіз, сіз сол жазбаны жоғалтқыңыз келмейді.

Ата аналарымен демалысқа кетіп бара жатып, балалар өздерінің шоттарындағы парольдерді, мысалы, бес досына береді, осылайша олар «қарым-қатынасты» жалғастырады және оларды Snapstreaks-те сақтайды.

Snapstreaks -та 30-ға жуық осындай сақтау функциясы бар, олар үнемі сізді фотосуреттерге түсіріп, қабырғаға бір нәрсе ілуге мәжбүр етеді. Енді балалардың басында жазылған кішкене уақыт блоктары туралы ойланыңыз. Олар жасөспірімдер арасындағы қарапайым қарым-қатынас сияқты емес.

Бұл туралы ой сізге өкпе тудыра ма? Бұл қалыпты жағдай, қорлау мен өкпе - назар аударудың жақсы тәсілі. Facebook-тің жаңалықтар лентасы тек шектен шыққан мазмұннан пайда алады.

Ақыр соңында, сіз өз шағымыңызды басқа біреумен бөліскіңіз келеді. Сіздің қабылдау қабілетіңіз осы бизнестің қолында.

Сонымен, мұны қалай түзетеміз? Технология мен қоғамға үш түбегейлі өзгеріс қажет. Біріншіден, біз өз уақытымызды жоспарлағаннан өзгеше өткізуге әсер ететін және мәжбүрлейтін мойындауымыз керек. Бұл түсінік сіздің уақытыңызды қорғауға көмектеседі.

Екіншіден, әлем уақыт өткен сайын жақсарып, сенімді бола бастады, сондықтан бізге жаңа модельдер мен есеп беру жүйелері қажет. Басқару бөлмелеріндегі адамдар істеген істері үшін жауап беруі керек.

Этикалық сендірудің жалғыз үлгісі сендірілген адамның мақсаттары мен сенімді адамдардың мақсаттары сәйкес болғанда қалыптасады.

Соңында, бізге дизайн ренессансы қажет, өйткені адам табиғаты туралы түсінік болған кезде сіз миллиард адамның уақытын басқара аласыз.

Мысалы, сіздің досыңыз бүгін сізбен кешкі астан бас тартады және сіз өзіңізді аздап жалғыз сезінесіз. Не істейсіз? Сіз Facebook ашасыз. Сол сәтте диспетчер бөлмесіндегі дизайнерлер бір нәрсе ғана қалайды - әлеуметтік желідегі уақытыңызды барынша көбейту.

Егер дизайнерлер сізді қызықтыратын адамдарды табуға көмектесетін басқа уақыт шкаласын құрса ше? Егер Facebook сізден қазір уақытты не үшін өткізгіңіз келетінін сұрайтын тағы бір батырма болса, сіз: «Кешкі асқа шақырыңыз» деп жауап берер едіңіз.

Кейде әлемдегі болашақта ең өзекті және маңызды жасалатын проблемалар гипотетикалық емес. Кейде мұрын астындағы проблемалар ең маңызды болып табылады және және миллиард адамның ойларын қозғайды.

Біздің назарымызды сол немесе басқа жолмен табылып, толықтырылған және виртуалды шындық және басқа технологиялық инновациялар, олар туралы алаңдаудың қажеті жоқ.

Біз бұл жарысты өзгерте аламыз. Біз тектен- текке хабарламаларды бос жібере беретін балаларға ықпал ете аламыз.

Бұл мәселені шешу біз үшін өте маңызды және біз оны жеңе аламыз. Өмірдің соңында біз тек біздің назарымыз бен уақытымызға ие боламыз. Олар неге жұмсалады? [54].

Әлеуметтік жобалар марафоны қатаң сессия форматында өтеді.

Анықтама үшін! Питч және питч-сессиясы дегеніміз не?

Pitch (ағылш. Pitch - лақтыру, қызмет ету) - мақсатты аудиторияға арналған жобаның қысқа құрылымдық презентациясы.

Білім саласындағы питч - ұсынылған проблемаға қызығушылық пен назар аудару мақсатында педагогикалық аудиторияға арналған сала сарапшысы (мұғалім, оқу меңгерушісі, әдіскер, тәлімгер-мұғалім, сынып жетекшісі, қосымша білім беру мұғалімі, кітапханашы, психолог және басқалар) атынан білім беру идеясының, білім беру жобасының немесе білім беру іс-шарасының қысқа ауызша (кейде көрнекі түрде) ұсынылуы.

Сөз сөйлеуге бірнеше минут уақыт беріледі, сондықтан баяндама мүмкіндігінше түсінікті болуы керек. Сапалы питч қатаң құрылымға ие және нақты логикалық блоктардан тұрады. Баяндамаға берілген уақыт аз болған сайын блоктар да аз болады.

Ұзақтығы бойынша питчтың үш түрі анықталған:

- *Elevator pitch* - Лифт питчы (1 минут) - жобаның ең қысқа көрінісі, уақыт тек үш блокқа жетеді: проблема, шешім және жоба перспективасы.

- *Idea pitch* - Идеяның питчы (3 минут) - жоба атауы, проблемасы, шешімі, моделі, командасы, қорытындысы және байланыстардан тұрады.

- *Funding pitch* - Қаржыландыру питчы (7-10 минут) - идея питчының барлық блоктарын және бәсекелестердің сипаттамаларын, жоспарларын, не істелді және қанша ақша қаражаты қажет екендігі туралы ақпаратты қамтиды.

Атақты питчинг маманы Билл Джосс Шнобель сыйлығының лауреаттарының дәрістерін питчтар бойынша дәрістер оқуға өте қолайлы деп санайды. Олар 24/7 форматында жұмыс істейді: ашылудың 24 секундтық сипаттамасы және жеті сөзден тұратын қысқаша сипаттамасы бар.

Питч сессиясы - бұл питчтерді ұсыну мақсатында ұйымдастырылған процесс, іс-шара.

Питч-сессия - құрылған жобаның презентациясы бойынша талқылауы бар қысқа презентация форматы.

Әдістемелік күн аясында питч-сессиясының мақсаты - білім беру саласының, нақты мектептің дамуына назар аудару, байланыстарды кеңейту

және оқушылармен жұмыс жасаудың осы формасын одан әрі дамыту үшін бірлескен шешімдер табу.

Питч- сессияға қатысуға ҒӨҚ-нан бірегей жобалардың авторлары шақырылады.

ҒӨҚ-ның қатысуымен өткен алаңда бастамашылар 5 минут ішінде өз жобаларын ұсынады, содан кейін олар сарапшылардың рейтингісін алады. Жобалардың әрқайсысы 5 критерий бойынша бағаланады:

1. өзектілігі;
2. тиімділігі;
3. өзін-өзі қамтамасыз ету;
4. масштабы;
5. позитивтілік.

Pitch сессиясының ұйымдастырушылары кері байланысты Mentimeter құралы арқылы ала алады.

Іс-шарға келген оқушылар мен ата-аналарға арналған алаңда келесі номинациялар бойынша ең жақсы жұмыстардың конкурсы өткізіледі:

- Үздік практиканы енгізу;
- Үздік ғылыми зерттеу;
- Үздік коммерциялық жоба.

Жергілікті конференцияға әлеуметтік жобаларды таңдау кезінде ескеріңіз!

Қазақстандағы ҒӨҚ. Әлеуметтік жобалардың бағыттары (әдебиеттерді зерттеу негізінде):

- ҮЕҰ ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейді. Мүгедектердің құқықтарын қорғаудың негізгі бағыттарын сапалы анықтау және осы салаға қоғамдық бақылау жүргізу үшін Қазақстанда мүгедектердің істері жөніндегі штаттан тыс кеңесшілер институты енгізілді. ҒӨҚ мүгедектерді әлеуметтік қорғауға және арнайы әлеуметтік қызметтер көрсетуге байланысты нормативтік құқықтық актілерді әзірлеуге және талқылауға қатысады.

Мысалы, ҒӨҚ 2019-2023 жылдарға арналған мүгедектердің құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі Ұлттық жоспарды әзірлеу жөніндегі жұмыс топтарына кіреді.

Мысалы, мүгедектердің қоғамдық бірлестіктерінің 16 өкілі Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау

саласындағы үйлестіру кеңесінің құрамына кіреді. Үйлестіру кеңесінің мүшелері бірлесіп ерекше қажеттіліктері бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жобаларын талқылайды және әзірлейді.

ҒӨҚ-мен жұмыс жасаудың жарқын мысалы - 2010 жылдан бастап енгізілген және мүмкіндігі шектеулі адамдардың қоғамдық бірлестіктері ұсынатын InvaTaxi қызметтері. Бұл қозғалуы қиын бірінші және екінші топтағы мүгедек адамдарды қосымша қолдау шарасы. Бүгінгі күні InvaTaxi қызметтерінің паркінде 35 мыңнан астам мүмкіндігі шектеулі адамдарға қызмет көрсететін 280-ден астам автомобиль бар. 2018 жылы осы мақсаттарға 37,3 млн.теңге қарастырылған.

- үкіметтік емес ұйымдар есту қабілеті бұзылған адамдарға ымдау тілі қызметін ұсынады. Бүгінгі күні бұл қызметтерді 4 мыңнан астам мұқтаж азаматтар пайдаланады.

- ҮЕҰ қатысуымен еріктілер шаралары

- ҒӨҚ-ның қатысуымен еріктілер өткізетін іс-шаралар.

- АҚТҚ және туберкулез мәселелерін шешу.

- балалар құқықтары, адам құқығы мәселелерін шешу.

- ақпараттық қауіпсіздік.

- оқушыларды ақпараттық технологиялар, робототехника және ақпараттық технологиялар саласындағы инновациялық, тәжірибеге бағытталған іс-әрекеттермен таныстыруға арналған білім берудің мазмұндық платформаларын құру.

- спорт саласы.

- девиантты мінез-құлықты балалар және олардың ата-аналарымен профилактикалық жұмыс

- әлеуметтік және білім беру бастамалары: қалдықтарды бөлек жинау және экологиялық білім беру, инклюзивті және отбасылық білім беру, мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру, мектепте үстел ойындары клубтарын (шахмат, дойбы) ұйымдастыру, жастарға soft skills қалыптастыру; кәсіби бағдарлы бағдарламалау курстары және басқалары.

Жобалық іс-шараларға қатысу үшін мұғалімдерді, сыныптарды және ата-аналарды КИВО тәжірибесімен танысуға шақырамыз - 2014 жылдан 2020 жылға дейін жыл сайынғы командалар сайысы (1-ден 6 адамға дейін). КИВО - Стратегиялық бастамалар агенттігінің (Ресей) қолдауымен Жоғары экономика

мектебі мен Рыбаков қоры ұйымдастырған білім берудегі инновациялар байқауы.

2021 жылы тұңғыш рет КИВО - Қазақстанда Абай атындағы Қазақ ұлттық университетінің серіктестік қолдауымен өтеді..

Білім беру саласындағы инновациялық жобалардың тақырыптары:

1. CovEd-2021 (ASI қолдайды) - білім беру мен оның актерлеріне арналған пандемияның сын-қатерлеріне жауап ретінде құрылған жобаларға номинация;

2. «Отбасылық білім зертханасы» (номинацияны Рыбаков қоры қолдайды) - білім беруде отбасының жаңа рөлін қолдауға және дамытуға бағытталған жобалар үшін;

3. «Жаңа ойлау» («Просвещение» СҚ қолдауымен) - стандартты емес білім беру тәсілдерін, құралдары мен форматтарын: телеконференциялар, викториналар, сандық ойындар, реалити-шоулар мен конкурстарды қолдану әдістері авторларына арналған;

4. «Мұғалімдерді қолдау» (Maximum Education қолдауымен) - тәжірибелік мұғалімдер мен оқытушыларға жан-жақты қолдау көрсетуге бағытталған жобалар номинациясы - жоспарлау құралдары мен мазмұн құрудан бастап психологиялық қолдау мен өзін-өзі дамыту қызметтеріне дейін;

5. «Білім беруді цифрлық түрлендіру» (Якласс компаниясының қолдауымен);

6. «Қаржылық сауаттылық пен кәсіпкерлікті дамыту» (қаржылық сауаттылық қауымдастығы мен SOL қоғамдағы инновацияларды алға тарту орталығы қолдау көрсетеді);

7. UrbanEdTech (Мәскеу қалалық педагогикалық университетінің қолдауымен) - азаматтар мен қалалық қоғамдастықтардың өмірін жақсартатын цифрлық шешімдер жасайтын білім беру жобалары үшін;

8. «Білім беру бағдарламасын жобалау» (Сколково Ашық Университетінің қолдауымен) - OTUS брифингтеріне сәйкес «Жаңа материалдар» және «Өсімдік

шаруашылығындағы жаңа технологиялар» ашық білім беру бағдарламаларының жобаларын әзірлеу;

9. Lifelong learning - формальды жүйелер мен жас шамаларынан тыс білім беруге арналған жобалар;

10. P2P (in) education - қоғамдастық шеңберінде өзара білім алуға және көлденең қолдауға, білім беру комьюнитилері мен желілерді дамытуға негізделген жобаларға арналған трек;

11. Wellbeing технологиялары мен тәжірибелері. Бұл номинацияда денсаулық, әл-ауқат, сабақ беретін немесе оқитын адамдардың субъективті әл-ауқаты, қолайлы білім беру ортасы факторларын дамытуға бағытталған жобалар қарастырылады;

12. Корпоративті оқыту технологиялары. Осы санаттағы жобалар дарындарды тарту, дамыту және сақтауға арналған корпоративті стратегияны іске асыру үшін шығындарды арттыруға көмектесу үшін жасалған;

13. Edutainment. Мәдени-ағартушылық бастамаларға, бос уақыт пен демалысты, білім беру туризмі тәжірибесін, мектеп немесе университет қабырғасынан тыс жерлерде білім беру үшін құрылған жобаларды ұсыну [55].

«Мектеп өмірінің бір күні» жобасы бойынша ұсыныстар

Жоба шеңберінде бастауыш, орта, жоғары мектептерге жеке алаңдар ұйымдастыруға және каскадтық оқыту тұжырымдамасына сәйкес аптаның күндерінде ата-аналар, қоғамдық ұйымдар мен ҒӨҚ-пен алқалы ынтымақтастықта білім беру, мектепті басқару дағдыларын беру ұсынылады және жоғарыдан төмен тізбек арқылы қоғамдық ұйымдар, ата-аналар қауымдастығы, әлеуметтік серіктестер, ҒӨҚ-ның өкілдері және тәжірибелі мұғалімдер, мектеп оқушылары кіретін жаттықтырушылар мен менеджерлер командасы арқылы бақылауды жүзеге асыру ұсынылады.

Каскадты оқыту және бақылау кезеңдері:

→ жаттықтырушы-оқытушыдан → жаттықтырушы- ата-анаға дейін / →
ҒӨҚ өкілі;

→ жаттықтырушы- ата-анадан / → ҒӨҚ өкілі → жаттықтырушы-
оқушыға дейін;

→ менеджерден - мұғалімнен → менеджер- ата-анаға дейін / → ҮЕҰ
өкілі;

→ менеджер- ата-анадан / → ҮЕҰ өкілінен → оқушы менеджеріне дейін.

Пирамиданың жоғарғы жағы - мектеп директоры, мектеп әкімшілігі. Олар
өтерлі жаттығулар жүргізеді және бүкіл вертикалды басқарады.

Басқару дағдылары көрнекі ақпарат пен іс-әрекет арқылы көрсету
қағидасы бойынша оқытылады («мен сияқты жаса»). Процесске қатысу
(пікірталастар, пікір алмасу, тәжірибелі қызметкердің практикалық кеңестері
мен ұсыныстары («мені тартыңыз - мен түсінемін»)) және білім мен
дағдыларды игеріп, оларды басқаларға беру мүмкіндігі (бұл - және бұл мәңгілік
менікі »), зерттелген материалды берік және ұзақ уақыт шоғырландырады.

Каскадты оқыту әдісі тиімді, өйткені өзін-өзі оқыту процестерін сынып
ішінде бастайды. Каскадты су қоймаларындағыдай, су тостағаннан ыдысқа
ауысады, сондықтан каскадты әдіспен сатыдан сатыға мектеп басқарудың
барлық қатысушыларының «көлін» тамақтандыратын білім ағыны пайда
болады.

Бастауыш мектеп алаңында оқушыларға бір күндік ұжымдық
шығармашылық бизнесті (ҰШБТ) жоспарлау технологиясы арқылы
бастамашылдыққа, шешім қабылдаудағы тәуелсіздікке, өз іс-әрекетіне
жауапкершілікке үйрету ұсынылады. ҰШБТ таңдау кезіндегі негізгі сұрақтар:

- Біз не істейміз және кім үшін?
- Мұны кіммен бірге жасаймыз?
- Қатысушы кім болады?
- Кім және кімге көмектеседі?

Білім берудің әр түрлі бағыттарындағы ҰШБТ-ның үлгілік тізімі:
«Ертегіге бару», «Мейірімді тосын сый», «Қуыршақ театры», «Көңілді

спартакиада», «Уақыт машинасында саяхат», «Сүйікті іс-шаралар эстафетасы», «Кітаптар қаласына саяхат», «Менің отбасымның мамандықтары», «Табиғат аясында серуендеу», «Болашақ қаласы», «Музейге серуендеу», «Менің қаламдағы жетістіктерім», «Жасыл достар»және т.б.

Орта сыныптарға арналған алаңда 5-8 сынып оқушыларына демалысты ұйымдастыру технологиясы арқылы өзін-өзі жетілдіру дағдыларын, оларға өз өмірін ұйымдастыруды, қоғамдық белсенділікті, көшбасшылық қасиеттерді үйрету ұсынылады.

Білім берудің әр түрлі бағыттарындағы бос уақытты өткізу шараларының үлгілік тізімі: дебат-дебат клубы; музыкалық - ән жазу студиясы; сахна - театр студиясы; еріктілер - еріктілердің клубтық бірлестігі; зияткерлік - «Не? Қайда? Қашан?» зияткерлік клубы; бағдарламалау - STEAM-зертхана; көркем және бейнелік шығармашылық - көркемөнер шеберханасы; сәндік-қолданбалы өнер - ұлттық мәдениеттің орталығы; оқырман - оқырмандар клубы және т.б.

Жоғары сыныптарға арналған алаңда ұжымдық басқару дағдыларын, жас ерекшеліктерін ескере отырып, коучинг технологиясы арқылы командалық өзара әрекеттесуге үйрету ұсынылады.

Әр түрлі білім беру салаларындағы коучинг бағдарламаларының үлгілік тізімі: «Тайм-менеджмент» өмірлік коучингі, «Мансап таңдау» бизнес-коучингі, «Жоспарлау. Мотивация. Қарым-қатынас» коучинг-менеджменті, нәтижеге бағытталған «Мақсат қою» коучингі, «Мектеп және сынып мәдениеті» корпоративті коучингі және т.б.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі мектеп білім беру ұйымы басқару құрылымына алқалы органдарды, оқушылардың және ата-аналардың өкілдік органдарын қоспай өз қызметін сәтті жүзеге асыра алмайды және дами алмайды. Бұл органдар бейресми жұмыс істейтін жерде, ата-аналардың белсенді болған жағдайда мектептегі жағдайына ықпал етуге үлкен мүмкіндіктері бар екенін көрсетеді. Білім беру үдерісіне қатысушылардың, оның ішінде қоғамдық ұйымдардың, ҮЕМ-дың өзара әрекеті мектепшілік ішкі ортаның негізгі компоненті болып табылады.

Ресми жұмыс кезінде, әдетте, менеджмент білімнің ақпараттық ашықтығының әлсіздігімен, басшылық қызметін бақылау механизмдерінің әлсіздігімен, негізгі процестердің ашықтығының төмендігімен сипатталады және ата-аналардың қатысуы үшін әртүрлі рәсімдердің әрекетіне қарамастан, бәрін тек мектеп басшысы мен оның әкімшілігі шешеді,.

Қоғамдағы қарқынды өзгерістер жағдайында бір ұйымға кез-келген тапсырманы немесе мәселені өз бетінше шешу қиынға соғады. Сондықтан пікірлес адамдар мен көмекшілерді, яғни әлеуметтік серіктестерді іздеу қажет. Шетелдік және қазақстандық тәжірибе көрсеткендей, бірлесіп қаржыландыру мәселелерінде, білімнің қол жетімділігін кеңейтуде, оның тиімділігін ерікті және өзара тиімді негізде арттыруда серіктестік маңызды.

Сонымен, ата-аналардың, оқушылардың, қоғамдық бірлестіктердің және үкіметтік емес сектордың қатысуымен білім беру саласындағы мемлекеттік басқару – бүгінгі күні уақыт талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 2020-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы//Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысымен бекітілген
2. 2030 жылға дейінгі Қазақстан Республикасындағы Отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы//Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарғысы.
3. Родительский комитет.
<https://yaponskiebudni1.livejournal.com/110184.html>
4. Воспитание и обучение дети и взрослые. Глава 10.
http://www.tinlib.ru/kulturologija/japonija_lik_vremeni_mentalitet_i_tradicii_v_sovremennom_interere/p11.php
5. https://astromagicmoon.ru/prazdniki/gosudarstvennyye_prazdniki/prazdniki_v_usa/natsionalnyj-den-osnovatelej-roditelskogo-komiteta-v-ssha
6. Юдина Т.Д, Миронова Н.А. Сотрудничество родителей со школами в США. <https://infourok.ru/sotrudnichestvo-roditeley-i-shkoli-v-ssha-1853825.html>
7. Дереккөз: <https://juristzak.ru/shkoly-v-ssha.html>
8. Родительское сообщество. http://gouo.ru/Roditel_skoe_soobshchestvo
9. Участие родителей в управлении школой <s14006.edu35.ru/2012-11-18-19-50>.
10. Школьные управляющие советы. Международный опыт.
<http://docplayer.ru/74775338-Shkolnye-upravlyayushchie-sovety-mezhdunarodnyu-opyt.html>
11. Аксёнова Э.А. Школьные советы в Европе и их поддержка как нововведения в демократизации образования.
<https://cyberleninka.ru/article/n/shkolnye-sovety-v-evrope-i-ih-podderzhka-kak-novovvedeniya-v-demokratizatsii-obrazovaniya>
12. Дереккөз: <https://vk.com/club28640869>
13. Дереккөз: <https://nrkrus.ru/%d0%be-%d0%b4%d0%b2%d0%b8%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b8/>
14. Участие родителей в управлении школой <s14006.edu35.ru/2012-11-18-19-50>.
15. Опыт организации работы с родительской общественностью в условиях модернизации образования <http://mag.e-gorod.ru/lib/1207/>
16. Дереккөз: <http://docplayer.ru/76705353-Polozhenie-o-roditelskom-sobranii-i-roditelskom-komitete.html>
17. От сердца к сердцу (из опыта работы региональных общественных советов родителей). –Алматы, 2006.
18. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 июля 2017 года № 355 Об утверждении Типовых правил организации работы Попечительского совета и порядок его избрания в организациях образования (с изменениями по состоянию на 02.04.2018 г.). <adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016860>
19. Закон Республики Казахстан Об образовании (с [изменениями и дополнениями](#) по состоянию на 31.03.2021 г.)

https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747

20. Совет отцов <https://akeler.kz/>

21. Форум отцов https://www.inform.kz/ru/v-nur-sultane-sostoyalsya-v-respublikanskiy-forum-otcov_a3712852

22. Дереккөз: <https://center-yf.ru/data/stat/detskoe-obshchestvennoe-obedinenie.php>.

23. Детские общественные объединения и организации в современных условиях и их роль в демократизации школы. <http://modam2005.narod.ru/msite/staty1.htm>

24. Дереккөз: <https://google-info.org/6759777/1/soviet-detskikh-organizatsiy-rt.html>

25. Об итогах работы Министерства образования Республики Беларусь за 2020 год и задачах на 2021 год. <http://nastgaz.by/ob-itogah-raboty-ministerstva-obrazovaniya-respubliki-belarus-za-2020-god-i-zadachah-na-2021-god/>

26. Куличков А.А. Детские общественные организации как средство подготовки подрастающего поколения к труду и жизни в сельской общине США. Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 : Москва, 2004 172 с. РГБ ОД, 61:04-13/146

Доступная Америка: наш спецкор побывал в США и увидела все своими глазами. <http://blagoudm.ru/dostupnaya-amerika-nash-speckor-v-ssha-post-obnovlyaetsya-obnovlenie-01-03-2016/>

27. Современные молодежные организаци Германии. https://knowledge.allbest.ru/sociology/3c0a65635a3ac68b4c53a88421306c37_0.html

28. Дереккөз: ru.wikipedia.org/wiki/Союз

29. Дереккөз: <https://zenkrasnop78.jimdofree>.

30. Дереккөз: kokshetaumaps.ru/place/414-soyuz...

31. Ивон Мари Андрес. Сотрудничество школы с НКО в России и США: ориентиры новых образовательных стандартов. tsutmb.ru/nayk/nauchnyie

32. Роль неправительственных организаций в решении проблем наркомании в молодежной среде. turboreferat.ru/sociology/rol-...

33. Доступная Америка: наш спецкор побывал в США и увидела все своими глазами. <http://blagoudm.ru/dostupnaya-amerika-nash-speckor-v-ssha-post-obnovlyaetsya-obnovlenie-01-03-2016/>

34. Роль неправительственных организаций в решении проблем наркомании в молодежной среде. turboreferat.ru/sociology/rol-...

35. Закон Республики Казахстан О государственном социальном заказе, грантах и премиях для неправительственных организаций в Республике Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.04.2019 г.)

https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30008578&doc_id2=30008578#activate_doc=2&pos=2;-98&pos2=58;-86

36. Демидов В. Почему психологам казахстанских школ требуется помощь НПО.

<https://www.zakon.kz/amp/4945070-pochemu-psihologu-kazahstanskoy-shkoly.html>

37. Дереккөз: <http://www.licey35.kz/ru/zhizn-liceya/itogi-nedeli/966->

associaciya-yunih-liderov-kazahstana.html

38. Дереккөз: http://balazan.kz/teen/parliament/detail.php?ID=1106&sphrase_id=790266

39. Дереккөз: medal.elbasyacademy.kz

40. Дереккөз: bilimfoundation.org/about

41. Дереккөз:

42. Дереккөз: Дереккөз: <http://kelisim.kz/m/news/id/10042>

43. Дереккөз: <https://ok.ru/group/51834995933388>

<https://babytewins.ru/voprosy-direktoru-shkoly/44>.

44. Дереккөз: <https://www.kazedu.kz/referat/171421/2>

[45. Управление школой и руководство учебно-воспитательной работой studopedia.ru/17_131590](http://studopedia.ru/17_131590)

46. Дереккөз: <https://schoolfiles.net/downtimer/?fileid=2005844>

47. Дереккөз: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015584>

48. Дереккөз: https://studbooks.net/611361/kulturologiya/metodika_podgotovki_provedeniya_festivalya

49. Дереккөз: grant-project.ru/index/programma...

50. Дереккөз: https://multisport48.ru/meropriyatiya/socialnye_proekty/

51. Садовникова И.Н. Проектирование модели управления в общеобразовательной школе в условиях реализации социального партнерства // Педагогика и современность. 2014. Т. 2. No 2. . 81-б.

52. Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование В.Н. Волков. <https://fb.ru/article/147529/forsayt---eto-noviy-metod-postroeniya-buduschego-osobnosti-forsayta>

53. Дереккөз: <https://tedxsadovoering.com/about>

54. Дереккөз: <http://finvopros.com/ted-что-это.html>

55. Дереккөз: <https://www.hse.ru/news/edu/186254970.html>

56. Дереккөз: <https://leader-id.ru/events/14179>

57. Дереккөз: <https://nsportal.ru/shkola/vneklassnaya-rabota/library/2013/11/24/master-klass-po-liderstvu-razvitie-liderskikh-kachestv>

58. Дереккөз:

http://ctsvet.ucoz.com/publ/metodicheskie_materialy/master_klass_o_m_morozovoj_quot_rassuzhdaem_ishhem_tvorim_mechtaem_quot/2-1-0-78

59. Дереккөз: <http://kak-bog.ru/socialnyy-proekt-что-это-ih-vidy-celi-temy-idei-primery-kak-vyigrat-grant>

Мазмұны

	Кіріспе.....	455
1	Шетелдік және қазақстандық тәжірибе.....	456
2	«Мектеп өмірінің бір күні» жобасын іске асырудың әдістемелік ұсынымдары	491
	Қорытынды.....	553
	Пайдаланылған әдебиеттер	554

ҚОРЫТЫНДЫ

Білім алушыларды тәрбиелеуде құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыру бағдарламасы аясында қарастырылған әдістемелік жобалардың мектеп пен отбасы ынтымақтастығында өскелең ұрпақ тәрбиесінде берері мол.

Қазіргі қазақстандық қоғам адамнан тек білімділік және жоғары мәдени деңгейін, ғылым мен техниканың әртүрлі салаларында терең мамандануын ғана емес, сонымен қатар қоғамда өмір сүру, ынтымақтастықта өмір сүру қабілетін талап етеді. Баланың жалпы адамзаттық құндылықтары, гуманистік, зияткерлік, креативтілік, белсенділік, өз қадір-қасиетін сезінуі мен тәуелсіздік ой-пайымдауын тұлғалық негізгі өлшемдер ретінде санауға болады. Бұл қасиеттердің даму деңгейі әлеуметтік құзіреттіліктің және жеке тұлғаның әлеуметтік қалыптасуының көрсеткіштері ретінде қарастырылады.

Білім алушыларды тәрбиелеуде құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыру бағдарламасының басты міндеті – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны қалыптастыру, дамыту және кәсіби қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар жасау; баланың тәрбиеге, білім алуға және жан-жақты дамуға, оқуға құштарлығын, ана тілін, мәдениетін, ұлттық салт-дәстүрлерін сақтауға, ата-анасын сыйлауға, денсаулығын нығайтуға деген құқықтарын іске асыру болып табылады. Осы қасиеттерді қалыптастыру және дамыту үшін бағдарлама аясында қарастырылған жобалар мектеп педагогтеріне, сынып жетекшілеріне, ата-аналарға, білім алушыларға бірден бір көмек болары анық.

Әзірленген бағдарлама жобаларында тәрбиенің жалпыұлттық құндылықтары айқындалады. білім алушыларды тәрбиелеуде құндылыққа бағытталған тәсілді жүзеге асыру бағдарламасы аясындағы жоба білім беру ұйымдарындағы тәрбие процесін ұйымдастыруға көмекші әдістемелік жоба ретінде ұсынылып отыр.

Мазмұны

	Кіріспе.....	3
1	Бағдарламаның мақсаты, міндеттері, негізі бағыттары.....	4
2	Тәрбиенің ұзақ мерзімді бағдарламалық жобалары	6
	«Үнем – қоғам қуаты» жобасы	6
	«Экологиялық мәдениетті ерте жастан бастап қалыптастыру»	120
	«Қоғамға қызмет»	233
	«Психологиялық қызметті және мектептегі татуласу	339
	қызметтерін ұйымдастыру»	
	«Мектеп өмірінің бір күні»	455
	Қорытынды	562

**БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ
ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ БАҒДАРЛАМАСЫ**

(2 бөлім)

Басуға 15.06.2021 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 70,50.